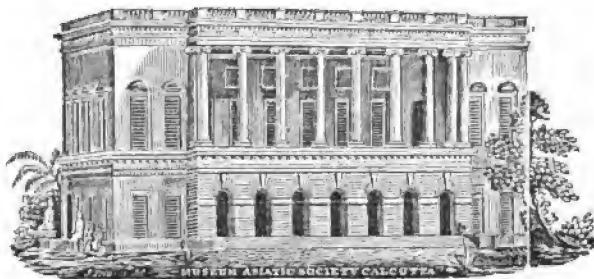

4

BIBLIOTHECA INDICA:
A
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS
PUBLISHED BY
THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 352, 353.

THE
AKBARNÁMAH
BY
ABUL-FAZL I MUBA'RAK I 'ALLA'MI,
EDITED BY
MAULAWÍ 'ABD-UR-RAHÍM,
CALCUTTA MADRASAH.
VOL. II., FASCICULUS I.

CALCUTTA:
PRINTED BY C. B. LEWIS, AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
1876.

تصحیح غلطی چند اہم کہ ہنگام انطباع سرزدہ

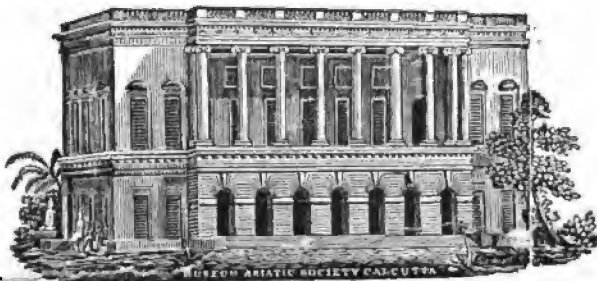
صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۶	۱۲	ارس	راس
۷	۱۷	ارست	اوست
۸	۱۴	است	است (ت)
۱۱	۲۳	متعذر	متعذر
۱۹	۶	ادرچہ	اگرچہ
۲۲	۲۷	بعض نسخہ	بعض نسخہ
۳۷	۱۸	اعتضد	اعتضاد
۳۹	۱۸	گوئی	توگوئی
۶۳	۱۸	بختمل	تختمل
۶۷	۱۸	کدہ	کردہ
۷۱	۶	ذ-ا	تنہا
ایضاً	ایضاً	و	- و
۸۸	۶	ازانجا	ازانجا
۸۸	۱۹	آخر مجلس	آخر مجلس
۹۴	۲۷	بقلائی	بقلائی

تصحیح غلطے چند اہم کہ ہنگام انطباع سرزد

صحیح	غلط	سطر	صفحہ
بینیم	بینیم	۴	۹۹
لہذا	لہذا	۲۴	۱۰۰
کار	کار	۱۶	۱۰۲
اکبر	اکبر	۵	۱۰۶
پیش	بیش	۱۲	۱۰۸
بالجملہ	بالجملہ	۲۰	۱۰۹
متاثر	متاثر	۲۶	ایضاً
میںمود (میںمود	۱۷	۱۳۱
گذشتہ	شندہ	۲۳	۱۳۶
چون [خلافت	چون خلافت	۲۴	۱۴۴
میکند کہ	میکند [کہ	ایضاً	ایضاً
پنہ	پنہ	۱۵	۱۴۸
درآمد	دآمد	۱۸	ایضاً
سجری	سنجری	۱۰	۱۵۴
سگری	سگری	ایضاً	ایضاً
باستلام	باستلام	۲۵	۱۶۸
سرائی	سای	۹	۱۸۱
تولک	تولک	۱۰	۱۸۵

BIBLIOTHECA INDICA:
A
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS
PUBLISHED BY
THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 411, 412

THE
AKBARNĀMAH
BY
ABUL FAZL I MUBARAK I 'ALLAMI,
EDITED BY
MAULAWÍ 'ABD-UR-RAHÍM,
PROFESSOR, CALCUTTA MADRASAH.
VOL. II., FASCICULUS III.

CALCUTTA:
PRINTED BY G. H. ROUSE, AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
1878.

تصحیح اغلاط چند اہم کہ ہنگام انطباع راہ یافتہ

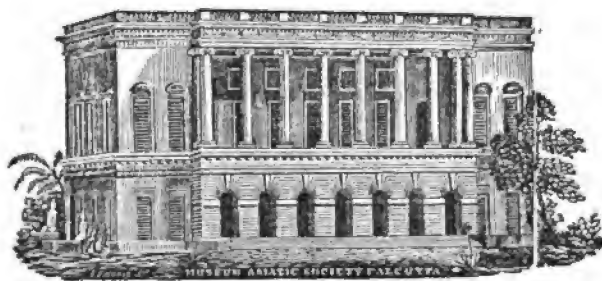

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۹۷	۲	تسخیر	تسخیر
۲۰۸	۲۷	ترب	ترب
۲۲۶	۷	بنصائم	بنصائم
ایضاً	۱۹	نبد	نبد
۲۲۸	۲۷	بہارزان	بہارزان
۲۳۳	۱۶	اخر	آخر
ایضاً	۲۶	راستی	راستی
۲۳۴	۶	بالجملہ	بالجملہ
۲۴۸	۱۳	بیک	بیک
ایضاً	۱۸	حکم	حکم
۲۵۶	۲۶	سوانح	سوانح
۲۶۳	۷	برداشتہ	برداشتہ
۲۷۴	۱۳	میرزا	میرزا
۲۸۵	۱۳	بصلیہ	بصلیہ

BIBLIOTHECA INDICA:
A
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY
THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, NOS. 431, 432.

THE
AKBARNÁMAH
BY
ABUL-FAZL I MUBARAK I 'ALLAMÍ,
EDITED BY
MAULAWÍ 'ABD-UR-RAHÍM,
PROFESSOR, CALCUTTA MADRASAH.
VOL. II., FASCICULUS IV.

CALCUTTA:
PRINTED BY G. H. ROUSE, AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
1879.

۱۹۰ - ۱۸۶ - ۱۸۵ - ۱۸۲ - ۱۸۱ - ۱۶۰ - ۱۵۹	۲۸۰ - ۲۵۰ .. قصبه نیمکار (پرگنه نیمکار)	
۲۰۲ - ۲۰۱ - ۱۹۷ - ۱۹۵ - ۱۹۴ - ۱۹۳ - ۱۹۱	۲۵۰ قلعه نیمکار	
۲۴۲ - ۲۱۷ - ۲۱۵ - ۲۱۱ - ۲۰۹ - ۲۰۸ - ۲۰۳	۳۵۰ نیونه	
۲۶۴ - ۲۵۳ - ۲۴۹ - ۲۴۸ - ۲۴۷ - ۲۴۶ - ۲۴۳	* حرف وار *	
۳۰۹ - ۳۰۷ - ۳۰۶ - ۳۰۲ - ۲۸۷ - ۲۸۶ - ۲۷۸	۱۲۶ وختش	
۳۵۱ - ۳۴۷ - ۳۴۶ - ۳۴۱ - ۳۳۴ - ۳۲۴ - ۳۲۰	۱۹۳ - ۱۹۲ - ۱۹۱ - ۱۹۰ - ۱۸۹ ولایت گکهران	
۳۷۴ - ۳۷۳ - ۳۷۱ - ۳۶۸ - ۳۵۹ - ۳۵۸ - ۳۵۳	۲۶۳ ونه‌وری	
۳۷۵	* حرف هاء *	
۱۴ هندوکوه	۱۵۴ هارون از توابع نیشاپور	
۱۹۲ - ۷۸ پرگنه هنسوه	۷۸ هتکانت	
۲۸۱ - ۲۸۰ - ۲۳۰ - ۱۶۷ - ۱۳۸ سرکار هندیه	۲۰۹ هریا	
۲۸۴ هندون	۳۵۹ هرهاری (تلوندی رای علاء الدین)	
۳۰۲ ولایت هندواره	۲۰۹ همیرپور	
۳۵۰ هنس محل	۲۰ - ۱۹ - ۱۷ - ۱۳ - ۱۲ هندومتان (هند)	
۱۹۳ قصبه هیلان	۳۵ - ۲۸ - ۲۷ - ۲۶ - ۲۵ - ۲۴ - ۲۳ - ۲۱	
* حرف یاء *		۵۲ - ۵۱ - ۴۹ - ۴۸ - ۴۶ - ۴۵ - ۴۴ - ۴۳ - ۳۶
۲۳۸ یساول	۷۰ - ۶۴ - ۶۳ - ۵۸ - ۵۷ - ۵۶ - ۵۵ - ۵۴ - ۵۳	
۳۷۴ - ۳۷۳ - ۳۵۳ - ۳۴۹ - ۳۰۷ .. یونان	۱۰۱ - ۹۷ - ۹۱ - ۸۹ - ۸۸ - ۸۷ - ۷۹ - ۷۸ - ۷۱	
	۱۵۵ - ۱۵۴ - ۱۴۵ - ۱۳۷ - ۱۳۶ - ۱۱۷ - ۱۰۲	

* تمام شد *

۲۰۹	مہوبہ	۳۱۳	قلعہ ماندل
۴۸ - ۴۶ - ۲۰ - ۱۴	سرکار میوات - ولایت میوات	۳۲۴	قصبہ ماندل
۳۳۴ - ۳۲۸ - ۱۵۷ - ۱۵۵ - ۱۰۴	..	۳۶۳ - ۳۶۲	قلعہ مانیلہ
۲۸۰ - ۴۶ - ۴۵	میان دوآب	۲۰۰ - ۱۸۹	منہرا
۱۶۱ - ۱۵۷	ولایت میرٹھہ	۲۶۶ - ۲۶۵	محمد آباد
۱۶۶ - ۱۶۲ - ۱۶۱ - ۱۶۰	قلعہ میرٹھہ	۱۲	مدینہ محترمہ
۲۹۰	میانہ	۲۰۱	مدرسہ ماہم انگہ
* حرف نون *		۲۷۵	مزرع اشرف
۳۲۹ - ۱۹۹ - ۲۰	نارنول	۱۳۹	مسجد سلطان حسین شرقی
۱۱۸ - ۱۰۴ - ۱۰۱ - ۵۳ - ۴۶	سرکار ناگور	۱۳۲ - ۱۱۴	مشہد اقدس (مقدس)
۳۷۲ - ۳۵۷ - ۳۳۳ - ۱۹۶ - ۱۹۵ - ۱۵۵ - ۱۲۸	..	۷۶	مصر
۳۷۶ - ۳۷۳	۱۸۵	قریہ معمورہ
۲۲۲ - ۱۴۴	قلعہ نور	۳۵۰	معز آباد
۳۳۱ - ۲۱۲ - ۱۶۷	آب نربدہ (دریای نربدہ)	۲۰۴ - ۱۹۴ - ۳۱	مغلستان (مغولستان)
۲۱۲	نرہی	۱۹۸ - ۱۸۹ - ۱۲	مکہ معظمہ
۲۴۹ - ۲۴۶ - ۲۴۴ - ۲۴۳ - ۲۳۵ - ۲۲۱	نرور	۲۰۹	مگدھہ
۲۶۷	قصبہ نظام آباد	۲۳۹ - ۱۸۷ - ۱۱۹ - ۱۱۵ - ۶۲ - ۵۳	ملتان
۲۳۲	قصبہ نعلچہ	۳۵۹ - ۳۱۰ - ۲۹۶
۳۷۰ - ۲۰ - ۱۲	نگرکوٹ (قلعہ نگرکوٹ)	۳۴۱	ولایت ملیبار
۲۳۶	نگرچین (نام سابقہ عالی ککوالی)	۳۵۶ - ۳۵۰ - ۱۵۴ - ۸۰	منڈھاگر
۲۷۵ - ۲۷۳ - ۲۷۲ - ۲۶۹ - ۲۵۵ - ۲۳۹ - ۲۳۷	..	۲۲۹ - ۲۲۵ - ۲۲۴ - ۱۶۹ - ۱۳۸	ولایت مندو
۱۶۹	نندون	۳۳۱ - ۳۱۳ - ۲۷۹ - ۲۳۶ - ۲۳۲ - ۲۳۱
۳۶۰ - ۱۳۰ - ۱۰۲	نوشہرہ (قصبہ نوشہرہ)	۱۳۸	مندسور
۱۰۲	نور پور	۲۰۹	مندلا
۲۷۵ - ۲۴۰ - ۲۳۸ - ۵۵ - ۲۴	نیلاب (آب نیلاب)	۲۳۱ - ۲۲۹ - ۲۲۵	قلعہ مندو
۲۷۷ - ۲۷۶	۲۶۶ - ۶۳	قصبہ مؤ
۷۶	دریای نیل مصر	۲۹۰	قصبہ موہان
۱۵۴	نیشاپور	۱۱۹	پرگنہ مہم

لانچي ۲۰۹
 دروازہ لاکھوٹہ قلعہ چیتور ۳۱۸ - ۳۱۶
 قصبہ لال سوت ۳۳۳
 لبنان ۳۱۲
 سرکار لکھنؤ ۲۵۲ - ۲۵۰ - ۲۴۹ - ۱۹۲ - ۸۲ - ۵۶
 .. ۳۶۸ - ۳۳۶ - ۲۸۹
 لمغانات ۱۸۸
 قصبہ لودھیانہ ۶۶
 لوانی ۲۲۶ - ۲۲۵

• حرف میم •

صوبہ مالوہ - ولایت مالوہ ۱۲ - ۷۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۷
 ۱۴۳ - ۱۴۰ - ۱۳۹ - ۱۳۵ - ۱۳۴ - ۱۳۳ - ۹۸
 ۲۲۰ - ۲۰۸ - ۱۶۹ - ۱۶۸ - ۱۶۶ - ۱۶۵ - ۱۵۲
 ۲۷۱ - ۲۳۱ - ۲۲۹ - ۲۲۵ - ۲۲۳ - ۲۲۱
 ۳۳۰ - ۳۲۹ - ۳۱۳ - ۳۰۲ - ۳۰۱ - ۳۰۰ - ۲۸۰
 ۳۵۸ - ۳۳۳ - ۳۳۱
 مالوراء النہر ۱۹۳ - ۱۲۷ - ۱۲۵ - ۸۳ - ۶۸ - ۱۳
 ۲۰۵
 مانکوٹ (قلعہ مانکوٹ - حصار مانکوٹ) ۲۲ - ۲۷
 ۵۹ - ۵۸ - ۵۷ - ۵۶ - ۵۵ - ۵۴ - ۵۲ - ۵۱ - ۵۰
 ۸۳ - ۷۵ - ۶۳ - ۶۰
 ماچھیوارہ ۱۳۱ - ۱۱۶ - ۷۵ - ۷۳
 ولایت مازوار ۱۵۵
 ماما خاتون ۱۸۳
 مانکپور ۲۸۳ - ۲۶۸ - ۲۵۶ - ۲۵۲ - ۲۵۰ - ۲۴۹
 ۲۹۷ - ۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۸۹
 قلعہ مانکپور ۲۵۰
 پرگنہ مالیز ۲۶۳

ولایت گدھہ کنگہ (گدھہ) ۲۱۱ - ۲۰۹ - ۲۰۸
 ۲۵۶ - ۲۵۵ - ۲۵۳ - ۲۵۰ - ۲۴۳ - ۲۱۶ - ۲۱۲
 ۳۳۹ - ۲۷۲ - ۲۷۱
 گذر چوسا ۲۵۸
 گذر نرہن ۲۶۷ - ۲۵۲
 گرمسیر ۵۳
 گرہ ۲۳۹
 دریای گنگ (آب گنگ) ۲۵۳ - ۲۵۲ - ۱۳۸ - ۸۳
 ۲۶۸ - ۲۶۷ - ۲۶۵ - ۲۶۴ - ۲۶۰ - ۲۵۹ - ۲۵۸
 ۳۰۰ - ۲۹۹ - ۲۹۷ - ۲۹۲ - ۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۸۹

۳۲۹
 گنچہ ۳۰۹
 قلعہ گوالیار ۲۱۹ - ۱۹۲ - ۷۷ - ۵۷
 گوالیار ۲۳۵ - ۲۲۲ - ۱۸۱ - ۸۹ - ۸۸ - ۵۷
 ۳۳۹ - ۳۰۱ - ۲۹۰ - ۲۴۶ - ۲۴۳
 گوناچور ۱۱۲ - ۱۱۱
 دریای گومتی ۱۳۸
 گوندوانہ ۲۰۸
 آب گور ۲۱۲
 قصبہ گورکھپور ۳۰۰

• حرف نام •

لاہور (دار السلطنہ) ۵۱ - ۴۹ - ۴۸ - ۴۷ - ۴۶ - ۱۷
 ۹۵ - ۷۴ - ۶۴ - ۶۳ - ۶۲ - ۵۹ - ۵۸ - ۵۵ - ۵۴
 ۱۱۵ - ۱۱۰ - ۱۰۸ - ۱۰۲ - ۱۰۱ - ۹۹ - ۹۸ - ۹۷
 ۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۷۳ - ۱۸۹ - ۱۱۹ - ۱۱۶
 ۳۶۳ - ۳۵۹ - ۳۳۲ - ۲۸۸ - ۲۸۴ - ۲۸۲ - ۲۸۱
 قلعہ لاہور ۲۷۶ - ۹۸
 لالی تھکھر ۱۲۹

۲۴۹ - ۲۴۴ - ۲۴۳	کرهه	۷۹ - ۵۳	قلعه قندهار
۲۹۷	قلعه کره	۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۶۲ - ۲۵۱ - ۲۴۹	سرکار قنوج
۳۵۰	کرهه	۳۳۳
۱۹۳ - ۱۲۹ - ۱۲۸ - ۱۰۲	کشمیر	* حرف کاف *			
۳۰۶	بیت کعبه محترمه	۲۴ - ۲۳ - ۲۲ - ۱۷ - ۱۴	ولایت کابل - کابلستان
۱۸۹ - ۳	کلانور	۹۷ - ۹۵ - ۷۱ - ۵۵ - ۵۴ - ۴۸ - ۴۲ - ۳۴ - ۲۹
۳۵۰ - ۱۵۵	کلولي	۱۸۵ - ۱۸۴ - ۱۸۳ - ۱۸۰ - ۱۷۹ - ۱۲۲ - ۱۱۴
۳۷۰	کنبایت	۲۰۰ - ۱۹۹ - ۱۹۴ - ۱۸۹ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۸۹
۱۴	کول جلالی	۲۰۸ - ۲۰۷ - ۲۰۶ - ۲۰۵ - ۲۰۴ - ۲۰۲ - ۲۰۱
۹۴	کول	۲۴۲ - ۲۴۱ - ۲۴۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸ - ۲۳۷ - ۲۱۷
۲۸۶	کورکھیت	۳۳۲ - ۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۷۵ - ۲۷۴ - ۲۷۳
۳۰۳	قصبه کونه	۳۵۹
۳۰۳	قلعه کونه	۲۶۹ - ۱۴۷ - ۱۳۸ - ۸۲ - ۴۵ - ۱۴	سرکار کالپی
۳۱۵	کوملیز	۲۰۴ - ۱۹۵ - ۱۹۴ - ۲۱	کاشغر
۳۵۷	کونر تلو - شکر تلو (کولاب)	۲۰۶ - ۱۸۷ - ۱۸۶ - ۲۴ - ۲۲	قلعه مایل - حصار کابل
۱۷	کهمر	۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۴ - ۲۷۳ - ۲۴۱ - ۲۳۹ - ۲۳۸
۱۰۲	کهاوره	۳۴۱ - ۳۴۰	قلعه کالنجیر
۲۳۲ - ۲۲۴	قصبه کهیرار	۲۰۸	کننگه
۳۵۰	کهارندی	۲۰۹	کنهولا
۳۵۷	کیدانی (کولاب)	۲۷۵ - ۲۳۸	کتل هندو کوه
* حرف گاف *				۳۴۱	کچلی
۳۳۰ - ۳۱۳ - ۳۰۳ - ۱۴۱ - ۱۴۰	قلعه گاگرون	۳۵۰	کجیل
۳۱۳	گاگرون	۳۳	کرونده
۸۹ - ۸۸ - ۸۶ - ۶۶ - ۲۰ - ۱۲	ملک گجرات	۳۸	قصبه کرنا
۲۷۰ - ۲۳۰ - ۲۲۹ - ۲۱۷ - ۱۹۸ - ۱۳۱ - ۱۰۳	۲۵۰ - ۲۱۶ - ۱۸۲ - ۱۵۰ - ۱۳۸ - ۷۸	سرکار کره
۳۶۹ - ۳۶۸ - ۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۵ - ۳۱۳ - ۲۸۴	۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۳ - ۲۷۰ - ۲۶۹ - ۲۵۶
۳۷۲ - ۳۷۰	۲۹۸ - ۲۹۷
۳۱۳	قلاع گجرات	۲۰۹	کرولا

* حرف عین *

عرب	۱۳
عراق	۱۳ - ۱۹ - ۱۹۳	۳۳۶
علي مسجد	۲۳۸

* حرف غین *

غازي پور	۲۹۸ - ۲۹۵
قلعہ غازی پور	۲۹۵
غریب خانہ	۲۳۸
غزنین (ولایت غزنین - غزني)	۱۳ - ۵۵ - ۷۰
..	۳۰۸ - ۲۴۱ - ۲۳۸ - ۱۸۹ - ۱۵۴
غور بند	۲۷۵ - ۲۷۳ - ۲۰۶ - ۱۷
آب غور بند	۲۰۷ - ۱۸۵

* حرف فاء *

ملک فارس	۳۷۴ - ۱۸۱
دارالخلافہ فتحپور - سیکري (شف سین)	۷۸ - ۱۵۴
۱۹۲ - ۳۴۴ - ۳۴۵ - ۳۵۰ - ۳۵۳ - ۳۶۴ - ۳۶۵
..	۳۷۰ - ۳۶۶
قرہ	۵۳
فیروز پور	۱۲۱ - ۱۱۹
حصار فیروزہ - حصار (شف حام)	۱۲۱

* حرف قاف *

قدم گا	۷۰
قریہ قراباغ	۲۷۴ - ۲۷۳
قزوین	۱۹
قصبہ قصور	۳۵۹
قلعہ نزد آمیر	۱۶۷
قندھار	۱۴ - ۴۸ - ۵۲ - ۵۳ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۶
..	۳۳۶ - ۲۷۹

قلعہ سورت	۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۳
ولایت سورنہ	۳۷۰
سہرنہ	۳۱ - ۳۲ - ۶۶ - ۷۵ - ۹۹ - ۱۱۳ - ۱۱۴
..	۲۸۹ - ۱۲۱
میالکوت	۱۰۲ - ۱۰۷
سیستان	۴۵۴ - ۵۳
قصبہ سیری (سیپری)	۹۰ - ۲۲۱ - ۲۳۲ - ۲۳۳
پشتہ میاں جنگ	۱۸۳
قلعہ سیپری	۲۳۴
سینہ آب	۲۶۲
قلعہ میوی سوپر	۳۰۳ - ۳۰۲
قصبہ سیکری - فتحپور (شف فاء)	۳۴۳

* حرف شین *

شاہ پور	۱۸۹
شرق - ممالک شرقیہ - حدود شرقیہ - بلاد شرقیہ
دیار شرقیہ - ولایت شرقی	۲۷ - ۴۶ - ۴۷
..	۵۸ - ۷۰ - ۸۲ - ۱۰۳ - ۱۱۵ - ۱۴۰ - ۱۴۶
..	۱۴۷ - ۲۵۷ - ۲۸۹ - ۳۴۰ - ۳۵۶ - ۳۶۸
شکردہ	۲۷۳
ممالک شمالی	۲۷۹ - ۲۷۸
شمس تلو (کولاب)	۳۵۷
شیراز	۱۹۴ - ۷۹
قلعہ شیر گدھہ	۲۸۹

* حرف ضاد *

ضہاک	۱۸۵ - ۱۷
------	----	----	----	----------

* حرف طاء *

طرفان	۱۹۴
طوس	۳۰۸

Digitized by Google

۳۶۹ - ۳۵۱ - ۳۳۵	خواجه رواش	۱۸۳
۵۰ - ۴۹ - ۱۹	قصبه دهري	۱۸۸
۶۹	قلعه دهلي	۲۴۱
۱۸۸	ده غلامان	۲۶۱ - ۲۵۸ - ۱۸۹	پرگنه خيوا باد
۱۹۹	دهرسو	* حرف دال *			
۲۲۵	دهار				
۲۳۳	دهندهيره	۵۳ - ۵۲	زمين داور
۲۳۸	ده منار	۱۸۰ - ۱۰۸	دامن كوه
۳۰۲ - ۳۰۱ - ۲۹۴	دهولپور	۱۳۰	قلعه دايه
۲۹۱	ده شيخان	۲۰۹	دانكي
۴۹	قصبه ديوني ماچاري	۳۷۰	دابر
۴۹	قصبه ديسوهه	۷۶	آب دجله
۳۶۳ - ۱۰۲	ديپالپور (ديپال پور)	۱۸۵	دروازه آهنيں كابل
۱۵۶	قصبه ديوسه	۱۲۵	دشت چول
۲۰۹	ديوهار	۲۷۲ - ۲۳۰ - ۲۰۸ - ۱۲	دكن - جنوب (شف جيم)
۳۵۰	ديسه	۱۱۱	پرگنه دكدلو
* حرف راء *				دكه	۲۳۸
				دموه	۲۱۲
۸۶	رادهن پور	۳۷۰	دندوته
۱۳۰ - ۱۲۹ - ۱۰۲	راجوري	۳۱۵ - ۲۳۱ - ۹۰	دونكر پور (دونكر پور)
۲۰۹ - ۲۰۸ - ۱۳۶	رايسين	۲۴۰	دولت آباد پيشاور
۲۰۹	راتهه	۳۷۰	دولقه
۲۸۳	دریای راوی	۲۰ - ۱۷ - ۱۴ - ۱۲	دار الملك دهلي (ولايت دهلي)
۲۹۰	قصبه رای بريلي	۴۶ - ۴۴ - ۴۲ - ۳۵ - ۳۱ - ۲۹ - ۲۸ - ۲۷ - ۲۶
۳۱۵	رام پور	۷۳ - ۷۰ - ۶۹ - ۶۷ - ۶۶ - ۶۴ - ۵۸ - ۴۸ - ۴۷
۳۲۳	دروازه رام پور قلعه چيتور	۱۰۴ - ۱۰۱ - ۱۰۰ - ۹۶ - ۹۵ - ۹۴ - ۷۶ - ۷۵
۱۲۵	رابط مير روزه دار	۱۲۲ - ۱۲۱ - ۱۱۹ - ۱۱۱ - ۱۱۰ - ۱۰۷ - ۱۰۵
۲۰۸	رتن پور	۲۱۹ - ۲۰۱ - ۲۰۰ - ۱۹۸ - ۱۸۳ - ۱۷۷ - ۱۵۵
۳۳۰ - ۳۲۹ - ۳۰۳ - ۱۴۰ - ۸۷	قلعه رنپور	۲۹۶ - ۲۸۸ - ۲۸۳ - ۲۸۰ - ۲۷۹ - ۲۷۶ - ۲۲۴

چورا گدده (قلعه چورا گدده)	۲۱۴ - ۲۰۸	دریای جون	۱۲۳ - ۱۲۲ - ۹۴ - ۹۲ - ۷۶ - ۷۵
.. ..	۲۵۵ - ۲۵۳ - ۲۵۰ - ۲۱۵	..	۳۵۲ - ۲۵۱ - ۲۴۷ - ۲۱۷ - ۱۵۱ - ۱۴۸
آب چوسا	۲۹۸	جونپور	۲۴۳ - ۲۲۰ - ۲۱۶ - ۱۳۸ - ۸۴ - ۸۲
چهارباغ	۱۸۸	۲۶۳ - ۲۵۷ - ۲۵۶ - ۲۵۵ - ۲۵۴ - ۲۵۳ - ۲۵۲	
قلعه چیتور	۳۱۵ - ۳۱۴ - ۳۱۳ - ۳۰۴ - ۳۰۰	۲۷۲ - ۲۷۱ - ۲۶۸ - ۲۶۷ - ۲۶۶ - ۲۶۵ - ۲۶۴	
۳۲۲ - ۳۲۱ - ۳۲۰ - ۳۱۹ - ۳۱۸ - ۳۱۷ - ۳۱۶		۳۵۶ - ۳۲۵ - ۲۹۸ - ۲۹۷ - ۲۸۹ - ۲۸۳ - ۲۸۰	
۳۳۰ - ۳۲۹ - ۳۲۷ - ۳۲۶ - ۳۲۵ - ۳۲۴ - ۳۲۳		قلعه جونپور	۲۶۷ - ۱۳۸
۳۳۱ - ۳۳۴ - ۳۳۲		قلعه جوده پور	۱۹۷
چیتوری (کوشچه)	۳۱۹	دریای جونپور	۲۶۵
مرکار چیتور	۳۲۹ - ۳۲۴	جونه (جونه گدده)	۳۷۰ - ۳۵۰
* حرف حاء *		دره جهاين	۸۷
قصبة حاجي پور	۲۵۳ - ۱۹۹ - ۱۱۷	جهر	۱۰۴ - ۱۰۳ - ۱۰۱
قلعه حاجي پور	۱۹۶	پرگنه جهنجهون	۲۰۰
هجاز	۱۱۶ - ۱۰۵ - ۱۰۴ - ۱۰۳ - ۸۶ - ۷۰ - ۶۳	قلعه جهنجهون	۲۰۰
۳۳۶ - ۲۸۰ - ۲۷۲ - ۲۷۰ - ۲۱۷ - ۱۳۱ - ۱۱۸		ولايت جهاز كهنة	۲۰۸
۳۶۸		جهاى	۳۵۰
حرمين شريفين	۳۲۹ - ۲۴۴ - ۱۰۴	قلعه جيتارن	۶۶
حصار - حصار فيروزه (شف فاه)	۱۲۳ - ۶۶	جيسلمير	۳۶۲ - ۳۵۸
۳۶۴ - ۲۰۰ - ۱۸۹ - ۱۲۴		* حرف چے *	
* حرف خاء *		چاردرة	۱۰۲
ولايت خاندیس	۳۳۰ - ۲۳۰ - ۱۶۷ - ۱۶۶ - ۱۳۷	چاريگاران	۲۰۷ - ۱۸۴
خانوة	۳۵۰	چشمه گازران	۱۲۵ - ۱۲۴
ختا (خطا)	۱۹۵	قصبة چياري	۴۷
خراسان	۲۷۹ - ۱۹۳ - ۱۵۴ - ۱۲۵ - ۱۲۴ - ۱۳	چنادة	۲۶۵ - ۲۷
خريد	۵۹	چنديري	۱۳۶
قصبة خرجه	۹۴	قلعه چنادة	۲۸۳ - ۲۶۴ - ۱۵۰ - ۱۴۹
خلم	۱۲۳	دریای چنبل	۲۴۴ - ۲۲۱
خواجه سياران	۱۸۴	چول زردک (موسوم به سان چاريک)	۱۲۴

۱۹۳	نوکستان
۲۰۳	نرمذ
۲۹	نفلق آباد
۷۵	قصبہ تلوندي
۱۱۶	تلوار
۳۶۸ - ۳۰۹ - ۲۸۷	نوران
۲۵۰	نودہ
۲۸۷ - ۲۸۶ - ۳۱	قصبہ تھانيسر
۱۱۰	نہارو

• حرف تے •

۳۶۲ - ۳۶۱ - ۲۷۸	تھہ
-----------------	----	----	----	----	-----

• حرف جیم •

۳۳ - ۲۶ - ۲۲ - ۲۱	قصبہ (پرگنہ) جالندھر
۱۸۹ - ۱۱۱ - ۱۱۰ - ۶۷ - ۶۶ - ۶۵ - ۴۹ - ۴۶	قلعہ جالندھر
۱۲۰	جالور
۲۰۲ - ۱۹۸ - ۱۹۶ - ۱۳۲	جانپانیر
۳۷۰ - ۲۳۰ - ۲۲۸	جام
۳۰۹	قلعہ جانپانیر
۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۳	جگہلک
۳۴۱	جگناتھ
۲۵۳	جلال آباد (نزد کابل)
۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۸۵ - ۵۵
۲۷۵ - ۲۴۱ - ۲۴۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸ - ۲۰۶	قصبہ جلیسر
۹۳	قلعہ جلال آباد
۲۳۱ - ۲۳۰ - ۱۸۸	قلعہ جلو پارو
۲۶۶	قلعہ جمر
۷۵	ملک جنوب - دکن (شف دال)
۱۳۵

• حرف پے •

۳۹ - ۳۸ - ۳۷ - ۳۵	قصبہ پانی پت
۱۸۵	پای منار
۳۳۳	قصبہ پالم
۳۵۹ - ۱۵۳ - ۱۰۲	موضع پٹن (نزد کشمیر)
۳۶۱
۳۷۰ - ۱۳۲ - ۱۳۱	پٹن گجرات (نہروالہ)
۱۳۳	پٹھالچور
۳۲۶	پٹنہ
۱۶۳ - ۱۶۲	پرونکھ
۱۹۸	پرگنہ پرمور
۲۱۵	پراگدھ
۲۴۱	آب پروں
۱۸۶	پشتہ میاں سنگ
۲۸۸	پلول
۹۵ - ۶۳ - ۶۰ - ۵۱ - ۴۸ - ۴۷ - ۳۱	پنجاب
۱۱۶ - ۱۱۰ - ۱۰۹ - ۱۰۵ - ۱۰۴ - ۱۰۱ - ۹۸
۲۰۳ - ۱۹۳ - ۱۸۹ - ۱۶۹ - ۱۴۹ - ۱۲۱ - ۱۱۹
۲۸۴ - ۲۸۳ - ۲۸۰ - ۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۷۵ - ۲۳۹
۳۷۰ - ۳۵۹ - ۳۳۳ - ۳۳۲ - ۲۸۹ - ۲۸۵
۱۰۲	پنچ
۱۴۸	ملک پٹنہ (ولایت پٹنہ) (پٹنہ - پٹنہ - پٹنہ)
۳۴۰ - ۲۲۱ - ۲۱۰ - ۲۰۹ - ۲۰۸ - ۱۸۲ - ۱۸۱
۳۵۰	پہول محل
۲۷۵ - ۲۴۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸	پیشاور
۳۷۳	پیلود

• حرف تاء •

۱۰۹	قلعہ تہرندہ
-----	----	----	----	----	-------------

۳۵۰	قصبه بساور	۲۹۹ - ۲۹۸	قلعه اوده
۱۵۴ - ۷۶	بغداد	۳۰۹ - ۲۳۷ - ۱۷۰ - ۷۹ - ۷۸ - ۵۳ - ۳۰	ایران
۳۶۳ - ۳۶۲ - ۲۱۷ - ۱۰۳	بکر	۱۲۴	ایبک
۱۸۹ - ۱۸۸	بکرام	۲۷۵	ایسا
۲۵۸	بکسر	• حرف باء •				
۳۵۸	بکلانه	۷۶	بادل گدده (در آگره)
۳۶۳	قلعه بکر	۱۰۲	بارهموله
۲۷۵ - ۱۸۴ - ۱۲۴	بلخ	۱۸۳	قلعه باندھو
۲۱۹ - ۵۸ - ۲۷ - ۱۲	ولایت بنگ (بنگاله)	۱۸۵	بامیان
۳۲۶ - ۳۲۵ - ۲۵۵ - ۲۵۴ - ۲۵۳ - ۲۴۳	۲۲۶	موضع باغ
۲۳۸ - ۷۱	بنگش	۲۳۸	کب بارون (شف الف)
۱۳۹	بند شینج بهلول	۲۳۸	کوه باران
۲۹۸ - ۲۹۷ - ۲۹۶ - ۲۹۷ - ۲۹۵ - ۲۹۴	بنارس	۲۷۶	باغ مهدی قاسم خان
۳۴۰	بنگالی محل (در آگره)	۳۰۱	پرگنه باری
۳۲۵ - ۲۴۳ - ۲۱۹ - ۵۹	ولایت بهار	۳۱۷	باره
۹۴	سرای بهنکیل	۲۴۵	بیانونه
۲۷۶ - ۹۵	ببیره	۲۴۶	حصار بیانونه
۱۴۵ - ۱۰۰	قصبه بهرائج	۳۲۶	بتخانه جنگناهنه
۳۶۰ - ۱۲۹ - ۱۰۲	بهنبهر	۲۷۵	بجرا
۱۹۱	دریای بهت	۱۵۴	بخارا
۲۸۸	قصبه بهوجپور	۴۸ - ۲۶ - ۲۵ - ۲۳ - ۲۲ - ۱۴	ملک بدخشان
۳۶۵ - ۱۰۳ - ۱۰۰ - ۹۳ - ۱۴	بیانه	۲۱۷ - ۲۰۸ - ۲۰۷ - ۲۰۶ - ۱۲۶ - ۱۴۵ - ۱۲۴
۲۸۱ - ۱۰۳ - ۱۰۱ - ۸۶	قلعه بیانه	۳۱۰ - ۲۷۸ - ۲۷۳ - ۲۴۱ - ۲۳۸ - ۲۳۷
۳۵۸ - ۱۱۰ - ۱۰۹ - ۱۰۵	پرگنه بیکانیر	۱۶۷ - ۱۴۷	برهان پور
۱۶۹ - ۱۱۷ - ۱۱۱	دریای بیاه	۲۳۰	ولایت برار
۱۲۶	بیابان محمود	۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۳	قلعه بروچ
۱۶۷ - ۱۶۶	قلعه بیجاگده	۳۷۰ - ۳۳۰	بروج
۱۶۹	پرگنه بیر	۳۷۰	بروده

۱۹۸ - ۱۹۷ - ۱۹۶	..	يار علي بلوچ	۳۲۶	هاشم خان
۱۸۸	۲۹۱	هنوۋه ميوره
۲۴۳ - ۲۳۸	۳۵۸	راول هرراي
۲۸۰	..	يار شاهي خواهرزادۃ حاجي خان سيستاني	۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۲۶	قوم هزارجات (هزاره)
۲۹۷	۲۷۹
۳۱۷	۱۰۲	هسوت
۳۶۰	۱۵	هيټون پادشاه مرحوم جهانباني جنت آشياني
۲۹۷	۳۰ - ۲۸ - ۲۷ - ۲۴ - ۲۳ - ۲۲ - ۲۱ - ۲۰ - ۱۹
۳۱۷	۹۳ - ۹۲ - ۵۳ - ۵۲ - ۵۱ - ۳۸ - ۳۷ - ۳۶
۱۱۳ - ۱۱۱	۷۹ - ۷۵ - ۷۴ - ۷۱ - ۷۰ - ۶۷ - ۶۶ - ۶۵
۱۳۹	۱۱۸ - ۱۰۷ - ۱۰۶ - ۱۰۲ - ۹۳ - ۸۹ - ۸۳
۱۰۲	۲۰۴ - ۱۸۷ - ۱۸۴ - ۱۷۲ - ۱۷۱ - ۱۷۰ - ۱۶۶
۱۲۹ - ۱۰۲	۲۹۷ - ۲۹۶ - ۲۷۹ - ۲۷۷ - ۲۴۳ - ۲۱۷ - ۲۱۶
يوسف محمد خان گوکلتاش پسر شمس الدين محمد	۳۵۲ - ۳۳۳ - ۳۲۸
خان انگه	۱۷۶ - ۱۲۰ - ۱۱۳ - ۱۱۲ - ۱۱۰	..	۸۹ - ۸۵ - ۲۳	ميرزا هندال
..	۲۷۲ - ۲۵۲ - ۲۳۴ - ۲۲۳ - ۱۹۰	..	۳۵	هندوستانيان
يوسف تغاڻي	۲۵۰	..	۱۱۶	قوم هنود
استاد يوسف	۲۶۱	..	۲۶۲	هندو بيگ مغل
ميرزا يوسف خان	۳۷۰ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۷۱	..	۱۵۱ - ۱۵۰ - ۴۸	هوائي (فيل)
حاجي يوسف	۲۹۰	..	۳۶ - ۳۵ - ۳۱ - ۲۹ - ۲۸ - ۲۶ - ۲۲	هيمو
شيخ يوسف چولي	۲۹۶	..	۳۶ - ۳۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶
يونانيان	۳۵۴	..	۸۳ - ۸۲ - ۶۶ - ۵۴ - ۴۹ - ۴۷
يوسف ولد سليمان اوزنک	۳۶۷	..	۱۲۰	هيټ خان
			• حرف پاء •					
			۱۳۲	يادگار حسين

۳۷۰ - ۱۳۱	موصی خان فولادی امیر گجرات	۷۷	مقصود علی سلطان
۱۵۴	خواجہ مردود چشتی	۲۲۷ - ۲۲۵ - ۱۱۴	مقیم خان (شجاعت خان)
۱۱۰ - ۹۸ - ۹۵ - ۶۴ - ۴۸ - ۲۷	مہدی قاسم خان	۲۲۹	
۲۷۶ - ۲۷۲ - ۲۷۱ - ۲۳۹ - ۱۹۳ - ۱۱۹ - ۱۱۲		۲۱۹ - ۲۱۸ - ۱۶۴	مقبل خان
۳۳۶ - ۲۸۰ - ۲۷۷		۲۸۱ - ۲۸۰ - ۲۳۰	مقرب خان دکنی
۳۷۲ - ۱۳۶ - ۱۳۵	مہر علی خان ضلہوز	۲۳۹	مقصود جوهري
۱۸۸	قبیلہ مہمند	۳۶۲	مقیم میرزا پسر میر ذوالنون
۲۰۲	مہوہ (نام سنگ مادہ کہ قصہ غریب دارد)	۲۵۵	راجہ مکنت دیو راجہ اڈیسہ (شف رام)
۲۰۷	مہدی خواجہ	۱۲	ملک شاہ سلیق
۲۱۴	مہارکھہ بزہمن	۱۳۲	خواجہ ملک
۲۵۵ - ۲۵۴	مہاپاتر	۱۶۹	ملک محمد
۲۶۱	مہر علی ولد استاد یوسف	۲۱۹	ملو خان
۳۲۳	مہادیو	۲۲۲	ملا کتابدار
۳۳۸	مہتر خان	۳۵۹	مہطان ملیح
	میر منشی - میر محمد منشی - اشرف خان (شف	۲۶ - ۲۵ - ۲۴ - ۱۷ - ۱۴	منعم خان خانخانان
۲۵۹ - ۱۸۰ - ۱۱۶ - ۳۲	الف)	۱۱۵ - ۱۱۴ - ۹۵ - ۷۱ - ۷۰ - ۵۵ - ۵۴ - ۳۵	
۳۷	مینکل خان (منکلی خان) سردار ہیمو	۱۴۰ - ۱۲۶ - ۱۲۳ - ۱۲۲ - ۱۱۸ - ۱۱۷ - ۱۱۶	
۴۳	میر آتش	۱۷۹ - ۱۷۸ - ۱۷۶ - ۲۷۴ - ۱۶۴ - ۱۴۹ - ۱۴۷	
۱۹۳ - ۹۵	میر محمد خان - خان گلان (شف خاں)	۲۲۲ - ۲۰۰ - ۱۸۹ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۸۳ - ۱۸۰	
۳۳۳ - ۲۸۶ - ۲۸۵ - ۲۷۶ - ۲۴۲ - ۲۴۰ - ۲۳۹		۲۵۶ - ۲۵۲ - ۲۵۱ - ۲۳۷ - ۲۵۷ - ۲۳۵ - ۲۲۴	
۱۱۴	میر محمد نیشاپوری	۲۶۸ - ۲۶۶ - ۲۶۵ - ۲۶۴ - ۲۶۰ - ۲۵۹ - ۲۵۸	
۱۲۴	میرزا بیگ بولاس	۲۸۸ - ۲۸۴ - ۲۸۰ - ۲۷۹ - ۲۷۶ - ۲۷۰ - ۲۶۹	
۳۱۷ - ۱۹۶ - ۱۳۵	مینرک بہادر	۳۲۷ - ۳۲۶ - ۳۲۵ - ۲۹۸ - ۲۹۷ - ۲۹۶ - ۲۹۰	
۱۳۵	میرم ارغون	۳۶۸ - ۳۶۷ - ۳۵۲	
۱۶۷ - ۱۶۶	میران مبارک شاہ والی خاندیس	۲۷۶	مختورین باقرا
۲۳۱ - ۲۳۰		۳۳۴	مٹنکھ (فیل)
۱۸۶	میرم بہادر جویہ شاہ ولی	۸۴ - ۸۳	میرزا بیگ بولادی پسر عبد الرحیم بیگ
۱۹۸	میر علی کولابی	۱۰۲	موسوی

مطلب خان ۱۹۰ - ۲۲۸ - ۲۵۷ - ۲۶۱
 مظفر خان شروانی وکیل حاجی خان ۱۴۹
 خواجه مظفر علی تربتی (مظفر خان) دیوان ۱۰۵
 ۱۰۹ - ۱۹۷ - ۱۹۸ - ۲۲۹ - ۲۴۸ - ۲۵۲ - ۲۶۵
 ۲۶۹ - ۲۷۰ - ۲۷۱ - ۲۸۳ - ۲۸۶ - ۲۹۰ - ۲۹۹
 ۳۱۹ - ۳۲۳ - ۳۳۸ - ۳۳۹ - ۳۶۵ - ۳۶۸
 مظفر مغل ۱۹۷ - ۱۹۰
 مظفر حسین ملازم میرزا کوک ۳۶۴
 خواجه معین پسر خواجه خاوند محمود و پسر میرزا
 شرف الدین حسین ۲۱ - ۱۹۴ - ۱۹۵
 خواجه معین الدین احمد خان فرخودی (معین خان)
 ۱۴۷ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۱۹۷ - ۲۵۲ - ۲۶۸
 خواجه معین الدین چشتی قوس سر ۱۵۴ - ۱۵۵
 ۱۵۷ - ۲۲۴ - ۳۳۹ - ۳۵۰ - ۳۵۶ - ۳۵۹ - ۳۶۴
 سلطان معزالدین سلم ۱۵۴
 معصوم بیگ صفوی ۱۷۰ - ۱۷۲
 معصوم خان کابلی ۱۸۹ - ۲۷۳ - ۲۷۷ - ۲۷۸
 خواجه معظم برادر مریم مکانی ۴۱۶ - ۳۹۲ - ۴۱۸
 ۲۶۳
 میر معزالنک ۲۲۳ - ۲۲۵ - ۲۲۷ - ۲۴۹ - ۲۵۷
 ۲۸۵ - ۲۹۱ - ۲۹۲
 معصوم خان فرخودی ۲۲۵ - ۲۲۸ - ۲۵۷ - ۲۶۲
 معلم اول (حکیم ارسلطالین) ۳۰۵
 مختار ۱۰۲
 میر معین الدین نیشاپوری ۱۸۴
 مقدم بیگ ۲۶
 ملا معصوم بنگالی ۵۵

محمد قلی خان (دیگر) ۲۳۹ - ۲۴۰ - ۲۷۲
 محمد یار برادر زاده سکندر ۲۶۲
 محمد سلطان میرزا (شاه میرزا) بن بالغ میرزا
 (شف شین) ۲۷۹
 محمد سلطان میرزا بن سلطان ویسی ۲۷۹
 محمد حسین میرزا بن محمد سلطان (شف حاء)
 ۲۸۰ - ۲۷۹
 سید محمد موجی ۲۹۰
 سلطان محمود گجراتی ۳۱۳ - ۳۳۰ - ۳۶۹ - ۳۷۰
 شیخ محمد بخاری متولی روضه معینیه ۳۳۴
 ۳۴۳ - ۳۵۱
 مدهکر (فیل) ۳۴۴ - ۳۴۲
 مدن کلی (نام چینه) ۳۶۳
 مریم مکانی (مهد مقدس) مادر اکبر پادشاه ۲۶
 ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۹ - ۹۴ - ۲۱۹ - ۲۱۷
 محمد مراد خان ۲۱۱ - ۲۱۳ - ۳۳۰ - ۳۳۱
 امیر مرتضی حید (شریفی) ۲۲۰ - ۲۲۱ - ۲۶۸
 مراد بیگ ۲۲۸
 مراد خواجه ۲۳۸
 خواجه مراد بیگ قزوینی ۲۹۵
 مرتضی قلی ۲۹۲
 شاه مراد (شاهزاده) پسر اکبر ۳۱۱ - ۳۳۵ - ۳۵۳
 ۳۵۴ - ۳۵۵ - ۳۵۶
 سالار مسعود غازی (ولی) ۱۴۵
 مسکین قوچین ۲۸۵
 مسعود حسین میرزا بن محمد سلطان ۲۷۹
 مسکین ترخان ۳۶۲
 مهاجرت بیگ پسر خواجه کلان بیگ ۶۹

سلطان محمود میرزا بن سلطان ابوسعید میرزا ۱۴	۱۵۲ - ۱۴۹ - ۱۴۳ - ۱۴۲ - ۱۴۱ - ۱۳۲ - ۱۲۰
۶۵ - ۶۴	۲۰۱ - ۱۷۷ - ۱۷۶ - ۱۷۴ - ۱۵۷ - ۱۵۵ ..
محمد قلی خان برلاس ۷۰ - ۵۵ - ۵۳ - ۱۷	۱۵۸ - ۱۵۷ مانسنگه پسر راجه بهگونت داس
۲۹۹ - ۲۹۸ - ۲۹۰ - ۲۸۰ - ۲۳۹ - ۱۸۷ - ۱۱۵	رای مالدیو ۳۵۸ - ۱۹۷ - ۱۶۲ - ۱۶۰ ..
سلطان محمد خان والی بنگاله ۹۰ - ۵۸ - ۲۷	ماو چوچک بیگم (مهد علیا) والدہ میرزا محمد حکیم
۳۲۵	۲۰۶ - ۲۰۵ - ۲۰۴ - ۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۸۳ ..
محببت خان ملازم علی قلی ۲۷	ماوراء النہریان ۱۹۹
محمد امین دیوانہ (شف الف) ۱۳۲ - ۱۰۰ - ۲۷	مان برہمن ۲۱۱
محمد خان جلاہر ۸۲ - ۳۳	مانی نقشبند ۳۱۰
سید محمود بارہ ۱۸۰ - ۷۸ - ۶۶ - ۴۶ - ۳۳	مادر سلطان ملیم ۳۴۳
۳۷۲	مبارز خان عدلی ۸۲ - ۵۸ - ۵۷ - ۵۶ - ۴۸ - ۲۷
خواجہ محمد حسین بخشی ۸۶	۳۲۵ - ۱۹۲ - ۱۴۷ - ۱۳۸ - ۹۰
شیخ محمد ہندی برادر شیخ بہلول ۸۹ - ۸۸	مبارک خان (نوحانی) ملازم ہیمو ۱۳۱ - ۳۵
۱۵۰	مبارک دیوان مہدی قاسم خان ۹۸
محمد خان ماکری کشمیری ۱۰۲	شیخ مبارک ناگوری پدر مولف ۳۰۳ - ۲۹۹ - ۱۵۳
محمد قلی شغالی ۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۴ - ۱۲۵	۳۹۲ - ۳۸۸ - ۳۸۷ - ۳۷۷ - ۳۰۶ - ۳۰۴ ..
محمد قلی خان توتبای ۳۷۲ - ۱۹۶ - ۱۳۴	مبارک خان بلوچ ۲۱۳
محمد خواجہ کشتی گیر ۱۳۶ - ۱۳۵	مبارز خان ملازم میرزا سلیمان ۲۳۸
محمد حسین شیخ ۱۶۲ - ۱۵۷	مبارک خان خاصہ خیل سلطان محمود ۳۶۳
مولانا محتشم ۱۶۶	سید مبارک امیر گجرات ۳۷۰
محمد میرکاتب ۱۶۶	مفرہین ۲۶۱ - ۱۰۴
شیخ محمد غزنوی ۱۷۶	مترجم ثانی (ہونصر) ۳۰۵
محمد خان خواجہ سرا - اعتماد خان (شف الف)	متنبی (شاعر عربی) ۳۰۹
۱۷۹	مجنون خان (قاقشال) ۱۰۴ - ۴۵ - ۳۳ - ۲۰
محسن خان برادر شہاب الدین احمد خان ۲۰۶	۲۵۳ - ۲۵۲ - ۲۵۱ - ۲۵۰ - ۲۴۹ - ۲۱۹ - ۱۳۸
محب علی خان ۳۹۱ - ۳۲۹ - ۲۹۳ - ۲۹۱ - ۲۱۱	۲۹۳ - ۲۹۲ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۳ - ۲۶۶ - ۲۵۹
۳۶۳ - ۳۶۲	۳۴۱ - ۳۴۰ - ۲۹۴
سلطان محمود بکری ۳۶۳ - ۳۶۲ - ۲۷۸ - ۲۳۷	مچاھہ خان پسر محبت علی خان ۳۶۳ - ۳۶۲

گکهران (قوم) ۵۱ - ۱۰۲ - ۱۸۹ - ۱۹۰ - ۱۹۱

۱۹۳ - ۱۹۲

گلچیره بیگم همشیره جهانبانی همایون ۲۳ - ۵۶

گلبدن بیگم همشیره همایون ۲۳ - ۲۶ - ۵۶

گلبرگ بیگم صبیحه بابر شاه ۶۵

راجه گنیش (گنیش) ۱۱۶ - ۱۶۹

قوم گوند ۲۰۸

گوبند داس کچهوا ۲۱۱

گوبند میام ۳۲۲

میرگیسو ۱۹۹

گیتی متانی بابر شاه (شف باد) .. ۳۶۲

* حرف لام *

لچمین حسین سابق ۱۲

لشکری گکهر پسر سلطان آدم گکهر .. ۱۹۳ - ۱۹۴

لشکر خان ملازم اکبر ۲۲۸ - ۲۴۴ - ۲۶۱ - ۲۷۰

۳۶۴

لطیف خان ملازم علی قلی ۲۷

میر لطف (لطف) ۴۶ - ۱۱۰

لعل خان (بدخشی) ۲۹ - ۳۳ - ۳۶ - ۳۹ - ۳۲۶

لقمان حکیم ۳۰۶

لکنه - لکنه (فیل) ۶۰ - ۷۳ - ۲۲۲

لنگ ساریان ۱۰۷

لوهروانکر (وانکری) ۱۰۲ - ۱۲۹

لونکر ۱۶۱ - ۱۶۲

لودی افغان ۳۲۵ - ۳۲۶

* حرف میم *

ماهم انکه مادر ادهم خان (والد) ۵۵ - ۶۰ - ۶۴

۸۵ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۹ - ۱۰۰ - ۱۰۵ - ۱۱۰

۱۰۲ - ۱۳۸ - ۱۹۱ - ۱۹۲ - ۱۹۳ - ۱۹۴ - ۲۳۹

۲۷۷ - ۲۴۱ - ۲۴۰

کمالرتی خواهر درگوتی ۲۱۵

کنکار پسر جگمال ۱۵۷ - ۱۵۵

کنور کلیان بکھیلا ۲۱۳

کوراک جلاد ۱۲۹

کوچک بهادر ۱۲۹ - ۱۳۰

میرزا کوکه - خان اعظم - سیف خان (شف خا

و همین) ۱۹۰ - ۲۹۱ - ۲۹۳ - ۳۳۳ - ۳۶۴

کولایان ۲۰۷

کوه پاره (فیل) ۲۲۰

کوچک علی خان ۲۵۹ - ۳۲۹

کهرجی ۲۰۹

قوم کهرجی ۲۰۹

کهاندی رای (فیل) ۲۳۲ - ۲۳۴

کهیری سنگ (فیل) ۲۳۳

کهان ۳۵۸

کیچک بیگم مادر میرزا شرف الدین .. ۲۱

کیسو پوزی ۲۸۷

* حرف کاف *

گه بهونر (فیل) ۳۷ - ۲۹۴

گجراتیان ۲۱۸

گجگچن (فیل) ۲۲۹ - ۲۸۶

گج پنی (فیل) ۲۳۵

شینخ گدائی کنبو (صدر) پسر شینخ جمالی ۴۰

۶۶ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۹ - ۹۳ - ۹۷ - ۱۰۵ - ۱۰۶

گدا علی تولکچی ۲۵۰

گود باز دهوگر (فیل) ۳۲۱

۸۲ - ۷۷ - ۵۷ - ۴۵ - ۲۹ - ۹۴	تیا خان کنگ	۱۹۴ ..	خواجه قاسم برادر خواجه معین
۱۴۳ - ۱۳۸ - ۱۳۷ - ۱۳۶ - ۱۳۴ - ۱۰۰ - ۹۵		۲۰۵	قاضي زاده خبیث ماوراء النهر
۲۹۰ - ۲۶۲ - ۲۶۱ - ۲۵۷ - ۲۵۱ - ۱۶۸	..	۲۰۶	محمد قاسم برادر حیدر قاسم
۱۳۴ - ۱۱۲	تیا خان صاحب حسن	۲۳۸	قاسم بیگ پورانیچی
* حرف کاف *		۲۶۵	قاسم علي خان
۲۰۵ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۸۴ - ۲۶ - ۲۴	کابلان	۳۲۵	قاسم مشکي
۲۷۷ - ۲۷۴ - ۲۴۲ - ۲۴۱ - ۲۳۷ - ۲۰۸ - ۲۰۷		۳۶۲	قاسم خان کوکه
۹۴ - ۶۳ - ۵۷	میرزا کامران	۷۹	قبول خان رقاص مجبوب شاه قلی محرم
۱۲۹	کاجی چک پندر غازی خان	۳۶۰	قبول خان
۲۵۸	کالا بهار	۲۰۲	قتلی فولاد (این کسی بر اکبر تیر انداخته بود)
۲۷۳	کاکر علی خان	۳۷۲ - ۳۶۲ - ۲۲۸ - ۲۲۶ - ۲۱۸	قتلی قدم خان
۳۲۲ - ۳۲۱	کادریه (فیلی)	۲۸۱ - ۲۸۰	قدم خان برادر مقرب خان
۳۳۸	کانتیه سجاوت	۱۳۰ - ۱۲۹ - ۱۲۸ - ۷۵	مهرزا قرا بهادر کاشغری
۳۱۷ - ۳۱۶	کبیر خان	۲۳۲
۷۵	راجہ کپور چند	۲۰۵ - ۱۸۴ - ۱۲۲ - ۱۰۹	قراجه خان قرا بخت
۱۹۳	راجہ کپور دیو	۱۶۳	قواناق میر شکار
۱۵۵	الوس کچھوادی	۲۴۸	قوانیم
۲۶۱	کرمتی	۱۰۷	قرلباش (قوم)
۲۸۷ - ۲۸۶	کُر (قوم از سناسیان)	۳۵۹ - ۱۵۴	خواجه قطب الدین اوشی اندجانی (ولی)
۳۰۹	کومانی (شاعر)	۳۴۰ - ۳۳۹ - ۱۹۳ - ۱۶۱	قطب الدین محمد خان
۱۳۰ - ۲۲۹ - ۱۲۸ - ۱۰۲	کشپریان	۳۳۲ - ۳۸۵ - ۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۴۲ - ۲۴۱
۱۰۱ - ۱۷	پهلوان کلکز	۲۸۶	قطب خان مجبوب مظفر خان
۳۷	کلی بیگ (فیلی)	۲۹۰ - ۳۶ - ۳۳	میرزا قلی چولی (اوزبک)
۱۸۸ - ۶۶	خواجه کلان بیگ	۲۸۲ - ۲۵۷ - ۲۵۶ - ۲۴۳ - ۲۲۸ - ۲۲۶	قلیج خان
۳۵۸ - ۱۰۵	رای کلیان مل	۳۷۲ - ۳۳۹ - ۲۹۷ - ۲۹۰
۱۲۵	عل کافر	۲۶۲	قلباق بهادر
۱۸۳	کل بابا	۲۴۱ - ۳۴۰ - ۲۳۹	قنبر
۸۲ - ۷۸ - ۲۲	گمال خان گکهر پسر سلطان سازنگ	۱۹۹	قوم خان پسر شجاعت خان

فرخ حسين پسر خواجه قاسم هزاره ۵۳ ..
 فرخ خان ۱۱۲
 فریدون ثنائی میرزا محمد حکیم ۲۷۵ - ۱۱۴
 ۲۷۶
 شیخ فرید شکر گنج ۳۶۱ - ۳۵۹ - ۱۵۵ - ۱۵۴
 فرخت خان ۲۹۸ - ۱۷۵
 فرخ حسین خان ۲۶۶
 فردوسی (شاعر) سخن آفرین طوس ۳۰۸ - ۳۰۶
 فردوسی (شاعر عربی) ۳۱۰
 فرخ شاه کابلی ۳۵۹
 فضیل بیگ برادر منعم خان ۱۸۵ - ۱۸۳ - ۱۱۴
 ۲۰۵ - ۱۸۷ - ۱۸۶
 فوج بهادر - مدار (فیل) ۷۳ - ۳۷
 فیروز ۲۴۳ - ۲۳۸
 فیضی (ابو الفیض) برادر مولف (شف الف) ۳۰۷

• حرف قاف •

قاسمی خان بدخشی ۲۷۸ - ۲۳۸ - ۲۵ - ۲۴ ..
 قاسم مخلص ۲۹
 محمد قاسم خان فیشارپوری ۳۶ - ۳۹ - ۳۴
 ۹۹ - ۱۱۰ - ۱۱۲ - ۱۱۳ - ۱۱۹ - ۱۲۲ - ۲۲۳
 ۲۲۸ - ۲۲۷ - ۲۲۶ - ۲۲۵
 خواجه قاسم هزاره ۵۳
 محمد قاسم خان موجی ۵۹
 محمد قاسم خان میر برویجر ۲۴۷ - ۱۸۰ - ۱۱۴
 ۳۳۶ - ۳۱۹ - ۳۱۶
 قاسم ارملان ۲۳۶ - ۱۳۱
 قاسم علی میسنانی ۱۸۰
 قاسخان ۲۰۶ - ۱۸۸

• حرف غین •

غالب جنگ (فیل) ۳۷
 غازی خان تلوری ملازم سکندر ۱۰۴ - ۹۸ - ۵۱
 ۱۸۳ - ۱۸۲ - ۱۳۸
 غازی خان حاکم کشمیر ۱۳۰ - ۱۲۹ - ۱۰۲
 شاه غازی سلطان ۱۹۲
 غازی خان ۲۳۸
 حاجی غالب بیگ ۲۳۹
 غلام غالب ۲۹۵
 غلی خان پسر منعم خان ۱۸۵ - ۱۸۴ - ۱۸۰ - ۱۲۲
 ۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۸۵
 میر (خواجه - میرزا) فیاض الدین علی قزوینی
 (نقیب خان) پسر میر عبد اللطیف ۲۲۳ - ۱۹
 ۳۳۱ - ۲۹۰ - ۲۵۹ - ۲۵۸ - ۲۴۴ ..
 فیاض الدین ملازم علی قلی ۲۷ ..

• حرف فاء •

بی بی فاطمه ۲۱۷
 فاضل محمد خان ۲۴۰ - ۲۳۹
 فتح الله شیرازی عضو الدوله ۱۰ ..
 قنوجا (فیل) ۶۰
 فتح خان بلوچ ۸۶
 فتح چک ۱۴۹ - ۱۰۲
 فتح خان پگنی (افغان) ۲۵۳ - ۲۴۳ - ۲۱۹ - ۱۳۹
 ۲۵۷ - ۲۵۶
 فتو سردار افغان ۳۷۰ - ۲۶۱ - ۲۵۷ - ۱۵۰ - ۱۳۹
 فخر جهان بیگم صبیح سلطان ابو سعید ۲۱ ..
 فخر نسا بیگم همیشهره میرزا حکیم ۲۰۵ ..
 شاه خضر الدین ۳۷۲ - ۲۸۸ - ۲۳۳ - ۲۲۷ - ۲۲۵

۲۱	میر علاء الملک ترمذی پدر کیچک بیگم ..	۲۳۷	عبد الرحمن بیگ پسر میرنولک قدیمی
۲۹	علی دوست خان	۲۳۸	خلیفه عبد الله
۱۱۲ - ۱۱۰ - ۳۳	علی قلی خان اندرابی ..	۲۳۸ - ۲۴۸	شیخ عبد النبي صدر
۵۳	علی یار بیگ افشار	۲۴۸	شیخ عبد القدوس
۶۴	میرزا علاء الدین پدر میرزا نور الدین ..	۲۹۵	عبد الله پسر خواجه مراد
۶۴	خواجه علاء الدین نقشبندی	۳۶۲	عبید الله خان
۶۵	علی شکر بیگ جد سیوم بیرام خان ..	۳۶۸	عبد الله خان اوزبک فرمانروای توران
۷۹	علی قلی سلطان حاکم شیراز	۱۵۴	شیخ عثمان هارونی
۱۰۲	علی شیر	۳۰۷	عراقیان
۲۶۱ - ۲۲۷ - ۲۲۳ - ۱۹۰ - ۱۳۸	میر علی اکبر	۲۲۴ - ۲۲۳ - ۱۲۰	میرزا عزیز محمد کولکناش
۱۶۵	علاول خان فوجدار	۲۸۲ - ۲۷۲ - ۲۳۴ - ۲۲۷
۲۳۸ - ۱۸۶ - ۱۸۳	علی محمد اسپ	۳۳۱ - ۳۳۰	میرزا (میر) عزیز الله
۲۱۹	مولانا علاء الدین لاری	۱۴۵	عساکر غزنویه
۲۲۱	علامه جرجانی	۲۹۷	میرزا عسکری
۳۱۶	قاضی علی بغدادی	۳۰۹	عطار فرید الدین (شاعر)
۳۵۹ - ۳۳۹ - ۳۲۳	سلطان علاء الدین	۳۲۲	عظمت خان
۲۳۹	قاضی عماد	۱۴	علی قلی خان شیبانی - خانزمان (شف خا)
۲۶۹	عماد پدر سلیمان	۴۰ - ۳۸ - ۳۶ - ۳۳ - ۳۲ - ۲۹ - ۲۸ - ۲۷
۲۷۹	عمر شیخ بن صاحبقران تیمور	۶۹ - ۶۸ - ۶۷ - ۵۷ - ۵۶ - ۵۲ - ۴۶ - ۴۵
۳۷۰	عماد الملک امیر گجرات	۱۰۲ - ۹۹ - ۹۷ - ۸۹ - ۸۴ - ۸۳ - ۸۲ - ۷۰
۵۵	خواجه عنبر ناظر	۱۹۲ - ۱۴۸ - ۱۴۷ - ۱۴۶ - ۱۳۹ - ۱۳۸ - ۱۰۳
۱۲۹	عیدی رینا	۲۵۰ - ۲۴۹ - ۲۴۸ - ۲۴۳ - ۲۲۰ - ۲۱۹ - ۲۱۶
۱۸۸ - ۱۸۶ - ۱۸۳	پهلوان عیدی سرمست کونوال	۲۵۸ - ۲۵۷ - ۲۵۵ - ۲۵۴ - ۲۵۳ - ۲۵۲ - ۲۵۱
۲۰۶	۲۶۶ - ۲۶۵ - ۲۶۴ - ۲۶۳ - ۲۶۱ - ۲۶۰ - ۲۵۹
۲۷۱ - ۲۳۰ - ۲۲۸ - ۲۰۲	حکیم عین الملک	۲۸۰ - ۲۷۲ - ۲۷۱ - ۲۷۰ - ۲۶۹ - ۲۶۸ - ۲۶۷
۳۴۳	۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۸ - ۲۸۵ - ۲۸۴ - ۲۸۳ - ۲۸۱
۲۰۲	حضرت عیسی عم	۲۹۷ - ۲۹۶ - ۲۹۵ - ۲۹۴ - ۲۹۳ - ۲۹۲ - ۲۹۱
۳۶۲ - ۲۷۸	میرزا عیسی ترخان	۳۶۷ - ۳۲۵ - ۳۰۰ - ۲۹۸

خواجه عبد الباري نقشبندی ۲۱
 خواجه عبد الكافي پسر خواجه عبد الهادي ۲۱
 خواجه عبد الهادي پسر خواجهگان خواجه .. ۲۱
 خواجه عبد الصمد شیرین قلم ۴۲
 مولانا (ملا) عبد الله سلطانپوری (شیخ الاسلام
 مخدوم الملك) ۴۷ - ۱۱۷ - ۲۱۹ - ۲۶۸
 عبد الرحیم پهریبرام خان ۴۸ - ۱۰۹ - ۱۳۲
 میرزا عبد الله مغل .. ۵۷ - ۱۱۰ - ۲۱۷
 عبد الرحمن پسر سکندر افغان ۵۹
 خواجه عبد الله پسر خواجه محمد زکریا ۷۵
 عبد الرحمن بیگ پسر (برادر) موید بیگ دولوی
 ۸۳ - ۸۴
 میر عبد الله بخشی ۸۶
 خواجه عبد المجید آصف خان (شف الف) ۱۱۱
 ۱۴۸ - ۱۵۰ - ۱۸۲ - ۲۰۸
 خواجه عبد المنعم خواجه پادشاه مریض ۱۱۳
 مولانا عبد الباقي صدر ۱۱۴
 مولانا عبد القادر ۱۱۴
 عباس سلطان ۱۲۳
 خواجه عبد الشدید ۱۲۷
 خواجه عبد الله - خواجهگان خواجه (شف خاء) ۱۲۷
 ۱۹۴
 خواجه ناصر الدین عبید الله - خواجه احرار (شف خاء)
 ۱۲۷ - ۱۹۴
 عبد المطلب پسر شاه بداه ۱۵۷ - ۱۶۲ - ۲۶۲
 ۲۹۰
 خواجه عبد الله .. ۲۲۶ - ۲۲۸ - ۲۶۱
 سید عبد الله ۲۲۶ - ۳۷۲

• حرف ناد •

ضرب علي تواچي ۳۲۴

• حرف طاء •

طاهر محمد خان (محمد طاهر) میر فراغت ۴۶
 ۱۰۷ - ۲۱۸
 محمد طالب ۲۳۴
 شاه طاهر بدخشی ۲۵۰
 طبسي (شاعر) ۳۰۹
 طوقان اوچي ۲۳۹
 شاه طهماسب صفوي فرمان رواي ايران ۱۷۰ - ۲۳۷
 طيفور (يعني بايزيد بسطامي) ۳۰۹

• حرف ظاء •

ظهير (شاعر) ۳۰۹

• حرف عين •

عادل خان پسر شاه محمد تندهاري ۱۳۴ - ۲۲۸
 .. ۲۵۸ - ۲۹۰ - ۲۹۱ - ۳۱۵ - ۳۲۸ - ۳۲۹
 عادی عفريت پیکر - ادهم خان (شف الف) ۱۷۵
 عارف بیگ ۲۴۰
 میرزا عاقل حسین بن محمد سلطان میرزا ۲۸۰
 خواجه عالم خواجه سرا ۲۹۶ - ۲۹۷
 عالم شاه بدخشی ۲۹۷
 عبد الله خان اوزبک (شجاعت خان) ۱۴ - ۲۹ - ۳۳
 ۳۸ - ۴۵ - ۸۲ - ۱۰۷ - ۱۳۴ - ۱۳۶ - ۱۳۸
 ۱۴۷ - ۱۶۵ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۲۲۱ - ۲۲۴ - ۲۲۵
 .. ۲۲۶ - ۲۲۷ - ۲۲۹ - ۲۳۰ - ۲۷۰
 میر عبد اللطيف قزوینی .. ۱۹۰ - ۱۰۱
 عبد الرشید خان والی کاشغر بن سلطان سعید خان
 ۲۱ - ۱۹۴

شادمان ۲۰۵	شیخ شهاب الدین مهروردي ۱۵۴
شاه میرزا بن محمد سلطان ۲۷۹	شهریار کل ۲۹۵ - ۲۵۸
شاه میرزا (محمد سلطان) بن الغ میرزا (شف ميم)	شهاب الدین خان ترکمان ۲۸۸
.. .. . ۲۸۰	شهباز خان ۲۹۱ - ۲۹۵ - ۳۶۴ - ۳۷۱
شاه علي ايشک آقا ۳۱۷	شهاب خان ۲۹۷
شجاعت خان (سچاول خان) ۸۹ - ۹۰	شهاب الدین غوري ۳۷۱
شجاعت خان ملازم اکبر ۱۹۰ - ۱۹۹ - ۲۵۲ - ۲۵۶	شیر خان افغان پادشاه ۲۰ - ۳۷ - ۴۵ - ۵۷ - ۸۹
.. .. . ۳۵۲ - ۳۲۰ - ۳۱۶ - ۲۹۸ - ۲۹۱ ۲۴۳ - ۱۹۲ - ۱۷۸ - ۱۳۱
میرزا شرف الدین حسین ۲۱ - ۲۲ - ۸۶ - ۹۳	شیر محمد دیوانه ۱۰۹ - ۲۶۳ - ۲۶۴ - ۲۸۴
۱۰۴ - ۱۲۷ - ۱۲۸ - ۱۵۵ - ۱۵۶ - ۱۵۷ - ۱۶۰	شیر خان پسر مبارز خان عدلي ۱۳۸ - ۱۳۹
۱۶۱ - ۱۶۲ - ۱۹۴ - ۱۹۵ - ۱۹۶ - ۱۹۷ - ۱۹۸ ۱۴۷ - ۱۵۰ - ۱۹۲
.. .. . ۲۰۲ - ۱۹۹	شیر سلطان ۲۶۱
مولانا شرف الدین علي یزدي ۳۴	شیر بیگ یساول باشي ۳۱۷
شریف خان ۲۹۳ - ۲۷۶ - ۳۳۳	شیر خان فولادي ۳۵۸ - ۳۷۰
قاضي شعيب (لز اجداد شيخ فرید) ۳۵۹	
شگون محمد پسر قوجه خان ۱۱۴ - ۱۲۲ - ۱۸۴	
.. .. . ۲۰۵	
شگونه قراول ۳۲۴	
شمس الدین محمد - انگه خان - خان اعظم (شف	
الف و خا) ۱۷ - ۵۵ - ۶۲ - ۹۵ - ۱۱۰	
.. .. . ۱۱۴ - ۱۴۹ - ۱۷۴	
شمسي ملک ۱۰۲	
شمال خان ۲۱۸ - ۱۹۰	
شمس خان میانه ۲۱۳	
شنداري (قوم) ۲۳۹	
شهاب الدین احمد خان ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۹ - ۱۰۰	
۱۰۳ - ۱۱۰ - ۱۷۴ - ۱۷۶ - ۱۷۸ - ۱۸۷ - ۲۰۶	
۲۱۹ - ۲۷۱ - ۲۷۶ - ۳۱۳ - ۳۳۰ - ۳۳۱ - ۳۳۳	

• حرف هاد •

صادق خان (محمد صادق خان) ۷۸ - ۱۰۴ - ۱۳۴
۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۳۸ - ۱۴۰ - ۱۹۶ - ۱۹۹ - ۳۳۰
.. .. . ۳۳۱ - ۳۵۹ - ۳۷۲
صاحبقران (شاعر) ۳۰۹
صاحب خان ۳۲۶ - ۳۲۱
محمد صالح پسر میرک خان کولابي ۳۱۷
صدر خان (جلال الدین) پسر محمد خان (شف
جیم) ۵۸
صد رحمت اوزیک ۲۶۲
صفاهاني (شاعر) ۳۰۹
صفدر خان ۳۳۰
صفعاني ۳۰۶
صوفي ملازم باز بهادر ۱۳۶

۲۰	سکندر خان سور افغان - اسکندر (شف الف)	۱۵۱	رن باگه (فیل)
۱۰۴ - ۶۳ - ۵۹ - ۵۸ - ۵۱ - ۴۷ - ۴۶ - ۳۱		۱۳۷	روپ مني (زن)
۳۴ - ۳۸	سکندر خان اوزبک - اسکندر (شف الف)	۱۵۶	روپسي
۲۷۱ - ۲۶۷ - ۲۶۰ - ۲۵۷ - ۲۵۰ - ۱۳۸ - ۴۷		۲۰۰	رومي خان
۳۶۸ - ۳۶۷ - ۲۹۹ - ۲۸۰	..	* حرف زاء *				
۱۴۵ - ۴۷	سکندر ذوالقرنین	۳۷۲ - ۲۲۶	مير زاده علي خان
۱۸۷	سکندر پسر ميرزا سنجر	۷۵	خواجه محمد زکريا پسر خواجه دوست خاوند
۲۱۰	سلطان سکندر لودي	۲۱۸ - ۲۱۷	زهره آغا دختر فاطمه
۲۴۲	سکینه بانو بیگم همشیره ميرزا حکيم	۹۴	حکيم زينل (زينل - زينيل)
سکندر ميرزا (الغ ميرزا) بن الغ ميرزا (شف الف)		۳۷۱	امام زين العابدين
۲۷۹	..	* حرف سين *				
۳۰۲	سکت منگه پسر ارانا اديسنگه	۱۲	مالباهن سابق
ميرزا سليمان بن خان ميرزا بن سلطان محمود بن		۱۹۲ - ۲۲	سلطان سارنگ گهر پدر کمال خان
۲۶ - ۲۴ - ۲۳ - ۲۲ - ۱۴	سلطان ابو سعيد	۲۰۹	راجه مالباهن
۱۲۶ - ۱۲۵ - ۱۲۴ - ۱۲۳ - ۸۳ - ۵۴ - ۳۴		۲۱۳	سارمان (فیل)
۲۳۹ - ۲۳۸ - ۲۳۷ - ۲۰۸ - ۲۰۷ - ۲۰۶ - ۱۲۷		۲۴۰	ساتي ترنابي
۲۷۸ - ۲۷۷ - ۲۷۵ - ۲۷۴ - ۲۷۳ - ۲۴۱ - ۲۴۰		۳۱۶	ساندا سلاحدار
۳۰	خواجه سلطانعلي - افضل خان (شف الف)	۳۲۲ - ۳۲۱ - ۱۴۸ - ۵۷	سبدليا - سبدليه (فیل)
۱۱۶ - ۳۲	..	۱۱۱	سبز تلخ
سليم خان افغان پادشاه - اسلام خان (شف الف)		۳۰۷	سحبان (اديبه معروف)
۱۷۸ - ۱۳۱ - ۹۰ - ۸۹ - ۸۷ - ۵۷ - ۵۱ - ۳۷		۱۴۰	رای مرجن (سورجن) حاکم قلعه رتنپور
۲۴۳ - ۲۱۹ - ۱۹۲	..	۳۳۸ - ۳۳۷ - ۳۳۵ - ۳۰۳
۵۶	سليمه سلطان بیگم خواهرزاده همایون پادشاه	۲۵۸	سرو قد بي بي (زن)
۶۵ - ۶۴	..	۱۲۷	مولانا سعيد ترکستاني
۱۳۷ - ۱۳۶	سليم خان خامه خیل ملازم باز بهادر	۱۹۴	سعيد خان حاکم کاشغر
۱۳۹	سید سليمان	۲۵۷ - ۲۳۴	سعيد خان بدخشي
۱۳۹	سليم خان کهروار (افغان ديگر)	۲۳۸	سعيد خان
۲۵۰ - ۱۶۴	سلطانعلي (سلطان قلي) خالدار	۳۰۹	سعدی رح (شاعر)

خواجه جهان - امين الدين (شف الف) ۱۰۰ - ۹۹	۲۲۸ - ۲۲۶	خاکسار سلطان
۱۱۷ - ۱۴۰ - ۱۴۷ - ۲۲۹ - ۲۵۲ - ۲۵۹ - ۲۶۰	۲۳۸	خاكي گله بان
۳۳۹ - ۲۹۱ - ۲۷۰ - ۲۶۵	۲۵۰	خان قلي ساربان
۱۲۲ - ۱۱۴	۳۰۸ - ۳۰۶	خاقاني (شاعر)
۱۷۴	۳۴۹	خانم دختر اکبر پادشاه
۲۸۴ - ۲۷۶ - ۲۷۵ - ۲۲۸	۳۶۲	خان بابا
خواجه خضريان (قوم) ۲۳۸	خان اعظم - سيف خان - ميرزا کوکه (شف سين	
* حرف دال *		
۱۶۶	۳۶۸ - ۳۶۳	وگاف (
۲۰۰	۲۳۱ - ۱۷۴	خدا بردي
۲۶۲	۲۹۲ - ۲۹۱	خدا بخش (فيل)
۳۱۰	۱۵۷ - ۸۷ - ۷۸ - ۴۶	خرم سلطان (خان)
شاهزاده سلطان دانيال پسر اکبر پادشاه ۳۱۱	۳۷۲ - ۲۲۸ - ۲۲۶	
۳۷۴ - ۳۷۳ - ۳۷۲	۱۱۴	ملا خرد زرگر
شيخ دانيال يک از معتكفان روضه معينه ۳۷۳	۳۰۷	خراسانيان
حضرت دانيال پيغمبر عم ۳۷۳	۳۱۲	پير خرقاني
درويش محمد بيگ خان اوزبك ۱۱۹ - ۱۰۹ - ۱۰۵	۱۲۴	خسرو بلخي
۱۹۷ - ۱۲۲	۱۵۵	امير خسرو
دوگوتي - راني (شف راء) ۲۱۳ - ۲۱۲ - ۲۱۱ - ۲۰۹	۱۶۷ - ۱۶۶	خسرو شاه
۲۱۵ - ۲۱۴	۳۰۹	خسرو (شاعر)
دربار خان ۳۴۹ - ۳۳۹ - ۲۹۱ - ۲۲۶ - ۲۲۵ - ۲۲۳	۱۸۷ - ۱۸۶ - ۱۷	ميرزا خضر خان هزاره
دستم خان (رستم خان) ۲۱۸ - ۱۹۰ - ۱۷۷ - ۱۶۴	۲۰۲ - ۹۰ - ۴۷ - ۴۶ - ۳۱	خضر خواجه خان
۳۲۸ - ۲۹۱ - ۲۲۸ - ۲۲۵	۳۰۷	خضر عم
ولسنگار (فيل) ۱۶۴ - ۱۴۸ - ۷۴ - ۵۷	۱۸۸	قبيله خليل
دلبل - دلبل (فيل) ۱۴۸	۲۵۰	شاه خليل الله
دلپت پسر امن داس ۲۱۱ - ۲۰۹	۶۶ - ۳۲	خنجر بيگ
دلور خان ۲۹۱	۲۱	خواجهگان خواجه - عبدالله (شف عين)
دمودر (فيل) ۷۵	۲۱	خواجه احرار ناصر الدين - عبيد الله (شف عين)
	۲۹۷ - ۹۷	خوشحال بيگ

۲۳ هیدر بیگ برادر حرم بیگم	۲۲۵ محمد حسین نور بیگی عبدالله خان
۲۹ هیدر بخشی	۲۵۵ - ۲۵۴ - ۲۳۱ حسن خان خزانچی
۶۰ هیوان (نام اسپ)	۳۵۸ - ۳۱۵
۱۲۹ - ۱۲۸ میرزا هیدر کورگان	۲۳۶ میرزا حسن ولد اکبر
۱۳۴ هیدر قلی خان	۲۳۶ میرزا حسین ولد اکبر
۲۰۶ - ۱۸۷ هیدر قاسم خان کوه بر	۲۷۳ - ۲۴۳ - ۲۴۲ - ۲۳۸ خواجه حسن نقشبندی
۳۱۷ حیات سلطان	۲۷۵
* حرف خاء *	
خان میرزا بن سلطان محمود بن سلطان ابو سعید	۲۳۹ حسن صوفی سلطان
۱۴	۲۶۱ حسن آخته
۱۹۴ - ۲۱ خواجه خاوند محمود	۲۷۱ سلطان حسین میرزا سابق
۴۷ خالق برده بیگ	۲۸۱ محمد حسین میرزا (شف میم)
۴۸ خانان میوات	۳۳۰ - ۳۱۳
۳۶۰ - ۳۲۰ - ۷۸ (شف هاء) خانجهان - حسین قلی (شف هاء)	۳۱۶ - ۲۸۸ حسن چغتایی
۷۸ خان زمان علی قلی (شف عین)	۳۱۰ حسان (شاعر)
خان اعظم - شمس الدین محمد - آنگه خان (شف	۳۴۸ خواجه حسین مروجی
شین و الف) ۱۱۹ - ۱۱۶	۳۵۰ شیخ حسین متولی روضه معینی
خالدین ۱۳۰	۳۷۱ سید حسین خنگ سوار
خان کلان - میر محمد خان (شف میم) ۱۹۳ - ۱۶۹	میرزا محمد حکیم برادر اکبر ۱۱۴ - ۵۵ - ۱۱۴
۳۷۲ - ۳۵۷ - ۳۳۲	۱۸۳ - ۱۸۵ - ۱۸۶ - ۱۸۷ - ۱۸۸ - ۲۰۴ - ۲۰۵
خواجه خاص ملک خواجه سرا - اخلاص خان ۱۸۳	۲۴۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸ - ۲۳۷ - ۲۰۸ - ۲۰۷ - ۲۰۶
۲۰۶ - ۱۸۷	۲۷۷ - ۲۷۶ - ۲۷۵ - ۲۷۴ - ۲۷۳ - ۲۴۲ - ۲۴۱
خانزاده محمد (شاه لوندان) برادر ابوالعالی ۱۹۹	۳۷۰ - ۳۳۲ - ۲۸۸ - ۲۸۵ - ۲۸۰ - ۲۷۸
خانزاده بیگم ۲۰۷	حکیم الملک ۲۱۸ - ۱۹۰
خان جهان دکیف ملازم درکاوئی ۲۱۴	حمزه عرب ۱۸۴
خان قلی اوزیک ۲۹۷ - ۲۳۰ - ۲۲۵	امیر حمزه (صاحب قصه) ۲۲۳
خان عالم - سکندر نه - این دیگر است ۲۲۸ - ۲۲۶	حمید بکری ۲۸۲
۳۱۹ - ۳۱۵ - ۲۹۱ - ۲۶۲	هیدر محمد خان ۱۸۷ - ۱۲۲ - ۳۳ - ۲۹ - ۱۴
	۳۷۲ - ۲۵۹ - ۱۸۸

۳۳۲ - ۳۱۵ - ۱۹۹ - ۱۹۷ - ۱۹۶ - ۱۳۲ - ۱۱۱

۳۷۰ - ۳۶۴ - ۳۳۸ - ۳۳۳

۳۷ حسن خان فوجدار هیمو

۴۸ حسن خان میواتی

۱۳۹ - ۵۶ حسن خان بچگوئی

۶۴ حسین خان خواهرزادہ مہدی قاسم خان

۲۸۱ - ۲۸۰

۶۵ - ۶۴ .. خواجه حسن خواجه زادہ چغانیان

۶۴ خواجه حسن عطار

۸۲ - ۶۹ - ۶۸ .. سلطان حسین خان چالایر

۱۱۶ - ۱۰۰

۷۵ میرزا حسن ترمذی

۷۹ - ۷۸ سلطان حسین میرزا پسر بہرام میرزا

۷۸ حسین بیگ ایچک اغلی استجلو

۱۱۳ - ۱۱۱ - ۱۰۴ حسین خان ملازم بہرام خان

۲۵۷ - ۱۱۴

میرزا حسن خان خویش (برادر) شہاب الدین

۲۰۶ - ۱۸۸ - ۱۸۷ - ۱۱۰ - ۱۷ احمد خان

۳۶۲ - ۲۹۰ - ۲۷۶

۱۲۹ حسن چک برادر کاچی چک

۱۴۱ شیخ حسام بزرگ

۱۳۹ سلطان حسین شرقی

۱۵۰ حسن علی خان ترکمان

خواجه حسن پدر خواجه معین الدین چشتی

۱۵۴ قدس سرہ

۱۸۷ شاہ حسین خان نکدري

۲۴۳ - ۲۲۰ - ۲۱۹ حسن خان پٹنی برادر فتح خان

۲۵۸ - ۲۵۷ - ۲۵۳

۲۵۰ چلمہ نواچی

۲۹۷ چلمہ خان کوکے میرزا عسکری

۳۵۸ - ۱۹۷ چندر سین پسر مالدیو

۲۰۹ قوم چندیل

۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۵ - ۳۱۳ - ۲۷۰ - ۲۳۰ چنگیز خان

۳۵۸

۳۵۹ چنگیز خان ترکی

۳۷۰ چنگیز خان پسر عماد الملک

۳۲۱ قوم چوہانان

* حرف حاء *

۴۵ - ۲۰ .. حاجی خان مردلار غلام شیر خان

۶۶ - ۴۶

۸۷ - ۸۲ - ۷۷ - ۴۷ حاجی محمد خان سیستانی

۲۶۰ - ۲۵۴ - ۲۵۳ - ۲۲۸ - ۱۱۸ - ۱۱۷ - ۹۶

۳۱۳ - ۲۹۰ - ۲۸۰

۳۲۹ - ۲۴۳ - ۵۶ .. حاجی بیگم زوجہ ہمایون

۱۲۹ - ۱۰۲ .. خواجه حاجی کشمیری

۳۰۹ حافظ (شاعر)

۳۶۲ حاجی بیگم دختر مقیم میرزا

۳۷۰ ہمد حامد نبیرہ سید مبارک

۱۶۸ - ۱۴۳ - ۱۳۴ - ۸۷ - ۷۷ حبیب علی خان

۷ ہیر حبیب اللہ

۲۳۸ قبیلہ حبیب

۲۳ حرم بیگم زوجہ میرزا سلیمان و مادر ابراہیم

۲۷۴ - ۲۷۳ - ۲۴۱ - ۲۳۸ - ۲۰۸ - ۲۰۶ - ۱۲۹

۲۹ زای حسین جلوانی

حسین قلی بیگ خان (خانچہان) پسر ولی بیگ

(شف حاء) ۱۰۷ - ۱۰۵ - ۱۰۴ - ۳۹ - ۳۸ - ۳۳

١١٧ - ١١٦	جمال خان غلام ييرام خان	٢٥٩ - ٢٢٨ - ١٨٨ - ١٨٧	تيمور خان بگه
٢٥٣ - ٢٢٨	وزير جميل (شف واو)	* حرف جيم *	
٢٥٨	جمال خان بلوچ	٢٣٩ - ١٩٣ - ١٦٩ - ١٢٠	جان محمد بهسودي
٣١٧ - ٢٩١	ميد جمال الدين	٢٨٨ - ٢٨٥	جان باقي خان
٢٨٤ - ٢٦٩	جنيد كوراني	٣٠٩	جامي (شاعر)
٣٢١	جنگيا (فيل)	٣١٧	جان بيگ
٣٧	جور بنيان (فيل)	١٨٨	جبار بردي بيگ
١٣٩	جوهر خان	٣٢٠	جبار قلي ديوانه
٢١٠	جوگي داس	٨٧	چهار خان غلام سليم خان
٢١٥	جوهر بهوج كايتنه	١٦٥ - ١٦٤	چهار خان فوجدار
٣٤١	فرقه جوگيان	٣٣١	چهار خان حبشي
٧٥	جهليه (فيل)	٢٦٥	جعفر خان تكلو
١٩٦ - ١٦٢ - ١٦١ - ١٥٦	جيميل پسر روپسي	١٤٨	جگ موهن (فيل)
١٦٦	جي ديوانه	١٥٧ - ١٥٥	جگناتھ پسر بهاريل
٢٩٧	جي تواچي	١٩٦ - ١٦١ - ١٦٠ - ١٥٥	جگمال
٣٢١ - ٣٢٠	جيميل سردار	٢٣٣	راجہ جگمن
* حرف چ *		٣٢٦	جگناتھ (منم معروف آديسه)
٣٧	چاپن فيليان هيپو	٣٤٩	جگمال پنوار
٣٤٩	مولانا چاند منجم	٧٠ - ٥٥ - ١٧	خواجہ جلال الدين محمود
٢٩٤	چترانده (فيل)	٥٦	جلال خان سور افغان
٣٧١	چترنجن (نام چيٽه)	٧١	جلال الدين مسعود
٢٨٧	چروهای هندوستان	٨٢	جلاليران (قوم)
١٥٤	سلسله چشديه	٣١٩ - ٣١٨ - ٢٧١ - ١٨١	جلال خان تورچي
١١٧	چغتائي (قوم)	١٩٤	مولانا جلال الدين محمد دواني
٢٢٨ - ٢٢٦ - ١٥٦ - ١٥٥	چغتاي خان	٣٢٥	جلال الدين حاکم بنگاله
٢١٤	چکرمان کهرجلي	٣٦٠	جلال زميندار بهنبر
٢٥٧ - ٢٢٣ - ٨٢	چلمه خان خان عالم	٢٠	شيخ جهالي دهلوي
١٨٨	چلمه حصاري	٤٨	جهال خان عمزاده حسن خان زميندار

۲۷۵ - ۱۲۵ - ۱۲۴ ..	پیر محمد خان حاکم بلخ ..	۱۳۸ - ۱۳۲ - ۱۳۱ - ۱۳۰ - ۱۲۲ - ۱۲۱ - ۱۲۰	
۲۱۸	پیشرو خان ..	۲۷۰ - ۲۶۳ - ۲۴۰ - ۲۱۷ - ۱۹۷ - ۱۷۲ ..	
• حرف تاء •			
۳۲۵ - ۲۷	تاج خان کرانی ..	۲۱۰	بیر بهان پدر رام چند ..
۱۹۴ - ۴۸	تاجیک (قوم) ..	۲۱۵ - ۲۱۳ - ۲۱۱ ..	بیر ناراین (بیر سالا) ..
۲۰۰ - ۱۶۵ - ۱۰۸ - ۹۸	تقار خان (تقار خان)	۲۳۹	خواجه بیگ محمود ..
۲۸۸ - ۲۸۰	۳۷۲ - ۳۵۹ - ۲۵۷	بیگ نورین خان (بیگ نور الدین)
۱۳۶	تاج خان خاصه خیل ملازم باز بهادر ..	۳۷۰ - ۳۴۲	راجہ بیر بر ..
۱۸۱	تان سین کلانوت ..	۳۶۳	بیگ اوغلی پسر مبارک خان ..
۶۳	تختمل برادر تختمل ..	۳۷۲	بیگ محمد خان ..
۱۱۲	تخت روان (فیل) ..	• حرف پے •	
۲۹ - ۲۸ - ۲۷ - ۲۰ - ۱۴	تودی بیگ خان	۲۳۱ - ۱۳۶ - ۱۳۵ - ۱۱۴	پایندہ محمد ..
۱۶۸ - ۱۱۶ - ۱۱۴ - ۵۵ - ۳۵ - ۳۲ - ۳۱ - ۳۰	قوم ترک - ترکان ..	۱۵۴	رای پتھورا ..
۳۰۴ - ۲۰۸ - ۱۹۴ - ۴۸ ..	قوم ترکمان ..	۳۱۶ - ۲۹۸ - ۲۶۲ - ۲۲۸ ..	رای پتھوراس ..
۵۳	ترسون محمد خان ..	۲۸۷	پنچپای توران ..
۲۵۱ - ۱۵۷ - ۱۱۸ - ۹۷ - ۹۶	ترخان دیوانہ ..	۳۲۲ - ۳۲۰	پتا سردار ..
۱۹۶	تردی محمد میدانی ..	۲۱۰	قوم پرهار ..
۲۰۶	تمر خان حاکم حصار ..	۲۵۵	رای پرماندہ ایلچی راجہ آدیسہ ..
۱۲۳	تنگری بردی ..	۶۵	پشہ بیگم دختر علی شکر بیگ ..
۲۳۷ - ۲۲۵	تولک خان قوجین ..	۱۴۸	پلنہ (فیل) ..
۱۸۵ - ۱۸۴ - ۱۶	تولک نوکر بهادر خان ..	۲۸۶	پنچپایہ (فیل) ..
۱۰۳ - ۱۰۲	راجہ نودرمل ..	۱۵۵	پورنمل برادر راجہ بهارنمل ..
۲۹۰ - ۲۶۲ - ۲۶۱ - ۲۲۸ - ۱۷۰	۲۸۷ - ۲۸۶	پوری (قوم از سناسیان) ..
۳۳۶ - ۳۱۹ - ۳۱۶ - ۲۹۹ - ۲۹۸	میر تولک قدیمی ..	۳۳۸	پورنمل پسر کانتہ سجاوت ..
۲۳۷	تیمور (نمر خان) صاحبقران ..	پیر محمد خان شروانی - ناصر الملک (شف نون)	
۱۷۱ - ۱۴۴	۵۰ - ۴۹ - ۴۵ - ۳۲ - ۳۰ - ۲۹ - ۲۸ - ۲۰	
۳۰۷ - ۲۷۹	۱۰۴ - ۱۰۳ - ۸۷ - ۸۶ - ۸۵ - ۵۹ - ۵۸ - ۵۷	
۶۳	تیمور خان جلایر ..	۱۶۶ - ۱۵۲ - ۱۴۳ - ۱۳۸ - ۱۳۷ - ۱۳۵ - ۱۳۴	
		۱۶۸ - ۱۶۷	

۲۱۹ - ۱۳۸ - ۱۳۸ - ۱۱۵ - ۱۰۷ - ۱۰۳ - ۱۰۲	محمد باقی ولد میرزا میسر ترخان ۲۷۹ - ۲۷۸
۲۶۱ - ۲۶۰ - ۲۵۷ - ۲۵۲ - ۲۵۰ - ۲۴۹ - ۲۴۰	۳۶۲
۲۸۸ - ۲۸۵ - ۲۸۳ - ۲۶۷ - ۲۶۶ - ۲۶۵ - ۲۶۲	۲۷۹ بایقرا بن منصور
۲۹۵ - ۲۹۴ - ۲۹۳ - ۲۹۲ - ۲۹۱ - ۲۹۰ - ۲۸۹	۲۷۹ بایقرا بن عمر شیخ
۲۹۸ - ۲۹۶	۲۹۵ باتو فوجدار
۷۷ - ۵۷	۳۲۶ بایزید پسر ملیمان حاکم بنگاله
۷۸	۳۳۷ بیاداس سکروال
۷۸	۳۴۰ بجلی خان پسر خوانده بهار خان
۱۳۹ - ۸۹	۶۳ بختمل برادر تختمل
۱۶۵ - ۱۶۴ - ۱۵۸ - ۱۵۶	۱۲۸ بخشی بانویکم همشیره اکبر
۳۵۹ - ۳۵۸ - ۳۳۹ - ۳۳۷ - ۳۲۰ - ۲۹۱ - ۲۶۵	۲۶۶ - ۲۵۷ - ۲۴۰ بخت بلند (قیل)
۲۰۹	۲۳۷ - ۲۰۷ - ۱۹۹ - ۲۴ بدخشیان
۲۳۵ - ۲۳۴	۲۷۵ - ۲۷۴ - ۲۴۱ - ۲۴۰ - ۲۳۹ - ۲۳۸
۲۳۸	۲۷۸ - ۲۷۷
۳۷۲ - ۳۳۰ - ۲۸۳	۳۷۰ - ۱۶۵ راجه بدیچند (بدیچند)
۳۲۵	۶۹ برج علی نوکر خانزما
۳۳۷	۲۱۰ برسنکهدیو جد رام چند
۳۳۸	۱۳ - ۱۲ - ۱۱ راجه بکرماجیت سابق
۳۴۰	۲۱۴ قوم بکھیل
۳۵۸	۶۲ قوم بلوچان
۲۹ - ۲۱ - ۲۰ - ۱۵ - ۱۴ - ۵	۲۳۸ - ۱۶۳ پنده علی
۵۵ - ۵۲ - ۴۹ - ۴۸ - ۴۶ - ۴۱ - ۳۸ - ۳۳ - ۳۲	۲۹۵ بنسی داس کنبو
۶۷ - ۶۶ - ۶۵ - ۶۴ - ۶۳ - ۶۲ - ۶۰ - ۵۹ - ۵۷	۴۵ - ۲۰ راجه بهاریمل کچهوا (بهاریمل - بارهمل)
۸۶ - ۸۵ - ۷۹ - ۷۸ - ۷۵ - ۷۴ - ۷۱ - ۷۰ - ۶۹	۳۷۳ - ۱۵۸ - ۱۵۷ - ۱۵۶ - ۱۵۵
۹۵ - ۹۴ - ۹۳ - ۹۲ - ۹۱ - ۹۰ - ۸۹ - ۸۸ - ۸۷	۳۵ بهادر خان ملازم هیمو
۱۰۴ - ۱۰۳ - ۱۰۱ - ۱۰۰ - ۹۹ - ۹۸ - ۹۷ - ۹۶	۴۰ بهگوانداس ملازم هیمو
۱۱۲ - ۱۱۱ - ۱۱۰ - ۱۰۹ - ۱۰۸ - ۱۰۶ - ۱۰۵	۵۳ - ۵۲ بهادر خان برادر علی قلی خانزما
۱۱۹ - ۱۱۸ - ۱۱۷ - ۱۱۶ - ۱۱۵ - ۱۱۴ - ۱۱۳	۱۴۰ - ۹۹ - ۹۸ - ۹۷ - ۹۰ - ۸۹ - ۷۸ - ۶۲

قوم اوزبک - اوزبکیه - اوزبکان	۱۲۳ - ۱۲۵
.. ..	۲۷۵ - ۲۹۷ - ۲۹۸ - ۳۰۰
شیخ اوحداالدین کرمانی	۱۵۴
اودیله (فیل)	۲۹۴
حاجی اوغلان	۲۹۹
اومانی (شاعر)	۳۰۹
ایماق (قوم)	۱۲۴
ایسرداس چوهان	۳۲۱
* حرف باء *	
بابوس	۱۸۶ - ۱۸۳ - ۱۷
بابر شاه - گیتی ستانی فردوس مکانی (شف کاف)	۲۳ - ۴۴ - ۴۶ - ۶۵ - ۸۷ - ۱۸۸ - ۱۹۴
.. ..	۲۷۹ - ۲۵۸
بابا سعید قیچاق	۲۷
باقی خان بقلانی خسرو ادهم خان	۱۳۲ - ۹۴ - ۸۵
باز بهادر حاکم دکن پسر شجاعت خان	۸۹
۹۰ - ۱۳۴ - ۱۳۵ - ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۴۰ - ۱۴۲	
۱۴۳ - ۱۶۶ - ۱۶۷ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۲۱۱ - ۲۳۱	
.. ..	۳۵۸
بابای زنبور	۱۳۲ - ۱۱۷
باقی محمد خان پسر ماهم انکه	۱۳۲
بابای قوچین	۱۸۵
بایزید بیگ	۲۵۹ - ۴۰۰ - ۱۸۸
باقی قاقشال	۲۷۵ - ۲۷۴ - ۲۴۱ - ۲۳۸ - ۴۰۶
بابای قاقشال (بابا خان قاقشال)	۲۹۳ - ۲۵۹ - ۲۱۱
.. ..	۳۷۰ - ۳۳۰
باقی خان	۲۶۲ - ۲۶۱ - ۲۵۷
بال سمندر - بان سمندر (فیل)	۲۹۳ - ۲۹۱ - ۲۶۰
اعتماد خان خواجه سرا - نامش خواجه بهلول ملک	
محمد خان - ملازم سلیم خان بود (شف میم)	
۱۷۸ - ۲۲۴ - ۲۲۵ - ۲۲۶ - ۲۲۷ - ۲۳۱ - ۲۶۱	
.. ..	۲۶۲
اعتماد خان گجراتی	۳۷۰ - ۳۳۰ - ۳۱۵
افغانان	۷۸ - ۵۶ - ۵۲ - ۴۷ - ۳۶ - ۲۷
۸۲ - ۸۷ - ۸۹ - ۹۷ - ۱۳۱ - ۱۳۲ - ۱۳۸	
۱۳۹ - ۱۴۷ - ۱۵۰ - ۱۸۲ - ۲۱۹ - ۲۲۰ - ۲۳۹	
۲۵۳ - ۲۵۴ - ۲۵۸ - ۳۰۰ - ۳۲۵ - ۳۲۶	
.. ..	۳۶۷ - ۳۴۰
افضل خان - خواجه سلطان علی (شف سین)	۲۹
الامان میرزا فرزند همایون پادشاه	۲۴۳
الغ میرزا بن محمد سلطان	۲۷۹
الغ میرزا - سکندر میرزا (شف سین)	۳۱۳ - ۲۸۰
حاجی القمش	۳۶۸
امیرخان	۲۵۰ - ۷۸
خواجه امین الدین محمود خواجه جهان (شف خاء)	
.. ..	۹۶ - ۸۶
میرامانی	۱۸۳
امید علی امیر میرزا سلیمان	۲۰۸
امن داس - منکرام شاه (شف سین)	۲۱۰ - ۲۰۹
محمد امین دیوانه (شف میم)	۲۶۲ - ۲۵۷ - ۲۵۰
.. ..	۲۸۸ - ۲۸۴
امین خان غوری	۳۷۰
انسان بخشی	۲۲۵
انند کر	۲۸۷
انوری (شاعر)	۳۰۹
اوزان بهادر	۳۳

۲۲۲	ادهم پسر ملا کتابدار	۲۳۸	ابن حسین کابلی
۲۱۰ - ۲۰۹	ارجن داس	۲۸۰ - ۲۷۹	ابراهیم حسین میرزا بن محمد سلطان
۲۱۳	ارجن داس بیس فوجدار	۳۳۱ - ۳۳۰ - ۳۱۳ - ۲۸۱
۲۹۵	ارزانی هندو	شیخ ابوالفیض فیضی برادر بزرگ مولف (شف فاء)
.. .. .	اسکندر خان اوزبک - خان عالم - سکندر خان (شف سین)	۳۸۳ - ۳۸۳ - ۳۰۳ - ۳۰۳
۲۶۲ - ۲۵۲ - ۲۴۹ - ۱۰۷ - ۴۵ - ۳۳ - ۲۹ - ۱۴	اتکه خان شمس الدین محمد خان اعظم (شف شین)
۳۰۰ - ۲۹۸ - ۲۹۰ - ۲۸۹ - ۲۸۵	۱۲۰ - ۱۱۵ - ۱۱۳ - ۱۱۲ - ۱۱۱ - ۵۹	وخاء (شف)
.. .. .	اسکندر خان سور افغان - سکندر خان (شف سین)	۱۷۹ - ۱۷۸ - ۱۷۷ - ۱۷۶ - ۱۷۵ - ۱۵۱
۱۰۸ - ۹۸ - ۵۰ - ۴۹ - ۴۲ - ۲۶ - ۱۷	۳۳۲ - ۲۳۹
۲۹	اسفندیار صلیق	۳۳۳ - ۳۳۲	اتکه خیل قبیلہ
۴۶	اسمعیل بیگ دولدی	۲۶۰	اچپله (فیل)
۹۸	اسمعیل خان پسر ابراهیم خان	۲۰۰ - ۱۹۹ - ۱۱۵ - ۱۱۳	احمد بیگ
۱۰۴ - ۷۸	اسمعیل قلی بیگ خان پسر ولی بیگ	۱۲۷	مولانا احمد جنید
۳۳۳ - ۱۹۹ - ۱۹۹ - ۱۱۳ - ۱۱۳ - ۱۱۱	۳۱۷	سید احمد سید باره
۱۵۵	اسکرن	۳۷۰	سلطان احمد گجراتی
۱۸۵	اسفندیار پسر تولک خان	۳۷۲	سید احمد خان
۲۰۰ - ۱۹۹	اسکندر بیگ	۳۷	اختیار خان سردار هیمو
۲۶۹	اسلام خان - سلیم شاه (شف سین)	۳۰۹	اخسیکنی (شاعر)
۳۰۹	اسفرنگی (شاعر)	۳۱۶	اختیار خان فوجدار
۳۱۹	اسمعیل سردار	ادهم خان - عادی عفویت پیکر (شف سین)
۳۲۵	اسدالله خن	۱۰۴ - ۹۴ - ۹۳ - ۸۶ - ۸۵ - ۷۸ - ۵۵ - ۵۲ - ۵۱
.. .. .	اشرف خان - محمد اصغر - میرمنشی (شف صغرومیم)	۱۴۰ - ۱۳۸ - ۱۳۷ - ۱۳۵ - ۱۳۲ - ۱۱۱ - ۱۱۰
۲۲۷ - ۲۲۵ - ۲۲۴ - ۱۷۸ - ۱۱۷ - ۳۰ - ۲۹	۱۷۳ - ۱۶۶ - ۱۵۷ - ۱۵۲ - ۱۴۳ - ۱۴۲ - ۱۴۱
۳۳۱ - ۳۳۰ - ۲۹۷ - ۲۹۴ - ۲۵۰ - ۲۴۹	۱۷۹ - ۱۷۸ - ۱۷۷ - ۱۷۶ - ۱۷۴
۳۷۲	۱۶۹ - ۱۷۸ - ۱۷۷ - ۱۷۶ - ۱۷۴
.. .. .	محمد اصغر - میرمنشی - اشرف خان (شف صغرومیم)	۱۶۹ - ۸۷	رانا آدیسنکه (اودیسنکه)
۱۱۴	۳۲۰ - ۳۱۶ - ۳۱۵ - ۳۱۴ - ۳۱۳ - ۳۰۲
.. .. .	و اشرف خان (شف سین)	۳۵۸ - ۳۲۳
۱۶۶	اعتماد خان ملازم باز بهادر	۲۱۴ - ۲۱۲ - ۲۱۱	ادهار گایت

• بسم الله الرحمن الرحيم •

فهرستِ نامه‌های مردمان و مواضع و قلعه‌جات و آب‌ها و غیره (که در دو عین دفتر اکبرنامه اندراج یافته‌اند)
بترتیبِ حروفِ هجاء مرتب بر دو منظر - اولین برای مردمان - و دومین برای مواضع و غیره • • شعر •
• حسبی آله العالمین فاذّه • مولیٰ حسیب قادر و نصیر •

• منظر اول در اسامی مردمان و قبائل و اقوام و غیره •

شاه ابوالمعالی ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۷۰ - ۱۰۰

۱۰۱ - ۱۰۲ - ۱۰۳ - ۱۹۸ - ۱۹۹ - ۲۰۰ - ۲۰۱

۲۰۲ - ۲۰۴ - ۲۰۵ - ۲۰۶ - ۲۰۷ - ۲۳۷

۲۴۲ - ۲۴۶

میرزا ابراهیم پسر میرزا سلیمان ۲۲ - ۲۳ - ۱۲۳

۱۲۴ - ۱۲۵ - ۱۲۶

ابراهیم افغان مور ۲۶ - ۸۲ - ۲۵۴ - ۲۵۵

۳۲۵ - ۳۲۶ - ۳۲۷

سلطان ابراهیم والی سابق هندوستان .. ۹۴

ابوالقاسم برادر محمد قاسم خان ۵۹

ابراهیم خان اوزبک ۶۸ - ۱۳۸ - ۲۱۹ - ۲۴۹

۲۵۰ - ۲۵۹ - ۲۶۰ - ۲۸۹ - ۳۲۶ ..

میرزا ابوالقاسم پسر میرزا کامران .. ۹۴ - ۹۶

ابوالفتح پسر فضیل بیگ و برادرزاده منعم خان ۱۱۴

۱۲۲ - ۱۸۵ - ۱۸۶ - ۱۸۷ - ۲۰۵ ..

ابوالقاسم برادر مولانا عبدالقادر .. ۱۱۴

شیخ ابراهیم مجذوب قندوزی .. ۱۵۴

ابراهیم ادهم ۱۵۴

امام ابواللیث سمرقندی ۱۵۴

خواجه ابراهیم بدخشی ۱۶۳

ابوالمعالی تورچی ۱۸۸

• حرف الف •

سلطان آدم گنهر برادر سلطان سازنگ ۲۲ - ۶۳

.. .. ۱۸۹ - ۱۹۱ - ۱۹۲ - ۱۹۳ - ۱۹۴

آرام جان (زن لوی) ۸۳ - ۸۴

آدم ملازم بازبهدار ۱۳۶

آدم پسر فتح خان ۱۳۹

میرزا آفاق ۱۶۶

اکسف خان عبدالمجید (شف عین) ۱۸۳ - ۲۰۹

۲۱۱ - ۲۱۲ - ۲۱۳ - ۲۱۴ - ۲۱۵ - ۲۱۶ - ۲۲۸

۲۴۴ - ۲۵۰ - ۲۵۱ - ۲۵۲ - ۲۵۳ - ۲۵۵ - ۲۵۶

۲۷۱ - ۲۷۲ - ۲۸۳ - ۲۸۹ - ۲۹۰ - ۲۹۱ - ۲۹۲

۲۹۳ - ۳۱۳ - ۳۱۴ - ۳۱۶ - ۳۱۸ - ۳۴۴

اق محمد ۲۱۱ - ۲۱۳

آواز خان پسر سلیم شاه .. ۲۱۹ - ۲۶۶

آپ روپ (فیل) ۲۲۹

آهوی حرم تورچی ۲۵۹

امام ابوالاحمد غزنوی ۷

ابوالفضل مولف پسر مبارک ۱۰ - ۴۳ - ۸۰ - ۱۱۴

.. ۱۴۵ - ۱۵۲ - ۲۳۳ - ۲۹۶ - ۳۷۷ - ۳۹۲

سلطان ابومعید میرزا پدر سلطان محمود ۱۴

۴۱ - ۶۴ ۹۶

گرم همت امید داری دهد * فلک فرصت و بخت یاری دهد
باین جنبش کلک گردون خرام * ببایان برم این گرامی کلام

• تمام شد •

تاریخ طبع دفتر دوم از اکبرنامه

• قمری هجری •

۱۲۹۶

• تمت بعون القوي العليم •

• دیگر •

مد شکر بدرگه الهی • پذیرفت مهین سخن تناهی

اندیشه دوان ز بهر سالش • برگشت زماه تا بهاهی

۱۲۹۶

ناگه ز خرد ندا برآمد • بین لعل سخن زگان شاهی

• دیگر ظاهراً و باطناً •

۱۲۹۶

• ماه شوال سنه دوازده صد و نود و شش •

• شمسی عیسوی •

۱۸۷۹

• انقذت بترفیق الموفق الواسع •

۱۸۷۹

• و تمت بفضلہ عزوجل •

• دیگر •

بفضل خداوند رب الانام • دوم دفترنامه چون شد تمام

۱۸۷۹

یکایک ز هائف برآمد ندا • ببحر بلاغت درے بے بها

• دیگر ظاهراً و باطناً •

۱۸۷۹

• سپتمبر هزار و هشتصد و هفتاد و نه •

که گوناگون سرورِ عالم در محنت کده او راه نیابد - رجائی گشاده پیشانی که بغراخو انبساط
غمگساری جهانیان بردوش همت برگیرد - آن تیز رو هشیار خورم که از گلشن بیم و بستانچه امید
و تابشگاه بستگی و نزهت جای گشادگی فرا ترک شده پلی بند شادی و غم نبود - هر لحظه منشور
اقامت بمنزل میرسد - و هنوز جای گرم نکرده از در دیگر میخوانند *

* مصرعه * * من بوقلمون روزگار خورشید *

با چنین آرزوش درونی بحکم ارادت ملتزم نگاشتن گرامی نامه است - و مخلصان بزم عقیدت
بکار دیگر نمی گذارند - و چرا نباشد - و چگونه شکفت نماید - از پوستاری ملک آگهی زخارف دنیا
در میزان همت وزن ندارد - و رنگ آمیزی عالم صورت را در پیشگاه بینش قهر نه - ناگزیر
بمهرس موهبت کبری کلک سرائی کرده جوش مدحت میزند - و دل را لختی بگذارش داستان
حقیقت جلالت تازه می بخشد - نه آنکه هوسندان آب بهریزن می پیماید - و بک بهاد می گوید
همان بهتر که سرپوش خاطر بهو العجب بر نگرفته راز درون بر ما نیندازد - و آنچه گوش زمانیان
بر نقاب و بچشم عادتیان درنگنجد و آگوه نسازد *

* شعر *

گر بگویم آنچه از اندیشه در جان منست * یا چو من حیوان بمانی یا نداری بازم

ابوالفضل مبارک ضمیر دانش پزوه از زمزمه پنهانی و گفتار خاموشی چرا سیر آمد - حال خویش
ببارگاه ظهور می آری - و در خلوتگاه دل راه بیگانه می دهی - چشمه بینش از صفت کده باطن
تراوش میکند - شراب را سرانجام دادن آئین کدام هوشیار است - بر همان نطع بندگی پای همت
افشوده نیایش ایزدی در ستایش پادشاهی بجای آور - و راز گوئی تقدس بدستان سرائی تعلق
برگذار - پیام حقیقت دل را از هرزه گواهی باز آورد - عزیمت را تفومندی داد - نیروی کار افزود
و گوهر فطرت را فروغ دیگر بخشید - لله المنة كتابة (که از پیشطاق سرنوشت من روزگار بر خواند
و رهی را رهین منّت گرداند) آنست که مرا بسته فتراک دولت ابدی اعتصام ساخته سوانح نگار
بدائع طراز دارد - و از حسن طالع این کوکب افق معلوف و اختر آسمان معانی (آنچه بزبان قلم
می آید - و بر صحیفه بیان رقم می پذیرد) روز بروز بصبع همایون میرسد - و دست آویز آفرین
روز افزون و نوازش گوناگون می گردد - سعادت مند بنده که خدمت او پسند شاهنشاه افتد
و نشان قبول از درگاه یابد *

* شعر *

بحمد الله این داستان نصحت * بطرز فریبنده کردم درست

درین دم که هوران سخن خوا بود * سخن از من و همت از شاه بود

همانا لعبت آرائی آن خودستای خویشتن بین است - و رَبِّهٔ وَلَا آنست محمدت گوی را (که سرمایه رعونت انتظام میدهد) بآئین دشمنان پیش آید - و نکوهندهٔ عیب نمایی را بدوستی بردارد بوکه بدین طرز آگهی بر فراز مقصود جای گیرد - و از گزند دشمن دانای خانگی رستگاری یابد بدستیاری فطرت و پای افشاری دل به کمتر زمانه ازان نفرت باز آمده با خود در آویخت و جنگ بے آشتی در میان آورده کار از سر گرفت *

* شعر *

دست و گریبان بخودم چون کنم * سر ز گریبان که بیرون کنم

چاک زدم پرده سامان خویش * بوکه زدم دست بدامن خویش

و همواره لطمهٔ نکوهش بر خویشتن میزند - و بسیه زبانی نفرین خود می سراید - [هرگاه یکتا شاهد وجود (که باستانیان به نیروی شهودی دریافته اند) ترا از سعادت منشی و بیدار بختی بچراغ دلیل روشن] چگونه و چرا تنگدلی - از که گریخته کنج خمول میطلبی - و کرا مانده کجا دست خواهش میگشائی - گرفتم ازان آگهی نصیبه نداری یا نیر شناسائی فروغ کردار نمی بخشد از نیک اختری و تنومندی دل آن حق پژوهی و فراخ حوصلگی کرامت فرموده اند که در بازگاه معامله آرائی و فصل خصومات دوست و دشمن آشنا و بیگانه یکسان نسبت دارند - نا خوشنودی عالم و ناراضامندی جهان دران عزیمت غبار نقراند انگیخت - دوستکان بآزم جوئی کام بر نتواند گرفت - تا بدیگران چه رسد - بملک تفهائی شنافتن چیدست - و از گم نامی چه می اندوزد (۳) چه گوید - و چه نویسد *

* شعر *

دلم دامن و آستین بلا را * چو وامق سر زلف عذرا گرفته

ز آمیزش عالم و اهل عالم * همان نفرت طبع عنقا گرفته

حقیقت کار آنست که تکاپوی آدمی سودمند نیاید - تا نگاشته پيشطاق سرفروشت چه بود و گردش انجم و افلاک بر چه رفته باشد - به نیرنگی آمیزد اجرام علوی و اجسام سفلی علاج نتواند اندیشید - تیراندازی آسمان را سپر نتوان دوخت *

* شعر *

زان سوی جوشن است گشاد خدنگ چرخ * خود را بهرزه از چه بجوشن در آورم

اکنون با نفس هزار فنه معركة مصارعت آراسته دارد - و هواخواهان یکدیگر پای حمایت افشوده اند زمان زمان شعبده بازی تازه بکار میرود - و آفت و خیزشگرف چهره عبرت می افروزد - نمیداند که انجام کار چه خواهد بود - و آسایش در کدام منزل روی نماید - و ازین سه تن ایزد شناس با که جاریه پیوندی دست دهد - و شاد خواب واپسین بکدام افسانه قرار گیرد - خوفی گره بر ابرو

(۲) نسخه [ز] قندیل (۳) نسخه [ب] و لیکن چه گوید *

از انجا (که عزیمت درست بود - و عقیدت پایدار) حیلۀ اندوزانِ نافرِ جامِ زبانِ زده چهار سوی صورت و معنی گشتند - و بر حقیقتِ حالِ آگهی پذیرفته در خویِ شرمندگی فرو شدند - آنروز (که نا آشنایِ نشیب و فرازِ عالم صحبتِ این طایفه میخواست) راهِ نفرت می سپردند - اکنون آن گروه غفوده خرد بد لجوئی حیران آرمیده آرزوی خدمت در سر دارند - و او در بارِ استنکاف - درین تیرگی و حشت نیرِ سعادت بدرخشید - و از دمِ گیرایِ گیهان خدیو بر نزهتگاهِ صلح کل درآمد - نفسِ شوریده در صفوت جای آرامش نشیمن ساخت - و برین ترانه حقیقت دامنِ نشاط برگرفت - اگر جهانیان ترا نکرهیده پیغوله دشمنی می گزینند باندازه دانش راهِ عبادت می سپرند - تو چرا فهمیده میخروشی - و اگر نیک دانسته آن هنجار پیش می گیرند همانا بیمارِ حسد اند - از رنجور کار تند درست چه میجوئی - از نقصانِ بشری و کوتاهیِ امکان از سراپایِ خاطر زمزمه خواهش سرائیده و جوشِ این آرزو از درونِ سر بر زده - چه بود که دشمنِ نارسا دریافته که چه مایه آسوده ام - و دل از باد افرا چگونه واپراخته - تا تینِ چاپلوس و زبانِ لابه گر بعدر خواهی بفرستاده - و برونِ همرنگِ درون ساخته از کشاکشِ دورویی باز رسته - کاش خیر اندیشی (که در حق بدخواه دارم) یا هده پرستی مرا (که راهِ مداهنه نداند) دوستِ طفلِ مشربِ حقیقت مدانِ من بدانسته - تا بنقد از دوستی رنج نبرده *

آتش بدو دستِ خویش در خرمنِ خویش * چون خود زده ام چه نالم از دشمنِ خویش
کس دشمنِ من نیست منم دشمنِ خویش * ای وای من و دستِ من و دامنِ خویش
در حالِ ستایش کنندگان و بدگویانِ خویش از دم منزل گذشته بسیوم گذاره میکند - امید که دیگر باز نگردد - و بقلایِ بختِ بیدار بر نزهتگاهِ چهارم شرفِ اختصاص یابد - و دمِ آسایش برگیرد و از انباز گیری ایزد به همال یکسو شود - بیشتر به نختین گروه درستی ورزند - و با پسینیان برخلاف آن گرایند - طایفه صورت را در ظهورِ این درویش بشادی و اندره بیالیند - به ثناگری درون را نشاط آموذ گردانند - و بنگوهِش آزدگی را پرورش دهند - برخه تائید یافتگانِ سماوی را نیرنگی ابداع در نظر آید - آن هر دو را یکسان انگاشته پذیرایِ دگر گونگی نشوند - و بسا باشد که نفسِ بوقلمون اشکِ در میان آرد - و چنان را نماید که ناسزا گوئی تو (که راهِ حق می سپری) ناخوشنودی ایزدی با خود دارد - ناچار فریب خورده بکین قباه سرایان برخیزد - و از شاه راهِ سعادت بر کناره افتد و چون امّاره نویسی روزگارِ خویش کند پدید آید که بسا باطل اندوزانِ بدکار تر را آویزشه ندارد

(۲) نسخه [ز] تیرگی نیرسعادت (۳) در [بعضی نسخه] ناساز (۴) نسخه [ب] ندادند

(۵) نسخه [ز] برخلاف گرایند *

بدوستداری برخاست - و اختلاف گروه‌ها گروه مردم دل را از شغل شگرف باز نتوانست داشت و در نزهتگاه باطن گرد فتور نیارست انگیخت - چندی در همایون محفل کشور خدای هندو داناتی گرمی پذیرفت - تنقیح مقاصد و تشخیص دلائل را روز بازار دیگر شد - از ناشناسانی مراتب حکمت و تهی دستی علوم حقیقی سخن سرایان روزگار را (که بتزویر پیشگی و چرب زبانی در پایه بلند آگهی جای داشتند) کار دشوار گشت - گاه بخاموشی زبان و جنبش ابرو و گردش چشم حیل می‌اندرختند - و گاه به تعیه گوئی و هرزه درائی پاسخ می‌آراستند - از نیروی تائیدات آسمانی چنان کاربند شده که آن طلسم بدگوه‌ری درهم شکسته - ناگزیر دست ازان باز داشته ببقای گذاری پیش آمدند - معقولات را مخالف دین شمرده برخی ساده لوحان ترک نژاد را راه زدند و از یاروی آن ناشناسان بیخورد بچیره دستی سر بر آوردند - بدستگیری روشن ستارگی گشاده پیشانی ازان پایه والا فروتر شده در سرائر منقول دقیقه سنج و نکته سرای آمد - و بائین آن گروه در قراردادهای پریشان و اندوخته‌های ناسره ناخن زدن گرفت - گفت و گوی مذهب و ملت دراز شد باز پرس اشتباهات را مکام معتقدات پنداشته بکین تویی نشسته - چندی برین تبلیس عبرت بدنفسی می‌کردند - کهن آشنایان و دیرین دوستان دامن اختلاط برچیدند - و در شهرستان خود گرد آمد غربت گشت - گاه ازین خلوت در کثرت ترانه نشاط برکشیده - و نتیجه خیر بسیجی دانسته در نیایش ایزدی افزوده - و گاه از کوتهی امکان و تنگی حوصله باخود سرائیده که این چه بوالعجبی ست - با جهانیان بساط نیک اندیشی و خیر سگالی گسترده دارد - و باخود حریفانه نقش ششدر می‌اندازد - عالمیان در کمین دشمنی چرا نشسته اند - از تائید آسمانی و روشن ستارگی یا شگوفی روزگار و ناروائی حق پزهی سرزنشهای آشنا و بیگانه و یافه سرائی دور و نزدیک و آویزش بدگوه‌ران کوتاه بین تفرقه در جمعیت آباد ضمیر نینداخته - از بازار کساد حق حقیقت تازه شادی چهره نشاط افروخته *

* شعر *

بصدف مانم و خندم چو مرا در شکنند * کار خامان بود از فتح و ظفر خندیدن

چون سپهر گردان چندی برین بگذشت دره‌لی دولت گشودند - و چهره اعتبار را افروختگی دیگر پدید آمد - زربندگان دنیا ستیزه حسد را ببغض دینی فروخته باندیشه تباه فرو رفتند - و از تنگ‌چشمی و ناتوان بینی به پیکار ایزد توانا برخاسته خسران جارید اندرختند *

* شعر *

این دوسه بدنام کن مهد خویش * می‌شکنند همه چون عهد خویش

من بصف‌ت چون مه گردون شوم * نشکنم ار بشکنم افزون شوم

(۲) نسخه [ز] مشرت (۳) نسخه [ه] با شگوفی *

با جهانیان پیوند آمیزش گسیخته داشته - و از ناروائی دکانچه دنیا ناخواسته بسیج تجرد گزینان
دل گرفته - و اندیشه غربت گرایی بشورش تازه رهنمون گشته - سراسیمگی جنون نبود که از فرمان خرد
سرتابیده به راه شتابد - آشفتنی بیمرتبی نداشت که راه آزار خدایان مجازی سپرد - در نشیب آباد
اندوه و شادی با دل پریشان و خاطر دلم بصر می برد - و تخیل آزادی لخته با سایش می درآورد
از پست فطرتی (که در من بود) و کم همتی (که در نهاد خود داشتم) با کمال دل گرفتگی از مدینه
و فرط بیابان دوستی بلند پایگی نگر خانه سیمیائی آشوب درون آمده - و از نیرنگی کشاکش باطنی
در شکفت زار افتاده - نا رهامندی پدر نورآیین بدان پرواکنده خواهشها بس نزدیک - و بازماندن
شوریده ازل سگالشهای باهم اخشیج بسیار دور - نفس نفس فرمان پذیرئی آن یکنای ملک آگهی
در افزونی - و زمان زمان کششهای گوناگون را نیروی دیگر *

بخته نه که با دوست در آمیزم من • صبر نه که از عشق بهره یزم من

دست نه که با قضا در آمیزم من • پائنه نه که از میانه بگیرم من

تا آنکه آسمان در محفل همایون شاهنشاهی داستان مرا بر خواند - و ستاره بخت بیداری
از افق اقبال بدرخشید - چارشان دولت پی هم رسیدند - و فرمان طلب شکوه سطوت انداخت
از نیرنگی نفس احوالبدائع نقش اعتبار پژوهی از پیشطاق ضمیر سترده شد - و بسیج تجرد چیره دستی
نمود - و نزدیک آمد که سر و پا برهنه دشت دیوانگی در نوردد - و دیوار بند آمیزش درهم شکسته
راه آزادی پیش گیرد - آن روحانی طبیب (چون پادشاه روزگار را قافله سالار ایزد پرستان میدانست
و از سرنوشت چهره گشایان تقدیر قدره آگهی داشت) بچاره گری روی آورد - و بدرس آموزی
تعلق درج گوهر بر گشود - بسحر طرازی و جادو نفسی رهنمای طریقت بدبستان دولت شناعت
و بسجده آستان لورنگ نشین فرهنگ آرای ناصیه بخت مندی جلا افزود - به آنکه دوا در
حرص اندوزی دامن آلی همت شود و در فراخنای آستان قدم جست و جوی فرساید و پیشتر از آنکه
شرمسار انتظار آید و آبرو بر درها ریخته گردد به میانجی سفارش آن و این و منت پذیرئی فلان
و بهمان الطاف شاهنشاهی مرا فرو گرفت - و از نشیب کاه گمنامی بر فراز بلند پایگی بر آورد
کیمیای نظر خداوند صورت و معنی همت را فروغ دیگر بخشید - و دل را فراغ تازه پدید آورد
ازان بیماری دشوار دوا (که پدر با آن سترگ پزشکی چاره نتوانست کرد) لخته رهائی یافت
از نیروی آگهی با عالمیان نطع یکجتهی و یکسان نمایی گسترده در کمین خویش منافقانه نشست
بسا عیوب نغمائی چهره افروخت - و توانائی سترده بر خه بدست افتاد - و در رستخیز دشمنی

فراهم آوردن کامها و به سپردن حوادث ستاره گزین کج گرای ست - بزبان حق سرایان تعمیه گوی
ازو بکنیز این عریده آرای بے وفا ایما رود *

بر صدر نشینان محفل انصاف پیدا است که حال جویای آرامیدگی در شورش گاه (که
خوی گزیده های او چنین بود) چگونه باشد - اگر در نمایش این گفتار آگهی از گروه ها گروه باستانی
و گوناگون زمانیان نویسد کار برخند فراهم آید - و قلم ره گرای را در اولین منزل پای تکیه فرسوده گردد
اکنون از داستان من لخته برگیر - و در چاره گزینی خود پای همت بیفشار * • شعر •

حدیث خرویش اگر گویم ز آغاز * روم چندان که نتوان آمدن باز

پدر بزرگوار بگوشت انزوا خرسندی داشت - و از آشوبگاه دنیا برکناره میزیست - و بامن نظر عاطفت
افزون تر از برادران کرده - و به نیروی دانش و کردار از سر آغاز نشو و نما بکج گرایان دامن آلود
راه نداده - و همواره بصفای باطن و نظافت ظاهر و زبان فصیح و بیان دلکش باندازهای حقیقت
یتاق داری نموده * • بیت •

ز ابتدا سرمامک و بابک نبایدم چو طفل * زانکه هم مامک رقیبم بود و هم بابای من
و چنانکه علوم مکتبیه نقاب جمال معنوی داشت از مهر گزینی شوریده را نیز بدان نمط خواسته
و مرا از پنج سالگی روی در حیرت بود - و بدان گفت و شنود هیچ گونه خاطر فرود نیامده - همانا
رهبری آن رهبر منزل طلبان کمال شمس پیشطاقی فطرت بوده باشد - و خطرهای سترگ بادیه سردرم
(که مردان مرد را از پای درآرد) بصفتکه باطن جایگیر - چون سال می افزود و شعور میباید
نفرت دلگزا افزایش می یافت - و زمان زمان آویزش بے آشتی گرمتر میشد - و از همه را پرداخته
بدمساری جنون راه نشاط می سپرد - و بخیال فرو شدن دم آسایش بر میگرفت - کشش درونی
قافله سار حقیقت آشفته بے سر و دل را پای بند دانشگاه رسمی گردانید - و در پانزده سالگی
(که همگان را گران خواب غفلت دارد) عرصه پهنای حکمت و فراخنای قرار داد چندین گروه
پیموده آمد - مدارج شناسائی رعونت افزود - و مستی آگهی شورش افزای گشت - با چنین
رهنمای تنومند و دیدبان بردوام سرکشی نفس اماره افزونی گرفت - بطرزهای گوناگون چهره آرای
هنگام خود بینی شد - بمیام سرچشمه نظر^(۵) واله بسیار اسرار اشرافیان و نوادر خفایای صوفیه
و بدائع شناختهای مشائین اندرخت - هنگام آن بود که با چنین دانش بزرگ نخوت افزائی
آن نیرنگ ساز بوقلمون روی در کمی نهد - بر همان آئین خویشی نمائی و خود پرستی افزود

(۲) نسخه [ب د] لطافت (۳) در [بعضی نسخه] رهزنی (۴) در [بعضی نسخه] نفس نفس

سرکشی نفس اماره (۵) در [چند نسخه] واله - والله اعلم *

قدم فراترک نهاده) در پرستش ایزدی گرم روی دارد - و از گریه اضافات و نسبت بیرون شده
 بهایه والای آگهی آرامش گزیند - و از کشاکش این دیولخ جان گزا به آمده بخلوتگاه تقدس جاردانی
 عشرت اندوزد • شعر •

رخت بردار زین سرای که هست • بام سوراخ و ابر طوفان بار
 کلبه کاندرو نخواستی ماند • سال عمرت چه ده چه صد چه هزار
 پرده بردار تا فرد آرد • هودج کبریا بصفه بار

لیکن در هوای این بلند آشیان تیز پروازان عرصه شناسایی را بال همت فرساید - تا بهوس گزینان
 خربشتن دوست چه رسد - از خارستان راه خطرناک گوید - یا از شر رهزان بادیه پر آشوب
 اندوه نایافت ماندهگان مراحل مراد نگارد - یا درد شتردلی همراهان خود بین - در نگارین سرای
 اسباب خرد بکنج خمول - و طبیعت بر فرازگاه ظهور - رنگ آمیزی جهان صورت دل شکر - و انفس
 پرهک پرده گزین - و جان گزائی بد گوهراں فرومایه سرباری - تخت بچرب زبانی و برخه بخاموشی
 نکوهیدگی را به نیکوکاری فروخته در لباس رهنمونی رهزنی کنند - و بیشتر از فریب خوردگی
 مکراندوزی بکار یکدیگر برند - و آزردهن آدمیان (تا بدیگر جانوران چه رسد) سرمایه افتخار
 دانند - دلدادهای عشوه این جاف جاف دانا ربای تهنیت مال را کجا شماره - شعبده ناک
 و نمون سازی کارشناسان زبان اندوز که اندازه تواند برگرفت - مهین ایشان پست فطرته ست
 که بگروگانی مهر این دوست کش دشمن نواز پای بند است - در اقبال این موج سیمایی سراب
 کامروای خرسندی و غفلت آمد شادمانی ست - در ادبار این گندم نمای جو فروش پایمال
 اندوه و دست فرسوده غم نباشد - ازین جهت او را فروهیدگان فرهنگ افروز در رموزستان شناسایی
 پدر آن لعبت باز زود زوال خوانند - دوم آن به مایه دانسته که بشد آمد این پیر فرتوت گسیخته رشته
 تمیز و انصاف حیرت زده شادی و اندوه است - نه از بسیاری لذات این نمودار به بود حوصله
 نشاط او سیر - و نفس آرزوی او در نشیمن آرام - و نه از کمی این نیست هست نما معده ماتم او پر
 و پای خواهش لنگ - این را در معمای حقیقت به پسر می آن بوتلمون معرب گذارش دهند
 سیوم آن کم بین فرومایه که با تیرگیهای پیشین در گرد آوری خواستهای اینجهانی (که در رهگذر
 تند باد فنا افتاده) از شاه راه راستی بر کناره نمیشود - و در چاره سگالی ناملایم روزگار تزییر آمد
 دست بدامان مکر و خیل میزند - و بدستان سرائی خود را بساحل رستگاری میفرساند - او را بزرگان
 در اشارات خویش بنده آن نیرنگ ساز هزار فتنه گزیند - چهارم آن غفوده بخت شوریده رای که در

از غیر و پرداخته بود - و درون سو به نیایش دادار به همل دل ظلمت آمد را چراغ در پوزه میگرد
و تارک نیاز بر عتبه کبریای الهی نهاده توفیق سرانجام خواهش میطلبید - ناکه صبح دولت^(۳)
چهره برافروخت - و لمعه نور دران کاخ بے روزن روشنی افزود - چون تامل بکار رفت و حیرت رخت
بر بست شگاف قلم مشرق ضیا و مطلع نور یافت - نشاط سترگ در گرفت - و عیش شگرف روی آورد^(۴)
گره درهم بسته گشایش پذیرفت - تن مهرگان سوخته قبای بهار در پوشید - و قلاوڑ مقصود پدید آمد
دل با هنگ کار افزائی برخاست - و خامه بے دست و پا بپیرنگ نیرنگی زد - و سر سرای بیان را
کار پردازان عزت بدست افشانی سماع برانگیختند - در کمتر فرصت گنجور گنجینه سخن سرائی^(۵)
گردانیده مژشر بلند نامی کرامت فرمودند - و خطاب نادر الکلامی شمس پیشطاق گویائی گشت
لخته سخنان دلاویز آگهی بدل نشین روشی نگاشته شد - و شکر نعمت رسیدگی پدرايه تحسین یافت
ارمغانی سخن شناسان حق پزوه گوهرین دفتر انتظام پذیرفت - و دولت سترگ چهره افروز
سعادت آمد *

بخت درید و در دولت گشاد * بیشتر از خواهش من هدیه داد
بلبل نطق از گل طبعم پرید * پرده غیب از سر کلکم درید
فوج بفرجم زمعانی حشر * خوانده و ناخوانده برآمد ز در
پیش دويدند بتان ضییر * خامه درون خواند بلحن صریح
جای آنست که ترانه نشاط بر سازد - و زمزمه شادمانی در گیرد - لیکن آنرا (که همت در نگارش
احوال فراوان قرون آویخته باشد) بنگاشتن حال یک چگونه ناهار شکنی تواند کرد - و بکدام دست مایه
دل بخرسندی نهاده طرب پیرای گردد - خامه امروز بسرنوشت آسمانی تازه شورشی در سر افتاد
و خاطر سراسیمه را بسیج دیگر پدید آمد - تن مدنی - و جان صحرائی - اندیشه سفر واپسین
علاقه گسل - نارسائی برادران روزگار در زبان بندی و دل خموشی - و شیفتهگی باطن^(۶) در گذارش
اقبالنامه روز افزون *

دردا که غم کوه بگاه افتاد است * معشوق دل مورچه ماه افتاد است
این واقعه طرفه براه افتاد است * درویش بعشق پادشاه افتاد است
همگی تکاپوی اندیشه آنست که (چون نیرنگی قرنی چند نگاشته قلم سوانح نگار آید - و حق گذاری
بآئین خواهش سرور جاوید بخشد) بدست یاری کردار سعادت پرتو (چنانچه از پرستاران دنیا

(۲) در [بعضی نسخه] کبری (۳) در [بعضی نسخه] سعادت (۴) نسخه [ک] بینش (۵) نسخه [ک]

عشرت (۶) نسخه [ک] شکفتگی *

دیده آهو شناس بدست آمد - و سر بجیب شومگینی فرو برد - در سر آغاز جریده اقبال بحیچ خاطر آن بود که (چون داستان داستان نگاشته آید) به پیرایش آن پیشوای سخن سرايان غزله حسن انجام بر گیرد - ناگاه مصیبت جان گزا روی آورد - و مرا آن پیش آمد که کس را روزی مشواد - چنانچه از بے مایگی و کم حرصگی صغیر بپهشانه زد - و برخامکاری خود آگهی داد • شعر •

سخن پناها در خامی سخن منگر • که سوخته دلم از مرکبِ قدوة الحکما

شکسته دل تر از ان ساغر بلورینم • که در میانه خارا کنی ز دور رها^(۲)

تا سال دهم نگاه برنگاشته هیچمدان محفل دانائی فرموده بودند - لیکن نه چنان که دل آسمان پیوند ایشان تسلی داشت - و این حیران دبستان هوشمندی خرسند - که زمانه چنین نیونگی نمود و بروز جانگاهی نشاند - مرا زندگی دشوار و دل از رنگینی اسباب افسرده تر گشت - افسون مهربانی خدیو آگهی و طلسم دانائی قاتله سالار صورت و معنی از ان رمیدگی باز گرفته از سر پای بند تعلق گردانید - و با شورش ضمیر و برهمزدگی باطن بنکاشتن کوهربن نامه همت برگماشت - لیکن از دشواری و تلخ کامی زمان زمان تازه پریشانی دل شوریده را پراکنده تر ساخته - و نونو سراسیمگی شهرستان اندیشه را بوبرانی آورد - چرا گرد تفرقه برنخیزد - و عزیمت را پای نلغزد - با گوناگون آشفتنگی و اختلاف عزائم والا دانش (که از همه رو چیره دستی نماید) ناپدید - و همزمانی (که در مراتب آگهی نسبت نه دهی داشته باشد) نقاب گرین - کاشکی در قسط سال مردمی دستیار بود که زمان افسردگی خاطر و شولیدگی دل^(۳) صفحه توانست نکاشت که آلوده رسم زار پیشین نباشد و اگر این مایه دانش نبود شناسنده ناگزیر که در فوشتهای دل پراکنده ناخن بند کند - و بر ستردن نقشه و آوردن لفظ و پیدا ساختن معنی توانا باشد - و اگر زمانه باین هم زفتی کند چنین کسی ناگزیران که از فروغ آگهی و نیروی دلیری آهوشناس گرداند - (هرگاه در مکمل ضمیر آهنک و ارستکی روز افزون - و گوناگون مشاغل باهم اخشیج هنگامه آرای صورت - و دمساز مهرآمود پرده نشین) آنچه دل بدست سپارد و او بقلم باز نویسد چه مایه ارج داشته باشد - از انجا (که اندیشه صافی بود و سپس ایزدی در افزایش - و ارادت درست - و همت شاهنشاهی دستگیر) دران تیرگی کشاکش نیز اقبال پرتو انداخت - و نیروی گرم روی کرامت فرمود • شعر •

ایفکه مرا هست بخاطر درون • نقد معانی ز نهایت برون

فی ز خود این ملک ابد یافتم • کز نظر منعم خود یافتم

غزله آذرماه سال چهلم الهی کدورتکده خویش را در فراز کرده برون سو در نگاشتن گرامی نامه

(۲) در [بعضی نسخه] ز دست (۳) در [بعضی نسخه] لکمه لکمه (۴) در [بعضی نسخه] باطن •

و بسیجِ خود ستائی نه) همان بهتر پیکرِ غرور آسا از صفحۀ هستی برزوده آید - و باطنِ صافی
باین ناسزا گفت دامن آلود نگردد •
• شعر •

مشو غرقِ آبِ هنرهای خویش • نگهدار بر جایگاه پای خویش

درین ورطه کشتی فروشد هزار • که پیدا نشد تخته بر کنار

حقیقتِ سربانِ گوهر سنج درست عیاری سخن و والا رتبیکی او دران دانند که درین بارگاه شگرف
بنج چیز گران ارز فراهم آید - نخست فروغِ معانی از آسمانِ تقدّس بر دلِ صافی پرتوانداخته
نزولِ صعودی فرماید - دوم گزیده پیوندِ اخشیجی پر دگیانِ صفتِ سرایِ ضمیر را به پرنیانِ حرّوف در آورد
و آن روحانی نژادان را باین عنصری پیکر طرز بر آمیزد که بسانِ جان و تن بوالعجب معجزه
آغشته گردد - سیوم تازه نمطِ دلپذیر غم زدا گوش را بر افروزد - و جان را ببالاند - چهارم نخلبندی
و مرتبه آرائی معنی را بگزیده جای باز دارد - و لفظِ پهلوجویا فرا گذارد - و داستان را به بایستگاه آورد
و بآرایشِ صورت و معنی شاهدِ سخن را پیرایه بندد - پنجم لفظِ پیرائی عبارت را از دیر فهم و نکوهیده
تکرار دور دارد - و خنک رو و گران پیکر دران انجمن راه نیابد - و همچنانکه دست فرمود روزگار نباشد
بگرم خوئی و آشغاروئی گلگونه آراید - و این هنگامه نیکوئی زمانه انتظام گیرد و سخن را والا پایگی
وقته دست دهد که عزمِ درست و یکنوائی اندیشه و جستجوی سخت و یاروی تنومندی خرد
یکجای فراهم آیند - و نیازمندی بر دوام و عنایتِ دادرِ به همال دوشادوش باشد - و هر کدام
شرائطِ بسیار و لوازمِ فراوان باخود دارد - شماره آن این گرامی نامه برنتابد - و گذارش آن در تفنگنی
فرمت نگنجد - لیکن دمخیز دستیار ناگزیران وقت که از فروغِ آگهی بنظرِ دشمنی پژوهش عیب نماید
و از راهِ دوستی بچاره سکالی همت گمارد - همانا صحبتِ چنین فروهیده مرد اکسیر دانائی و یکجا هاز
آن شش گوهر گرانمایه تواند شد - امروز (که دل پراگنده - و خاطر گرِ هزار جا - و گذارنده بطرزِ فارسی
کم آشنا - و رهنمای حقیقت نایاب) چگونه آرزوی دل بانجام رسد - و کجا امید شایستگی داشته آید
خاصه درین هنگام که معانیِ آفرین سخن طرازِ میزانِ دانش قسطاسِ حقائق مهین برادر شیخ ابوالفیض
فیضی (که پایه بدی داشت) ازین آشوبگاهِ عنصری بآرامگاهِ قدسی چالش فرمود - و ناظره
سخنوری بمرگواری نشست - مرا حال سراسیمه تر شد - و دل سلسله هوشمندی گسیخت - از پیام
ایزدی بیداری روی نمود - و در پشیمانی دراز افتاد •
• شعر •

وای برین دانشِ اندیشه پیچ • سینه پر از علم و ز معلوم هد

هیچم و اندیشه من هیچتر • نیست ز من گرچه سخن بیچ تر

در جان کاهی و دل گزائی نشستند - و زبان طعن^(۲) گشوده غبار آملی ساده دلها گشتند • • شعر •

من خاک ره گهر شناسان • کامروز برفسم ناسپاسان

این گنج گهر چو برگشادند • انصاف گزین نظر گشادند

دیده وزه را با من نظر خیر اندیشی بود - و بچشم دوستی نگریستم - باند ز گوئی درآمد - و از روی
مهربانی برگفت - چندین رحمت چه می بری - و سخن بدین گونه چرا می نگاری - از هزاران
یکم پدید آید که این شگرفنامه درست بر خواند - و به نیرنگی تازه نط آگاهی پذیرد - تا نیروی
حقیقت شناسی از که آید داشته آید - و کی دانای بلند پایگی^(۳) پرده از روی کار بردارد - همان بهتر
که این نوآئین بحاط در نور دیده بزبان روزگار سراید - و مایه افصال برای عموم مردم سرانجام دهد
ازین کار شناسی نفس بر آسود - و ازان مهر گزینی جوش نشاط برزد - فرخ ذات او مرا به پاسخ آورد
درج حقیقت برگشادم - راتبه خواران عوام را روزی فراوان است - قدسی نزل برای یگانه وقت
آماده میگرد - مرا با هنگامه چه کار - کالای آسمانی ارمغانی یکنای ملک آگهی آرایش می یابد
با گروها گروه عامه چه پیوند • • بیت •

غلیو از را با کبوتر چه کار • به باز ملک درخور است این شکار

گذارد حکمت پژوهان دیده در نیز یاور می افتد - و عزیمت را سترگ تنومندی می بخشد - مردم زاده
از چهار گونه نکند - نخست آن عذاب گزین ظلمت آموه که واگوبه را آمیخته شنوائی نگرداند
و از در بچه گوش بصورتکده دل فبرد - و اگر راه یابد پذیرای آن نگردد - و اگر بپذیرد بکارکرد نیامیزد
دوم آن تیره سرشت بدگوهر که بیدانشی خود را دانائی انگارد - و در رنجوری دشوار دروا مشرت تندرستی
نماید - سیوم آن روشنی جوی سعادت منش که از دیوبند ناتوان بینی و سیه چال نادانی وارسته
بدرد جوپائی تنومندی دارد - لیکن از او رفیع بخت و نیککاری اختر ادراک معانی بلند نتواند
و پردگیان شبستان خرد بدو کمتر روی نمایند - چهارم آن فروهیده مرد فرخنده طالع که با ذخیره
شناسائی فطرت بالادست و همت عالی دارد - و بزرگائی دریافت پیشاپیش میبرد - دانای روزگار
با آن سه کم جز خموشی نگزیند - و درج گویائی جز بدین جوهری حقیقت پژوه نگشاید
تا چراغ دانش افروخته گردد - و فروغ آگهی همگان را در گیرد - پور خرد چه ژاژ می خائی - و هرزه
چرا می در آئی - ازین (که سخن را بدست باقی تازه در آوردمی - و نه بر عیار زمانیان سرانیدی)
این همه زبان فروشی چیست - و سر استنبار برافراشتن چرا - (هر چند راستی گذارش می یابد

(۲) در [بعضی نسخه] طنز (۳) نسخه [ز] بلند طرح پایگی - اما اغلب که این از نسخ کاتب است

و صحیح طرح بلند پایگی است •

هین که رسید آن نفس جان نواز • کان نفس از جان شودم جلوه ساز
 بیشتر حرف گذاران باستانی و بعبارت زبانیان خامه پرداز را (که زبان یکتائی دارند
 و سخن سرائی بیک آئین نهاده طرز دست فرسود روزگار و نمایند) همگی بسیج بر آرایش الفاظ باشد
 و معنی را پیرو لفظ دانسته هوارون روی تکپورود - و سجع گوئی و فاصله آرائی را سرمایه فصاحت
 اندیشند - و همان یادگار شعر را پیرایه نثر شمارند - و بر تناسب الفاظ و صنعت اشتقاق و آئین ترصیع
 و روش تجنیس مدار باشد - و باختیار اقتباس و براعت اهتلال و نگارش تلمیح و ایراد تعمیه
 و گذارش اطراد گرمی انفس بگذرد - محسنات بدیعی را دست مایه بلند پایگی سخن انگارند
 و بر مزایای بلاغت و جلائل معانی نظر نیفتد - برخه قدم فرا ترک نهاده در جولانگاه معنی
 چالش نمایند - و تدقیقات خیالی و تخیلات واهی نخچیر آن عرصه بپردازند - و پیچش عبارت
 و دوری استعارت (که نشان نکوهیدگی شناسندگان مراب اندیش باخود دارد) پیرایه کلام اندیشند
 و دشوار فهمی تازه طرح (که اکسیر دانائی ازان بر سازند) از نخستین مشکل شناسی بازندانند
 گروهها گروه عامه غیر از سخنان دست زده زود فهم ننویسند - و بر هر دو طرز دیر آشنا زبان بیغاره
 برگزینند - بفرمایش دل و یاروی همت و تفویدی بخت بیدار درین همایون نامه سخن سرائی را
 کاغ دیگر برافراخت - و گذارش را خرامش تازه پیش گرفت - و بآموز گاری خود و رهنمونی
 روشن ابداع گزین روشی دست باف فطرت آمد - گوهر خود را بصیر فیان دیده در رسانید - و تفته دلق
 بادیه جوئی را قطره آب تراوش نمود •
 • شعر •

طلسم خویش را درهم شکستم • بهر حرفی طلسم باز بستم

بدان تاهرکه دارد دیدنم دوست • به بیند مغز جانم را درین پوست

اگر من جان محجوبم تن اینست • و گریوسف شدم پیراهن اینست

ستایش و نکوهش را انجمها آراسته شد - و آفرین و نفرین را روز بازار دیگر پدید آمد - آنان (که ره زده
 بگذار و غارت کرده تقلید نمودند - و چشم بینا گشوده در جهت وجوی سخن دلپذیر و دل سخن پذیر
 خاک بیزی نمودند - و از کشش روزگار و درازی زمانه در تکاپو افسردگی راه ندادند)
 دست مزد خود گرفته هنگامهای شادکامی برافراختند - و آفرینها نموده غرقه خوی شرمندگی
 گردانیدند - و درماندگان خار زار طبیعت از نارسائی فطری و همنشینگی گروه (که نقد خویش
 بگروگان دکانچه مالوف داده اند) سر بهشورش برداشتند - و کالاهای ناتوان بین بشکنجه حسد

(۲) در [بعضی نسخه] بین (۳) در [اکثر نسخه] خامه پرداز زبان یکتائی دارند (۴) در [اکثر نسخه]

لطرا (۵) نسخه [د] از تحسین (۶) در [بعضی نسخه] خرد •

سرانجام یابد - و سپس آن سلسله چند (که پای بنده باد پیمای سیمایی تواند شد) فراهم آید و خدا جویان محال پروه را از کاهش روز افزون بر کفاره مانده نیروی پیرایه نفس نیرنگ ساز دست دهد - و خدایان بهیچ خرسند از اندیشه نا روا باز آمده بذارسائی گرایند - و شذا سا گردند که آستانه کبریاى ایزدی بالاتر از انصبت که طایران بلند پرواز اوج امکانی بآهنگ آن بال گشایند و معامله اندوزان چهار سوی دنیا سود و زیان را بران اساس نهاده از سراسیمگی بی سرو بن برآیند و پا از کلیم حوصله بیرون نهاده هرزه کار و یانه درا نشوند - لیکن از هشیار خرامی و زمانه سازی (که ناگزیر سعادت پژوهان بیدار بخت است) با خود می سرائند - هفت هزار سال سپری شد که شورش بی تمیزی بلندی گرای است - و آشوب ناشناسائی که و مه را سرگردان دارد - امروز (که سر آغاز دوره دیگر است) بزم آرای ابداع برسم پیش نقاب بافی گروهها گروه میکند - یا پرده بپراهی برداشته رهنمای فزشتگاه حقیقت میگرد - از مزاج آسمان و زمین استشمام خواهش مینمود - و از کتاب روزگار نقش آگهی میجست - نگاه خط نومیدی از ناصیه زمانه بر خواند و در پیشگاه بینش چنان نمودند که سپهر مشعبد را دوری چند دیگر در کار است - از کج گرائی و هزائی امل در کمین آنوقت نشست - نگاه نیر سعادت پرتوانداخت - و خاطر از هرزه سکالی باز آمد - روشن شد که عموم حق پذیری خامه نگار تقدیر نگشته - و مرا پشک خود گردانیده اند ناگهان طبیعت گفت چون خموشی تپ میانی و هشیاری جنون آسا حلقه خای در است - هوش (که کلید کاردانی خطاب اوست) قفل درلخانه حق پژوهی و سعادت هر گروه در گره اندیشه درست و نیت خیرسگال او - خاطر از ان بسیج برگرفته در خیال آن شد که (اگر همت یاروی نماید و زمانه فرصت دهد) بر مزاج زمانیان نامه بر طراز - و رموز حقیقت بزبان گومگو برگذارد بو که آویزه گوش صاحب دل گردد - و توتیای چشم سرانجام یابد • شعر •

بود در اندیشه من دیر باز • کز دل دانده اندیشه ساز

حکمت پوشیده بصحرانهم • رخت گرانمایه بسودا دهم

بمخبران را دهم آگاهی • نازه کدم شرط نکو خواهی

دربین هنگام فرمانروای اعظم شاهنشاه عالم بنگارش گرامی احوال دولت جاوید طراز اشارت فرمود دل را بال و زبان را نیرو پدید آمد - و بطرز دلخواه مکنون ضمیر از دریای خاطر بر ساحل کاغذ افتاد آداب فرمان پذیری بجای آمد - و لغت سپاس نعمت رسیدگی گذارش یافت • شعر •

گرچه همی خواست سخن کام خویش • لیک گرو بود بهنگام خویش

پژوهش نماید - بدین هنگامه داستان طرازی (که بهین دست آویز تعلقیان است) کجا فرود آید و چگونه حسن مطلق را در مظاهر علائق نظارگی شود - امروز (که از آویزش درونی باز داشته بنز هتگاه صلح کل می برند - و از نشیب لاج تقیید بر فرازگاه اطلاق میخوانند) اگر نوید شناسائی بگوش سعادت در آید چه دور باشد - و دل ازان رمیدگی باز ایستد چه شکفت *

حقیقت کار آنست (هر چه دل بزبان گذارد - و خامه بکاغذ سپارد) همه زادگان ابوالآبای عقل اند - و نیرنگی این بیرنگ بدائع نگار - لیکن آن گوهر نورانی تکوین را بسرنوشت آسمانی از همنشین خشم و آز و هم آغوش غفلت (که فرزند رشید این دو غول راه سعادت است) زنگهای ابدی منشور تو بر تو نشست - و می نشیند - و ازین نکوهیده آمیزش جانگزا گوناگون نامها بر آورده حیرت آمای آسوده دلها گشت - و میگردد - آن تیرگی گاه از دیدن حق باز دارد و گاه نیر دریافت را پرده باف نتواند شد - لیکن کارگران کردار را از پای افکند - آنچه زاده عقل زده زنگ است و ستردگی دران پایه (که پردگیان شبستان تقدس دریابد - و از صفای گوهر و فروغ دل بینای سرائر آید) آن نتایج عقل را مکشوف شمرد - و اگر زنگ زدائی بآن مثابه (که نیرنگی آبی علوی و آهات سفلی بگفت و گوی دلپذیر گزین مجمل بر خواند - و چون و چرا را در بایستگاه آن بشایستگی برگذارد) بزبان روزگار آنرا معقول نامند - و ثمرات رنگین خرد را منقول نام نهاده از پیشگاه اعتبار بیرون افکنند - هیات خاک دره امکان را کدام نیرو که دست تصرف برگشاید - و عقل بندگی پژوه را کجا یارا که از خلوت سرای سلطانی باز گوید - شگرفکاری ایزد به همال و رنگ آمیزی چهره گشای تقدیر است - هشوار مرد شناسد که شر و خیر برابر - و شر غالب بران شر خالص در خلوتکده محال باشد ^(۴) - هستی (که خیر محض و نور بخت است) جز بر خیر غالب ننابد - خاطر سودائی کج گرای ازان اندیشه بر آمد - و زبان هززه لای را بشگرف پای بندی باز داشت *

پس از درازی داستان و کتبی سخن خاطر از گوناگون آویزش قدرے آرمیده تنگی حوصله را چاره گر آمد - و ازان نفرت بر کناره شده به پزشکی مردم روی آورد - و بمشاطگی صورت و معنی پای همت افشرد - و ستردن نقش ناسزا ناگزیر وقت اندیشید - عزیمت چنان بود که در آئین دانش آموزی نمطه چند پرداخته آید - تا شناسائی فروشان و آگهی طلبان هنگامه گفت و شنود را بدان بر آریند - و ریاضت کیشان زنجیر جدوی نفس معرود را نخست گزین اسباب آهنگری

(۲) نسخه [د] و زبان بخامه و خامه بکاغذ (۳) در [اکثر نسخه] فروغ دیدگان دل بینای سرائر

(۴) حاصلش اینکه شر خالص و شر غالب معدوم است - و خیر خالص و خیر غالب موجود *

بر آلایند) راه بے دانشی می سپری - و ژرف نگهی بکار نمیبرد - اگر فروغ حکایت و پرتو نقل نبوده
چندین چراغ دانش کجا افروخته شده - و قدسیان عقلی خرد پژوهان باستانی بما کی رسید
سخن (که نقشه ست بر هوا - و باده ست گره زده) کوتاه عمر بوده - و فیض سابق بلاحق
پیوند نیافته - کار شناسان دور بین از مشغله نیایش این والا بخشش بران عیوب نگاه نیفکنند
تا بگفت و شنود چه رسد •

کمال صدق و محبت به بین نه نقص گناه • که هر که بے هنر افتد نظر بعیب کند
و چرا بر پیشگاه خاطر (که چشمه سار فیض ایزدی ست) ^(۲) سر آمیختگی محقول با منقول پوشیده ماند
و هشیار دل ملال برگرفته زبان بیخاره برگشاید - آگاه نه که همت بلند و فطرت عالی پیوسته
کمیاب - بل حکم نایاب دارد - اگر در اساطیر پیشینان همگی ^(۴) دور دست حقائق نگاشته آمده
میانہ روان دشت دریافت و واپس ماندگان بادیه جویائی (که جهان هستی مالا مال ازین گره است)
چاشنی لذت بر نگرفته - و باستانی نوشتها در نهانخانه خمول فرسوده گشته - همانا نادره پرداز
ایجاد چنین شگرف آمیزش بر روی کار آورد - و نیرنگ ساز قدرت بر تخته ابداع چنان بیرنگ
دلفریب نقش بست - تا هم خال عین الکمال حورا نژادان معنوی باشد - و هم راحله روی
پردگیان غیبی تواند شد - مدارج بزم و رزم و مراتب جد و هزل و اقسام لطف و قهر و انواع پیروها
در شناخت آدمی و طرق معموری ملک و راست بینیهای دانایان و اغلوطهای دانشوران
و نشیب و فراز گوناگون عالم و سلیم دلیهای بزرگان روزگار و حلقه اقبال ناممکن جنبانیدن و بهیچ
خرسند بودن بسیاری از دودمان عقل و شهادت و سایر طرفگیهای جهان بوالعجب و فراوان آزمون
بگذارش روح افزا و روش دلغشمن تاریخ نامها باز گوید - اگر دیده روی بکار رود و نگاه بسزا کرده آید
عمر دوم (که دانش پژوهان کردار دوست در آرزوی آن فرو شده اند) بدست افتد - و سرمایه
جاوید زندگانی فراهم آید - و نیز شاهد عرفان اگرچه بے فروغ خرد بر منصه پیدائی نه نشیند و پردگی
شبستان معنی بے پرتو آن گوهر شب تاب رخ برگشاید لیکن آن کار پرداز حقیقت مایه روشنی
از راه حواس برگیرد - خاصه از دریچه چشم و روزنه گوش پذیرای فراوان نور گردد - و از دید و شنود
آثار پیشینان افروزش یابد - و پیرایه حسن روز افزون اندوزد - و نیز در عطار خانه روایت گوناگون
درمان ملال و داروی غم بدست افتد - و چنین معجون دلگشا ناگزیر نشاء تعلق - همانا سرتابی
همت ازان بود که بوالعجب خاطر همواره جوش و ارستگی برزند - و دست نهی و دل خالی

(۲) در [بعضی نسخه] بر آمیختگی (۳) در [اکثر نسخه] برگشاد - و بران تقدیر ماند نیز بصیغه

مانعی باغد (۴) در [بعضی نسخه] همگی همت دور دست (۵) در [چند نسخه] حور نژادان •

ناسزا فرود شد - آزمندانِ تباہ سرشت و هرزه لایانِ شوریده سر بکامروائی خود نادرست گفتارها در آوردند - و شرم از روشنای ابداع برگرفته بدانستگی حق را باطل آمیز گردانیدند - و پزِشکانِ ناآزمون و چاره گزینانِ بے سرانجام در پذیرائی نیکوئی و پرهیز از تباہ کاری داستانهای بیم و امید بر ساختند - و تلخ داری ناراستی و آمیزه زهرگیای نادرستی مداوای نفسِ بوقلمون و مالِ خولیای اخشیجی انگاشته در فراخای غم در آمدند - و بسا کُتبِ گرفتارانِ خیال پرست اندیشه‌های تباہ را وارداتِ آسمانی پنداشته یافه‌درای آمدند - و از تاراجِ آگهی و شورشِ دراز نفسی تخیلاتِ بے آزم بگفتارِ دل‌ریز حقیقت بر آمیختند - و فراوانِ راستی پیدگانِ سعادتِ آمود و ساده لوحانِ خیراندیشِ سخنِ سرا سر زلفِ دژم گذاشته از کوتاه بینی و ناشناسائی یاوه سرائی نمودند - و بتکاپوی سلیم دلانِ حق نشناس حکایت‌های ترفند در میان آمد - و از سپری شدنِ دورها و کهن گشتنِ نامها و پیغوله گزینی خرد و هنگامه آرائی طبیعت طوفانهای فتنه برخاست - و سیلابهای آشوب بر جوشید گروه‌ها گروه مردم و گوناگون آدمی از بر خواندنِ فرسوده کتابهای باطل آمیز نکالهای سترگ اندوختند و در زیان زدگی جاوید افتادند - و از غنودگی بخت و خوابیدگی خرد بجای گوهر یکتای شناسائی (که شورش‌گاهِ صورت و معنی از آرام پذیرد - و تیرگیهای ظاهر و باطن از فروغِ او روشنی فرا گیرد) آمیزه تباہ برگزیدند - و بخش پوشی و خاک افشانی آن نیرِ نور افروز را غبار اندود ساخته مصرِ سعادت خراب گردانیدند - و شگفت‌تر آنکه دران تفسیده دشتِ بے تمیزی (که پناه آرامش پدیدار نیست) بخواهش سخت سموم جان فرسای او را سرمایه شادخواب می سازند - و در ظلمتگاه غفلت فرو شده بنیادِ شادی و غم را بر خوابهای پریشان می نهند • شعر •

هیات چگونہ سر کند کس • ره بر دم تیغ و پای از خس

هم پاشند ریش و هم کف آماس • چون پای نهم بدشتِ الماس

درین تیرگی دل و کشاکشِ خاطر کوکبِ حقیقت بدرخشید - و بیاوریِ فطرت گوشِ هوش گشوده آمد طنزِ آسمانی لطمه بر نفسِ کج گرای زد - و بزبانِ بے زفانی اندرز سرائی فراپیش نهاد - پورِ مبارک ترا (که در آرمستانِ نیک اندیشی گزین منزلِ داده اند) در سر چه افتاد - و چشمِ آهو بین چرا باز شد - تا چند خرده گیری - و ناسزا گوئی - و گوهرِ نیکوئی خاکپوشِ ناشناسائی گردد - ازینکه در صفتگری دسته نیست عامه وار (هر چه ندانند بکین توزی بر خیزند - و زبان و دل بنگوهش

(۲) نسخه [ب ج د] ماخولیای - و هردو صحیح است (۳) نسخه [ب] سرزلف گذاشته (۴) نسخه

[د] لغیم - و در [اکثر نسخه] سلیم دلان نشناس (۵) نسخه [ب] دایره تباہ - و نسخه [د] آمیزش

تباہ (۶) نسخه [د] که ای پور مبارک (۷) نسخه [ج ه] درین •

و بالجمله بعد فراغ از مراسم سپاس گذاری این عطیۀ کبری روز اسفندارمذ پنجم مهر ماه الهی موافق چهارشنبه نهم جمادی الاولی نهضت مرکب شاهنشاهی شد - و ظاهر قصبۀ ناگور مضرب خیام معلی گشت *

• خاتمه •

المنّة لله هفتم اردی بهشت سال چهل و یکم الهی مطابق جمعه بیست و هفتم شعبان (۱۰۰۴) هزار و چهار شگرفکاری قرنی از دولت ابدی اعتصام و برخه نیرنگ سازی اقبال سی ماله کشور خدای *

• شعر •

شمع شش طاق و شاه نه خرگاه • پادشاه زمانه اکبر شاه

کز رخس روز بخت روشن باد • وز بهارش زمانه گلشن باد

به نیروی اندیشه سخن سنج و تکاپوی خامۀ آسمانی خرام حسن انجام پذیرفت - بسا فرمانروایان والا شکوه را بطفیل آن یکتای آفرینش یاد آورده بمقتضای داستان سرائی شاداب گردانید - و آسودگان شاد خواب نیستی را زندگانی جاوید چهرۀ نشاط افروخت *

• شعر •

صد شکر که این نگارخانه • بگرفت نگار جاودانه^(۳)

آنها که سرے بنکته دانی ست • داند که چه ریزش معانی ست

اگر نگاه بینش شوریده بخویشتن افتاده خود را شایان این کار بزرگ ندانمتی - و گفتار دانا پذیرفته از سر انجام شغل شگرف دل برگرفته *

• شعر •

چو طبع نداری چو آب روان • مبر دست زی نامۀ خسروان^(۴)

دهان گر بماند ز خوردن تپي • ازان به که ناساز خوانی نهی

لیکن فرمایش شاهنشاهی و نیرنگی والا اخلاص نظر فطرت را بر منظر اقبال گشودند - و بچیره دستی مرا از من برگرفتند - آغاز آهلی بتاری زبان خوی گرفت - زبان پارسی کمتر سرائیدے - گلگشت^(۵) بهار معنوی و تماشای سربستان حکمت نظری و عملی از همه پرداخته حل گردانید - خامه از شغف دیوانه‌های کهن بر کناره زیستن - و نقد حال بنمیهای فرسوده دادن زبان سترگ اندیشیدے - دران فروغ شناسائی کاخستان نقل خراب در نظر آمد - و فراخانی تاریخ سزاوار جولانگاه فارسان حقیقت چه که شایسته نگاه سعادت‌گزینان عالم صورت نمی نمود - ناگزیر مردم‌زاد آنست که جواهر گرانبایۀ انفلس رایگان از دست ندهد - و سپنج سرای زندگانی بفرمان پذیرنی خدا یگان خرد آباد دارد - نه آنکه روزگار بیدمستی گذارد - و به بها گوهر زندگی بخزف ریزهای

(۲) نسخه [۵] ماه (۳) در [بعضی نسخه] جاودانه (۴) زی بمعنی موی و جانب (۵) نسخه

[د] و به گلگشت (۶) نسخه [د] عملی پرداخته از همه دل بگردانیدے •

زايچہ طالع سعادت افزا بحساب خرد پڑوهان هندوستان

<p>خانہ دوم ۲</p> <p>جدي</p> <p>خانہ سيوم ۳</p> <p>مشتري</p> <p>دلو</p> <p>ذنب</p>	<p>خانہ اول ۱</p> <p>قوس</p>	<p>خانہ دوازدہم ۱۲</p> <p>عقرب</p> <p>میزان</p> <p>خانہ يازدہم ۱۱</p>
<p>خانہ چہارم ۴</p> <p>حوت</p>		<p>خانہ دہم ۱۰</p> <p>زحل</p> <p>سنبلہ</p>
<p>خانہ پنجم ۵</p> <p>حمل</p> <p>خانہ ششم ۶</p> <p>ثور</p>	<p>خانہ ہفتم ۷</p> <p>زہرہ شمس عطارد</p> <p>جوزا</p>	<p>خانہ نہم ۹</p> <p>مریخ</p> <p>اسد</p> <p>خانہ ہشتم ۸</p> <p>قمر</p> <p>سرطان</p> <p>راس</p>

احوالِ هدايت انتمای حضرت شاهنشاهی مرا از قلم من بیقرار تر میدارد (صورت زائچه سعادت ارقام این مولود مسعود را بحساب یونانی و هندی درین دیباجه اقبال نگاشته خامه تحقیق کرده استخراج احکام آنرا بر دیده دران دقائق اخترشناسی میگذارد •

زائچه طالع اقبال رقم بطور حکمای یونان و فارس

<p>خانه دوازدهم^{۱۲}</p> <p>خانه یازدهم^{۱۱}</p> <p>عقرب</p> <p>قوس</p>	<p>خانه اول^۱</p> <p>جدی</p>	<p>خانه دوم^۲</p> <p>مشتري</p> <p>دلو</p> <p>زنب</p> <p>خانه سوم^۳</p> <p>حوت</p>
<p>خانه دهم^{۱۰}</p> <p>زحل</p> <p>میزان</p>		<p>خانه چهارم^۴</p> <p>حمل</p>
<p>خانه نهم^۹</p> <p>مریخ</p> <p>سنبله</p> <p>رأس</p> <p>خانه هشتم^۸</p> <p>قمر</p> <p>اسد</p>	<p>خانه هفتم^۷</p> <p>زهرة عطارد</p> <p>سرطان</p>	<p>خانه پنجم^۵</p> <p>نور</p> <p>خانه ششم^۶</p> <p>شمس</p> <p>جوزا</p>

آن عت سرشت بر نمی تابید - تیمن و تبرک جسته خانه اشرف منتسبان روضه معینه^(۳) و اعز معتكفان بقعه قدسیه دانیال نام (که نور صلاح و فلاح از ناصیه حال او می تانت) خالی ساخته در آنجا گذاشته بودند - مرکب اقبال پیوند در حوالی پیلود از مضامین رنی از سرکار ناگور نزول اجلال فرموده بود که قاصدان خجسته مقدم از اجمیر رسیدند - و نوید نصرت بخش مسرت افزای آوردند که بعد از گذشتن چهل و یک پل از شب آسمان بیست و هفتم شهریور ماه الهی موافق شب چهارشنبه دوم جمادی الاولی بحسب رویت و شب سیوم بحسب امر اوسط (بطالع حمل بحسابه حکمای یونان - و بطالع حوت بحساب دانایان هندوستان) در خطه فیض انتمای اجمیر (که طولش صد و یازده درجه و پنج دقیقه - و عرضش بیست و شش درجه است) دادار جان آفرین جهان آرا حضرت شاهنشاهی را فرزند بلند اختر کرامت فرمود - و بطالع این کوکب نورانی منت بر انفس و آفاق نهاد - گیاه خدیو از استماع این نوید سرور پیشانی صبح پرتورا زمین سای سجد شکر فرموده بسپاس و ستایش الهی کامیاب دولت گشتند - و ظهور این امر را مبشر فتوحات بے اندازه دانسته و جشنهای عالی ترتیب داده انجمن پیرای عشرت شدند - خلایق بصلای عام نشاط تازه از سر گرفتند - و نقود افضال در دامن آملی عالم ریخته آمد * شعر *

گلے بشکفت جان پرور درین باغ * که بویش صد گلستان را کند داغ

ازین شمشاد بن کاراد برخاست * ز هفت اختر مبارکباد برخاست

خدیو از سر طرف را بال و پر داد * صلی می بهفت اقلیم در داد

نشاط آویخت از تار ترانه * نوا پیچید در مغز زمانه

کرم کز همت والا نظر داشت * تمنا را حجاب از پیش برداشت

مولد گرامی را (که خانه شیخ دانیال بود) منظور داشته و استمداد تأیید از حضرت دانیال اکبر در نظر مقدس آورده نام نامی آن نونهال گلشن اقبال را سلطان دانیال بر لوح دولت نقش بستند شعرای نکته پرداز تهفیت نامهای دلپسند^(۶) در رشته نظم کشیدند - و تاریخهای نادر بر زبان ارباب فهم گذشت - و کامیاب صلات گشتند - و حکم اقبال پیوند شرف نفاذ یافت که (چون آن کوکب آسمان قدس یک ماهه شود) مهد دولتش بقصبه آنبیر برده بحضانت سعادت منش رانی کوچ راجه بارهمل در آرد - امید که این سرورین خلافت تا امتداد ادوار در ظلال تربیت و عاطفت شاهنشاهی شاداب دولت ابد پیوند باشد - اکنون (که توفیق ازلی بدرقه راه من حیران انجمن هستی گشته در شرح

(۲) در [اکثر نسخه] نمی تانت (۳) نسخه [۱] معینه (۴) نسخه [۱] پیلو - و نسخه [۵] پیلود

(۵) نسخه [ی] آرای (۶) در [بعضی نسخه] دلپذیر *

نظر بر شهرت ظاهر انداخته استمداد همت فرمودند - و روز روزِ امرداد ماهِ الهی موافق سه شنبه دوم ربیع الثانی خان کلان را با بسیاری از آمران (چون اشرف خان و شاه قلی خان محرم و شاه بداغ خان و سید محمود خان و قلیچ خان و صادق خان و شاه فخرالدین و حیدر محمد خان آخته بیگی و سید احمد خان و قنلق قدم خان و محمد قلی خان توقبای و خرم خان و بیگ نورین خان و بیگ محمد خان و محمد قلی خان داماد خان کلان و مهر علی خان سلدوز و سید عبداللہ خان و میرزاده علی خان و بهادر خان) برسم منفی بصری گجرات رخصت فرمودند - و روز فردرین نوزدهم شهریور ماهِ الهی موافق دوشنبه بیست و دوم ربیع الثانی خود بدولت و اقبال از خطه فیض اسلحہ اجمیر نہضت فرمودند - تا ہم انبساط شکار بتقدیم رسد - و ہم امرای پیش در کار طلبی جوهر خویش را بہتر ظاهر کنند - و ہم گجرات بزود ترین اوقات در حیظہ تصرفِ اولیای دولت در آید - و بہ بہترین وجه تدارک احوال ستم رسیدہای آن دیار صورت بندد - مواکب نصرت لوا در دو منزلی ناگور رسیدہ بود کہ نوید ولادت فرزند والا گوہر رسید - و نوید فتح و فیروزی رساند *

ولادت سعادت افزای گلدستہ بہار اقبال شاہزادہ سلطان دانیاں

بر ضمائری دقیقہ سنجان ضوابط عناصر و اجرام و باریک بینان روابط اصلاہ و ارحام مخفی نیست کہ ناظران سلسلہ علوی و سفلی (چون گیتی خدیوے را باقبال روز افزون و دولت ابد پیوند اختصاص بخشیدہ کامیاب مطالب صوری و معنوی و سعادت پذیر مقاصد دینی و دنیوی گردانند) ہر صبح تازہ گلے ہمیشہ بہار از حدائق امید او بشگفانند - و ہر شام خجستہ اخترے عالم افزوز از مشارق آرزوی او طالع سازند - از انجا [کہ نائید یزدانی در بارہ شاہنشاہ عالم افزون از اندازہ دریافت بشری ست - چہ ایزد تعالیٰ جمیع مکارم و معالی را (کہ در مکامن مشیت ازلی ست) فراہم آورده در کنار اقبال قدسی اعتصام او نہادہ است] ناخواستہ چندین عطیات کبریٰ مخصوص ذات مقدس او ساختہ - خواستہا را چہ گنجایش آنکہ پردہ نشین جلیباب توقف گردد و لہذا (چون باطن اقدس طالب فرزندان رضامند حق جوی حقیقت شناس بود) ایزد توانا این نعمت بے انتزاع و دولت بے انقطاع را (کہ ایجاد مثل عبارت از انست) بموجب دلخواہ مکرمات فرمود و مرتبہ مرتبہ گوہرے بے بہا از محیط بطون بر ساحل ظہور جلوہ گر میکند *

دران هنگام (کہ مواکب معلیٰ از اجمیر نہضت میفرمود) یکے از پردگیان سراق عصمت را زمان دولت ولادت و وقت انکشاف صبح سعادت نزدیک رسیدہ بود - و نقل و حرکت را مزاج

(۲) نسخہ [۵ د] و روز امرداد (۳) در [چند نسخہ] خدیورا (۴) نسخہ [ح ط] جلوہ گری *

ازین عدالت آنکه شهباز خان (که امیر ترک بود) در ترتیب یسال اهتمام میکرد - آن ترک معامله مدان نخوت مند باو در افتاده بدرشتی پیش آمد - چون بمسامع آن نخل پیرای گلستان خلافت رسید بجهت تادیب او و اصلاح سایر براهه روان سیاست عظیم فرمودند - و بیک توجه شاهنشاهی در چنین لشکر بزرگ (که بچندین صاحب اهتمام کار گذار پیرو ترک شایسته بدشواری پدید آید) بآسانی تحقق گرفت •

و از سوانح عشرت افزای غرابت بخش آنکه درین هنگام (که قصبه سانگانیر مضرب لوی ظفر قرین شد) بدستور معتاد به نشاط شکار توجه فرمودند - و (دران ایام چون بشکار چیتة عشرت افزای بودند) هر گروه را چیتها داده رخصت نمودند - و خود با بعضی از خاصان بساط قرب بعزیمت شکار روان شدند - اتفاقاً در شکارگاه چترنجن نام چیتة خاصه را باهوتی سردادند - ناگهانی در پیش جرّ پیدا شد که پهنای آن بیست و پنج گز بود - آهو مقدار یک و نیم نیزه بر هوا شده خود را ازان جرّ پهنار گذرانید - چیتة نیز از روی غیرت بهمان وتیره بجستی و چالاکي ازان خندق گذشته آهورا در ربود - از نظاره این حالت شگرف غریب از ناظران بارگاه حضور برآمد - و باعث تعجب غریب و انبساط بلیغ گشت - و خدیو عشرت دوست پایه آن چیتة را افزوده سردار چیتها گردانیدند و حکم مقدس شد که برای عزت گزینی او و عشرت مردم در پیش او نقاره می نواخته باشند و روز کوش چهاردهم امرداد ماه الهی موافق شنبه پانزدهم ربیع الاول بآئین مقرر از یک منزلی اجمیر پیاده شده متوجه طواف روضه معینیّه شدند - در اثنای راه قراولان عرصه شکار خبر آوردند که درین نزدیکی شیرست قوی هیکل که همواره در کمین متردّان این راه بوده قصد می نماید از آنجا (که استیصال آزار رسانان لازم آئین سلطنت است) شهریار شیرشکار متوجه دفع او شدند و بروی دل گزین آن درنده قوی پیکر را شکار فرموده متوجه آن خطّه دلگشا شدند - از برکات قدوم شاهنشاهی رونق تازه یافت - و آداب نیاز مندی و رسوم زیارت بتقدیم رسید - و دریای افضال بجوش آمد - و طبقات مردم از عطایای بزرگ بهره وافر برگرفتند - و روز دیگر بتماشای قلعه اجمیر (که بر قلّه کوه واقع است) متوجه شدند - و دران عالی مقام بزیارت سید حسین خنگ سوار (که در زبان عوام از اولاد امام زین العابدین است) پرداخته تبرک جستند - و تحقیق آنست که سید از ملازمان شهاب الدین غوری ست - هنگامیکه فتح هندوستان کرده مراجعت نمود او را بشقداری اجمیر گذاشت - و او آنجا نقد حیات سپرد - و بمروزی ایام و هجوم عوام بولایت مشهور گشت - و تربتش مطاب عالیمان شد - و حضرت شاهنشاهی (که پیوسته درد طلب پیرامون خاطر مقدس میگرد)

آمرای آن دیار خصوصاً سید مبارک و اعتماد خان و عماد الملک در خود گامی شدند - و برای آنکه بمعنی حکومت ایشان باشد یکی از فرزندان سلطان احمد پیدا کرده اسم سری برو اطلاق کردند و چون او بمن رسیده از هم گذرانیدند - و نئونام پسرک بے جوهر را (۲) که از اراذل زاده‌های آن دیار بود (برداشته بفرزندش سلطان محمود شهرت دادند - و خطاب مظفرشاهی بغام او بسته در لوازم خواهرش طبیعت اهتمام نمودند - احمد آباد (که دارالملک گجرات است) و کنبدیت و بسیاری از ولایت بتصرف اعتماد خان درآمد - و سرکار پتن بموسی خان و شیرخان فولادی قرار گرفت - و سورت و بروچ و بروجه و جانیانیر بچنگیزخان پسر عماد الملک مقرر شد - و دندوکه و دولقه و غیر آن به سید حامد نبیرة سید مہارک رسید - و چون گدھے و ولایت سورته به بامین خلی غوری معین گشت - و اعتماد خان بگوربت آن سفله خرد سال را پیش خود داشته روزی میکند رانید و آن ملک از استیلای متغلبه مورد انواع ظلم گشت - و بایکدیگر این سران بے سر مفارقت کردند درینوا (که چنگیزخان در گذشت) باغروی شیرخان فولادی نئوناز احمد آباد گریخته پتن آمد و شیرخان فولادی با جمعی از لوباش بگرفتند احمد آباد لشکر کشید - اعتماد خان در احمد آباد محصی شده بمیرزایان النجا آورد - و هنگام شورش گرم شد - و بازار فتنه و فساد رواج گرفت خاطر مقدس شاهنشاهی تسخیر گجرات را اهم مهم دانسته در انتظام اسباب این یورش توجه عالی گماشت - میرزا یوسف خان و نقو و راجه بیربر و جمعی کثیر را به پنجاب فرستادند - که کمک حسین قلی خان بوده آماده کار باشند - که مبادا حکیم میرزا باغولی کوته اندیشان مرکب مقدس را دور دانسته از اندیشه شورش جوهر دماغ خود را فاسد گردانند - و فرمان قطاع باسم حسین قلی خان شرف نفاذ یافت که مگر کوکبرا مستخلص ساخته براجه بیربر حواله نماید که راجه بدھچند زمیندار آنجا از بد خدمتی و بد نیتی مقود است - و (اگر مردم او مقانت قلعه و استحکام بجارا سرمایه نخوت خود گردانند) با اکثر مساکر اقبال (که دران ناحیت تعیین اند) محاصره نموده بزور گیرد و همچنین بهر ناحیتی مردم هوشمند اخلاص گزینی جد آور تعیین فرموده روز بهرام بیستم تیر ماه الهی موافق سمنده بیستم صفر از دارالخلافه فتحپور بتسخیر گجرات نهضت عالی فرمودند - حوالی دابر مخیم مرادقات نصرت گشت *

و از معدلتهاے (که درین روز ظهور یافت) تذبذب فرمودن بابا خان قاتشال است - و مجمله

(۲) نسخه [ح] بنو (۳) در [بعضی نسخه] دوده - و در [بعضی] دوار (۴) در [بعضی نسخه] چوناکده

(۵) نسخه [ج ی] سورته (۶) نسخه [ج] بدنجه - و در [چند نسخه] بدچند (۷) نسخه

[ا و] دایر - و نسخه [ح] دایره - و نسخه [ی] دائره *

اغراض بشری آسایش خود را در آسودگی جهانیان میداند - و همواره اهم را از مهم شناخته در فراهم آوردن پراگندگیهای روزگار توجه والا میگذارد - و در تسخیر بلدان و تفتیح ممالک اندیشه نخستین غور و غمی و غمخواری ستم رسیده های روزگار میفرماید - و لهذا در هر ناحیه (که فرمانروایان آنحدود بهشدار دلی و رعیت پروری همت گماشته اند) با وجود حصول اسباب تسخیر آن دل دران نمی بندد - و هر چند بر پیشگاه خاطر اقدس (که جلوه گاه حقیقت است) پیدا ست (که هر مقدار وسعت در ملک افزایش هر آئینه کثرات جهان روی در وحدت قهرمان یکی از والا فرزندان داد گر در آرد - و عبادت گبرای این نشاء بمنصه اعلان شتابد) لیکن وجه همت حقیقت اساس چون تیمار حال عموم برایا و شمول خصوص خلایق است - که ودائع بدائع ایزدی اند) باین عبادت توجه نمیفرماید - اما (چون ایزد بیچون در افزایش دولت و ارتفاع مبدائع سلطنت است) مرتبه بمرتبه ولایات را از فرمانروایان عدالت دوست خالی میگرداند - تا شهریار حقیقت پژوه بآنصوب توجه پادشاهانه گذارد - و آن حدود را بفروغ معدلت خویش روشنی بخشد - تا هم نفسیدگان بادیة حوادث در ظلال عاطفت در آیند - و هم وحدت قهری (که توأم وحدت ارادی ست) دلخواه صورت بندد - و هم در ظاهر بینان (که عالم ازان پُر باشد) مشعل اخلاص افروخته گردد - چه در استعدادات طبقه انام تفاوت عظیم دست نهاده قدرت ایزدی ست جلّ جلاله - طایفه از دیدن فروغ خردمندی و طرز نشمت و خاست و بخشش و بخشایش و اغماص نظر از زلات مردم و آگاه دلی پی ببرزگی خدیو جهان برده او را یکنه درگاه الهی می شمارند - و خدمت او را عبادت ایزدی شمرده در عقیدت و اخلاص می افزایشند - و گروهی را (که نظر برین کردارها نمی افتد) از غزونی سطوت صوری و افزایش ملک ظاهری ببرزگی معنوی او گرویده کمند ارادت در گردن جان انداخته خود را از زمره مخلصان جان سپار میگردانند - و لهذا درین هنگام (که ملک دهلی از غبار مگس طینتان شور انگیز پاک شد - و کور دلاں فتنه اندوز در گو نیستی و ناکامی فرو شدند) همت جهانگشای شاهنشاهی در تسخیر ملک گجرات و اصلاح فقرات آنحدود مصمم شد - که ستمزدگی عموم رعایای آن دیار بکمال رسیده بود *

ازان باز [که سلطان محمود از بی پروائی دشمنان چرب زبان هنگامه آرای را بدوستی برگرفت - و از بد درونی ملازمان تیره رای (که سود خود را در زیان صاحب و منعم میدانند) رخت هستی برهست - چنانچه مجمل ازان در حال صوبه گجرات نگاشته قلم تحقیق شده است]

(۲) در [چند نسخه] قسری (۳) در [اکثر نسخه] از بخشش (۴) در [چند نسخه] طبیعتان

و در [بعضی] طبعان *

بسجدهٔ عبودیت نورالفرای نامیدهٔ سعادت شد - و بذریعۂ شفاعتِ او جرائمِ اربابِ ندامت بخشیده آمد و بنوازشِ شاهنشاهی اختصاص گرفتند - و در اندک زمانهٔ خانخانان را بفنونِ عواطف محفوف ساخته رخصتِ ممالکِ شرقیهٔ ازرانی داشتند - و سکندر خان را سرکارِ لکهنؤ مکرمت فرموده همراه او گردانیدند *

و از سوانحِ این ایام (که بهارِ اقبال و دولت است) آنکه فرمانروای توران عبدالله خان اوزبک از صیتِ سطوت و شکوهٔ این سلطنتِ عظمی حاجی التمش را برسالتِ بدرگاهِ والا فرستاد و او با نامهٔ ضراعت و محبت و تنسقاتِ آن دیار سعادت بار یافت - همگی مضمونِ آن مغایرهٔ آنکه رابطهٔ خویشی باستانی را بپاد داده دوستی جدید پیرایهٔ آن گرداند - تا بنقد از استظهارِ چنین فرایزیدی با سلاطینِ توران چیرهٔ دستی روی دهد - و ثانیاً از مدماتِ افواجِ گیتی گشا بر بامِ عاقبتِ خوابِ گوارا تواند کرد - و برای مزیدِ احتیاط و اهتمام بجهتِ منعم خان خانخانان و خان اعظم میرزا کوکه تحف و هدایا نیز ارسال داشته بود - تا این منظورانِ درگاهِ خسروانی در تاسیسِ میانی مودت و ترمیمِ آن توجه گمارند - شهریارِ هشیار خرام دور بین فرستاده را نوازش فرموده کامروا رخصتِ ازرانی داشت - و از نفائسِ هندوستان برسمِ ارمغانی همراه گردانید *

و از سوانحِ از نظر افتادنِ مظفر خان است - در هر زمانهٔ با وجودِ طلوعِ نیرِ هدایتِ شاهنشاهی بمقتضای شیمهٔ کریمهٔ پردهٔ یگانگی بر جمالِ جهان آرای خویش فرو می‌هلند - درین ایام بساطِ چوپر بازی را نقابِ حسنِ معنوی گردانیده معرکهٔ نشاط را گرم ساخته بودند - و آئینهای خاصِ درین بازی (که مد حکمت در ضمنِ آن مندرج است) انتظام فرموده جمع از ملازمانِ عتبهٔ اقبال را پیوسته برای این کار حاضر میداشتند - و جشنهای عالی و بزمهای دلکش ترتیب می‌یافت - اگرچه بظاهر بازارِ بازی گرم بود اما در معنی عیارِ مردم گرفته میشد - و خدیو دانش در لباسِ لعب و هزل کارِ جد کرده شناسای جوهرِ طبقاتِ مردم میکشند - روزی مظفر خان از بد مستی دنیا و تنگ حوصلگی درین معرکهٔ بازی (که معیارِ حوصلها بود) از بسیاری پای دادن و دوامِ حضورِ مصدرِ حرکاتِ روستائیانانه شد - آنحضرت او را از پایهٔ اعتبار انداخته رخصتِ سفرِ هجرت فرمودند - تا در خماری اعتباری و غیبتِ حالِ فساد یافتنهٔ او باملاح انجامد *

نهضتِ موکبِ جهان‌نوردِ شاهنشاهی بتسخیرِ دیارِ گجرات

گیتی خدیوِ خداپرست پیوسته نظامِ نشاءِ ظاهر را پیرایهٔ ملکِ معنی دانسته بے غبار آورد

(۲) نسخهٔ [ب] پای دادن در حضور - و نسخهٔ [د] پای دادن دوام حضور (۳) نسخهٔ [ه] بے غبار افرازی *

بادِ سحر مهت وزیدن گرفت * غنچه لبِ صبح مکیدن گرفت
 دایره بستند صبحی کشان * شیشه گشادند شکر آتشان
 نکبت گل فتنه گلزار شد * بلبل ازین رايحه بیدار شد
 جنبشِ سبیل شکن اندر شکن * جلوه نسرین چمن اندر چمن
 بوی گل مد چمن انگيخته * خمکده در کام قدح ریخته
 میکرده در میکرده مستان عشق * دایره در دایره دستان عشق

زنگ‌زدای آسمان و زمین و روشنی افزای نشیب و فراز بعد از انقضای دو ساعت و سه دقیقه
 از شبِ شنبه بیست و پنجم شوال (۹۷۹) نهمد و هفتاد و نهم ظلّ نور ببرجِ حمل انداخت
 و آغاز سالِ هفدهم الهی از جلوسِ مقدّس شاهنشاهی یعنی سالِ امرداد از دور دوم شد - امید
 که بمیامین عدالت شاهنشاهی این دور بقرون و دهور پیوند یابد *

از سوانح (که در آغاز این سالِ خجسته بظهور آمد) آوردنِ منعم خان خانانان است
 سکندر خان را بدرگاه والا - و بموجب التماس او تقصیرات او را بخشیدن - در داستانهای پیشین
 گذارش یافت که سکندر خان اوزبک از بے سعادتیی ذاتی (که طالع و اثرگون خوانند) ازین دولت
 خدا داد روی گردانید - و با علی قلی خان بد نهاد همدستان شده سر بشورش برداشت - (چون
 علی قلی را آن پیش آمد که نگاشته شد - و آن شورش فرو نشست) اسکندر خان از تبه رانی
 و بد سرشتی پیش سلیمان افغان رفت - و چند گاه دران حدود بسر می برد - افغانانِ کوتاه حوصله
 بودن او را در میان خویش مناسب ندانسته در کمین او شدند - او از اندیشه این گروه آگاهی یافته
 بمنعم خان خانانان التجا آورد - که از من بنادانستگی شد آنچه شد - ازان خجالت زده ام
 افغانان نا درست پیمان سلیمان اوزبک را از هم گذرانیدند - اکنون در خیال من اند - اگر شفاعت
 این عاصی سیه بخت را بدرگاه والا نمایند هم حیات این جهان و هم زندگانی باقی بدست می افتد
 منعم خان نوشته او را با عرضداشت خویش بپایه سریرِ اعلی ارسال داشته استمزاج نمود - خدیو
 عالمیان از فرط عاطفت منشور امتنان^(۲) فرستاده او را امید وار گردانید - خانانان (که از بزرگی گناه
 امید بخشش و بخشایش نداشت) ازین رافتِ عالی سجد شکر بجای آورد - و اسکندر خان را
 پیش خود طلب داشت - سکندر خان ازین نوید سعادت یوسف ولد سلیمان اوزبک را همراه گرفته
 بے خبر افغانان بایلغار از میانه ایشان برآمد - خانانان لوازم اکرام و احترام بجای آورد - و برای
 تسلی خاطر این پناه یافته را همراه گرفته عزیمت درگاه مقدّس نمود - و در اوائل تیر ماه الهی

(۲) نسخه [د ط] اطمینان (۳) در [اکثر نسخه] بظهور آورد *

بخشند - و اورا باین عاطفت والا مباحات موبد کرامت فرمایند - چون این داعیه دولت افزا بموقف عرض مقدس رسید (از آنجا که کام بخشی و بنده نوازی شیمه کریمه شاهنشاهی ست) ملتسم او رفعت قبول گرفت - و روز دیدارین بیست و سیوم دی ماه الهی از فتحپور متوجه دارالخلافه آگوه شدند - و منازل او بمیامین قدوم شاهنشاهی نور افزای صورت و معنی گشت - و مراسم پیشکش و نثار بتقدیم آمد - افزایش انبساط شد - و نشاط در بالش آمد - و از آنجا معاودت فرموده بفتحپور معدلت روای شدند - و مستعدان هفت اقلیم بدرگاه والا رسیده بے سفارش احدی کامیاب صورت و معنی شدن گرفتند - لله الحمد که دور بینی و ژرف نگاهی و کمال آگاهی خدیو معلی بازار بد گوهراں طبع اندوز را در کساد دارد - هم این گروه بد نهاد بگو بے اعتباری فرو می‌شوند و هم طایفه (که بچرب زبانی راه سخن پیدا میکنند) نوبت بسخن اینها نمیرسد - بلکه نیک‌ذاتان سعادت سرشت را (که محض از برای ارتقای دولت سفارش ارباب استعداد میکنند) فرط توجه شاهنشاهی نیز بے کار دارد - و از فروغ نور جهان افروز خاطر مقدس گیتی خدیو دکانچه ریا و بازارچه تزویر کساد یافته - چرا گویم که آن گروه بچنین مشعل هدایت بر حقیقت بد کرداری خود آگاهی یافته در سلک سعادت منشان درآمده اند - و طبقات عالم از شریف و ضعیف بهایه حالت خویش رسیده بدعای دوام دولت روز افزون قیام دارند - و شهریار خرد پره بفرایخی حوصله و وسعت دانش خود در هر مرتبه باندازه هر کس سلوک فرموده سلطنت صوری را با ولایت معنوی همراز ساخته اند *

• شعر •

همچو روان ناگزیر همچو خرد کام بخش • همچو قضا کامران همچو قدر کامکار

آغاز سال هفدهم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال امرداد از دور دوم

درین وقت سعادت پرتو (که زمان افزایش معنی داشت) بالش صورت نیز روی نمود کوکبه موکب بهار زنگ زدهای آئینه زمین و زمان شد - و نور روز جهان افروز اعتدال بخش شب و روز گشت - فیض ربیع در درگ و ریشه حیات سراپت کرد - نسیم صبح بارواج نباتی هم آغوشی نمود سایبان ابر مدار بطناب باد سبکهای از چهار طرف کشیده آمد - لشکر ریاحین از گرد راه رسیده بر جویبار افضال آبرو یافت - هوای گلستان کیفیت باده در طبائع انگیخت - زمزمه مرغان چمن سامعه را از زخمه برپشم زنان آزاد ساخت *

• شعر •

(۲) نسخه [د] کامریز •

نظرِ دوربینِ او را از مراتبِ بزرگی باز دارند - و تشنگیِ رضامندیِ الهی افزون پدید آید - و از فراخیِ حومه و فرطِ عطشِ معنویِ دریایِ محیطِ او را سراب و نموده جویایِ سرچشمهٔ مقصود سازند و باین طرزِ حق پسند از فیضِ بے منتهایِ مبدایِ فیاضِ هر زمان او را راتبهٔ تازه رسد - چنانچه این حالتِ والا طرازِ حالِ گیتیِ خدیوِ زمانِ ماست - و بعد از تقدیمِ مراسمِ داد و دهش و کامروائیِ منتظرانِ این روضهٔ روح افزا بصوبِ دارالخلافه توجّه فرمودند - و به همراستیِ دولت و همعنائیِ اقبالِ لفظِ آسمانِ بیست و هفتمِ امرداد ماهِ الهی موافقِ پنجشنبه هفدهمِ ربیع الاول ظاهرِ فتحپور مہبطِ انوارِ ظلِّ اللہی گشت - و آنحضرت خود در منازلِ شیخ سلیم نزولِ برکات فرمودند - طبقاتِ انام (که ستم رسیده انتظارِ دریافتِ آستانِ بوس بودند) کامیابِ سعادت گشتند •

و از سوانحِ دولت افزا آنست که سیکری را (که از مضافاتِ بیانه بود) مصرِ جامع ساختند خدیوِ جهان که معمارِ عالمِ صورت و معنی ست (چنانچه پیوسته ارتقایِ مدارجِ افرادِ انسانی فرموده اسلِسِ معدلت را استحکام می بخشد - و مستعدانِ زمان را کامیابِ دولت میگرداند) همچنان در افزونیِ رونقِ زمینِ کوشیده هر جا را باندازهٔ حالِ آن تربیت فرموده زمین و زمان را افزایش میفرماید - ازان باز (که فرزندانِ رفعت پیوند در سیکری سعادتِ ولادت یافتند - و نفسِ عارفِ ربّانیِ شیخ سلیم گیرا شد) خاطرِ اقدسِ میخواست که این سرزمین را (که میمنتِ معنوی دارد) عزّتِ صوریِ بخشد - درینولا (که ایاتِ جهان گشا درین مقامِ گرامی رسید) همان عزیمتِ سابق پیش نهادِ همتِ والا شد - و حکمِ مقدّسِ بنفازِ پیوست که کار پردازانِ سلطنتِ عماراتِ عالی و منازلِ دلکش برایِ خاصهٔ شاهنشاهیِ اساس نهادند - و جمیعِ طبقاتِ اُمرا و طوائفِ انام برایِ خود نشیمنها و منزلها ترتیب دهند - و حصارِ آسمانیِ ارتفاعِ بر دورِ آن از سنگ و آهک کشند - در اندکِ فرصتِ شهرِ بزرگ شد - و قصرهایِ دلکش و خانهایِ نشاط افزا اساسِ یافت و بقاعِ خیر از خانقاه و مدرسه و حمامِ انتظام گرفت - و بازارِ بزرگِ سنگینِ احداث شد - و باغهایِ نظر فریب در اطرافِ شهر صورتِ ابداع پذیرفت - و سوادِ اعظمِ درهم آمد که رشکِ معمورهٔ عالم گشت - آنحضرت نامِ آنرا فتحِ آباد خیال فرموده بودند که بر زبانِ عالمیان بفتحپور اشتهار یافت و بنصیحِ شاهنشاهی بلند آوازه شد •

و از سوانحِ آنکه مظفرخان را این آرزوی بلند در سرافتاد که حضرتِ شاهنشاهی در منازل او (که دران نزدیکی اتمام یافته حیرت افزای مشکل پسندان بود) ورودِ دولت فرموده میمنت

(۲) نسخه [ی] شایستگی (۳) در [چند نسخه] ارتفاع (۴) در [بعضی نسخه] و رونق

(۵) نسخه [ی] سوانح این ایام •

انتظام یافت - و مظفر حسین (که در سلک ملازمان میرزا بود) این مصرعه تاریخ این هنگامه

شادی افزا یافت * مصرع * میهمانان عزیزند شه و شهزاده *

و از آنجا متوجه پیش شدند - و شکار کنان و معدلت آریان روز خرداد ششم ماه الهی موافق پنجشنبه بیست و دوم ذی الحجه ظاهر دارالسلطنه لاہور مستقر ربات اقبال گشت - حسین قلی خان لوازم بندگی و مراسم اخلاص بتقدیم رسانید - و بموجب التماس او آنحضرت بمنازل او (که بتازگی ساخته بود) قدم گرامی ارزانی داشتند - و سرمایه افتخار جادوانی او را میسر شد و چون مهمات این ملک در پرده هیر و شکار بآئین شایسته سرانجام یافت خاطر اشراق مآثر شاهنشاهی خواست که از راه حصار عزیمت فرمایند - تا بذریعہ ورود عساکر اقبال و عبور خدیو معدلت آن دیار مورد انوار امن شود - و هم درین سیر حقیقت مناط طواف^(۲) روضہ معینہ بتقدیم رسد بنابراین داعیہ حق اساس اواخر خرداد ماه الهی موافق اوائل محرم سال (۹۷۹) نصد و هفتاد و نہ هلالی متوجه آنصوب شدند - و روز ماه دوازدهم تیر ماه الهی موافق یکشنبه غره صفر حوالع حصار فیروزہ مضرب خیام مقدس گشت *

و از سوانح آنکه معدلت شاهنشاهی سیاست لشکر خان فرمود - و باوجود منصب میربخشی و میر عرفی و دیگر مناصب شهریار عدالت پژوه را محض حقانیت ازان باز نداشت - و مجملہ ازین سانحه هدایت بخش آنست که لشکر خان را مستی دنیا از منہج اعتدال باز برد - و مصدر اعمال ناخوش گشت - و از یخردی در روز روشن مست بدرگاہ عالی (کہ ملاذ هوشیاران هفت اقلیم است) آمدہ عربده ناگی بظہور آورد - چون حقیقت حال بمسامع قدسیہ رسید خاتان عدالت پژوه برای هدایت او و انقباض دیگران او را بدیم اسب بسته گردانیدند - و بچندین نکویش بزنند فرستادند - و بر شہباز خان نظر تربیت انداختہ مناصب لشکر خان را باو مکرمت فرمودند و از آنجا (کہ مدارج تربیت شاهنشاهی ست) در اندک فرصت آن مسجون اعمال خویش در دارالخلافہ فتحپور بوسیله شفاعت مقبولان درگاہ خلاصی یافت - و خدیو عالم با آنکہ موسم باران بود هر روز بمقتضای عزائم پادشاهانہ کوچ میفرمودند - و شکار کنان بصوب اجمیر میشتافتند روز رش یازدهم امرداد ماه الهی موافق سہشنبہ غره ربیع الاول بآن خطہ دلگشی نزول اقبال فرمودند - و از فراوانی حق طلبی و حق اندیشی بطواف روضہ معینہ توجہ فرمودہ استمداد ہمت نمودند - و ایزد خویش را پرستش خاص کردہ نیازمندی را با سربلندی همقرین گردانیدند مبدعین قضا و قدر چون نیک اخترے را خواهند (کہ دولت صوری و معنوی او را روز افزون گردانند)

محبّ علي خان و مجاهد خان زياده از دويست كس همراه نداشتند - و سلطان محمود تا دو هزار كس را سرانجام نموده فرستاده بود - بتائيد ايزدي (كه كابل مهمات منسوبان اين دولت ابد پيوند است) اين گروه اندك بعد از گرمي هنگام پيگار نصرت يافتند - و آن شكست يافتگان بقلعه مذكور متحصّن شدند - و اين بهادران فيروز مند بمحاصره آن پرداختند - و درونيان از سطوت عظمت اين دولت^(۲) والا امان گرفته برآمدند - و (چون آن قلعه به نيروي شجاعت بهادران اخلاص مند بدست آمد - و اسباب جمعيت منظم گشت) كم همت بسته متوجه تسخير بكر شدند اقبال شاهنشاهي تفرقه در جمعيت مخالفان انداخت - از انجمله مبارك خان خاصه خيل سلطان محمود (كه مدار معامله او بود) با هزار و پانصد سپاهي محبّ علي خان را آمده ديد - و باعث صوري آن بود كه بدنزدانان آن ديار بيگ اوغلي پسر او را بيگ از خانويان حرم سراي سلطان محمود منّهم گردانيدند - و آن ساده لوح ب تشخيص معامله در مقام استيصال خاندان او شد - او را اخلاص درست نبود - از عرض و ناموس انديشيده مفارقت جست - و محبّ علي خان بطمع مال و منزل او را از هم گذرانيد - و مردم او را (كه سگ مكسان آلايش بودند) تسلي نموده بمحاصره بكر پرداخت - و بمحض انتساب اين دولت روز افزون آن قلعه مفتوح گشت - چنانچه در جاي خود مجمله نگاشته آيد *

و چون قدرے مزاج مقدّس شاهزاده شاه مراد از منهي اعتدال انحراف داشت چند روزه دران شهر فيض اساس توقف فرمودند - و چون ببيامن توجهات شاهنشاهي صحت روي داد روز خرداد ششم اردي بهشت ماه الهي موافق دوشنبه بيستم ذي قعدة كوس مراجعت بلند آوازه كردند - هر روز بطرزه خاص طرح شكار ميشد - و بروش مخصوص در نقاب مسرت آئين عبادت بجا مي آمد - روزه در اثنای راه قراولان خبر چينه چند آوردند - خاطر عشرت پيراي شاهنشاهي متوجه شكار آنها شد - و هر شش چينه را آنروز بطريق شكار كهيده در دام قيد در آوردند از انجمله مدن كلي بود كه سرآمد چينه های شاهنشاهي گشت - و چون رايات اقبال بحدود ديپالپور نزول اقبال فرمود خان اعظم ميرزا كوكه (كه اين محال بجايگير او مقرر بود) التماس قدوم عالي نمود - شهريار جهان آراي ملتمس آن پرورده جويبار عقيدت را بموقف قبول داشته منزل او را مورد نور و مهبط سرور گردانيدند - و او بمقتضای اخلاص خويش در آرايش جشن و افزايش پيشکش تكميلي نمود - و از انجا (كه درستی نيست طراز عقيدت او بود - و ميدانست كه ضيانت بندهای معامله دان عبارت از انصاف كه اندك از داده او را پيش او آورند) اين بزم عشرت دلخواه

محبّ علی خان بود (رخصت گرفته بدیدن والده خود حاجی بیگم شتانت - پیشتر از وصول او میوزا عیسی رخت هستی بر بسته بود - و محمد باقی بجای او انتظام ده آن دیار بود^(۲) - از غفلت فطری (که قدر نشناسی از نتایج اوست) قدوم بیگم را مغنم ندانست - بلکه بحاجی بیگم سلوک ناملائم کرد - بیگم آزرده شد - و بد گهران آن دیار (که عمده آنها خان بابا و مسکین تر خان باشند) باتفاق بیگم در مقام گرفتن محمد باقی شدند - او ازین آگاهی یافته در استیصال این طایفه کوشید خان بابا و حاجی بیگم بدست افتادند - خان بابا را بگو نیستی فرستاد - و حاجی بیگم محبوس شد تا در گذشت - و ناهید بیگم بدلاوری و تدبیر از انجا برآمده بیکر شتانت^(۳) - و سلطان محمود بکری سخنان یکجتهی در میان آورد - و گفت اگر محبّ علی خان و مجاهد خان پسر او باندک کس باین حدود آیند من همراه میشوم - و نه مسخر اولیای دولت میشود - بیگم سخنان مدارائی دفع الوقت را راست انگاشته بدرگاه والا آمد - و التماس رخصت این نام بردها نمود - چون الحاح بسیار کرد رخصت یافته متوجه تته شدند *

ناهید بیگم دختر قاسم خان کرکه است که از درستی اخلاص فدای حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی شد - همانا که در محاربه عبید الله خان^(۴) (که دران زمان ظهور مطالب در جلوه گاه باقی بود - و بظاهر برای امری بزرگ آینده) زمان مساعدت ننمود - حضرت فردوس مکانی بدست غنیم می در آیند - این مردانه حقیقت مند پیش آمده میگوید که پادشاه منم - این نوکر مرا بچه تقریب گرفته اید - باین نیرنگ وفا پادشاه را ازان خطرگاه جان خلاص می سارد - چون ناسپاسان او را از هم گذرانیدند آنحضرت اهل و عیال او را در ظلال عاطفت در آوردند - حاجی بیگم (که دختر مقیم میوزا پسر میر ذوالنون است)^(۵) همیزا حسن پیوست - و بعد ازان بمیوزا عیسی و دختر او را بعواطف بزرگانه تربیت فرمودند - و بمحبّ علی خان میر خلیفه (که مخلصانه آداب خدمت بجای آورده) عقد یگانگی بستند *

القصة چون نزدیک بکر رسیدند سلطان محمود پیغام فرستاد که حرفه بود هر زبان رفته درین کار همراهی نمی توانم کرد - معادرت نمایند - و اگر بجهتند (که به تته روند) از راه جیحلمیر متوجه شوند - محبّ علی خان را حال دگرگون شد - نه روی برگشتن بود - و نه یاری پیش شدن (چون سعادت در نهاد شان بود - و اعتضاد چنین بزرگ تسلی بخش) همت در تسخیر بکر و دل در محاربه با سلطان محمود بستند - و در حدود قلعه ماتیله^(۶) هر دو لشکر بهم پیوستند - کدام دولشکر

(۲) نسخه [د] شد (۳) در [اکثر نسخه] جان بابا (۴) در [بعضی نسخه] بیکر (۵) در [چند نسخه]

عبدالله خان (۶) نسخه [هی] پسر ذوالنون (۷) در [اکثر نسخه] و نه رای (۸) نسخه [ب] ماتیله *

در خرابی آن تهر نهادان نخواستند کوشش نمودند - و آن گل زمین را از خس و خاشاک اهل فساد پاک کردند *

آغاز سال شانزدهم الهی از جلوس اقدس شاهنشاهی

یعنی سال تیر از دور دوم

درین خجسته وقت اقبال پیرای موی بهار در رسید - و نوید بالش بطبائع و امرجه در داد فیوض علوی بارواج و اشباح تازه بتازه روی آورد - مزاج زمانه شکفتگی گرفت - طبیعت روزگار باعتدال گرائید - ^(۲) سحاب افصال چون دیده مشتاقان بباریدن درآمد - ینابیع احسان چون دل عارفان جوشیدن گرفت - سبزه بساط ضمیرانی گسترده - چمن با طیلسان ریحانی جلوه نمود - غنچه‌های زمردین رنگ گل‌های بسدین نام بیرون دادند *

ابر با برق جهانتاب رسید * سبزه را تا بکمر آب رسید

سرو با رایت کاؤس نمود * لاله با افسرداراب رسید

گل بباغ آتش گوگرد افروخت * آب لغزیده چوسیماب رسید

و بعد سپری شدن هشت ساعت و دوازده دقیقه از روز یکشنبه چهاردهم شوال (۹۷۸) نهصد و هفتاد و هشتم عطیه بخش کون و مکان نور افزای زمین و زمان پرتو محاذات ببرج حمل انداخته جهان را چون باطن عشرت‌گزین شاهنشاهی طراوت بخشید - و جرّ فلک ^(۳) چون اخلاق طیبۀ کیتی خدیو عطر آگین گشت - و آغاز سال شانزدهم الهی از جلوس ابد پیوند (یعنی سال تیر از دور دوم) شد - و در اوایل این سال بهجت افزا ظاهر پتی مخیم سرادقات اقبال گشت - و خدیو خدا پرست باکین بزرگان بروضة قدسیّه شیخ فرید و زود سعادت فرموده استمداد همت نمودند - و بمنسوبان آن مبارز نفس آماره و ساکنان آن حواشی فنون افصال و احسان بتقدیم آمد - و چند روز برای افاضات صوری و معنوی و استفادات ظاهری و باطنی در ساحت این قصبه فیض بخش معدلت آرای بودند - و از امور (که درینولا موجب انبساط خاطر مقدّس شد) دیدن شکار ماهی ست که ماهی گیران آنحدود از تیز دستی بآب فرو شده - و بدست و دامن گرفته ^(۴) و از آهن سیخچه ترتیب داده بودند که آنرا بے خطا بماهی زد - و از آب برآورد *

و از سوانح گرفتار محبّ علی خان میر خلیفه بتسخیر تده است بسعی ناهید بیگم و شرح این برسم اختصار آنست ^(۵) که پیشتر ازین عفت قباب ناهید بیگم (که در حباله عقد

(۲) در [چند نسخه] صحائب (۳) نسخه [ب] جوف (۴) در [چند نسخه] دهن (۵) نسخه [ی] اجمال *

و در پی آن می‌شناختند - چنانچه سیزده گورخر را آنروز شکر فرمودند - در هر مرتبه (که یک شکر میشد) دیگران دورتر میشدند - درین هنگام عطش بر مزاج مقدس غالب آمد - از آب نشان پدید نبود - چون پیاده عزیمت نخچیر اتکنی داشتند نزدیکان شکر حضرت را قریب خیال کرده از ملاحظه میدگاه قدم از جایگاه خود بر نداشته بودند - و خدیو جهان چندین کوزه راه آمده بار یافتهای حضور هر چند تکبو می‌نمودند نه از آبداران خاصه شاهنشاهی خبر می‌یافتند - و نه از آب نشان - غریب حالتی پدید آمد - و ضعف تشنگی بجائی رسید که ذات مقدس را یاری گفتار نماند - و در چنین هنگام (که زهره مخلصان آب میشد) راه نمایان بارگاه تقدس آبداران خاصه را در بیابان بی‌سر و بی‌رهنمونی کردند - و سپس ایزدی بتقدیم رسید - و دل مخلصان بنشاط آمد - و همانا که پیغام الهی بزبان حال خاطر نشان خدیو آگاهی ساخت که شناسای مراتب ذات مقدس گشته پاسبانی خویش بهتر ازین نمایند که آن در معنی نگاهبانی عموم خلائق بلکه سپس نعم ایزدی و محافظت مطایبی الهی ست •

نخستین فطرت پحیی شمار • توتی خویشی را بباری مدار
و از سوانح آنکه قبول خان را جلال زمیندار بهبه^(۲)ر از روی بدطینتی از هم گذرانید - او بفروغ شمشیر متمرّدان آن ناحیت را ایل ساخته بود - و این زمیندار از حیل اندوزی که داشت خود را دولتمخواه را نمود - و آن ترک ساده لوح (بی آنکه نگاه ژرف در معامله او نماید - و تفرس دور از خطوط پیشانی او کند) بسجده حرفهای زرانند بیگانهای آشنا رو از راه رفت - و صلاح دید آن زمیندار سپاهیان او بجایهای دور رفتند - و یادگار حسین پسر او بحدود نوشهره رفت - هر چند دور بینان راست بین گفتند (که همه مردم را از خود جدا نباید کرد) چون امری مقدر بود سودمند نیامد - پسر او را از راه گریز از نوشهره به تنگائی برد - و مخالفان سرنگی گرفته بسیاری از مردم را عرضه قلع گردانیدند - و یادگار حسین زخمی در حساب مردها افتاد - زمینداره مهربانی کرده او را در حمایت خود پرورش داد - و همان زمان (که آن مردم درین بلیه گرفتار شدند) جلال مذکور بر سر قبول خان آمد - و او (از شجاعتی که داشت - و تدبیری که نبود) کثرت غنیم و قلت خویش را منظور نداشته روزی یکم بهمن ماه الهی موافق چهارشنبه پنجم رمضان از جای خود برآمد - و مردانه فروشد - و چون این معنی بموقف عرض مقدس رسید بخان جهان منشور والا عز اصدار یافت که همت در استیصال آن بد نهادن گماشته فوجی از بهادران کاردان نبرد دوست تعیین نماید - بموجب حکم معلی پیکار گزینان چابکدست بآن ناحیت شناخته

عاطفت خسروانی (اختصاص داشت) باین خدمت رخصت یافت - و در هنگام مراجعت ازین جانب راجه این کار را بانجام رسانده ناصیه‌سای عتبه دولت گشت - و آن قدسیه نیک اختر در حرم سرای عزت^(۲) افتخار دایمی پذیرفت - و چون خاطر جهان آرای خدیو معدلت^(۳) ازین حدود فراهم آمد از فرط ایزد شناسی و اخفای جمال جهان آرای خویش عزیمت زیارت روضه فیض بخش شیخ فرید شکر گنج (که در پتن پنجاب است) مصمم شد - صادق خان و بیگ نورین خان^(۴) و جمعی کثیر از ملازمان درگاه را رخصت بودن این حدود نموده بآن صوب نهضت فرمودند *

ذکر مجملی از احوال حضرت شیخ فرید شکر گنج قدس سره

شیخ از مرتاضان روزگار و از ممتازان سرشکن نفس اماره بود - گویند از اولاد فرخ شاه کابلی ست که اورا شاه کابل گفتند - در زمان خان بزرگ و قآن والا چنگیز خان یکی از اجداد ایشان قاضی شعیب نام بلاهور آمد - و در قصبه قصور اقامت کرد - و سلطان ملین^(۵) مقدم ایشان را گرامی داشته احترام نمود - شیخ بملتان شتافته بعلوم متعارفه دیار هند اشتغال داشت - خواجه قطب الدین اوشی خلیفه خواجه معین الدین را (که از کتابت بمکتوب و از نقش بنقاش روی آورده بود) گذر برو افتاد - و نصائح ارجمند در نکوهش علوم رسمی و نیایش معارف حقیقی فرموده رو براه ساختند - شعله طلب افروخته و زبان شوق افراخته گشت - دست از همه بار داشته دل در ملازمت خواجه بست - از میامین اخلاص و دوام خدمت مظهر شرافت کرامات و مورد خوارق عادات شد - و خدیو خدا شناسان (بظاهر نشاط شکار در سر - و بباطن شوق خدا شناسی در دل) متوجه مقصد شدند *

در اثنای راه در حدود تلوندی رای علاء الدین نزدیک دریای ستلج (که آنرا دران سرزمین هرهاره نامند) سانحه عبرت بخش روی داد - و مجملی از آن قصه آنست که قراولان خبر گله گورخر آوردند - شهریار غیر شکار با سه چاره از شکاریان خاص متوجه هید افکنی شدند - چون آن صحرا نزدیک رسید پیاده شده توجه فرمودند - و به خطا در اول بار یک گورخر را زدند - از صدمه صیت بندوق آن گله رمیده بدر دست شتافت - آن جهان پهلوان الهی بندوق در دست پیاده با همان سه چاره قراول در صحرای تفسیده رهگین گرم رفتن شدند - و باقدام همت در اندک فرصتی آن افروخته ریگستان را طی فرموده خود را بآن گله رسانیدند - و یک یک را به بندوق از هم میگردانیدند

(۲) در [چند نسخه] عشرت (۳) نسخه [ب] دولت (۴) نسخه [ا ی] نوری (۵) در نسخه

[چ د ه ی] این عنوان نیست (۶) در [بعضی نسخه] ملین (۷) نسخه [ه] قضیه *

چون مرکب معلی شاهنشاهی نظام بخش و معدلت آرای این نواحی گشت بزرگان و زمینداران این حدود بفرق ادب شتافته بسجده درگاه مقدس سربلندی یافتند - (از انجمله چندر سین پسر مالدیو) که از اعظم زمینداران هندوستان است (باین دولت والا رسیده مورد الطاف خسروانی گشت - و رای کلیان مل رای بیکانیر با پسر خود رای رابنگ نیز از سعادتندی که داشت ادراک این عطیه کبری نمود - و در ظلال عاطفت شاهنشاهی آسودگی و بزرگی یافت - و از بختوری بوسیله بار یافتهای سخن معروض داشت که نظر بر عموم عاطفت شاهنشاهی و عقیدتمندی خویش آرزو آنست که صبیته برادر من کهن داخل پرستاران عصمت سرای پادشاهی گردد - خدیو سلطنت برای انبساط خاطر او و اطمینان گروه انبوه ملتس او بحال قبول پیوستند - و آن هودج نشین عفت را بآئین بزرگان بسرادات عصمت در آوردند *

و از سوانح محرت افزا آنکه باز بهادر بتارک اقبال شتافته زمین بوس عبودیت بتقدیم رسانید - و بتوجهات شاهنشاهی از گرد آلودی ادبار برآمده پرتو سعادت یافت - بلکه او را ولادت تازه روی نمود - آزان باز که از مالوه برآمد (چون روی از اقبال برتافته بود) آبروی او ریخته آمد و عمره در بدر شد - اول پیش بهرجی زمیندار بکلانه رفت - و از انجا پیش چنگیزخان شد بعد از آن بشیرخان فولادی توسل جست - و از پیش او بنظام الملک دکنی روی امید آورد و از همعجا خمران زده برانا پناه برد - و (چون سرگردانی و خاکساری این خمار آلود باد و دنیا بمسامع شاهنشاهی رسید) عاطفت ذاتی بران داشت که یکی از ملنزمان عتبه حضور را فرستاده او را طلب فرمایند - بنا بران حسن خان خزانچی باین خدمت مامور شد - و بنفوذ عواطف پادشاهی امیدوار ساخته بدرگاه مقدس آورد - و محفوف انواع مراحم خسروانی گشت *

و از سوانح آنکه یکی از بار یافتهای محفل مقدس بموقف عرض همایون رسانید که راول هررای بزرگ جیسلمیر غایبانه نطق ارادت بر میان جان بسته خواهش آن دارد که دختر او (که پرده نشین عفت است) در سلک خدمت گزینان مشکوی اقبال سربلندی یابد - و (چون خود بواسطه موانع سعادت حضور را احراز نمی تواند نمود) خاطر عقیدت پیوند او آن میخواهد که یکی از منظوران بارگاه معلی رخصت یابد - تا بان دیار رسیده او را بنفوذ توجه و التفات کامروای دولت گرداند - و آن خلوت گزین عصمت را بآئین بزرگی بدولت سرای تقدیس آورد - فرهنگ افزای اورنگ نشین را (از انجا که کامروائی حاجتمندان و گره گشائی بسته کاران خوی و عادت است) این ملتس بدرجه قبول رسید - و راجه بهگونت داس (که از ثابت قدمان بزم عقیدت بمزید

که در آئینه خیال مهندسان جادوکار تمثال آن صورت نتواند بست - و حضرت شاهنشاهی بعد از طرح اساس این عمارت شگرف بجهت مصلحت ملک و نیت معدلت و دریافت حقائق احوال و مالش ستمکاران و غمخواران مظلومان و برآوردن مستعدان و معموری عالم (که خلاصه عبادات نشاء تعلق است) سیر و شکار را پرده این کار ساخته روزرام بیست و یکم آبان ماه الهی موافق جمعه چهارم جمادی الاخری بدولت و اقبال نهضت والا فرموده متوجه صوب ناگور گشتند - و روز اردی بهشت سیوم آذر ماه الهی موافق چهارشنبه شانزدهم جمادی الاخری عرصه شهر ناگور را مخیم اجلال ساختند - و خان کلان حاکم آن ناحیت مقدم شاهنشاهی را سرمایه سعادت دانسته بلوازم خدمت و مراسم فیانت پرداخت - و آنحضرت نوازش فرموده منزل او را بورود مقدس سربلندی دادند - و گنجینه مباحات دایمی در دامن آرزوی او نهادند *

و در همان روز نظر دریاگشای حضرت شاهنشاهی بر کولای افتاد - بعضی از اعیان شهر (که بدولت استقبال برآمده بودند) وقت یافته بموقف عرض رسانیدند که معموری این شهر بسه کولاب باز بسته است - یک کیدانی نام دارد - و دیگرے شمس تلو - و این بکوکر تلو مشهور است و چون بمورد ایام اکثرے بخاک انباشته شد در هنگام کمی آب بهیارے از اهل شهر مساکین خود گذاشته باطراف میروند - بنا بر عموم شفقت حکم مقدس بر حفر کوکر تلو (که در اصل فصحت تمام داشت) شرف نفاذ یافت - بخشیار سعادت اساس باتفاق کاردانان دولت پیوند مساحت آن نموده باسرا و سایر ملازمان درگاه قسمت نمودند - و دانشوران جد آور باهتمام این کار تعیین شدند و بذره توجه خاطر دریا مقاطر آن چشمه سراب دریائے شد که اردوی عظیم را سیراب تواند کرد و آن منبع عذب را شکر تلو نام نهادند - و وجه تسمیه اول آنست که کوکر بزبان هندی سگ است و این حوض را باو نسبت کنند - و سرگذشت او چنین گویند که هوداگرے از تنگی معیشت آن سگ را (که پیکر هوش بود) پیش یکی از دولتمندان گرو گذاشته قدم بغربت نهاد تا بتکاپوی همت اسباب بهروزی آماده و ابواب ریزی گشاده گردد - فرصتی دراز بران گذشت - روزے آن سگ از مردمی که داشت بر سر راه رفت - و از اتفاقات حسنه آنکه آن تاجر کامیاب ثروت گشته بدان سرزمین رسیده بود - آن سگ آگاهی یافته لابه کفان در قدم صاحب خود آمد - و از غایت شوق جان فشانی نمود - و بحقیقت و وفا مشهور آفاق گشت - و آن سوداگر از حقیقت مندی دران زمین حوضی اساس نهاده بآن منسوب گردانید *

(۲) در [اکثر نسخه] طرح و اساس (۳) نسخه [د] مغلوبان (۴) نسخه [ج ه] عرصه ناگور را

(۵) نسخه [ا] مساحت آن پیموده (۶) در [چند نسخه] دریاچه شد *

و بجهت تقدیم آداب تهنیت و انصرام مهمات ممالک شرقیه درین ایام منعم خان خانخانان از جونیور بطریق ابلغار دولت آستان بوس دریافت - و بلوازم عبودیت پرداخت *

نہضت موکب شاہنشاهی بصوب اجمیر

و دیگر سوانح اقبال مآثر

[چون در اواخر ایام بہار (کہ ہفتوز روائج ریاحین در گریبان روزگار پیچیدہ بود - و نسائیں بساتیں از دامان سپہر آویختہ) گلبنے نو از سراہستان سلطنت شکفت - و سرو بفر تازہ از بہارستان خلافت بردمید] بجهت اتمام مراسم شکر گذاری این عطیہ عظمی زیارت روضہ مقدسہ خواجہ معین الدین (قدس سرہ) مصمم ضمیمہ مقدس شاہنشاهی شد - و روز آبان دہم مہر ماہ الہی موافق شنبہ بیست و دوم ربیع الثانی بعزم دریافت این کرامت نہضت موکب معلی روی نمود و موضع منداکر مخیم اقبال شد - و منعم خان خانخانان برای انتظام مهمات دیار شرقی رخصت یافت - و خدیو معلی ازان منزل تا اجمیر کامیاب بدائع نشاط خصوصاً عشرت پیرای شکار بودہ منزل بمنزل بوادی و مراحل بقدم شرق طی میفرمودند - چون عرصہ اجمیر بظلل چتر اقبال شاہنشاهی نور پذیر شد روزے چند آداب زیارت بتقدیم رسانیدہ معتکفان آن حواشی و منتعبان آن دیار را بجلال ادرار و انعام توانگر ساختند - و ملای افضل چغان عام شد کہ هیچ فردے ازین ساط احسان محروم نماند *

و در همین ایام سعادت انتظام حکم رفعت اساس بایجاد و احداث حصار شہر اجمیر از مکن الہام شرف ارتفاع یافت - بنایان کاردان و معماران دانشور طرح عالی کشیدہ بنظر سپہر معود در آوردند - و در ساعت مسعود (کہ ثبات کار را شایستہ باشد) آن عمارت والا را از سنگ و چونہ بنیاد نهادند - و تمام منازل و مساکن خواص و عوام شہر را احاطہ نمودہ در اندک فرصت کار بسیار پیش بردہ مورد آنرین شاہنشاهی گشتند - و بجانب شرقی شہر دولخانہای فلک اساس ابداع یافت - و بفرخی و فیروزہ در عرض سہ سال جمیع عمارات قلعه و منازل شاہنشاهی صورت اتمام یافت - و در سال آیندہ (کہ درین شہر نزول اجلال فرمودند) آن منازل رفعت پیوند بوررد مقدس شاہنشاهی مطارح انوار قدسی شد - و همچنین بموجب حکم معلی جمیع اعیان دولت و ارکان خلافت و سایر ملتزمان رکاب نصرت اعتصام بقدر اندازہ و دستگاہ منازل و بساتیں ساختند - و از میامن قدوم اشرف در فرصتہ قلیل چنان شہرے عظیم صورت نمود پیدا کرد

زائچہ دیگر بطرز دیگر^(۲)

<p>خانہ دوم^۲</p> <p>جدي</p> <p>خانہ سوم^۳</p> <p>مشتري</p> <p>ذنب</p> <p>دلو</p>	<p>خانہ اول^۱</p> <p>قوس</p>	<p>خانہ دوازدهم^{۱۲}</p> <p>عقرب</p> <p>خانہ يازدهم^{۱۱}</p> <p>ميزان</p>
<p>خانہ چهارم^۴</p> <p>حوت</p>		<p>خانہ دهم^{۱۰}</p> <p>زحل</p> <p>سنبله</p>
<p>خانہ پنجم^۵</p> <p>حمل</p> <p>خانہ ششم^۶</p> <p>نور</p>	<p>خانہ هفتم^۷</p> <p>زهرة شمس عطارد</p> <p>جوزا</p>	<p>رأس</p> <p>خانہ نهم^۹</p> <p>مریخ</p> <p>اسد</p> <p>خانہ هشتم^۸</p> <p>قمر</p> <p>سرطان</p>

(۲) نسخہ [۵] زائچہ طالع بطور اہل ہند •

زائچہ طالع شاہزادہ شاہ مراد بطور یونانیان

<p>خانہ دوم^۲ مشتري دلو ذنب</p> <p>خانہ سوم^۳ حوت</p>	<p>خانہ اول^۱ جدي</p>	<p>خانہ دوازدهم^{۱۲} قوس</p> <p>خانہ يازدهم^{۱۱} عقرب</p>
<p>خانہ چهارم^۴ حمل</p>		<p>خانہ دهم^{۱۰} زحل ميزان</p>
<p>خانہ پنجم^۵ ثور</p> <p>خانہ ششم^۶ شمس جوزا</p>	<p>خانہ هفتم^۷ زهرة عطارد سرطان</p>	<p>خانہ نهم^۹ ريش مريخ سنبله</p> <p>خانہ هشتم^۸ قمر اسد</p>

و بر چهار رکن عالم و شش جهت کون اشعه این معنی ثابت که ایزد بیچون شاهنشاه ممالک
 بختیاری را بجمیع سعادات و صنوف عطیات شرف اختصاص بخشید که هیچ فردی از افراد
 اکمل^(۲) سلاطین را در خواص اطوار و اوضاع از غور^(۳) در حقائق دنیا و دین و مراتب حق پرستی
 و خداشناسی رتبه مشارکت و حدّ مشابهت نیست - از انجمله درین سال خجسته بعد از گذشتن
 پنجاه و دو پل از شب آسمان بیست و هفتم خرداد ماه الهی موافق پنجشنبه سیوم محرم (۹۷۸)
 نهمصد و هفتاد و هشت هلالی مطابق بیست و نهم خرداد ماه سال (۹۹۲) چهارمصد و نود و دو
 جلالی ملکی^(۴) مصادق هفدهم آبان ماه سال (۹۳۹) نهمصد و سی و نه قدیمی یزدجودی مرابط
 هشتم حزیران سال (۱۸۸۱) یکهزار و هشتصد و هشتاد و یک رومی بطالع جدی بطرز حکمای
 یونان و قوس بطور دانیان هند فرزندی فرخنده اختر نور گستر (که انوار بخت بلندی از لوحه
 پیشانی او هویدا بود) در منازل اقبال ورود جوار گرامی ولایت انتباه شیخ سلیم در فتحپور
 شرف ولادت یافت - و گله تازه از بهارستان خلافت شگفت - و در ساعت سعادت پرتو نام نامی
 آن شاهزاده بلند اقبال شاه مراد بر صحیفه دولت مثبت شد - و بشادمانی طلوع این کوکب اقبال
 جشنهای عالی (که در آئینه خیال روزگار صورتش انطباع نیابد) ترتیب یافت - و به نشاط عالم
 ملای عام در دادند - و بنقد مراد دامن ایام گرانبار ساختند •

• شعر •

ازین عشرت که دوران را ز سر شد • طرب را روز بازارے دگر شد
 بهار آمد بعشرت پای کویان • ز باد صبحگاهی جای روبان
 بیفزود آسمان را سور بر سور • جهان زد سگّه نور علی نور
 صبا بهر مبارکباد برخاست • که از جیب سمن شمشاد برخاست
 بهار شادمانی آبرو یافت • که آب از چشمه سار آرزو یافت
 امل از هفت دریا آب میخورد • که قفل گنج گهر تاب میخورد
 ز عطر افشان که هوش از دست میشد • طرب میجست و عشرت مست میشد

سخن آفرینان نکته سنج در تهنیت و تاریخ این مولود مسعود نظمهای دلکش گفته مورد ملات
 گشتند - و زانچه سعادت ارقام طلوع این اختر اقبال برسم یونانی و هندی رقم پذیر میگردد •

(۲) در [اکثر نسخه] کمل (۳) نسخه [ج د] از غرر در حقائق - و در [چند نسخه] از غرر و در حقائق

(۴) در [بعضی نسخه] نیست •

است) توجه فرموده عبرت‌پذیر گشتند - و بر خاک‌نشینان آن اطلال زرنشانی کردند - و از آنجا بزیارت مرقد معطر حضرت جهانبانی جنت‌آشینی (که قبله‌گاه ارواح و اشباح پاکان است) عنان توجه یافته استغاضه انوار ملک و ملکوت نمودند - و از همان منظر قدسی عزیمت دارالخلافه آگوه نموده از دریای جرون عبور دولت فرمودند - و ساحل قریات و قصبات آنروی آب جولانگاه موکب معلی شد - و چندین مرتبه دران راه نشاط پیرای در مهتاب شکار آهو فرمودند - و بهزاران شوق و انبساط قطع منازل میشد - تا آنکه روز باد بیست و دوم اردیبهشت ماه الهی موافق روز سه‌شنبه بیست و ششم ذیقعد دارالخلافه آگوه مورد سریر اقبال گشت - و اهل شهر بظلال دولت بساط عشرت گستردند - و در مفتاح این سال فرخنده آثار شجاعت خان (که از اعظم امرا^(۴) بشرائف قرب اختصاص داشت) وسائل دولت انگیزنده داعیه ضیافت شاهنشاهی نمود و باین طریق طلبکار آئین بزرگی شده پایه اعتبار خود افزود - و چون امنیت او بمصامع اجل رسید (از آنجا که بنده نوازی و کام‌بخشی سچی علیه شاهنشاهی ست) قبول معنول فرموده در زمان مسعود منزل او را مطرح انوار اقبال ساختند - و از سجدات اخلاص بتقدیم رسانیده در آداب انجمن آرائی نهایت اتمام نمود - و از فرط عقیدت و اخلاص جشن دلپذیر ترتیب داد - و آنحضرت یک شب و یک روز دران مجلس بهار آئین بعیش و عشرت صوری و معنوی کام ستان بودند و به بخشش و نوازش پرداختند •

ولادت سعادت‌افزای واسطه عقد دولت و رابطه

سلک اقبال شاهزاده شاه مراد^(۵)

از آنجا (که آبای علوی و امهات سفلی در کامروائی حضرت شاهنشاهی اند) در هر بهار گلزار از چمن اقبال می‌شکفت - و در هر دوره سعادت‌گستر از افق خلانت طلوع میکند چون شهنشاه مفضل (که ابوالآبای دولت و اقبال است) خواهش فرزندان رفعت‌پیوند داشت ایند بیچون در این عطیه را گشوده رافت خاص بظهور آوردن گرفت - و تواتر و توالی این نعمت رز افزون (که اعظم عطیات آسمانی ست) بهجت پیرای باطن اقدس شد - و تازه بتازه اعتضاده قوی و استظهار عالی (که معین سلطنت و ظهیر خلانت تواند بود) از منظر قدس ارتفاع فرمود

(۲) نسخه [ی] عشرت (۳) نسخه [ه] مطهر (۴) نسخه [ب ه] امرا بود و بشرائف قرب (۵) نسخه

[ی] سلطان شاه مراد •

و استکشاف احوال نفس الامر گماشته ثقات و عدول را بران داشتند که از قرار واقع تحقیق نموده
بعرض اشرف رسانند - بعد از پیروزی بسیار ظاهر شد که دعوی فرزندی اهل نداشت - بنابراین
تولیت آن محل مقدس بشیخ محمد بخاری (که از اکابر سادات هندوستان بدانش و عقیدت
ممتاز بود) تفویض فرمودند - و در تنسیق منازم بقعه متبرکه و ترویج مآثر مراعات آینده و رونده
اهتمام تمام فرموده عمارت عالی بنا از مسجد و خانقاه دران حواشی طرح انداخته اساس عبادت
نهادند - و بالجمله بعد از فراغ خاطر از مستودعات ندور قدم عزیمت در مسالک مراجعت نهاده
بعزم طواف مراقب اولیای دهلی رایت نهضت انراختند - و عنان توجه بصوب آن دارالملک
معطوف گردانیدند - و در اسفندارمذ ماه الهی موافق رمضان این سال ظاهر دهلی مخیم سادات
اردوی عالی گردید - و چند روز دران خطه دلگشا بزیارت اولیا و داد و دهش شغل فرموده
مسرت پیرای خاطر خویش و بیگانه شدند *

آغاز سال پانزدهم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال خرداد از دور دوم

درین هنگام فیض ارتسام (که مرکب مقدس شاهنشاهی در عرمه دهلی استغاضه انوار
غیبی و استناره فیوض سماوی می نمود) بهار جان پرور در رسید - و نوروز فیض گستر پرده از چهره
بر انداخت - اعتدال هوا روح تازه بکالبد خاک در دمید - قوت نامیه نورسیدگان عالم نباتات را
ببالش درآورد - باد صبحگاهی چون دم روشن ضمیران هدایت اثر بگوشائی دلها جنبید - ابر بهاری
چون سینه دریا دلان والا گوهر بترش فیض علوی غبار ساحت جانها فرو نشاند * * شعر *
کدام گل بشکفت و چه مرغ ناله کشید * که جان بچشم درید و نظر بگوش آمد
اسیر نشاء مرغ که در نظاره گل * دمی زهوش برفت و دمی بهوش آمد
معاشران چمن را چه جای پیغام است * که با هزار زبان وقت در خروش آمد

و بتوار سعادت بعد از انقضای دو ساعت و بیست و سه دقیقه از روز شنبه سیوم شوال (۹۷۷)
نهمه و هفتاد و هفتم سلطان جهان آرای خاور ظل تحویل بر برج حمل انداخت - و سال پانزدهم
الهی از مبدای جلوس شاهنشاهی (که سال خرداد است از دور دوم) آغاز شد - و اقبال را
روز بازار دیگر بتازگی نمودار گشت - و درین عنفوان بهار بجهت تقدیم حق گذاری و ادای سپاسداری
بتفویج و نظاره منازل و مبانی (که در سواف ازمنه اساس نهاده فرمانروایان خیر اندیش

متبرکه خواجه معین الدین چشتی (که از مقریان درگاه الهی اند) رفته لوازم طاعت ایزدی بتقدیم رسانند - و مقرّر بود در رجب (که ماه عرس گرامی ایشان است) این نیت از مکمل قوت بفعل آید - و (چون آنچنان گوهر شب تاب درج خلافت بساحل امید آمد) ایفای نذر از شرائط حق گذاری و وفا بعهد از لوازم سپاسداری شناخته در روز آبلان دهم بهمن ماه الهی موافق روز جمعه دوازدهم ماه شعبان از دارالخلافه آگره پیاده قدم در وادی مرحله پیمائی و بیابان نوردی نهادند - و بادیه شوق را روزه ده دوازده کوره کم و زیاده قطع میفرمودند *

تفصیل منازل قدسیه شاهنشاهی باین تنسیق و ترتیب بود - از دارالخلافه آگره (که کوچ ریایات اقبال شد) در ساحت موضع مندهاگر نزول اجلال فرمودند - و از آنجا به فتحپور اتفاق منزل افتاد - و از آنجا از خانه گذشته نزدیک بجزنه مضرب خیام اقبال گشت - و از آنجا بمنزل کوره^(۳) نزول ریایات دولت شد - و از آنجا بقصبه^(۴) بساور ورود مرکب جلال روی نمود - و از آنجا بمنزل توده فرود آمدند - و از آنجا موضع کلای^(۵) محل اردوی معلی گشت - و از آنجا به کهارندی^(۶) اتفاق نزول افتاد - و از آنجا بدیسه آمدند - و از آنجا از هنس محل گذشته نزدیک پهل محل مہبط ریایات اجلال شد - و از آنجا سانگانیر^(۷) مورد خیام ظفر ارتسام شده نزدیک نیوته نزول دولت شد - و از آنجا بموضع جهاگ نزدیک معزاباد عساکر فیروزی مآثر آسایش گردید - و از آنجا ساکمون مخیم سرادات اقبال شد - و از آنجا بموضع کجیل^(۸) ورود مرکب اقبال گشت - و از آنجا ببقعه قدسیه خواجه (که در اجمیر واقع است) توجه فرموده هم از گرد راه بمرقد مذکور رسیدند و هم جبیر اخلاص بران سرزمین آسمانی رفعت رسانیده استمداد همت فرمودند - و روزه چند دران مقام کرامت شرائط اوقات را بعبادات و مہرات معمور داشته بفیض تیقظ و انتباه مقنن بودند - و زمره عاکفان زوایای مرقد اطهر را بصلات و ادرارات بهره مند میگردانیدند - و [چون همواره در اوقات تقسیم نذورات (که مبلغ وافر بود) جمع (که دعوی فرزندی خواجه داشتند و عهده تولیت بایشان مفوض بود - و ریاست این طایفه شیخ حسین داشت) تمام زرهایی نذررا متصرف میگشتند] میان او و مجاوران آن رفیع مقام مناقشه و نزاع بهم رسید - و منجر بآن شد که مشائخ مزار را (که متصدی تولیت روضه و اوقاف بودند) در دعوی فرزندی تکذیب کردند - و این گفت و شنید مدتی در میان بود - و آنحضرت خاطر اشرف را بر تحقیق حق

(۲) در [چند نسخه] نزدیک به بجزنه (۳) در [بعضی نسخه] کرده - و در [بعضی] گداه (۴) نسخه

[ج] پساور - و نسخه [ی] پساور (۵) نسخه [اب ی] کلونی (۶) نسخه [ه] از آنجا کهارندی (۷) در

[چند نسخه] بیکانیر (۸) در [چند نسخه] کجیل - و در [بعضی] کجل (۹) نسخه [د] سالکان *

بعبادت حقیقی اشتغال میفرمایند - از انجمله بشکار چینه بیشتر خاطر اقدس توجه دارد - و بجهت صید کردن او اودیها ترتیب یافت - و روش چنان بود که (چون خبر افتادن چینه در اودی می رسید) در ساعت بر گلگون باد سرعت سوار شده بآن سرمغزل شوق می رسیدند - و بآئین مناسب چینه را ازان مغاک برآورده بماهران این فن می سپردند - درینولا بدهیات نشاط خبر رسانیدند که اودیئے (که در حدود گوالیار است) چینه زبردست دران افتاده - روز اورمزد غره آذر ماه الهی موافق روز یکشنبه چهارم جمادی الاخری برسمند دولت سوار شده تا گوالیار عنان توجه باز نکشیدند - و بر سر چاه اودی رفته خود بنفس نفیس آن چینه را بسته بیرون آوردند و هم درینولا خبر رسید که در حرم سرای مقدس دختره والا گوهر خجسته اختر روز دیبازر هشتم آذر ماه الهی موافق یکشنبه یازدهم جمادی الاخری از بارگاه کمون بفزعت سرای ظهور آمد نام آن خجسته ورود را خانم نهاده مسرتها و شادیها فرمودند - امید که آثار سعادت او روز افزون باشد و موجب زیادتى عمر و دولت خدیو عالم گردد - و بعد از چند روز (که انبساط شکار فرموده نشاط پیرای خواص و عوام شدند) رایت معارفت بمعترف سلطنت افراشتند - چون موبک مقدس بحوالی دارالخلافه آگره رسید بعرض اقدس رسانیدند - که دیو سلطان پسر دربار خان (که چون دیو و دد بخونریزی و فتنه انگیزی انگشت نما بود - و همواره مورد شرارت و فساد گشته بنصیحت و تادیب صلاح پذیر نمی شد) در حدرد قبر پدر خود (که میر رایت عالی بود) مسلح و مکمل در کمین نشسته اندیشه تباه در سر دارد - بموجب حکم جهان مطاع در همان نواحی گرفتار ساخته بجگال پنوار سپردند - و در محبس بعدم خانه شنافت - و عالیشان از شر او نجات یافتند و بساعت مسعود دارالخلافه آگره مورد نزول مقدس گشت - و اورنگ آرای جهان صورت و معنی بداد و دهش اشتغال نموده در لوازم جهانبانی و آداب جهانداري اهتمام فرمودند *

توجه فرمودن حضرت شاهنشاهی پیاده از دارالخلافه باجمیر - و کامیاب شدن

آن شهسوار عرصه اقبال بمطلب صوری و معنوی

چون شعار اقدس پادشاهی استمداد همت از بزرگان است دران هنگام (که جویای فرزند ارجمند بودند) معامله با ایزد خود رفته بود که (چون این امنیت بحصول انجامد) از ابواب شکر عملی (که بنفس مقدس متعلق شود) آن بوده باشد که از دارالخلافه آگره پیاده بزیارت روضه

(۲) در [چند نسخه] گیتی مطاع - و نسخه [ز] بموجب حکم مطاع (۳) نسخه [د ه] از شرارت او

(۴) در [بعضی نسخه] مشغول بوده *

مطابق این عطیۀ دولت بخش گردانید - و خواجه حسین مرزی قصیدۀ بنظر اقدس در آورد
که مصراع اول هر بیت آن گرامی انتظام تاریخ جلوس شاهنشاهی ست - و مصراع آخر
تاریخ ولادت این گوهر درج سعادت - و باوجود التزام چنین دو تاریخ غریب سلک نظم
خالی از جود نمی بود - بیت چندی چند ازان نوشته آمد *

۹۷۷

لله الحمد از پی جاه و جلال شهریار • گوهر مجد از محیط عدل آمد در کفار
طایرے از آشیان جاه و جود آمد نرود • کوکبی از اوج عز و ناز گردید آشکار
گلبنی این گونه نفمودند بر در چمن • لاله زین گونه نگشود از میان لاله زار
شاد شد دلها که باز از آسمان عدل و داد • باز دنیا زنده شد کز مهر ایام بهار
آن هلال برج قدر و جود و جاه آمد برون • وان نهال آرزوی جان شاه آمد بهار
شاه اقلیم وفا سلطان ایوان صفا • شمع جمع بیدان کام دل امیدوار
عادل کامل محمد اکبر صاحب قران • پادشاه نامدار کام جوی و کامکار
کامل دانای قابل عدل شاهان بدهر • عادل اعلیٰ عاقل بیعدیل روزگار
سایه لطف اله آن لایق تاج و تکیه • پادشاه دین پناه آن عادل عالم مدار
مجلس دیرا سماء چارمین دان عود سوز • موکب دیرا سماک رامج آمد نیزه دار
نیر برج و جودی گوهر دریای جود • از هوای اوج دلها شاه باز و جان شکار
پادشاه سلک لولوی نفیس آورده ام • هدیه کان گرامی باز جویان گوشدار
کس نیارد هدیه زین به اگر دارد کسی • هرکه آرد گو بیا چیزی که دارد گو بیار
مصراع اول زوی سال جلوس پادشاه • از دویم مولود نور دیده عالم برآر
تا بود باقی حساب روزهای ماه سال • وان حساب از سال و ماه و روز دوران پایدار
شاه ما پاینده باد و باقی آن شهزاده هم • روزهای بحساب و سالهای بیشمار
و از سوانح بهجت افزا توجه فرمودن حضرت شاهنشاهی بشکار چیتہ است - گیتی خدیو
همواره در مدارج مختلف و مشارب متنوع اگرچه بظاهر مسرت پیرای خاطر اقدس خود می باشند
لیکن بباطن پرستش ایزد را اسباب سرانجام میفرمایند - هم عیار جوهر مردم گرفته میشود - و هم
خبایای ملک منکشف میگردد - و بجهت این نیت (شکار را وسیله چندین شناسائی ساخته)

(۲) در همین رسم خط تاریخ می برآید - اما املائی صحیح بوقت اضافت چنین است (اعلیٰ) (۳)

این چنین رسم خط مساعدت تاریخ میکند - اگر چه خلاف اختیار جمهور است (۴) ازین مصراع (۹۷۸)

برآید - و در عبارات زیادتی پاکم یک یا دو جایز است نه در وقایع •

زایچه^(۲) طالع مسعود بروش اهل هند

<div style="text-align: center;"> ^{۱۲} خانۀ دوازدهم راس زحل سنبله </div>	<div style="text-align: center;"> ^{۱۱} خانۀ یازدهم شمس عطارد اسد </div>	<div style="text-align: center;"> ^۱ خانۀ اول میزان </div>	<div style="text-align: center;"> ^۲ خانۀ دوم عقرب ^۳ خانۀ سیوم مشتری قوس </div>
<div style="text-align: center;"> ^{۱۰} خانۀ دهم زهره مریخ سرطان </div>			<div style="text-align: center;"> ^۴ خانۀ چهارم جدی </div>
<div style="text-align: center;"> ^۹ خانۀ نهم جوزا ^۸ خانۀ هشتم ثور </div>	<div style="text-align: center;"> ^۷ خانۀ هفتم قمر حمل </div>	<div style="text-align: center;"> ^۶ خانۀ ششم حوت ^۵ خانۀ پنجم دلو </div>	

و در تهنیت این عیش ابدی شعرا قصائد پرداخته صلات بزرگ یافتند - یکی از دانش مذشان^(۴) ع •
 • در شهر لجه اکبر • تاریخ این ولادت میمنت ابتسام^(۳) یافت - و شخصی از فضلا^(۳) (دری برج^{۹۷۷} شاهنشاهی) را موافق این لایحه بهجت بخش اندیشید - و عزیزه (گوهر درج اکبر شاهی) را

(۲) در [اکثر نسخه] زایچه دیگر بطرز دیگر (۳) نسخه [ج ۵] انسام - و در [اکثر نسخه] ارتسام
 (۴) در [جمعی نسخه] چنین است - اما سنه ۹۷۷ (که مطلوب است) ازان نمی براید - غالباً از کتاب
 معهود اثباته راه یافته است - کاش چنین بود (نوماء برج^{۹۷۷} شهنشاهی) تا تاریخ صحیح برآمده
 (۵) نسخه [اب ح ط ی] زایچه •

و دانایان صفاغت تنجیم (قوای آهای علوی و مواد امهات سفلی بروجه احتیاط ارتباط داده)
 زایچه طالع همایون بموقف عرض مقدس رسانیدند - و (چون در میان منجمان یونان و هندوستان
 بقدر اختلافی در اصول و فروع نجوم واقع است) بهر دو روش زایچه سعادت امتزاج را رقم زده کلک
 سخن آرا می سازد - اگر وقت وفا کند و روزگار مهلت دهد و خاطر همچنان گرم نشاء تعلق باشد بفرمان
 مقدس شاهنشاهی و بقوت دریافت خود از سرنو استخراج زایچه مذکور نموده بموجب قوانین
 یونانی و هندی احکام این دیداجه سعادت را سال بسال مرقوم سازد - تا دستورالعمل زایچه نویسان
 روزگار شود - و اکنون [که بفرض وقت و واجب فطرت (که خدمت حضرت شاهنشاهی ست)
 (با آنکه شباروزی اوقات خود مصروف آن دارد) چنانچه دل میخواهد نمی تواند پرداخت]
 کجا فرصت آنست که بمشغله دیگر پردازد - و چون زایچه (که مولانا چاند منجم موافق قوانین
 یونانی استخراج نموده است) اعتماد را شایسته تر بود او را پیشتر ایراد نمود *

زایچه طالع مسعود بطور اهل یونان

خانه ۱۲ راس خانه یازدهم شمس عطارد سنبله زهره اسد	خانه اول زحل میزان	خانه دوم عقرب خانه سیم قوس
خانه دهم مریخ سرطان		خانه چهارم مشتری جدی
خانه نهم جوزا خانه هشتم قمر ثور	خانه هفتم حمل	خانه پنجم دلو خانه ششم حوت ذنب

(۲) در [اکثر نسخه] و او عطف نیست *

از بس که فشاند بر جهان در * شد دامن و جیب آسمان پر
از جمله مآثر شکر این نعمت ابد پیوند (که در روز تهنیت بظهور آمد) آن بود که جمیع زندانیان
ممالک محروسه (که بجلال جرائم بحبس ابدی ^(۲) مسجون قلاع بودند) برات اطلاق از سلاسل قیود
یافتند - عشرت را روز بازار دیگر پدید آمد - اقبال را چشم و چراغ تازه برافروخت - و دانش
بزرگ آنست که باطبقات انام و طوائف عالم در خور فهم و دریافت هر کس سلوک واقع شود
تا عالم بنظام آید - و بلاغت (که رعایت مقتضای حال مخاطب است) ظهور گیرد - و هر که
از باستانی نامها آگاهی یافته میداند که بیشتر باعش شرش جهان آن بوده است که فرمانروایان
عالم و بزرگان روزگار اندازه دانش مخاطب را فراموش کرده فراخور عقل در بین خود با جمهور عالم
سلوک فرموده اند - و عامه از نتایج عقل بزرگ این بزرگ منشان خبری نداشته اند - و الحق آن بدائع را
کس کمتر می دریابد - و ازین جهت در نکال و وبال ابد گرفتار میگردند - و لله المنة ^(۴) که حضرت شاهنشاهی
محض تأیید الهی (در هجوم کوتاه اندیشان ظاهر پرست بوده) ببدرقه ترفیق ازلی بر مقتضیات دانش
خداداد خود نرفته با هر طایفه بل با هر فردی در خور دریافت او داد سخن داده بساط می آرایند
چنانچه بر تیز فهمان هر طبقه اشتباه میشود چون گویم بلکه یقین آن گروه میگردند که خسرو جهان را
جز این دریافته و معرفتی نیست - و لهذا دریغوا (که ایزد متعال چنین عطیة والا کرامت فرمود)
بایستی که بسرعت هر چه تمامتر رفته بانوار دیدار فیض بخش خویش آن مولود مسعود را پذیرای
غزائیت فطری (که ردیعت نهاد دست غیب است) ^(۶) گردانیده - لیکن [چون عموم خلایق
این دیار را رسم ست قدیم که (هرگاه ایزد جان بخش بعد از تمادی انتظار چنین فرزندی سعادت پیوند
کرامت فرماید) او را دیرتر بنظر گرامی پدر بزرگوار می آرند] آنحضرت اندازه دریافت عامه را
منظور داشته در توجه بفتح پر توقف فرمودند - و آن نوباره چمن اقبال را دران مولد شریف
داشته بزرگان با عقل و حوصله را بسربراهی مهمات آن عاقبت محمود گذاشتند - و بمناسبات
معنوی و صوری این گوهر والای بحر سعادت را سلطان سلیم نام نهادند - امید که سلامت صوری
و معنوی در کذب حضور اشرف شاهنشاهی یافته در رضامندی حضرت (که نشان خشنودی
الهی ست) کامیاب باشند - و ببرکات انفس قدس شاهنشاهی به پیری صوری و معنوی رسید
در بهارستان دولت سرسبز و شاداب شوند - و بموجب اشارت عالی اختر شناسان حکمت گزین

(۲) در [بعضی نسخه] محبوس (۳) در [اکثر نسخه] بر باستانی (۴) نسخه [ه] و لله الحمد والمنة
و در [بعضی نسخه] و لله الحمد - و در [بعضی] و الامنة لله (۵) در [اکثر نسخه] نشاط - و نسخه [ب]
هنگامه نشاط می آریند (۶) نسخه [ی] قدیر است - و در [بعضی نسخه] فیهی ست *

فرزنده چند مغایرت کرده برای هزاران حکمت (که یک از آن قدردانی و افزونی شوق در تحصیل
آن گوهر بها باشد) برگرفته بود - و عوام تهمت آنرا بر مکان انداخته خوف سوائی و هوزۀ درائی
میکردند [آن پیشوای ملک صوری و معنوی خواست که بتغیر مقام و تبدیل مکن مهر خموشی
بر زار خایان هنگامۀ عام نهاده آید - بآبایی اندیشه نظام بخش حق اساس (چنانچه بخاطر اقدس
راه یافته بود) تحقیق پذیرفت - و همواره از خدای بسیار بخش خود امیدوار بوده انتظار مقدم
در امت افزای آن گوهر یکتای خلافت می بردند - تا آنکه در دار الخلافه فتحپور بطالع بیست و چهار
درجۀ میزان بعد از گذشتن هفت کهری^(۳) از روز رشن هیزدہم شهریور ماہ الٰہی این سال فرخندہ
موافق غرّہ ماہ آب سال (۱۸۸۰) یکہزار و ہشتصد و ہشتاد رومی مطابق یازدہم بہمن ماہ سال
(۹۳۸) نہصد و سی و ہشت قدیمی یزدجردی مصادقِ روز دین بیست و چہارم شهریور ماہ سال
(۱۲۹۱) چہار صد و نود و یک جلالی و موافقِ سال (۹۷۷) نہصد و ہفتاد و ہفتِ ہلالی (کہ روز
بعثت انروزِ غرّہ غرای دولت و اقبال بود) بساعتی سعادت اندوز گوهر یکتای خلافت از نہان خانہ
مدفِ بطون بساحل وجود قدم نہاد • و اختر سعادت از افق اقبال طلوع نمود • شعر •

بنابغِ مجد و معلّٰی گلِ نشاط شکفت • نہالِ دولت و دین را برے پدید آمد

مُنبہیانِ اقبال و مبشّرانِ فرخِ نالِ این نویدِ دولت افزا را در دار الخلافۃ اگر بمصامع عزّوجلّ رسانیدند
رزگر صلاّی نشاط عام در داد - و نغمۃ انبساط در مغز ماندہ پیچید • شعر •

- دوران بنشاط مجلس آراست • ساقی بنشست و شیشه برخاست
 بزم زبنای عمر خوشتر • ساقی ز حریف جرعه کش تر
 بستند بر روزگار آئینی • شد انجمن بهار آئین
 گل سرزد و بوستان برافروخت • شمع آمد و دودمان برافروخت
 شد بخت چو مغز عقل هشیار • برخاست جهان به بخت بیدار
 جنبید صبا بگل فغانی • برخاست زمینی با آسمانی
 شاه آمد و دوستکم بنشست • در بزم بنقل و جام بنشست ^(۴)
 هم تاج بر آسان بیفتند • هم نامیه کرد بر زمین بند
 در داد ملای کامرانی • بر خواند جهان بی پیمانی
 ساقی سو آگینه بگشاد • گنجسور سر خزینه بگشاد

(۲) در [چهار نسخه] تحقیق (۳) نسخه [ج د ه ی] گری بلهجه فارسی (۴) نسخه [ح] با پیشه ورود و جام بنشست *

برای هایستگ خطاب خود (که در ملک تعلق ازان گزیر نباشد) جویای فردے از بنی نوع شد
هرچند بیشتر جست و جوی نمود کمتر یافت - مبشران عالم باطن و مخبران جهان ظاهر هر کدام
بزبان خاص در وقت مخصوص آگاه گردانیدند که این چنین شخصی (که همزبانی آن خلاصه
مکنونات را سزد) از خود پدید باید آورد - و بتکپوی همت از ایزد جان بخش جهان آرا فرزنده
التماس کرد - تا هم رموز دان بزم مقدس شاهنشاهی گشته خطاب مستطاب را در خور باشد
و هم دریای فیض ایزدی (که از چندین هزار ادوار تربیت یافته انظار قدسیه الهی بذات اقدس
پادشاهی رسیده است) سر در ملک تکون نهد - و این سلسال افضال چشمه بچشمه و جدول
بجدول همواره روان باشد - و طبقات انام در خور استعداد خود از موائد فوائد صوری و معنوی بهره مند
گشته در عادات و عبادات سرگرم باشند - پادشاه خدا پرست (که از ایزد جز او مسألت ننموده)
در مقام خواهش این عطیه والا شد - دادار بزرگ (که ناخواسته ملک صورت و معنی کرامت
خرموده - و آنچه در حوصله روزگار نگنجد باین یکتا بنده خود بخشیده است) دانای دوربین داند
که این چنین یگانه جهان اگر ازان همه دار مهربان خود طلبد چگونه گوهره والا کرامت خواهد فرمود
در اندک زمانه دلائل حصول این مقصد بلند بظهور آمد - و از آنجا که شیمه کریمه این شاهنشاه
حقائق پناه آنست [که باوجود گنجوری خزائن بی منتهای معرفت ایزدی از درویشان و تجرد گزینان
و خدا شناسان (که دست از همه باز داشته عمده مرئیات الهی را در نکوهش نفس خود
دانسته در ریاضات و مجاهدات اهتمام دارند) استمداد می فرمایند - و لوازم نیازمندی (که
از بزرگان گوهره ست گرامی) بجای آورده همواره گرد دلهای غبار آلود صحرای طلب گشته هنگامه
بغافه و استفافه را گرم دارند] درینولا [چون انوار خدا شناسی و ایزد پرستی و ریاضت کشی^(۵)
و حقیقت ورزی شیخ سلیم در قصبه سیکری (که از فر مقدم شاهنشاهی دارالخلافه گشته مسنی
بفتحپور است) می یافت - و بوسیله شیخ محمد بخاری و حکیم عین الملک و جمع دیگر از مقربان
سرپر خلافت (که راه سخن داشتند) بمسامع اقبال رسیده بود] رای جهان آرای بران قرار گرفت
که مطلع نیر اقبال را با بعضی از منسوبان سرادقات عصمت در فتحپور برده در قرب و جوار شیخ
آرامش دهند - و دران فضای رفیع محل پادشاهی اساس عالی یابد - تا شیخ بزرگوار نیز همت
جسته در حصول این دولت عظمی متوجه مبدای فیاض شود - و برکات قرب و جوار او در ظهور
این مطلب معین گردد - و نیز [چون حضرت راهب العطایا جلت آله پدشتر ازین شهریار داد گرا

(۴) نسخه [د] سر در ملک کمون نهد - و نسخه [ه] سر در کمون نهد (۳) نسخه [ی] کون

(۴) نسخه [ی] در عبادات و طاعات (۵) در [بعضی نسخه] کیشی •

آخر کار خواهی نخواهی آن سعادت‌مند به‌زار گونه سعی رخصت گرفته متوجه شد - راجه گفت
 اگرچه بهترین متاع عالم (که اخلاص حقیقی ست) بران درگاه می‌رسانی لیکن ادای حقوق^(۲)
 نشاء تعلق ناگزیر است - و اگر تمام جواهر و اموال مرا بدان درگاه برند چه نماید - و چه قدر
 داشته باشد - خصوصاً آنچه (تو درینصورت تحفه توانی برداشت - و از مهالک و اخطار طریق
 محفوظ ماند) چه مقدار خواهد بود - لیکن پیش من کاردهست ساختن حکمای پیشین این دیار
 که بطلسمات و نیرنجات کار پردازها کرده آنرا بانجام رسانده اند - اگرچه بحسب ظاهر نموده
 و مالیت ندارد اما خاصیت او آنست که هرگاه او را بآما می‌مساس نمایند دفع شود - این نادره
 وقت را بتو می‌سپارم که در جوب عصا مخفی کرده همراه بری - تا وسیله یاد کرد من گردد
 آن ایلیچی حق‌گذار بآن راه آمد - و مدت‌ها دور دور بساط عزت می‌بود - و راه عرض نمی‌یافت
 تا آنکه بوسیله راجه بیربر حقیقت او بعرض اقدس رسید - و آن معکین نواز غریب پرور او را
 طلبداشته کامروا ساخت - و او بعد از زمین‌موس عبودیت و عرض اخلاص خود آن تحفه را بنظر
 اقدس درآورد - و محفوف عاطفت گشت - و بعد ازان رخصت گرفته متوجه موطن شد - و آن کار
 امروز در خزینه عامره موجود است - و بارها از زبان اقدس شاهنشاهی شنیده‌ام که میفرمودند
 از دیو صفت کس متجاوز اند (که کارشان بمردن افتاده بود) بسبب مساس این کار صحت یافتند
 و مبدع جهان آرا چنین قدرت کامله خویش را بارقه ظهور بخشید - که را (که نیت والا و همت
 عالی باشد) ایزد جهان بخش جان آفرین آرزو (که در باطن فیض مآثر او نرسد) بے منت
 کس در کنار دولت او نهد - چه جای دولتی که خواهان آن باشد - دانا داند که چگونه آن مراد را
 آراسته باین بزرگ صورت و معنی روزی گرداند - چنانچه وجود سعادت افزای فرزند گرامی ست
 که شهریار گیتی آرا همواره به نیت نیارمندی از درگاه الهی درپوزه می‌نمود - و درین سال
 آن فرخنده امنیت بظهور آمد - و خدیو جهان و جهانیان کامیاب خرمی و شاد کامی شدند *

ولادت سعادت‌پرتو دري جهان‌افروز برج دولت و اقبال

گوهر شب تاب درج عظمت و اجلال

شاهزاده عالمیان سلطان سلیم

خدیو جهان نگارنده صورت برآرنده معنی چون نشاء ظاهر و باطن را کامروا گشت

(۲) در [چند نسخه] حق (۳) نسخه [د] اسباب و اموال (۴) نسخه [ب] ترکیبات (۵) در [بعضی نسخه]

وطن (۶) در [چند نسخه] جان بخش جهان آفرین (۷) در [بعضی نسخه] به بیعت نیازمندی *

محاصره کردند - و کار بر قلعه نشینان تنگ گرفتند - چنانچه هیچ یکی سر از قلعه بیرون نمی توانست کرد چون طنطنه فتح قلعه چیتور و رنتهپور در گوش کردن کشان آفاق پلچیده بود هر کرا دیده در بین بتوتیلی هوش قدری بینائی داشت بغیر از آنکه سر استنبار بر زمین اطاعت نهد گزیر نبود راجه رام چند (که پرتو از جوهر شعور داشت) خبر وصول مرکب مقدس بمقتدر خلافت شنیده امان طلبید - و قلعه را بملازمان عتبه اقبال سپرد - و مقالید قلعه را با جلال پیشکش مصحوب و کلاهی معتمد باحتنان معلی ارسال داشته آداب مبارک باد فتوحات عالییه (که بتازگی از مکن غیب روی نموده بود) بتقدیم رسانید - و این دور اندیشی و پیش بینی او بموقع استحسان پیوست و کلاهی راجه مشمول الطاف گشتند - و حکومت و حراست آن قلعه بمجنون خان قاقشال مقرر شد و بمیامی اقبال شاهنشاهی اینچنین قلعه (که عقاب اندیشه فرمانروایان پیش هرگز بر فراز کنگره علواو نشسته) بے محنت نبرد و پیگار مستخر اولیای دولت شد •

و از سوانح آنکه رسول راجه کجلی (که در اقصای هندوستان بفرز یک ولایت ملیبار است) بزمین بوس درگاه والا سربلند شد - و انواع اخلاص مندی آن را بموقف عرض مقدس شاهنشاهی رسانید - این راجه بمال و ملک در میان زمینداران آن ناحیت علم تفرد افراشته (بواسطه آنکه وقتی از تجرد نژادان عالم انفراد بیکی از فرقه جوگیان سعادت یافته است) در سالی یکبار بلباس آن گروه درآمد در احترام این طبقه اهتمام میکند - این راجه در عالم مثال شکوه صوری و معنوی حضرت شاهنشاهی را مشاهده نموده در سلک مخلصان و معتقدان درآمد پیوسته از مسافران احوال گرامی پرسیده - و همواره در مقام آن بوده که نفائس اسباب آن دیار و خلاصه اموال خویش را بدرگاه معلی فرستاده عرض عقیدت نماید - لیکن بواسطه بُعد مسافت و توسط جزائر و جبال و سنگ راه شدن مدعیان و اعدا او را این امنیّت دست نداده - و کسی از مردم او این سفر دور را (که در میان دشمنان برای آزار رود) اختیار نکرده - درینو وزیرزاده او از درست بینی و بے تعلقی به هستی موهم خویش این خدمت را متکفل شد - که اگرچه بسامان و سرانجام و اسباب و اموال قطع این راه بالفعل صورت نمی یابد اما مجرّدانه همت درین کار می گمارد و بتکلیفی هرچه تمامتر خود را بآن درگاه می رساند - هم حق خدمت صاحب خود گذارده شرح ارادت او میکنم - و هم خود را بنظر حقیقت اساس شاهنشاهی رسانده اسباب سعادت جاوید سرانجام میدهم - چون وزیرزاده پیش پدر و مادر عزیز بود رخصت عزیمت نمیدادند

(۲) نسخه [۵] پرتو (۳) نسخه [۷] کجلی (۴) در [بعضی نسخه] ملیبار (۵) نسخه [ی]

به همت (۶) در [بعضی نسخه] رخصت غربت - و نسخه [ح] رخصت نمیدادند •

شاهنشاهی گشتند - آیزد سبحانه این شهنشاه مخلص نواز اخلاص دوست را بقرون ودهور برمسند
دولت و اقبال داشته غبار ملال پیرامون ضمیر همیشه بهار او نگذازد^(۲) * شعر *
خدایا تا مدار است آسمان را * مکن زمین پادشاه خالی جهان را
فلک چون خاتمش زیر نگین باد * کلید عالمش در آستین باد
و بالجملة بعد از طیی منازل و قطع مراحل روز سی و یکم اردی بهشت ماه الهی موافق چهارشنبه
بیست و چهارم ذی القعدة بردار الخلفه اگره ظلال جلال گهتردند - و در مرکز ارک شهر در بنکالی محل
(که مجدداً اساسش بمعماری همت بلند سر بفلک کشیده - و ارکانش بمهندسی حکم معلی
مرصوص البنا گشته بود) نزول اقبال فرمودند - و ابواب معدلت و مکرمات بر عالیشان گشوده
بهجت آرای گشتند *

تسخیر قلعه کالنجر بدست یاری اولیای دولت قاهره

نسائم نصرت (که از مهبط اقبال وزیدن گیرد) گلهای بساتین مراد در تبسم آید
و اغصان فتح باثمار افضال گران بار شود - و اذواق عشرت کامیاب گردد - از چهار رکن دولت
منادی کنند - و از شش جهت اقبال نوید شادی رسانند - و مصداق این معنی آنکه در روز سی
و دوم امرداد ماه الهی موافق سه شنبه بیست و نهم صفر (۹۷۷) نهصد و هفتاد و هفت منبیا
اقبال نوید فتح قلعه کالنجر بمسامع اجلال رسانیدند - و آن قلعه ایست بر کوه اساس یافته
در رفعت و متانت بانیلی حصار سپهر همسنگ * شعر *

راه جوید اجابت از پی آن * بر فرازش اگر کنند دعا

تا ببالا ز رفعتش بینند * همه امروزش از پس فردا

و این قلعه را راجه رام چند والی ولایت پنه متصرف بود - در ایام ادبار افغانان از بجلی خان
پسر خوانده بهار خان بنفقه گران مغد بدست آورده در تحت تلک و تسلط خود داشت
درینوا (که افواج ظفر لوا بدستخیر قلعه رفتن پور نهضت میفرمود) فرمان گیتی مطاع بنام
مجنون خان قاقشال و شاهم خان جلایر و دیگر امرای (که بسمت شرق جایگیره بودند) رفعت
نفاذ یافت که باستظهار اقبال جهان گشای شاهنشاهی بهمت عالی و خاطر خرسند تسخیر
قلعه کالنجر نمایند - آمرای دولت ابد پیوند امتثال منشور مقدس نموده باهتیمام عظیم قلعه را

(۲) نسخه [ح] نکرده اند (۳) در [چند نسخه] مراد است (۴) در [بعضی نسخه] سی و یکم

(۵) نسخه [ط] یکشنبه - و در [چند نسخه] شنبه (۶) در [بعضی نسخه] بهادر خاں *

میسر نشده بود - و سلطان علاؤالدین یکسال مشقتِ عظیم بتقدیم رسانیده دستِ تصرف بران یافت (حضرت شاهنشاهی را بتائید اقبال در عرضِ یک ماه مفتوح شد - روز دیگر آنحضرت سوارِ دولت بران قلعه تصاعد فرموده بچترِ اقبال سایه گستر شدند - و غلغلِ الله اکبر دران کوه فلک شکوه پیچید و نوای مبارک بادی از مقدسانِ عالمِ علوی بلند شد * شعر *

در هر طرف (که چشم گشائی) نشانِ فتح * در هر طرف (که گوش نهی) مرده ظفر
(چون بدستیارِ اقبال ارتفاعِ علمِ فتح و رایتِ ظفر باوجِ عیوق رسید - و انتظامِ مهماتِ قلعه رنهیور و انتحاقِ آنحدود بر طبقِ مراد صورت بست) بموجبِ حکمِ کینتی مطاع خواجه جهان و مظفرخان باردوی بزرگ از راهِ راست روانه مستقرِ خلانت شدند - و حضرت شاهنشاهی خود بدولت و اقبال باخامانِ رکابِ قدس روی توجّه بخطّه اجبیر و زیارتِ روضه منوره فیض بخش معینیه آوردند - و هر روز بنشاطِ شکار پرداخته نهضت میفرمودند - تا آنکه عرصه دلگشای آن شهر متبرک بمیامینِ نزولِ اجال موردِ وفودِ برکات شد - و آنحضرت بآدابِ انکسار زیارتِ مرقدِ مقدس نموده استفاضه انوار فرمودند - و نقودِ گرامی در دامنِ احتیاجِ مجاورانِ آن بقعه شریفه ریختند و همچنین تا یک هفته (که موكبِ معلی دران دارالکرامت بود) هر روز به زیارت و استمدادِ همت توجّه میفرمودند - و در ذهاب و ایاب غایتِ تعظیم و اکرام بتقدیم میفرسانیدند - بعد از ادای مراسم زیارت و لوازمِ داد و دهش عنانِ مراجعت بسبتِ دارالخلافه آگوه یافتند *

چون عرصه قصبه آنبیر مهبطِ انوارِ جلال شد راجه بهکونت داس (که آن قصبه موطن و مسکنِ او بود) بقدمِ اخلاص پیش آمده بقواعدِ فیانت پرداخت - و بجلائلِ پیشکش سر بلند سعادت گشت - و موكبِ معلی ازان منزل کوچ بر کوچ نهضتِ اقبال فرمود - در اثنای راه خبر پدرو کردنِ دربار خان جهان گذران را بمسامعِ اجال رسید - در هنگامِ توجّه بصوبِ اجبیر از اشتدادِ بیماری رخصتِ دارالخلافه گرفته بود - بسوزشِ آسمانی دران مصرِ اقبال در گذشت و از انجا (که باطنِ اقدس آنحضرت معدنِ مروت و مردمی ست - و فطرتِ اشرف بقدردانی مراتبِ اخلاص مجبول) ازین سانحه بغایت اندوهگین شدند - و برخاطرِ مهربان گران آمد و (چنانچه در عالمِ تجرد و تفرد صبر و سکون در امثالِ این امور شایسته است) همچنین ناشکیبائی و بے آرامی در عالمِ تعلق پسندیده - آنکه از چنین پادشاهِ بسیار مخلص هر آئینه این معنی ننگِ زدای جوهرِ عقیدت است^(۳) - و آن مخلصِ وفاکیش نزدیک بهای سنگِ پادشاهی (که سابقاً گنبد بر سر آن بنا یافته بود) بموجبِ وصیتش مدفون شد - و فرزندانِ او مشمولِ عواطفِ

(۲) نسخه [ج] روضه متبرکه منوره (۳) در [اکثر نسخه] شد *

درآمد که کار می سهل است - آشنای یکدیگریم - ازین شورش بگذر - که غلط دانسته - و کم رفتن
آن عربه کار درین مرتبه بار مقید نشده بجانب دولخانه پادشاهی دوید - و پورنمل پسر کانتبه
سجاول را شمشیر رساند - و یک دو کعب دیگر را نیز زخمی ساخت - و شیخ بهاء الدین مجذوب
بدانرا (که دران حواشی از نظارگیان جمال اقدس بود) بزخم شمشیر دو نیم کرد - درین اثنا
یکی از نوکران مظفرخان رسیده اورا از هم گذراند - حضرت شاهنشاهی را سنج این قضیه موجب
تعجب شد - پسران سورجن اگرچه تقصیر نداشتند و معاتب نشدند اما لغت در بار گران
خجالت فرو رفتند - و همان زمان مشمول عواطف شاهنشاهی شده مبتهم و مسرور پدش پدر
شناختند - و بپشارت اقبال گوش هوش اورا شاهراه قوافل سرور ساختند - سورجن حومه
خواهش خود فراخ دیده برای آنکه گرانبار عزت گردد معروض داشت که (اگر یکی از خاصان
بساط قرب دست اطمینان بر فرق عبودیت من نهاده مرا بتولت آستان بوس سربلند سازد
و کلاه گوشه مرا از حوض مذلت باوج عزت رساند) موجب افتخار روزگار من خواهد بود
حضرت شاهنشاهی نظر بر عواطف ذاتی فرموده ملتمس اورا بموقف قبول بلندی بخشیدند
و حسین قلی خان را باین خدمت مامور ساختند - حسین قلی خان چون نزدیک بقلعه رسید
سورجن بلسنقبال شناخته دریافت - و بآئین آداب بخانه خود برده لوازم اکرام بجای آورد - و بالتفات
شاهنشاهی استمالت یافته روز ماه دوازدهم فروردین ماه الهی موافق سه شنبه سیوم شوال از قلعه
برآمده ناصیه نهار باستان معلی آورد - و پیشکش گران با کلیدهای قلعه (که از زروسیم ساخته بود)
نثار درگاه معلی ساخت - و مشمول جلال الطاف شاهنشاهی شده در حصار امن و امان درآمد
و بوسیله خاصان بساط عزت التماس نمود که سه روز در قلعه بده و بار خود برآورد - آنگاه
حصار را بملازمان درگاه سپرد بهامان و سرانجام لیل تارک امید براه دارالخلافه گذارد - و درین مرتبه
فرزندان او ملازم رکاب مقدس باشند - آنحضرت بده نوازی فرموده اراده اورا بسمع رضا مقرون
ساختند - و بتقوای تفقدات دامن آرزوی اورا گران ساخته رخصت فرمودند - و حکم معلی
به برخاستن عساکر نصرت اعتصام نطق شد - و سورجن لبریز دعا و ثنا بقلعه درآمده تا سه روز
اموال و احوال و منتسبان خود را بیرون کشیده قلعه را بانبارها و جمیع آلات و ادوات قلعه داری
بموجب حکم معلی بمهر خان (که از خاصان عقبه عبودیت است - و در سلک امرای عظام
انتظام دارد) سپرد - و تسخیر چنین قلعه شهر ارتقاع (که فرمانروایان والا شکوه را بامتداد ایام و شهر

(۲) در [بعضی نسخه] سجاول - و در [بعضی] نجلوت (۳) در [چند نسخه] کلاه گوشه سعادت مرا

(۴) در [چند نسخه] احوال منتسبان •

محکوم حکم معلی گشت - کار پردازان کارگاه دولت سابطه رفیع نزدیک دره رن بنیاد نهادند
بقایان چابک دست و خارا تراشان سخت بازو و حدادان و نجاران و سایر عمله و فعله عمارت
کمر همت درین کار بستند - و در اندک فرصت بدست یاری همت این دو اخلاص پیشه سعادت گزین
کار بسیار پیش رفت - و رفعتش بحصار دست و گریبان شد - و ضربزهای بزرگ (که هر یک را
بر زمین مسطح بدویست جفت گاو بهزار جرّ ثقیل کشیدن مشکل بود - و هر کدام سنگ شصت منی
و غلوه هفت جوش سی منی میخورد) در چنین کوهستان پُر نشیب و فراز بآن راههای ماریج
(که به پیچ و تاب سخن تعبیر نپذیرد) بهمت عالی حضرت شاهنشاهی (که عقده گشای صوری
و معنوی ست) کهاران آهنین بازو و حمالان سنگین درش برده بر بالای کوهچه رن (که مورچل
پادشاهی بود) محاذی قلعه نگاه داشتند - و بموجب حکم معلی آغاز انداختن کردند - و عزیمت
بنیاد بر انداختن نمودند - در هر انداختن صدا در کوه پیچیده صخره صا را گوش باز میکرد
و در هر مرتبه رخنه در دیوار قلعه می افتاد - و خانها بگرم میرفت *

سورجن را از صورت این حال دود حیرت از دماغ هر خاست - و گرد از دمار او سر برزد
آبروی غرور او ریخته شد - و آتش پندار او فرو نشست - و در سلج ماه رمضان (که غره فتح بود)
برزبان مقدس شاهنشاهی گذشت که (اگر اهل قلعه امروز بزمین بوس نیامدند) فردا که عید است
تبقی ما قلعه خواهد بود - سورجن از سطوت عظمت دل بای داد - و توسل بشفاعت مقرران بساط
اقدس جسته پسران خود دوده و بهوج را بدرگاه معلی فرستاد - و اینها بوساطت بعضی از اعیان
بارگاہی بمعادت زمین بوس کامیاب گشته جبهه ضراعت بر آستان صدق گذاشتند - و استدعای
عفو جرائم پدر کرده التماس سجده درگاه نمودند - و از اجا (که محیط بخشش شاهنشاهی
همواره در جوش است) گوش امید ایشان بجواهر مکارم گران شد - و خلعت عفو پوهیده کامیاب
آمال پیش پدر شتافتند - و از غرائب امور (که در آن روز بظهور آمد) آنست که (چون پسران
سورجن را بخلعت پوشاندن از پرده سرای پادشاهی بیرون آوردند) یکی از راجپوتان خون گرفته
(که همراه آنها بود) خیال تنگ ضمیمه سودای ذاتی او شده باندیشه باطل چنان دریافت
که مگر پسران سورجن را حکم گرفتن نفاذ یافته است - از هواخواهی بشورش درآمد در مقام
کشیدن شمشیر شد - بپاکداس سکرال نوکر راجه بهگونت داس نزدیک بود - در مقام منع
و نصیحت شد - آن اجل رسیده شمشیر باو حواله کرد - آن سره مرد از جای نرفت - و بموعظت

(۲) نسخه [د] گوله (۳) نسخه [ج] بهودج - و نسخه [ط] بهوجراج (۴) نسخه [ح] خلعت

پوشانده (۵) در [بعضی نسخه] پیاکداس (۶) در [بعضی نسخه] سکرال *

و از سوانح ایام محاصره آمدن مهدی قاسم خان است بدرگاه معلی از سفر حجاز - او از شورش دماغی که پیدا کرده بود بجهت عالی از ولایت گذشته (که حکومت آنجا داشت) این سفر اختیار کرد - و خجست زده از راه عراق بقندهار آمد - و از آنجا در حوالی رنجهور بدولت بمط بوس استعاده یافت - و اسپان عراقی و دیگر لغات امتعه بنظر اقدس در آورد - و از آنجا (که شیمه کریمه حضرت شاهنشاهی آنست که در برابر گناهگران خود شرمگین می باشند) آثار سروت و فتوت بظهور آورده بتفقدات گرامی خلعت امتیاز بخشیدند - و سرکار لکهنو و آنحده بجایگزین او مقرر ساخته باز مرتبه امارت بار مفوض داشتند *

آغاز سال چهاردهم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال اردیبهشت از دور دوم

درین هنگام (که رایات اشراق پذیر شاهنشاهی در محاصره قلعه رنجهور بود) کوکبه لشکر بهار بلند شد - و عطر نوروز عالم را فرو گرفت - دهن غنچه بار شد - و آتش گل شعله نشان گشت *

نوبهاره چو طبع برنایان * تازه تر از دماغ دانایان

آتش افشان ز گل حصار چمن * تازه جولان سپاه سرو و صمن

سنبلستان ز هر طرف انبوه * طرب انگیز تر ز سایه کوه

لاله در دشت چون بدست لرا * رعد در ابر چون بکوه صدا

باد لبریز فیض صبحکشان * عطر پیچیده در دماغ جهان

از میامین شاهنشاهی ملک ظاهر طراوت و نوازت عالم باطن گرفت - و نیز اعظم عطیه بخش عالم بعد از هفت ساعت و نه دقیقه از شب جمعه بیست و دوم رمضان (۹۷۶) نهد و هفتاد و ششم شعله شکفتگی بشرف گاه انداخت - و سال چهاردهم (که سال اردیبهشت الهی ست از دور دوم) بخرمی و خجستگی آغاز شد - و نسیم بهار از شکفتن گل اشارت نوید فتح بعالمیان در داد مرغان چمن بمرغوله نشاط فتحنامه اقبال بر خواندند - چون بعد از تعمق و امعان نظر یقین شد که صعود بر مدارج فتح و عروج بر معارج نصرت جز بتوسل سابط (که سرکوب گردن کشان باشد) امکان پذیر نیست باندیشه اقبال اساس قاسم خان میر بر و بحر بتاسیس مبانی آن عمارت مامور شد و راجه تودرمل (که حل و عقد وزارت باد مفوض بود) نیز بجهت مزید اهتمام این امر خطیر

روزانیران سیم بهمن ماه الهی موافق سه شنبه بیست و یکم شعبان ساحت ظاهر قلعه رننجهور را مخیم سادات اقبال ساختند - و این قلعه در میان کوهستان واقع شده - و باین تقریب میگویند که همه قلعهها برهنه اند - و این جوشن پوش - و نام اصل این قلعه رننجهور است^(۲) - و رن نام کوچه ایست بلند سرکوب آن - و باین ترکیب نامزد زبان شهرت گشت - و این قلعه ایست در غایت رفعت و رصانت که کمند اندیشه بکنگره ارتفاع او نرسیده - و منجیق و هم بدیوار تصاعد او کارگر نیفتاده *

یکه کوه دیدند سر بر سماک * نه از رنج دست کس و آب و خاک
برو بر حصار^(۳) که از روزگار * نکرده برو مرغ فکرت گذار
ثربا درو پای^(۴) اولین * ندیده بگیتی حصار^(۵) چنین
و دران ایام رامی سرچن هدا بران قلعه دست تسلط داشت - و بانواع وجوه و جهات استحکام آن نموده و سامان و سرانجام آن داده و از تبه رانی آماده جنگ شده مدار نخوت خود را بران سنگ پاره نهاده بود - حضرت شاهنشاهی روز دیگر از نزل اجلال از بیرون تنگی (که مضرب خیام اقبال بود) برآمده با معدود از مقریان بساط قدس بتمشای کوهستان توجه فرمودند - و بر بالای آن شتافته غراز و نشیب قلعه را بچشم دور بین نظاره کردند - و صورت فتح آن را در آئینه خیال در آورده نطای همت بر تسخیر آن بستند *

چنین گفت خاقان روشن روان * که ای نامور یادگار جهان
بتوفیق یزدان جان آفرین * در اندازم این حصن را بر زمین
و بموجب حکم گیتی گشای بخشیان کار آگاه دور^(۶) آن کوه را (که قلعه بر قلعه آن اساس یافته بود) مورچل بمورچل بر عساکر فتح تقسیم نمودند - و دریای لشکر محیط دار آن دوره را گرد کرده موج خیزی و سیلاب ریزی نمودن گرفت - و راه در آمد و بر آمد بر اهل قلعه بحدی بسته شد که باد را دران تنگنای مجال گذر نبود - متحصنان سرگرم توپ اندازی شدند - هنگام آتشبازی گرمی پذیرفت - و صواعق قهر بر خرمن هستی مخالفان سیه بخت اشتعال گرفت *

(۲) نام این قلعه پیش ازین حسب تحقیق جناب بلخمن صاحب رننجهور نوشته آمده اما ازینجا معلوم میشود - که رننجهور است - زیرا که میگویند که رن نام کوچه ایست سرکوب آن قلعه - پس قلعه اسفل آن کوه واقع است - لهذا رننجهور میگویند - یعنی شهریکه نه کوه رن است - و بعد ازین هر جا که تذکره نام این قلعه خواهد آمد رننجهور نگاشته خواهد شد (۳) در [بعضی نسخه] بد (۴) در [اکثر نسخه] جز این (۵) نسخه [ی] تصرف (۶) در [چند نسخه] بالای رن شتافته *

زمان زمان عرصه دلگشای هندوستان از خس و خاشاکِ مفسدانِ تَمَرِدِ پیشه صافتر جلوه می نماید (چون قلعه رفعت اساسِ چیتور بسطوتِ سلطنت مفتوح شد - و سرکشانِ فتنه سرشتِ فیل مالِ عساکرِ اقبال گشتند) توجّه اسنی بر تعخیرِ قلعه رننجهور که عدیلِ اوست پرتو انداخت - و [چون مکرر امرای نصرت اعتصام بفتحِ آن تعیین شده بودند - و هر مرتبه امری (که سبب توقّف این کارِ شگرف باشد) پیش آمد - و همانا که مسببانِ کارگاهِ تقدیر عطیه فتحِ آنرا بنهضتِ موکبِ مقدّسِ شاهنشاهی باز بخته بودند] لاجرم بالهامِ دولتِ نیرِ این مطلبِ ارجمند درین هنگام سعادت پیوند از مطیعِ توجّه آنحضرت سر برزد - و روزِ آذر نهم دی ماهِ الهی موافقِ دوشنبه غره رجب نهضتِ رایاتِ عالیّه بتسخیرِ این حصارِ والا شکوه اتفاق افتاد - و بجبهتِ استمدانِ همت از بواطنِ خلوتیانِ حظائرِ قدسِ مرور از راهِ دارالملکِ دهلی روی نمود - و دران امکانه متبرکه استفاضه انوار فرمودند - خصوصاً بمقرّد معطرِ سریرِ نشینِ سلطنتِ صوری و معنوی حضرتِ جهانبانی جنتِ آشیانی مشرف شده معتکفانِ حواشیِ آن مکانِ معلّی را تفقّداتِ خسروانه فرمودند و همچنین مجاورانِ جمیعِ مراقد و بقاعِ رفیعّه را بجزائلِ خیرات و مبراتِ امتیاز بخشیدند - و دامانِ امیدِ تهیِ دستانِ شهر را بعطایایِ نبیله گرانبار ساختند - و در حوالیِ قصبه پالم (که در نواحی شهر واقع است) طرحِ شکرِ قمرغه فرموده بصیدِ عشرت پرداختند - و دران عرصه نشاطِ موردِ انواع انبساط گشته دادِ شکارِ صوری و معنوی دادند - و از انجا شکارِ کنانِ براهِ ولایتِ میوات نهضت فرمودند و در شهرِ الرّ ظلّالِ معدلت گسترده سمندِ نهضت پیشتر جولان دادند •

و از قضایایِ عبرت بخش آنکه در حدودِ قصبه لال سوت فیلِ منسکه^(۲) (که از فیلانِ نامی حلقه خاصه بود) بر فیلِ شیخِ محمد بخاری از رویِ مستیِ درید - و آن فیل را بدر دندانِ خود چنان برداشت که موجبِ تعجّبِ نظارگیان شد - و اثرِ زورِ بسینه آن فیلِ نامی رسید - و بعد از دو روز رختِ هستی بر بست - ماده فیل او ناسه روزِ آیینِ واقعه گرد آب و دانه و علف نگشت هرچند سعیِ بیشتر شد میل او کمتر یافتند - تا آنکه روزِ سیوم از فرطِ اندوهِ جهائیِ مصاحبِ خود جان داد - رابطه را هرگاه در حیواناتِ این چنین تاثیر باشد در آدمی خود چه کارها که بظهور نیاید اما کمر را سلسله قیاسِ بآدم صورتانِ بیمعنی نکشد - که این گروه را پایه از جماداتِ فرود تراست و بالجمله اربابِ معنی را از دیدِ این سانحه چراغِ هوش افروخته شد - و ساده لوحانِ مکتب خانه اخلاص را لوحِ تعلیم عقیدت بدست افتاد - و حضرتِ شاهنشاهی بعد از طیّ منازل و قطعِ مراحل

(۲) در [بعضی نسخه] منسک (۳) در [اکثر نسخه] ازین روگرد (۴) در [چند نسخه] در چنین

حیوانات این تاثیر باشد •

بجایگزین میر محمد خان اختصاص گرفت - و سرکار مالوه بقطب الدین محمد خان مکرمت شد و سرکار قنوج به شریف خان مخصوص گشت - و جمیع نوزندان رفعت پیوند و منتسبان این قبیله جلیله را بجایگزینهای شایسته ممتاز ساختند - و چون میرزا کوکه پیوسته ملازم بارگاه حضور بود جایگزین او را در پنجاب بحال خود گذاشتند - و آن ولایت را بحکومت حسین قلی خان مقرر ساخته از سرکار ناگور طلب فرمودند - در آن هنگام (که موکب جهانگشای بعزیمت فتح قلعہ رنتنبه‌پور داعیۀ نهضت داشت) از گرد راه رسیده غبار آستان معلی را سرمه دیده اقبال خود ساخت - و درین پورش دولت افزای بدوام خدمت همعنان سعادت بود - و چون موکب مقدس بعد از فتح قلعہ و تسخیر آن ولایت بمستقر سریر خلافت ورود اقبال فرموده او را با برادرش اسمعیل قلی خان بانظام بخشی پنجاب رخصت فرمودند •

و درین سال اقبال پیرای شهاب الدین احمد خان بموجب حکم مقدس از سرکار مالوه رسیده دولت زمین بوس دریافت - و رای جهان آرای چنان اقتضا فرمود که (چون مظفر خان را اشتغال مهمات ملکی و مالی از اندازه اقتدار بیرون است) بخالصات شریفه چنانچه باید نمی تواند رسید لایق دولت آنست که یکم از کاردانان رعیت پرور و دیانت مند جد آور را مخصوص این خدمت عالی گردانند - که همگی همت را مصروف این کار ساخته انتظام شایسته نماید - بنابرین اندیشه دولت افزا شهاب الدین احمد خان را (که از صفات مذکوره بهره عظیم داشت) بخدمت خالصه نامزد فرمودند - و او بسعی شایسته این خدمت را دلخواه انتظام داد - و (چون خالصات بسیار و دیانت کیشان بل عنان گرفتاری کم تصرف کم پیدا میشوند) او ضبط هرساله را (که متضمن اخراجات افراد و مشتمل تصرفات مردم بود) برطرف ساخته نسقی قرار داد - و بجزو و رسیده متغلبان را از پای انداخت •

نهضت موکب مقدس شاهنشاهی بتسخیر قلعہ رنتنبه‌پور

مالش گردی کشان عصیان سرشت (که کلاه گوشه استکبار کج نهاده دماغ شوریدگی در سردارند) چون تربیت فرمان برداران اطاعت منش (که زیر بار انقیاد خمیده قامت گرم رفتار اند) بر ذمه اقتدار سلاطین والا شکوه (که در انتظام عالم کمر اجتهاد بسته اند) گزیده ترین عبادات نشاء تعلق است - و المنه لله که خاطر ملک آرای مملکت پیرای شاهنشاهی این دیدن ستوده را همواره پیش نهاد همت جهانگشای دارد - چنانچه بمیامین اقبال روز افزون آنحضرت

(۲) در [بعضی نسخه] آئین •

و از سوانح آنست که امرای انگه خیل را از حدود پنجاب تغیر داده دارائی آن دیار به حسین قلی خان (که از نیکو خدمتی بخان جهانی ممتاز شده بود) تفویض فرمودند - بر همانتر دیده و ران دور بین مخفی نماند که فخلبندان معانی پادشاهی را بیباغبانی نسبت داده اند چنانچه [باغبان آرایش باغ را به پیرایش درخت و برداشتن آن از جائی و نشانیدن بجائی دیگر و ناپسندیدن انبوه و شاداب داشتن بقدر اعتدال و کوشیدن بنشو و نما بمقدار صالح و استیصال اشجار بد سرشت و قطع اغصان ناراست و تفریق دو حات عظیمه و پیوند کردن بعضی ببعض و تمتع گرفتن بمیوه های گوناگون و گل های رنگارنگ و استظلال نمودن در هنگام حاجت و امثال آن (که در علم فلاحت مقرر شده) انتظام می بخشد] همچنان پادشاهان دور بین دادگر بتهدیب و تادیب و سیاست مراعات احوال ملازمان فرموده چراغ حکمت می افروزند - و لوی هدایت می افروزند - هرگاه (جمع با هم یک دل و یک زبان بوده فراهم آیند - و کثرت هجوم و وفور ازدحام ظاهر شود) اولاً بجهت اصلاح احوال خود شان و ثانیاً بجهت رفاهیت عموم سکنه ملک آن اجتماع را متفرق می سازند - هر چند امری نا ملایم ازان کثرت معلوم و مظنون نباشد این تفرقه سرمایه جمعیت است - چه از آشوب باد و مرد افکن دنیا و بد مستی تنگ شرابان این خمخانه هوش ربا ایمن نتوان نشست - خصوصاً وقتی که فتنه اندوزان و سخن سازان و تبه کاران فراوان باشند - و غفلت در نهاد بشریت مرکوز - بنابراین تمهید دانش تائید رای مملکت آرای شاهنشاهی اقتضای آن فرمود که امرای اخلاص منش انگه خیل را (که مدتی مدید در پنجاب فراهم آمده انتظام بخش آنکسود بودند) تغیر محال نموده و بدولت بحاط بوس سربلند ساخته بانتظام ولایت دیگر کامیاب سازند - هر چند [در سوابق ایام (چه دران وقت که خان کلان بکابل رفته بود - و چه دران زمان که میرزا حکیم با معدودے محاصره لاهور نموده) سخنان غریب در باره این عقیده تمذیان مذکور ساختند] در پیشگاه باطن مقدس (که جام جهان نمای اسرار کولی و الهی ست) همگی آن سخنان بفروغ صدق روشنائی نه پذیرفت - لیکن بمقتضای همان قانون (که واجب دین سلطنت است) قرار یافت که مجموع امرای پنجاب و جایگزین داران آن سرکار را طلبیده دارائی آن ولایت را بمعده بعضی دیگر از مخصوصان بحاط قرب تفویض فرمایند - دران هنگام (که مرکب مقدس فتح قلمه چیتور کرده بمستقر اورنگ سلطنت رسید) منشور اقبال بطلب امرای پنجاب شرف اهدایافت و این سعادت اساسان بتارک ادب شتافته در شهر پور ماه الهی موافق ربیع الاول (۹۷۶) نهصد و هفتاد و شش در دارالخلافه آگره بمعادت زمین بوس کامیاب شدند - و بعد از اندک فرمتی سرکار سنبل

عنان تاب گشتند - و در عین اشتداد باران عرصه پیمای همت شدند - و حضرت شاهنشاهی چنده از امرای گرامی مثل قلیچ خان و خواجه غیاث الدین علی قزوینی را (که ببخشی گری جنود اقبال اختصاص یافته بود) از بساط حضور جدا ساخته ضمیمه عساکر نصرت قرین فرمودند •

چون افواج قاهره بسرونج رسید شهاب الدین احمد خان (که جایگیردار آنجا بود) بسامان شایسته بأمرا پیوست - و در سارنگپور شاه بداغ خان (که حکومت آنجا داشت) ملحق شد و میرزایان از استماع سطوت افواج قاهره پای تمکین از دست داده و دست از پای نشناخته (۲) بروز روزگار سیاه مند رویه فرار نمودند - مراد خان و میر عزیز الله دیوان و سایر امرای عظام عنان همت بتعاقب مصروف داشتند - میرزایان از صیت قدوم لشکر منصور از مندو برآمده سراسیمه خود را بآب نریده زدند - و جمعی کثیر از همراهان آن گروه ادبارمند رخت زندگانی بموج خیز فنا دادند - و دران نواحی خبر قتل چنگیز خان بغدر چهار خان حبشی و تفرقه گجرات شنیده آترا مفری عظیم خیال کرده روی ادبار بآن سمت آوردند - امرای نصرت پیوند تعاقب نموده بر ساحل نریده رسیدند - و چون تسخیر گجرات در گرد وقت دیگر بود بے حکم مقدس زیاده برین اقدام نموده طریق مراجعت پیمودند - جایگیر داران مالوه بجایگیر خود ماندند - و دیگر امرای (مثل اشرف خان و قلیچ خان و صادق خان و خواجه غیاث الدین علی) همعنان نصرت و اقبال متوجه آستان بوس مقدس شدند - و در دارالخلافت اگره بزمین بوس معلی سربلندی یافتند و بواسطه آنکه بمسامع علیه رسانده بودند (که در رفتن و تعاقب نمودن مخالفان تکاسل و تساهل نموده اند) روزی چند معاتب گشتند - و چون پرتو ظهور یافت (که سخن سازان فتنه اندوز خبر غیر واقع اشتها داده بودند) مشمول مراحم خسروانی شدند - و میرزایان رانده و مانده همعنان جوق اوباش بگجرات رسیدند - و ولایتی از حاکم خالی یافته قلعه جانپانیر و سورت را بے جنگ و جدل گرفتند - و ابراهیم حسین میرزا بقلعه بروچ رسید - رستم خان غلام ترک (که خواهر چنگیز خان در خانه او بود) قلعه را مضبوط ساخته متحصن شد - و اهل فتنه محاصره کرده نادر سال بر دور آن نشستند - و رستم خان همواره از قلعه برآمده می تاخت - و کارنامه های رستمی بجای آورد - چون بے سر بود و از امداد و اعانت ناامید در صلح زده قلعه داد - و بغدر و مکر ارباب شرارت چانش نیز از حصار بدن برآمد - و ماجرای میرزایان و عاقبت کار این هرزه درایان درین شگرفنامه اقبال بجای خود رقم توشیح و نقش توفیح خواهد پذیرفت •

(۲) نسخه [۱] بروزگار سیاه (۳) نسخه [ا ح] مفری عظیم - و در [بعضی نسخه] فوز عظیم

(۴) در [بعضی نسخه] تکاهل و تساهل •

نبوده اند - یا دیر تر رسیده) بتسخیر قلعه رنتنبه‌پور (که سنگ راه موکب امن بوده) نامزد فرمایند بمقتضای این اندیشه صایب صادق خان و بابا خان قاقشال و سماجی خان و صفدر خان و بهادر خان و دوست خان سهاری و دیگر امرای عظام را بسرکردگی اشرف خان باین خدمت دولت پیرای رخصت فرمودند - عساکر اقبال قدری راه طی کرده پیش و پس میرفت - مسرعان جهان نورد خبر آوردند که ابراهیم حسین میرزا و محمد حسین میرزا جمعی کثیر از ارباشان پراکنده را فراهم آورده از دیار گجرات بمملکت مالوه رسیده اند - و حصار آجین را (که معظم امصار آن ولایت است) در محاصره دارند - و ازین ممر بغار تفرقه از ساحات جمعیت آن بلاد سر بر کرده *

و سرگذشت این مشته شرارت انگیز آنکه [چون در هنگام نهضت موکب مقدس بتسخیر قلعه چیتور از نواحی قلعه کاگرون شهاب الدین احمد خان را با بسیاری از امرای عظام (مثل مرادخان و شاه بداف خان) بر سر میرزایان فرستادند] میرزایان نهیب کرکبه اقبال شاهنشاهی شنیده و مصاف بافواج قاهره از حوصله طاقت خود بیرون دیده بصوب گجرات شتافتند - و بچنگیز خان غلام سلطان محمود گجراتی (که بعد از شهادت سلطان بر قلعه جانپانیر و سورت و بروج کوس تسلط و استقلال میزد) پیوستند - و او در آن وقت قصد گرفتن احمد آباد کرده بر سر اعتماد خان میخواست لشکر کشد - آمدن میرزایان را مغنم دانسته بجمعیت تمام بر سر او رفت - و در حوالی شهر معرکه نبرد گرم کرد - و اعتماد خان را شکست داده احمد آباد را متصرف شد - چون از میرزایان درین پیکار کارهای نمایان سر برزد چنگیز خان تفقد نموده در حوالی بروج ایشان را بجایگیرهای مناسب ممتاز ساخت - و چون آب و گل اینها بغبار فتنه سرشته بود آنجا نیز دست تطاول دراز کردند - و از خود سری بعضی محال و مواضع تصرف نموده آن عرصه را بقدم باعتدالی پیمودن گرفتند - چنگیز خان بدفع اینها لشکر گران فرستاد - در مصاف بر لشکر غلبه نمودند و چون تاب مقابله بچنگیز خان نداشتند گرد حوادث انگیز فتنه بولایت خاندیس رسیدند - و آنجا هم بساط امنیت نوردیده بقصد مالوه برآمده در حواشی آجین نطع فتنه گسترده - مراد خان جایگیردار آجین و میرزا عزیز الله دیوان سرکار مالوه پیش ازان بدو روز بر مفسد خیال ارباب فتنه اطلاع یافته در تعمیر و تاسیس قلعه آجین اهتمام نموده پای ثبات محکم کردند *

چون خبر این فتنه و فساد بموقف عرض رسید بمقتضای شکر سلطنت و قانون عدالت منشور اقبال از ممکن عظمت امداد ریافت که افواج قاهره (که بتسخیر قلعه رنتنبه‌پور پیش شتافته اند) دفع این فتنه را مقدم داشته متوجه مالوه شوند - امرا کار بند حکم پادشاهی شده بصوب مالوه

ملازمانِ رکابِ معلّی شده - از عقبِ حضرت او هم تیر و کمان در دست روان شد - شیر متوجّه عادل گشت - چون نزدیک رسید عادل به تیر درآمد - و بمقتضای سرفروشت خطا کرد - شیر آمده دو پنجه خود برو انداخت - آن زبردست توانا نیز حمله کرده بشیر در آویخت - و دست چپ خود را در دهن او انداخته دست دیگر بخنجر برد - چون تقدیر در امری دیگر رفته بود خنجر به بند نیام مستحکم شد - تا گسیختن بند شیر دست عادل فرو خائید - بعد ازان خنجر کشیده دوزخم بر دهن شیر انداخت - بار دوم دست راست او را بدهن گرفت - درین اثنا دلاوران بساط حضور از هر جانب شتافته بشمشیر کار شیر تمام ساختند - و درین میان بعادل هم زخم شمشیر رسید - و آن بهادر شیر دل مدّت چهار ماه بریستر رنجوری افتاده در جانکندن بود - عاقبت بهمان زخمهای عذیف و سرائت سمّیت باعضای رئیس در دار الخلافه آگه در گذشت - و همانا که این مکافات بے ادبی ست ^(۲) که با پدر خود کرده بود - و مجمل ازین سرگذشت آنکه آن بے حفاظ با زین دیوان پدر سرور کار داشت - و آن عفت مذش دل بمرگ نهاده تن باو نمیداد - و پدر او را ازین کار ناشایسته باز میداشت - روزی آن بے اعتدال از نصیحت پدر بشورش در آمده شمشیر باو حواله کرد - فی الواقع اگر در باز پرس الهی و در انصاف گاه ایزدی عادل بهمین سزا از وبال آن کردار برآید سود برداشته باشد - آنچنان جریمه عظیمه را کجا امثال این امور پاداش تواند شد •

القصه بعد فراغ از انبساط شکار اردوی معلّی را (که در نواحی الور نزل سعادت فرموده بود) روانه ساختند - و خود بدولت و اقبال از راه نازنول جولان اقبال فرموده بمعسکر اقبال پیوستند و از آنجا شکار کفان روز اسفند آمد پنجم اردی بهشت ماه الهی موافق چهارشنبه پانزدهم شوال ظلال اجلال بردار الخلافه آگه انداختند - و جهانیان بنشاط ابد و عشرت پاینده کامیاب صورت و معنی گشتند - و درین سال فرخنده قدسی القاب حاجی بیگم بعد از زیارت حرمین شریفین و ایصال خیرات و مبرات عظیمه بمستحقان آن امکان گرامی رجوع بممالک محروسه نموده بدیدار مقدّس قبله جان و دل و پادشاه صورت و معنی مسرت انزای شدند •

و از سوانح انتهای عساکر منصوره است بتسخیر قلعه رنتنبهور (که در رصانت و استحکام ثانی اندین قلعه چیتور تواند بود) و بموجب حکم مقدّس از میان راه عنان تاب شدن و بدفع فتنه میرزایان رو بولایت مالوه آوردن - و تفصیل این سرگذشت اقبال طراز آنکه (چون موکب جهانگشای بعد از فتح قلعه چیتور بمركز خلافت رجوع فرمود) بر ضمیر مقدّس شاعنشاهی بالهام دولت چنان پرتو انداخت که بعضی از سرائ و سرداران را (که در یورش چیتور بسعادت خدمت دولت پذیر

(که سال اول است از دور دوم) شد - امید که هزاران دور و قرن بعد از این خدیو صورت و معنی خاصیت بهار داشته باشد - آنحضرت بدولت و اقبال بعد از اتمام لوازم طرف و انصرام جشن نوروزی روز اسفندارمذ پنجم فروردین ماه الهی موافق روز دوشنبه پانزدهم رمضان لوای مراجعت از خطه اجبیر بمستقر اورنگ سلطنت ارتفاع دادند - و از راه میوات بانبساط شکار نهضت فرمودند در اثنای شکار قراولان رکاب اقبال نشان بیشه شیر دادند - سلسله شوق حضرت شاهنشاهی بشکار آن مقدس بجنبش درآمد - شیر شکارانه توجه فرمودند - چون نزدیک نیستان رسیدند ناگاه شیریه مهیب بیرون درید - مقربان بساط عزت عنان اختیار از دست داده بخدنگ جانستان بزمین دوختند حضرت شاهنشاهی آن تیز دستی را نه پسندیدند - و حکم فرمودند که دیگر هردرنده (که از بیشه برآید) به حکم مقدس کس گرد او نگردد - حضرت درین حرف بودند که شیریه دیگر بهزار سهمگینی شیر نخستین برآمده رو بروی حضرت خرامنده گشت - ملتزمان رکاب دولت را از مشاهده این حل موی بر تن علم شد - اما بموجب حکم مقدس هیچکس یارای اقدام بردفع او نداشت و آنحضرت سواره بچشم شیر نگریسته تیریه برو زدند - و شیر از فرط تهور زخمی شده همچنان بصلابت خرامان خرامان بر بلندی برآمده خشمگین نشست - آنحضرت از اسب فرود آمده ایستادند - و دلاوران شیر افکن بر دور او دایره کشیدند - و حضرت بندوقه سراسر است کرده بجانب او انداختند که بکنج دهان خورده از بذاکوش او پوست مال رفت - درینوقت شیر خشمگین شده پیش آمد - آنحضرت در هدد آن شدند که تیریه دیگر حواله کنند - و قابو می طلبیدند و بهرجانب (که آنحضرت توجه میفرمودند) شیر همان جانب نگاه میکرد - و قابو چنانچه باید دست نمی داد •

از زبان مقدس شاهنشاهی شنیدم (که از حضرت جهانبانی جنت آشیانی نقل میفرمودند) که عادت ایزدی چنان رفته جمعی (که بشکار شیر برآمده اند) هرکس (که تقدیر بران رفته است که از دست او شیر شکار شود) پیوسته نگاه شیر بجانب او می بود - میفرمودند چندین مرتبه (که بنفس مقدس متوجه شکار شدیم) این معنی مشاهده شد - و بتجربه پیوست - القصه چون قابو بدست نمی افتاد بدستم خان فرمودند که پیشتر رو - قابو نگاه کردن بجانب تو قابو بدست افتد - عادل پسر شاه محمد قندهاری (که معاتب شده بود) دانست که همانا حکم پیش رفتن

(۲) در [چند نسخه] دوره (۳) در [چند نسخه] طواف (۴) در [بعضی نسخه] از شیر نخستین

(۵) در [چند نسخه] بچشم شیر شکار (۶) نسخه [۱] میگردید (۷) نسخه [ح] حضرت شاهنشاهی

(۸) نسخه [د] معاتب بود •

بفریب گرفت - و راجه آنجا را ببد عهدی کشت - و ابراهیم مذکور (که نه عقل درست داشت و نه بخت بلند - و سرگردان تیره حیرت گشته براجعه مذکور پناه برده اندیشه سروری بخود می برد)
 بقسم و توزیر اورا بچنگ آورده بعدم خانه فرستاد - و منعم خان نیز بخاطر مطمئن بانتظام معاملات خود پرداخت *

آغاز سال سیزدهم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال فروردین از دور دوم

* شعر *

ای دیده گشای دور بینان * سرمایه ده نهی نهیندان
 دسته که فکاد نفس خود رای * در مطرح سیل بے سرو پای
 بیادری اقبال روز افزون سخن بدیجا رسید - و لخته بار دل بسبکی روی آورد - امید که بغرغ افزائی
 صبح سعادت دل را روشنی تازه و زبان را نیروی نو پدید آید - و نفس نفس فیوار^(۳) دشوار
 آسانی و شایستگی پذیرد *

* شعر *

مرا چون هاتف دل دید دمساز * بر آورد از رواق همت آواز
 بهار نو بر آر از چشمه نوش * سخن را دست باف تازه درپوش
 درین هنگام عشرت ابتسام (که موکب مقدس شاهنشاهی بعد از فتح قلعه چیتور در عرصه
 اجبیر فیض بخش عالمیان بود) موکب نو روز سعادت افزوز رسید - و رایت جهان آرای نیز اعظم
 در شرف خانه حمل ارتفاع گرفت - و حصون غنچه بتیز دستی نسیم^(۴) بهار گشوده شد - و عساکر
 نباتات چمن آرای روضه اعتدال گشتند *

* شعر *

بگسترده فرشی ز دبیای چین * بر و پیکر هفت کشور زمین
 دران بزمگه شادی آراستند * مهان^(۵) را بخواندند و می خواستند
 نمودند مهر و فزودند کام * گزیدند یار^(۶) و گرفتند جام

بعد از گذشتن سه ساعت و نه دقیقه از شب پنجشنبه یازدهم رمضان (۹۷۵) نهد و هفتاد
 و پنج هلالی تحویل سعادت اکلیل روی نمود - و آغاز سال سیزدهم الهی یعنی سال فروردین

(۲) در [نسخه ز] این عنوان را بعد (سخن را دست باف تازه درپوش) آورده - و در [بعضی نسخه]

مبارک عنوان چنین است آغاز دور دوم از جلوس اقبال ابد پیوند شاهنشاهی یعنی سال فروردین سیزدهم
 سنین الهی (۳) فیوار بروزن سزاوار بمعنی کار و صنعت و پیشه (۴) در [بعضی نسخه] بهاری (۵) نسخه
 [ح] جهان را - یعنی همگی اهل دنیا را (۶) نسخه [ی] بار *

(که رایات جهانگها بتسخیر قلمه چیتور متوجه بود) بوسیله لودی محرک سلسله یکجتهی شد که خاطر ازو جمع سازد - و طرح مصالحت انداخت - و بعد از مراسلات اتحاد و مفارقات یکتاهلی قرار داد که خانخانان بدین او آید - تا در مراجعه اساس رابطه را استحکام دهد - و خطبه و سکه را بالقاب کرامت شاهنشاهی مژن گرداند - خانخانان را رای بران قرار گرفت که پیش سلیمانی رفته سر رشته ظاهر را انتظام بخشد - هر چند خیرخواهلی و برین ازین اندیشه ناصواب ممانعت نمودند گوش نکردند با سیه صد کس گزیده خود و محبت علی خان و ابراهیم خلی اوزبک و لعل خان بدخشی و کوچک علی خان پسر میر سلطانی و یس قیچاق و میر هاشم برادر ابوالوعالی و هاشم خلی و متعلقان این مردم (که مجموع هزار کس باشند) به پنه روان شد - لودی آمده رسم تعظیم و احترام بجای آورد - و بعد ازین بایزید پسر کلان سلیمان آمد - و پنج شش کروه (که از پنه ماند) سلیمان باستقبال آمده با احترام دریافت - اول خانخانان جشی داشته سلیمان را بمنزل خود طلبید - و محفل آراسته ترتیب داد - روز دیگر سلیمان لوازم مهمانی بجای آورد و منبر را بنام مقدس سر بلند گردانید - و نقود را بسکه اقدس افتخار بخشیده پیشکشهای لایق داد و جمعی از اعیان او شور انگیز بوده تحریک گرفتن منعم خان کردند - که رایات عالی بتسخیر چیتور مشغول است - و اکثر امرای بزرگ در خدمت حضور اند - خانخانان را (که کارش بانجام رسانیدیم) تا پای تخت کمر (که مدافعه نماید) نیست - لودی چون ازین غدر آگاهی یافت سخنان هوش افزا در میان آورده گفت که با چنین صاحب اقبال (که سال بسال لمعات دولت افزائی او بر ممالک می تابد) در مخالفت زدن از عقل دور اندیش دور است - و دیگر آنکه خانخانان یک از بندهای تربیت کرده او ست - بزرگان تائید یافته ایزدی امروز بر هر مسکین (که نظر عاطفی اندازند) خانخانان میشود - از قصد این مردم معدود چه گشاید - دیگر مثل ابراهیم مخالفی در کمین داریم - چگونه این اراده تمسیت خواهد یافت - اگر چه سلیمان پذیرای نصیحت شده بود اما سایر افغانان (که مدهوش باد جهل بودند) این سخن گوش نکرده در پنه میزدند - منعم خان این خبر شنیده بلطائف الحیل اردوی خود گذاشته بکنکش لودی با معدودی جریده برآمد بعد از آنکه بسیاری از راه طی شد افغانان تیره رای اطلاع یافتند - و چون کار از دست رفته بود بغیر از طرز ملائمت کار دیگر پیش نگرفتند - بایزید و لودی جریده پیش خانخانان آمده اعزاز و اکرام بجای آورده برگشتند - و منعم خان از آب گنگ گشته دوسه منزل آمده بود که فتح نامه چیتور رسید - و موجب هزار گونه تقویت اولیای دولت شد - و سلیمان با دل جمع روی بهنگاله آورده در انصرام مهمات خود اشتغال نمود - و ملک آدیسه (که بتخانه جگذاشته در آنجا ست)

حاکم بنگاله بتازگی خطبه بنام نامی حضرت شاهنشاهی خواند - و بمنعم خان خانخانان ملاقات نموده گرگ آشتی کرد - و شرح این سرگذشت آنست که ازان باز [که مبارز خان (که بعدلی نامزد زبان شهرت است) کافر نعمتی نموده مدعی فرمانروایی شد] تاج خان کرانی با برادران گریخته به بهار آمد - و (چه دران ایام که محمدخان حاکم بنگاله سرشورش داشت - و چه بعد از در زمان بهادر) پیوسته گریخت و نفاق را رواج بخشید - تا آنکه بعد از کشته شدن عدلی در جنگ بهادر بعد از مدتی بهادر نیز بمرگ طبعی در گذشت - و برادر خرد او جلال الدین دعوی ریاست بنگاله و بهار کرد - تاج خان و برادر او گاه در مخالفت و گاه در موافقت بسر می بردند - و طرح آشتی و آشنائی بخان زمان انداخته نفاق آرای بودند - و بعد از سرگذشت بسیار جلال الدین نیز در گذشت - و ریاست بنگاله و بهار بتاج خان قرار گرفت و بعد از اندک فرصتی (که بفنون رنگ و ریو تاج خان بر ولایت بنگ و بهار استیلا یافته بود) رخت هستی بر بست - و سلیمان برادر خرد او بحکومت بنگاله و بهار و آنحدرد استقلال یافت و با خان زمان طرح دوستی انداخته در ثبات کار خود کوشید - و استقلال غریب بهم رساند افغانان بے سر همه گرد او فراهم آمدند - و خزینة جمع کرد - و فیل فراوان بدست آورد و (چون خان زمان بکردارهای خود گرفتار آمده بمرا رسید - و حضرت شاهنشاهی حکومت جونپور و آن نواحی بمنعم خان خانخانان مکرمت نموده معاودت فرمودند - چنانچه پیش ازین نگاشته قلم وقائع نویسی شده) زمانیه (که اساس نهاد خان زمان بود) اسد الله خان حراست آن از جانب خان زمان داشت - درینولا (که کرسی حیات او ریخته شد) اسد الله از سخافت رای کس پیش سلیمان فرستاده حاکم طلب داشت - که زمانیه را باو سپرده خود در حرام نمکی فرو شود - خانخانان چون برین معنی اطلاع یافت کسان فرستاده او را مستمال گردانید - و چون از سعادت ذاتی بهره داشت نصیحت پذیر گشته آنجا را بقاسم مشکي گماشته خانخانان سپرد و خود پیش خانخانان آمد - و لشکر افغانان (که بخیل زمانیه آمده بود) بے بهره باز گشت لودی (که بعقل و تدبیر و سعادت در زمره افغانان مذکور امتیاز داشت - و وکیل مطلق سلیمان در کنار آب سون بود) چون خانخانان را مرد آهسته صلاح جوی مصالحه طلب دانست طرح دوستی افکنده ایمنی ملک خود را از آسیب صدمات افواج شاهنشاهی باین رنگ اندیشید و میان او و منعم خان بتحف و هدایا و رسل و رسائل مبنای رابطه رسمی استحکام گونه یافت و درین وقت (که رایات جهانگشا به تسخیر چیتور نهضت فرمود) سلیمان در مقام استیصال راجه آدیسه و ابراهیم شد - و چون از منعم خان خانخانان خاطر جمع نداشت در چنین هنگام فرصت

و گردن‌کشان هندوستان را یکبارگی سودای نخوت از سر بدررفت - و بررشته خاص بندگی از سر گرفتند - و از عساکر اقبال درین روز بغیر از ضرب‌علی^(۲) تواجی هیچ یک شهادت نکشید و حضرت شاهنشاهی ادای سجدهات شکر نموده همچنان نصرت و همراہ فتح بعد از نیمروز باردوی مقدس متوجّه شدند - و تا سه روز دیگر بتقریب انتظام بعضی امور توقّف نموده تمامی آن سرکار را به خواجه عبد المجید آصف خان مکرمت فرمودند - و چون در مبادی این عزیمت والا نذر فرموده بودند [که بعد از حصول فتح پیاده متوجّه روضه منوره خواجه معین الدین چشتی قدس سره (که در اجمیر نورگستر است) توجّه فرمایند] زمانه (که از قلعه چیتور مراجعت فرمودند) پرتو ضمیر آن شهسوار دولت بایفای ندرے (که از صدق عقیدت مرکوز خاطر اقدس بود) نافت و تا اردوی ظفر قرین پیاده آمدند - و روز فروردین نوزدهم اسفندارمذ ماه الهی^(۳) موافق شنبه بیست و نهم شعبان کوس مراجعت بلند آوازه ساخته از اردوی معلی همچنان پیاده قدم صدق در راه نهادند و منزل بمنزل در شدت حرارت هوا و نفسیدگی ریگ بیابان بقدم شوق راه قطع میشد - و با آنکه حکم عالی بود (که عساکر اقبال سواره می آمده باشند) اما مقربان بساط اخلاص را از سعادت موافقت گزیر نبود - چندی از خاصان حریم عزت در سایه حضرت پیاده می‌رفتند - چون قصبه ماندل مضرب خیام اقبال شد شکونه قزاول (که پیشتر باجمیر رفته نوید آمدن ربابات اقبال را رسانیده بود) بسرعت آمد - و از منزوریان تجرد گزین آن روضه مقدسه عرائض بدرگاه جهان‌پناه آورد که حضرت خواجه در خواب درآمده فرمودند که پادشاه صورت و معنی از حق اندیشی و خداپرستی حسن ظن بمن مسکین کرده پیاده عزیمت زیارت دارد - بهر روشی (که دانند) آن قافله سالار راه حقیقت را ازین اندیشه باز دارند - که اگر او قدر بزرگی خود دانسته کجا نظر بر من خاک‌نشین کوی طلب انداخته - چون این عرائض بمصامع اقبال رسید آنحضرت از ان منزل سوار دولت شدند و روز آسمان بیست و هفتم اسفندارمذ ماه الهی^(۳) موافق یکشنبه هفتم رمضان خطه اجمیر از ورود اقدس مطلع اقبال گشت - و از یک منزلی پیاده بدستور معهود متوجّه زیارت شدند - و به آنکه بدولت سرای مخیم اقبال نزول فرمایند از گرد راه بطواف روضه قدسیه توجّه فرموده آداب زیارت بتقدیم رسانیدند - و جمیع مجاوران و معتکفان آن حواشی قدس را بمراسم اشفاق و افضال کامیاب ساختند - و تا ده روز دران خطه فیضانتما متوجّه مبدأ فیاض بوده باستغاضه انوار صوری و معنوی استلذاز داشتند •

و از جمله سوانح اقبال (که در ایام محاصره قلعه چیتور روی نمود) آن بود که سلیمان

(۲) نسخه [۱] حرب علی (۳) در [همگی نسخها] سه شنبه - اما همه غلط مینویسند •

و نائید اصنام قدم افشوده منتظر جانفشانی بودند - و بعضی در مساکن و منازل خود بر سر چهل ایستاده ترصد هلاک میبردند - و جمعی شمشیرهای برهنه علم کرده و نیزه‌های کوتاه گرفته رو بغازیان نصرت پیوند می‌آوردند - و این بهادران غزا پیشه بناوک دلدوز و تیغ معرکه‌سوز و سنان صف شکاف کار آن سیه‌بخشان را تمام می‌ساختند - و جمعی (که به بتکدها و خانها قدم چهل را ثبات داده بودند) غازیان اقبال‌مند را دیده بهای تهور بیرون میدویدند - و به بهادران فارسیده بصدقات قهر بخاک و خون برابر میشدند *

چنین رزمها در جهان کس ندید • نه از کاردانان گیتی شنید
چه گویم ازان جنگ و آن کارزار • که یک شمه نتوانم از صد هزار
و از اول صبح تا نصف النهار (که وقت زوال این بد اختران بود) بسطوت قهرمان کبریا ارواح و اشباح این مدبران میسوخت - و قریب سی هزار کس بر خاک هلاک افتادند - و سبب بسیار کشته شدن آن بود که در زمان پیش بتاریخ سیوم محرم هفتمند و سیوم هلالی (که سلطان علاءالدین در شش ماه و هفت روز گرفته بود) چون رعایا بجنگ نمی پرداختند از قتل این مانده بودند - و درینولا نهایت ستیزه و پرخاش بتقدیم رسانیدند - بعد از ظهور تباشیر استیلا و غلبه معذرت این گروه فایده‌مند نیامد - حکم قتل عام شد - و جمعی کثیر در بند هم افتادند *

و از غرائب آنکه قهر شاهنشاهی به بندر قچیان قدر انداز کم خطای قلعه فراوان بود - هرچند تفحص بسیار شد ازانها نشانی نیافتند - آخر چنان روشن گشت که آن بدکاران بلباس مکر و تزویر از قلعه جان سلامت برده اند - و طریق برآمدن چنان بود که (چون عساکر نصرت اعتصام دست غارت گشاده در بستی و تاراج کردن اهل حصار سرگرم شدند) این بندو قچیان (که تا هزار کس بودند) اهل و عیال خود را چون اسیران مقید ساخته روانه شدند - و بر جویندگان آنها حقیقت حال پوشیده ماند و چنان دانستند که پیادهای عساکر اقبال بند کرده جمعی را میبرند - و در چنان هنگام چنین تدبیر شایسته کرده نجات یافتند - اگرچه دران روز هیچ خانه و هیچ کوچه و هیچ گذری نبود (که از کشته‌ها پشته نداشت) اما در سه جا مخالفان بسیار کشته شدند - جمعی کثیر از راجپوتان در خانه رانا (که دران قلعه بود) گرد آمده فرو شدند - و این بدنهادان دفعه دفعه دود و سه سه کس برآمده جانفشانی میکردند - و جمعی انبوه در بتخانه مهادیو (که معبد و مقصد بزرگ ایشان بود) اجتماع نموده تن بشمشیر سپردند - و در دروازه رام پوره نیز گروهی انبوه شده گرد هستی خود بر باد دادند - و فتحی عظیم (که طراز فتحهای دولت افزای تواند شد) از مکن اقبال بظهور آمد

در گذشت - تاسی کسِ مردانۀ نامی را پیشتر از شمشیر رسیدن انداخته بود - و بانزده کس را بعد از زخم رسیدن - و از فیلِ مدهکر نیز کارهای شگرف پدید آمد - و مردانگیهای غریب کرد و از غرائبِ امور آنکه فیلِ کادره^(۲) چون درونِ قلعه درآمد اضطراب نموده از شور و غوغا گریخت و از اتفاقاتِ حسنه آنکه رو بروی جمعی کثیر از خمن گرفتار (که تن بهلاکت داده بجانب شکافه می آمدند) دوید - کوه تنگ بود - همه را بحالِ تباہ پایمال کرده متفرق ساخت - و بتائید غیبی چنین موهبتِ عظیم روی داد - و عظمت خان (که برو سوار بود) زخمی شد - و بعد از چند روز ازان زخم درگذشت - حضرت میفرمودند که درین هنگام بالای دیوار قلعه ایستاده نظارگی تائیداتِ ایزدی بودیم - فیلِ سبدلیه درونِ قلعه درآمد در کشتن و انداختن راجپوتان متوجه شد راجپوتی بجانب او دویده شمشیر انداخت - اندک بروی رسید - و او پروا نکرده او را بخراطوم پیچیده انداخت - در همین اثنا دیگرے رو بروی او شد - و سبدلیه بار روی آورد - و شخصِ اول از چنگال او خلاص شده باز از روی تهور شمشیرے از عقب او انداخت - و الحق بسیار خوب جنبید و آنحضرت میفرمودند که در عین زد و گیر از بهادران (که من او را نمی شناختم) بنظر درآمد که راجپوتی از مفاصله دیوار خرد او را بجنگِ خود طلبید - و او نیز گشاده پیشانی متوجه او شد یکی از دلوران لشکر منصور (که آنرا هم نمی شناختم) بمعانیت و امداد آن بهادر دیگر روان شد - و او باهتمام منع کرد که رسمِ دلوری و آئینِ مرورت نیست که او مرا به پیکار خواسته باشد - و تو بمدد کاری من بیائی - بصد اهتمام او را از آمدن بازداشت - و خود کارزار نموده کار او را تمام کرد - میفرمودند که هر چند ازین مردانۀ بامرورت نشان جستم پدید نیامد - همانا که از مردانِ غیب بود که بتائید این بزرگِ صورت و معنی پیکر جسمانی پوشیده بخدمت قیام داشت - اوائل فتح تا پنجاه فیل و اوخر تا سصد فیل درونِ حصار درآمد اعدا را پایمال ساخت - میفرمودند که نزدیک به بتخانۀ گویند سیام رسیده بودیم که فیلبانے فیل سوار شخصے را پایمال فیل ساخته و در خرطوم پیچیده بحضور اقدس آورد - و بعرض اشرف رسانید که نام این را نمیدانم - اما از سران این حصار می نماید جمعی کثیر در گرد او جانفشانیها کردند - آخر ظاهر شد که پتا بود - که پایمال مذلت و هلاکت گشت - درین هنگام (که بملازمت آورده بودند) رمقی باقی مانده بود - بعد از زمانے درگذشت راجپوتان جنگ جوی (که دران قلعه فراهم آمده بودند) قریب بهشت هزار کس بودند - اما از رعایا (که آنها هم در مراسم نگاهبانی و خدمت گذاری دقیقه فرو گذاشت نمیکردند) از چهل هزار کس زیاده بودند - زمانے (که رابات والا بقلعه درآمد) اهلِ قلعه بعضے در بتکدها بخیمال شرافت مقام

(۲) نسخه [ز ه] کاژره - و نسخه [و ح] کادره •

و در خانه رانهوران (که سردار صاحب خان بود) و در منزل چوهانان بسرکردگی ایسرداس جوهر عظیم شد - و تاسه صد زن در آتش ادبار آن سرکشان سوخت - و (هر چند آن شب در شگانه‌گاه کمره نماند - و از کشته شدن چیمیل هریک دل از دست داده خود را بکنج ادبار کشید) اما لوازم احتیاط مرعی داشته بهادران صف شکن و غازیان جان بناموس ده را از هر طرف آماده ساخته فرمودند که هنگام ظهور بوارق صبح باعتضاد جنود اقبال درون قلعه درآیند - و چون سفید سحر دولت دمید از اطراف مورچلهای خود جوانان کار طلب و دلیران نبرد درست درون قلعه درآمده در کشتن و بستن کوشش نمودند - و راجه پوتان سر رشته تدبیر از دست داده جنگ کرده^(۲) کشته میشدند - و حکم معلی بغفاق پیوست که از مقابل سابط فیلان چابک دست آزموده را درآورند - اول گرد باز دهو کرتا سردیوار آمده ایستاد - و بعد ازان مدهر در آمد - و پس ازان فیل جنگیا و سبدلیه و کادره در آمدند و هر کدام کاره چند کرد که از خیال بیرون باشد *

* شعر *

دو لشکر سنانها بر افراختند * کمینها گرفتند و صف ساختند
همه آهنین جنگ و فولاد خای * همه نامداران آهن قبای
یلانرا ز خون لعل تیغ ستیز * یکم جان سپار^(۴) و یکم در گریز
بپاشید خرطوم فیلان به تیغ * تو گفتمی همی مار بارد زمیغ
سپهدار بر ژنده پیل دمان * همی تاخت آورد بر ز^(۵) کمان
به تیغ و سنانها یکم کینه توخت * گهم دل درید و گهم سینه سوخت
ز خنجرش لاله نگارنده بود * ز درع یلان حلقه بارنده بود

و هنگام سفید سحری (که صبح اقبال اولیای دولت و شام ادبار اعدا بود) حضرت شاهنشاهی بر فیل آسمان شکوه سوار دولت متوجه قلعه شدند - و چندین هزار کس از جانفشانان دلاور در رکاب عزت پیداده بودند - و از غرائب آنکه ایسرداس چوهان (که از دلیران قلعه بود) فیل مدهر را دیده پرسید که این چه نام دارد - چون نامش گفتند در ساعت متهورانه تیز دستی نموده بیک دست دندان او گرفت - و بدست دیگر جمد هرزد - و گفت مجرای من پیش آن قدر دان جهان آرای خواهید کرد - و از فیل جنگیا کارنامها بظهور آمد - از انجمله راجه پوتی دویده شمشیر بخرطوم او انداخته قلم کرد - و او با وجود خرطوم بریده (که زندگی دشوار است) عربدهای آسمانی برانگیخته

(۲) در [چند نسخه] کرده کرده (۳) در [بعضی نسخه] گرد باز و هکر - و در [بعضی] گرد باز و هوکر

(۴) نسخه [ج و] سپارد یکم - و نسخه [ی] سپار و دگر - و نسخه [ب ط] سپارد دگر (۵) در

[بعضی نسخه] زه بر کمان - و در [بعضی] و برزد کمان *

جا کرده تماشای دلیرانِ پُردل و شیرانِ زنجیر گسل میفرمودند - و درین دوشب و یک روز این شجاعت‌مندان بمنابۀ مشغولِ پیکار بودند که خواب و خور پیرامونِ شان نمی‌گشت - و طاقتِ مترددانِ طرفین طاق شده بود - تا آنکه سحرِ دی‌بهر پانزدهم اسفندارمذ ماهِ الهی موافقِ صبح سه‌شنبه بیضت و پنجم شعبان آن قلعه فلک‌اساس مفتوح شد - و شرحِ این سانحه بهجت بخشِ دولت افزا (که فتح‌نامه اقبال تواند بود) آنست که در شب گذشته (که صبحِ نصرت در پی داشت) از اطراف و جوانبِ قلعه هجوم آورده جنگ انداختند - و چندین جا رخنه در دیوارِ قلعه افتاد - و علامتِ شکستِ حصار ظاهر شدن گرفت - و نزدیکِ ساباطِ دلیران صف‌شکن از لشکر منصور پی‌عهدستی کرده بهیارے از دیوارِ استوارِ قلعه را ویران ساختند - و دادِ جانفشانی و جان‌ستانی دادند - و نصفی از شب گذشته بود که متحصنانِ قلعه در شکافِ دیوار هجوم آورده یکطرف جان بباد فنا می‌دادند - و یکطرف کرباس و پنبه و هیزم و روغن آورده پُر می‌ساختند که در حین رسیدنِ غازیانِ تند خوی آتش داده نگذارند که کسی عبور تواند کرد - درین اثنا بنظر اقدس آمد که شخصی جیبۀ هزار میخی در بر (که علامتِ سرداری باوی بود) دران شکاف‌گاه آمده اهتمام می‌نمود اما معلوم نمیشد که کیست - دران هنگام حضرت شاهنشاهی بندوقِ سنکرام نام (که از بندوقهای خاصه است) گرفته بجانب او انداختند - و بشجاعت خان و راجه بهگونت داس فرمودند که من از شادی و سبکی دست (که در حینِ زدنِ نخچیر ظهور می‌یابد) در می‌یابم که غالباً بندوقِ من باین مرد رسیده باشد - خانجهان بعرضِ اشرف رسانید که این مرد امشب مکرر اینجا آمده اهتمام میکند - اگر باز امشب نیاید ظاهر میشود که از هم گذشته است - ساعتی ازین واقعه نگذشته بود که جبار قلی دیوانه خبر آورد که دران فرجه از مخالفان کسی نمانده است و مقارنِ این حال از درونِ قلعه از چند جا آتش برخاست - ایستادهای پایه سریرِ اعلی دران باب خیالها میکردند - راجه بهگونت داس معروض داشت که این آتش جوهر است - چه رسمِ ست در هندوستان که (چون کارے چنین پیش می‌آید) خرمی از صندل و عود و غیر آن در خورِ مکنت سرانجام میدهند - و اقسامِ هیمة خشک و روغن مهیا می‌سازند - و معتمدانِ سخن شفو و سفکدانِ دل بر جا را بر عوراتِ خود میگذارند - همین (که شکست متیقن میشود) مردان کشته میشوند و آن سنگین‌جانان آن بے‌گناهان را در آتشِ آن آتشکده خاکستر می‌سازند - و احقّ آن صبح (که نسیم فتح و دولت وزید) مشخص شد که بندوقِ شاهنشاهی بجیمیل سردارِ قلعه رسیده و کار او و قلعه ساخته برد - و آن آتش جوهر برد - و در خانه پتا از قومِ سیسودیّه از خاصانِ رانا

و از میان گوشت او گذشت - و چندان آسیبی نرسید - بر زبان مقدس حضرت شاهنشاهی گذشت که جلال خان آن قدر انداز خود بنظر در نمی آید - اگر خود را بنماید انتقام ترا ازو بکشیم - و بجانب بندوق او (که از روزنه ظاهر بود) بندوق سراسر است کرده انداختند - و فرمودند که عجله الوقت انتقام ترا از بندوق او میگیریم - انداختن همان بود و از آن روزنه گذشته باو رسیدن همان - اگرچه در آن وقت بیقین نه پیوست (که آن بندوق بآن بندوقچی رسید) لیکن از طرز فروهشتن بندوق رسیدن بصاحب او قیاس میکردند - و بعد از کوش احوال بظهور پیوست که بندوق پادشاهی کار آن مدبر را ساخته بود - و آن بندوقچی اسمعیل نام سردار بندوقچیان بود - و باقبال روز افزون اهل آن مورچل ازین کارنامه پادشاهی آسودند - و همچنین همواره آنحضرت بسیاری از نامداران حصار را از پای انداخته بخراب آباد هلاکت می فرستادند - و روزی در مورچل جانب چیتوری (که کوهچه ایست نزدیک قلعه) بنفس مقدس آمده اهتمام اتمام کار داشتند - و در محال (که بندوق و توپ کلان می آمد) آهسته آهسته میگذشتند - چون اعتماد کلی بر محافظت و معاونت ایزدی بود غبار اندیشه بخاطر اقدس راه نمی یافت - ناگاه توپ بزرگ نزدیک آنحضرت افتاد که بآن توپ بیعت کس از مجاهدان صفوف اقبال بشهادت رسیدند - روزی بندوق بخان عالم (که نزدیک آنحضرت ایستاده بود) رسید - و از جیب^(۲) او گذشته چون بجامه پایان رسید بصیانت الهی از رطوبت عرق سرد شد - و موجب تقویت بواطن ارباب جهاد گشت - و روزی بندوق بمظفرخان رسید - و بخیر انجامید - و درین شغل دولت پیرای بسیاری از امثال این حمایت دادار جهان بظهور آمد که باعث هدایت ساده لوحان انجمن ظاهر شد - و سرمایه مزید عقیدت اصحاب اخلاص گشت •

چون همت عالی مفتاح معاهد مقصود و مصباح مکامن تقدیر است علی الخصوص هرگاه چنین صاحب اقبال دل در کاره دشوار بندد هرچند از اندیشه اهل روزگار بیرون باشد بمیل بدائع قضا و قدر آن کار باسانی بر آید - از انجمله بمقتضای همت والی شاهنشاهی (که ترجمان تائید ازلی ست) کار سابط باهتمام راجه تودرمل و قاسم خان میر برو بحر بخوبترین وجه اتمام یافت - و بر بالای سابط منازل و مواقف دلگشا ساخته شد - آنحضرت پیش از اتمام آن دو شب و یک روز در همانجا بوده بتوجهات عالی اهتمام میفرمودند - و مجاهدان اقبال مند دل بر قلعه گشائی بسته دیوار قلعه را ویران میکردند - و از انجانب نیز دلیران دلارها می نمودند و آنحضرت بنفس مقدس^(۳) دل در پیکر بسته داد بندوق اندازی می دادند - و بنشین سطح سابط

(۲) در [چند نسخه] جیبه جامه او (۳) نسخه [ح] نفیس - و نسخه [ط] نفیس مقدس •

قویب چهل کس (که در دره‌های کوه برای خود پناه اندیشیده فرصت جوی بردند) خاک و خشت بسیار از قلعه جدا شده آن تنگنای را گرفت - و بعد از فتح قلعه ظاهر شد که این بهادران چنین از هم گذشتند - و از جانب مخالف بآتش قهر ایزدی سوخته نزدیک چهل کس بخاکستایی عدم برابر شدند - و چون بدیگر مبارزان نبرد آرای^(۲) این ساخته معلوم شد خود را رسانده در زد و گیر گشادند - و مخالفان تیره رای از یکطرف جان می سپردند - و از راه دیگر در برآوردن دیوار جهد مینمودند - تا آنکه در افدک فرصتی دیواره عریض بهمان ارتفاع برآوردند - و در همین روز در مورچل آصف خان نقب افروختند - آتش خوب در گرفت - و از مخالفان تاسی کس بعدم فروشدند و بهادران لشکر اقبال را اگرچه آسیب نرسید اما کاره هم نتوانستند از پیش برد - هرچند جای آن بود (که قلعه نشینان ادبار چشم عبرت کشوده توسل بعجز و زاری نمایند) لیکن [چون در لشکر اقبال امری (که بظاهر سرمایه شمانت کوتاه بیفتان تواند شد) بوجود آمده بود] این معنی را دستاویز نخوت و استکبار ساختند - و همت خسروانی این را باعث مزید توجه دانسته بیشتر از پیشتر توجه فرمود - این طبقه اگرچه در نفس امر باجل خود فروشدند و پیمانته هستی این کوه پُر شده بود اما پایه اخلاص و رتبه سعادت ایشان افزود - اگرچه اهل قلعه شمانتها بظهور آوردند اما توجه حضرت شاهنشاهی (که در گرفتن آن قلعه نه بتدبیر و تدبیر بود) اطمینان پذیرفت و نیز نیز جلوان معسکر اقبال را هدایتی شد - که نیز دستی در امثال این امور بر نداشت - صبره و سرانجامی باید - چه مضبوطی آن کوه والا یکطرف - و محکمی قلعه یک جانب - و آذوق یکسر و مردان جنگی جدا - رای شاهنشاهی بانظام مهماب سابط (که بهترین روشهای قلعه گیری ست) قرار گرفت - و بیشتر از پیشتر در اتمام آن کار شگرف اهتمام رفت - و آنحضرت بارها بسابط و نزدیک بقلعه شناخته بندوق اندازی فرموده - و نمایان نمایان زده - از آنجمله روزی آن شیر بیشه عظمت گرد حصار میگشت - چون نزد مورچل لکهنه عبور اقدس افتاد غازیان نصرت اعتصام پناهها ساخته لوازم محاصره بتقدیم میروسانیدند - آنحضرت در پناه دیواره ایستاده از روزنهای دیوار بندوق اندازی میفرمودند - و ملازمان عتبه دولت کمر خدمت بسته شرف حضور داشتند - و بدو واسطه جلال خلی ایستاده بود - و سپهر خود را بر دیوار پناه نهاده از زیر سپر نگاه قدر اندازان قلعه میکرد و فدائیان درگاه (که دران مورچل اهتمام داشتند) از قدر اندازی و کم خطای یکی از توپچیانی قلعه (که در مقابل دلیران سرگرم کار خود بود) شکوه میکردند - که بس از غازیان این مورچل را آسیب رسانده است - ناگاه همان بندوقچی کم خطا سر جلال خان را پوش نظر داشته بندوق انداخت

(۲) در [چند نسخه] زمای (۳) در [بعضی نسخه] مرخود را (۴) نسخه [ج] نیست .

میکوشیدند - و از دیگر طرف نقیچیان فولادچنگ کار پیش برده از دو جانب را بهای حصار رسانیدند - و از قلعه دو جا را متصل باهم مجوف ساختند - در یک مجوفه صدوبیست من داروی تفنگ انداخته بودند - و در مجوفه دیگر هشتاد من - و حکم مقدس بنغاز پیروست که مجاهدان خدمت گزین و بهادران کار طلب مسلح و مکمل مترصد بایستند - که (چون آتش در دهند - و دیوار از هم باشد) تیز دستی نموده قلعه را بتصرف درآرند - روز اسفندارمذ پنجم دی ماه الهی موافق چهارشنبه پانزدهم جمادی الاخری بارتها را آتش دادند - آن برج از بین و بنیاد کنده با تمامی سپاه آن سیه بختان (که بر سر آن بجنگ سرگرم بودند) هوا گرفته متفرق و متلاشی شد - و فتیله مجوفه دوم آتش نگرفته بود که افواج ظفر پناه دیوار قلعه را پراکنده دیده بے تشخیص و ملاحظه از پیش رو برو گرفته برمنفذ آن دویدند که خود را اندرون اندازند - بیکبار در مجوفه دوم نیز آتش درگرفت - و آن فوج سعادت پیوند (که روی بدرآمدن قلعه داشت) و گروه از مخالفان تبه رای (که آماده مدافعه بودند) همه یکبارگی در آن صدمات در آمدند و از تند باد حادثه تفرقه در جمعیت آباده ارواح و ابدان شان افتاد - و سر رشته انتظام اعضا از یکدیگر گسیخته روی در پراکندگی آورد - و سنگها بفرسنگها رفت - و آواز این قلع عنیف تا به پنجاه کوه و بیشتر رسیده موجب تعجب مستمعان شد - و منشای این خطا آن بود که راه فتیله این دوجای مجوف یک ساخته از یکجا آتش دادن قرار داده بودند - و همچنان کردند - یک دیر تر آتش خورد و بهادران نبرد سر رشته ملاحظه از دست داده تاختند - و پیشتر از آن (چون حقیقت مهیا شدن نقب بمسامع علیه حضرت شاهنشاهی رسید) بر زبان اقدس گذشت که مناسب آن بود که جای آتش دادن هم دو تا ساخته شود - مبادا فتیله بیک دیر تر رسد - و آسیب روی نماید - و همین قضیه مستقبله را بچشم دور بین دیده بودند - کبیرخان و سایر متصدیان این مهم اندیشیده خود را تصویر نمودند - و بسرعت از یکجا بدو محل آتش دوید - لیکن در وقت کار چون تقدیر برین رفته بود تدبیر سود مند نیامد - و روی داد آنچه روی داد - قریب دویست کس از لشکر منصور عروج بملک تقدس نمودند - از انجمله صد کس نامی بوده باشند - و ازین صد کس نزدیک بیست کس پادشاه شناس و از ناموران این مردم سید جمال الدین پسر سید احمد از سادات بارهه بود - که از منظور این نظر عاطفت اثر آنحضرت امتیاز داشت - دیگر میرک بهادر و محمد صالح پسر میرک خان کولابی که در عنقراب جوانی در جرأت شعله آتش بود - دیگر حیات سلطان و شاه علی ایشک آقا ویزدان قلی و میرزا بلوچ و جان بیگ و یار بیگ برادران شیر بیگ بسارل باشی و میرک بهادر - و جمعه

(۲) نسخه [ب ح] جلال الدین (۳) نسخه [ز] که از

قلعه را از نه برج و دیوار مجوف سازند - و پُرداری تفنگ ساخته آتش درزنند - و برج و دیوار را بر باد هوا داده مردان کار طلب در آیند - و از یک طرف به ثبات تدبیر اساس سابط نهند فرمان پذیران بارگاه سلطنت باین دو امر بدیع کمر همت بستند - اگرچه مورچل بسوار بود (چنانچه در آن را غازیان عقیدتمند جدا جدا پناه برای خود ساخته احاطه کرده بودند) لیکن سه مورچل عمده بود - اول مورچل خامه حضرت شاهنشاهی که محاذی دروازه لکپوته بود و صاحب اهتمام این مورچل حسن خان چغنا رای پترداس و قاضی علی بغدادی و اختیار خان فوجدار و کبیر خان بودند - و نقابان خارا تراش ازین طرف بازاری همت بنقب قوی ساختند و مورچل دیگر بگردانی شجاعت خان و راجه تودرمل و قاسم خان میر بر و بحر مقرر بود - و درین مورچل از یک تیرانداز مسافت در عین بازندگی از کمر کوه (که قلعه بر قلعه آن بود) اساس سابط نهادند - و مورچل سیوم بعده اهتمام خواجه عبدالمجید آصف خان و وزیر خان و جمیع دیگر از بهادران سعادت منش نامزد بود - و (چون در آوردن دیگهای بزرگ از محال خود کار بطول میکشید) دیگ بزرگ (که نیم من غلوطه او بود) بحضور اشرف ریختند - چون [اهل قلعه بران حال (که هرگز در وهم و خیال ایشان نگذشته بود) مطلع شدند] درد حیرت در دماغ آشفته ایشان پیچید - و دانستند که اساس استیصال ایشان است - که روز بروز سامان می پذیرد - بناچار دست در حبله و تزویر زدند دفعه سانداز سلاحدار و مرتبه صاحب خان را فرستاده آئین تضرع و زاری پیش گرفتند - که خود را در سلک فرمان برداران درگاه معالی دانسته پیشکش هرساله قرار میدهیم - بعضی لویلی دولت را این سخن مستحسن آمده بعرض اقدس رسانیدند - و باین قرارداد عنان ازین شغل ثقتن صلح دیدند لیکن غیرت سلطنت قبول این معنی نفرموده خلاصی را منحصر در آمدن رانا ساخت - هر چند (بزرگان اردوی معالی از تردد دایمی بتنگ آمده در برخاستن ازین مهلکه کوشش نمودند) فایده مند نیفتاد - و آن بد نهادان قدر دولت ملازمت ندانسته با تمام اسیران سجن قلعه بر بالای برج و باره جمع شده هنگام نبرد گرم ساختند - توپچیان چابک دست در میان ایشان فراوان بودند همواره بر سر گیلکاران و مزدوران تیر باران میکردند - و کار گذاران سپرها از چرم خام تعبیه پناه کرده در ساختن سابط تیز دستی و بخته کاری می نمودند - و با این همه احتیاط هر روز قریب دویست نفر بخاک فنا می افتاد - روز بروز سابط پیش می بردند - و نقب سرانجام میدادند - و فعله و عمله این اساس نصرت را نفوذ انعام در دامن امید میریختند - و زروسیم خاک بها شده بود - و از دو طرف بطوریکه توپ کار نکند دیوار گلین مریض مار پیچ برآورده برای هلاک آن انعامی منشان عقارب سرشت

با جمعی از آمو را بر شهر رام پور تعیین فرمودند - و او رفته آنرا بکلید تیغ بگشود - و مورد آفرین شاهنشاهی گشت - و چون رانا را بجانب آدیپور و کوملیز نشان میدادند حسین قلی خان را بالشکره گران بدستگیر کردن او فرستادند - حسین قلی خان بشهر آدیپور (که دارالایالت رانا بود) رسیده بقتل و نهب دمار از روزگار کردن کسان برآورد - و هر جا اندوخته از متمرّدان در نواحی آدیپور و کوهستان کوملیز شنید بصاعقه شمشیر آتش بار سوخت - و غنیمت فراوان بدست آورد و در جست و جوی رانا تکبوی عظیم نمود - چون ازان گم گشته تیه ادبار نام و نشان نیامد بموجب حکم معلی مراجعت نموده بدولت بساط بوس سربلند شد *

و درینفولا (که موکب والا بمحاصره قلعه اهتمام داشت) بمسامع عز و جلال رسید که اعتماد خان گجراتی از چنگیز خان و میوزایان شکست یافته بدونگر پور آمده - و مقارن آن حال عرضداشت اعتماد خان با پیشکشهای لایق بیایه سربر اعلی رسید - از انجمله فیل دریائی بود که گوشهای دراز مفرط داشت - و حرکات عجیب ازو سر میزد - حضرت شاهنشاهی آیندهارا بنوازش تلقی فرموده حسن خان خزانچی را بامنشور استمالت همراه آن جماعت ساخته رخصت دادند - و درینوقت او را سعادت راهبری نکرد که بدولت آستانبوس کامیاب گردد - و حسن خان در دارالخلافه آگره از گجرات رسیده بزمین بوس سعادت پذیر شد *

چون [عزیمت خسروانی در گرفتن آن قلعه (که در رفعت و استحکام انگشت نمای دور بینان است) بیشتر شد] بهادران عساکر اقبال پیوسته از راه بے جلوی بآن قلعه آسمانی شکوه رسیده می تاختند - و داد دلیری و دلوری میدادند - چون خان عالم و عادل خان - لیکن همان طور (که زمینیان را دست بآسمانیان نمیرسد) سود مند نمی آمد - و آنحضرت پیوسته بقدرغن تمام بهادران تیز جلورا منع میفرمودند که تاختر چنین را شجاعت نگویند - بلکه داخل تهور است که ارباب دانش آنرا از اعتدال برکوان دانسته از اخلاق ذمیمه می شمارند - لیکن این مردم (که مغلوب تهور بودند) گوش بر نصائح خرد افزای نکرده پیوسته بر گرد قلعه میدویدند و بعیار از مردان نبرد گلگونه زخم بر رخساره شجاعت میزدند - و بسیاریه درین انجمن مرد آزمائی جام خوشگوار شهادت میکشیدند - چه تیر و تفنگ (که این صفدران می انداختند) سطح باره و کنگره خراشیده میگذاشت - و آنچه ازان سیه بختان می آمد باسپ و مردم می رسید و کاره ساخته نمیشد - بذابران حکم معلی شرف نفاذ یافت که جاهای مناسب اندیشیده

(۲) نسخه [ح] کوملیز (۳) نسخه [ا] بمسامع علیه رسید (۴) نسخه [ح] بدونگر پور - و در

[بعضی نسخه [بدونگر پور (۵) نسخه [د] نهشته *

منصوره کمتر همراه بود (سرتائید الهی دریافت و بجنود معنوی اکتفا نموده پیشتر نهضت فرمود که شاید رانا کمی عساکر اقبال شنیده از شعاب جبال بیرون آید - و کار او باسانی ساخته گردد و آن سیه بخت چون دانسته بود (که از اسباب قلعه گیری همراه موکب معلی کمتر است) بخيال آنکه پرتو توجه مقدس بتسخیر قلاع نخواهد یافت) برین خیال فاسد اساس نهاده قلعه چیتورا (که بگمان کوتاه بینان کمند استیلا بکنگره رفعت او نتواند رسید) مضبوط ساخته آذوقه چند ساله ترتیب داد - و پنج هزار راجپوت شجاعت سرشت را از ناموران ناموس پرست دران قلعه گذاشت - و اطراف و نواحی را ویران کرد - تا آنکه گیاه در صحرا نماند - و خود را به تنگنای کوهستان کشید - چون موکب معلی بنواحی قلعه چیتور نزل اقبال فرمود رای جهان گشای درین (که سر بدنبال آن خون گرفته نهند - و بکوهستان قلب در آیند) صلاح دولت ندیده بالهام اقبال تسخیر قلعه چیتورا (که اساس قوت و مدار دولت او بود) پیش نهاد همت والا ساختند و روز آبان دهم ماه آبان الهی موافق روز پنجشنبه نوزدهم ربیع الآخر بحدد قلعه رسیده سرادقات نصرت نصب فرمودند - و درین وقت شدت عواصف و ریاح و هدمات بوارق و صواعق زمین و زمان را متزلزل ساخته بود - و غریب ابرو رعد جوش و خروش در کون و مکن انداخته - و بعد از ساعتی هوا صاف شد - و عالم انکشاف یافت - و قلعه از دور نمودار گشت * * شعر *

یکم قلعه بر روی آن کوهمار • بر آورده سر تا بچرخ چهار

برو مرغ اندیشه را راه نی • کس از کار و کردارش آگاه نی

رای گیتی گشای بر محاصره آن قلعه آسمانی ارتفاع و حصول مواد تضيقي متحصّان قرار گرفت بنا برین اندیشه بلند روز دیگر ازان منزل بدولت و اقبال کوچ فرموده در فضای دامن کوه (که این قلعه والا شکوه بر قلعه آن اساس یافته) نزل اجلال فرمودند - و با چندی از مقربان بحاط عزت سوار دولت شده دوره کوه را بنظر بلند بین (که ادوار افلاک را احاطه نموده) نظارگی گشتند و ارباب مساحت (که همیشه در رکاب نصرت اعتصام می باشند) آنرا زیاده از دو کوهه پیمودند و از مابین کوه (که آمد و شد خلأقی میشد) به پنج کوهه میکشید - توجه بدسخیر آن گماشته بخشیان عظام را حکم بر تقسیم مورچلهها فرمودند - جمعی (که در رکاب دولت رسیده بودند) بمورچلهای خود فرود آمدند - و از عساکر اقبال آنکه از دنبال میرسید مورچله جدا می یافت^(۳) و بدین اسلوب در مدت یک ماه تمامی دور قلعه را جنود نصرت فرو گرفت - و در همین هنگام برخی از امرا را بنهب و غارت ولایت او و تادیب و تنبیه سرکشان آنحدود روانه ساختند - آصف خان را

(۲) در [اکثر نسخه] ازین که (۳) نسخه [ط ی] می ساخت *

نهیست عالی فرموده متوجه تذبیه و تادیب رانا شوند - و گروه از امرای ظفر اعتصام را روانه ملک مالوه ساخته عرصه آنرا از غبار بنی و عناد فرزندان محمد سلطان میرزا پاک گردانند قرعه این خدمت بنام شهاب الدین احمدخان افتاد - شاه بداغ خان و مرادخان و حاجی محمدخان سیستانی و امثال ایشان را در صوبه مالوه جایگیر کرده سامان این کار بر ذمت همت این سعادت اسلطان مرجوع داشتند - و این مردم از حوالی قلعه گاگرون رخصت یافته از معسکر والا روی بمقصد آوردند و بجلان همت شافته تا حوالی آجین عنان کش عزیمت نگشتند - و میرزایان پیشتر ازان (که عساکر فیروزی مند بآن حدود آید) فرار اختیار نموده راه گجرات پیش گرفتند - تفصیلش آنکه در وقتی (که خبر نهضت موکب عالی بایشان رسید) که از مستقر خلافت منزل بمنزل پیش می آید (که برادر مهدی بود - و سر تاجرش میخارید) برخاسته پیش ابراهیم حسین میرزا و محمد حسین میرزا (که در آجین بودند) رفت - که یکجا شده در تدبیر ادبار خود کوشش نمایند - و (چون بآن شور بختان خبر وصول موکب مقدس بحوالی قلعه گاگرون رسید) از راه سراسیمگی درآمده روی بمندو آوردند - و درانجا انج میرزا از ارتفاع آوازه کوس اقبال قالب نهی کرد - و دیگر برادران طاقت مقابله و مقاومت با عساکر منصوره از پایه همت خود برتر دیده بقدیم ادبار بجانب گجرات فرار نمودند - و بچنگیز خان [که از غلامان سلطان محمود گجراتی بود و بعد از واقعه محمود دست استیلا بر بعضی از قلاع گجرات (مثل جانپانیر و بروچ و سورت) یافته حکومت رانی میکرد] متوسل شدند - و آنجا هم سلوک بیهنجار نموده غبار انگیز تفرقه بودند تا آنکه بعد از فتح گجرات خاک هلاکت بر فرق خود بیختند - چنانچه شرح این کارنامه اقبال بموقع خود نگارش خواهد یافت - و بالجملة افواج قاهره عرصه مالوه را از غبار این سیه روزگاران مصفی یافته بجایگیرهای خود رحل اقامت انداختند - و عرائض نصرت طراز متضمن ادبار اهل بنی و آوارگی آن طبقه از ممالک محرومه بدرگاه مقدس ارسال داشتند •

محاصره نمودن حضرت شاهنشاهی قلعه چیتور را

دران هنگام (که موکب مقدس را بتقریب سامان لشکر مالوه در ظاهر گاگرون توقف افتاد) آصف خان و وزیرخان (که درین حدود جایگیر داشتند) بموجب حکم معلی پیش رفته قلعه ماندل را (که از قلاع مستحکم رانا بود - و بشجاعت راوت بلوی سولنگی استحکام داشت) بسطوت اقبال شاهنشاهی فتح کردند - و موکب مقدس بعد از سامان لشکر مالوه (با آنکه بحسب ظاهر از عساکر

- بخاکِ ناصیه‌آرای سجده‌های نیاز * که می‌برند ریاضت کشانِ لب‌نانی^(۲)
 بگردِ راهِ سلامتِ روانِ منزلِ قدس * ببدرقانِ سلوکِ طریقیِ اِیقانی^(۳)
 بنکته سنجیِ توحیدِ پورِ اعرابی * بخرقه پوشیِ تجریدِ پیرِ خرقانی
 که معتکف نشدم از برای مال و منال * بحضرتِ تو که با بخت و تخت شایانی
 خدای عز و جل بر رختِ تجلی کرد * که قبله من درویش از پیِ آنی
 عبادتِ سببِ برویِ تو سجده آوردن * که در سجودِ ادب قبله گاه گیهانی
 خدا شناس کمالِ تو می‌شناسد و بس * که قبله گاه امیدِ خدا شناسانی
 سجودِ بنده گیت بر جهانیان فرض است * درین سخن نبود اختلافِ ادیانی
 چرا نه قبله اقبالِ من شود حرمت * که روی دل بتو دارند قاصی و دانی
 بشکرِ نعمتِ تو موبموی من گویاست * حدیثِ کفر مرابه که حرفِ کفرانی
 دقائقِ نعمتِ شرح کی توان دادن * بقیدِ حرفِ نیاید امورِ وجدانی
 بدورِ عدلِ تو از تار و پودِ معنی و لفظ * بدوشِ ماه نهادم لباسِ گنّانی
 بکعبه که من احرامِ طرفِ آن دارم * گلِ بهشت کند در رهش مغیلائی
 ز شام تا ببحر می‌خلد به سینۀ من * عروسِ حجله خاطر بنارِ پستانی
 پیِ خلیدنِ دل‌های حاسدان دارد * خدنگِ کلکِ مرا حرفِ تیرِ پیکانی
 صغیرِ قدس برآید ز طایرانِ خیال * چو نخلِ قلم بشکفت بر بانی
 بجنبشِ قلم کلکِ همگان نرسد * لوی شاه کجا و عصایِ چوبانی
 بنکته نمکین کز قلم برون ریزم * رسد دواتِ مرا دعویِ نمکدانی
 بمن رسید ز فیضِ نوالِ مجلسِ شاه * بروجِ آنچه رسد از شرابِ رنجانی
 ز منت‌های امل صد قدم نهم برتر * عنایت و کرمیت گر کنند اعوانی
 زبانِ خواهشِ من از ادب نمی‌جنبید * برآر آرزوم آنچه‌ان که خود دانی

* فی‌ان‌هایه سُولی علیک تکلانی *

کجا بودم - شادابی سخن سیرابی بکجا آورد - ^(۴) القصه (چون گیهان‌خدیو را درین یورش نیتِ حقِ اسلَس مبتنی بر عمومِ عاطفت بود) بے آنکه اهتمامِ بجمعِ لشکرها شود آمرای والا شکوه (که خدمت را راس‌المالِ عباداتِ خود میدانسته‌اند) در ملازمت جمع آمدند - و اردوی معلّی از هجومِ عساکرِ فیروزی مند عالمِ دیگر گشت - غیرتِ ذاتیِ مقتضیِ آن شد که آنحضرت بنفسِ اقدس

(۲) نسخه [ح] به پیشانی (۳) در [بعضی نسخه] ایقانی (۴) در [چند نسخه] پیرایه *

- چه گویم آنکه ز گنجینه‌های انعامش • سفید و سرخ چه اندوختم بهمیان‌ی
- چه گویم آنکه ز لطفش چه طرف بریستم • ز هر چه لازمه خانی ست و ترخانی
- دو دولت از در اقبال تا بمن رو کرد • کشید طالع انکیسیم بلخیانی
- یک معلمی شاهزاده‌های عظام • که بر نهال ادب میکنند اغصانی
- نخست حضرت سلطان سلیم دریادل • که جلوه خردش موجه ایست عمّانی
- دگر طراز پرند امید شاه مراد • که دامن فلکش میگفت گریبانی
- دگر جهان ادب دانیال کز شفقت • کواکب شرفش میکنند اخوانی
- دل ز روی حقیقت به نزدشان بودم • چو پیش پیر ادب کودک دبستانی
- زه فلک منشان کز کمال عقل کنند • در انتظام جهان با سپهر اقترانی
- بلوح عقل کس را که چشم دل باز است • خطاست دیده بسوی حروف بستانی
- چرا بجای سیردا نهد سواد مداد • دل که از لمعات هدایت لمعانی
- دوم سجود ارادت که از میامی آن • بانحطاط کشیدم قسوی حیوانی
- با آسمان کرم هر یک ازان دو شرف • بفرق طالع من منتهی ست منّانی
- جهان پناه شها آفتاب قدر مها • که جان عالمی امروز و عالم جانی
- سخن درست بگویم که هفت قالب را • همین نه جانی و جانی که جان جانانی
- بقر بخت و شکوه نهاد و رفعت قدر • ز هر چه عقل بسنجد هزار چذدانی
- بر روز عید ظهور ولادت زبید • که بختیان فلک را کند قربانی
- در التفات و کرم اختیار نیست ترا • ز آفتاب چه آید بجز درخشانی
- زمامی درت آنکس که بار محمل بست • بفرق منّت باز آردش بشیانی
- گران نیاید اگر بر مسماع اجال • حدیث تازه کنم با وثوق ایمانی
- بآن خدای که در ذات شاه تعبیه کرد • لطافت ملکی با کمال انسانی
- با آسمان که ز روی ارادت حرکت • حکیم تیز نظر گیردش بحیوانی
- بار تمام کواکب ز ثابت و سیّار • همه به بحر فلک قطرهای امکانی
- بانظام عناصر که بر صحیفه کون • همی کنند بنظم وجود ارکانی
- با اجتماع موالید کز تقلّب حال • همی کنند بهم اقتزاع ولدانی
- بهیکل تن آدم که عالمی ست صغیر • کزان حواس و قوی را رسید بلدانی
- بگرمی نفس صادقان که نمودند • بعهد روز ازل نا درست پیمانی

- بجوم کلب فرومانده در تک و دو حوص • بخاک ریخته مد آبرو ز بے نانی
 بچشم خیره سیه کار نقش مطرودی • بنفس تیره گل اندود چاه خدانی
 بچار سوی ملامت که خاک دهر هر • اسیر بیع و شرای متاع خسروانی
 که درشت ادائی ز لب بروی کرده • که لفظ برتن معنی نموده خفتانی
 که خیال خنک برده در عبارت گرم • چو آب سرد بگرما به زمستانی
 تراش کرده خرف ریزهای خام برو^(۲) • نهاده قیمت فیروزه بدخشانی
 چنان درشت که هرگز بدل نه پیوند • حدیث شان بسریشم اگر بچسپانی
 چوریگ خاک نشان همچنان برآید خشک • بهفت دریا گر نظم شان بجنبانی
 سخن ز غارت استاد کرده مد دفتر • که در شمار نیاید متاع تالانی
 سواد نسخه گفتار شان بچشم خیال • سیه گلیمی خرسیرتان ملتسانی
 بکلب آهن فی نی بخامه الماس • کشیده برورق حق خطوط بطلانی
 دل که رنگ حقیقت ز نظم شان جوید • ز خیزران طلبه قلای نعمانی
 بروی شان در گلزار بسته به کین قوم • بخاک ریخته گله ز چاک دامانی
 چوکس نماد بعالم من آنکس امروز • که نازه کرد سخن را بتازه دیوانی
 غریب ملک معانی درین رباط منم • ز کاروان سخن با تمام سامانی
 کفون کلید سخن آسمان میبرد بمن • ز دل گشایش و از من کلید جنبانی
 بهشتیان لطافت سرای فکرت را • معانیم همه حوری کفند و غلمانی
 نگاهداشته صورت نگار لوح و قلم • زبان کلک موا از صویر بهتانی
 حدیث من بهشتی شاه بنده پرور بود • چو باخدای کلام کلیم عمرانی
 بغفت خیز و علم از قلم بکش کامروز • مسلم است ترا کشور سخن دانی
 زبان بنکته بجنبان که در بدائع نظم • فرزدقی بتو ارزانی است و حسانی
 چه جادوئیست بر شمع رشاشه قلمت • که رنگ میبرد از کارنامه مانی
 رسید حکم که از نکته سنجی شعرا • بعرض ما برسان آنقدر که بتوانی
 زبان ورے که دگر با تو در سخن پیچد • سزد بدست ادب گردنش به پیچانی
 چه گویم آنکه بزرین لباس دارائی • بزر گرفت سرپای من ز عربانی
 چه گویم آنکه چو از خاک بر کشید مرا • سرم بلند شد از باد پای چوکانی

ز سحرگاری گنجور گنجه خیز مه پرس * که داشت کلکش بر گنچ غیب تعبانی
 بنظم او برسد نظم غیر اگر برسد * مخیل متنبی بنص قرآنی^(۲)
 ز انوری چه نویسم که تا بچرخ رسید * ز برقی فکرت او شعلهای نیرانی
 رسانده گرمی معنی حکمت آمیزش * مزاج مدعیان را بجوش بحرانی
 ظهیر چرب زبان را نگر که بود ازو * سماط عالم معنی بقازه الوانی
 مگر نبود هویدا دقایقهای کمال * که شهره شد بجهان سرمه صفاهانی
 سخن شناسان خلّاق معنیش خوانند * به بین که معنی والاش نیست خلقانی^(۳)
 تبارک الله ازان رمزدان که در ملکوت * بعلم منطق طیرش رسد سلیمانی
 دوی درد دل عاشقان ز عطار است * کزوست روح قدس با شکسته دگانی^(۴)
 شکر فشانی سعدی به بین که شهپر روح * نموده بر شکر طبع او مگس رانی
 نشاط خیز بود بلبان معنی را * ببوستان و گلستان او خوش الحانی
 ز خسروان معانی جداست خسروهند * که بر ارائک معنی نموده سلطانی
 ستوده صاحب صاحبقران ملک سخن * که ملک گیریش ایرانی است و تورانی
 نکات حافظ معجز بیان چه برگویم * لسان غیب بدانند انسی و جانی
 دماغ سوخته را روح تازه میسازد * طراوت سخن نخلبند کرمانی
 برتبه نیست کم از اسفرنکی و طبسی^(۵) * سخن سرای اخسیکتی و اومانی
 غرض شمار اساطین معنی است ارنه * گذشته اند بسه چون رفیع لذبانی
 پسند طبع حریفان حرف سنج سزد * بجودت که بود در حدیث سلمانانی
 خوشا نوای معارف طراز عارف جام * که محو بود بچشمش نقوش اکوانی
 ز بعض لطافت الفاظ نکته آمیزش * بود معانی صورت نما بوخشانانی
 بجامعیت او بعد ازو کس نگذشت * ز نظم و نثر برو ختم شد سخن رانی
 باو حدیث حریفان برابر آوردن * بود حکایت شب‌دیز و گاو پالانی
 یکان یکان همه بر بستر فنا خفتند * کشیده بر سر خود طیلسان کتمانی
 دران صماخ که این نکته‌های ژرف نشست * چه جای شعر فلانی و نظم بهمانی
 کفون هم از شعرا بے شماره اند و لے * گزیده بر ملکی گیر و دار سگبانی

(۲) در [چند نسخه] نرسد (۳) این بیت را در نسخه [و ح] بعد شکر فشانی سعدی الخ آورده

(۴) نسخه [د] را (۵) در [بعض نسخه] طیبی - و در [بعض] طلبی *

- بگونه گونه تفقد شهشهم بنواخت • که پایه پایه فرود آمدم ز حیرانی
 زبان بهر شش من برگشود کای طوطی • ریاضِ نطقِ ترا از که بود رضوانی
 سوادِ شهرِ خیالِ ترا که داد ضیا • اساسِ نظمِ بلندِ ترا که شد بانی
 پس از ادای زمینِ بوسِ بندگیِ گفتم • که ای سپهرِ مطیعتِ بامرِ اذعانی
 امانِ عهدِ تو استادِ مهربانِ منست • که لوحِ ابجدِ آدابِ او ست طولانی
 وگر سببِ طلبیِ استادِ من پدر است • چه حق که نیست بمن زان بزرگِ حقانی
 زبانِ بدوقِ سخنِ تا مرا بجنبدیده است • بنعمتِ پدرم بوده تیز دندانی
 ز مبدأِ مرضِ چهل تا نقاهتِ طبع • بدردهای درونم نموده درمانی
 دگر بگفت کزین ناظرانِ معنیِ سنج • به پلّ که نهادند جنسِ رجحانی
 کدام پی بره راست بوده است ز نظم • که نیست در قدمش خطوهایِ حرمانی^(۳)
 کدام راهِ نور است ملکِ معنیِ را • که بینیش متحیر به تیهِ هیمانی
 بعضی شاه رساندم که ای پناهِ سخن • حدیثِ طایفه شعر نیست پائانی
 سخنوران که ازین پیشتر سخن کردند • که سرزد از لب شان نکتهایِ امعانی
 همه حکیم مزاجانِ پاک دل بودند • وجود داده طهارت ز لوثِ عصیانی
 کشیده نقشِ حقائقِ بدور اندیشی • نموده درکِ دقائقِ به تیز اذهانی
 همه بمشهدِ جانِ حاضر و بتنِ غایب • همه بذاتِ خدا باقی و ز خود فانی
 علی الخصوصِ سخنِ آفرینِ خطّه طوس • که در ریاضِ سخن بوده پیرِ دهقانی
 قیاسِ کار ز شهنامه اش بگیر که نیست • بزورِ بازوی او رستمِ سجستانی
 درو جزاین نتوان یافت هیچ نقص که بود • بروزگارِ غلامانِ فوجِ سامانی
 اگر بدورِ شهشاهِ نکته دان بودی • به تیرگیِ نشدے روزِ او شبستانی
 دگر قدحِ کشِ غزنی که میدهد جان را • شرابِ معرفتش نشئه‌ایِ ادمانی^(۴)
 مپرس ازان چمنِ آرای گلشنِ معنی • که در حدیقه او نقطه کرده رمانی
 حدیقه ایست ملون که گر بود امکان • بصد بهارِ گل زان حدیقه بستانی
 سزا بود بسپردای دل رقم کردن • لطیفهایِ حقائقِ نگارِ شروانی
 نقاره سخنش تحفة العراقین است • سزد که دست بدستش چو گل بگردانی

(۲) در [بعضی نسخه] زمان (۳) نسخه [د ح] خطوهای (۴) نسخه [ب] اذعانی - و نسخه

[ط] یزدانی •

چو نوح گشتم طوفان نورد دريائي • چو خضر بودم تنها رو بياباني
 ز فرط شوق چنان مي شتافتم که مگر • شدم چو روح مجرّد ز ثقل جسماني
 روان چو شخصي تمنا بشاه راه ادب • ز پای دل گملا نیده بند کسلاي
 درينکه تا بچه صورت قرار گیرد کار • همه تصور و تصديق من هيولاني
 بنوک خامه اندیشه ام دران ره يافت • نسيج مدح شه نشه طراز سجباني^(۲)
 سواد موکبش از دور ناگهان بنمود • که گشت دیده من زان سواد نوراني
 خبر ببارگه شهر يار شد کاي نیک • رسيد بر در فردوس مرغ بستاناي
 خطاب شد که تطف کنان رسانندش • بآسمان سعادت ز تيم ظلماني^(۳)
 کشيد قايد دولت زمام طالع من • بسوی بارگه حضرت جهانباني
 نخست بوسه زدم خاک آستان يعني • بچشمه سار رساندم شفا عطشاني
 جبين بسجده شکرانه بر زمين ماندم • همين نه با وضوی تن بغسل روحاني
 چه گويم از در دولت سراي اقبالش • نمونه عجب از بارگاه يزداني
 نه بارگاه جهان که بود در شهرش • متاع لطف و عنايت بصد فراواني
 مجاوران حواشي آن رفيع مقام • بعاکفان سموات کرده جيراناي
 ز اهل دانش و بيدش ستاده گرد بگرد • نشسته خسرو والا به تخت يوناني
 فروغ بخش شبستان هند اکبر شاه • چراغ بارگه دولت تمرخاني
 تبارک الله ازان ملک کز لطافت طبع • درخت و خاک درو کرده عودي و باني^(۴)
 اشاره رفت که در پيشگاه مجلس انس • شکفته دل بنشيني و شوق بنشاني
 به پيش پای اورنگ شاه بنشستم • زبان ناطقه لبريز از ثنا خواني
 نشانده گوهر احسنت بر سر سختم • سخنوران چه عراقي و چه خراساني
 يک ز روی تحير که کيست اين ساحر^(۵) • که ميکند سخفش لولوي و مرجاني
 يک براه تعجب که اين شگرف گهر • پديد شد ز کدامين سحاب نيساني
 کدام مرغ فواگر بتازگي برخاست • که تازه کرده صفيّر هزار دستاني
 زبان پست خيالان داز شد بر من • که داشت کخ ضميرم بلذ بنفاني
 طراوت نفس از گرمی جواب فرمت^(۶) • که بود بر لب فيضي زلال فيضاني

(۲) در [اکثر نسخه] سجباني (۳) نسخه [۱] بيارندش - و نسخه [ب] بياريدش - و نسخه [۵] و

رسانيدش (۴) نسخه [ب] کاني (۵) نسخه [د] شاعر (۶) در [چند نسخه] برفت •

- کدام رو بریاهی که از ریاضت آن • شوم دقیقه شناس سپهر گردانی
 چرا ست گنبد پنجم سر بر بهرامی • چراست منظر هفتم رواق کیوانی
 که گرفته بسنجیدن جواهر نظم • زلف و معنی پر گفتین میزانی
 دماغ طبع معطر بعطر فردوسی • صاخ فهم مشرف بصیت خاقانی
 که تامل انشای نثر رفته فرو • بمنز جان زده گلدسته گلستانی
 که بفکر معما باین گمان که مگر • کند بچهره فولاد طبع سوهانی
 زبان پر از سخن معرفت و لے یکدم • سرم تپي نه ز ماخولای پنهانی
 نمود جلد مرا عقل زهد طیفوری • نهاد مغز مرا داغ عشق صنعانی
 نظر طلایه فرست جناح مجنونسی • خرد مقدمه ساز قیاس برهانی
 بوارق نظر عشق در ورق سوزی • نسائم گل دانش بصفحه گردانی
 ز جان چه گویم یک جان و صد گرفتاری • ز دل چه لقم یک عشق و صد پریشانی
 خلید در جگرم همچو موی شیر همان • که گرد چشم غزالان کنند مرگانی
 پدر که دیر بماناد ظل عاطفتش • نمیکداشت مرا از سر سبق خوانی
 دران مقام که از اهتمام تربیتش • چو او شوم مگر از عالمان ربّانی
 نصیحتش همه کای ناشنای مبهم وجود • بگیر لقمه حکمت ز خوان لقمانی
 مکن هوای پری پیکران حسن مباد • ز بازی تو بروید جناح شیطانی
 خوی از جبین مفشان دمدم کزین سیلاب • بنای پنبه در آتش کشد هویرانی
 چه حالت است دلت از کجا و عشق کجا • جفا مکش که نیاید ز شیشه سندان
 ز عشق هند نژادان دل ترا چه گشاد • کلید کعبه مجری از ملبس رهبانی^(۳)
 میان عقل و جنون بود سیرم القاصه • که بود دانشم آمیخته بنفادانی
 ز خواب غفلتم آورد رو به بیداری • سماع صیت قدوم برید سلطانی
 چه سحر بود ندانم که از نتیجه آن • دلم برست ز اندیشه‌ی نادانی
 تبارک الله از آن جذبۀ که روح مرا • ز سنگلاخ غم افکنده در تن آسانی
 بسوخت اینهمه خار و خس هوا و هوس • به نیم لقمه بارقات سبحانی
 شدم سوار سبک گام توسی چالاک • که کرده از سر دانش سپهر جولانی

(۲) نسخه [د] ز آتش - و در [بعضی نسخه] پنبه و آتش - و گمان برم که بسان پنبه الخ باشد (۳) در

[اکثر نسخه] بچونی ملبس •

و این قصیده را دران نزدیکی در ستایشِ نعمت رسیدگیِ انتظام داد، اند *
* قصیده *

سحر نوید رسان قاصدِ سلیمانی * رسید همچو سعادت گشاده پیشانی
رخه چو خلقِ عزیزان بخاطرِ افروزی * لبه چو دستِ کریمان بگوهر افشانی
بسر گرفته چو همت بلند پروازی * بپا گزیده چو دولت فراخ میدانی
هجوم کرده برو آشنا و بیگانه * چو میزبانِ توانگر بر روزِ مهمانی
کمر بچستی و چابک روی بدسته چنان * که درِ منطقه گرد سپهرِ دررانی
نموده شهسپرِ والای او ز طرفِ کلاه * تذرو اوجِ عنایت ببال جنبانی
بفرق بسته زدولت خجسته منشورے * که همچو عقل بتارک نموده عنوانی
خط که یافته در بارگاهِ جاه و جلال * ز قهرمانِ خلافت خطابِ فرمانی
مبشرانِ سعادت ندا کنان که بخوان * نجات نامه خود ای حزین زندانی
مرا نظاره اش از دور بیقراری داد * چه بیقراری با صد قرار ارزانی
دلم ز جنبشِ زنگش در اهتزاز آمد * چو از تحرکِ ناقوس روحِ نصرانی
بدوسه کردم پایش فکر غافل ازین * که کار گردد دشوار در قدم رانی
بدوقِ من طلبِ ناگهان او بنمود * چو بهر سالک توفیقِ جذبِ رحمانی
ازان زمان چه نویسم که بود بآرام * سفینه دلم از موج خیزِ طوفانی
حدائقِ سخنم را بهارِ افزونی * شقائقِ نفسم را صبحِ رباعی
گه چو دهم سراسیمه کز کدام دلیل * برم ظنون و شکوکِ علومِ ابقانی
چرا بود مخالفِ رسومِ اسلامی * چرا بود متشابهِ حروفِ فرقانی
زبان کشیده بدار القضا^(۲)ی عجب و ریا * شهودِ کذب ز دعویِ گرانِ ایمانی
اگر حقیقتِ اسلام در جهان اینست * هزار خنده کفر است بر مسلمانی
گه چو عقل فرو رفته کز چه دریابم * رموزِ حکمتِ دانا دلالِ یونانی
چه کرده است تخیلِ معلّمِ اوّل * چه گفته است ز معنیِ مترجمِ ثانی
چه حکمت است الهی که مرسومِ سازم * ازو بلوحتِ باطن نقوشِ عرفانی
ولے فروغِ حقیقت چگونه بر تابد * دلم نگشته بمشکاتِ قدس نورانی
کدام ره بطبیعی که طبع در یابد * ز گرم و سرد و تر و خشکِ دشتی^(۳) و گانی
چسان شناخته دانا بلمسِ سبابه * مزاجِ جوهرِ دل از عروقِ شریانی

(۲) در [بعضی نسخه] بدار القضا عجب در جهان (۳) نسخه [ز] خشک و دشتی *

بسیاری از هم پدشها بوسیله آن گروه انبوه از ثروتمندان صورت حسد برده افتراها کرده - و شورشا اندوخته - و از فنون دریافت شهریار حقیقت پرور در گوناگونی فرو شده (اصله خاطر او باختلاف نیک اندیشان بارگاه تعلق مایل نشده - و در چاره این کار راه اسباب نرفته)

درینو (که / خدیو جهان / بتسخیر چیتور عزیمت داشت) ذکر نور افزای چراغ بینش اشرف برادران بمسامع همایون رسید - اشارت عالی باحضار آن گلدسته هنرمندی شد - طبقه از بد نهادان کونه اندیش بر حقیقت حال آگاهی نیافته این طلب عاطفت را بعنوان مطالبه منافی و نموده یرلیغ مخطام بحاکم دارالخلافه ارسال داشتند - شب آبان دهم مهرماه الهی موافق شب چهارشنبه بیستم ربیع الاول (برخه ازان نیلی قبا سپری شده بود - و آن دیده در بتماشای فوختگی بزم چمن تشریف برده) جمع از ترکان آمده حوالی منزل گاه ما را قبل کردند و همانا طایفه از بدگوهران فرومایه (که تفسیده دلای ریگستان حسد اند) ضمیمه خبانت شده آن عوان نادان را بران داشته باشند - که شیخ فرزند خود را پنهان خواهد ساخت - و در فرستادن معذرت خواهد جست - و همگی اندیشه این فرومایگان آنکه زمانه آزار برسد - چون معلوم شد و از حقیقت کار آگاهی آمد - حیرت افزود - و از دیر حاضر شدن آن فیض پذیر مایه فیاض علی الاطلاق نزدیک بود که حیلۀ افدوژی و شرارت افزائی صورت راستی گیرد - و رو به آزر می آورد درین اثنا آن برادر گرامی رسید - و شورش تسکین پذیرفت - و آن گروه غرق خجالت شدند چون ابواب مکسب مسدود بود سرانجام سفر دشوار شد - و بسعی تلامذه و اهل ارادت این دشوار نیز آسان گشت - و در همان دامن شب سنگ تفرقه افتاد - منسوبان این دو دمان عموماً و خصوصاً در گرداب غم فرو شدند - و بدلدهی آن رموز دان آفرینش چاره ناشکیبائی دست داد - فرمودند که نخستین چهره خاطر من بمقتضای نشاء بشریت از سخن سازان بدگوهر غبار آلود گشت و گر نه خاطر حقیقت آمد شگفتگی دارد - و جز فرخندگی و نشاط چیز ازین سانحه غم نما منفرج و مترتب نخواهد شد - عنقریب نوید سر بلندی آید - و قفل شادمانی گشوده گردد نخستین جرعه درده (که بکام این نادان محفل دانش رسید) این بود - و پس از سپری شدن روزی چند مرده غریب نوازی خسرو آفاق رسید - و سرمایه نشاط جاوید بدست افتاد

(۲) یا (نور افزائی چراغ بینش اشرف برادران) (۳) نسخه [۵ ح] نوزدهم (۴) نسخه [ب] عوانان نادان را - و نسخه [۵] آن عوانان را - بهر حال بر تقدیر افراد مراد ازان حاکم دارالخلافه است و بر تقدیر جمع نوکان (۵) در [بعضی نسخه] این نادانان محفل دانش - پس مراد ازان حامدان و سخن سازان باشند - و بر تقدیر افراد مولف مراد است .

بظهور پیوست که قلعه خالی ست - پیش از نزول اجلال کسان سورجن حاکم قلعه رننجهور متوخص شده با رعایا خود را برگذاره کشیده اند - حضرت شاهنشاهی خلوه قلعه را تفاول بر فتوحات عظیمه گرفته در روز دران ساحت دلگشا نزول اجلال داشتند - و از نواحی و حوالی آذوقه بآن قلعه سامان فرموده نظر بهادر را بحکومت و حراست آن تعیین فرمودند - و از انجا بشش منزل قصبه کونه^(۲) را (که از مواضع محکم آنحدر است) مخیم سرادقات فتح ساختند - و حکومت آن قلعه و ولایت بشاه محمد قندهاری مکرمت فرموده او را دران سرحد گذاشتند - و از انجا بفتح و نصرت نهضت نموده بظاهر قلعه کاکرون نزول فرمودند •

و از سوانح آنکه نکته طراز حکمت اندوز سحر پرداز بدائع نگار برادر سترگ عنصری و معنوی شیخ ابوالفیض فیضی از خلوتکده عزلت ببارگاه خدمت گیهان خدیو بلندی گرای آمد - و بقانون مواطف شاهنشاهی اختصاص یافت - آن نوباره گلستان دانش پیوسته (در ملازمت قلعہ سالار قوایل ملکوت - نخلبند نگارستان کثرت در وحدت - پدر بزرگوار) تحصیل مراتب دانائی کرده در اندک فرصتی در دبستان حقیقت آمود او (که مجمع بحرین نظر و اشراق - و مرجع حکمت شناسان بارگاه علم و عمل است) به پایه والی آگهی جلوه ظهور فرمود - و از فتای آن صحبت زبان او بسحر کاری سخن طرازان نظم پرداز گشایش یافت - و هیبت کمالات او جهان صورت را چون عالم معنی فرو گرفت - و از انجا (که سنجیه قدسی والد بزرگوار آن بود که پای در دامن عزلت کشیده در پاس انفاس همت گماشته - و بجهت پرده نشینی درس علوم عقلی و نقلی گزیده راه اختلاط بطبقات مردم بسته داشته) بمیامین نفس گیرای او در شهرستان باطن فرزندان سعادت پیوند خواهش طبیعت و تماشای رنگینی این عالم دانافریب آبروئے نداشت - و همگی اوقات گرامی به نفس پیرائی و دانش گزینی و آراستگی کردار گذشت - و آن پیر نورانی (با آنکه بر مکامن مقدس خدیو صورت و معنی پی برده از اعتقاد گزینان اخلاص گرای بود) گوهر یکنای محبت را ببازار نیارده - و با گران بهائیان آن متاع گزین و گرم بازاری این جنس فاخر و ممیزی مشتری بجلوه گاه فروخت نیارده - و از انجا (که دین او دیدن کثرت از روی وحدت بود) از کثرت وحشت گزیده - و منتسبان آن یگانه پرستار ایزدی را ازین چشمه سار حقیقت راتبه رسیده - و ازین رو هرگز با اعیان دولت و ارکان درگاه مقدس راه آمد و شد نبود - و (با آنکه

(۲) نسخه [د] کوتاه - و در [چند نسخه] کونه (۳) نسخه [ی] سخن پردازان نظم طراز (۴) نسخه

[ح] [صحیفه رضیه قدسی (۵) نسخه [ح] گرامی او (۶) نسخه [ی] سعادت مند (۷) نسخه [ح]

آراستگی کردار و وارستگی از دام روزگار گذشتن (۸) در [بعضی نسخه] آن یگانه پرستاران ایزدی را •

و اگر بهادران پادشاه شناس جمع شوند احصای آنها که تواند کرد - و هرگاه نوکر نوکر هم گرد آیند اندازۀ آنها که تواند گرفت *

چون دهول پور مخیم سرادقات عزت گشت سکت سنگه^(۲) پسر رانا آدی سنگه در رکاب نصرت قباب ایستاده بود - آنحضرت (چه از روی انبساط - و چه از ان رهگذر که مغروران فتنه اندوز مالو بخواب غفلت روند) خطاب کرده فرمودند رانا تا حال (که اکثر زمینداران و بزرگان هند باستان بوس سرافراز شده اند) آمده احوال این دولت نموده است - میخواهم که بر سر او ایلغار فرمائیم و سزای او را در کنار او نهیم - تو چه خدمت خواهی کرد - زمانۀ امثال این مقدمات از روی شگفتگی به پسر رانا میفرمودند - و او متفکانه تقبلات می نمود - و آخر آن که فهم بیدولت پسر معامله نرسیده و هزل را جد فهمیده فرار اختیار نمود - و از بے دانشی از بدنامی ظاهری گریخت و در رسوائی حقیقی افتاد - چه آن نادان را این تصور شد که بغداد حضرت در پرده این شکار سزای رانا خواهند داد - و من بدنام می شوم که او رفته حضرت را بر سر پدیر خود آورد - و ندانست که جز صورت مطایبه نیست - و این دولت مند خدا پرورد کئی بدفع امثال این زمینداران بے سعادت خود متوجه شود - و در نیامد که بر تقدیر تحقیق این معنی گریختن از چنین اقبال خود را در هاریۀ ادبار انداختن و از بدنامی بدذاتی شتافتن است - و چون خبر گریختن این مدبر بمسامع اقبال رسید غضب شاهنشاهی در حرکت آمد - و هزل صورت جد گرفت - و الحق چنین بایست - که از آغاز جلوس بر اورنگ شاهنشاهی اکثری از سرافرازان هندوستان (که کلاه نخرت که نهاده سر اطاعت بهیچ یکی از سلاطین فرود نیارزدند) تارک عبودیت بزمین بوس انقیاد آوردند مگر رانا آدی سنگه که درین ممالک رائی از تبه رایی تر و خود آرای تر نبود - آن تهور سرشت بے اعتدال (که شوریدگی آبی او همیشه بدست می او شده بود) بکوهستان محکم و قلاع متین مغرور گشته سر فرمان برداری از درگاه معلی یافت - و بفروزی مال و ملک و بسیاری راجه پوتان فدائی و سایر اسباب دنیا دماغ نخوت و استکبار گرم کرده راه سعادت گذاشت - همت جهان گشای بتادیب او مصمم شد - و اوائل مهر ماه الهی موافق اواسط ربیع الاول نهضت عالی اتفاق افتاد و بتائید اقبال روی توجه بتسخیر ولایت هندوآره^(۳) آورده بجوان نصرت بولایت او در آمدند [چون عرمة ظاهر قلعه سیوی سوپر^(۴) (که صیت شهرت او در این ولایت بلند است) مخیم اقبال شده]

(۲) نسخه [ی] مهل سنگه (۳) نسخه [۵] بزمین انقیاد نهاده (۴) در [بعضی نسخه] مندواره

و نسخه [ب] بنرماره (۵) نسخه [۵۱] سوئی سوپر - و نسخه [ج د ی] سوئی سوپر - و نسخه [ح] سوئی سوپر *

از فرمان برداری پادشاه صورت و معنی خود پیچیده آواره ملک ادبار شده اند (بعد از درازی سرگردانی و کوتاهی سخن مالوه را خالی یافته بآنحدود رفته اند - و اوپاش کوتاه اندیش را مناسب حال دیده در جمعیت خود و تفرقه رعیت میکوشند - خدیو زمان را (که دانای اسرار نهانی و معدن راقبت و مهربانی ست) بخاطر اقدس گذشت که در دفع این فتنه اندوزان اگر بجهت ملاحظه حال سپاهی اغماض نظر کرده آید خلاف رضای ایزدی باشد - و (اگر توجه باطفاى ناپره این فتنه نموده شود - و بذات اقدس عزیمت این پرورش اتفاق افتد) خلاف قانون عقل بوقوع آید چه آن طبقه را آن حالت نیست که بدفع ایشان آنحضرت را خود متوجه باید شد - و در آئین سلطنت مبهر است هر کاریکه بسخن ساخته شود به تیغ نباید پرداخت - و هر امریکه بدلاوری آمرای اوسط و ادنی کرده آید به نوکینان بزرگ نباید حواله فرمود - و همواره در مدارج امور پلس آئین سلطنت نمودن (که عبارت از قدردانی و پایه شناسی ست) از لوازم اقبال است - و (اگر بنا برین قانون خلافت باین کار ملازمان عتبه اقبال نامزد میشوند) سران و سروران ملک (که سعادت دو جهانی را در فرمان برداری پادشاه خود میدانند) در ساعت کمر اهتمام بسته متوجه این کار میگردند - اما بجهت گرد آمدن ریزه سپاهی (که وجود این گروه ناگزیر این مقصد است) دیرتر صورت می بندد - و کار اندک بسیار میشود - و آئین سلطنت تاخیر در امثال این امور برنماید - بنا بران شاهنشاه عالم و دانای روزگار بمقتضای بالغ نظری خود چاره این کار فرمودند و توجه در ضمن بے توجهی و پروا در پرده بپروائی صورت داده بظاهر اغماض نظر فرموده بباطن همت در دفع این شورش بستند - و روز رشن هیزدهم شهریور ماه الهی موافق یکشنبه بیست و پنجم صفر بشکار برگشته باری (که اکثر اوقات بآنحدود بشکار چیده و آهو نشاط پیدا میگشتند) روی توجه آوردند - تا ارباب اخلاص و خدمت دوستان بجهت بے غوغای طلب بطور خود حاضر شوند - و سایر مردم چه ملازمان اینها و چه مردم دیگر بدید ایشان (چون منفع نباشد) هراکینه باسانی جمع خواهند شد - و چون مردم بزرگی فراهم آید جمع را گزین کرده باین کار فرستاده خواهد شد - باین اندیشه صواب نما از مستقر خلافت برآمدند - و عرصه باری را مخیم اقبال ساخته بجانب دهول پور و گوالیار (که مالوه رویه است) شکار کنان عنان عزیمت مصروف داشتند و امرا و سایر ملازمان عتبه اقبال روی آمید بجانب مخیم نصرت نهاده فوج فوج میرسیدند اگر رؤس مخلصان درگاه (که ملازمان عرصه شکار اند) فراهم آیند بتسخیر عالی کفایت میکند

(۲) در [چند نسخه] اوسط و ادانی (۳) در [بعضی نسخه] باری (۴) نسخه [و] بدیدن ایشان

(۵) نسخه [ز] ملازمان درگاه •

بر ساحل دریا در میان آورده پیغام نا درست داد - چون اولیای دولت دریافته اند (که بغیر از حیل سازی و روباه بازی ازین بیدولت امری دیگر بوقوع نمی آید) از دریا عبور نموده سر در دنبال آن به سعادت نهادند - و او از خلا بها و سیلا بها گذشته خود را بقصبه گورکهور رسانید - و اینجا سلیمان قلی نامی از اوزبک (که از علی قلی خان گریخته پیش افغانان رفته بود - و از قبل افغانان حکومت آن گذر داشت) گشتیها را فراهم آورده اسکندر را با مردم او بسرعتی هرچه تمامتر گذرانید - و از موج خیز قهرمان اقبال شاهنشاهی او را نجات داد - امرای عظام به سرحد ولایت افغان رسیدند (چون حکم در آمدن بآن ولایت از بارگاه مقدس صادر نیافته بود) توقف نموده و مرشدان متضمن ظهور سواطع اقبال و التماس در آمدن بآن ولایت بدرگاه معلی ارسال نموده و روزی (که دارالخلافه آگه مهبط انوار نزل اجلال شده بود) مرشدان اولیای دولت رسیده بمجامع اقبال پیوست - و منشور سعادت پرتو ارتفاع یافت که چون آن بقیه السیف را از ممالک محروسه بر آورده اند درین هنگام بر همین اکتفا کرده در انتظام پراگندگیهای آن ولایت کوشیدند - و سرکار اوده را بجایگزین محمد قلی خان برلاس تفویض نموده دیگر امرای متوجه آستانه بوس گردیدند - چون مثال عالی باولیای دولت رسید محمد قلی خان را بدارائی آن سرکار فصب کرده روی توجه بمستقر خلافت آوردند و در دارالخلافه ادراک زمین بوس نموده کسباب سعادت گشتند •

نهمین موب گیتی گشای شاهنشاهی بفتح قلعه چیتور

سرکشان گردن فراز را از پای در انداختن وحدت انتظامی را (که گزیده ترین عبادات پیشگاه کثرت تواند بود) رولق بخشیدن و نقد آسودگی و آسایش را رواج دادن است - و خدیو زمان را توفیق این معنی یافتن پایه خلافت الهی بظهور آمدن - و سرمایه سعادت طبقات انام عطا فرمودن و لکه الحمد که حضرت شاهنشاهی بتوفیق عنایت ازلی و مساعدت جنود غیبی راحت خویش در آسایش عالیان دانسته همواره در معالجه مایخو لیلی سرور حق کردن کشتی ناسد دماغ اهتمام روز افزون دارند - و تأیید الهی قرین ذات مقدس بوده بلند آرزو حق پرستی و خدا افروزی خویش کامیاب صورت و معنی میگردند - درینکه (که سلطنت دارالخلافه بنور عدالت شاهنشاهی فروغ آسمانی یافت) هنوز عسکر اقبال از گرد راه و تردد گاه و بیگاه نیداشوده بود که خبر طفیلی پسران محمد سلطی میرزا و غبار فساد پراکنختن در صوبه مالوه بمصلح اجل رسید - که ازین باز (که سر

(۳) ف خ [ی] خبر طفیلی پسران محمد سلطی میرزا - و غبار فساد پراکنختن در مالوه (۳)

نسخه [پ] آوردن •

عموم خلق (از بسکه این بیدولتان را سرخر^(۲) می پنداشتند) این خبر را ساختگی میدانستند - و چون درین تاریخ این خبر اشتهار یافت سکندر همچنان مخفی داشته و از راه مکر و تزویر درآمده رحمان قلی قوش بیگی را طلب کرد که بعضی سخنان میخوام که بگویم - اولیای دولت قبول این معنی نکردند - آخر حاجی اوغلان را (که از معتبران او بود) پیش آمارا فرستاد - آمارا^(۳) رد و بدل نموده دریافتند - و قرار یافت که رحمان قلی همراه حاجی اوغلان رفته و قرار داد او را خاطر نشان کرده بیاید - و همان روز هر دو باتفاق رفته باز گشته آمدند - و نمودند که اسکندر از گذشته ندامت دارد و مقرر است که بوسیله اولیای دولت احراز سعادت آستان بوس نماید - و می خواهد که اول تنها در جائیکه قرار یابد یکدیگر را دیده سر رشته پیمان را بسوگند محکم گردانند - و قرار یافت که صباح روز عید قربان است - این امنیت بحصول انجامد •

و بالجمله اسکندر متذبذب گشته اولیای دولت را بحرف و حکایت باز داشت - و خود شبانگاه از دروازه قلعه (که بجانب دریا بود) بدر رفته بکشتی چند (که برای روز ادبار خود آماده داشت) از دریا عبور کرد - و نیم جان از ان گرداب خطر بیرون برد - چون صبح اولیای دولت از فرار اسکندر خبردار شدند فی الفور بشهر درآمده کوس نصرت بلند آوازه کردند - و چون کشتیها را سکندر این طرف نگذاشته بود بتقریب جمع کرد کشتی از دیگر گذرها دوسه روز کار تعاقب در تعویق افتاد - درین اثنا اسکندر از اهل و عیال خاطر جمع کرده پیغام فرستاد که من بر همان عهد ایستاده ام - و عبور من از آب بتقریب ترس مردم بود - اکنون استدعا آنست که محمد قلی خان و مظفر خان و راجه تودرمل بکشتی نشسته در میان آب آیند - و من هم با ده کس آمده دریابم و آنچه قرار یابد خود بشنوم - و خاطر خود را مطمئن ساخته روی بدرگاه عالم پناه آورم - این سه بزرگ ملتزم او را بقبول مقرر ساختند - و از انجانب اسکندر خان با چهار پنج کس از معتمدان خود بکشتی درآمده صورت ملاقات را نقشه بر آب و گره بر باد زد - و اولیای دولت سرگندان خورده و آنچه لوازم استمالت باشد در میان آوردند - اما اسکندر بر قول خود نایستاد - و گفت درینوقت چون مصدر تقصیرات شده ام دلیری در بساط بوس درگاه معلی نمیتوانم کرد - مناسب آنست که بوسیله استعفای جرائم جایگیر مرا بحال خود گذارند - و بخدمت درین هوای نامزد سازند تا بدست آویز نیکو خدمتی خود را مستعد سعادت حضور گردانم - چون زبان او با دل موافقت نداشت وقت را بحرف و حکایت گذرانده با وجود بارندگی برای ادبار دو منزل دورتر رفت - و عذر طغیان آب

(۲) سرخر بمعنی عجا - و نسخه [ح] شرحی (۳) در همگی نسخها هوای نسخه [ب]

منعم خان خانان بموجب حکم اقدس از دارالخلافه آگره به مخیم اقبال (که در حواشی قصبه کُره بود) رسیده بزمین بوس مر بلند شد - و از فرط عنایت تمامی محالّ جایگیر علی قلی و بهادر (از جوئیور و بنارس و غازی پور تا کنار آب چوسا) باو تفویض یافت - و او کامیاب دولت گشته متوجه جوئیور و آنحدود شد - و موکب معلی بدولت و اقبال روز مهر شانزدهم تیر ماه الهی موافق شنبه بیستم ذی الحجه بمستقر خلافت توجه فرموده کوچ بکوچ نهضت عالی میشد و آنحضرت شکار کنان و داد دهان قطع منزل میفرمودند - و بهر شهر و ولایت (که ممر موکب مقدس میشد) بافاضا علیل و احسان مورد سرور میگشت - و در قصبه کُره^(۲) (که در جایگیر فرحت خان بود) بالتماس او جشن عالی ترتیب یافت - و در قصبه آثاره شجاعت خان را باین دولت کامیاب ساختند - و همچنین جا بجا ارباب اخلاص باین مقصد ارجمند فایز میگشتند - تا آنکه روز خرداد ششم امرداد ماه الهی موافق شنبه یازدهم محرم (۹۷۵) نهد و هفتاد و پنجم^(۳) ظلال اقبال بدارالخلافه آگره انداخته کام بخش عالمیان شدند - جهان طراوت خاص گزشت - و جهانیان نشاط مخصوص از سر گرفتند - و عالم مورد امن و معدلت گشت •

و احوال افواج قاهره (که بر سر اسکندر بسرکردگی محمد قلی خان برلاس رفته بود) برین منوال است که کوچ بکوچ رفته روز اردی بهشت سیوم تیر ماه الهی موافق یکشنبه هفتم ذی الحجه بهاحت شهر اوده رسید - اسکندر از استماع رسیدن عساکر اقبال در قلعه اوده متحصص شد آمرای محارمه آن کرده مورچله تقسیم نموده بجنگ پیش آمدند - در پهلوی شهر تله بلند (که سرگرداری نام دارد - و سرکوب شهر و قلعه است) اسکندر جمعی از هواخواهان خود را با انبوه از بندو قچیان بران بلندی داشته بود - که بضرب تیرو تفنگ هیچکس را پیرامون شهر نگذارند محمد قلی خان برلاس نخستین همت برگزینی آن سرکوب بسته چندی از بهادران را تعیین کرد که بحملای مردانه بران بلندی دست یافتند - و بهایمردی جلالت آن گروه خود سر را پست کردند و بر شهر و قلعه استیلا و استعلا تمام حاصل شد - چنانچه احدی سر از وزن نمیتوانست برآورد و از بکن خون گرفته سراسیمه دست و پای میزدند - درین اثنا خبر فتح موکب عالی و قتل علی قلی و بهادر بیرون و درون فروگرفت - و این معنی موجب استظهار اولیای دولت شد و کمر اعدا شکست - اگرچه [پیشتر از آنکه] بحدود اوده لشکر فیروزی اثر رسد (نوشته رای پُرداس^(۴) مشتمل بر اخبار فتح و فیروزی و کشته شدن علی قلی و بهادر برلجه تودرمل رسیده بود) اما

(۲) در [بعضی نسخه] کور - و در [بعضی] کوره (۳) نسخه [ی] پنج (۴) در [بعضی نسخه] پُرداس - یا تبرداس باشد •

بخشش فرمودند - و شهاب خان و جمعی را بحراست و حکومتِ جونپور فرستادند - و قلیچ خان و طایفه را بحریرپور تعیین کردند که بنه و بار بعضی از اوزبکان آنجا بود - و بعد از آنکه سه روز بنارس مخیمِ مرادقاتِ اقبال گشت عذای توجه را بجونپور انعطاف دادند - روز دوم ساحتِ آن شهر موردِ موکبِ معلی شد - و مردمِ علی قلی (که در آن بلده فراهم بودند) انوارِ سلامت بر ساحتِ لحوالِ آنها تافت - و در ظلالِ عاطفتِ شاهنشاهی در آمدند - و سه روز جونپور مهبطِ لمعاتِ اقبال بود و رعایای آنحدود (که لکدکوبِ آشوب بودند) مستمالِ عواطفِ شاهنشاهی شده سر بفرارِ بالی برداشتند - و از آنجا آن شهسوارِ رخسِ اقبال بطریقِ ایلغار ببلده کُره نهضت فرمودند - اردوی بزرگ آنجا بود - بعه روز این راه طی فرموده بر ساحلِ گنگ بگذر کُره رسیدند - در آن هنگام بیش از چهار پنج کس در رکابِ نصرتِ اعتصام فرسیده بودند - بدولت و اقبال بکشتی عبور فرموده درونِ قلعه کُره را بفرِ نزلِ اجل رفعتِ آسمانی بخشیدند - نزدیکِ مانکپور خواجه عالم گریخت - و باز بدست افتاد - و در آن شهر منشورِ طلبِ منعم خان خاننجانان از پیشگاهِ عاطفتِ اصدار یافت و جایگیر دارانِ آنحدود بجایگیرهای خود رخصت یافتند - و برعیتِ پروری نصیحت پذیر گشتند و چندی از بد نهادانِ فتنه سرشت [که از آستانِ مقدس گریخته پیشِ این مُدبرانِ نخوت مزد رفته همواره در شورش میزدند - و بکندِ اقبال گرفتار شده بودند - مثلِ خان قلی اوزبک - و یار علی و خوشحال بیگ (که یک چند در سلکِ قورچیانِ حضرتِ جهانبانی جنتِ آشیانی انتظام داشت) و عالم شاه بدخشی - و میر شاه بدخشی - و یحیی بخشی - و چله خان کوکه میرزا عسکری] همه این فتنه جوین عرصه عرصه تهر شده پایمالِ فیلان مست گشتند - و میرزا میرک مشهدی را (که در مخصوصانِ علی قلی انسلک داشت - و از اردوی مقدس گریخته در کُره گرفتار شده بود) با مجرمینِ دیگر با کُنده و دو شاخه در میدانِ معدلت آورده تمامی آن فتنه اندوزان را بحضورِ او سیاست فرمودند - بعد از آن فیله را باو سردادند - فیله او را بخرطوم پیچیده با کُنده و دو شاخه در زیر دست و پا مالش گونه میداد - و ازین سو بآن سو می انداخت - و چون اشاره صریحِ سیاست او نرفته بود فیله بمساحله و ملاعبه میگردانید - و تا پنج روز هر روز او را آورده در سیاست گاه تعذیب میداشتند - آخر بتقریبِ انتسابِ سیادت و شفاعتِ مقربانِ بسلطِ عزت رقمِ جان بخشی بر حال او کشیدند - و در همان ایام جی تواجی شاه ناصر خواجه را (که سرآمدِ بے دولتان بود) بدرگاهِ معلی آورد - و بهیسا رسید •

(۲) در [چند نسخه] علم شاه (۳) در [اکثر نسخه] دو شاخه اما بالعطف صحیح می نماید

زیرا که گنده چوب بزرگ باشد که بر پای مجرمین گذارند - و دو شاخه را بر گردن گنهگران می نهند •

جهانبانی جنت آشیانی بود) بجانب دارالخلافه آگره و دهلی و ملتان و دیگر ممالک محروسه با فتح نامها فرستادند - هم سرمایه مزید شکر اولیای دولت قاهره شد - و هم پیرایه عبرت و هدایت واقعطلبان گمراه گشت - و این فتح شگرف (که کارنامه اقبال روز افزون تواند بود) در عرصه قریه^(۲) سکراول از مضامین الهابلس روی نمود - و آنرا مصر جامع ساخته فتح پور نام نهادند - و عبارت فتح اکبر مبارک - تاریخ این فتح دولت آئین است •

و از شرائف سوانح آنکه (چون ریاست اقبال بدفع این حرام نمکن نهضت فرمود - و منعم خان را بحکومت دارالخلافه آگره گذاشتند) بازار هرزه گویان تهی مغز گرم شد - و متمردان مفسد از حدود سرکشیدند - منعم خان (که به پدر و استاد و مرشد راقم این شگرفنامه ابوالفضل عقیدت داشت) آمده استمداد همت نمود - آن معدن شهود سخنان بلند در بزرگی خدیو زمان فرموده در باب استیصال مخالفان این دولت اشاره بدیع فرمودند - و بموجب استدعای او مقرر شد که امشب بطریق خاص صوفیه علیه توجه نموده شود - و آنچه نمودار گردد اشارت بدان کرده آید - صد آن بشاشت غریب در جبهه شریف ایشان ظاهر بود - و فرمودند که سر علی قلی و بهادر را بزرودی آورد که امشب چنان نموده اند - منعم خان از استماع این مرده دلگشا خوشوقت شده آداب شکر بجای آورد - و اندک فرصتی نگذشته بود که سر این دو حرام نمک شور انگیز آوردند آری از متوجهان درگاه ایزدی و مرتاضان این راه عجیب ظهور این معنی چه دور •

و [چون بمیامین تأییدات سماوی (که در سفر و حضر قرین جنود اقبال حضرت شاهنشاهی ست) چنین فتح دولت پیرای روی نمود] همان روز مرکب معلی بصوب الهابلس^(۳) (که بعضی بیدولتان در انحدود غبار انگیز فتنه بودند) نهضت والا فرمود - شامگاهان ساحت آن سرزمین بورود مقدس گیتی خدیو هبیم دولت دریافت - شب دران عرصه دلگشا مغزل فرمودند - بعضی مطرودان دولت (که گریخته بعلی قلی پیوسته بودند) مثل شیخ یوسف چولی دستگیر شدند و دو روز به بعضی مهمات آنجا پرداخته روز سیوم روی توجه بجانب بنارس آوردند - و آنجا بسیاری از لشکریان علی قلی و بهادر مثل مرتضی قلی زمین بوس والا نمودند - و از فرط مکارم ذاتی جرائم این جماعه طراز عفو یافت - و زنان و پاتران بهادر خان بدست اولیای دولت در آمدند و خواجه عالم خواجه سرا آنجا اسیر فتراک سعادت شده بمدارج قرب ترقی نمود - و چون مردم بنارس از نادانی و بیدولتی دروازه بسته بودند از سطوات غضب حکم تاراج شد - و بزرودی

(۲) در [چند نسخه] سکراول - و نسخه [ح] شکرولی از مضامین الهاباد (۳) نسخه [ح] الهاباد

(۴) نسخه [د و] میر مرتضی قلی •

با وجود چندین فتنه و آشوب او نمی خواستند که به نشیب^(۲) نیستی فرستند - بعد از شدت التماس و کثرت الحاج اولیای دولت قاهره شهبازخان و بنسی^(۳) داس کنبو مامور شدند تا بدم شمشیر گردنش از بار سر سبک ساختند - و مقارن این حال بهادران نصرت قرین شهریار کل را (که از معتبران علی قلی بود) گرفته آوردند - و بسعی ملازمان رباب معلی سر آشفته او نیز بخاک افتاد - و حضرت شاهنشاهی از ماجرای علی قلی خان می پرسیدند - جمعی میگفتند که از عرصه نبود بدر رفته است - و طایفه بران بودند که خرمین هستی او سوخته شد - درین اثنا باتو فوجدار آن سیه بخت را آوردند - چون کارش احوال او شد بزبان آمد که من دیدم او را فیل یک دندان پادشاهی کشت - و نشانهای فیل و فیلان را بیان کرد - بموجب حکم معلی تمامی فیلان فوج هراول حاضر ساختند - و آن شخص فیل یک دندان نین سکه نام را دیده گفت این فیل است که علی قلی را کشت - آنگاه حکم مقدس شد که هر که سر مغلی از حرامنمکان بیارد یک شهر طلا بیاورد - و هر که سر هندوستانی آورد یک روپیه بگیرد - عوام از پی سرها بسر دویدند - سرها می آوردند - و زرها میگرفتند - و چهره شناسان ملاحظه میکردند - تا آنکه یکی سر علی قلی را (که در پای درخته افتاده بود) آورد - و باین طایفه شبهه و شک میکردند - درین میان از زالی نام هندو^(۴) (که صاحب اختیار علی قلی بود - و در خیل اسپران جبل قهرمان اقبال سراسیمگی داشت) چشمش که بر سر آن تیره بخت افتاد آه سرد از سر درد بر کشید - و پیش آمده آن سر را برگرفت - و سخت بر سر خود زد - و چنان بر وضوح پیوست که بآن مدبر بخت برگشته تیره از غیب رسید - و میرزا بیگ قاقشال مدعی آن بود که تیر من بعلی قلی رسید - القصه از رسیدن تیر آن مدبر بحال تباه در جان کنده بود که سومناتیه فیلان فیل نین سکه را بقصد او راند علی قلی فیلان را گفت که من از اعیان سپاهم - مرا زنده بحضور بندگان حضرت ببر - که تو رعایت خواهند کرد - فیلان حرف او را از ژاژ خائی دانسته فیل هو راند - و او را در زیر دست و پای فیل (بلکه در زیر پای عصیان او - و کفران نعمت پادشاهی) پایمال ساخت - یکی از پاجیان بگرفتند اشرفی سر او را جدا کرده می آورد - در راه آن سر را غلام غالب ازو کشیده خود بنظر اقدس در آورد و انعام گرفت - آنگاه حضرت شاهنشاهی بدولت و سعادت از خانه زمین فرود آمده روی نیاز بر زمین شکر نهادند - و امرای عظام و دیگر دلیران و دلاوران را (که دران مصاف مرد آزمائی جان سپاری و حق گذاری کرده بودند) باز دیار مناصب و اعتلای مراتب سر بلند و کامیاب ساختند و سر علی قلی و بهادر را مصحوب عبدالله پسر خواجه مراد بیگ قزوینی (که وقت دهبان حضرت

(۲) نسخه [هی] به نشیب آباد نیستی (۳) در [بعضی نسخه] بینی داس (۴) نسخه [ح] می یافتند .

از دنبال شتافته خود را تا ^(۲)مجنون خان رسانید - و درین میان اسپش تیره خورده چراغ پا شد و بهادر خان را بر زمین انداخت - دلاورانِ عساکر اقبال بر سر او ریختند - وزیر جمیل او را گرفت و از بد ذاتی و آزمندی چیزه گرفته رها کرد - درین اثنا نظر بهادر نام دولتمند از ملازمانِ مجنون خان خود را بر سر او انداخته دستگیر کرد - و اقوامِ قاهره همراهی بهادر خان را در میان گرفته تیردوز کردند •

و درین زمانِ ابتهاج (که گیتی خدیو بر رخسِ نصرت سوار شده گرم رفتن بودند - و مبارزان دست بگریبان رسانیده جان ستانی می‌کردند - و علی‌قلی خان مغرور ادبار بر جای خود ایستاده از حالِ بهادر خان می‌پرسید) فیلِ مستِ چترانند نام از فیلی پادشاهی بر فیلِ گم‌بهنور از فیلیِ خامه (که از مستی فرود آمده بود) درید - گم‌بهنور طاقتِ صدمه او نیاورده رو بگریز نهاده و چترانند از دنبال درآمد - فیلبانِ گم‌بهنور فیلیِ خود را در میانِ صفوفِ مخالفان کشید - و مخالفانِ فیلیِ اودیبه نام را برابر چترانند دوانیدند - چترانند گم‌بهنور را گذاشته بر اودیبه دوید - و بیک صدمه قوه شکن آنرا بر خاکِ هلاکت انداخت - و شکسته عظیمِ برلنِ مدهبرانِ نمک حرام روی آرد و اکثرِ اعیان و ارکانِ شرارتِ علفِ شمشیرِ خونخوار شده بر زمینِ ادبار افتادند - و خمس و خلشاک هستی ایشانی بآتشِ قهرِ الهی و برقیِ سطوتِ شاهنشاهی سوخته خاکستر آن ببادِ غنا رفت و گروید (که گریخته از آن نبردگاهِ اقبال بدر رفتند) در راهها بدستِ رعایایِ زمین (که بآتشِ تمدنی این نمک حرامان جگر کباب بودند) بخاک و خون افتادند - و بادِ بهارِ فتح بر نهالِ اقبال وزیدن گرفت - و ابرِ نیسانِ ظفر بر حدیقه دولت بگوهر افشانی درآمد - و عرصه نورد از غبارِ فتنه اربابِ طغیانِ تصفیه یافت - و از تلقیِ عواطفِ الهی پیکرِ فتح و نصرت بر ساحتِ اعتلا جلوه گر گشت و حضرتِ شاهنشاهی بدولت و اقبال سواره - از سرگذشتِ علی‌قلی و بهادر می‌پرسیدند درین هنگام نظر بهادر بهادر خان را دستگیر کرده ردیفِ خود سوار ساخته به بساطِ حضورِ اقدس آمد حضرتِ شاهنشاهی زبانیِ تفقد بر گشادند - که بهادر ما بشما چه بد کرده بودیم - که این همه باعصِ فتنه و فساد شدید - او را دعوت و خجالت غم گرفته بود - سر در پیش انداخته زبانیِ عرض ندانست - و بیانیِ عنبر نبوده - بعد از پرسشِ بسیار بر زبانیِ ناهق شناس او گذشت که الحمد لله علی کل حال - همانا آن بدولت را در نفسِ اخیر حقیقتِ حرام نمکی و سیه بختی خود معلوم نشده بود - و آلا بایستیم حرفِ ندانست بر زبان او گذاشتیم - و هر که (از چنین بزرگ کرده خدا روی گرداند) هرائینه دینی و دنیا اتو پشت دهد - و خرابِ ظاهر و باطن گردد - و حضرتِ شاهنشاهی

در درجِ تائیدِ غیبی در آمدند - و مغفّر اقبالِ آسمانی بر فرقِ عظمت نهادند - و تمامی بهادرانِ و کابِ معلّی آمادهٔ جنگ شدند - قولِ بوجودِ اقدسِ شاهنشاهی رفعتِ آسمانی یافت - و در برانغارِ مجنونِ خان قاقشال مقّرر گشت - و در جرانغارِ آصف خان قرار گرفت - و محبّ علی خان و طایفه از بهادران از پیش قدمانِ هراول شدند - آنحضرت بر فیلِ بالِ سندر نام سوار شده نهضت فرمودند - و میزرا کوکه را در عمارتی همین فیل جا داده تارکِ عزّت او از آسمان گذرانیدند مبادی طلوعِ نیرِ اعظمِ رایاتِ اقبالِ بمحلّ اردوی خانِ زمان رسید - ظاهر شد که مخالفانِ تیره رای بخت برگشته کوچ کرده روان شده اند - یرلیخِ مطاع عزّ نفاذ یافت که مجنون خان با فوج خود پیشتر مبادرت نماید - و نگذارد که این شوریده بختان از میان بدر روند - و این فوج با اعتضادِ چنین قوی پشت شده طلبگارِ نبرد گشت - و بمردمِ عقب بقدر جنگ شدن گرفت - و بعد از زمانِ آصف خان را نیز حکم شد که با جمعیتِ خود بسرعت متوجّه پیش شود - و چون هوا بسیار گرم شد و فیلان در رفتن ماندگی نمودند شهریارِ جهانگیر از فیلِ بر بارهٔ نصرتِ سواری فرمود - و آن بیدرلتنان بار نداشتند که حضرت شاهنشاهی بنفسِ مقدّس دران لشکر ورودِ اقبال دارند - و مقدّماتِ جنگ را بر تهورِ آصف خان و مجنون خان فرود می آوردند - چون محاربه بسیار شد و شکوهٔ لشکر و هجومِ فیلان در نظر آمدن گرفت در یافتند که موکبِ اقبالِ شاهنشاهی ست - و خود بدولت پای ظفر در رکابِ نصرت آورده اند - علی قلی خان و بهادر خان دل بر مرگ نهاده در میدانِ عصیان ایستادند - و بخندانِ ابدی قرار بجنگ دادند - و باین خیالِ فاسد صفها راست کرده جمع از بُردانِ معرکهٔ ادبار را بر هراول و اوچچی^(۲) لشکرِ نصرت پیوند فرستادند - و درین اثنا از عساکرِ اقبال همگی قریب بیانصد کس همراهِ موکبِ شاهنشاهی شدند - و تا پانصد فیل هم رسید - و مفاصله در میانِ فوجِ پیش و موکبِ مقدّس کمتر ماند - باباخان قاقشال (که سردارِ مردمِ اوچچی بود) بآن جماعت پیوست - و معرکهٔ تیغ و تیر گرم شد - و بتائیدِ اقبالِ شاهنشاهی لشکرِ مخالفان را از جا برداشته برد - و افواجِ قاهره از پی در آمده این مدبران را تاهفِ علی قلی خان رسانید و اهلِ ادبار در گریختن سراسیمه گشته سر از تن و پیش از پس نمی شناختند - و از شواهدِ اقبال آنکه دران گریختن اسبِ یک ازان مخدولان چنان بر اسبِ علی قلی خان خورد که دستار از سرِ شوریده او بر زمین افتاد - علی قلی خان حیرانِ کار شده بهادر خان را در برابرِ باباخان قاقشال فرستاد و بهادر خان خود را بمعینِ اوچچی رسانیده سرگرمِ کارزار شد - و زمانِ زمانِ علی قلی از بهادر خبر گرفته تازه بتازه کومک روانه میکرد - و باباخان غنیم را پُر زور دیده عنان گردانید - و بهادر خان

(۲) اوچچی بمعنی تیر انداز - از لغت ترکی •

و (چون موکب معلی از آب گذشته بحرام خواران نزدیک رسید) فیل خدا بخش از مستی
 فرود آمده روی بهشیاری نهاد - فیلبانان و فوجداران ازین حالت ملول گشتند - و حضرت شاهنشاهی
 بالهام اقبال فرمودند که هوشیار شدن چنین فیل مست مبشر فتح و نصرت است - که فتح و نصرت
 همعنان هوشیاران و کار آگاهان وقت است - و دیگر آنکه از هشیار شدن فیل ما را اعتماد بر فیل
 و مستی او نماند - و منحصر شد توکل ما بر عون الهی^(۲) - و هر کرا توکل بر کرم و الطاف ایزدی
 منحصر شود کار او بر فتح انحصار یابد - و الحق ازان مظهر کرامات دونکنه بلند بوجود آمد که عنوان
 نامه الهام تواند بود - و چون شب در آمد بر کنار دریا با بخت بیدار آسایش گرفتند - و مخالفان
 تیره رای بمصافحت یک گروه فتنه گستر بودند - آنحضرت تکیه بر تائید آسمانی فرموده در همان جا
 توقف صلاح دیدند - و همان زمان مجنون خان و آصف خان بزمین بوس سعادت پذیر گشتند
 مجنون خان و جمعی برین بودند که بے توقف در همین شب بر سر اردوی آن بخت برگشتها باید شتافت
 آصف خان معروض داشت که زمین محکم گرفته دایره کرده اند - درین هنگام رفتن لایق نیست
 و نیز در روز مردم بشرم چشم و آزر رو بیشتر کار میکنند - رای او پسندیده خسرو کامیاب شد
 و نصایح بلند فرموده آمده ها را رخصت دادند - و حکم شد که در پاس دوبار خبر بما برسانند - و در لوازم
 قزاقی اهتمام نمایند - که مبادا مخالفان تیره رای را خبر ریایات اقبال شود - و از انجا بدر روند *

علی قلی و بهادر (که مغرور خود کامی و مغلوب ادبار بودند) در عین غفلت بوده از خود
 خبر نداشتند - و آن شب (که موکب مقدس نزدیک رسیده بود) بپاده پیمائی و شاهد پرستی
 و بازی^(۳) بشکن بشکن سرگرم بودند - و باین لفظ صریح بر شکست خود فال میزدند - و عجب تر
 آنکه در آن شب مردی نزدیک چادرهای این مستان رفته فریاد برداشت که ای جمع بد سرانجام
 واقف شوید که حضرت پادشاه بعزیمت استیصال شما از آب گنگ گذشته بالشکر بے پایان
 رهیده اند - و چون پیمانه هستی آنها پر شده بود آواز ریایات اقبال را از تدبیرات آصف خان
 و مجنون خان دانسته در غرور افزودند - و همانا که این مخبر از مخلصان نادان بود - اندیشه آن داشت
 که (چون بندگان حضرت با مردم کم از آب گذشته اند - و غنیمت با سه چهار هزار سوار^(۴) مشخص است)
 باین تدبیر سنگ تفرقه دران گروه اندازد - تا کار به پیکار نکشد - و نمیدانست که جنود غیبی
 همراکب گیتی خدیر است *

و بالجمله صبح روز مار اسفند بیست و نهم خرداد ماه الهی موافق دوشنبه غره ذی الحجه
 (که در حقیقت غره نصرت پادشاهی - و سلیم عمر سید بختان بود) آنحضرت جیبیه طلبیده

(۲) نسخه [۵] کرم الهی (۳) نسخه [۱] بشکن بازی (۴) در [بعضی نسخه] تا سه چهار *

آن راه نزدیک بود) با وجود آنکه بآب نشان میدادند اختیار فرمودند - و از چشمه سار تأییدات غیبی (که فیض بخش موکب شاهنشاهی ست) آب فراوان در راهها پیش آمد - چه پیشتر از آن بلوان رحمت باریده کولها پر ساخته بود - تمام شب و نیم روز راه رفته بمانکپور فزول اقبال فرمودند و محب علی خان جایگزین دار آنجا بلوازم خدمت برداخت - و عساکر فیروزیمند بواسطه آنکه (اول شب کوچ شد - و کم کس را ازین ابلغار آگاهی بود - و درخت زار در میان آمد) متفرق شده از راه راست بر کرانه افتادند - و قلیله در رکاب نصرت اعتصام توانستند رسید - آفکس را (که ایزد تعالی تأیید بخش باشد) او را از کمی ملازم چه اندیشه - و در اثنای راه نزدیکی مانکپور آصف خان بسجده عبودیت نورانی ناصیه گشت - و همان زمان رخصت پیش یافت - تا باردوی خود (که در برابر خان زمان است) شتابد - و زمانه نگذشته بود که هتوا میوره^(۲) (که از قاصدان تیزرو و مسرعان اعتباری بود) خبر آورد که علی قلی و بهادر در حدود پرگنه سنکرو^(۳) دریای گنگ را پل بسته گذشتند چون این خبر بمسامع اجال رسید در ساعت سوار دولت شده (با آنکه معدوم بملازمت رسیده بودند) تکیه بر جنود الطاف ایزدی نموده پیشتر متوجه شدند - راجه بهگونت داس و خواجه جهان و جمع را بر سر اردوی معلی گذاشتند - که بعرضه قصبه کوه برده نگاه دارند - و از ده شیخان (که از مضافات مانکپور است) آمده آخرهای روز یکشنبه از دریای گنگ فیل سواره گذشتند - و (چون اوائل موسم باران و فصل طغیان آب بود) در آن هنگام (که بندگان حضرت فیل در آب راندند) جوش و خروش غریب از عالمیان برخاست - چه گذر از چنین آب خونخوار از محاللات بود - و بمحض کرامت شاهنشاهی این بحر زخار آن معدن ولایت را گذر داد - و بے دغدغه از پایاب گذشتند و مستبصران این معنی را از دلائل نصرت و مقدمات اقبال دانستند - در آن زمان (که موکب معلی از دریا عبور فرمود) زیاده از یازده کس از مقربان بساط اقدس در رکاب مقدس نبودند - میرزا کوکه سیف خان کوکه - دستم خان - شجاعت خان - خان عالم - خواجه عبدالله - دربار خان - شهباز خان سید جمال الدین - عادل خان - دلور خان - و چند حلقه فیل همراه رسید - و درین روز (که موکب مقدس از آب گنگ عبور فرمود - و قعر دریا با اقدام فیلان پیموده شد) از فیلان نامی خدا بخش و بال سندر با طوفان مستی در رکاب دولت جوشان و خروشان بودند - و این دو فیل در پردایی و تیزروی و جنگ آوری و صف شکنی انگشت نمای دیده و ران بودند *

(۲) نسخه [۱] نتهوا میوره (۳) در [بعضی نسخه] سکرور (۴) نسخه [ح ی] و محض کرامت شاهنشاهی بود که این بحر - و نسخه [ط] و از محض (۵) نسخه [ب] بالسندر - و گمان برم که بان سمندر باشد •

منعم خان خانخانان را به دارالخلافه آگوه و حراست آنحدود مقرر فرمودند - و در هزار فیدلی جنگی
 بهرامی موکب معلی انتخاب نمودند - و پیشتر از آنکه موکب مقدس نهضت فرماید قباخان
 و مظفر مغل و میرزا قلی و قلیخان و سید محمد موجی و حاجی یوسف را فرمان شد که به سرعت
 شتافته معاونت میرزا یوسف (که در قفوج متحصن است) نمایند - و خود بدولت و اقبال
 روز اشداد بیست و ششم اردیبهشت ماه الهی موافق سه شنبه بیست و هشتم شوال پای عزیمت
 در رکاب دولت آوردند - و بدست اقبال علی نصرت گرفته سنده همت جهان گشای جزلان دادند
 شکوه عساکر والا زمین و زمان را فرو گرفت *

و چون ساحت قصبه سکینه مخیم موکب نصرت شد علی قلی خان (که بر ساحل گنگ
 بگذر قنوج غبار بغی و عصیان انگیزخته و بشقاق و عنوان آویخته بود) باستماع صیت نهضت اقبال
 روی گریز بجانب مانکپور (که برادر او بهادرخان در برابر آصف خان و مجنون خان فتنه انگیز بود)
 آورد - موکب نصرت از سکینه بکنار گنگ پیوست - و روز دیگر از آن دریای زخار عبور کرده کوچ بر کوچ
 نهضت میفرمود - و (چون عرصه قصبه موهان ^(۳) مضرب خیام ظفر پیکر گردید) محمد قلی خان برلاس را
 سردار ساخته و مظفر خان و راجه تودرمل و شاه بدافع خان و پسرش عبدالطلب خان و حسن خان
 و قباخان و حاجی محمد خان سیستانی و عادل خان و خواجه غیاث الدین علی بخشی و دیگر
 بهادران نامور و دلوران کارگذار را همراه او کرده روز دینادین بیست و سیوم خرداد ماه الهی موافق
 روز سه شنبه بیست و چهارم ذی القعدة از همین منزل بر سر اسکندر خان (که در اوده دست فتنه
 گشاده بود) فرستادند - و خود بدولت و اقبال روی توجه بجانب کره و مانکپور آوردند
 و چون قصبه رای بریلی مخیم اقبال شد عرائض آصف خان و مجنون خان بعقبه مقدس رسید
 باین مضمون که علی قلی و برادرش عزیمت حدود گوالیار دارند - و میخواهند که از آب گنگ
 عبور کنند - بمجرد استماع این خبر رای جهان آرای برایلغار قرار گرفت - و پیشتر از حاضران
 موکب معلی (چه از روی پست فطرتی - و چه از جهت کسالت - و چه بواسطه تن پرستی
 و چه بجهت آنکه کار آن تبه رایان بانجام نرسد - تا بازار خود فروش آن بے سعادتان گرم باشد)
 باین ایلغار راضی نبودند - و شاهنشاه دانادل پرده از کار هیچکس برنداشته عنان توجه بدست
 توکل سپرده شب زمیاد بیست و هشتم خرداد ماه الهی موافق شب یکشنبه بیست و نهم شهر
 ذی القعدة از قصبه مذکور ایلغار فرمودند *

و از غرائب آنکه از رای بریلی راه متعارف را بواسطه بعد گذاشته راه میانه (که به نسبت

(۲) در [چند نسخه] مظفر خان (۳) نسخه [۵] نوهان - و نسخه [ح] مهان *

خیالاتِ فاسد برانگیختند - علی قلی خان از جونپور روانه قصبه سرهرپور (که بجایگیر ابراهیم خان مقرر بود) شد - و اسکندر خان نیز بقصد همراهی این باغی طاغی از شهر اوده برآمد - و جمیع فتنه سرشتان دران قصبه فراهم آمده قرار دادند که علی قلی خان با جمعیت خود از راه لکهنو تا ساحل گنگ تمامی ولایت را تصرف نماید - و بهادر خان بکره و مانکپور در برابر آصف خان و مجنون خان رود - و اسکندر خان و ابراهیم خان سرکار اوده و آنحدود را متصرف کردند - و بهمین قرار شوم از هم جدا شدند - علی قلی خان بداعیه شور افزائی بسرکار قنوج روان شد - چون جایگیر داران آنحدود را سردارے (که بار اتفاق نموده مقاومت بآن فتنه انگیز توانند کرد) نبود خود را بقنوج کشیدند - و علی قلی خان گرد حوادث انگیزته چون بقنوج رسید میرزا یوسف خان (که جایگیر دار قنوج بود) در قلعه شیرگده متحصن شد - و خلایق غبار آلود تفرقه گشتند - و عرائض دولتخواهان متواتر و متوالی بدرگاه گیتی پناه رسید - و اقبال بکار خود درآمد *

نهضت موکب اقبال شاهنشاهی از دارالخلافه آگره بجونپور

و قتل خان زمان و بهادر خان در معرکه فتح

چون منصب والای جهانبانی در معنی پاسبانی و نگاهبانی ست حضرت شاهنشاهی بمقتضای نیت حق اساس برخلاف اکثرے از فرمانروایان گذشته آسودگی رعیت را آسایش خود خیال میفرمایند - و شادمانی خویش را در رفاهیت خلایق میدانند - آرے گوهر یکتای خلافت سزوار افسردولت چنین تاجدارے ست که با وجود این عظمت و ابهت خود را نیازمند درگاه صمدیت داشته در لوازم داد و دهش تکاپو نماید - و راحت جهانیان را آسایش خویش داند - و هرکه (از فرمان برداری اینچنین سریر آرای اقبال سرباز کشد) هر آئینه بدست سعی خود در هلاک خود اهتمام نموده باشد - خصوصاً کسیکه (پرورده نعمت این دودمان والا باشد - و اسباب دنیوی و بزرگی ظاهری بوسیله این خاندان فراهم آورده) چه نامردمی و نامردانگی و نامعامله فہمی باشد که آن اسباب بزرگی را در بغی وای نعمت خود صرف نماید - هرگاه (فرمانروای روزگار چغین - و مخالف درات این طرز) لاجرم عنایت الہی مقارن و معادن گشته در هر نهضت نصرته کرامت فرماید - و نمودار این معنی واقعه علی قلی خان و بهادر خان است و استیصال این دو مخدول مغرور - و تفصیل این مجمل آنکه (چون موکب معلی کامروای اقبال از یورش پنجاب مراجعت فرموده بمستقر سلطنت معدلت آرای شد - و شرح بغی و عصیان علی قلی خان و بهادر خان و سایر ارباب فتنه بعرض بساط اقدس پیوست) یورش ممالک شرقی و اطفای نواثر فتن وجهت همت علیا شد

و چون دارالملکِ دهلي مخيم اقبال شد آنجا ميرزا ميرکِ رضوي (که در لاهور او را بجان باقي خان سپرده بودند - و در کمين غفلت و فرصت ميبود) از حبس فرار نمود - و جان باقي از دنبال او بگام جست و جوشناخت - و چون بدست نيارد از بييمِ تقصير بدرگاهِ معلیٰ رو سفيد نتوانست شد - و حضرت شاهنشاهي بآئين مقرر بزيارتِ مراقدِ اوليایِ آن مقامِ فيض انما توجه فرموده همت خواستند - و افاضه خيرات بمنزويانِ حواشي آن بقاع شريفه فرمودند - و ناتار خان (که حکومت شهر داشت) معروف بساطِ اقدس گردانيد که محمد امين ديوانه (که از لاهور فرار نموده بود) بقصبه بهوجپور رسیده - و شهاب الدين خان ترکمان جاگيردارِ آن قصبه چند روز بمنزلِ خود پنهان کرده بمساعدتِ اسب و خرچ پيش اربابِ بغي و عصيان روانه ساخته است از استماعِ اين خبرِ وحشت اثر قهرمانِ جلالِ شاهنشاهي (که نواثرِ سطوعش جز بر آفتِ عدالت نتابد) بلندي گرفت - و شاه فخرالدين مشهدي باحضرِ آن بيدولت در بارگاهِ عدالت مامورِ امرِ عالي شد - و روزِ ديگر از آنجا موکبِ معلیٰ کوچ فرمود - و چون عرصه پلوتِ مخيمِ اجلال شد شاه فخرالدين بزمينِ بوس سر بلندي يافت - و آن بے سعادت را بموقفِ جلال آورد - او را بحسن چغتئي سپردند - و در همان منزل بياسا رسيد •

و (چون طنطنه نريدِ قدومِ موکبِ معلیٰ در گوشِ منتظرانِ دارالخلافتِ آگه پيچيد - و ششعه مهجه راياتِ والا هر آنحدود تافت) خانخانان با جمیع دولخواهان استقبال نموده بدولتِ زمين بوس سر بلند شد - و بآدابِ شکر و دعا اقدام نموده سوانحِ احوال و وقایعِ حدودِ ممالکِ محروسه معروضِ بساطِ اقدس ساخت - و طومارِ عصيانِ علي قلي خان و بهادر خان و ديگر مخالفان (که بتازگي سر بر زده بودند) فرو خواند - کسيکه در مبدایِ فطرت بد نهاد و بے جوهر افتاد او را مرحمت و نصيحت سودمند چون گويم که زبان کار آيد - و ممدارا و موعظت را بر ضعف و وهن فرود آورده در شورش افزايد - و لهذا بزرگانِ دانش منش^(۲) علاجِ بدکارانِ بد درون را جز حبس و ضرب چاره ندیده اند - و چون اين علاج هم دران خراب باطنانِ بيدولت کار نکند بعدمخانه فرستادن رحم بر حالِ خلق بلکه مهرباني باحوالِ آنها ميدانند - متکفلانِ اشغالِ سلطنت و بار يافتگانِ حریمِ قرب بسرِ اين معني فرسيده خديو زمان را در مرتبه اول نگذاشتند که چاره آن بيدولتان بظهور آيد و باطنِ مقدس را بر سرِ ممدارا آورده بر داشتنِ پرده کار را در توقف ماندند - و درين هنگام (که موکبِ معلیٰ باطفایِ نايردِ فتنه محمد حکيم ميرزا نهضت والا نمود) چون (اين خبر بعلي قلي خان و ديگر اربابِ بغي و طغيان رسيد) اين بے دولتان بخيالِ فاسدِ خود اين چنين وقته را فرصت انگاشته

(۲) نسخه [ط ی] دانش و بينش (۳) در [چند نسخه] در نقاب توقف •

پشت داده است - نه ایشان ازو دل سرد گشته اند و لهذا پیوسته آرمنده بوده مغلوب شهوت و غصه و مقهور حرص و قهر میگردند - و باعث نزاع آنکه طبقه پوری در کنار آن کول مکل متعین داشتند که درین مجمع نشسته دام گدائی می گسترند - و زایران اکناف ولایت هندوستان (که بقصد غسل در آن کول می آمدند) بآن گروه تصدق گویان چیزه میدادند - درین روز گروه کُر بتسلط در آمده جای پوریان گرفته بودند - و این جماعت را تاب مقاومت کُران نبود که جای خود را استخلاص توانند نمود - سر حلقه ایشان کینسو پوری نام در قصبه انباله باستان معلی آمده دادخواهی نمود - که طایفه کُران بتغلب آمده جای ما را گرفته اند - اگرچه تاب مقابله نداریم اما توکل کرده کمر همت بجنگ ایشان می بندیم - یا خون خود را بر خاک می ریزیم - یا این قطعه خاک ازین میگیریم - و گروه کُران بعرض اقدس رساندند که این جای موروثی اینها نیست چندگاه ایشان می نشینند - دیگر ما می نشینیم - و تا جان بتن متعلق است تعلق ما باین زمین خواهد بود - چون موکب معلی بتهانیدسر نزول اجلال فرمود در معرکه آنها رفته هر چند (جواهر نصائح و مواعظ برین نفوس معطله افشاندند) حکم لای انداختن بر خاک داشت جوهر بطالت و ضلالت ایشان بیشتر ظاهر شد - و بیشتر در غوایت و هلاکت خود کوشیدند و بشدت الحاح و تصرع استدعای قتال و جدال نمودند - چون (هر در گروه پایمال نفس و هوا بوده سالک بیراهه شقارت بودند) رخصت مجادله یافتند - تا باین روش سزای اعمال نکوهیده خود یافته متنبه شوند - و اتفاقاً در آن روز از آن گروه گمراه جمعی کثیر فراهم آمده بودند - و از جانبین مفها راست کرده اول از هر طرف یک مرد لافزن پیش آمده دوید - و جنگ شمشیر کرد - و باز بتیرو کمان دست برده بر یکدیگر تیر باران کردند - بعد از آن گروه پوریان بر کُران بسنگ زنی پیش آمدند - چون پوریان کم بودند حضرت بچند نفر از مردم (که جنگ سنگ دانند) و پتمچه های توران و چهره های هندوستان (که همواره از آن طبقه چون سایر طبقات در حواشی موکب معلی می باشند) اشارت فرمودند که کومک پوریان باشند - ایشان در حمله پوریان بر کُران موافقت نموده آنچنان زور آوردند که کُران تاب مصادمه نیاورده روی گردان شدند - و پوریان از دنبال در آمده جمعی کثیر از آن خاکستریان را بر باد عدم دادند - و به پیرو سر حلقه ایشان (که اندک کُر نام داشت) رسیده آن سوخته را بخاک تیره یکسان ساختند - و دیگران پراکنده شدند - و خاطر اقدس را (که رنگ آمیز کارگاه تقدیر است) از تفرج آن بسط عظیم روی نمود - فردای آن روز از عرمه تهانیدسر نهضت راپات عالی اتفاق افتاد •

(۲) نسخه [دی] می نشینند (۳) در [اکثر نسخه] بسنگ دوی •

آن سلسله حقیقت کیش - و سایر سپاهیانی جان سپار (تقسیم نمودند - و مهمات کلبی و جزوی
آن سرحد را برای رزمی میر محمد خان مقوض داشته روز نیر سیزدهم فروردین ماه الهی^(۱) موافق
روز دوشنبه دوازدهم رمضان رایت مراجعت بجانب دارالخلافه ارتفاع فرمودند - عرصه سرای
دولت خان مخیم سرادقات اقبال شده بود که فیل گجگجی^(۲) و فیل پنجپایه (که فیل نامی بودند)
در یک روز سقط شدند - جمع از ظاهر پرستان را دل گزیده شد - آنحضرت بر زبان مقدس گذرانیدند
که ما ازین سانحه فال نیک گرفتیم - که آن دو برادر بخت برگشته درین پورش بگو نیستی
خواهند شنافت - سبحان الله چه حوصله و چه دریافت و چه دید است *

و (چون رایت اقبال بحدود سهند نزول اجلال فرمود) از مظفر خان بیحوصلی چه گویم
بیخردی بظهور آمد که موجب حیرت همگان گشت - و شرح این سرگذشت آنست که حضرت
شاهنشاهی پیروسته از احوال سپاهی و رعیت آگاه بوده در اصلاح اطوار و اوضاع مردم بر مسند
جهان آرائی عطوفت پدری و رافت اتالیقی بظهور می آرند - و مردم را از امور ناشایسته نگاهداشته
در ارتفاع مدارج احوال جهانیان کوشش میفرمایند - دزینولا بمسامع علیه رسید که مظفر خان
بسادۀ روی قطب خان نام علاقه خاطر پیدا کرده عنان دانش از دست داده است - آنحضرت
بموجب عاطفت فطری او را طلب فرموده به نگاهبانان سپردند - که مبدا مظفر خان ازین دام
فریب در بلیۀ عظیم افتد - آن فریفته خرد از کوتاه حوصلگی و معامله ناهمی لبس فقر پوشیده
راه صحرای پیش گرفت - و قدر مرحمت و تربیت پادشاهی ندانست - و حضرت شاهنشاهی (که
میزان تمیز و قدر دانی بدست قدرت کامله خود دارند) این همه نادانی و بے تمیزی او را منظور نداشته
بتفقدات خسروانی امتیاز بخشیدند - و آن خدمتگارا پیش او فرستادند - و بنصائح گرامی هدایت
فرمودند - و تمامی این راه بفشاط شکار پرداخته محروم پیرای عالمیان بودند *

و چون عرصه قصبه تهنیسر مخیم موکب اقبال شد دران منزل منازعه و مجادله طایفه
سناسیان بخونریز انجامید - و تفصیلش آنکه نزدیک بآن قصبه کولایست که دریاچه توان گفت
سابقاً آنجا فضائی بود وسیع گورگهیت نام - که مرتاضان هندوستان از زمان قدیم آنرا بزرگ میدانند
و طوائف این طبقه از اقصای هند در اوقات معین می آیند - و تصدقات^(۳) بظهور می آرند - و مجمع
عظیم انتظام می یابد - و درین سال پیش از ورود رایت اقبال آن جمعیت فراهم آمده بود
و درمیان سناسیان دو طایفه اند - یکی را کُر نامند - و دیگری را پوری - بر سر جای نشستن درمیان
این دو طایفه گفت و گو شده بود - تجرد گزینی اکثر این مردم بواسطه آنست که دنیا از ایشان

(۲) در [بعضی نسخه] عرصه دولخان (۳) در [بعضی نسخه] گجگجی (۴) نسخه [د] و تصدقات و نذر می آرند *

و از مطاوی^(۲) فحاشی آن بوضوح پیوست که علی قلی خان و بهادرخان و اسکندر خان باز سر از خطِ بندگان پیچیده باعلای^(۳) اعلام بغی و طغیان گردن برافراشته اند - و غبار انگیزی میرزا حکیم مادّه از دیار مالیکولیای آن فاسد مزاجان گشته از بیخوردی و بیدولتی خطبه (که هر نامه طراز آنرا نزدیک) بنام میرزا خوانده اند - این بیخبران بخت برگشته از شواهد ضیا افزای اقبال شاهنشاهی چشم پوشیده برای اغراض فاسده خود میرزای ساده لوح را در گرداب ضلالت می اندازند *

پادشاهی عطیه ایست الهی که چندین هزار شرط گرامی تا در فردی فراهم نیاید آن موهبت عظمی از درگاه ایزدی عطا نمیشود - محض^(۴) نسب و جمع شدن مال و فراهم آمدن اوباش درین کارشگرف کفایت نکند - و بر هوشمندان پیداست که نبذی از ان صفات قدسی فطرته والا و عطوفته عالی و حوصله فراخ و برداشته فراوان و دریافته بلند و کرم ذاتی و شجاعتی اصلی و عدلی وافر و نیت درست و جدّی عظیم و عملی شایسته و فکر عمیق و تغافل مستحسن و عذر پذیرنه لایق است و با^(۵) این مآثر کمال (که از بسیار اندک در باستانی نامهای حکمت پروران بالغ نظر ببسط مذکور است) مادام (که موصوف این نعمت جلال را دانش بر خواهش نابایسته و غضب ناشایسته غالب نباشد) سزاوار این منصب ارجمند نتواند شد - و با رسیدن این پایه بلند (مادام که بصله کل نگراید و طوائف انام و طبقات ملل را مادر و مایندار نبوده بیک نظر تربیت و عاطفت نگاه نکند) در خور این ریاست عظمی نگردد - لکن^(۶) الحمد که ذات مقدس شاهنشاهی منبع صفات کمال و معدن ملکات قدسیه است - شرح جلائل خدیو عالم را دفترها کفایت نکند - ذکر تقریبی چگونه ایفای آن تواند کرد - هرچه داری بده - و دیده بخر - و شمائل جهان آرای پادشاه صورت و معنی مارا نظاره کن - تا بدانی که پادشاهی چیست - و سلطنت چه معنی دارد *

القصه چون شرح بیدولتی این گروه بعرض اقدس رسید بر ضمیر اعتدال گزین گران آمد میرزا میرک رضوی را (که در هنگام رجوع موکب مقدس بجهت مهم سازی جایگیرهای علی قلی و بهادر بدرگاه معلّی آمده بود) بجان باقی خان سپردند - و خاطر فیض مظاهر اراده توجه بدارالخلافت نمود - که سزای ارباب بغی و فساد فرمایند - بسرعت تمام در نظم و نسق ولایت پنجاب (که در میان بود) اهتمام فرمودند - و پرگنه های آن ممالک را باآئین شایسته بامرای عظام (مثل میرمحمد خان کلان - و قطب الدین خان - و دیگر برادران و فرزندان سعادتمند و منتسبان

(۲) در [بعضی نسخه] از مطاوی و فحاشی آن (۳) در [اکثر نسخه] باعلا و اعلان بغی و طغیان

(۴) در [اکثر نسخه] نسبت (۵) در [بعضی نسخه] با این صفات جلیله (۶) نسخه [ی] ادای آن

(۷) نسخه [ب] اعتدال پسند (۸) در [اکثر نسخه] بخان باقی خان *

موکب اقبال بیستقرار رنگ سلطنت مراجعت فرماید (دولت زمین بوس دریافتہ معمور عوارف
بے مفتہای شاهنشاهی گردد) •

و بالجمله موکب معلی بعد از انصرام مهم عشرت انجام شکار قمرغه معاودت فرموده بدریای
راوی (که لاهور بر ساحل آن واقع است - و بمہابت عمانی میگذرد) رسید - حضرت شاهنشاهی
رخش هامون گرد جیہون نورد را عنان توکل بدست داشته بدریا سردادند - و آن باد پای آتش خوری
چون نسیم (کہ بر آب بگذرد) سبک بگذشت - و ملازمان موکب والا و ملازمان رکاب مقدس
(کہ ناگزیر حواشی رایت اقبال بودند) اسب سوارہ خود را بآب زدند - و ہمہ عبور نموده بساحل
سلامت رسیدند - مگر خوشخبر خان یساول و نور محمد وک شیر محمد کہ غریق گرداب فنا شدند
و چون رایت کرامت آیت در عرصہ لاهور منتصب شد شرائف اوقات بانظام مهم و ترویج قواعد
معدلت (کہ وجود اقدس بآن مفسور است) مصروف بود •

و از سوانح گریختن محمد امین دیوانہ است - و تفصیل اینی اجمال آنکہ او از یکہ جوانان
موکب معلی بپسالت و تہور علم امتیاز می افراخت - و پیمانہ بدہمستی برداشته بے اعتدالانہ
معاشرت میکرد - درین ایام (کہ عرصہ لاهور معسر اقبال بود) در عالم بیخودی بیکہ از فوجداران
(کہ بر فیل خاصہ سوار بود) دو چار شد - و تیرے از کمان خانہ بے اعتدالی پرکش کردہ بجانب او
انداخت - چون این جرأت معروض بساط اقدس گشت از بارگاہ عدالت حکم قتل او صادر شد
مقربان حرم قدس در موقف شفاعت آمدہ زبان تضرع برگشادند - و حضرت شاهنشاهی
بموجب استدعای ارباب اخلاص جان بخشی فرمودہ بچوب ادب تنبیہ آن بیخود فرمودند - و او
از ادبار بخت خویش بیراہہ سعادت همان شب فرار نموده پیش علی قلی خان (کہ پیشوای
فتنہ اندوزان بود) رفت •

و از سوانح آنست کہ جنید کرانی (کہ سعادت ملازمت یافتہ مشمول مرحام خسروانی
بود) از ہندون (کہ بجایگیر او مقرر بود) بتوہم باطل فرار نموده بکجرات رفت - آنانکہ (در نہاد
بیدولت آمدہ اند) ہرائینہ بارگاہ دولت و اقبال دوری گزینند - بزعم خود در افزایش خویش
میکوشند - و بمعنی برکاهش خود افزودہ خود را بچاہ بیدولتی می اندازند - درین هنگام (کہ
ہمت جهانگشای از تنظیم مهمات پنجاب پرداختہ پرتو توجہ اقدس بر مراجعت میثاق)
عرائض دولتمخواہان خصوصاً عرضداشت منعم خان خانخانان از دارالخلافہ آگرہ ببارگاہ معلی رسید ؟

(۲) در [اکثر نسخہ] راوی معلی (۳) در [چند نسخہ] مستی (۴) نسخہ [ز] مندوں
و نسخہ [ح] ہندون •

و از سوانح ایام شکار رسیدن مظفرخان است - و آوردن وزیرخان برادر آصف خان را در بساط مقدس و درخواست گداهان او و برادرش نمودن - و بذره قبول پیوستن - و تفصیل این اجمال آنست که (چون آصف خان باغلال بخت در کمند خدیعت و دام صحبت علی قلی خان و بهادرخان افتاد) آصف خان را صحبت او خوش نیامد - و از تکبر بیجا و ترفع بی معنی خاطر او رمیده شد و بالینحال علی قلی در اموال او چشم طمع داشت - آصف خان منتہض وقت بوده فرصت میجست که از وی جدا شود - درین اثنا علی قلی آصف خان را همراه بهادر خان فرستاد - و وزیرخان را پیش خود نگهداشت - وزیرخان حقیقت را به برادر خود نوشته موعده فرار قرار داد - آصف خان بموجب قرار داد شبی از بهادرخان جدا شده راه کره و مانکپور پیش گرفت - و وزیرخان نیز از جونپور برآمده بهمان راه شتافته بود - بهادرخان از حال آصف خان آگاه شده تعاقب کرد - و نزدیک بقلعه چنانچه بآصف خان رسید - و میان ایشان جنگ در پیوست - آصف خان شکست یافته گرفتار شد بهادرخان او را بر فیلی عمارت دار انداخته روان شد - و مردم بهادرخان از پی آنچه و غنیمت متفرق شده بودند که وزیرخان و بهادرخان پسر او میرسند - و خبر گرفتاری آصف خان شنوده خود را راست کردند - و درین هنگام (که مردم بهادرخان پراکنده شده بودند) رسیده داد جلالت دادند بهادرخان تاب مقاومت نیاورده فرار نمود - و اشارت کرد که آصف خان را (که بر فیلی می آوردند) از هم بگذرانند - نگهبان یکدو شمشیر حواله او کرد - سرانگشت دست او جدا شد - و سر بینی او را زخمی رسید - که ناگاه مردم وزیرخان زور آورده آصف خان را خلاص کردند - و بحدود کره آمده آرام گرفتند - و درین کارزار بهادرخان پسر وزیرخان داد مردانگی داد - و باین لقب گرامی بهمین تقریب افتخار یافت - آصف خان از زمان گذشته ندامت کشیده و این همه حوادث و نکابت را از مآثر حرمان آستان معلی دانسته با گرد خجالت عزیمت دولخواهی درگاه والا از صمیم دل اختیار کرد - و وزیرخان برادر خود را پیش مظفرخان (و تنیکه بموجب اشارت عالی از دارالخلافه آگره متوجه پنجاب میشد) فرستاد - وزیرخان بدھلی آمد - و مظفرخان او را بعواطف خمرروانی مستمال گردانیده همراه خود آورد - و در محل (که حضرت شاهنشاهی بشغل صید انکني منشرح و منبسط بودند) مجال عرض یافته در خواست تفصیلات آصف خان نمود - آنحضرت ذیل عفو بر زلات او و برادرش انداخته مفسور عنایت بنام آصف خان اصدار فرمودند - که کمر استظهار بسته در حدود مانکپور باتفاق مجنون خان قاتشال در آداب دولخواهی ثابت قدم باشد - و (چون

(۲) نسخه [د] آراسته کردند (۳) در [اکثر نسخه] سروبینی او را (۴) نسخه [د] اختصای و افتخار (۵) یا نکابت •

بودند) آنحضرت در لاهور اکثر اوقات گرامی بمعموری ظاهر و باطن اشتغال فرموده معدلت را بلند اساس می ساختند - تا آنکه بروجه دلخواه جمعیت شکاریان جرگه و انبوهی جانوران قمرغه بهم رسید - و میدگاه دست اجتماع فراهم داد - اول حضرت شاهنشاهی بآئین شایسته بشکارگاه رسیده بر دور جرگه گردیدند - و بنظر شمول آن دایره انبساط را از محیط تا مرکز نظاره فرمودند و هر کس از بزرگان دولت و سایر ملازمان بساط عزت (که درین خدمت نشاط پیوند بقدم اهتمام شتافته بود) نوازش آفرین یافته کله گوشه مباهات بر اوج اعزاز رسانید - آنگاه پای دولت در رکاب سعادت آورده توسن شیر مید آهو خرام را در نخچیرگاه جلوه دادند - و بزخم تیر و دم شمشیر و نوک سنان و ضرب بغدوق بنیاد شکار کردند - در آغاز مزیمت شکار در جرگه پنج کوه بود - روز بروز قمرغه پیش می آمد - و دایره تنگ تر میشد - درین میان گاه بجولان رخس گرم رو شکار را از زمین می ربودند - و گاه بکمند اندازی آهوان برق پای را بند میکردند - و از انبساط طبیعت نشاط پیرای انواع شکار افکنی بظهور آوردند - از خاصان بساط قرب میرزا عزیز کولتاش در میان قمرغه درآمده در رکاب سعادت بود - و امرا در پیش مورچلهای خود سراپدها کشیده (روز بفروغ دیده و شب بمشعلهای عالمقاب) پاس شکار میداشتند - و از صبح تا شام و شام تا صبح محفل شوق و هنگام طرب گرم بود - بعد ازان (که حضرت شاهنشاهی پنج روز متوالی خود بدولت و اقبال باقسام شکار کامیاب عشرت گشتند) بامرای عظام و مقربان حریم قدس پرتو اشارت یافت که در میدگاه درآمده شکار مراد کنند - و مرتبه بمرتبه ملازمان عقبه والا بموجب حکم اقدس درمیان آمدند تا آنکه کار بحد رسید که آحاد و افراد از پیاده و سوار درآمده کامستان عرصه شکار گشتند •

و از عجائپ سوانح (که در ایام شکار بوقوع پیوست) آن بود که حمید بکری^(۲) از یساولان بارگاه مقدس بدمستی کرده بیک از ملازمان درگاه والا تیر در کمان نهاده پرکش کرده بود - و آن کس در کمین فرصت بوده در شکارگاه معروض داشت - سطوت^(۳) جلال پادشاهی اقتضای سیاست فرمود و از کمال غضب شمشیر خاصه را بقلیج خان دادند - که این خود سر به اعتدال را از بار گردن نجات دهد - مشارالیه دو مرتبه آن الماس پاره را برو انداخت - و سر موئے آزوده نشد - و بر زبان تقدیر بیان گذشت •

اگر تیغ عالم بجنب ز جای • نبرد رخ تا نخواهد خدای
و ازین معنی سر قضا دریافته جان بخشی فرمودند - اما بجهت تنبیه و عبرت بے اعتدالان سرش تراهیده خر سوار برگرد میدگاه گردانیدند •

(۲) نسخه [ی] بهکری (۳) نسخه [ی] سطوت پادشاهی •

برگشته می آمد - بسنقواس رسیده بود که غوغای میرزایان بظهور آمد - او نیز در سنقواس پناه برد
 ابراهیم حسین میرزا بمحاصره آن پرداخت - و درین اثنا محمد حسین میرزا هندیه را متصرف
 هده قدم خان را کشت - و چون سر او را کنار قلعه سنقواس آوردند مقرب خان بیدست و پا شده
 آمده دید - و حسین خان نیز بدرآمد - ابراهیم حسین میرزا هرچند تکلیف نوکری کرد حسین خان
 قبول ننمود - و در هنگامیکه (حضرت شاهنشاهی متوجه استیصال علی قلی خان بودند) آمده
 بشرف ملازمت استسعاد یافت - القصه چون این خبر بمسامع اجلال رسید منشور عالی صادر شد
 که محمد سلطان میرزا را از اعظم پور بقلعه بیانه برده محافظت نمایند *

آغاز سال دوازدهم الهی از جلوس مسعود شاهنشاهی

یعنی سال اسفندارمذ از دور اول

درین هنگام (که عرصه لاهور بوررد / موب معلی / گلستان اقبال بود - و حضرت شاهنشاهی
 بگرد آوری خواطر اشتغال داشته صید قلوب میفرمودند) فیوض بهار احاطه روی زمین کرد - و نسائم
 اعتدال از کران تا کران وزیدن گرفت - حدائق و بساطین جولان گاه نظارگیان بدائع صنع شد - و شقائق
 و ریاحین بجلوهای مستانه کمند برانظار دیده وران انداختند *
 * شعر *

برخیز که جلوه کرد طائوس بهار * برخاست ز طرف باغ گلبنگ هزار

بر سبزه ترفند هر سو گل سرخ * یا بر پر خود نهاده طوطی منقار

بعد از هشت ساعت و پانزده دقیقه از روز سه شنبه بیست و نهم شعبان (۹۷۴) نهصد و هفتاد
 و چهارم تحویل نیر اعظم و منور عالم روی نمود - و سال دوازدهم الهی از مبدای جلوس مقدس
 شاهنشاهی (یعنی سال اسفندارمذ از دور اول) آغاز شد - و رغبت خاطر اعتدال سرشت
 شاهنشاهی بشکار جرگه و صید قمرغه (که دلکش ترین انواع شکار است) بظهور آمد - حکم معلی
 نفاذ یافت که از اطراف سواد لاهور یکطرف متصل بکوه و جانب دیگر کنار دریای بهت وحوش
 و طیور برانند - و هر ضلع بیکی از امرای عظام سپردند - و بخشیان و سزاولان آگهی افزوده
 بهر جانب سزاولی میکرده باشند - و چندین هزار پیاده از قصابات و قریات لاهور بخدمت راندن شکار
 معین ساختند - و در پنج گروهی لاهور محرائی وسیع (چون ساحات دل شهریاران) بجهت آوردن شکار
 انتخاب کردند - در مدت یک ماه (که آمار و دیگر خلایق از خواص و عوام سرگرم راندن شکار

(۲) نسخه [ا ح] از اطراف سواد لاهور از هر ضلع هفتاد کوه از یکطرف متصل بکوه (۳) نسخه [ا ح]

از اطراف وقف بوده بهر جانب *

میرزا - چهارم عاقل حسین میرزا - و از آنجا (که شمول الطاف حضرت شاهنشاهی از بدو فطرت از دور و نزدیک کافل مهم طبقات عالمیان است) هرکدام ازین میرزایان را بقدر قابلیت جایگیرهای لایق مکرمت فرموده بودند - و در جمیع یورشها قرین موکب معلی کامیاب سعادت میگشتند - خصوصاً در یورشِ جونهور ملتزم رکاب مقدس بودند - بعد از آنکه رجوع رایات والا ازین یورش اقبال واقع شد رخصت حاصل کرده بجایگیرهای خود (که در سرکار سنبل بود) رفتند - و درین هنگام (که موکب معلی بجهت اطفای نایب شورافزائی میرزا حکیم از دارالخلافه آگره بمالک پنجاب نهضت فرمود) الخ میرزا و شاه میرزا باتفاق ابراهیم حسین میرزا و محمد حسین میرزا لوی بغی و طغیان^(۲) افراشتند و گروهی از اوباش تیره بخت را باخود متفق کرده در ولایت سنبل و آن نواحی دست بتاراج دراز کردند - جایگیرداران آنحدود جمعیت نموده بر سر ایشان رفتند - و چون ایشان را طاقت مقابله نبود روی گریز بجانب خان زمان و سکندر خان نهادند - و صحبت این خود سران کچ رو بآن بد نهادان شورش طلب راست نیامد - چه از فساد جوهر عقل هرکدام را سری و سروری درد سرمیداد - از آنجا باز گشته قصد میان دو آب نمودند - گنرشان پهرگنه نیمکار افتاد - یارشاهی خواهرزاده حاجی خان سیستانی (که جایگیردار آنجا بود) بمدافعه آن تیره بختان پیش آمد قضای ایزدی چون در مقام سخت گیری ایشان بود هلاکت این گروه در گرو وقت دیگر شد و یارشاهی جنگ مردانه کرده شکست یافت - و اسباب فراوان از زر و فیل و دیگر اشیا بدست این بیدولتان بے راهه رو افتاد - و همچنان تاراج کذاں بحدود دهلی آمدند - تاتارخان دهلی را مضبوط کرد - و منعم خان از آگره بمدافعه برآمد - آن بخت برگشتگان مالوه را خالی دانسته بآن صوب شتافتند - در حدود قصبه سنیت بمیر معزالملک (که به پنجاب احرام ملازمت بسته میرفت) دوچار شدند - و اسباب او را غارت نمودند - و منعم خان تعاقب را صلاح وقت ندید - برگشته بدارالخلافه آگره آمد - و این جماعت رفته مالوه را متصرف شدند - و در آن وقت مالوه بمحمد قلی خان برلاس مقرر شده بود - و او بجهت بعضی مهمات در سلک معتمدان رکاب دولت انتظام داشت - داماد او خواجه هادی (که بخواجه کلان اشتها داشت) آجین را استحکام داد - اما بے حقیقتی چند (که همراه او بودند) برآمده بمیرزایان ملحق شدند - و آنچه در بساط خواجه بود بغارت رفت - و خواجه بملاحظه بزرگ زادگی سلامت ماند - و در هندیه قدم خان برادر مقرب خان دکنی بود - محمد حسین میرزا رفته آنرا محاصره نمود - و مقرب خان دکنی در قلعه سنتراس بود و حسین خان خواهرزاده مهدی قاسم خان از مشایعت مهدی قاسم خان (که بسفر حجاز میرفت)

(۲) نسخه [ی] عصیان (۳) نسخه [د] نیمکار *

که قدم از حد خود بیرون نهد - و از حدود متعلقه باقی خان عنان خیال کشیده دارد - و ایلچیان کامیاب عنایت شاهنشاهی شده قریب رخصت گشتند *

و از سوانح آنست که همای چتر سپهر ظلال حضرت شاهنشاهی بر ممالک شمالی سایه گستر بود عرضداشت منعم خان خانخانان از دارالخلافه آگره بدرگاه معلی رسید - باین مضمون که پسران محمد سلطان میرزا و آغ میرزا (که بنظر تربیت از سایر ملازمان عتبه اقبال ممتاز بودند - و در سرکار سنبل جایگیر داشتند) راه عصیان سپرده و پای طغیان فشرده بر قصبات حواشی دهلی دراز دستی نمودند - و بنده بقصد استیصال آن گروه تادهلی برآمد که آن مدبران را بدست آورد - کوزه بیجان این معنی را شنیده براه مذکور فرار اختیار کردند - این محمد سلطان میرزا فرزند رشید سلطان و پس میرزا بن بایقرا بن منصور بن بایقرا بن عمر شیخ بن حضرت صاحبقرانی امیر تیمور کورگان است و والده محمد سلطان میرزا دختر سلطان حسین میرزا ست - و میرزا در زمان فرمانروائی خود محمد سلطان میرزا را (که نبیره او بود) در ظل تربیت میداشت - بعد از واقعه ناگزیر سلطان حسین میرزا چون تفرقه عظیم بخراسان راه یافت محمد سلطان میرزا بملازمت حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی پیوست - و منظور نظر عنایت و رعایت شد - و چون اکیلل سریر آرائی بحضرت جهانبانی جنت آشیانی رسید آنحضرت نیز بدستور سابق در ظلال مراحم و عواطف میداشتند و او را دو پسر بودند - یک آغ میرزا و دیگر شاه میرزا - و هر دو در سلک ملازمان آنحضرت کامیاب دولت بودند - باوجود آن چند دفعه آثار خلاف و عصیان ظاهر کردند - و آنحضرت بموجب مکارم ذاتی رقم اغماض کشیدند - تا آنکه آغ میرزا در تاخت لشکر هزاره مکافات یافت - و ازو دو پسر ماندند - سکندر میرزا - و محمد سلطان میرزا - و بعد از کشته شدن آغ میرزا حضرت جهانبانی جنت آشیانی سایه تربیت بر پسران او انداخته اسکندر میرزا را آغ میرزا و محمد سلطان میرزا را شاه میرزا خطاب عنایت فرمودند - و (چون اورنگ خلافت بشکوه جلوس بقاپیوند حضرت شاهنشاهی مملکت آرای شد) آنحضرت بر محمد سلطان میرزا با نبائر و عشائر او نظر عنایت انداخته کامروائی فرمودند - چون محمد سلطان میرزا را پیری در یافته بود از سپاهیگری معاف داشته پرگنه اعظم پور از سرکار سنبل بخرج معیشت او مکرمت فرمودند - که در همان جا آسوده بوده باشغال دعا مشغول باشد و ازو در کبر سن چند پسر شد - اول ابراهیم حسین میرزا - دوم محمد حسین میرزا - سیوم مسعود حسین

(۲) نسخه [ح] سوانح این ایام (۳) نسخه [۱] قصبات حوالی دهلی - و در [بعضی نسخه]

قصبات و حواشی دهلی (۴) یا بایسنغر در هر دوجا (۵) نسخه [د] فرمان فرمائی خود

(۶) در [بعضی نسخه] سنبل *

بود (درآورده خود را مضبوط ساخت - و اهل کابل محمد قلی را گرد کرده خبر بمعصوم خان فرستادند - که اگر گرم می‌شتابی و مدد می‌رسانی اینها را (که در شکنجه کرده ایم) دستگیر کردن آسان است - او در جواب نوشت که چون دختران میرزا سلیمان اند این سلوک بایشان از آئین ادب بعید است - و کسان خود را طلبداشت - میرزا سلیمان از سنجید دره از غدری (که بمیرزا حکیم اندیشیده بود) محروم و مایوس^(۲) باز بحواشی قلعه کابل آمده در مقام محاصره شد - و معصوم هر روز فوج شایسته از قلعه بیرون میفرستاد - و بابدخشیان از روی غلبه جنگ میکرد - در میان نبرد سپاه برد برخاست - و با گونه در مردم و اسب نیز افتاد - ناگزیر میرزا سلیمان در صلح زده بوسیله قاضی خان بدخشی محقر چیزه (که دست‌آویز مراجعت و روکش معاودت باشد) گرفته اول حرم محترم خود را بدخشان روانه ساخت - و از عقب او خود هم بشناعت - و مقارن این حل میرزا حکیم از هندوستان فرار نموده بکابل آمد - و کوفه اندیشان آنجا سردر گریبان فرو برده شرم‌محل خیالات فاسد نشستند - و مرکب معلی کوکبه ابهت و اجلال در لاهور برافراشته سایه عدل و رافت بر اطراف ممالک انداخت - و فروغ ریای نصرت ظلمت زدای انفس و آفاق شد - و جشن والای وزن مقدس نیز در همان ایام بمسعودی ترتیب یافت - و بزر و سیم و دیگر نفائس بدستور معهود وزن عالی شد - و خیرات و مبرات بخرد و بزرگ رسید - و فرمان‌روایان اطراف و اکناف خصوصاً حکمرانان و زمینداران سمت شمالی فرق ضراعت و جبهه اطاعت بر خاک آستان نهاده بقدر حالت خود نثارهای گرمی می‌افشاندند - و گروهی (که دران فرصت سعادت آستان بوس ادراک نتوانستند کرد) فرزندان و خویشان را با ایلچیان گردان فرستاده عرض اطاعت می‌نمودند •

و در همین ایام محمد باقی ولد میرزا عیسی ترخان والی تته عرضداشتی متضمن بر وفور بندگی و فرمان‌برداری با پیشکش شایسته مصحوب معتمدان ارسال داشت - و خلاصه مضمون آنکه پدر من از حلقه بگوشان درگاه معلی بوده هر بهای اخلاص و اطاعت جان سپرد - اکنون من بر آستان عبودیت تازی ادب نهاده از ثابت گدمان ذرّه انقیادم - درینولا سلطان محمود بکری بخلاف توره و حکم معلی باستظهار میرزایان قندهار سپاه بجانب بنده کشید - و بواسطه وثوق اعتصام بفتراک دولت ابد قرین دهنه برین حدود نتوانست یافت - و پراکنده برگردید - امید وارم که بمیامین عقیدت و اخلاص خود در خیل بندگان هوا خواه ممتاز باشم - چنانچه غبار تفرقه بیگانه بر ساحت جمعیت من نه نشیند - عرضداشت او بوساطت مقربان بساط اقدس بمسامع اجلال رسید - و موافق اراده و التماس او فرمان جهان مطاع بنام سلطان محمود خان از مکن سطور و اجلال صادر شد

(۲) نسخه [ی] مایوس شده (۳) نسخه [ی] فرزندان و فرزندان زاده و خویشان را •

زیارتِ مراقدِ سنیّه فرو شدگانِ ملکِ معنی فرموده مجاوران و معتکفانِ آن حواشی را بادراراتِ گرامی و مکارمِ ارجمند خورشوقت ساخته روی توجه بر روضه فایض الانوار حضرتِ جنتِ آشیانی آوردند و دران حریمِ مکرمِ مراعاتِ آداب نموده عزیمتِ پیش وجهِ همتِ علیا ساختند - میرزا حکیم (که باغواهی کوه اندیشان خیالِ خام در سر می بخت - و فکر بیهوده داشت) بمجردِ صیتِ طنطنه نهضتِ موکبِ معلی سراسیمه روی بفرار آورده تا ساحلِ نیلاب باز پس ندید - و آنروز (که موکبِ معلی بکنارِ آبِ ستلج ورودِ اقبال فرمود) منتهیانِ دولتِ خبرِ گریزِ میرزا آوردند - و موکبِ عالی از دریا گذشته روی سعادتِ بلاهور آورد - و امرای پنجاب بتارکِ ادب شتافته دولتِ زمیں بوس دریفتند - و بساعتِ سعادتِ اشاعتِ منتصفِ بهمن ماهِ الهی موافقِ واسطِ رجبِ نزولِ اجلالِ دران شهر فیضِ ورودِ اتفاق افتاد - و منازلِ مهدی قاسم خان بظلالِ ریابتِ شاهنشاهی مطارجِ انوارِ عزت و مطالعِ کواکبِ افضال شد - و فروغِ امن و امان از کران تا کران رعید - و دولتخواهانی (که در ایامِ محاصره و مقاومت با جنودِ اصحابِ طغیانِ آدابِ جان سپاری بتقدیم رسانیده بودند) به پیشگاهِ تحسین درآمده بپایه ترقی تصاعد نمودند - اگرچه اولیای دولت برین بودند (که تعاقبِ کابلیان نموده سزای لایق در کنارِ شان نهاده آید) اما از انجا (که ذاتِ مقدسِ شاهنشاهی معدنِ عاطفت و رافت است) بر کوتاهیِ خردِ حکیم میرزا بخشوده تعاتب در توقف افتاد و قطب الدین خان و کمال خان و جمع دیگر از امرارا نامزد فرمودند که تا اقصای ممالکِ محروسه رفته در آسایش و آسودگی عمومِ رعایا (که از آشوبِ کابلیان آسیب یافته بودند) بیفزایند - که درین صورت اخراجِ میرزا بوجهِ احسن میشود - این دولت اساسان حکمِ عالی را کار بند شده متوجه خدمت شدند - و آنحضرت در لاهور بانتظامِ مهماتِ عالمیان پرداخته نشاطِ آرای بودند - و عساکرِ اقبال بکنارِ سند رسیده مراعاتِ احوالِ رعایا نمودند - و آنجا ظاهر شد که میرزا حکیم کابل را از میرزا سلیمان خالی یافته متوجه شده است •

و سرگذشتِ میرزا سلیمان آنکه دران هنگام (که بقصدِ میرزا حکیم ایلغار کرد) محمد قلی شغالی را با جمع کثیر بمحاصره قلعه کابل گذاشت - معصوم خان چندے از فارسانِ مضمارِ شجاعت را از قلعه بیرون فرستاد که کارنامه تهور بنمایند - این دلیران عرصه نبرد با محمد قلی دستبردے نمایان نموده او را هزیمت دادند - و اشیای بدخشیان بغنیمت بردند - و تفرقه عظیم در اهلِ محاصره افتاد محمد قلی دخترانِ میرزا سلیمان را (که درین یورش همراه بودند) بچار دیوارِ باغی (که دران نواحی

(۲) در [چند نسخه] مقدس (۳) در [اکثر نسخه] معسکر اقبال (۴) در [بعضی نسخه] انتساب

(۵) در [بعضی نسخه] متنصف •

اقبال جاودانی بود (دولت پذیر شده آداب تسلیم و ارکان تعظیم بجای آورد - و بعد از چند روز فریدون (که پیش از خوشخبر خان بموجب رخصت عالی آمده بود) رسید - آن کوتاه فکر بمقدمت دور از کار (که در راهی هیچ خود منده راه نیابد) میرزا را (که رانده و مانده بآنجا آمده بود) ممالک پنجاب در چشم اعتبار بلباس غیر واقع جلو داد - و سبیل گرفتن لاهور بآسانی خاطر نشان کرد - و باین قدر اکتفا ننموده میزرای خرد سال را بگرفتن خوشخبر خان اغوا نمود میرزا اگرچه از حرمین دولت دانش خیال فاسد فریدون را دانست (که راه بجائی دارد) اما رضا بگرفتن خوشخبر خان نداد - و شبی طلبداشتنه وداع کرد - و در آن هنگام یکم از نویسندگهای بیدولت سلطان علی نام (که از مستقر خلافت مردود شده بکابل رفته بود - و آن نامراد را لشکریان خطاب داده بودند) و حسن خان از برادران شهاب الدین احمد خان (که قبل ازین فرار نموده در کابل بسر می برد) آن دو به سعادت سخنان شور افزای فتنه انگیز گفته در فساد و افساد فریدون شرکت می جستند تا آنکه میرزا حکیم (که نه عقل دور بین داشت - و نه دل حقیقت گزین) از سخنان این گزاف گویان از نیلاب گذشته پای جرأت و روی عصیان بسمت لاهور آورد - و مردم میرزا در بهیروز و آن نواحی دست اندازی کردند - و چون این خبر بامرای پنجاب رسید مهر محمد خان و قطب الدین خان و شریف خان در لاهور اتفاق نموده در مرمت حصار کمر همت بسته شهر را استحکام دادند و صورت حال را بعینه مقدس عرض داشتند - و ناپرد غضب حضرت شاهنشاهی از استماع این سانحه زبانه زدن گرفت - و باجماع بعضی از عساکر اقبال پرتو اشارت یافت - و میرزا حکیم باندیشه ناصواب (که شاید بفریب و فسون آمرای پنجاب را تواند بجهت خود کشید) از بهیروز روی بلاهور آورد - و بپروین شهر در باغ مهدی قاسم خان فرود آمد - و روز دیگر بکنار قلعه رسیده صفوف ترتیب داد - آمرای پنجاب اقبال ابد پیوند شاهنشاهی را حصار خود ساخته داد جلالت داده از فرط بودایی بضرب توپ و تفنگ هیچ متذقسه را پیرامون قلعه گشتن ندادند - و هر روز بمین نقطه آئین قلعه داری استحکام داده کمال شجاعت و حقیقت بجای آوردند - و حضرت شاهنشاهی منعم خان خاننقان را بحکومت دارالخلافه آگود (که مرکز دایره سلطنت بود) تعیین فرموده مظفر خلی را بانظام مصالح دیوانی گذاشتند - و در روز شهربور چهارم آذر ماه الهی موافق شعبه سیوم جمادی الاولی (۹۷۴) نهد و هفتاد و چهارم پای سعادت در رکاب نصرت اعظم آورده سمند اقبال را جولان دادند - و تمامی آن راه بنشاط شکار پرداخته انبساط بهار می نمودند بعد از ده روز دارالملک دهلی بظلال ریات اقبال نور پذیر شد - و بطریق معتاد و آئین معروف

(۲) در [بعضی نسخه] راه بجائی (۳) در [چند نسخه] داد جلالت و جلالت داده •

و برادران او بپایمردی مردانگی دشمنان را به تیر و تیغ نگاه میداشتند که میرزا پیش میرفت و باین طریق میرزا را از خطرگاهِ غدر بدر بردند - و میرزا سلیمان تا سرحدِ سنجد دره تعاقب کرد - چون دانست که میرزا حکیم بدر رفت بناچار توقف نمود - و اسبابِ میرزا و مردمِ او بدستِ بدخشیان افتاد - میرزا حکیم چون شب در آمد در یکی از درهای غوربند بسر برده کسان را بغوربند فرستاد تا بعضی اسباب (که در غوربند گذاشته بود) پیش او آورند - و از آنجا کوچ کرده نزدیک بقتل هندو کوه قرار گرفت - روز دیگر از قتل گذشته بمزرع اشرف (که بتصرفِ اوزبکان بود) رسید - و از آنجا یک دو منزل پیشتر رفت - خواجه حسن و مردمی (که باو متفق بودند) اراده کردند که میرزا را پیش پیر محمد خان حاکم بلخ ببرند - و ازو کمک طلبند - لیکن باقی قاتشال (که رایش درست بود) راضی نشد - و گفت من میرزا را بدرگاهِ معلی می برم - خواجه حسن با جماعه ببلخ رفت و باقی قاتشال با برادران و جمعی (که با ایشان اتفاق داشتند) از آنجا بازگشته میرزا را گرفته بغوربند آمد - و از آنجا برای ایسا و بحرا بجلال آباد عبور افتاد - و از آنجا به پیشاور و از آنجا بکنار آب نیلاب آمده از آب گذشتند - و عرضداشتِ تصریح طراز متضمنِ شرحِ تفرقه (که روی نموده بود) مصحوبِ معتمدان روانه آستان اقبال ساخت - و در معموره نگرچین (که بنزولِ اجلال غیرت افزای عالم قدس بود) ایلچیانِ میرزا حکیم سعادت بساط بوس در یافتند - و عرضداشتِ میرزا بذروه عرضِ اقدس رسید - و از آنجا (که دولت بیدار پاسبانِ اقبال این دودمان والا ست) خبر فتورِ کابل عرضه عرصه اجلال شده بود - و دران هنگام فریدون خال میرزا در ملازمتِ اقدس کامیاب سعادت بود آنحضرت او را از روی عواطفِ ذاتی رخصتِ کابل داده بودند - که چون میرزا خرد سال و بے پروا ست او رفته منتظمِ مهمات باشد - و میرزا را بر شاهراهِ خلوص و ارادت ثابت قدم دارد و محافظت نماید که مردمِ فتنه اندوز بمجلسِ میرزا راه پیدا نکنند - و پیش از وصول بمیرزا آمدنِ میرزا سلیمان بکابل اتفاق افتاد - و آن وقائع پیش آمد - و درینوقت (که ایلچیانِ میرزا حکیم آمدند) آنحضرت بمقتضای عطوفتِ فطری و شفقتِ رحیمی خوشخبر خان را (که از یساوانِ بارگاهِ قرب بود) بانقود وافر و اجناسِ وافی و خلعت و اسبِ خاص فرستادند - و فرمانِ عاطفتِ طراز شرفِ صدر یافت که امرای پنجاب سامانِ یورشِ کابل نموده دفعِ میرزا سلیمان نمایند و خوشخبر خان چون قریب باردروی میرزا رسید میرزا بسعادتِ استقبالِ منشورِ عالی (که دیباجه

(۲) در [اکثر نسخه] تا سر سنجد دره - و نسخه [ح] تا سنجد دره (۳) در [اکثر نسخه] بمرغ و اسرف -

و نسخه [د] بمرغ و اشرف - و نسخه [ز] بمسرف و اسرف - و در [حاشیه] مسرف و مسرف (۴) نسخه

[ه] ایسا و بخواد (۵) در [بعضی نسخه] و از آنجا عرضداشت *

و چون عزیمت ملاقات مصمم گردانید معتمدان خود را پیشتر فرستاد که شرط و عهد بے شایسته مکر و فریب در میان آرند - چون فرستاده‌ها تبلیغ رسالت نمودند بیگم سوگندان غلاظ و شداد یاد کرد که در مقام فریب نباشد - و زبان با دل یک دارد - و عمل بقول موافق گرداند - مردم میرزا (که از بیگم سوگندان شنیدند) از کوه اندیشی مقرر ساختند که میرزا را بقرباغ تحریض نموده به بیگم ملاقات دهند - و عقد فرزندی و عهد یگانگی را بکمال وثوق بر بندند *

بیگم ثبات خداع را دانسته قاصدان را پیش میرزا سلیمان فرستاد - که من با کسان میرزا حکیم قرار آردن او بقرباغ داده ام - صلاح آنست که شما اردو و بعضی سپاه را در کنار قلعه گذاشته با معدودی از سپاه بایلغار خود را در حوالی قرباغ رسانیده در کمین گاه باشید - که چون میرزا برسد شما ازان^(۳) جا برآمده دستگیر کنید - میرزا سلیمان از استماع این خبر محمد قلی شغالی را (که از امرای معتبر او بود) با جمعی بر سر اردو محاصره کابل گذاشته شباشب خود را رسانید - و قریب قرباغ در پس پشتی کمین کرده ایستاد - و فرستاده‌های میرزا حکیم (که از پیش بیگم سوگندان غلاظ شنیده بازگشتند) نظر بر ظاهر انداخته و از غدر باطن غافل شده احوال حسن عهد و ماجرای مجلس او را بشرح خاطر نشان میرزا نمودند - و تمام کسان میرزا برفتن پیش بیگم بجد شدند مگر باقی قاتشال که از رفتن مانع بود - و این سوگندان را بر مکر و فریب حمل میکرد - و صریح میگفت که بیگم میخواهد که شما را باین بهانه بچنگ میرزا سلیمان درآرد - و سوگندان دروغ (که دام فریب است) در کمین دشمن اندازد - و آنچه آن غدر اندیش اندیشیده بود باقی قاتشال پوست کنده میگفت - و با وجود این حال میرزا حکیم غافل شده با چندی از ملازمان معتمد خود روانه قرباغ شد - در آئنانی راه یکی از کابلیان (که باتفاق بدخشیان در ایلغار میرزا سلیمان آمده بود) از ایشان جدا شده خود را بکسان میرزا حکیم رسانید - و کیفیت واقعه بیان کرد که میرزا سلیمان با لشکر گزین در پناه فلان پشته در کمین فرصت مترصد ایستاده است - و من امشب بهمراهی ایشان آمده ام - میرزا بشنیدن این سخن روی توجه گردانیده راه کابل پیش نهاد عزیمت ساخت - و چون میرزا سلیمان خبر یافت (که میرزا حکیم برین خیال مطلع شده خود را برکناره کشید) تعاقب نموده بعضی از مردم میرزا رسیده چندی را دستگیر کرد - و آنچه در دنبال ایشان بود گرفت - باقی قاتشال با برادران عقب^(۴) سر میرزا داشته بتعجیل میراند - و کار بجائی رسید که بعضی بدخشیان بمیرزا نزدیک میشدند - و ملاحظه آن بود که دست یابند - باقی قاتشال

(۲) در [اکثر نسخه] در کمین گاه وقت باشید (۳) نسخه [ح] ازان کمین گاه برآمده (۴) نسخه

[ا] عقب میرزا داشته *

چنین صاحب اقبال ضمیمه حال او باشد - و چون این معنی بموقف فرض مقدس رسید بر بیخوردی او بخشوده فکر آن ملک فرمودند - و شاه قلی خان نارنجی و کاکر علی خان را با جمعی از بهادران اخلاص گزین بآنحدود تعیین نمودند - و فرستاده ها رفته پراگندگیهای آن ملک را نظام دادند - و مورد مراجع خسروانی گشتند *

نَهَضَتِ موکب والای شاهنشاهی بدفع فتنه میرزا محمد حکیم

و دیگر وقائع اقبال

درینولا (که نگرچین نشاطگاه موکب شاهنشاهی بود) بمسامع اقبال رسید که محمد حکیم میرزا باغواهی کوه اندیشان حقوق نعمت را بعقوق مبدل ساخته متوجه لاهور است - و شرح آمدن او برین نمط است که میرزا سلیمان ازان باز (که از نهیب صدمه افواج شاهنشاهی فرار اختیار کرده بددخشان مراجعت نمود) همیشه اندیشه آمدن کابل داشت - درینولا چون یقین میرزا سلیمان شد (که از امرای حضرت شاهنشاهی هیچکس در کابل نیست) قابو دانسته با حرم بیگم بار چهارم لشکرها را فراهم آورده روی آمید بهمان آرزو بجانب کابل نهاد - و چون خبر آمدن او بمیرزا محمد حکیم رسید قلعه کابل را بمعصوم (که از معتمدان میرزا بمردانگی و فرزاندگی ممتاز بود) سپرده خود باتفاق خواجه حسن نقشبندی (که وکیل کل بود) از کابل برآمده بشکریه و غوربند رفت - و میرزا سلیمان بکابل آمده قلعه را محاصره کرد - و بعد از چند روز کمند قدرت خود را از کنگره تسخیر قلعه کوتاه دید - و بر حال میرزا اطلاع یافت که در غوربند و آن نواحی ست - خواست که بوسیله تلبدیس حرم بیگم کاره تواند ساخت - باین رای نامواب حرم بیگم میرزا سلیمان را بر حوالی کابل گذاشته خرد بجانب غوربند متوجه شد - و مردم سخن سنج را پیش میرزا حکیم برسالت تعیین کرده پیغام داد که شما همیشه ما را از فرزند صلبی عزیز تر بودید - خصوصاً که نسبت وصلت ضمیمه آن شده باشد - همگی خاطر متوجه آنست که کمال یگانگی و یکجبهتی ظهور یابد - و اساس روابط اختصاص تشدید پذیرد - درین مرتبه غرض از آمدن ما آنست که ملاقات شما روی نماید - و بذیان ارتباط استحکام یابد - و عهد و میثاق (که از اختلال و انحلال مصون باشد) در میان آید - میرزا حکیم از نیرنگ بیگم فریب خورده مقروض ساخت که در قریه قراباغ (که در دوازده کروهی کابل است) او را دریافته قواعد ارتباط محکم سازد

(۲) نسخه [ی] آمدن میرزا سلیمان و محاصره نمودن قلعه کابل و کفاره کشیدن میرزا حکیم

(۳) نسخه [د] سوانم *

بے خرد از راه رفته باتفاق برادر خود^(۲) وزیرخان بجنوبور شتافته علی قلی خان را دریانت
و مهدی قاسم خان ناظم^(۳) اشکات ولایت گدھے شد *

و از سوانح آنکه (اگرچه حضرت شاهنشاهی درپردہ بے توجہی سیر میفرمایند - و هر زمان
برای خود پردہ لطیف سرانجام میدهند) درینولا (که معمورہ نگرچین تخت نشین دولت و اقبال شد)
هم بجهت مصالح مملکی (که دانا داند) و هم برای نشاط صوری (که عامہ فهمد^(۴)) رای جهان آرای
بچوگان بازی (که در معنی مشق جهانگیری و اقلیم ستانی ست) اشتغال فرمود - و در هنگام
انبساط خاطر گوی مشرت از عرصہ روزگار می بردند - بظاهر بزم نشاط و هنگام بازی آراستن بود
و بباطن مشغول حق بودن - و کار جهان ساختن - و درین کار شگرف اختراعات بدیعہ فرموده
نشاط آرای بودند - از انجمله گوی آتشین بود - بوسیله لمعان انوار آن در شبهای تاریک بفرات
چوگان بازی دست میداد - و بچوگان هلالی گوی از کواکب می بردند - بظاهر اسباب بازی بکمال
میرسید - و بمعنی اسپان را دست و پا راست میشد - و مردم را توانائی قطره و تردّد (که ناگزیر
نشأه سپاهی گری ست) بهم میرسید *

و از سوانح درگذشتن یوسف محمد خان کولکناش است برادر کلان میرزا عزیز ازین جهان
گذران - از فرط بادہ پیمائی روز خور پانزدهم خرداد ماه الهی موافق پنجم ذیقعدہ پنج روز مزاج او
از پایة اعتدال انحراف نموده بخلونکده فنا شتافت - و از غرائب آنکه روز دیگر (که نعل او را
از نگرچین بدارالخلافه آگوه آوردند) بدن او گرم بود - حضرت شاهنشاهی بمقتضای مراسم ذاتی
و موجب مررت و مردمی متأسف شده بغفون نصائح و اقسام مهربانیها چاره گر ناشکیبائی ماتمیان
دل های داده شدند - و لوازم رافت و عاطفت بظهور آوردند *

و از سوانح رفتن مهدی قاسم خان است بسفر حجاز - و شرح این واقعه آنکه پیشتر سمت
تحریر یانت که او بحراست و حکومت گدھے تعیین شده بود - که آصف خان را ازان حدود برآورده
بران دیار متصرف شود - چون آن ملک بے منت سعی بدست او افتاد از درازی ملک و خوابی آن
نتوانست سامان کرد - وحشت بر مزاج او غالب آمد - تا آنکه در اواسط این سال بے رضای
پادشاهی برخاسته از سرحد دکن عازم سفر حجاز شد - هرگاه [بے مناسبت معنوی قرب بزرگان
دین (که صاحبان نفوس قدسیه اند) سودمند نیامد] نزدیکی اماکن شریفه (که بوسیله آن
بزرگان معنی صورت عزت و اعتبار یافته اند) چه گشاید - سیما که با این بے مناسبتی ناراضامندی^(۵)

(۲) در [بعضی نسخه] خرد (۳) نسخه [ب] مهمات (۴) نسخه [د ح ط] فهمند (۵) نسخه

[ا ج ه] معنی و صورت *

بمقتضای قرار داد (که مصحوب حکیم عین الملک معروض داشته بود) عمل نموده اورا از پیش خود راند - و او از بیدولتی متنبه نشده سرگردان بادیه ضلالت شد - و باز بحدود مالوه آمده سر بشورش برداشت - شهاب الدین احمد خان (که پیشتر ازین بمراجهام مهمان ولایت مالوه فامزد شده بود) لشکره شایسته سرانجام نموده بر سر او رفت - و نزدیک بود که آن شور بخت را دستگیر سازد - بهزار کلفت خود را بعلي قلی خان و سکندر خان رسانید - و از انجا بدستیاری ادبار بگونیستی فرو رفت *

و از سوانح فرار نمودن جلال خان قورچی ست - و شرح این سرگذشت آنکه چون ذات مقدس شاهنشاهی عقیق و پاک نهاد آمده است^(۱) جمیع طوائف عالم خصوصاً مقربان بساط عزت را میخراهد که ازین دولت نصیبه داشته باشند - چون بمسامع اقبال رسید (که جلال خان جوانی صاحب حسن نگه داشته در مقام بی اعتدالی ست) این معنی بر مزاج اقدس گران آمد اورا ازو جدا ساختند - و آن سبک سر از جاده خرد رفته شمع آن جوان را همراه گرفته راه فرار پیش گرفت - میرزا یوسف خان و جمع کثیر بتعاقب او نامزد شدند - و آن گرفتار هوا و هوس را باجوان مقید کرده بدرگاه معلی آوردند - و تادیب لایق بحال او فرمودند - مدتی در جلوخانه افتاده لگد کوب خرد و بزرگ بود - و باز بمقتضای عواطف خسروانی ندیمی او را (که دران وادی بی بدل بود) یاد کرده بنوازش سرفراز ساختند *

و از سوانح تعیین نمودن مهدی قاسم خان است بحراست ملک گذهه - پیش ازین در مطاوعی احوال گذارش یافت که آصف خان در هنگام خدمت و وقت کار کفران نعمت ورزیده سالک مسالک بی حقیقتی شد - و درین ایام (که موکب عالی از جنهور مراجعت نموده بسربگاه خلافت رسید) ضمیر ممالک آرای اقتضای آن کرد که مهدی قاسم خان را (که از کبرای امرا و قدیمان صاحب اعتبار این دودمان عالی بود) بحکومت ولایت گذهه فرستادند - که انتظام آن ولایت نموده آصف خان را (که مرتکب چنان قباحته گشته بود) بدست آورد - مهدی قاسم خان باگین شایسته کمر عزیمت بسته قدم همت در راه نهاد - و پیشتر از آنکه عساکر اقبال رسد آصف خان خبردار شده بچندین تحسّر و تأسف دل ازان ولایت برکند - و آواره صحرای بیدولتی شده چون وحشیان پناه بهبیشه برد - و مهدی قاسم خان بآن ولایت معموره درآمد - و باستقلال متصرف شده بدنبال آصف خان شتافت - و علی قلی خان (که همیشه در تدبیر موافق ساختن آصف خان بخود بود) این فرمت را غنیمت دانسته خطوط نوشت - و شروع در نقض عهد نمود - و آن ساده لوح

(۲) در [اکثر نسخه] نصیب (۳) در [اکثر نسخه] تصرف نموده *

و بالجملة چون حضرت شاهنشاهی خاطر برکشیدهای خود منظور داشته بدارالخلافه توجّه فرمودند
منعم خان و مظفرخان در کره تا آمدن فرستاده توقف کردند - آن مردم چون نزدیک بعلي قلی
رسیدند او مراسم استقبال و لوازم تعظیم بجای آورده بزبان تزییر پیش آمد - و روشی (که مخلصان
درست را سزد) پیش گرفته تسلّی اینها نمود - و بعد و قسم (که دست آویز ارباب نفاق و نمودار
دورویان سیاه درون است) بر جاده دوام عبودیت آورده مراجعت نمودند - و منعم خان و مظفرخان
از مهمّات آنحدود پرداخته کوچ بکوچ متوجّه اسلام عتبه علیه شدند - و چون بقصبه اتّاه آمدند
مظفرخان بتوجهی (که از جانب منعم خان در راه یافته بود) ایلغار نموده پیشتر بآستانبوسی
استعداد یافت - و منظور نظر عاطفت گشت - و شرح دورویی این بزرگان زمین را به بیانی واضح
خاطر نشان ساخت - بغد ازان منعم خان و سایر امرا بدرگاه معلی پیوستند - لشکر خان را
از بخشی گری معزول گردانیدند - و خواجه جهان معاتب شد - و شهر مقدّس کلان (که حواله او بود)
از گرفته رخصت سفر حجاز فرمودند - و تنبیه ایشان (که مکافات اعمال شان بود) سرمایه مزید
هشیاری منعم خان شد - و پایه اعتبار مظفرخان بلند گشت - و بوسیله مقربان درگاه گناه
خواجه جهانی بخشیده آمد - و حضرت شاهنشاهی خود بذات اقدس متوجّه انتظام مهمّات و انتساق
معاملات شدند - و بمیامین توجّه عالی و اناضی انوار عدالت عالم طراوتی دیگر پیدا کرد *

و از سوانح آنکه حضرت شاهنشاهی عاطفت جهان آرا را بنسبت ملازمان عتبه اقبال
ظاهر ساخته توجّه در جمع پرگنات انداختند - و بحکم والا مظفرخان جمع رقی قلمی را (که در زمان
پیرام خان بواسطه کثرت مردم و قسب ولایت بنام افزوده برای مزید اعتبار میدادند - و آن همه دروغاتی
علیا محبت ماند بود - و دست افزار تغلب متغلبان زربنده شده) بر طرف ساخت - و قانون گویان
و دانیان جمیع ممالک محروسه برعم خود حال حاصل ولایت را خاطر نشان کرده جمع دیگر قرار دادند
اگرچه هر نفس امر حال حاصل نبود اما نسبت بجمع پیش اگر آنرا حال حاصل نام نهند
در نیست - و [چون سر رشته داغ (که در آخرین فقر این دیداجه اقبال بشرح سمت تحریر یافته)
بظهور نیامده بود] درینولا بجمع امرا و ملازمان عتبه اقبال تعیین نوکر مقرر گردانیدند - که هر کدام
چند کس را نگاه داشته مظفر خدمت باشد - و عوام سپاهی که بامرا مقرر شد سه قسم بود
قسم اول را چهل و هشت هزار دام سالی تعیین شد - و قسم دوم را سی و دو هزار دام قرار یافت
و قسم سوم را بیست و چهار هزار دام مقرر گشت *

و از سوانح آنست که عبدالله خان اوزبک (که ادبار یافته بکجرات رفته بود) چنگیز خان

(۲) نسخه [ح] و از وقایع این سال فرخنده فال آنکه (۳) در [چند نسخه] و چون رشته داغ *

بآئین لایق عبور فرمود - و درین ایام (که رایات اقبال مراجعت فرموده متوجه دارالخلافه بود)
جنید کرانی برادر زاده سلیمان پسر عماد بشرف عتبه بوسی استسعاد یافت - و مشمول عواطف
خسرانی گشت *

آغاز سال یازدهم الهی از مبدای جلوس شاهنشاهی

یعنی سال بهمن از دور اول

هزار شکر که بهار دولت تازه شد - و کوکبه نوروز بلند آوازه گشت - مزاج عالم بتازگی
روی باعتدال آورد - و طبیعت عنصری قوت نو گرفت *

* شعر *

خاک چمن شد ز ابر مشک تناری * آتش گل نیز کرد باد بهاری
قرصه کافور بست شاخ شکوفه * سنبُل مشکین بسوخت عود قماري
از پی دوشیزگان حجله گلشن * آب صفت خاک کرد آئینه داری
دور نظر بازی ست و حسن پرستی * وقت گل افشانی ست و باده گساری
غنچه و نرگس رسیده اند فراهم * کوش که دل را بدست دیده سپاری

نسیم بهار چون سروش غیب نوید جدید از نصرت و اقبال داد - درهای فیض یزدانی بر زمان
و زمانیان باز شد - و بمژدهای فتح آسمانی اولیای دولت ممتاز شدند - و بعد از سه ساعت و پانزده
دقیقه روز دوشنبه هیزدهم شعبان (۹۷۳) نهصد و هفتاد و سیوم قمری تحویل نیر اعظم و منور عالم
ببرج حمل سعادت ظهور یافت - و آغاز سال بهمن یعنی سال یازدهم از مبدای جلوس شاهنشاهی
از دور اول بوقوع پیوست - و تا دوسه روز عرصه شهر کره جولانگاه مرکب اقبال بود - و دران فضای
جان فزا مراسم جشن نوروزی و آداب عشرت بهار زنگ زدای طبائع شد - آنجا خانخانان منعم خان
و مظفر خان و دیگر اعیان دولت و ارکان اقبال را بجهت اهتمام مهمّ خان زمان و آمدن جمعی (که
پیش خان زمان رفته بودند) گذاشته بکالپی نهضت مرکب اقبال اتفاق افتاد - و از آنجا برهنه منوی
عفتاب الهی روی عظمت و اقبال بمستقر جاه و جلال آوردند - و بخرمی و خوشحالی روز فروردین
نوزدهم فروردین ماه الهی موافق جمعه هفتم رمضان ظلال چتر والا بردار الخلافه اگره نزول اجلال
گمتوده پایت آن زمین سعادت رهین را از آسمان گذرانیدند - و چندگاه دران مرکز عدل کامیاب عشرت
گشته بمعموره نگورچین (که دران ایام بتوجه نشاط اساس تعمیر یافته بود) روی توجه آوردند
و آن منازل عشرت بنیان را بپرتو نظر سعادت پیرای جلال سپهر بخشیده زنگ زدای روزگار گشتند

(۲) نسخه [ی] عثمان (۳) نسخه [ج] تازه و کوکبه *

تا بنیج و بنیاد طبقه باغیه برآید - و آسودگی در عالمیان شیوع یابد - و بموجب حکم مقدس اعیان مملکت و ارکان دولت طرح منازل رفیع اساس و عمارات عالی بنیان انداختند - و بر زبان اقدس گذشت که (تا غبار هستی این ظلمتیان از دامن اینحدود برنخیزد) پای تخت اقبال همین شهر خواهد بود - و بجمعه از آمرا (که مرخص شده در محال جایگیر خود بفرامغت گذرانده اند) چار^(۲) رسانیدند که بلچار^(۳) معهود داخل موکب معلی گردند - و بتازگی افواج تازه زور بتعاقب مدبران تعیین فرمودند - و حکم معلی شد که تا علی قلی را دستگیر نکنند از پای ننشینند *

چون حقیقت احوال بعلي قلی خان رسید میرزا میرک رضوی را (که از هم نشینان خاص او بود) بآستان معلی فرستاده اظهار عجز و در ماندگی خود نمود - و برای هر کدام از تقصیرات خود معذرتی گفته بهزار زبان مکر و چاپلوسی منعم خان خانان را بران داشت که باز در مقام استشفاع شود - خانانان (که مزاجدان بساط اقدس بود) جرأت برین امر عظیم نتوانست کرد بنا برین جمع از ارباب عزت را (که حضرت شاهنشاهی از وفور خداپرستی احترام آن طبقه میفرمودند - مثل میر مرتضی شریفی - و ملا عبدالله سلطانپوری - و شیخ عبد النبی صدر) بخود متفق ساخته پیش آورد - و این جماعت بنابر وثوق بر عاطفت شاهنشاهی در پایه سریر معلی زبان شفاعت گشاده بعرض مقدس رسانیدند - و در بخشش و بخشایش داستانها خواندند - و آن معدن مروت هر چند میدانست (که باطن ایشان صاف نشده است - و ازین مقدمات مقصود اصلی این ارباب بغی وقت گذراندن است) خاطر این معامله فانیان را رعایت فرموده مجدداً تقصیرات ایشان بخشش یافت - بشرطیکه از قبایع اعمال و ذمائم افعال خود توبه نصوح نموده من بعد خلاف رضای اقدس را در خیال راه ندهند - و همواره بر شاه راه دولتخواهی و جان سپاری ثابت قدم باشند - و چون آثار آن ظاهر گردد محال جایگیرهای ایشان بدستور سابق حکومت شود خانانان و سایر اکابر آداب شکر بتقدیم رسانیدند - و حکم معلی شد که میر مرتضی و مولانا عبدالله و معین خان فرخودی نزد علی قلی خان رفته فدایت او را بتوبه استحکام دهند - و بنوبه بخشش و بخشایش اطمینان بخشند - و خود بالهام دولت و اقبال فتح عزیمت بقامت جونپور فرموده موکب دولت را بعزیمت معاروت مصمم گردانیدند - و روز دین بیست و چهارم اسفندار مذمه الهی موافق دوشنبه یازدهم شعبان نهضت ریاست والا از جونپور بدارالخلافه اگره اتفاق افتاد - و اردوی معلی بیک هفته از جونپور ببلده مانپور آمده ساحل دریای گنگ مخیم سرادقات اقبال ساخت - کار گذاران بارگاه سلطنت بحکم مقدس در یک روز بر آنچنان دریای عظیم پل بستند - تا اردوی معلی

(۲) چار بمعنی منادی (۳) بلچار بضمه با بمعنی وعده *

مادر خود را خلاص کرده است - و اشرف خان را مقید ساخته قصد آن دارد که باردوی معلی رفته دست برده نماید - بنا بران موکب مقدس از ساحل آب سرور بجانب معسکر اقبال عطف عنان فرمود •

و تفصیل این مجمل آنکه چون (طنطنه ایلغار موکب عالی بتعاقب علی قلی خان بسکندر خان و بهادر خان رسید - و قضیه گرفتاری والدۀ علی قلی در جونپور بدست اشرف خان معلوم کردند - و دانستند که اشرف خان لشکر چندان ندارد - و گرفتن قلعه جونپور بغایت آسان است) از جای خود گرم روی کرده بجونپور رسیدند - و (چون اشرف خان در استحکام مبانی قلعه داری اهتمام ننموده بود) دروازه را سوخته درون شدند - و طایفه نردبانها بر دیوار قلعه نهاده بر آمدند - اشرف خان وقتی خبردار شد که مخالفان بقلعه در آمده بودند - بهادر خان اشرف خان را گرفته مقید ساخت - و والدۀ خود را خلاص کرده همراه برد - و (باوجود آنکه جونپور عمره در جایگیر او و برادرش بود - و چندین روابط باهل شهر و حقوق خدمات ایشان) همه را پایمال انساده کرده دست انداز غریب نمود - و بسیاری از تاجران را تاراج کرده به بنارس شتافت - و آنجا هم قدره دست بغارت برد - و از آنجا بمدين بنارس (که بزمانیه مشهور بود) رفت - و دران حالت خبر رسید که رایات عالی از تعاقب علی قلی معاودت نمود - سکندر و بهادر راه گذر نهرن (که مقرر معهود ایشان بود) پیش گرفته از آب گنگ عبور کردند - چون (علی قلی از خدمات عساکر اقبال بدر رفت و شورش سکندر و برادر او چنانچه گذارش یافت بمسامع اقبال رسید) موکب مقدس از کنار آب سرور عنان معاودت منعطف گردانیده متوجه اردوی معلی شد - که مبادا غبار آشوب این مفسدان بر حاشیه بساط جمعیت آن رسد - و شور بختان باستماع توجه رایات اقبال فرار نموده بودند - اهل اردوی مقدس را اطمینان دیگر بهم رسید - و از آنجا پرتو توجه بجانب جونپور تافت - و روزی (که قصبه نظام آباد مستقر موکب جلال بود) محفل وزن اشرف اقدس ترتیب یافت - و جشن دلکش فراهم آمد - و نقود گرامی برداشته آمد رختنه شد - و جهانیان از فیض عام شاهنشاهی احتیاط یافته بدعای مزید عمر و خلود دولت سیراب زبان شدند - و بعد از تقدیم مراسم جشن معلی ازان منزل نهضت فرمودند - و عرصه جونپور از فرزول موکب والا پایه بلند یافت - چون (این شهر فیض بهر از مقدم شاهنشاهی زیب و زینت گرفت - و تماهل عظیم از ملازمان عتبه اقبال در استیصال ارباب بنی بظهور آمد) رای عالم آرای درین شهر طرح اقامت انداخت

(۲) نسخه [۱] عسکر اقبال - و نسخه [ح] اردوی معلی (۳) در [چند نسخه] وقت (۴) در

[بعضی نسخه] دلگشا •

شدند - قدری از روز گذشته بود که باردوی او پیوستند - آن بد نهاد خیمه و اسباب را گذاشته راه گریز پیش گرفته بود - تا پهر سیوم راه میرفتند - فیلی بخت بلند^(۲) او منصف بود - بدست درآمد و از آنجا مجنون خان قاقشال و میرزا نجات خان و جمعی را بدشقر رخصت فرمودند - روز بیگانه شده بود که ازین پیش فرستاده ها خبر رسید که علی قلی در مقام گذشتن از آب سرور است - چون راه بمیار آمده بودند و روز اندک مانده بود سواری موقوف شد - سحر بدولت شبلیز اقبال را تیز راندند درین روز آواز^(۳) خان پسر اسلام خان و برادر فرخ حسین خان از غنیم جدا شده بموکب اقبال پیوستند و فوج پیش از دنبال آن مدبر بماحل آب رسید - کشتیها پر از اشیا و اموال (که علی قلی خان و کسان او روانه ساخته بودند) ارمغانی فتح دانسته گرفتند - و از اهل کشتی سرگذشت علی قلی خان تحقیق کرده موکب معلی ساحل آب سرور گرفته نهضت فرمود - و عساکر نصرت همگی هوادی و براری را در نوردید - و از آن گم گشته صحاری ادبار نشانی پیدا نشد - و چنان از ثقات استماع افتاد که علی قلی خان بے خبر در محمد آباد بود - اگر [همان شب (که رابست اقبال بآن حدود رسیده بود) راست رانده به محمد آباد میرفت] آن مدبر بدست می افتاد - و همانا که منعم خان این فرد دغل باخف - و برای رواج بازار خود نخواست که او بدست افتد - اول نگذاشت که همان شب بر سر او بروند - ثانیاً او را خبردار ساخته گریزند - و معلوم شد که علی قلی از راههای پُر درخت بقلعه جلواره^(۴) رفته فرود آمده است - شهریار دانش پزوه اغماص نظر فرموده بر روی نیاروند - و روز دیگر موکب مقدس بواسطه آنکه (کشتی پیدا نشد - و گذرگاه معلوم نبود - که آن دریای زخار را عبور توان کرد) ازین روی آب در برابر جلواره نزول اجلال فرمود - و بوقتها از طرفین سردادند چون علی قلی دانست (که گیتی خدیو خود بدولت پرتو اقبال انداخته اند) بودن را بخود قرار نداده پیشتر روان شد - و روز دیگر موکب اقبال از آن منزل کوچ نمود - و گذار دریا گرفته بقصبه مؤ نزول اجلال فرمود - درین راه غریب درخت زارے پی سپهر موکب جهان نور شد - انواع سباع و وحوش از بر و بحر نمایان میشدند - و جوانان صاحب قبضه میدید میکردند - و اقسام جانور بظرف اشرف می درآمد - و بهیچانی سخت انداز اشارت عالی میشد که بخدنگ سندان دوز و سنان شعله کردار از پا می انداختند - و در وقت مرور از دری عالی شکوه جانوران دریائی مثل نهنگ از آب بیرون آمده بر ساحل دریا نمایان میشدند - و چون از دور گرد عساکر هر میخواست بآب میخیزیدند - و بعضی جانوران از آن قسم بودند که تیر و تفنگ بر آنها کارگر نمی آمد - بالجملة موکب معلی در حدود آن قصبه بود که خبر آوردند که بهادر خان درین فرصت بچونپور رسیده

(۲) در [بعضی نسخه] رجحیت (۳) نسخه [ح] سردار خان (۴) نسخه [ا ج] جلواره

جرائمِ علي قلي خان ميگرد (بر زبانِ تقدير بيان گذشت که ما خود عفو ميفرمائيم - اما عجب که او بر آدابِ عبوديت ثابت قدم ماند - و همچنان در اندک فرصتِ بظهور آمد - چه دران هنگام (که بموجبِ استدعای خانخانانِ بعلي قلي خان و بهادر خان جايگير مكرمت ميشد) قبولِ التماسِ او مشروط باین بود که تا موكبِ اقدس درين حدود باشد خان زمان از آب عبور نکند و چون راياتِ اقبال بمرکزِ اورنگِ خلافت رسد و کلاً بدرگاهِ معلی آمده مناشيرِ دولت از دفاترِ عاليه بگذرانند - و بر جايگيرهای خود متصرف گردند - درين وقت (که راياتِ عالي بجانب بنارس و چنانچه ظلالِ ارتفاع بر سمتِ معاودت انداخت) علي قلي خان همان روز از آب گذشته به محمد آباد رسيد - و کسان را به غازي پور و جونپور روانه کرد - موكبِ معلی از شکار مراجعت نموده بساحتِ بنارس نزولِ اجلال فرموده بود که بعرضِ مقدس رسيد که آن بے سعادت برخلاف شرط رفته عدول از جاده حکمِ اشرف نموده از آب گنگ گذشته است - قهرمانِ قهر جهانگداز شاهنشاهي بجوش درآمد - و رقمِ بيدولتی اين سیه بختان (که اغماصِ نظر ازان شده بود) بر پيشگاهِ باطنِ اقدس (که آئينه گيتي نماي دولت است) جلوه گر شد - و در مقامِ سطوت منعم خان را مخاطب ساخته ماجرایی سیه بختی آن تیره روزگاران را بر زبانِ اقدس آوردند - خانخانان از کمالِ انفعال سردر پيش نهاد - و زبانِ گفتار بسته و رشته جواب گسسته يافت - و خواجه جهان و مظفر خان و راجه بهگونتداس و جمعی ديگر از امرای حقيقت اساس را بر اردوی نصرت طراز گذاشتند - که آهسته آهسته منزل بمنزل بيابند - و خود بنفسِ نفيس بعزيمتِ تاديب و تنبيه علي قلي خان شبِ ديبادين بيست و سيوم بهمن ماهِ الهی موافقِ شبِ شنبه يازدهم رجب پای توجه در رکابِ دولت آورده بطريقِ ايلغار راه نورِ نصرت شدند - و قربِ گزيانِ بساطِ اقدس و سايرِ فدائيانِ موكبِ معلی (گرد و پيشِ چترِ والا بوده - و بريدگيرِ مسابقت نموده) گوی سرعت از شمال و صبا ربودند - جعفر خان تكلو و قاسم علي خان را بر سرِ غازي پور تعين فرمودند - اين بهادران چون بدروازه قلعه غازي پور رسيدند بيدولتان آنجا آگاه گشته از برجه (که متصل بدريای گنگ بود) خود را در آب انداختند - و به محمد آباد رسیده علي قلي خان را از بين واقعه آگاه ساختند علي قلي خان دست و پا گم کرده از کمالِ سراسيمگي گريخته چون بر لبِ آبِ سرور رسيد بکشتی چند (که بر کنارِ آب برای چنين روز آماده ميداشت) با جمعی (که با او بودند) در آمده جانِ سراسيمه را بساحلِ سلامت برد - و موكبِ مقدس آن شب که روان شد از دريای جونپور بر فيل سواره عبور فرمودند - و آخرهای شب زمانه بر فيل توقف نمودند - و سحر باز گرم رفتن

(۲) نسخه [د و] سرو - و در [بعضی نسخه] سرو (۳) نسخه [ب] نگاه •

بهشت مشغول بود - رسیدن ملا نورالدین شهنشاه و از آن اعتبار نگرفته بهامعدودے منوجه او شد و بهوج ملا قاضی - در انقاعی تاخرن اسپش بتنه درخت رسید - و افتاد - و جمع پیاده رفقه او را دستگیر کردند - و ملا آن دیوانه بیدولت را بقتل رسانید - و مورد عذابات خسروانی شد •

و از سوانح آنکه رایات همایون از جونیپور بمیر قلعہ چناده^(۳) نهضت فرمود - از انجا (که فطرت قدسی مآثر حضرت شاهنشاهی بر عفو جرائم و صفح زلات کوتاهبینان مجبول است) بوصیلة الحاج و شفاعت منعم خان خاننخان قلم عفو و صفح بر ارقام جرائم و آثام علی قلی خان و سایر ارباب عصیان کشیده هوای سیریندارس و تماشای قلعہ چناده (که از قلعهای مشهور هندوستان است) از خاطر جهانگشای سرزد - و بموجب این عزیمت دولت افزا روز دینمهر پانزدهم بهمن صده الهی موافق روز جمعه سیوم رجب اشرف خان را بحراست جونیپور گذاشته موکب والا نهضت فرمود - و [چون بمسمنزل شهر بنارس (که بر ساحل دریای گنگ جلوه نماست) نزول اجلال پرتواننداخت] افاضة انوار عدالت بر خواص و عوام آن نعلیة سعادت ورود واقع شد - و اردوی مظفر^(۴) را حکم توقف در انجا نموده با خلصان رکاب مقدس بتفرج چناده توجه فرمودند - و درین و بیرون قلعها نظر اصلاح انداخته محسنت پیمای ظاهر و باطن گشتند - درین میان قوللان نشاط پیلان نوید عسرت آورده از بیشههای فیل (که در نواحی قلعہ بود) خبر دادند - حضرت شاهنشاهی عزیمت شکار را پیش نهاد همت اقبال مید ماخته بابعض از ملتزمان رکاب دولت و مخصوصا موکب معلی دران بیشههای انبوه تکاپو فرمودند - و قریب دو کروزه جست و جو کرده بگلہ فیل رسیدند - و پرتو اشارت عالی بران تافت که ملازمان بصاط حضور از هرجانب در آمده این کوه منظوران را گرد کردند - و بدستوریکه (دستور العمل میدگاه اقبال بود) ده فیل والا شکوه را در میان گرفتند - و گونهای این وحشی طبیعتان را یظناب مندارا بستند - و با فیلان اهلی هم تگ ساخته بصر چناده مراجعت نمودند - و از انجا بچانسی بنارس کوکبه عزیمت بلند کرده یارروی معلی (که منتخیر ست از هفت اقلیم) ورود سعادت فرمودند •

و از سوانح بلبلخار فرمودن حضرت شاهنشاهی ست بر سر خان زمان - از انجا (که وجود مقدس حضرت شاهنشاهی طلسم درام آگاهی ست - و از مبدای خطرات لسان تقدیر و بیان مشیت آمده) هر چه (از حقائق کونی و الهی ست) پیش از آنکه (جلوه ظهور یابد) انوار اشارت و ظلال عبارت بران پرتو می اندازد - چنانچه دران وقت (که منعم خان زبان نضرع گشوده شفاعت

(۲) - نسخه [ح طی] سوانح عبرت بخش (۳) - نسخه [ج] چنار گدھے (۴) - در [بعضی نسخه] معلی مظفرا

(۵) - نسخه [ح] سوانح دولت افزا •

محتوی بر حقائق سرگذشت باستان معلی روانه ساختند - آنحضرت (که معدن مروت و مردمی اند) چون بر حقیقت حال مطلع شدند از آنجا (که مجدداً از جرائم ایشان گذشته بودند) جریمه عظیمه چنین را ناشده انگاشته امر را طلب داشتند - جمعی (که آثار نفاق از حرکات ناسزای ایشان ظهور یافته بود) در حجاب خجالت مانده از سعادت کورنش محروم گشتند - و یکجهتن اخلاص منذ باوجود ظهور چنین حالتی بعنایت خاص مخصص شدند *

و از سوانح این ایام آنست که درین هنگام (که ریای جلال در جوهر انتظام بخش جهانیان بود) شیر محمد دیوانه در حدود سامانه سر بیمیز خود را برداشته در مقام تاخت و تاراج شد و زود سزای کردار خود را یافت - این مدبر بے سعادت از خدمتگاران خواجه معظم بود - و بعد از آن به بیرام خان پیوست - و بیرام خان بواسطه حسن صورت این بیخرد را (که از زمره ادانی بود) بتقریب خود امتیاز داد - و در زمان اقبال او اعتبار یافت - و در ایام ادبار سالک مسالک بے حقیقتی گشت - چنانچه مجمل ازان در جای خود گذارش یافت - و چون ذات مقدس شاهنشاهی مصدر انوار عدالت است هر چند آن بے حقیقتی دولتخواهی آنحضرت بود اما چون این سجنه دنیه در آدمی نکوئیده ترین صفات است پسند طبع حق پسند نیامد - و منظر رعایت نگشت چندی در قصبه سامانه بسر می برد - درین ایام (که علی قلی خان و جمعی کافر نعمتی نموده بغی ورزیدند - و ریای اقبال متوجه اطفای نایره افساد شد) این خون گرفته بیدولت جمعی از اوباش فتنه اندوز را فراهم آورده دست فتنه بگشاد - ملا نورالدین محمد ترخان (که فوجدار آنحدود بود) میر دوست محمد نام شخص را در سامانه گذاشته بود که سرانجام مهمات آن برگنه می نموده باشد - روزی آن بخت برگشته نا هموار این دوست محمد را بر سر مهمانی بخانه خود آورده در انضای محبت پیکان را سوهان میکرد - و مجلس میداشت که ناگهانی تیر را در خانه کمان نهاده بر سینۀ آن بے گناه زد - و کار او تمام کرد - و اسباب و اموال او که در آن برگنه بود بدست آورده بجانب برگنه مالیز شتافت - و شقدار آن برگنه را (که بخالصه شریفه منسوب بود) نیز کشته از اموال آنچه در آن برگنه بود بدست آورد - و اوباشان حادثه دوست واقع طلب گرد او بیشتر شدند و در میان ولایت محروسه تاخت میکرد - تا آنکه ملا نورالدین جمعی را با خود متفق ساخته کمر همت بدفع او بست - در موضع ونهوری (که در حدود سامانه است) آن دیوانه بے سامان

(۲) در [بعضی نسخه] در دولتخواهی (۳) نسخه [۵] عنایت و رعایت - و نسخه [ط ی] عنایت

(۴) نسخه [۵] مالیز - و در [بعضی نسخه] مالیز (۵) نسخه [۱] دستوری - و در [چنه نسخه]

دهوری - و نسخه [ی] دهنوری *

و چندی از دلیران نظام پذیرفت - و هراول بمحمد امین دیوانه و معصوم خان فرخودی و قتل^(۲)
 قدم خان و شاه فنائی و مد رحمت اوزبک و قلماق بهادر و طایفه از مردان کار رونق گرفت
 و القمش بخان عالم و هندو بیگ مغل و رای سال درباری و رای پتر داس^(۳) و داؤد خان فوجدار و طبقه
 دیگر از مبارزان استحکام یافت - و از انجانب باغیان سه فوج شده بودند - فوجی باهتمام بهادر خان
 و فوجی بمرداری اسکندر خان - و فوجی بمسربراهی محمد یار برادرزاده سکندر در هراول مقرر ساخته
 آماده جنگ شدند - در میان هر دو هراول هنگام جنگ گرم شد - قدری هراول مخالف
 غلبه کرده جسته بود که مردم القمش داد دلوری داده هراول را برداشتند - محمد یار^(۴) که پیشانی
 لشکر ظلمانی او بود (بشمشیر برق لمعان برخاک هلاک افتاد - و بسیاری از مخالفان پایمال
 فنا شدند - و سکندر (که با فوجی گزیده از دنبال این فوج آماده عریضه بود) گرد ادبار بروی
 دولت خود بیخته و پشت بر عساکر منصوره داده رو بهزیمت آورد - و افواج قاهره کامیاب نصرت
 و اقبال از دنبال هزیمتیان درآمده بهر کس ازان تیور روزگاران بخت برگشته میرسیدند خونش
 بخاک میریختند - قاهره سیه آبی رسیدند - سکندر از بیم جان خود را در سیه آب زده از خاک
 سیاه سر بیرون کرد - و بسیاری از سپاه کار آمدنی او دران ظلمت آباد فرو شدند - و افواج قاهره
 (که سکندر را هزیمت دادند) بقصد غارت و تاراج لشکر ادبار پراکنده شدند - بهادر خان (که با جمعی
 در کمین بود) درین زد و گیر بفوج جرانغار لشکر اقبال رسید - و جنگ در پیوست - شاه بدافع خان
 از اسب جدا شد - و بقید مخالف درآمد - و عبدالمطلب پسرش توفیق نیکوخدمتی نیامت
 و ناصر قلی و جمعی از کافر نعمتان تباہ خرد خاک بے حقیقتی بر فرق روزگار خود ریخته بغنیم پیوستند
 بهادر این افواج را برداشته متوجه قول شد - و قول بے جنگ سر رشته نبرد را از دست داده
 عار نزار اختیار نمود - محمد باتی خان ببهانه حفظ اسباب و ابقای اموال خود را بکناره کشید
 و بعضی از روی نفاق و حرام نمکی جنگ نکرده پشت بمعرکه دادند - و از هجوم اینها لشکر فتح کرده را
 شکست افتاد - راجه تودرمل و قیاخان و اعتماد خان و مردم القمش جمع شده در میدان ایستادند^(۵)
 چون لشکر برهم خورده بود کار بمسرانجام نشد - غرور را این نتیجه است - این معامله ناقصمان
 نمی بینند که خدایوزمان با علم یقینی چگونه مدهارا میفرماید - هر کرا کردار چنین باشد آنچه بیند
 از خود بیند - و روز دیگر سپاه پراکنده فراهم آمده بجانب قنوج متوجه شد - و سران لشکر عرضه داشتند

(۲) در [چند نسخه] قل قدم خان - و نسخه [ی] کل قدم خان (۳) در [بعضی نسخه] تبردلی

(۴) در [بعضی نسخه] داد خان - و در [بعضی] دادن خان (۵) در [اکثر نسخه] غلبه گونه جسته بود

(۶) در [بعضی نسخه] جدا شده •

پیغام دادند که چه صورت دارد که در مقابلۀ عساکر منصوره آمده خیال محال جنگ داشته باشیم
استدعا آنست که واسطه شفاعت زلات و جرائم ما گردید - و فیلان نامی (که باقبال بادشاهی
بدست آمده - و طبع اقدس بدان رغبت دارد) روانۀ درگاه معلی میسازیم - و چون بظهور رسد
(که از دریای مکرمت زلات ما بزال عفو پاک شده است) ما هم بدرگاه جهان پناه رفته سجدات
عذر خواهی بتقدیم خواهیم رسانید - میر معزالملک و سایر امرا (چون رنگ آمیزی و تزویر این گروه
عقبت نامحمود میدانستند) داغ رد بر پیشانی خواهش آن مدبران نهاده جواب نوشتند که ر قائم
آنام و جرائم شما ازان قبیل نیست که جز بطرفان خونی شمشیر آبدار از جریده روزگار محو توان ساخت
بهادرخان باز بمیر معزالملک پیغام داده در خواست کرد که اگر تجویز نمایند یکدیگر را دیده سخن
چند مناسب وقت بمشافه گفته شود - میر معزالملک قبول این اراده نموده با معدودے از اردو
برآمده رفت - و بهادرخان از انجانب با چندے پیش آمده میر را در یانت - و مقدمات از جانبین
در میان آمد - چون آثار حیا در پیشانی معاندان ظاهر بود صورت صالح قرار نگرفت - لیکن
بحرف و حکایت روزگار میگذرانیدند *

چون سرگذشت حال بمسامع اجال رسید حکم والا بشرف نفاذ پیوست که لشکر خان
و راجه تودرمل با مردم خود در لشکر منصور رفته اگر صلاح حال در جنگ بیفند خود نیز ضمیمه
عساکر عالیہ باشند - و اگر صلاح در قبول التماس آن جماعت باشد از فضل و رحمت بیقیاس ما
نامید نسازند - این در دولخواه بسپاه نصرت ترین پیوسته بآن بیدولتان پیغام فرستادند که آنچه
از حرف عقیدت و اخلاص بر زبان شما میروند اگر از لواجم صدق ضیائے دارد بعزم درست و خاطر مطمئن
متوجه آستانه بوس گردید - و اگر نه وقت گذراندن و دست در حیل زدن کار مردان نیست
و چون دل شان با زبان موافقت نداشت سعادت رهنمون شان نشد - و دولت یاری نکرد
از مدبری خود در نواحی خیر آباد پای ضلالت پیمای جرأت را در دلیری افشردند - و عساکر دولت را
چون (حقیقت الحاج علی قلی و ماطفت فرمودن شاهنشاهی معلوم نبود - و لشکر پیش در مبارزت
مسهلت نموده بود) راجه و لشکر خان قرار جنگ داده بترتیب مفوف و تسویه افواج همت
گماشتند - قول بمیر معزالملک و اعتماد خان خواجه سرا و میر علی اکبر و راجه تودرمل و لشکر خان
و دولت خان فوجدار و جمعی از بهادران نامور انتظام گرفت - و برانغار بجلادت قباخان و حسن آخته^(۲)
و شیر سلطان و راجه مئرسین و کرمسی و مهر علی ولد استاد یوسف و برخی از جان سپاران دیگر
ترتیب یافت - و برانغار بباتی خان و شاه بداغ خان و مطلب خان و نقر و ناصر قلی اوزبک

(۲) در [بعضی نسخه] حسن خان آخته (۳) نسخه [ح] آخته بیکی *

به آستان یوسی قرار نقرانست داد - و گفت چون از من ناسپاسی چنین بظهور آمده یکبارگی باین دلیری اقدام نمیتوانم کرد - درین مرتبه والدۀ خود و ابراهیم خان را (که ریش سفید ماست) میفرستم و بعد از تقدیم خدمات لایق به اسلام عتبه علیه مشرف خواهیم شد - بعد از گفت و گوی بسیار همین معنی قرار یافت *

روز دیگر علی قلی والدۀ خود و ابراهیم خان را با فیلهای نامی خود مثل بال سندر و اچیل^(۲) (که از فیله محبت زبردست مشهور بودند) با دیگر فیله برسم پیشکش همراه میرهادی و نظام آقا فرستاد - و حاجی خان سیستانی را (که مقید طور بود) نیز فرستاد - خانخانان و خواجه جهان انواع قاهره را بر کنار آب در مقابلۀ گذاشته والدۀ علی قلی و ابراهیم خان را با پیشکش همراه گرفته رو بدر کلا معلی نهادند - و ببارکلا مقنس رسیده خانخانان ابراهیم خان را (تیغ و کفن در گردن انداخته - و سروپا برهنه ساخته) در محاط حضور آورد - و بوسیله شفاعت او بر جرائم گوناگون این شور بختان قلم عفو کشیده آمد و بر زبان اقدس گذشت که اگرچه ظاهر آنست (که این واژگون طالعان بعد خود وفا نمایند) اما چون خاطر تو عزیز است تقصیرات ایشان بخشیده آمد - و جایگیرهای ایشان بدستور پیش مرحمت شد - باید که تا زمان (که رایات اجل شاهنشاهی درین حدوده بسیر و شکر مسرت پیری خاطر باشد) علی قلی از آب گنگ باین طرف عبور نکند - و چون دارالخلافه اگر مستقر رایات اقبال شود و کلاهی اینها آمده آسناد جایگیر خود را درست نمایند - و بموجب آن مناشیر اقبال محال جایگیر خود را متصرف شوند - خانخانان از ظهور عنایات پادشاهانه تارک مفاخرت باوج عزت رسانید و حکم معلی شد که تیغ و کفن را از گردن ابراهیم خان فرود آورند - و مزدۀ عفو گناهان را بوالدۀ علی قلی خان (که در حرم حرم سرای شاهنشاهی روی برخاک تضرع و زاری نهاده منتظر نبود بخشایش بود) رسانند - و (چون معامله این نا برخورداران بیدولت بر تبلیس بود چنانچه بر آگاهان معامله بر پوشیده نیست) ایزد جهان آرا خواست که حقیقت بد درونی این طایفه کثر نعمت بر سادۀ لوحان زمان خاطرنشان شود - بعد از چندروز (که اینها بسلامت زمین یوس عز امتیاز یافتند) خبر جنگ میر معزالملک و امرای کبار ببار یافتگی در کلا معلی رسید - و تفصیل این سرگذشت آنکه (چون بهادرخان و سکندر خان باغوا و صلاح دید علی قلی خان گرد خلاف و عناد بسوکار سرور انگیزند - و در مقام بغی و عصیان ایستاده دست بقتله و فساد گشادند) ناگاه درین اثنا باکین شایسته فوج بزرگ از مواکب عالی رسید - از استماع شکوه این فوج دست و پا کم کرده خود را مرد این میدان نیافتند - و بے اختیار شده در مکر و تزویر زدند - از روی ظاهر بجز معزالملک و امرا

(۲) در [چند نسخه] اچیل (۳) در [بعضی نسخه] رسانیدند *

و یک قورچی او (که آهوی حرم نام کرده بود) سوار شده متوجه اردوی خانخانان شد - و ازین طرف خانخانان نیز برکشتی سوار شده با سه کس میرزا غیاث الدین علی و بایزید بیگ و میرخان غلام سلطان محمد رفیق^(۲) (که پیش منعم خان اعتبار داشت) متوجه ملاقات علی قلی خان شد و از دو طرف دریا عساکر فوج فوج و قشون قشون ایستاده معرکه آرای بودند - چون کشتیها در میان جزیره آب نزدیک بهم رسید علی قلی خان برخاست - و گفت کیفیت لیغ سلام علیکم - و جسته تنها خود را بکشتی منعم خان انداخت - و بایکدیگر مراسم معانقه بجای آورده نشستند - زمانه صحبت بگریه سالوس گذشت - و پاره در ذکر خدمت فروشی گذراند - و لخته در عهد و ایمان زبانی صرف شد - بعد ازان قرار یافت که میرزا غیاث الدین علی بملازمت حضرت شاهنشاهی رفته حقیقت حال را عرضداشت نماید - که آنحضرت خواجه جهان را (که مدار مهمات سلطنت برای رزین او بود) نیز فرستند - تا خاطر علی قلی خان بالکلیه جمع شده پیمان دولتخواهی را از صمیم جان^(۴) استحکام دهد - و باین قرارداد از یکدیگر جدا شده هرکدام باردوی خود آمد - و این واقعه در اوائل دی ماه الهی بظهور پیوست - میرزا غیاث الدین علی بشرف ملازمت رسیده سرگذشت را بموقف عرض ایستادهای بارگاه مقدس رسانید - حضرت شاهنشاهی بموجب التماس منعم خان خواجه جهان را فرستادند - بعد از ملاقات علی قلی خان روز دیگر منعم خان بجمعی مخصوص از آب گذشته بخانه علی قلی خان رفت - شاهم خان جلایر و میرمنشی و حیدر محمد خان آخته بیگی و کوچک علی خان و تیمور بکه و جمعی همراه بودند - علی قلی خان جشن بزرگانه داشت - و مراسم مهمانی بجای آورد - بعد از تقدیم لوازم ضیانت منعم خان بمنزل خود آمد - و بعد ازان خواجه جهان آمد منعم خان خواست که باتفاق خواجه جهان باز بمنزل علی قلی خان رود - خواجه جهان تقاعد نمود و صریح گفت که علی قلی جوان بے اعتدال است - و بمن ناخوش - رفتن خود را بمنزل او مصلحت نمیدانم - اگر بسیار بجدید گروی برای ما بگیرد - تا بهم برویم - منعم خان ابراهیم خان اوزیک را بگروی از علی قلی خان طلبیده آورد - روز دیگر منعم خان و خواجه جهان رفته در منزل علی قلی خان صحبت داشتند - و روز دیگر در منزل ابراهیم خان صحبت داشتند - و مجنون خان قاقشال و باباخان قاقشال و میرزا بیگ نیز درین مجلس حاضر شدند - و میان ایشان و علی قلی خان آشتی دادند هرچند سخن در رفتن علی قلی خان دراز کشید فایده نکرد - و از حيله و تلبیس (که در سر داشت)

(۲) در [اکثر نسخه] قبق (۳) در [اکثر نسخه] همچنین است - یعنی کیفیت چیست ای صاحب

چه لیغ بمعنی صاحب آمده - و نسخه [ح] کیف اخي - و شاید کیف لیغ باشد - یعنی کیف یا صاحب

(۴) نسخه [ا ح] دل *

عدوان گرفته نگذارد که گرد فتنه این تبه کاران بر دامی آنحدود بنشینند - افواج قاهره همت بدفع اعدای گماشته تا پرگنه خیرآباد عنان مسارت باز نکشیدند - و حضرت شاهنشاهی سودای فاسد علی قلی خان را چنین علاج فرموده بخاطر مطمئن متوجه آله آباد شدند - علی قلی خان (که در فرستادن و جدا کردن آن مردم بخاطر آورده بود که فتور در عساکر نصرت مآثر راه خواهد یافت) ازان داعیه راهیه ناامید گشت - و بخیال فاصواب دست در مکرو تزویر زده اولاً بی بی سرو قد نام عورتی را (که در ملازمت حضرت فردوس مکانی بشرف خدمت امتیاز داشت) پیش منعم خان فرستاده تذکار آشنائی قدیم نمود - و بعد ازان دیگر مردم کاروان روان ساخته دم مصالحت زد منعم خان خانخانان از ساده لوحی بکنکش کهنه عملها از استیصال معاندان دست کشیده و سخنان مزور او را باور داشته بدرگاه جهان پناه عرضداشت فرستاد - و بفرط الحاح التماس قبول این داعیه نمود و حضرت شاهنشاهی بمقتضای کمال مرورت و فتوت (هرچند بعین الیقین بد درونی و فتنه اندوزی علی قلی خان را میدیدند) ملتسم خانخانان را بموقف قبول داشته خواجه غیاث الدین علی قزوینی را فرستادند که مراجع خمرروانی را خاطر نشان نماید - و بر حقیقت اسرار صحبت آگاهی یافته دقائق آنرا معروض پایه سریر اعلی دارد *

چون منعم خان باین عاطفت کبری اختصاص یافت بعلی قلی خان نوشت که مناسب آنست که بایکدیگر بے قاصد و پیغام صحبت داشته در تاسیم مبانی عقیدت و استحکام مدارج خدمت اهتمام نموده آید - چون دران ایام شهرت یافته بود [که بعضی از بهادران اخلاص مند شاهنشاهی (چون عادل خان و جمال خان بلوچ) قرار داده اند که در کمین بوده کار آن مدبر را بانجام رسانند] علی قلی خان در آمدن و دیدن منعم خان ملاحظه عظیم داشت - و میخواست که معامله مصالحت بمراسلت و مکاتبت بانجام رسد - منعم خان قبول این معنی نمیکرد - تا آنکه مقرر شد که در میان دریا با دوسه کس فراهم آمده قرار صلح نمایند - بنابراین علی قلی خان این مرده را فوز عظیم دانسته اهل و عیال خود را در همان محکم گذاشته بالشکر و کشتی متوجه گذر چوسا^(۴) شد و بمقام بکسر (که آنطرف آب گنگ بود) رو بروی اردوی خانخانان خیمه زد - حسن خان پتئی و سلیمان منکلی و کالپهار از امرای افغانان همراه او بودند - و بارسال رسل و رسائل تجدید لوازم یکجتهی از طرفین بظهور آمد - بمقتضای قرار داد روز دیگر ازان طرف علی قلی خان با سه کس خود یکم شهریار کل (که از طبقه گردان بمزید شجاعت اختصاص داشت) دیگر سلطان محمد میر آب

(۲) نسخه [د] چنان (۳) نسخه [۱] پیش - و نسخه [ب ج و] الهاباش - و در [بعضی نسخه] الهاباش

(۴) در [چند نسخه] جوسا *

راسخ گرداند - و مقرر سازد که (چون رایات عالی بحدودِ جونپور نزول اقبال فرماید) متوجه ملازمت گردد - و فیل بخت بلند را همراه آورد - درینولا (که جونپور مقرر رایات اجلال شد) بجهت مهم مذکور باز قلیچ خان را فرستادند که او را بشاهراه سعادت رهنمونی نماید - و باعث مجدد آنکه قبل از آنکه (رایات والا از دارالخلافه بنهضت درآید) سلیمان فرجه بقلعه رهناس فرستاده بود - تا بمعاذت و مساعدت علی قلی خان تواند بدست آورد - لشکر سلیمان باستظهار علی قلی خان کار بر فتح خان تنگ ساخته بود که درین اثنا خبر توجه موکب^(۲) والا^(۳) بلشکر سلیمان (که بمحاصره مشغول بود) رسید - دست از محاصره باز داشته پا از دایره قلعه گیری باز کشید - فتح خان (که جز دورویی و تزویر کاره نداشت) چون حوالی قلعه را از مزاحمت لشکر سلیمان خالی یافت در گرد آوری ذخیره و آذوق اهتمام نموده کام روا شد - و مخفی کس پیش برادر خود حسن خان (که همراه قلیچ خان بملازمت آمده بود) فرستاده پیغام داد که من از ممر آذوق و ذخیره دل بیغم ساخته ام - اکنون تو بهر روشی (که میسر شود) خود را بقلعه برسان که وقت است - حسن خان را چون بظاهر رفتن دشوار بود خود را بحیله اندوزی انداخت - و بعرض واقفان بساط اقدس رسانید که یکم از خاصان درگاه معلی بمن همراه سازند - که آنجا رفته باستمالت پادشاهی برادر را با کلیدهای قلعه بآستان عالی آرم بنابران قلیچ خان را باین خدمت اختصاص بخشیدند - قلیچ خان حکم والا را کار بند شده برهناس پیوست - فتح خان اگرچه از روی ظاهر ملائمت های مذاقانه بتقدیم آورد اما بمقتضای شقارته (که در سرداشت) بمواعید کاذبه وقت میگذرانید - قلیچ خان حرف ناصواب از پیشانی احوال او خوانده مراجعت نمود - چون (فتح آن قلعه و جمیع ولایات شرقی تعلق بوقت دیگر داشت) دران هنگام توجه بر تسخیر آن پرتو نینداخت *

و از سوانح این پورش آنکه (چون مدتی مدید علی قلی خان حق ناشناس در برابر لشکر فیروزی اثر نشست - و جز خاک خدای بر سر خود نه بخت) درینوقت (که زمان پشیمانی و شرمندگی ست) آن مدبر مخدول در بغی و عناد (که سرمایه بیدولتی ست) بیشتر اهتمام نمود سکندر خان و بهادر خان و جمعی را از خود جدا ساخته بولایت سرور فرستاد - که از آن طرف این شور بختان فتنه اندوز در میان ولایت درآمده بتاخت و تاراج غبار انگیز گردند - چون این خبر بهمع اقدس رسید شاه بداغ خان و سعید خان و قیا خان و حسین خان و باقی خان و مطلب خان و معصوم خان فرخوری و چلمه خان و محمد امین دیوانه و بیگ نورالدین و سلیم خان و فتو افغان را بسرکردگی میر معزالملک تعیین فرمودند - و پرتو حکم معلی بران قاتل که لشکر منصور سر راه برارباب

(۲) نسخه [ه ی] عالی (۳) نسخه [ح] نوربیک *

رشتها فرستاد) اما از آنجا (که معده طمع این حریصان را جز خاک پرنسازد) سودمند نیامد - همواره سخنان تباه معانی بر مرز و ایما میگفتند - درینو^(۲) (که لشکر شایسته بنظر اقدس آورده منظور انظار عاطفت شاهنشاهی گشت) حسد بزرگان بیمعنی در حرکت آمده پیوسته در تسویلات و نزویرات اهتمام میکردند - و دوستان ناقص درک معامله ناهم و فتنه اندوزان سخن ساز دورویه بیک را هزار ساخته بآصف خان بیدل میرسانیدند - تا در شب سیوم مهر ماه الهی موافق یکشنبه بیستم صفر (۹۷۳) نهصد و هفتاد و سه بخیا^(۳) فاسد و رهنمونی مالخولیا با برادرش وزیر خان و بعضی از مردم موافق بقصد ولایت گدازه (که پناهست قوی) خیمه و اسباب گذاشته فرار نمود - و بکسر تا بمقصد عنان باز نتافت - صباح دولتخواهانی (که همراه او نامزد بودند) از صورت حال مطاع شده معروض درگاه والا ساختند - و عرضداشت این مردم در صحرای دلگشای جونپور و قتیکه (حضرت شاهنشاهی بانسراح شکار کامستان بودند) بوسیله ملازمان راکب دولت بدروه عرض رسید - حضرت باقتضای رای ممالک آرای منعم خان خانان را بباشلیقی آن لشکر نامزد ساختند - و شجاعت خان را با چنده از بهادران کارطلب بتعاقب آصف خان تعیین فرمودند - شجاعت خان همانکپور رسیده متفحص احوال آصف خان شد - آنجا خبر یافت که بقصبه کوه رسیده در صدد آنست که خود را بگذره رساند - شجاعت خان کشتیها را گرد آورده خواست که از آب بگذرد - سپاه منصور بر کشتیها برآمد و از اجانب آصف خان از آمدن شجاعت خان خبردار شده بالشکر^(۴) (که همراه داشت) برگشت که بر لب آب سر راه بر شجاعت خان بگیرد - کشتیها نزدیک بساحل رسیده بودند - آصف خان راه ممانعت پیش گرفت - در میان او و جمعی (که در کشتی بودند) هنگامه نبرد گرم شد - و آنروز تا شب سخن باتیر و تفنگ بود - و چون حجاب ظلمانی شب پرده کش عالمیان شد آصف خان فرصت هزیمت را غنیمت شمرده شبشب راه گریز اگریز پیش گرفت - و بامداد پگاه (که شجاعت خان خبر گریختن آصف خان شنید) بسرعت تمام در کشتی نشسته از آب عبور نمود و جلوریز دریی او تاخت - و بگروه از عقب ماند های آصف خان رسیده دانست که رسیدن باو در کمال تعسر است - معانی مراجعت تافته متوجه زمین بوس والا شد - و در جونپور باستلام عتبه قدسیه سر بلندی یافت *

و از سوانح فرستادن قلیچ خان است بار دیگر برهنگاس - سابقا^(۵) سمت تحریر یافت که بندگان حضرت شاهنشاهی بجهت استمال^(۶) فتح خان قلیچ خان را فرستادند که او را بر لوازم بندگی

(۲) در [بعضی نسخه] طبع حریصان (۳) نسخه [د] عالم آرای (۴) نسخه [ج] سوانح این ایام

(۵) نسخه [ه] سابقا گذارش یافته بود که *

گشتند - راجه بجزرد شنیدن الطاف شاهنشاهی بتاریک ادب سعادت استقبال فرستادهای دریات و بمراسم تعظیم و تکریم واردان دولت را بشهر برده بمنزل شایسته فرود آورد - و بخدمات لایقه اقدام نمود و کمر بندگی بر میان جان بسته معروض داشت که سلیمان (اگر حلقه غلامی آن درگاه والا در گوش هوش نکشد - و پایه آداب عبودیت نگاه ندارد - و اساس ارتباط و اسعاد بعلي قلی خان در میان نهد) من باجمعیّت خود ابراهیم را (که خصم دعوی دار اوست) پیش کرده روی به بنگاله می آرم و کار پردازها بروزگار سلیمان میکنم که عبرت جمیع شور بختان فتنه انگیز شود - راجه بعد از سه ماه (که با حسن خان و سه پاتر آداب خدمتگاری و مهمانداری بتقدیم رسانیده بود) فیلان نامور و دیگر پیشکشهای گرانمایه انتخاب کرده روانه درگاه معلی ساخت - و دران هنگام (که موکب والا از جونپور معادوت فرموده در معموره نگرچین معدلت آرای بود) حسن خان و مه پامر همراه ایلچی راجه مکند دیو (که رای پرمایند نام داشت) بمعادوت زمین بوس سربلند شدند *

و از سوانح (در هنگامیکه آیات اقبال در جونپور استقرار داشت) گریختن خواجه عبدالمجید آصف خان است - سبحان الله مستان دنیا (که خرد صلاح بین ندارند) بسعی خود در هلاک خود میکوشند - و آنرا تدبیر می نامند - و یکی از اعظم بلیات آنست که (با وجود مستی و مدهوشی و قدر نعمت ناشناسی) بر دولت خود چون بید می لرزند - و باندک توهّم از جای رفته کارے (که هزار دشمن برای شان نتواند اندیشید) بیک چشم زدن برای خود بهم میرسانند چنانچه آصف خان را از شتاب زدگی و سبکسری واقعه پیش آمد که رنج خجالت آنرا تدبیر مدبران روزگار مفید نیاید - و اگر مکارم شاهنشاهی بعفر آن زلت رخساره خجالت او را از غبار جرائم پاک سازد نشان انفعال باقی ماند - غرض از تمهید این مقدمه جواب مشحون آنکه آصف خان (که از درگاه والای شاهنشاهی بمنصب ارجمند و پایه عالی اختصاص یافته مجدداً بباشلیقی لشکر ظفر پیکر معزز و مقرر شده بود) از انجا (که خیانت گزینان را خوف دامن گیر میباشد) بحرف و حکایت فتنه اندزان تهنی مغز از جای رفته و محتاطت رتبه خود ننموده بتوهّم واهی گریخته بجانب گدّه رفت - و مجمل این قضیه آنکه ازان هنگام [که آصف خان ولایت گدّه محتر ساخته بر خزائن چوراکدّه متصرف شده و از کوتاهی خرد و خست نفس و کفران نعمت از پادشاه و مربّی و لی نعمت (که بدولت او از قلم بعلم رسیده بود) پوشیده آنرا ذخیره ادبار خود ساخته بود] همیشه بخود توهّم راه میداد - و هرچند (آن معامله فاتهم بتصدیان اشغال سلطنت

(۲) نسخه [د] و مراسم تعظیم و تکریم بجای آورده (۳) نسخه [ح] سوانح این سال فرخنده

(۴) نسخه [ی] باقی مبرها ماند (۵) در [اکثر نسخه] نیست *

اورا از رفتن بنگاله مانع آمده پیش علی قلی خان روانه ساختند - و چون حاجی محمد خان را با علی قلی خان سوابق روابط بوده بمقتضای رابطه قدیم و بطمع آنکه از موافقان باشد یا خود بعزت و حرمت پیدن آمد - چون آثار ناامیدی از نقوش پیشانی او خواند از انجا (که بیدولتی دامی گیر او بود) اورا مقید طور گردانید - و حاجی محمد خان سر رشته حقیقت و بندگی از دست نداده پیوسته نصیحتهای سودمند بگوش هوش او زد - و انصاف آنکه توقف حاجی محمد خان در میان بافیای بجهت تحریف و تحذیر از ارتکاب امور محظور و دالالت هر جاده مستقیم اطاعت دخل عظیم داشت - چنانچه عاقبت کار اورا بوالده خود همراه ساخته بعقبه والا روان ساخت چنانچه بعد ازین نگاشته خامه عرض گردد *

و از سوانح فرستادن حسن خان خزانچی سیف برایت آدیسه که در اقصی سمت شرقی (۳) و جنوبی سواد اعظم هندوستان واقع شده - از آن هنگام (که هندوستان فتح شده) پرتو لوی هیچ یک از سلاطین بران سواد نفاخته - و همواره فرمانروایان ولایت آدیسه باعتبار اقتدار ممتاز بوده اند خصوصاً راجه که درین هنگام فرمانروای آدیسه بود - و از آن مدت (که فرقه افغانان دست استیلا بر بنگاله دراز داشتند) پیوسته نخلین تمنای فتح آدیسه در ریاض همت خود می نشاندد - ولیکن درخت امید شان بارور نیگشت - چه در حواشی آن عقبات خطرناک و کوههای بلند و پست و شکفتهای بی حد و مر و بیشهای سخت دشوار چندانست که دست تصرف پادشاهان بآن مملکت رسین متعذر - و خاک آن زمین پی سپر عساکر شدن متعسر است - بلکه هرگاه کسی از معارضین ولایت بنگاله پناه براجه جگنات میبرد والی بنگاله را برو دست نمی بود - چنانچه ابراهیم سور (که در وقایع سابق نام او مذکور است) براجه جگنات پناه آورد - و آن راجه ناحیت از آدیسه را بطریق مساعدت داد - هر چند سلیمان کرانی با آن تسلط جهد نمود دفع او نتوانست کرد - بلکه پیوسته از و هراس مند می بود - و درین هنگام (که بلده جونپور مورد موکب والا گردید) ضمیر صواب نعلی حضرت شاهنشاهی (که فهرست حساب فردا را از روزنامه امروز استخراج مینماید) چنان اقتضا فرمود که یکم از طرز دانان پایه قرب را پیش راجه آدیسه فرستاده آید - تا بجلال الطاف مستظهر گردانیده در سلک حلقه بگوشان درگاه والا انتظام دهد - حسن خان خزانچی (که جوهر اخلاص از ناصیه احوال او پیدا بود) باین خدمت اختصاص یافت - و درها پاترا (که در فنون شعر هندی و موسیقی عدیل خود نداشت) با و رفیق ساختند - و این هر دو باتفاق عازم آدیسه

(۲) نسخه [د] و انصاف حق آنکه (۳) در [چند نسخه] شرقی جنوبی (۴) در [انفرنسخه] شکستهای

(۵) در [بعضی نسخه] باید فرستاد *

از انجمله پیشکش آصف خان (که مشتمل بر نفائس آن ولایت بود) با فیلان مست و اسپان عراقی و ترکی منظور نظر قبول و استحسان شد - و ششمنه توجّه شاهنشاهی بر ساحت امید او تافت و از آن وقت (که آصف خان به نیروی اقبال شاهنشاهی تسخیر ولایت گنده کرده - و برخزان و دفائن چورا گنده متصرف شده) سپاهی گزین ترتیب داده بود که توجّه اشرف را شاید - بجهت عرض خدمت التماس نمود که آن سپاه رزمخواه بنظر اقدس درآرد - و از آنجا (که اجابت ملتمسات ارباب ارادت شیوه مرضیه حضرت است) استدعای او پایه قبول گشت - و انوار افضال بر ساحت حال و عرصه آمال او بخوبترین صورته تافت *

روز دیگر (که خسرو خاور بر سر بر چهارم نور افزای عرصه غبرا شد - و سپاه ظلمت شباشب راه گریز گرفت) آصف خان لشکر خود را قریب پنجهزار سوار (در عرصه چون کف همّت صاحبان فراخ - و چون پیشانی دولت ارباب کرم گشاده) بنظر جهان افروز جلوه داد - و مورد الطاف شاهنشاهی شد - و فردای آن روز (که سی و دوم تیر ماه الهی موافق روز جمعه چهاردهم ذی الحجه بود) لوی مرکب والا ظلال سعادت بر ساحت جوئیور انداخت - و منازل رفعت اساس درون ارک برورد اقدس دولتهای سعادت و اقبال شد - و توجّه عالی بر اصلاح آن ممالک (که از دستبرد ظلم آن مفسدان بے اعتدال خراب آباد فتن شده بود) پرتو انداخت - و (چون علی قلی خان و دیگر اهل بغی و عصیان از مدمات سطوات مرکب والا روی بفرار آورده از آب گنگ گذشتند) آصف خان را با بعضی از امرای فامدار و سپاه کارطلب (چون مجنون خان - و شاه محمد خان قندهاری) بتعاقب آن بخت برگشتگان فرستادند - و بجهت مزید احتیاط و حفظ سطوات سلطنت قور بادشاهی باهتمام وزیر جمیل مقرر گشت - که تأیید بخش عساکر منصوره باشد - تا امرای لوازم کورنش و آداب تسلیم بتقدیم رسانده سرگرم خدمت باشند - علی قلی خان و امرای ادبار یافته نزدیک حاجی پور رو بروی آب جای قلب رفته مستحکم شدند - و بافغانان سیه بخت [چون سلیمان کرانی (که حکومت بنگاله باو رسیده بود) و فتح خان پتئی^(۲) و حسن خان برادر او که ایالت رهناس داشتند] انتظار نمودند - و این طبقه سیه^(۳) روز در مقام استمداد شده بر گریوه عناد و طغیان ایستادند - رای دولت افزا مقتضی آن شد که یکی از معتمدان بساط عزت را نزد سلیمان کرانی به بنگاله فرستاده او را از معاضدت و مظاهرت علی قلی خان تخویف نمایند - لاجرم حاجی محمد خان سیستانی را باین خدمت روان کردند که بکار دانی و سخن پردازی اتصاف داشت چون او بنواحی قلعه رهناس رسید جمعی از خود سران افغان (که با این طغیان دم یکجبهتی میزدند)

(۲) در [بعضی نسخه] پتی (۳) نسخه [ح ی] سیه روزگار •

ازان بیدولتان روی گردانید (بوسیله شفاعت خانانان بیداسطبوس پایت سرپر والا استسعاد یافت ازانجا) که شیوه جان بخشی فطری آنحضرت است (جرائد جرائم او بگرداب عفو انداخته بهر شههای تفقد آمیز نوازش فرمودند - و از بارگاه تفضل دل داده بهای اعتبار سابق رسانیدند و ازانجا بعمره ساحل گنگ فرود آمده ده روز بتقریب گذشتن اردوی معلی از آب مقام شد - درینوقت منتهیان دولت خبر آوردند که اسکندر سیه بخت (با آنکه طنطنه نهضت موکب والا در گوش او پیچیده) همچنان قدم شقاوت افشوده در لکهنوه بر جای خود است - از استماع این جرأت و جسارت قهرمان قهر شاهنشاهی و سطوح سطوت ظلّ الهی برین داشت که ایلغار فرموده سزای آن خون گرفته را خود بنفس نفیس در کنار او نهند - بنا برین اندیشه مراب خواجه جهان و مظفر خان و معین خان و جمیع دیگر از امرا را بر سر اردوی معلی گذاشته نیم شب بجولان اشهب جهان نورد گیتی خرام ایلغار فرمودند - و یک شبانه روز بدولت و اقبال در راه نوردی گذشت - و روز آینده (که سپیده صبح از آفت شرقی بر آمد) غبار موکب والا از عرصه لکهنوه برخاسته توتیای دیده اقبال شد - و حکم والا شرف ارتفاع یافت که یوسف محمد خان کولکناش و شجاعت خان و برخه از بهادران اخلاص گزین بمنزل هراول بوده پیشتر میرفته باشند - و اسکندر خان (که از تبه مغزی و پردلی در لکهنوه پای ثبات افشوده بود) از خبر ایلغار پادشاهی دست و پا کم کرده از طلوع کوکبه موکب والا خاک ادبار بر فرق سعادت خود بیخته راه گریز پیش گرفت - بندگان حضرت شاهنشاهی بر سواد لکهنوه ظلال اقبال انداخته سرپر آسایش گزیدند - و چند سر از بهادران کار طلب را بتکامشی نامزد فرمودند - و این شجاعت پیشگان از دنبال شتافته بهر که ازان مدبران برگشته بخت می پیوستند بشمشیر آبدار خاک در کاسه سر او میگردند - سکندر خان نیم جان سلامت برده رانده و مانده خود را بعلی قلی خان و بهادر خان رسانید - و بهادران را ماندگی اسپان باعث بر ایستاد شد علی قلی خان و بهادر خان (که با مجنون خان و آصف خان مقابله داشتند) ازین واقعه آگاه شده پای ثبات خود را متزلزل یافتند - از محاصره مانکنپور برخاسته از کمال اضطراب و اضطرار خود را بجونپور رسانیدند - و بنه و بار خود پیش انداخته از گذر فرهن از دریای گنگ عبور کردند - و آنروی آب بزمینهای قلب پناه بردند - و موکب موید آن قدر در عرصه لکهنوه قرار گرفت که اردوی معلی رسید - و جنبش موکب منصور مقارن آن اتفاق افتاد - رایات نصرت طراز تا جونپور آهسته و پیوسته طی مراحل مینمود - آصف خان و مجنون خان و دیگر امرا (که با علی قلی خان و دیگر مخدولان مقابله و مقاتله داشتند) چون سنگ راه از میان برخاست در شاهراه ارادت بتاری اخلاص شتافته در دو منزلی جونپور بمسجد درگاه سر بلندی یافتند - و پیشکشهای شایسته بنظر اقدس در آوردند

تا بافواج علی قلی خان نبرد مردانه میکردند - و درین اثنا مجنون خان و آصف خان نیز حقیقت احوال بوسیله قاصدان چابک رفتار معروض بساط اقدس گردانیدند - و در هنگامه (که موکب منصور از شکار فیل مراجعت فرموده در مستقر سریر خلافت انتظام بخش بود) عرائض دولتمخواهان متواتر و متوالی رسید - چون (دفع فتنه و فساد شور بختان موجب آسایش عموم برآید و باعث آرامش کافه خلایق است) هرائینه عزیمت این کار شگرف و آنرا بعمل مقرون داشتن بر ذمه والای فرمان روایان عالی شکوه بموجب فرموده سلطان خرد (که نایب دارالقدرت الهی ست) امریست از جمیع فرائض مفروضتر - و مثوبات این عبادت کبری از جمیع ثوابها گزیده تر *

چون مضمون عرائض امرا متضمن بر طغیان عصیان این سیه بختان پریشان روزگار بذروه مرض مقدس رسید رای عالم آرای حضرت شاهنشاهی (که کلید جهان گشائی ست) چنان اقتضا فرمود که درخت خار دار اهل بنی و عصیان را پیش از آنکه (سر بهوا کشد - و پای استحکام فرو برد) بصدمة تند باد بطش و مرمر طیش از بیخ و بن باید بر کند - بنابراین حکم عالم قاطع باحضار و اجتماع عساکر اقبال مز اصدار یافت - و بمقتضای آنکه (تاخیر در امثال این امور نگنجد) پیش از آنکه (سامان یورش مقدس شاهنشاهی انتظام یابد) منعم خان خانان را با بسیاری از بهادران برسم منقلا تعیین فرمودند - و خود بدولت و اقبال آنحضرت دران چند روز از اول صبح تا آخر بنفس مقدس سامان مهمات سپاه ظفر تائید داده تهیه نصرت پیدوند می نمودند در اندک فرصت لشکر آراسته شد که شددیز تیز گام اندیشه در میدان تعداد آن جولان نتواند کرد و چون خیل خیل لشکر در سایه سنجی گردون سای فراهم آمد توجه اقدس چنان پرتوانداخت که فیلان سرمست جنگی و دیگر فیلان نامدار در عرصه عرض در آمدند - و بنظر درویشان از انجمله (۴) دوهزار زنجیر فیل بجهت همراهی موکب عالی گزیدند *

و چون خاطر اقدس از مهمات ضروری فراغ یافت حکومت دارالخلافه آگوه بترسون خان تفویض فرموده روز تیر سیزدهم خرداد ماه الهی موافق پنجشنبه بیست و سیوم شوال پای دولت در رکاب سعادت آورده از دریای جون عبور فرمودند - و چون موسم گرمای مفرط بود عساکر گیهان پوی شبها کوچ میکرد - تا آنکه مرحله بمرحله طی نموده سواد قنوج مخیم اقبال شد - و منعم خان خانان (که بطریق منقلا پیشاپیش میرفت) دران منزل رسیده بسعادت زمینی بوس سریلندی هفت - و قیا خان (که از طالع ناخجسته در زمره عاصیان در آمده بود) درین هنگام (چون دولت

(۲) نسخه [ح] شگرف را بعمل (۳) نسخه [د] حکم عالی باحضار - و در [اکثر نسخه] حکم عالم مطیع

(۴) نسخه [ز] ده هزار *

ناقص و رای علیل این بخت برگشتگان را برین سودای فاسد آورد اشرف خان را در میان خود
بآئین مجرمان پاسب میداشتند - و باین راه و روش ابراهیم خان و سکندر خان سمت لکهنو
و علی قلی خان و بهادر خان بجانب کوه^(۲) و مانکپور شتافتند *

و [چون صیت مصیان حرام نمکن و اتفاق این شوره بخقان با یعدیگر آمرای آن سرحد
(مثل شاهم خان جلایر - و شاه بداف خان - و امیر خان - و محمد امین دیوانه - و سلطان قلی
خالدار - و چلمه تواچی - و شاه طاهر بدخشی - و برادرش شاه خلیل الله - و گدا علی تولکچی
و خان قلی ساریان - و یوسف تغائی - و دیگران) شنیدند] سامان جمعیت نموده سر راه^(۳) بر باغیان
گرفتند - و میان ایشان و سکندر خان و ابراهیم خان در نواحی قصبه نیمکار آتش کارزار بلا گرفت
و محمد امین دیوانه بر قول سپاه بیره تاخته چنده را بر زمین ادبار انداخت - و در عین تاخت
و باخت اسبش سکندری^(۴) خوره^(۵) - و او از پشت زین بر روی زمین افتاد - و مخدولان ازدحام نموده
او را دستگیر ساختند - و شاهم خان و شاه بداف خان اگرچه از معاينه حال محمد امین قدری
دل بباد داده بودند اما چاره کار آن بود که فدائیان قدم جلالت پیش نهند - و کوشش^(۶) و کوش
نمایند - به اختیار پیش آمده نبرد^(۷) مردم آزمای نمودند - چنانچه دلوران کار طلب از جانبین
در جنگه افتادند - و چون نمک حرامان در عدد زیاده بودند آمرای عظام بموجب صلاح وقت متوجه
قلعه نیمکار گشته بدان تحصن جمند - و صورت ماجرا را معروف عتبه والا داشتند - و علی قلی خان
و بهادر خان عنان عناد بصوب مانکپور تافته دست فتنه در اندوخت بنهب و غارت دراز کردند
و مجنون خان قاقشال (که مرد معرکه دیده تجربه کار بود) جنگ صف با مخدولان لایق حال
ندیده بقلعه مانکپور متحصن شد - و قاصدان نزد آصف خان فرستاده او را طلب داشت - آصف خان
بعد از اطلاع برین قضیه گروهی از سپاهیان خود را بحراست ولایت گذهه مانده و بسیاری را
از مردم کار کرده همراه گرفته در کره رسید - و در آنجا از اموال و اشیا (که در چور اگذهه بغنیمت
یافته بود) بر سپاهیان بخش کرد - و مجنون خان را نیز بنقد گرانمایه^(۸) محاصدت نمود - چون
مجنون خان باعانت آصف خان قوی دل گشت بیشتر اوقات مردم جنگی را از قلعه بیرون میفرستاد

(۲) در [چند نسخه] کوه مانکپور (۳) نسخه [ح] سر راه باغیان (۴) نسخه [د] نیمکار (۵) در
[همگی نسخه] چنین است اما در برهان آورده که سکندر بمعنی سرنگون و اسبیکه بسر درآید گویند سکندر
خورده - والله اعلم (۶) نسخه [ه] خورده او را از پشت زین بر روی زمین انداخت (۷) در [اکثر نسخه]
کوشش در کوش (۸) در [بعضی نسخه] نبرد آزمائی نمودند (۹) در [بعضی نسخه] چنانکه (۱۰) در
[بعضی نسخه] گرانمایه *

ولي نعمت داند - در خورِ حالت گاه در مکر و تزویر روزگار گذراند - و گاه پرده از روی کار برداشته بظاهر و باطن دَمِ بغی و طغیان زند - و مصداقِ این حال احوالِ خسران مآلِ علي قلی خان زمان است از آغاز^(۲) در آمدِ هندوستان و زنگِ زدائی این سوادِ اعظم (که بنورِ اقبالِ حضرت شاهنشاهی وقوع یافت) بمجردِ اعتبارِ یافتنِ صوری پیوسته مصدرِ حرکاتِ شنیع گشته - و از تنگِ ظرفی آزار بد مستی بظهور آورده - چنانچه نبذِ ازان رقم زده کلکِ وقائعِ فکار شد - و همواره حضرت شاهنشاهی بفرایمی حوصله گذرانده از صفوتِ ذات رقمِ زلاتِ ضلالتِ اورا بآبِ عفو و صفحِ شسته - و آن تیره بختِ حق ناشناس قدرِ این مرحمت را ندانسته اسبابِ شورش و آشوب سرانجام داده *

چون بمسامعِ اقبال رسید (که اسکندر خان اوزبک سرِ بیمغزِ بغی و طغیان را میخارد) ازان اغماض فرموده در هنگامی (که رایاتِ منصور بتقریبِ شکارِ فیل بسمتِ نورِ نهضتِ والا میفرمود) اشرف خان را مصحوبِ فرمانِ قضا امضا مشتمل بر استمالت و تفقد نزدِ اسکندر خان فرستادند - تا او را بشرائفِ الطافِ شاهنشاهی امیدوار ساخته بآستانِ بوسِ والا سر بلند سازد و از اندیشه تباه باز داشته سالکِ شاه راهِ سعادت گرداند - اشرف خان چون بنواحی اوده (که جایگیرِ اسکندر خان بود) رسید اسکندر خان باستقبالِ منشورِ مطاع مبادرت نموده اشرف خان را بمراسمِ اکرام در یافت - و بآدابِ تعظیم پیش آمده بمنزلِ خود برد - و چون بر فحوائِ مثالِ عالی وقوف یافت در مقامِ فرمان برداری آمده از روی ظاهر در استعدادِ دریافتِ ملازمت شد و مدتی ممتد بدین حیل گذرانید - و در باطن با نفاقِ پیشها خیالِ دیگر می بخت - عاقبت کار باشرف خان چنان گفت که ابراهیم خان آق سقال^(۳) یعنی ریش سفیدِ ما ست - و قرب^(۴) و جوار دارد - رفته او را می بینم - و باتفاقِ او بدرخانه متوجه میشوم - و بدین عزیمت از اوده بسرهرپور (که جایگیرِ ابراهیم خان بود) رسیدند - و از آنجا پیشِ علي قلی خان شتافتند - و مجموعِ این جماعه تیره باطن خیالاتِ دور از کار پیش گرفته و عزیمتِ مخالفت مصمم ساخته و بآلانِ عصیان خفی و اظهارِ طغیان ضمیر مبادرت نموده از حجابِ حیا و پرده شرم بیرون آمدند - و با خود در میان آوردند که درین ایامِ موکبِ معلی مسامتِ بعید طی کرده بشکارِ فیل توجه دارد - ما دوجوق میشویم - اسکندر خان و ابراهیم خان از راهِ لکهنؤ بقنؤج شتافته در انحدود خلل می انگیزند و علي قلی خان و بهادر خان برادرش از جانبِ مانکپور بر سرِ مجنون خان قاقشال (که جایگیر دار آنجا ست) رفته نایره شرارت اشتعال میدهند - و باین تدبیر شاید کاره از پیش رود - چون فکر

(۲) نسخه [ح ی] که از (۳) در [اکثر نسخه] آق سقالو (۴) در [بعضی نسخه] قرب جوار

(۵) در [بعضی نسخه] رسید *

واقع نشود - و هر کدام در خور استعداد اعتبار یافته در مقام افزایش کار خود گردد - سیوم میرزا طبیعت نباشد - تا اوقات شریف را ببطالت و کمالت گذرانند - و مهمات فقرا در پرده توقّف افتد - بلکه جد آورده باشد که روز از شب شناخته انجاء مهمّ مسکینان و محتاجان را گزیده ترین عبادت شناسد چون [این اندیشه حق اسلّس پیرامون خاطر مقدّس گذشت و جویای اینچنین شخصی (که بصفت مفکوره آراسته باشد - یا آهنگ آراستگی داشته در تکاپوی اهلّیت بیقرار باشد) شدند] مظفر خان (که حلّ و عقد مهمات سلطنت باستصواب او میشد) از سخنان مدّاحان نادروست و حرف سرایان ظاهر بین از جای رفته باین کار بزرگ شیخ عبد النّبی را مقرر ساخته بموقف عرض مقدّس رسانید - و آن خدمت شریف را برای او التماس نمود - خدیو زمان از حسن نیت و نیک ذاتی (که در حق مردم بغیر از گمان نیک نمیفرمایند) بردانش مظفر خان اعتماد فرموده این خدمت را باو نامزد کردند - و او دکان خود را بتلبیس و تزویر آراست - و خدیو زمان (که بدارالاسن حسن ظن اقامت داشته نشاط آرای بودند) توجّه فرمودند - و در اندک فرمتی بهجوم خوشامد گویان غرض آلود و استیلائی نادانان کوتاه بین طالب العلمی او بملائی فروخته آمد - و علم ظاهر او بعلم باطن تبدیل یافت - او بیک واسطه پسر شیخ عبدالقدّوس است که اهل هند را باو گمان ولایت بود و (چون این جهان آرا ذات مقدّس شاهنشاهی را محکّ جوهر عالمیان ساخته است) عیار این مرد نیز گرفته آمد - و پرده از کارش برداشته شد - چنانچه در جای خود گذارش باید •

نهفت موبک مرید شاهنشاهی بدفع فتنه بغی خان زمان علی قلی - و دیگر

سوانح اقبال که دران یورش عالی روی نمود

هر درد کشان خمخانه هوش پوشیده نیست که دنیا حکم داده دارد •

• مصرعه •
• کانچنان را آنچنان تر میکند •
اگر آدمی سعادت مند است فراهم آمدن امور دنیوی در وی موجب افزایش سعادت و مرور آرایش ذات او شده همواره اسباب دنیوی را سرمایه هزار نیکی میسازد - و برای زینت حال و ذخیره سفر آخرین اسباب ترتیب میدهد - و اگر (پیشانی بخت یک سیاه باشد - و در فطرت بدگوهر و قیره درون) هرائینه دنیاداری او سبب هزاران خسران و نکال گردد - و آن بدنهاده مدبر پیوسته ذخائر دنیا را سرمایه هزار وبال گرداند - و ترقّع صوری را باعث چندین آزار جهانیان سازد روز بروز دل قیره تر شود - و پای هلاکتش افشوده تر گردد - نه قدر نعمت شناسد - و نه حقّ

(۲) نسخه [ی] نفرمودند (۳) نسخه [د] پر میکند •

که قلعه پیشین (که بر ساحل دریای جون در سمت شرقی شهر واقع بود - و بواسطه توالی نوائب زمان و تصادم حوادث رزگار ارکان آن باختلال انجامیده) بردارند - و دران محلّ منیع حصن حصین و حصارِ رمین از سنگ تراشیده اساس نهند - که چون بنای دولت این دودمان عالی استوار - و چون اساس رفعت این اقبال مویّد پایدار باشد - بنا برین در ساعتی (که ثبات کار و اساس حصار را مختار بود) مهندسانِ علوی قیاس و معمارانِ دانش اساس طرح این بنای اعظم کشیده و کار حفر از هفت طبقه زمین گذرانیده بنیاد نهادند - عرض دیوار سه گز پادشاهی مقرر شد - و ارتفاع آن بشصت گز رسید - مشتمل بر چهار دروازه که بمیامین آن درهای دولت بر چهار رکن عالم گشاده شد و هر روز سه هزار و چهار هزار کس از بنایان چابک دست و مزدوران قوی بازو و دیگر عمله و فعلة عمارت بردوام کار میکردند - و از اساس تا کنگره سنگهای تراشیده سرخ آتشین (که هر یک در صفا آئینه گیتی نما و در رنگ گلگونه رخسار اقبال تواند بود) چنان با هم وصل یافت - که سر موئے را در درز آن راه نبود - و این حصار عالی (که مثالی آن مهندس خیال ندیده) در عرض هشت سال با کنگره و فصیل و سنگ انداز باهتمام مخلص حقیقت پیوند قاسم خان میر بر و بحر بفرخی و فیروزی صورت ارتفاع و نقش اختتام گرفت *

و درین سال رای جهان آرای اقتضای آن فرمود که بمنصب جلیل القدر مدارت شخصی (که بدانش و بینش و راستی و درستی و معامله دانی ممتاز و بعقیدت و اخلاص و رافت مخصوص باشد) نامزد گردد - تا همواره بوسیله او اصحاب فقر و فاقه و ارباب استحقاق و احتیاج باستلام عتبه علیه استسعاد یافته در خور حالت و استعداد بوظائف و ادرات شاهنشاهی کامیاب دولت شوند و باین طریق خواطر این طبقه قناعت گزین (که لشکر دعا اند) بجمعیّت گراید - و بدلجمعی در اطوار عادات و عبادات خود ثابت قدم بوده جویای حقیقت کار باشند - و در تحصیل مطالب حقیقی فتور در راه ایشان نیفتد - اگرچه (این گروه در هر ملکی باشند - و هیچ اقلیمی ازین طایفه خالی نباشد) اما در بلاد هندوستان از هممجا بیشتراند - ناگزیر کسیکه (متصدی مهمات این طبقه باشد) اول باید که سیر چشم بود - تا این منصب عالی را وسیله اخذ و جر نمازد - و در مال فقیران دل نه بندد چه برحق هر کس نظر آزاداشتن خود را سخره عام و خاص گردانیدن است - و چه بے سعادت که ازین راه معده حرص خود را خواهد که سیر کند - درم باید که کاردان مردم شناس و شناسای مراتب دانش باشد - تا بسفارش ستمگران و مشاطگی مردم و ناهمیدگی خود ترجیح مرجوح

(۲) نسخه [ی] کردند (۳) در [بعضی نسخه] میربحر و بر (۴) در [بعضی نسخه] اطوار و عادات

(۵) نسخه [و] پرچشم *

مید فرموده چنده را بطرفِ فرور و چنده را بطرفِ گوالیار و بسیاری را باردوی معلی روان ساختند و بتقریب انتظام این کار دو روز ظاهر حصارِ بهانوه مخیمِ بارگاهِ اقبال بود - و الحق از سنجِ این سانحه نشاط افزا (که درین عرصه دلگشای هندوستان نزدیک بآن نشان نمیدهند) انواع شگفتگی و فنون تعجب بر ناظران این بزم مقدس روی داد - چه تدبیر والا ست - و چه رای مالی - که خدیو عالم این مقدار وحشیان کوه پیکر آسمان سیر را در قید درآورد - و از آنجا بجانب اردوی مقدس (که در حوالی کرهه مقام داشت) عنان تاب گشتند - و قریب بیست روز آن سرزمین جولانگاهِ مرکبِ عالی بود - و (چون ایام امتزاج فصلین بود - و هوا روی بحوارت داشت - و خامه آب و هوای آن ولایت گرم سیرِ فیل خیز موافقِ امزجه و طبائع آدمیان نبود) اکثر اهلِ اردو را قدری تغییرِ مزاج و تکسرِ طبیعت بهم رسید - آنحضرت نظرِ مرحمت بر عمومِ خلایق انداخته کوسِ مراجعت بلند آوازه ساختند - و بعضی از ملازمانِ عتبه اقبال را بشکارِ بقیه فیالین گذاشتند - و بدولت و اقبال شکر افکنان منزل بمنزل نهضت نموده بگوالیار نزولِ اجال فرمودند - و آنجا بواسطه مخالفتِ هوا و کثرت قطره بقدر حرارت طاری مزاجِ اقدس شد - و در اندک زمانی افوارِ صحت و عافیت از مطلع عنصرِ قدسی سرشت تافت - و اعتلال باعبدال مبطل شد - و نبضِ اقبال باستقامت گرائید - و مزاج نشاط بانتظام پیوست - بعد از پنج شش روز از حصولِ شفا مرکبِ عالی متوجه دارالخلافه آگره شد و بساعتِ سعادت پیرای بآئینه (که گزینِ انجم و افلاک بود) ظلی درود و نورِ نزول بران مصرِ اقبال انداخت *

و از سوانحِ اوایل این سال میمنت افزای بنای قلعه رفعت اساسِ دارالخلافه آگره است بتائیدِ معمارِ اقبال - بر همنامِ رقم سنجایی هندسه ادراک و جدول شناسانِ مقرنسِ افلاک مخفی نماند که (چون اجزای جهان آرا وجود مقدس شاهنشاهی را بجهت تکمیل طبقاتِ موجودات ابداع فرموده آرایشِ زمین و زمان میفرماید) پیوسته ضمیر خرددهان دران اهتمام دارد که هر فردی از افرادِ موجودات از مکامن قوت بظاهر فعل آمده رنگ امیزِ دولت گردد - دفعه برای حیاتِ جانداران زمین را باصلاحِ زراعت و تخم ریزی و آب دهی بکمالِ آن رسانده اسبابِ امیری سرانجام میدهد و دفعه جهت حفظِ اموال و اقوات و حراستِ نام و ناموس و نگاهبانِ بقای افرادِ انسانی قلاع مستحکم ترتیب داده مولدِ دولتِ صوری و معنوی تحصیل میفرماید - بنابراین درینول دارالخلافه آگره را (که بمنزله مرکزِ هندوستان است) بجهت مصالحِ ملکی و مالی بااساسِ قلعه عالی (که در خورِ آن باشد - و لایقِ حالِ این سلطنت تواند بود) اشارت فرمودند - و امرِ مطاع بنفاز پیوست

آغاز سال دهم از جلوس اقبال قرین شاهنشاهی - یعنی سال دی از دور اول

درین شکفته زمان و خجسته زمین (که هوای شوق در مغز اقبال پیچیده بود) نشاط بهاری
در دماغ روزگار افتاد - و مقدم نوروز جهان افروز به خجستگی فیض بخش عالم و عالمیان گشت
چار چمن عالم ببالیدن در آمد - و گلهای مد برگ انبساط شکفتن گرفت * * شعر *

گل بران شد که پراز برگ برون آرد باز * تا کند بال فشان همزه بلبل پرواز
غنچه‌های سحری نیم شکفت از سر شاخ * بهر دل بردن مرغان چمن چنگل باز
از تماشاگری سبزه و گل می‌بایند * که ره عشق بهر گام نشیب است و فراز
بنده حوصله غنچه این باغ شوم * صد زبان در لب و آنکه بخموشی دم‌ساز
گرئیا مقدم شاه است که انداخته اند * از پرند گل و دیبای سمن پای انداز

بعد از گذشتن نه ساعت و بیست و یک دقیقه از شب یکشنبه هشتم شعبان (۹۷۲) نهصد
و هفتاد و دوم هلالی تحویل نیر اعظم و مذکور عالم ببیت الشرف روی نمود - و آغاز سال دهم از جلوس
سعادت پیوند (یعنی سال دی از دور اول) بخیر می و شگفتگی شد - و بر بهار طبع اعتدال سرشت
شاهنشاهی بهار دیگر افزود - و آنحضرت در همان مرغزار دلگشا (که نقشبندان بدائع نگار بهار
آئین بسته بودند) کامیاب سرور و حضور صوری و معذوب بودند که روز دیگر قراولان بیشه‌نورد
هامون پیما رسیده مرده عشرت رسانیدند که در فلان جانب بیشه ایست بس انبوه پر از فیل
حضرت شاهنشاهی ازین خبر مسرت پیرای خوش وقت شده بهمان آئین و دستور شتافته صید آرزو
فرمودند - و فیلان را شکار کرده بمعسکر والا فرستادند - و خود بدولت و اقبال آن شب دران بیشه
کامستان شوق بودند - و فردای آن روز باردی معلی نهضت فرمودند - در اثنای راه قراولان باز نوید
سرور آوردند که در هشت گروهی موکب عالی بیشه ایست که زیاده بر دویست و پنجاه فیل
بخود کامی دران میگرد - بندگان حضرت انبساط تمام فرموده همان وقت بجانب آن میدگاه عیان تاب
گشته آخر روز بچراگاه آن کوه پیکران رسیدند - بموجب اشارت عالی جمیع ملازمان رکاب دولت
آن فیلان را گرد کرده بسمت ^(۴) بپائوه راندند - و نیم از شب گذشته بود که درون حصار رسانیدند - و بحکم
اقدس (که بطریق عموم جریان یافت) عامه موکب عالی حوض بزرگ (که این سحاب نهادان را سیراب
تواند کرد) کنده از آب زلال ملامال ساختند - و آن گرم خویان دریا آشام را از چشمه سار فیض (که از پیشه
تا فیل را انافه او کفیل است) شاداب گردانیدند - و این وحشی نهادان را بطناب رفق و کمند مدارا

(۲) نسخه [ز] آید (۳) نسخه [ب ه ح] شاهی مت (۴) نسخه [ج] پیاوه - و نسخه [د] پیاوه -

و نسخه [ح] سانوه - و نسخه [ی] سالوه - و در [چند نسخه] بیانوه *

ایشان بر کنفِ ظهور آمده بود) بموجب رخصتِ شریفه متوجه طوافِ حرمین شریفین شدند و آنحضرت بانواع احترام لوازم این سفر را هر چه احسن ترتیب داده و دایع فرمودند - هر چند خاطر اقدس مفارقت ازان قدسی سرشت نمیخواست اما اراده باطن گرامی ایشان را مقدم داشته تجویز این معنی فرمودند - و جمعی کثیر باین وسیله کامیاب این آمینیت شدند *

نهضت موكب مقدس حضرت شاهنشاهی بصوب فرور بعزیمت شكار فیل خدیو عالم (که همواره با اقسام شکار و انواع مصیقات و اقسام مشاغل ظاهری می پردازند) بیننده چنان خیال میکند که مگر جز این کار اندیشه دیگر پیرامون خاطر اقدس نمیگردد - و آنحضرت پیوسته بظاهر با خلق و بیاطن با حق بوده منتظم سلسله ظاهر و باطن انه - همیشه ظاهر را (چون ظاهر پرستان صورت بین) و باطن را (چون خرد منشان معنی قبله) آراسته میه ارنه - درینولا نقاب آرائی خویش را در شکار فیل اندیشیده در اسفندارمذ مه الهی موافق رجسب ریاست عالی را بجانب فرور و کره نهضت دادند - و بجانب سلطان شوق بجانب دهل پور شتابان گشتند - چون در آب و هوا اعتدال بود فیل سوار از دریلی چنبل با مواکب عالی بسعادت و اقبال عبور نمودند و ریاست منصوره از راه گوالیار گذشت - چون عرصه حواشی فرور جولانکه مواکب نصرت شد قراران فرید عشرت آوردند که در بیشه نور چند گله فیل میگرد - امر عالی شرف صدر یافت که اردوی معلی در همان ساحت دلگشا مقلم نماید - و حضرت شاهنشاهی با بعضی از ملتزمان ركب عزت بآن بیشه در آمده و دو روز دران بیشه ۴ سر و پن تکاپو نموده بگله فیل رسیدند - و آنرا با کین سابق از اطراف و جوانب احاطه نموده و فیلان وحشی را در میان گرفته بارودی عالی در آوردند - و از پیرایه شکار نشاط قرین آنست که روزی در مفاوز حدود فرور بمشکار اشتغال داشتند که نظر مقدس بر اذهائی (که قریب بهفت گز اکبر شاهی بود) افتاد که بعضی از چیتل را (که نزدیک بماده آهو باشد) فرو برده بود - و مابقی را در فرو بردن بود - ازین صورت بهیچ نظاره کارگاه تقدیر فرموده آن مودبی را از هم گذرانیدند - و در زمان آن شرارت سرشت مکافات خود را باز یافت - و دو روز دران عرصه دلگشا منتظم امور جهانبانی بوده لشکر خان میر بخشی را بولایت گدغه^(۲) پیش آصف خان فرستادند تا از فیلان جنگی و دیگر نفائس استعمه (که به نیروی اقبال پادشاهی در جنگ رانی بدست او افتاده بود) آنچه لایق درگاه معلی باشد بدارد - و فرمان عالی شد که خواجه غیاث الدین علی قزوینی تا آمدن لشکر خان خدمت او بتقدیم رساند - و خود بسعادت سرگرم شکار شدند - و بساط شکارگاه را برورد نشاط پیرای آئین بختند *

که از روی مزاج دانایی روزگار و نبض شناسی عالم خواجه حسن^(۲) و یار محمد آخوند و فیروز^(۳) و چندے دیگر را مصحوب^(۴) امرای بهندوستان میفرستاد - تا هم کار میرزا بفساد نمیرسید - و هم خود بچنین حال معاودت نمیکرد - لیکن چون مشیت الهی بر امرے میروید پیشتر از آن عقلای دوراندیش را بنادانی منصوب میکردانند - و آن مکنون عالم مشیت در جلوه گاه ظهور می شتابد - و الحق پیش بینان ملک دانایی را در امثال این امور جز تماشایی بودن و بر فنون تقادیر الهی آگاه شدن چه کار باید کرد *

و از سوانح فرستادن قلیچ خان است برهتاس باستمالت فتح خان - مجملش آنکه در صوبه بهار از قلاع والا ارتفاع هندوستان قلعه ایست از بدائع صنائع آفریدگار و هتاس نام - مصون از و هم اختلال بر زیر کوه بغایت بلند واقع - عرض و طول آن از پنج کوه زیاده است - و از زمین هموار تا سطح آن قلعه یک کوه بیشتر ارتفاع باشد - و از غرائب آنکه بالای قلعه بآن بلندی هر جا که دوگز بکوند آب شیرین می برآید - و از مبادی بنای این قلعه هیچ فردے از فرمان رویان بران استیلا نیافته - مگر شیرخان - که بتزویر در لباس زنان جمع را در آورده متصرف شد - چنانچه مجمل پیش ازین گذارش یافت - و از آن باز بدست فتح خان پتئی (که از مرداران بزرگ شیرخان و سلیم خان بود) افتاد - و به پشت گرمی آنچنان قلعه با هلیمان (که حکومت بنگاله یافته بود) دم مساهمت و منازعت میزد - و از دور بینی پیوسته بارسال عرائض خود را از دولتخواهان این دولت^(۵) می شمرد درینولا (که آثار بے سعادت از احوال علی قلی خان زمان بدور و نزدیک معلوم میشد) آنحضرت قلیچ خان را پیش فتح خان (که پیوسته بارسال عرائض نیاز اظهار بندگی میکرد) فرستادند - که هرچگونگی احوال او آگاهی یافته او را برجاده اطاعت و خدمت راسخ گرداند - و مقرر سازد که چون رایات اقبال بحدود جونپور رسد احرار دولت ملازمت نموده نقد عقیدت خود را بعیار حضور اشرف رسانده سرگی جوهر خود را خاطر نشان دور و نزدیک نماید - قلیچ خان بسرعت هرچه تمامتر برهتاس رفت - و او را برجاده مستقیم بندگی راسخ گردانید - و حسن خان پتئی برادر خرد او را بملازمت آورد که برای العین جلائل مراحم خسروانی را در یابد - در آن ایام [که موکب مقدس از شکار فیل از کوه و نرور (که شرح آن عنقریب گذارش یابد) مراجعت نموده بمستقر سلطنت نوبل اجلال فرموده بود] بزمین بوس معلی سرافراز شدند - و حسن خان مشمول عواطف شاهنشاهی گردید - و در اوائل این سال عفت قباب حاجی بیگم (که از ازواج مطهره حضرت جهانبانی جنت آشیانی - و دختر تغائی والده حضرت ایشان بودند - و الامان میرزا از بطن مطهر مقدس

(۲) نسخه [ی] حسین (۳) نسخه [و] فیروز خلیفه - و در [اکثر نسخه] فیروزه (۴) نسخه [د ح]

برکوه (۵) نسخه [ی] دولتخانه *

برگشت - و بعد از انتظام مهمات کابل خان کلان از تبه‌رائی و کالت میرزا را بخود صلاح اندیشیده در کابل توقف نمود - و باقی‌آمرار^(۲) را وداع کرد - و بهندوستان معاودت نمودند - و سکینه بانو بیگم همشیره خرد میرزا محمد حکیم بجهت ادای شکر الطاف شاهنشاهی و استعجاب ملازمت اقدس متوجه هندوستان شد - و بدرقه قطب الدین محمد خان باسلام عتبه علیه سعادت پذیر شد *

و (چون سعادت ذاتی در طینت میرزا محمد حکیم نهاده بودند) نه اورا عقل مصلحت بین می‌افزود - و نه ملازمان اخلاص مند سعادت منش بهم میرسیدند - درینوا (که بیامان توجهات نظام بخش شاهنشاهی مهم کابل انتظام یافت - و خان کلان بسر براهی مهم آنجا اشتغال داشت) متفنان^(۴) کابل بمقتضای خوی بد خرد در مقام فتنه انگیزی شدند - و محمد حکیم میرزا (که باوجود حدائث سن از عقل معامله رس بهره وافر نداشته) همواره گوش بر سخنان واهی میکرد - و میر محمد خان (که بحدت مزاج و درستی اخلاص موصوف بود) براه مدارا نمیرفت و باندک چیز طبعش متغیر میشد - و کار بشدت میرسانید - بنابراین او را با میرزا و کابلیان نقش سازگاری ننشست - و میرزا محمد حکیم نیز اگرچه اظهار تبعیت گونه میکرد اما بهیچاره از مهمات بزرگ بے استصواب خان کلان سرانجام میداد - ازین قسم یک آن بود که خواجه حسن نقشبندی در کابل بسر می‌برد - میرزا همشیره خود را (که سابقا والده اش در عقد ازدواج شاه ابوالعالی آورده بود) بے استصواب حضرت شاهنشاهی و بے گفت^(۷) و مصلحت خان کلان بخواجه حسن نسبت کرد - و خواجه چون بچنین نسبتی عالی افتخار یافت مهمات درخانه میرزا را از پیش خود سرانجام نمودن گرفت - و امری که بلو مناسب نبود میساخت - و اکثر مردم درخانه میرزا سخنان (که ملایم طبع خان کلان نبود) میگفتند - و میر محمد خان (که باوجود شورش طبع مردی مزاجدان دقیقه‌سنج باریک‌غور بود - و در روز نامچه امروز فهرست روز آینده مطالعه میکرد) از نامساعدی بخت برای آسایش خود چون خلاف حکم شاهنشاهی را مصلحت دید دولت دانست آنچنان روز بد پیش او آمد - و چون دانست که عاقبت بناخوشی خواهد کشید نظر پیش بینی انداخته در شب از شبها بے آنکه کسی وقوف یابد از کابل کوچ کرده شاه راه هندوستان پیش گرفت - و عرضدهانه متضمن حالات دار و گیر درخانه میرزا و وقایع هست و نیست کابل بشرح و بسط در سلک تحریر کشیده بدرگاه معلی ارسال داشت - خان کلان اگر برای آسودگی خویش چنان بیراهه رفت بایستی

(۲) در [اکثر نسخه] و باقی امرا وداع کرده بهندوستان (۳) در [بعضی نسخه] نهاد (۴) نسخه

[ج ۵ ح] متفنان - و نسخه [د] متفنان (۵) در [اکثر نسخه] اندوزی (۶) نسخه [ط] بمصاحبت

(۷) نسخه [ه] بے گفتگو و مصلحت *

(که همراه او بودند) هدف سهام سیاست و علف تیغ هلاکت گشت - و دو نفر از آن اجل رسیدها را بر رهگذر مفر سر دادند - تا واقعۀ احوال قنبر و تمام بلا رسیدگان بے دولت را یک بیک چنانچه دیده اند بمیرزا سلیمان خاطر نشان کنند - و سر قنبر را بارمغانی کنگرۀ قلعه کابل فرستادند - و بیاتی قاقشال و مردم کابل استمالت نامها روانه ساخته بموصل لشکر اقبال خوشوقت گردانیدند - و (چون خبر عزایت و دستگیری حضرت شاهنشاهی نسبت بمیرزا و مرده فتح حصار جلال آباد بکابل رسید) غلغلۀ شادی بلند آوازه شد - و سر قنبر را زیب کنگرۀ قلعه کابل ساختند - و از آوازه فتح جلال آباد و صیت طنطنه وصول سپاه ظفر آئین میرزا سلیمان را اگرچه پای قرار از جای رفت اما بتکذیب این خبر دلهای بزمزده مردم خود را تسلی میداد - که این حرف و صوت کابلیان است - اصل ندارد - تا آنکه آن دو بدخشی آمده از حقیقت استیلاي افواج قاهره خاطر نشان نمودند - میرزا سلیمان و حرم بیگم را ازین خبر سر رشته صبر از دست رفت - و سلک جمعیت از هم گسست - بریشان بد حال در باب جنگ با لشکر ظفر قرین یا مراجعت بصوب بدخشان کنکش نموده بعد از رد و بدل قرار بر فرار دادند •

روز دیگر میرزا سلیمان نعل و ازگون زده از گرد حصار کابل برخاست - و بجانب قلعه جلال آباد رونهاد بخواجه ربواج آمد - و شهرت داد که بجنگ میرزا میروم - و چون شب درآمد سراسیمه بحال غریب روی عزیمت بدخشان آورد - و در هنگام گذشتن از آب پروان^(۴) سیله عظیم آمد و بسیاری از اسباب و پرتال بدخشیان را برد - و بهزاران محنت بحال (که کس مبیناد) خود را بدخشان رسانید - عساکر نصرت اعتصام بجنگ رسیده بود که خبر گریختن میرزا سلیمان آمد میرزا حکیم هاتفاق امرای اقبال قرین بکابل درآمد - و اهالی آن خطۀ سعادت کامیاب دولت از مضیق قلعه بندی و محاصره خلاص گشته غلغلۀ شادی و طنطنه آزادی بهپهر والا رسانیدند - و عموم خلایق و جمهر رعایا آئین بیغمی تازه کرده بدعای دوام انتصاب ایات اقبال (که ظلال دولتش بر دور و نزدیک سایه عدل گستر است) ترانه سنج عشرت گشتند - و امرای عظام در منازل و بستاین نزول نموده کام ستان عیش شدند - بعد از چند روز قطب الدین خان بسیر غزنین (که وطن مانوس او بود) رفت - و کمال خان را همراه خود برد - و در آن خطۀ (که مولد و مذشای او و تمام قبیلۀ سعادت نژاد او بود) بخوشی و خرّمی بمر آورد - و تمام اقوام و احباب دور و نزدیک را تفقدات کرد - و از منزل و باغ و دیگر بقاع خیر (که از آثار سعادت و اسباب ذکر جمیل امت) طرح انداخته

(۲) در [بعضی نسخه] قنبر کوتوال را (۳) نسخه [و] حرف صوت (۴) نسخه [۱] باران - و نسخه

[ی] روان (۵) نسخه [ی] که نصیب کس مباد •

یافت - که گرم شتافته بر کنار آب نیلاب بمیرزا ملحق شوند - و بهمراهی او بر سر میرزا سلیمان رفته مزاحمت او را از کابل دفع نمایند - و عاطفت شاهنشاهی سرانجام لشکر بزرگ فرموده نقل وانی^(۲) از خزانه عامره با دیگر اسباب شوکت واجناس فراغت ترتیب نموده همراه ایلیچیان روان ساخت *

چون مناشیر اقبال بامرا رسید کمر اطاعت بر میان اخلاص بسته با عساکر نصرت قربی متوجه ملازمت میرزا شدند - قطب الدین خان و کمال خان و فاضل محمد خان و محمد قلی خان و جمع پیشتر آمده بمیرزا پیوستند - و بوصول تفقدات پادشاهی و مراحم خسروانی احوال میرزا زیب و فر دیگر یافت - و از گذر انگ بنارس گذشته متوجه کابل شدند - و میر محمد خان و سایر امرا با سامان شایسته نزدیک دولت آباد پیشاور بمیرزا رسیدند - و هر یک از امرا فراخور حالت خود پیشکشهای مناسب بمیرزا گذراندند - و از انوار تفقدات پادشاهانه (که بر وجنات احوال میرزا تافته بود) مهمات میرزا رونق و طراوت (که هرگز میرزا را در خواب و خیال در نیامده بود) پذیرفت و از روی قدرت و استقلال بعزم درست روی آمید بجانب کابل آورد - و تا جلال آباد عنان مبادرت باز نکشید - و (چون میرزا سلیمان قلعه جلال آباد را بقنبر نامی از کسان خود سپرده بود) میر محمد خان اول ساقی ترنابی و عارف بیگ را به نصیحت فرستاد - او از بیدولتی گردن از طرق اطاعت پیچید - و چون آن خون گرفته جاهل بر جان خود نبخشود بهادران لشکر منصور بتسخیر حصار متوجه شدند - بلان قلعه گیر بفتح آن قلعه کمر بستند - و بقوت سر پنجه مردی و زور بازوی مردانگی این عده مشکل آسان بگشودند - و از هر طرف داد مردانگی دادند - و بقدم همت و علم نهیت بر معارج قلعه گشائی طریقه عروج پیش گرفته نردبانهای وسیع مرتب ساختند - و بردیوار آن قلعه نصب نموده شروع در بر آمدن کردند - اگرچه (بدخشیان بقدر قوت و توانائی در مقام مدافعه شده دقیقه از دقائق قلعه داری نامرعی نگذاشتند - و بضربت تیر و تفنگ و دیگر ادوات بر کمر بستگان قلعه گشا حمله می آوردند - و خاک و خاکستر عناد بر سر صاعدان دروازه فتح می ریختند) اما آن پهلوان غبار بر آئینه دل نمی نشست - و احیاناً اگر عارج این مناهج را زخمی ساخته پایان می انداختند آن چنان شوق قلعه گشائی نداشتند که از ملاحظه حال آن متوهم گشته ممتنع شوند - بلکه جرأت بر عزیمت خود بیشتر از اول نموده و پای همت بر سر او نهاده بالا میدویدند - و باقبال شاهنشاهی آن قلعه در فرصت یکساعت نجومی مفتوح شد - و قنبر مذکور با سه صد جوان

(۲) نسخه [ج] نقد وافر - و نسخه [ی] نقد وافر وانی (۳) نسخه [ی] بوصول رابات تفقدات پادشاهی

و لوای مراحم *

باستعجال از آب سده عبور نموده عرضداشته مشتمل بر اظهار انکسار و افتقار مصحوب حاجي غالب بيگ و طرفان اوجي^(۲) بدرگاه گيتي بناه حضرت شاهنشاهي فرستاد - و سرگذشت کابل و مستمندى خود را معروض داشته استمداد توجه و هرگونه استعانت نمود - و خود بر کنار سند ساگر توقف کرد - و (چون دران ایام حکومت صوبه پنجاب برای رزین و عهده اخلاص میر محمد خان برادر کلان اتکه خان مقروض بود) میرزا خواجه بیگ محمود دیوان خود و مقصود جوهری را پیش او فرستاده مدد طلبید - میر محمد خان قاضي عماد را با تحف و هدایا فرستاده دلدهی نمود - و همچنین امرای پنجاب فراخور حالت خود هدایا فرستادند - میرزا سلیمان چون گذشتن میرزا محمد حکیم را از آب سده شنود مایوس گشته از پیشاور برگشت - و از راه کرپه^(۳) متوجه جلال آباد شد - و در انسانی راه بافغانان شفواری جنگ روی نمود - جمعی از بدخشیان مسافر ملک نیستی شدند - و بعضی اسباب اردو بازاری بتاراج رفت - و هارون شفواری (که کلانتر این قوم بود) بعدم خانه شتافت - و در جلال آباد قفبر و جمعی را گذاشته متوجه کابل شد - و از روی استیلا رفته محاصره کابل کرد - متحصنان قلعه کابل لوازم حقیقت و مراسم کار آگاهی بجای آورده در استحکام قلعه اهتمام تمام نمودند - و در هنگامی (که نگر چین از فروردین حضرت شاهنشاهي قبله گاه هفت اقلیم بود) ایلچیان میرزا محمد حکیم رسیده بوسیله واقفان پایه سرپر سلطنت بسعادت آستاندوس سربلندی یافتند و عرضداشت میرزا بمسامع علیه رسید - و بعد از اطلاع بر حقیقت حال گوشه نظری عنایت خسروانه شامل حال میرزا حکیم شد - و (چون خلاصه اسباب تفرقه میرزا نابودن اتالیقی خرد مذش خیر اندیش بود) حضرت شاهنشاهي از فرط دانش (که انتظام بخش شهرستان مرورت و مردمی ست) فکر اتالیقی فرموده قطب الدین خان را (که بعقل و تدبیر و اعتبار امتیاز تمام داشت) باین منصب والا اختصاص بخشیدند - و حکم مقدس شرف نغان یافت که خلاصه لشکر پنجاب بسرکردگی میر محمد خان بمیرزا محمد حکیم رسیده او را بکابل رسانیده بر مسند حکومت آن ممالک متمکن سازند - و بعد از تمکن و استقرار میرزا قطب الدین خان در کابل توقف نماید - و امرای بجایگیرهای خود باز گردند - و مناشیر مطاعه (بنام میر محمد خان و امرای کرام مثل محمد قلی خان برلاس حاکم ملتان - و قطب الدین خان - و مهدی قاسم خان - و حسن صوفي سلطان - و جان محمد بهسودی - و کمال خان گکهر - و فاضل محمد خان - و محمد قلی خان - و کلانتران آن دیار) عز اصدار

(۲) نسخه [ا ح] اوجي - و نسخه [د ه] اودجي (۳) نسخه [ی] نیست (۴) نسخه [و] پرشاور
(۵) نسخه [ح] کرپه - و نسخه [ط] کهرنه - و نسخه [ی] کهریه (۶) نسخه [ی] ولایت (۷) در
[چند نسخه] قطب الدین محمد خان (۸) در [چند نسخه] فاضل خان •

در معالجه کار اهتمام نمودند - و عده ارباب اهتمام خواجه حسن نقشبندی و باقی قاقشال و سیوندک و علی محمد اسپ و بنده علی میدانی با سایر میدانیان و خواجه خضریان و یار محمد آخوند و فیروز و خلیفه عبدالله بودند - حقیقت معامله را بمیرزا حکیم (که بمن تمیز رسیده بود) رسانیدند میرزا (که از تنگی معاش و بد سلوکی بدخشیان بتنگ بود) این اندیشه را مستحسن دانسته در اخراج بدخشیان اهتمام نمود - ولایت غزنین (که میرزا سلیمان بقرا یتیم و ابن حسین کلبلی داده بود) آنرا تغییر داده بقاسم بیگ پروانچی داد - و بنگش و آنحدود را از مراد خواجه کشیده تنخواه ملازمان خود نمود - و جلال آباد و آنحدود را تا نیلاب (که میرزا سلیمان بقاضی خان و سعید خان و مبارز خان و بهاول الدین خان داده بود) گرفته بخالصه خود مقرر ساخت - و بتدریج کمند تسلط بدخشیان از ولایت کابل گسسته همه را از آن ولایت بیرون آورد - و اهل بدخشان منکوب و مخدول گشته بخدمت میرزا سلیمان رفتند - و غازی خان در قتل هندو کوه بمیرزا سلیمان (که متوجه تدارک کار کابل بود) ملاقات نموده بشرح و بسط آنچه گذشته بود گفت - میرزا سلیمان سرعت نموده متوجه کابل شد - و چون خبر آمدن میرزا سلیمان بمیرزا محمد حکیم رسید قلعه کابل را بباقی قاقشال سپرد و طایفه از مردم کار کرده تجریت یافته (که محل اعتماد بودند) همراه او ساخت - و خود با جمعی از هواخواهان بطرف جلال آباد و پیشاور روی عزیمت نهاد - میرزا سلیمان چون بکنار آب باران رسید سه چهار روز در آن منزل مقام کرد - که لشکر از تردد سفر برآساید - و چون معلوم او شد (که میرزا بجلال آباد رفته) فکر گرفتن کابل بوقت دیگر موقوف داشته از ده منار بقصد دستگیر کردن میرزا بطرف جلال آباد حرکت نمود - و چون میرزا محمد حکیم بد که رسید خبر غلط شهرت یافت که میرزا سلیمان از عقب نمی آید - میرزا حکیم برگشته بکوه باران شتافت - و دختر میرزا سلیمان (که در جلال آباد بمقتضای نقصان عقل مانده بود) پشیمان شده متوجه همراهی میرزا محمد حکیم شد - و در حدود بساؤل آمده ملاقات کرد - و عذر تقصیر خواست (۴) و در همین منزل بیقین پیوست که میرزا سلیمان متوجه اینحدود است - و آن خبر غلط بود - میرزا بسرعت تمام بغریب خانه رسید - و از آنجا به علی مسجد و از آنجا به پیشاور در نواح قبیله حبیب فرود آمد - و در همین روز ایلچی میرزا سلیمان پیش میرزا حکیم رسید - که شاید دام فریبی تواند سرانجام نمود - میرزا سروسواری او را دیده وداع کرد و خواجه حسن را پیش میرزا سلیمان فرستاده خود متوجه حدود نیلاب شد - درین اثنا خاکی گله بان (که بجهت آوردن حقیقت حال مانده بود) آمد - و خبر رسانید که میرزا سلیمان بجلال آباد رسیده حرم بیگم را با جمعی در جلال آباد گذاشته خود متوجه اینحدود است - میرزا محمد حکیم

(۲) در [اکثر نسخه] مخدول رو ساخته (۳) نسخه [ی] بدوکی (۴) در [چند نسخه] نقصی است •

بنایان چابک دست و معماران کارگذار بطوریکه (مرکز نگارخانه ضمیر انور بود) تمام کردند - و همچنین جمیع اعیان مملکت و ارکان خلافت و سایر ملازمان عتبه علیه بمقدار حال و فراخور رتبه منازل و بستاین ترتیب داده عشرت آرای گشتند - و در ایام معدده معموره جلوه نمود که خال رخسار شهرهای آفاق تواند شد - و حضرت شاهنشاهی آن معموره قدسی و باکوره غیبی را نگرچین نام نهادند یعنی شهر آرامش و آسودگی - و بدشتره دران ایام بچوگان بازی گوی عشرت از اقبال^(۲) میبردند و بسیر و شکار داد خوشدلی و کام ستانی میدادند *

و درین سال ایلیچی فرمانروای ایران شاه طهماسب با گلدسته بجهتی در رسید - و تنسوقات آن دیار برسم ارمغانی آورد - سلطان محمود بکری (که همواره اظهار بندگی کرده) در آرزوی آن افتاد که منصب خان لار خانی (که خانانانی باشد) از درگاه معلی یابد - و چون امرای کلانتر ازو بودند (که از مرتبه شناسی و دید حال پیش قدمان خود آرزوی این پایه را بخاطر نرسانیدند) کامروای این امنیت نگشت - مبلغهای زر برسم پیشکش بشاه غفران پناه فرستاد - که شاید بوسیله سفارش شریف ایشان این دولت روزی گردد - شاه ملتمس او را قبول فرموده اشارت گونه بدان رقم پذیر کلک محبت ساخته بودند - لیکن (چون خدیو عالم بر مسند مرتبه دانی و معدلت آرائی بودند) روائی استحقاق بود - نه رواج سفارش - خصوصاً که مثل منعم خان باین منصب والا اختصاص داشت بنابراین استدعای شاهی را معذرت خجسته فرموده آمده را بآئین بزرگان رخصت فرمودند *

التجای میرزا محمد حکیم بدرگاه گیتی پناه شاهنشاهی - و استخلاص کابل

از میرزا سلیمان - و دیگر سوانح اقبال

در مطاوعی احوال فرخنده مآل پیشتر صورت گذارش یافت که میرزا سلیمان کار ابوالمعالی نیره بخت خسران عاقبت را بانجام رسانیده بدخشیان را در کابل گذاشته رفت - و قدر حقوق نعمت این دودمان مقدس ندانسته در لباس دوستی کار دشمنی را ترتیب میداد - و همواره در مقام آن بود که کابل را بتصرف خود در آورد - و میرزا محمد حکیم را در یکی از محال بدخشان داشته باشد کابلیان حقیقت شناس اگرچه (بقدر پی بر اراده میرزا سلیمان می بردند) اما چون امری دور از کار بود یقین شان نمیشد - تا آنکه میرزا سلیمان بهمان مردم پیش اکتفا نکرده برخی دیگر را بتدریج فرستادن گرفت - دفعه عبدالرحمن بیگ پسر میرتولک قدیمی را با جمعی فرستاد و دفعه دیگری بردی قوش بیگی را با جماعتی روان ساخت - کابلیان گمان خود را یقین دانسته

(۲) نسخه [۱] از میدان اقبال (۳) نسخه [ی] که منصب ترخانی (۴) نسخه [ای] التجا آوردن

(۵) نسخه [ط] خسرو زده عاقبت را (۶) نسخه [ح] مآل را *

و آنحضرت شگفتن این دو گاهن باغِ عشرت را تفائل بر سعادتِ دو جهانی گرفته آدابِ شکر گذاری
بتقدیم رسانیدند - یک را میرزا حسن و دیگری را میرزا حسین تسمیه فرمودند - قاسم ارسلان
در تاریخ ولادت این دو گوهرِ شاهوار گفت *

شد شاه یگانه را دو فرزند خلف * آمد دو گهر ز درجِ مقصود بکف

دوران پبی تاریخ ولادت بنوشت * بنمود دو ماه روی از اوج شرف

و این دو گوهر یکتای درهای قدس بعد یک ماه از ولادت باز بفسحتِ سرای عالم قدس و نزهتِ آباد
مقام غیب خرامیدند - و نقدِ حیاتِ خود را نثارِ پدرِ والا قدر کردند - و آنحضرت از رحلتِ
این دو با کوره قدسی سرشتِ قدری هموم و احزان گشته گلگشتِ بهارستانِ رضا و تسلیم فرمودند
چه درر بینانِ بارگاهِ کبریا را در قضای مبرم ربّانی و احکام محکم یزدانی بغیر از تسلیم و رضا
چاره دیگر متصور نیست *

و از سوانح طرحِ معموره نگرچین انداختن و چوگانِ نشاط بدستباری اقبال باختن است
معمارِ کارخانه بدائع عظمی و مهندسِ نگارین سرای صنائع کبری وجودِ اقدسِ اعلی حضرت
شاهنشاهی را بمشیتِ کامل و قدرتِ جامع چنان خواسته است که در هر آن مظهرِ کمال آسمانی گرداند
و در هر مکان خیلِ جمالی را مطرحِ ایجادِ آثارِ مالک آرائی سازد - بنابراین مقدمه حقیقت اساس
خاطر جهان آرای آنحضرت بآراستن و پیراستنِ موضعِ عالی کُرالی^(۶) توجه فرمود - آن گل زمین
در لطافتِ آب و هوا و طراوتِ زمین و محرا نظربه بسیاری از سرزمینهای دلکش امتیاز دارد - و از آن
مقام تا دارالخلافه آگوه یکفرسنگ راه است - و درینولا بیشتر چنان برد که (هرگاه مرکبِ عالی
برسم سیر و شکار از شهر بصحرا می برآمد) دلِ صفا منزلِ آنحضرت اکثره بآن ناحیه دلگشا
میکشید - و در آن سرزمین بغمی بباطِ شکار گسترده میشد - و بصیدِ وحش و طیر در آن مرغزار
فیض بخش خاطر اشرف می پرداخت - درین هنگام (که رایاتِ اقبال از سیرِ مالک مندو مراجعت
فرموده بمستقرِ خلافت متمکن شد) معمارِ همّتِ عالی اساسِ اقتضای آن فرمود که در آن فضای
دولت فزا عمارتِ دلکش و بهساتین جان پرور طرح اندازند - بنابراین در ساعتِ مسعود و طالع ثابت
(که اساسِ عشرت و بنیانِ نشاط را زبید) مهندسانِ سحر پرگار و طراحانِ جاد و خیال منازلِ دلپسند
و عمارتِ خاطر نشین (که قوالبِ اراج شوق توانند شد) طرح انداختند - و در اندک فرمتی

(۲) نسخه [ح] دو تاره گوهر (۳) نسخه [ج] سیر گلگشت (۴) نسخه [ا] کارگاه (۵) نسخه [ح]

سوانح این ایام دلگشا (۶) نسخه [ج و ط] کُرانی - و نسخه [ه] کُران - و نسخه [ز] کلکوالی -

و نسخه [ی] علی کُرانی (۷) در [اکثر نسخه] بقید *

که آن فیل را (که مانده شده است) مقید گردانند - و خود بنفس نفیس توجّه عالی بر بستن گله فیل گماشتند - و فیلبانان قوی دست از هر جانب فیل صحرایی در آمدند - و اشارت عالی بران نامت که فیل^(۲) رن بهیرون را (که از فیلان مست زبردست بود - و در حلقه فیلان خاصه اختصاص داشت) برده سر راه بران فیل بگیرند - باز این دو کوه پیکر یکجا شده درهم آویختند - و چون فیل صحرایی جنگ عظیم کرده بود نزدیک بآن شد که مغلوب شود - فیلبانان هجوم آورده او را بهای درخته بزرگ رسانیدند - و از هر طرف طنابهای زنجیر^(۳) قویتر را بستونهای دست و پای او حلقه ساخته بستند - و بآهستگی رام کردند - و رفته رفته در حلقه فیلان خاصه انتظام یافت - و گچ پتی نام او شد و بعد از فراغ خاطر از شغل شکار و استیفای انبساط از لوازم آن کار نهضت ریات نصرت ارتسام بمستقر خلافت گرمتر فرمودند - و ممر موکب والا بر سمت نور و گوالیار اتفاق افتاد - و تمامی عظمای و کبرای دارالخلافه طنطنه قرب موکب عالی را (که نوای ارغنون عشرت ابدی ست) شنیده مسرت کنان بلوازم استقبال شتافتند - و بقواعد اکرام و اجال ادراک ملازمت نمودند - و بانظار عواطف شاهنشاهی کامیاب سعادت صوری و معنوی گشتند - و بندگان حضرت شاهنشاهی بسعادت و اقبال روززمیاد بیست و هشتم مهر ماه الهی موافق سه شنبه سیوم ربیع الاول ظلال ورود بر دارالخلافه آگه گسترده - و از مقدم اقدس اشاعت انوار فضل و افضال بر عالمیان فرمودند - و خلایق را بشکر این نعمت عظمی ابتهاج و استبشار روی نمود *

و از سوانح آنست که درین هنگام عشرت ارتسام (که مقدم سعادت توأم حضرت شاهنشاهی بدارالخلافه اشاعت انوار عدالت فرمود - و آنحضرت بروساده عیش و متکلی حضور بدولت و اقبال انتظام بخش عالم صورت و معنی و پایه افزای دین و دولت بودند) از مآثر الطاف دادار جان بخش جهان آفرین دو گوهر نایاب از یک منبع ظهور کرد - و دو اختر جهانتاب از یک مطلع طلوع نمود - دو چشم سرور جلا یافت - و دو گوشواره اقبال اعتلا گرفت - دو عقد ثمین درخشید و دو بازوی قوت پدید گشت - و دو یاره مقصود ظهور نمود - دو ابروی حسن بشارت در آمد و دو گوش بشارت باز شد - یعنی دو شاهزاده قدسی پیکر روحانی منظر بطریق توأمان سعادت ولادت یافتند - جهان جهان شگوفه دولت شکفت - و چمن چمن گل عشرت خندان شد - بساط انبساط از کران تا کران کشیده عالمیان را بصدای نشاط خواندند - آواز کوهی شادی در نه گنبد گردان پیچید و نوای ارغنون کامرانی در شش جهت عالم افتاد *

* شعر *

چنان گلبانگ نوشانوش برخاست * که صبر از صبر و هوش از هوش برخاست

(۲) در [چند نسخه] فیل بهیرون را (۳) در [اکثر نسخه] قوت - و نسخه [ط] نیست *

دلوران اقبال مند میگردند - درین اثنا ماده فیله دریده محمد طالب برادر کلان سعید بدخشی را از اسب انداخت - و زبردستانه زیر کرده برو نشسته مالش داد - نظارگیان را یقین شد که استخوانش سرمه شده باشد - درین اثنا دید که سواران رسیده آمدند - آن ماده فیله او را بدهن و خرطوم گرفته دوید - چون سواران نزدیک تر شدند او را انداخته تیز تر شد - انداختن همان بود و برخاستن و دریدن او همان - این معنی باعث تعجب همگان شد - اما چون نظر بر فنون قدرت الهی انداخته شود تعجب را گنجایش نمی ماند - و با جمله همت علیا در گرفتن فیله مذکور مصروف بود حکم مقدس بنفاز پیوست که فیله مست جنگی از فیلان خاصه شریفه آورده بآن جنگ اندازند و او را ازین سرکشی فرود آورند - بهیرون نام فیله (که قریب آن فیله بود) آورده بجنگ انداختند حملهای عظیم و صدماتی قوی در میان آمد - بهیرون چون تردد بسیار کرده بود روی خود گردانید و بصد تدبیر آن فیله صحرایی را ازو باز داشتند - درین اثنا بخاطر الهام پذیر طرز عجیب و طریق انیق رسید که با سهل وجوه شکار فیله توان کرد - و آن چنین بود که هرگاه گله فیله نمایان شود سواران تیز دست از دور گرد کنند - چنانکه فیلان را بران مردم نظر نیفتد - و باز از طبل می آگاهانیده باشند که جمعی در عقب اند - و دو فیله آنس گرفته را فیلبانان ایشان بطوریکه نمایان نشوند سوار شده بکلی (که میخواستند باشند) برده آن فیلان را در قید آورند - آهسته آهسته میرانده باشند - تا از تقلید (که در طبیعت جانداران سرشته اند) هرائینه آن گله فیله آن دو فیله را دیده راهی میشود - و بسمعی خویش درانجا درآمده پای بند میگردد - و [چون چنین تدبیر شایسته (که تا حال بخاطر هیچ یکی از بزرگان نگذشته بود) مخطوب باطن اقدس شد] باعث انشراح عظیم گشت - و حکم اشرف سعادت نفاذ یافت که افواج عظمت اقتدار از اطراف و جوانب در آیند - و آن فیله صحرایی را بآن گله در میان گرفته راه اردوی معلی سپرد - امرا فرمان پذیر گشته دامن خدمت بر زدند - چون بقلعه سیپری رسیدند گله را بدرون قلعه راندند - چون تمامی گله بآن فیله بزرگ بقلعه درآمد آن فیله سرکش باز بنیاد بدمستی کردن گرفت - آنحضرت بجهت تادیب او فیله کهاندهی را (که عدیل او بود) آورده بآن بدمستی صحرایی رو برو ساختند - این دو کوه متحرک بصد مات جنگ درهم آویختند - و تا یکپس بعبریده و ستیزه سرگرم بودند - و قریب بآن رسید که کهاندهی رای غرور فیله وحشی را بشکند - بموجب اشارت عالی بمشاعل مواقع کردار کهاندهی رای را از جنگ باز داشتند - و فیله صحرایی بصدمة کوه شکن دیوار سنگین حصار را شکسته راه صحرای پیش گرفت - آنحضرت یوسف خان برادر بزرگ میرزا عزیز کوکلتاش را با جمعی فرستادند

(۲) نسخه [ی] بخرطوم دردهن گرفته (۳) نسخه [ا] پیروز (۴) در [اکثر نسخه] بحکمه •

حاصل گردد - چون نزدیک بآن بیشه رسیدند تا هفتاد فیل بنظر اقدس در آمدند - از انجمله یک فیل کلان خوش شبم^(۲) پدید آمد - شیران عرصه شجاعت تمامی آن بیشه را احاطه کردند و بدستور مقرر و آئین معهود در راندن آن گله بجانب اردوی ظفر قرین اشارت عالی رفت - باز راه رانده آمدند - ماده فیله از آن میان از گله برآمده روی بسواران کرد - و بشاه فخرالدین رسیده او را از اسب انداخت - و متوجه اسب شد - و میرزا افتاده گذاشت - درین اثنا بهادران تیز دست در رسیدند - میرزا غایت اضطراب سر رشته عقل از دست داده انگشت بردها نهد اشارت بخاموشی نمود - و مدتی این ادای میر موجب انبساط طبائع بود - آن روز گله فیل از میان بدر رفت - و همگی توجه مقدس بگرفتن فیل مذکور شد - تا آنکه او را بکمند در آوردند - و همان زمان بعظمت خداداد شکوه فیل را اعتبار نموده بران فیل سرکش تازه شکار سوار شدند - محرر این کارنامه قدرت ایزدی ابوالفضل از زبان گوهر نثار آنحضرت شنیده که میفرمودند آن فیل صحرائی نبود از حکام آن ممالک سرکشیده برآمده بود - حضرت شاهنشاهی نام آنرا کهیری سنگ نهادند - روز دیگر همانجا اقامت فرموده در دنبال گله فیل تکاپو فرمودند - ناگاه پنج ماده فیل نمودار شد - و متوجه مید و قید آن شدند - و بتوجه عالی سه ماده فیل را از آن میان بروش معهود بسته مسرت پیرای خاطر مقدس شدند - چون ساحت قصبه سیهری مستقر اردوی معلی شد حکم نافذ شرف صدور یافت که قراولان گرم رو لوازم تکاپو و دیده وری بجای آورده در پیدا کردن آن گله فیل (که باین حدود پی آن گرفته اند) کمال اهتمام نمایند - آخر روز بود که یکی از وحشی نژادان آن صحرا (که بزبان آنجا بهیل گویند) نزدیک دولتخانه مقدس آمده از آن گله فیل نشان داد - و این کس راجه جگمن راجه^(۳) دهند هیره بود - بجهت آنکه اردوی جهان پیم را گذر بر ولایت او نیفتد آن گله را از آنجا رانده بود و نیز مقرر ساخته که اگر بحسب تقدیر گذر موکب عالی دران نزدیکی واقع شود ناگزیر رفته خبر کنند که جگمن از روی دولتخواهی قراولان بتقریب شکار گذاشته است - چون این خبر بهجت بخش رسید حضرت شاهنشاهی در ساعت سوار دولت شده روی بقطع مسافت آنحدود آوردند - تا آنکه آن کوه پیکران بنظر اقدس درآمدند - قریب بهفتاد فیل در رفتار بود - دران میان فیله مسمت در غایت شوخی و رعنائی خرامان میرفت - بهادران بحاجت هجوم برق کودار از اطراف درآمده راندن گرفتند - و آن فیل از غایت مستی و غرور نگاه نمیکرد - و ماده فیله از گله جدا شده قصد

(۲) در [بعضی نسخه] سپنجی - و در [بعضی] منجی - و منج رنگه باشد - یا ستیخ - و ستیخ بمعنی بلندی

راستی - یا شنج - و شنج بمعنی سرین (۳) نسخه [ی] میرزا را (۴) نسخه [ا ی] کهری سنگ -

و نسخه [ب] کهری سنگ (۵) در [اکثر نسخه] دندیره - و در [چند نسخه] دهندیره •

موانق باشد - يعني اواسط شهر پر ماهِ الهی موافقِ لواخرِ محرمِ بدولت و اقبالِ بجانبِ دار الخلافه آگره
 هنان توجه نافتند - چون ساحه قصبه نعلبه مخيم موكبِ عالي شد قرايهادر خان را با ديگر آمرای
 عظام و ملازمانِ اخلاص پرورده بحكوميت مندو مقرر ساختند - و فرمانِ اقبالِ مطاع شرفِ مدورِ بابت
 كه از ملازمانِ بارگاهِ والا هر كس (كه درين ايلغار از همراهی موكبِ اقدس محروم و متقاعد بوده
 غبارِ تقصير بر چهره خدمت پهنديده است) مجازات و مكافات او همان است كه در مندو همراه
 قرايهادر خان بوده بحدمت آنجلود قيام نمايد - و چندگاه از بساطِ حضور محروم ماند - و روزِ ديگر
 بتقريبِ انتظامِ اين مهم دران منزل توقف اتفاق افتاد - و روزِ سيوم در عينِ بارندگي بدولت
 و اقبالِ كوسِ مراجعت بسبتِ دار الخلافه بلند آوازه ساختند - و همان سيلابها مبرِ موكبِ عالي شد
 و در اثنای راه بغداد كاخِ حضرتِ شاهنشاهي اكثرے بر فيلان مست سوار ميشدند - و اين كوه پيكران
 چيره دست را مغلوبِ نيروی عظمتِ هوري و معنوي ميداشتند - روزے بر فيلِ كهاندي راى (كه
 در بد معني و زبردستي و خود سري و بد خوئي سميم و عدل نداشت) سوار شده عزيمتِ منزل
 پيش فرمودند - و آن فيلِ آسمان شكوه را (كه فيلبانان قوي دست را در هنگامِ سر كشي و گردن فرازي
 پاى ثبات بر جای نمي ماند) از روی اختراعِ عالي كجك بر سر زده نوکِ آنرا در سر فرو بردند
 و دسته اش بر پشتِ فيل استحکام دادند - و كجكِ ديگر بر دستِ تائيد يافته خود داشته در وقتِ
 سر كشي بر سر او ميزدند - و باين در تعبيه قدرت او را از حملهای بد معني باز داشته روی براه
 مي آوردند - و باين فرو شكوه قطعِ مصافحت نموده بمنزلِ نزولِ اقبال فرمودند - و حاضرانِ صفوفِ عزت
 (كه ناظرانِ بدائعِ قدرت بودند) در مقامِ حيرت آمده و اين معني را محضِ تائيدِ الهی (كه
 آن فيلِ نامور فرمان پذيرِ تقدير اوست) دانسته زبانِ اخلاص بدعاي دوامِ دولتِ ابد قوين گشودند
 بعد از قطعِ چندين مراحلِ طرفانِ خير و طيِ جبالِ سيلاب ريز عرصه آجين مخيمِ عساکر فتح شد
 و از انجا چهار منزل كرده بهارنگپور نزولِ اجل فرمودند - و يك هفته دران بساطِ نشاط بخش کامياب
 عيش و عشرت بوده از انجا ساحه قصبه كهيار را موردِ موكبِ گيتي نورد ساختند - و در دو منزل
 آن كوهستان غريب و بيشه انبوه پيش آمد - و دو روز آن هر بر جهان شكار را دران بيشه - ماده فيل
 چند در كنند مقصود درآمد - و از انجا كوچ بر كوچ تا حدودِ قصبه سيپري نهضتِ موكبِ عالي
 فرمودند - و دران منزل شوقِ فرا قرارانِ عرصه شكار خبر رسانيدند كه درين نزديكي بيشه ايست
 عظيم - و دران گله فيل ميگردد - حضرتِ شاهنشاهي بشوقِ شكار در هنگامه (كه خسرو خواران بحيط
 ابيض مبع در پيچيد) متوجه ابي ميد شدند - تا هم اسبابِ سلطنت افزون شود - و هم انبساطِ طبيعت

حاصل گردد - چون نزدیک بآن بیشه رسیدند تا هفتاد فیل بنظر اقدس در آمدند - از انجمله یک فیل کلان خوش شبنم^(۲) پدید آمد - شیران عرصه شجاعت تمامی آن بیشه را احاطه کردند و بدستور مقرر و آئین معهود در راندن آن گله بجانب اردوی ظفر قرین اشارت عالی رفت - پاره راه رانده آمدند - ماده فیله از آن میان از گله برآمده روی بسواران کرد - و بشاه فخرالدین رسیده او را از اسب انداخت - و متوجه اسب شد - و میرزا افتاده گذاشت - درین اثنا بهادران نیز دست در رسیدند - میرزا غایت اضطراب سر رشته عقل از دست داده انگشت بردها نهد اشارت بخاموشی نمود - و مدتی این ادای میر موجب انبساط طبائع بود - آن روز گله فیل از میان بدر رفت - و همگی توجه مقدس بگرفتن فیل مذکور شد - تا آنکه او را بکمند در آوردند - و همان زمان بعظمت خداداد شکوه فیل را اعتبار ننموده بران فیل سرکش تازه شکار سوار شدند - محرر این کارنامه قدرت ایزدی ابرو الفضل از زبان گوهر نثار آنحضرت شنیده که میفرمودند آن فیل صحرائی نبود از حکام آن ممالک سرکشیده برآمده بود - حضرت شاهنشاهی نام آنرا کهیری سنگ نهادند - روز دیگر همانجا اقامت فرموده در دنبال گله فیل تکاپو فرمودند - ناگاه پنج ماده فیل نمودار شد - و متوجه مید و قید آن شدند - و بتوجه عالی سه ماده فیل را از آن میان بروش معهود بسته مسرت پیرای خاطر مقدس شدند - چون ساحت قصبه سیهری مستقر اردوی معلی شد حکم نافذ شرف صدور یافت که قراولان گرم رو لوازم تکاپو و دیده وری بجای آورده در پیدا کردن آن گله فیل (که باین حدود پی آن گرفته اند) کمال اهتمام نمایند - آخر روز بود که یکی از وحشی نژادان آن صحرا (که بزبان آنجا بهیل گویند) نزدیک دولتخانه مقدس آمده از آن گله فیل نشان داد - و این کس راجه جگمن راجه دهنده^(۵) بود - بجهت آنکه اردوی جهان پیم را گذر بر ولایت او نیفتد آن گله را از آنجا رانده بود و نیز مقرر ساخته که اگر بحسب تقدیر گذر موکب عالی دران نزدیکی واقع شود ناگزیر رفته خبر کنند که جگمن از روی دولتخواهی قراولان بتقریب شکار گذاشته است - چون این خبر بهجت بخش رسید حضرت شاهنشاهی در ساعت سوار دولت شده روی بقطع مسافت آنحدود آوردند - تا آنکه آن کوه بیکران بنظر اقدس درآمدند - قریب بهفتاد فیل در رفتار بود - دران میان فیله مسمت در غایت شوخی و رعنائی خرامان میرفت - بهادران سحاب هجوم برق کودار از اطراف درآمده راندن گرفتند - و آن فیل از غایت مستی و غرور نگاه نمیکرد - و ماده فیله از گله جدا شده قصد

(۲) در [بعضی نسخه] سنجی - و در [بعضی] سنجی - و سنج رنگ باشد - یا سنجی - و سنجی بمعنی بلندی راستی - یا سنجی - و سنج بمعنی سرین (۳) نسخه [ی] میرزا را (۴) نسخه [ا ی] کهری سنگ - و نسخه [ب] کهری سنگ (۵) در [اکثر نسخه] دندیره - و در [چند نسخه] دهنده .

موافق باشد - یعنی اواسط شهر ربیع ماه الهی موافق اواخر محرم بدولت و اقبال بجانب دار الخلافه آگره
 عنان توجه نافتند - چون ساحل قصبه نعلیه مخیم مرکب عالی شد قرا بهادر خان را با دیگر آمرای
 عظام و ملازمان اخلاص پرورد بحکومت مندو مقرر ساختند - و فرمان اقبال مطاع شرف مدور یافت
 که از ملازمان بارگاه والا هرکس (که درین ایلغار از همراهی مرکب اقدس محروم و متقاعد بوده
 غبار تقصیر بر چهره خدمت پهنیده است) مجازات و مکافات او همان است که در مندو همراه
 قرا بهادر خان بوده بحکومت آنحدود قیام نماید - و چندگاه از بساط حضور محروم ماند - و روز دیگر
 بقرب انتظام این مهم دران منزل توقف اتفاق افتاد - و روز سیوم در عین بارندگی بدولت
 و اقبال کوس مراجعت بسبب دار الخلافه بلند آوازه ساختند - و همان سیلابها مبر مرکب عالی شد
 و در اثنای راه بندگان حضرت شاهنشاهی اکثری بر فیلان مست سوار میشدند - و این کوه پیکران
 چیره دست را مغلوب نیروی عظمت هوری و معنوی میداشتند - روزی بر فیل کهندی رای (که
 در بد معنی و زبردستی و خود سری و بد خوئی سپیم و عدیل نداشت) سوار شده عزیمت منزل
 پیش فرمودند - و آن فیل آسمان شکوه را (که فیلبانان قوی دست را در هنگام سرکشی و گردن فرازی
 پای ثبات بر جای نمی ماند) از روی اختراع عالی کجک^(۲) بر سر زده نوک آنرا در سرفرو بردند
 و دسته اش بر پشت فیل استحکام دادند - و کجک دیگر بر دست تائید یافته خود داشته در وقت
 سرکشی بر سر او میزدند - و باین دو تعبیه قدرت او را از حملهای بد معنی باز داشته روی براه
 می آوردند - و باین فرو شکوه قطع معانت نموده بمنزل نزل اقبال فرمودند - و حاضران صفوف عزت
 (که ناظران بدائع قدرت بودند) در مقام حیرت آمده و این معنی را محض تائید الهی (که
 آن فیل نامور فرمان پذیر تقدیر اوست) دانسته زبان اخلاص بدعای دوام دولت ابد قریں گشودند
 بعد از قطع چندین مراحل طوفان خیز و طیّ جبل سیلاب ریز عرصه آجین مخیم عساکر فتح شد
 و از آنجا چهار منزل کرده بهارنگپور نزل اجل فرمودند - و یک هفته دران بساط نشاط بخش کامیاب
 عیش و عشرت بوده از آنجا ساحل قصبه که برار را مورد مرکب گیتی نورد ساختند - و در دو منزل
 آن کوهستان غریب و بیشه البره پیش آمد - و دو روز آن هریر جهان شکار را دران بیشه - ماده فیله
 چند در کنند مقصود درآمد - و از آنجا کوچ بر کوچ تا حدود قصبه سیهری نهضت مرکب عالی
 فرمودند - و دران منزل شوق فرا قراولان عرصه شکار خبر رسانیدند که درین نزدیکی بیشه ایست
 عظیم - و دران کله فیل میگردد - حضرت شاهنشاهی بشوق شکار در هنگامی (که خسرو خواران بحیط
 ابیض صبح در پیچید) متوجه این مید شدند - تا هم اسباب سلطنت افزون شود - و هم انبساط طبیعت

حوادث ابدی سازد - از آنجا (که کام بخشی شیوه حضرت شاهنشاهی ست) ملتسم میران را درجه قبول داده فرمان عذابت نشان اصدار فرمودند - و اعتمادخان خواجه سرا را (که از معتمدان بارگاه قرب بود) همراه ایلچیان میران باین خدمت خاص نامزد فرموده با جلال تشریف و شرافت انعام روانه آنحدود کردند - اعتماد خان چون قریب بقلعہ آسیر (که نشیمن میران بود) فرود آمد میران بتارک ادب شتافته بمسعدت استقبال منشور عالی بیرون آمد - و اعتماد خان را باعزاز و اکرام بدرون قلعه برد - و این عاطفت والا را از سرنوشت سعادت ازلی خود دانسته صبیحه عقیقه خود را بآئین گزین و آرایش شایسته روانه سرادق عظمت ساخت - و جمعی از اکابر و اعیان ولایت را همراه کرد و آداب فرمان پذیری و لوازم خدمتگاری بتقدیم رسانید - اعتماد خان در هنگامه (که موکب والا از مندو نهضت فرموده بیک منزل نزول اقدس نموده بود) بزمین بوس عتبه علیه سربلندی یافت و آن صبیحه قدسیه را بسرادات عصمت رسانید - و شرح اطاعت و عبودیت میران معروض داشت و حسن نیت و صفای عقیدت او مستحسن بارگاه قبول افتاد *

و از جمله سوانح آنکه از آنجا (که عنصر اقدس حضرت شاهنشاهی مقطور بر جرم بخشی و غریب نوازی ست) حسن خان خزانچی و پاینده محمد پنج بهیه و خدا بر دی ینیم را با منشور عاطفت بحدود دنگرپور فرستادند - که باز بهادر حاکم مالوه را (که دران نواحی سرگردان بادیه حیرت و غربت است) مهتمال ساخته بدرگاه معلی آورد - چون فرستاده ها نوید بخش نوازش پادشاهی شدند باز بهادر این معنی را از بیداری بخت دانسته عزیمت ملازمت نمود - و کمر سعادت چست کرد که متوجه آستان بوس گردد - درین اثنا خواجه سرای بے عقل او از دارالخلافه آگره آمد و بعضی سخنان دور از کار (که شعار هرزه گویان بے دولت است) گفته او را از شاهراه دولت بازداشت و (چون سواد سیه گلیمی هنوز از طالع او بر نداشتنه بودند) بے اختیار شده بمعذرتی چند نامسموع از احراز سعادت زمین بوس محرومی اختیار کرد - و میعاد حصول این مقصد عالی را بوقت دیگر باز بست - و واردان اقبال را با عرضداشتی مشتمل بر شرح خجالت و تقصیر روانه درگاه معلی ساخت و این فرستاده ها در دارالخلافه آگره بشرف آستان بوس استسعاد یافتند *

القصة قریب یکماه قلعہ مندو در ظلال ریابت عالی مهبط انوار جاردانی گشت - و (چون ضمیر انتظام بخش شاهنشاهی از عمده ضوابط و روابط این ممالک مطمئن شد - و بمیامین اقبال ابد پیوند مهمات این صوبه انتظام جدید پذیرفت) در ساعت مسعود (که سعادت معاروت را

(۲) نسخه [ح] احترام (۳) در [بعضی نسخه] و بحسن نیت (۴) نسخه [و ح] مقصور (۵) نسخه

[و] بیگ را (۶) نسخه [ی] هرزه سرایان *

اطاعت آوردند - و جمیع رایان و زمینداران بزمین بوس والا تارک سعاد خود را افسرد دولت دادند و دران مقرّ جلال معروض بارگاه معلّی شد که عبداللّه خان منہزم شده پیش چنگیز خان (که درانولا در گجرات سربزرگی برداشته بود) رفته است - رای جهان آرای اقتضای آن فرمود که یکم از کاردانان بارگاه مقدّس را پیش چنگیز خان فرستاده شود - تا آن مدبر منکوب را بسته بدرگاه معلّی فرستد - یا ازان ملک نیز آواره سازد - لاجرم حکیم عین الملک را با منشور جهان مطاع فرستادند - چنگیز خان منشور عالی را تا قریب جانپانیر استقبال نموده اقسام چاپلوسی بجای آورد و پیشکش لایق باعرضداشت تذلل مصحوب بعضی از معتمدان خود بدرگاه والا ارسال داشت - مضمون آنکه من بندگان پادشاهم - و از فرمان پذیری گزیر ندارم - از انجا (که حضرت خطا پوش عطا پاشا اند) اگر (درین مرتبه گناه او را بخشیده نوازش فرمایند - تا او را بدرگاه عالی فرستم) از بنده نوازی دور نیست - و اگر این التماس پایہ قبول نیابد آن زمان ناگزیر آن بے سعادت را ازین ولایت بدر خواهم کرد - بعد از یک روز (که رایات اقبال ازین سفر سعادت اثر بفتح و فیروزی مراجعت فرموده - بدارالخلافت اگرہ نزول اجلال فرمود) حکیم عین الملک با پیشکش چنگیز خان ادراک زمین بوس والا نمود *

و از جمله سوانح آنکه خان قلی نام یکم از معتمدان شجاع عبداللّه خان (که او را در سرکار ہندیه گذاشته بود) معروض شد کہ هنوز همانجا در ورطہ امید و بیم مانده است - اگر بنوید جان بخشی سربلندی یافته در سلک غلامان درگاه درآید موجب سعادت او ست - لاجرم فرمان استمالت از مکمل افضال صادر شد - و او آن منشور دولت را حرز حیات و تعویذ نجات ساخته با جمعیت خود متوجہ آستان بوس شد - و سعادت پذیر بندگی گشت *

و از جمله وقائع آنکه مقرب خان (کہ یکم از آمرای دکن بود) از راه ولایت برار کمر بندگی بر میان جان بسته و بفرق اخلاص شتافته سعادت زمین بوس دریافت - و بانظار عواطف شاهنشاهی اختصاص گرفت - و سرکار ہندیه بجایگیر او مقرر شد *

و از جمله سوانح آنکه میران مبارک شاه والی ولایت خاندیس (کہ از قدیم الایام بامداد سفین و ادوار آبا و اجداد او ایالت و ریاست آن ولایت داشتند) از کمال اطاعت و اخلاص عرضداشتی مصحوب ایلچیان کاردان فرستاده شرافت پیشکش را نثار موکب عالی ساخت - و بوسیله مقربان بمطابق قدس معروض پایہ سریر والا شد کہ غایت مطلب و مقصد میران آنست کہ صبیّہ رضیّہ خود را در سلک پرستاران حرم سرای اقدس درآورده بسعادت این نسبت ظلّ عنایت آنحضرت را مامی

(۲) نسخه [ب ج ط] تا جانپانیر (۳) نسخه [ح] سوانح این ایام *

مینمود) براردوی عبدالله خان میریزند - و آن سیه روی بے حیثیت سراسیمه شده زنان خود را در محرا گذاشت^(۲) - و پسر خود را همراه گرفته از میان بیرون رفت - امرای عظام تمامی بنه و بار خصوصاً حرمها و فیلان او را گرد آورده دران منزل توقف نمودند - و میر معز الملک باتفاق جمعی از امرا ازین فوج جدا شده تا پنج کره دیگر این بیدرلتن را تعاقب نمود - و این موبدان اقبال چست و چابک شتافته بار رسیدند - و بسیاری از مردم او را جدا ساختند - و میر معز الملک و چند زخمی شده سرخ روی گشتند - و آن بے سعادت خایب و خاسر نیم جان ازان مهلکه مرد آزمائی بیرون برد - و چون هنوز نفسم چند ازان تیره بخت باقی بود بروز سیاه و روزگار تباہ خود را بسرحد گجرات انداخت - و چون حکم گیتی مطاع نبود (که آن عرصه جولانگاه جنود اقبال گردد) لاجرم عسکر منصور بفتح و اقبال دران نصرت گاه توقف نمود - چون این بشارت بمصامع علیّه رسید بهمعنائی اقبال و همراہی نصرت متوجّه پیش شده بآن سرزمین (که مورد فتح بود) رسیده شکر الہی بجای آوردند - و امرای اخلاص اندیش به بساط بوس حضور سربلندی یافتند - و غنائم فراوان از حرم و فیل و اسب^(۳) و دیگر نفوذ و اجناس و نفائس اسباب و اشیا (که بدست اولیای دولت قاهره افتاده بود) بتمام و کمال از نظر اشرف گذشت - از انجمله فیل آپ رپ و گچ گچهن و سمن بود که هر کدام منشای کمال توجه عالی شد - و الحق هر یک کار نامہ آفرینش بود *

حضرت شاهنشاهی شکر مواہب ایزدی نموده از همان منزل بدولت و اقبال کوس مراجعت بجانب مندر بلند آوازه کردند - و آن مسافت را سه منزل کرده بتاریخ روز مار اسفند بیست و نهم امرداد ماه الہی موافق روز پنجشنبه دوم محرم ۹۷۲) نصد و هفتاد و دو قمری منازل دلگشای قلعه مندر را بمیامن نزول عالی مورد وفور سعادت ساختند - و از انجا فتحنامها بممالک محروسه خصوصاً بدارالخلافه آگره (که خواجه جهان و مظفر خان آنجا بانتظام کارگاه سلطنت اشتغال داشتند) فرستادند و قریب یک ماه دران مصر سعادت دوستکام بوده انتظام آن ممالک بر طبق ملهم اقبال فرمودند و ملازمان درگاه معلی را بقدر تردد و خدمت پایہ قدر افزوده کامیاب دولت ساختند - از انجمله مقیم خان (که درین یورش اقبال تردهای پسندیده کرده بود) بخطاب شجاعت خانی خلعت افتخار پوشید - و (چون طنطنه انتصاب ریات نصرت آیات در ولایت مالوه بلند شد - و صدای کوس اقبال گوش زمین و زمان را باز کرد) تمامی سران و سروران آنحدود جبین ضراعت بسجده گاه

(۲) در [اکثر نسخه] پرتافت - و در [بعضی] بر تافت (۳) نسخه [ی] اسب و دیگر اجناس

(۴) نسخه [ا] کهنچن - و نسخه [ج] کچهن - و نسخه [ه] کچهن (۵) نسخه

[ی] پایه افزوده (۶) نسخه [ا] انتهای و نسخه [ی] مبرور *

و خان عالم - و آصفه خان - و لشکر خان - و شاه قلی خان محرم - و دستم خان - و معصوم خان
فرنگودی - و قلیچ خان - و رحمن قلی خان قوش بیگی - و خرم خان - و قتلوق قدم خان - و خواجه
عبد الله - و حاجی محمد خان سیستانی - و عادل پسر شاه محمد قندهاری - و مطالب خان
و چغنی خان - و راجه تودرمل - و رای پتر داس - و خاکسار - و وزیر جمیل - و مراد بیگ - و باوجود
آنکه (لشکر منصور در غایت کمی چنان راه در چنین وقت قطع کرده بر سر مبارزت آمد - و لشکر
غنیم آنچه رو برو با استعداد تمام آمده بود از هزار سوار زیاده بود) به نیروی تأکید ایزدی فیروزمندی
روی داد - جائیکه اقبال بکار خود در آید کثرت عدد^(۳) را درجه اعتبار نماند - و زمانیکه کار فرمایان ابداع
در امداد باشند خاکیان خاکسار را چه یازا که در برابر توانند درآمد *

القصه بعد از انهم از آن منکوب الهی و استعلائی لوی فتح حضرت شاهنشاهی خرد بدولت
شب دران مغزل اقبال قرار گرفته چندی از سرداران جان سپار را بسر کردگی قاسم خان نیشاپوری
بتعاقب آن مدبر گمراه فرستادند - چون دران شب باران عظیم بارید جمع (که نامزد این خدمت
شده بودند) ندانستند که بیش از چهار پنج کوزه راه قطع نمایند - - در هنگام ظهور نور مباحکاهی
خود بدولت کوچ فرموده کسان بمردم پیش فرستادند - که هر نوع که باشد دست جلالت از آستین
جرات کشیده بخاربه پیش آیند - جانسپاران کام سرعت زده روی همت بشاهراه اطاعت آوردند
و مباح روز اشقاد بیست و ششم ماه امرداد موافق دوشنبه بیست و هشتم ذی الحجه ریاست همایون
در مبادی پهر سیوم بآلی رسید - حکیم عین الملک (که هراجه آلی معرفتی داشت) رفته او را
بشرف ملازمت آورد - و او مستمال شده به مبارزان^(۴) حقیقت مند پیش ملحق شد - و درین روز
(که زمان ظهور عیار گردانی و مردانگی و حقیقت مندی مردم بود) تیمور یکه شتر دلی نمود
خدیو جهان او را اسیر خاصه مرحمت فرموده بخبر آورده پیش تعین کردند - آن بے جوهر را
همت یاروی نکرد - و بیماری دروغ را غدر نامسموم خویش گردانید - پس از شب مانده خدیو جهان
سوار دولت شدند - و چون هوا گرمی پذیرفت زمانه در زیر درختی نزل رحمت فرمودند
و خوش خبر خان را تعین نمودند که بزودی رفته از مردم پیش خبر آورد - همان جا بدولت
تشریف داشتند که خوش خبر خان مرده نصرت مندی اولیای دولت رسانید *

و خلاصه سخن آنکه زمینداران آن ناحیه از روی دولتخواهی ضمیمه لشکر فیروز میمند شده
دل در خدمت بستند - و دلاوران افواج قاهره سورن^(۵) می اندازند - و نزدیک گریه (که جانپایان ازان

(۲) در [بعضی نسخه] پتر داس - یا پتر داس (۳) در [چند نسخه] عدورا (۴) نسخه [ح] بمبارزان

حقیقت منش ملحق شد - و نسخه [ی] بمبارزان حقیقت مند ملحق شد (۵) نسخه [ی] نیرو بندوق *

حضور را در خور بود لایق بساط عزت نباشد - و هر که سزوار بساط اقبال باشد در خور نشست
نقواند بود - و هر که بدولت مجالست امتیاز یابد رخصت سخن ندارد - و آنگاه بخدیو عالم - و هر که
رخصت حرف سرانی یافته باشد شایسته نیست که در مطالب پادشاهی مخالفت نماید - مجمل
جرات^(۲) در نقیض مقاصد ارجمند پادشاهان و خلاف رای این بزرگان رفتن ناستوده خرد و ناپسندیده
خردمندان است - مگر رفته (که این بزرگان عالی نهاد یکم از درویشان بساط عزت را بدریافت خویش
این پایه عالی داده او را در ملازمان خود ممتاز فرموده باشند) آن زمان اگر حقیقت حال را
در لباس نیازمندی بموقف عرض رساند هر آئینه حق خدمت بجای آورده باشد *

و بالجملة حضرت شاهنشاهی زیات اقبال را (که طراز فتح و نصرت بران معقود و مربوط بود)
حرکت داده ظلال اقبال بر مبارزان اخلاص پیشه گسترده - و خود بدولت و سعادت بچولانگاه
نصرت درآمده بجائی رسیدند که تیر مخالف از بالای سر حضرت میگذشت - و محافظت ایزدی
از سهام حوادث سپری میکرد - بدست راست حضرت خانخانان منعم خان و بدست دیگر
اعتماد خان پای ثبات انشوده بودند - و درین هنگام (که زایر پیکار اشتعال داشت) بالهام غیبی
حکم عالی شد که نثار فتح بلند آوازه سازند - و حضرت خانخانان را مخاطب ساخته فرمودند که
دیگر جای توقف نیست - بر سر غنیم باید ناخت - و در مقام آن شدند که عنان رخس اقبال سبک
بگذارند - خانخانان بزبان عجز عرض داشت که خوب بخاطر اقدس رسیده است - اما جای یکه تازی
نیست - اینک مجموع ملازمان فدائی یکجا شده می تازیم - درین اثنا حضرت خشم آلوده در مقام
تاختر شدند - اعتماد خان از فرط اخلاص جلو حضرت گزشت - و حضرت برو اعتراضی شده پیشتر
توجه فرمودند - درینوقت غنیم شکوه پادشاهی و حمله معرکه ربای شاهنشاهی (که کوه تاب آن
نیارد) برای العین دیده پای از جای و دل از دست داد - فر الهی و شکوه ایزدی (که همعنان
این شهسواران میدان همت بود) آن بے دولتان سیه گلیم را برداشته زیر و زبر کرد - و چندی از
مردم معتبر عبدالله خان بقتل رسیدند - و بسیاری ازان تیره بختان بهزاران خواری و نگونساری
دستگیر قوی دستان معرکه اقبال شدند - و فتح (که کارنامه ازمان و ادوار است) بمحض جنبش
اقبال بظهور پیوست - درین روز فتح معلی آنچه (از ملازمان عتبه اقبال و اعیان عقیدت گزین
همپائی کرده همراه موکب منصور رسیده بودند) از سه صد کس زیاده نبود - مثل منعم خان
خانخانان - و میرزا عزیز کولکانش - و سیف خان کولکانش - و مقیم خان - و محمد قاسم خان
نیشاپوری - و میر معز الملک - و میر علی اکبر - و شاه فخر الدین - و اشرف خان - و اعتماد خان

(۲) نسخه [ی] سخن سرانی (۳) نسخه [ی] جرات (۴) نسخه [ی] مقصور *

فرخودي و قتلقي قدم خان و خرم خان و قليج خان و اعتماد خان و چغتاي خان و چنده ديگر را
 برسم هراول پيشتر روان فرمودند - تا گرم شتافته سر راه آن گمراه بگيرند - و خود نيز بذات اقدس
 با چنده از مقربان سرپر اعلى در ايلغار شتابنده تر گشتند - و آخر روز دين بيست و چهارم امرداد
 ماه الهى موافق شنبه بيست و ششم ذى الحجه وقت شام بموضع لوانى نزول اجلا فرمودند
 آن بخت برگشته پيشتر ازين گريخته رفته بود - شب بدولت و اقبال درانجا توقف فرمودند - و در
 اثنائى راه اعتماد خان و دربار خان (كه براى رهنمونى آن گمراه نامزد شده بودند) رخصت يافتند
 كه آن كم شده بيبان نادانى را بنصائم هوش افزا سالك مسلك شاه راه سعادت گردانند - و صبح آن
 از لوانى پيشتر نهضت واقع شد - در اثنائى راه فرستاده ها برگشته آمدند - و بموقف عرض رسانيدند
 كه از انجا كه روز اديبار اوست حرف موعظت را خديعت خيال كرده از اقبال روى گرداننده است - اتفاقاً
 قايد فتح و نصرت نام برده ها را (كه برسم منقلا نامزد شده بودند) بموضع باغ هدايت نمود - و از انجا
 معلوم شد كه آن شوریده بخت بنه و بار خود را پيشتر فرستاده - و خود توقف نموده است - قضا را مردم
 هراول بواسطه نشيب و فراز زمين از پيش يكسو افتادند - و معدوده (مثل محمد قاسم خان
 نيشاپورى - و خان عالم - و شاه قلي خان محرم - و سانجي خان - و خواجه عبدالله - و ميرزاده
 علي خان - و سيد عبد الله) پيش رفته كار طلب نبرد شدند - و غنيم را بشه تير گرفتند
 و عبدالله خان تيره راى غافل از جنود غيبى از بخت برگشتگي برگشته بجنك آمد - و با همراهان
 خود گفت كه مركب عالي در چنين وقته از راه دور ايلغار كرده - و بكس كم رسیده است - و ما
 مردم بسياريم و پر زور - همت بسته متوجه پيكار شويد - و باين اندیشه ناصواب روى بجنك آورد
 و باين جماعت راه ستيزه و كارزار پيش گرفت - و اين مويدان اقبال داد دلوري و جانمباري داده
 معركه نبرد آراسته بودند كه منهيان چابك دست حقيقت حال بعرض اقدس رسانيدند - و رايات
 اقبال نيز در نهضت تعجيل نمود - درين روز خاكسار سلطان از نامعامله فهمي و غرور دانش
 ناقص خود حرف باز ايستادن از ايلغار بموقف عرض رسانيد - قهر پادشاهي در جوش آمده
 دست بشمشير كردند - و از كمال غضب بجانب او متوجه شدند - و آن بے عقل از اسب پياده شده
 در دست و پاى اسپان لشكر اقبال پنهان شد - و حضرت نيز بدولت از اسب فرود آمده باو رسيدند
 و شمشير برو انداختند - چون آن تيغ كهانده هندي بود تا بدم نرسيد - و مهر پادشاهي چون او را
 بر خاك مذلت افتاده ديد ديگر محافظت فرمود - و دست از باز داشت - و الحق اين غضب
 لطف سرشت پادشاهي بر جامى خود بود - تا هر كس رتبه خود دانسته در خور آن عرض نمايد
 چه مقرر خرد دور انديش است - هر كه نوكرى را شايسته باشد خدمت حضور را نمرود - و هر كه ملازمت

موکب والا (که درین یورش نصرت فرجام بتدریج میرسیدند) قسمت نموده سعادت پذیر شد - و هنگام ظهور سفید صبح (که محل اشراق نور - و رفع حجاب ظلمت است) بدولت سوار شده متوجه آجین (که در سالف ایام تختگاه ملوک مالوه بود) گشتند - و عرصه آن شهر بمیامن قدوم موکب عالی غیرت افزای آسمان شد - و چون هوای دهار^(۱) بورود موکب والا عطر بیز گردید اشرف خان و اعتماد خان از نزد عبدالله خان آمده ماجرای او معروض داشتند - و بظهور پیوست که هر چند این مخلصان دانشور گرم نفسی کردند بباطن^(۲) نفاق رای او در گرفت - و بهیچ گونه تسلی نیافت و بنده و بار خود از قلعه بیرون فرستاد - و تا شام توقف نموده از دنبال مردم خود شتافت - و از روی ظاهر بعضی ملتسمات واهی گفته ایشان را از سر خود وا کرد - مذل آنکه ضرر مالی و جانی بار نرسد و ولایت مندو بدستور سابق باو مفوض بنشد - و تگوری بر دی و خان قلی و اسان^(۳) بخشی را باو همراه گذارند - منعم خان خانخانان رثوق بر عفو شامل و حلم کامل نموده التماس عفو تقصیرات او کرد حضرت شاهنشاهی از فرط عاطفت رقم عفو بر جرئت جرائم او کشیده ملتسمات او را بموقف قبول داشتند - و منشور عالی متضمن میثاق و عهد^(۴) انجام مقام و مطالب او باز مصحوب اعتماد خان و دربار خان مقرر ساختند •

- و درین هنگام (که ظلال جلال بر متوطنان قصبه دهار گسترده - و ظاهر این قصبه معسکر والا گشت) یک از عورات ستم سیده بفریاد آمد که محمد حسین قور بیگی عبدالله خان انواع ستم بر دختر نابالغ من کرده و خانه مرا بتاراج برده است - حضرت بزبان قضا ترجمان فرمودند که خاطر جمع داشته منتظر ظهور انوار معدلت باش - که عنقریب او را بسیاست عظیم خواهیم رسانید - از غرائب دور بیدنی حضرت شاهنشاهی آنکه اول کسی (که گرفتار شد - و بسیاستگاه عدالت سزای خود یافت) او بود - و درین شهر بموقف عرض معلی رسید که چون خبر ایلغار موکب عالی بعبدالله خان رسید از انجا (که خابن خایف است) هلاک خود را یقین پنداشت - و خویشتن را مغلول و مقید شخته قهرمان غضب شاهنشاهی دیده روی برآه گریز آورد - و از مندو بجانب لوانی^(۵) شتافت - و حضرت خدایگانی بدولت و اقبال توجه اقدس از هوپ مندو مصروف فرموده همت بر تعاقب آن مدبر گماشتند - جمع از امرای اخلاص نهاد مثل میر معزالملک و مقیم خان و محمد قاسم خان نیشاپوری و شاه فخرالدین و شاه قلی خان محرم و دستم خان و معصوم خان

(۲) نسخه [ط ی] آن دیار (۳) نسخه [ه] نفاق اندوز (۴) در [بعضی نسخه] اسان بخشی -

و در [اکثر نسخه] اسان غنی - یا ایسا باشد - که نام پدمبره بود (۵) در [اکثر نسخه] عهد و انجام

(۶) نسخه [ی] نوانی - و در آئین اکبری لوانی •

و کثرت کو و مغاک (که در زمین مالوه می باشد) کار بر گرم روان شاه راه اقبال دشوار شده بود اسهان چون اسهان آبی شنا کرده می آمدند - و شتران چون جهازهای عثمان طوفان نوردی میکردند تا آنکه بصد دشواری ساحت ظاهر قصبه رنود^(۳) مخیم اردوی معلی گشت - و بسبب کثرت بارندگی دو روز متوالی دران سرزمین (که مهبط فیوض آسمانی بود) مقام شد - و ازان منزل برای سارنگپور نهضت عالی اتفاق افتاد - و در طی این راه از کثرت وحل و خلاب باد پایان آتش خوی را پای تاسینه در وحل فرو میشد - و شتران سبک پای را هم سوی شان گرانی میکرد - و بهزار جر ثقیل جنبش میکردند - درین روز خیام مواکب منصوره (که بیابانها را از ازدحام تنگ داشت) در عقب ماند - بغیر از خیمه و مراپرده پادشاهی و یک خیمه خان خانان و خیمه میرزا عزیز کولکناش و چنده دیگر از اعظم امرا خیمه هیچ یک از بندگان درگاه نتوانست رسید - لاجرم یک روز درانجا نیز مقام فرمودند - و روز دیگر علم عزیمت بجانب مذکور افراختند - و فضای ظاهر قصبه کهیرار به پنج منزل مخیم سوادقات جلال شد - اگرچه درین مراحل چاروا دانه نیافته بود اما سبزه های تازه و تر (که دران مرغزارهای روح پرور از فیض هوا کمال نشو و نما داشت) از فرط طراوت و حلاوت نعم البدل شده شوق دانه را از طبایع حیوانات برده بود - همه سر در سبزه زار فرو برده ازان علفهای خوشگوار سیر میشدند - و دران سبزه زار شوق گستر معنانه گام میزدند *

حضرت شاهنشاهی خاطر اقدس از شوق شکار پرداخته اردوی معلی را دران منزل نشاط آرای گذاشتند - و چنده از امرا را بران گذاشته خود همعنان دولت و همراکب اقبال بر توسی سبک خرام بصوب مذکور (که مقر آن خود سر بود) ایلغار فرمودند - و در اثنای راه اشرف خان و اعتماد خان را پیشتر فرستادند - تا عبدالله خان را (که از اعمال ناشایسته خود متوهم و خایف است) نوبد عنایات پادشاهی داده بملازمت آورند - و نگذارند که آواره صحرای بیدولتی شود - و بجناح تعجیل از قصبه کهیرار ببلده سارنگپور (که نخستین شهر مالوه است - و بیست و پنج کره از مالوه - که از چهل کره معمول دهلی زیاده مسافت دارد) در چنین آب و گل بیک منزل نهضت والا فرمودند - و بحدود سارنگپور محمد قاسم خان نیشابوری (که حکومت آن نواحی بار تعلق داشت) بتاریک ادب شتافته دولت استقبال دریافت - و از انحضرت التماس سعادت نزول بمنزل خود نموده بلوازم نثار و ایثار پرداخته و قریب بهفتصد اسب و اسفر از خود و ملازمان خود از نظر اشرف گذرانید - و آنرا بر امرا و ملازمان

(۲) نسخه [ا ب ج] کوه و مغاک (۳) نسخه [ا] رنوده - و نسخه [ح] کرار (۴) نسخه [ا] و بهزار

شمت (۵) در [همگی نسخها] سوی نسخه [ی] چنده دیگر (۶) نسخه [ی] و بکمال تعجیل

(۷) نسخه [ا ح] شتر *

گشت - حضرت از نظاره آن عشرت عید را تازه کرده بآئین معهود مجموع آنرا (که نه فیل بود)
 صید اقبال فرمودند - و روز دیگر در سوادق اجال بوده بانتظام بخشی ملک (که صید معنوی ست)
 پرداختند - و صبح سیوم باشرای صبح دوم سوار دولت شده دران بیشه (که از ترائم اشجار
 و تشابک اغصان تکپوی شمال و صبا ازان مشکل بود) تا آخر روز سیر فرمودند - ناگهان بگلّه فیل
 (که از هفتاد زنجیر زیاده بود) عبور اقدس افتاد - انبساط عظیم فرموده تفاؤل بر صید مقاصد
 عظیمه گرفتند - بموجب حکم اشرف^(۲) مجموع فیلان را به بیشه پردرخت رانده پای هر فیل
 بدرخته بستند - و بر هر فیل چند کس دیده بان نگاهداشتند - و طنابها از اردوی معلی طلبیدند
 و آن بیشه (که هرگز بی سپر آدمی نشده بود - و چابک روان و هم و خیال ازان عبور نموده بودند)
 دران شب برورد مرکب عالی غیرت افزای مصر جامع و بغداد خلافت شده بود - فراشان کاردان
 باعانت نجاران رکاب سعادت بجهت استراحت عنصر اقدس تخت بلند از چوب ساخته بسقر لاطهای
 رنگارنگ در گرفتند - و آنحضرت بدولت و اقبال بران مسند نشاط و سرور عشرت آرام گرفتند - و خاصان
 بحاط قرب [مثل یوسف محمد خان کولکناش - و عزیز محمد کولکناش - و سیف خان کولکناش
 و میر معز الملک - و میر علی اکبر - و چلمه خان (که بخان عالم مخاطب شده) و میر غیاث الدین
 علی (که اکنون بخطاب نقیب خانی شرف افتخار دارد) و دیگر مقرّبان و مخصوصان] در حواشی
 آن نشیمن قدس دره زدند *

روز دیگر (که خورشید جهانتاب بطلمت عالم افروز بر سر بر افق جلوه نمود) حضرت
 شاهنشاهی (صید مقصود بدام - و ساغر مراد بکام) بران تخت سعادت بدولت نشستند
 و حاضران را از فرط التفات حکم نشستن فرموده بجهت تنشيط ضمیر و تفریح باطن ساعتی چند قصه
 امیر حمزه از دیار خان استماع نموده نشاط بخش انجمن اقبال شدند - درین اثنا چند حلقه فیل
 با طناب بمیار از اردوی معلی رسید - اشارت عالی شرف نفاذ یافت که ازین فیلان بدخو (که شدت
 سرکشی و صولت زور و روی داشتند) هر فیل را در میان دو فیل پادشاهی بطنابهای محکم بر بستند
 و بآئین شایسته رانده تا شامگاه بحوالی اردوی معلی آوردند - و طنابها چون کمند عیاری^(۳) بران کوه هیکلان
 انداخته بآئین شایسته مقید ساختند - و بجهت سامان این کار دو روز دیگر آن سر منزل مخیم
 مرکب عالی بود - و (چون صید بعضی وحشی نژادان دیگر در فضای ضمیر انور مرکوز بود) عنان توجه
 بجانب ولایت مالوه تافتند - و از امتداد برق و باران و اشتداد خلاها و سیلابها و وفور گل و لای لزج^(۴)

(۲) نسخه [د] اقدس (۳) نسخه [۵] عیاران (۴) در [چند نسخه] بجانب مالوه تافتند (۵) در

[بعضی نسخه] نیست *

ضرور شد - تا تمامی خلایق بکشتی گذشتند - و دران هنگام (که حلقهای فیلان خاصه ازان دریای طوفان خیز مستانه میگذشتند) فیل لکنه نام از فیلان نامی در عین مستی بآب فرورفت - و از آنجا عرصه گوالیار مخیم موکب اقبال شد - و از آنجا فضلی جان پرور^(۳) حوالی قلعه نور مضرپ خیام فلک ارتسام گشت - و چون بیشه فیل ازان مقام قریب بود ترتیب شکار فیل نموده ملازمان عتبه اقبال را چند فوج اعتبار فرمودند - و بر هر فوج یکی از امرا را سردار ساخته چند زنجیر فیل مطیع و منقاد را همراه کردند - و طنابهای سطر استوار (که زور کشیدن این کوه پیکران داشته باشد - بلکه کمند فیلان افلاک تواند شد) تعبیه فرمودند - و حکم اقدس بنفاد پیوست که هر جا فیل وحشی پیدا شود این فیل منقاد اهلی را از دنبال او چندان برانند که فیل صحرائی از ماندگی دست و پا کم کند آنگاه از دو جانب فیل وحشی فیلبانان سوار فیل اهلی یک سر طناب در گردن فیل وحشی اندازند و سر دوم طناب بگردن فیل اهلی مضبوط سازند - و باین دستور در قید آورده فیلبانان فیل خود را برانند - و آن فیل را کشان کشان ببرند - و هر روز بتدریج لایق بفیل صحرائی از راه ملائمت قریبتر شوند - و علف پیش او اندازند - تا رفته رفته بران سوار شوند - و در کم فرصتی باین اسلوب رام سازند و منشای اصلی رام شدن هر وحشی ملائمت و احضار آنچه ملایم طبع او ست (از گاه و دانه و آب) تواند بود - و از روی قیاس این قسم شکار اسهل اوضاع شکار فیل است - که فیل وحشی عظیم جثه قوی هیکل را بفیل قوی ترانو یا مثلی او ماسور و منقاد خود سازند - و شر او را از خود دور دارند - و باین تدبیر بر مراد خاطر و کام دل ظفر یابند •

و باجمله آنحضرت بتوجه فیل بند شیر شکار در بیشه نور ترتیب آئین شکار فرموده مردم را گروه گروه بهر جانب روانه ساختند - و خود بنفس نفیس با خاصان بساط قرب شیرانه دران بیشه نشاط افزای در آمدند - آنروز بعد از تکاپوی عظیم و جست و جوی تمام ماده فیل از دور سیاهی کرد از دنبال او شتافته و مانده ساخته بفیل دیگر بستند - و هنگام بستی ادهم پسر ملا کتابدار در زیر دست و پای فیل آمده بقدر مالشی یافت اما افتان و خیزان سلامت برآمد - فردای آن روز عید قربان بود - منعم خان خان خانان (که درین شکار دلگشا فتراک وار قریب رکاب سعادت بود) با اعیان دولت و ارکان خلافت (که دران نهضت نصرت ملازم موکب عالی بودند) روی بآن کعبه اقبال آورده زمین بوس مبارکباد بجای آورد - و حضرت شاهنشاهی جهان را بمعادت التفات عید بر عید افزوده بعزم شکار پای توجه در رکاب شوق در آوردند - و هر فوج بهر ناحیه (که مقرر شده بود) روان شد - آنروز بعد از سعی تمام کله فیل ماده (که دوسه فیل نر هم داشت) نمودار

(۲) نسخه [۱] بشنا می گذشتند (۳) نسخه [۱ ب] حوالی نور (۴) در [چند نسخه] بنفس •

بے کلفتی معود و نزول فرموده) مخاطب خورش را کامروای صورت و معنی میگردد اند - از انجمله سید اجل امیر مرتضی (که از اسباط علامه جرجانی بود - و در نفوس معقول و منقول ید طولی داشت) طواف حرمین شریفین نموده محفل اقامت بعتبه علیه (که کعبه و فود برکات - و مشعر قوافل سعادات است) گشود - و بآئین لایق ادراک محفل عالی نموده سعادت پذیر شد - و خدیو زمان (که قدر شناس جوهر انسانی اند) آمدن میر را مغتنم دانسته بجائیل مراحم و جزائل عطایا اختصاص بخشیدند *

نهضت موکب مقدس حضرت شاهنشاهی بجانب مالوه - و شکار فیل نمودن

و بر سر عبدالله خان ایلغار فرمودن - و بفتح و نصرت بازگشته بشکار فیل

پرداختن - و ظل مراجعت بر مستقر خلافت انداختن

چون [بر ذمه والی سلطنت فرض وقت است (که همواره از احوال ملک و اوضاع اعیان دولت مستخبر باشند - بتخصیص خود سران تنگ حومله - که کامیاب دولت شده از حواشی سریر دور رفته باشند) تا پیشتر از آنکه کارشان و حال آن ملک بفساد انجامد بفروغ تدبیر و لمعان رای چاره آن نموده آید] المنه لله که این شیمه عظیمه در ذات مقدس شاهنشاهی بوجه اتم و اکمل شرف ظهور دارد - چنانچه دانایان در دریافت آن عاجز اند - پیوسته استطلاع خفایای ملک میفرمایند و هر چند بشکار و امثال آن بظاهر اشتغال دارند اما آنرا پرده احوال خود ساخته لحظه وقت گرامی را از مهمان دین و دولت فارغ نمیگذارند - و همواره در لوازم خداپرستی و مراسم رعیت پروری اهتمام میفرمایند - و لهذا چون درینولا بمسامع اقبال رسید [که عبدالله خان اوزبک (که نمک پرورد این مایه اقبال است) در مالوه سرشورش دارد - و از تنگی ظرف بار عاطفت کبری را میخواهد برانداخته کفران نعمت ورزد] بغبران شکار فیل را پیش نهاد عزیمت ساخته یورش مالوه بخاطر اقدس مصمم ساختند - و بتائید الهی روز بهرام بیستم تیر ماه الهی موافق روز شنبه بیست و یکم ذیقعد در موسمه (که فیلان کج خرام ابر از مستی و مدهوشی جوش و خروش در زمین و زمان انداخته بودند - و زمان زمان از مستی چکیده و سیلابها روان ساخته نشیب از فراز نمیدانستند - و از سرکشی و گردن فرازی فرمان پذیر کجک برق نمیشدند) رایات عالی بجانب نورو سپهری (۴) (که بیشه های فیل دارد) نهضت فرمود - چون ساحل دریای چنبل مخیم اردوی نصرت قرین گشت از کثرت هارنگی آب دریا در طغیان بود - بجهت عبور اردوی معلی قریب دوهفته سردقات عظمت را اقامت

(۲) نسخه [۱] جنود (۳) نسخه [۵] سلاطین (۴) نسخه [۲] سپهری *

و بمجرد آمدن افواج خان زمان را برداشته درهم نوردیدند - و لشکر تمام گریخت - و افغانان بتاراج منزل و محال ایشان مشغول شدند - درین هنگام (که کار برین نخوت مندان دشوار گشته بود) اقبال روز افزون شاهنشاهی حفظ انتصاب صوری این گروه بدرگاه معلی فرموده در بدائع نگاری درآمد *

و مجمل ازین نادره کاری آنست که خان زمان بامعذوسه در پناه دیوار قلعه خود در کمین فرست بود که کاره بسازد - و یا گوشه گیرد - حسن پتئی بر فیل بخت بلند نام سوار شده باجمع روبروی شد - مردم فرار نمودند - او باچند (که مانده بودند) قرار مردن بخود داده بیکه از برج آن قلعه رفت - و دیگر (که دران تعبیه کرده بود) چاق کرده پیش آن فوج مغرور (که چون فیل مست عربده کنان می آمد) توپ را سر داده - سر دادن توپ همان بود - و رسیدن بر سر فیل همان - فیل را گردانده بر زمین هلاکت انداخت - و این فوج رو برگیز نهاد - و از تائید ایزدی مقابل این عطیه الهی کوه پاره نام فیله [که بیرام خان در حین (که بهادر خان را بمالوه تعیین میکرد) داده بود] درانحدود مست طایم مقید بحلاسل عربده جوی بود - در انانای انهزام فوج خان زمان فیلبانان افغان آنرا گشاده سوار میشدند که او در مقام بد مستی درآمد - و یک از فیله افغان را (که دران نزدیکی بود) بر خاک هلاک انداخت - و شورش غریب پدید آمد - افواج افغانان این را شور عساکر اقبال دانسته فرار نمودند - و افغانان (که دست بتاراج برداشته بودند) یکبارگی هورشته تدبیر از دست داده رو برگیز نهادند - و باستماع این تائید غیبی فرار نموده از پی هم رسیده تعاقب افغانان تیره بخت نمودند - و غنائم و غنایم و غنای نامی بدست افتاد - و بعضی اقبال شاهنشاهی اینچنین فتح عظیم روی داد - و بعد از ظهور چنین نصرته خان زمان مراجعت نموده روی بجنوب آورد و از زمانیه فرستادهای شاهنشاهی را باحقار تمام روانه ملازمت ساخت *

و از سوانح قدوم گرامی امیر مرتضی ست - چون (درگاه جهان بنای شاهنشاهی مجمع نادره کاری روی زمین است - چه ایزد تعالی ذات مقدس پادشاهی را مستجمع جمیع کمالات - و جامع فنون فضائل - و حاوی اقسام فواضل ساخته است) متفردان هفت اقلیم ترک لوطان و بلدان کرده روی توجه باین درگاه مقدس آورده کامیاب سرور میگردند - و از عجائب آنکه دانش اساس هر حکمتی و صنعتی از حکمت الهی تا درود گری (که در کار خود یگانه عصر باشد) چون بصحبت فیض منقبت حضرت شاهنشاهی میرسد چندان سخن دقیق دران هنر و پیشه می شنود که از استادان این فن بگوش او نرسیده باشد - و یقین خود میکند که پیوسته اوقات گرامی مصروف همین است - و پس از غراخی حوصله و بزرگی حال دران پایه (که از مرتبه اعلی تا بدرجه اسفل درخور مخاطب

و آن بدکردار بیدولت را هرچند در آب غوطه داده می‌آمدند سخت‌جانی نموده از هرزه‌گویی باز نمی‌آمد - و سبب بزرگان دین را سرمایه‌آزارِ خاطر پادشاهی دانسته دران اهتمام مینمود - هرچند یقین همه بود (که درین ورطات قهر بلطمه موج‌فنا هلاک خواهدشد) اما او از سنگدلی و سخت‌جانی زنده ماند - بمقبل خان یسارل سپردند - و او آن آشفته‌مغز را بقلعه گوالیار فرستاده محبوس ساخت - و دران محبس مالیخولیا برو زور آورد - و بفساد دماغ از عالم رفت - و در ظاهر قلعه پشته‌ایست - آنجا مدفون شد - و از آنجا بدهلی آوردند - سُبْحَانَ اللَّهِ زَهْ اَقْبَالَ فتنه‌سوز و عدالت آشوب‌گداز - از آنجا (که منتهای نیّت حق‌اساس جز ظهور افوار عدل و نصفت و محو آثار ظلم و عدوان امری دیگر نیست) بمیامین این معنی همواره دولت در روز افزونی و بخت در دولت افزائی ست *

و از سوانح دولت‌افزای این سال مسعود ظفر یافقین علی‌قلی خان زمان است بفتح خان پُنی^(۳) - و شرح این داستان آنست که فتح خان و حسن خان برادر او و ملو خان و جمعی کثیر با لشکر آراسته از قلعه رهناس فرود آمده ولایت بهار و بعضی از محال متعلقه خان‌زمان را در تصرف درآوردند و پسر سلیم خان را (که آواز خان نام داشت) بسروری گزیده سرشورش برداشتند - خان‌زمان و دیگر امرای آنحدود (مثل بهادر خان و مجنون خان و ابراهیم خان) متوجه اطفای نابره فتنه شدند چون افغانان پُر زور بودند خان‌زمان جنگ را صلاح ندیده کنار دریای سون محل اندھیاری باری قلعه^(۴) اساس نهاده استحکام داده بود - درینولا مولانا علاؤالدین لاری و ملا عبدالله سلطان پوری و شهاب‌الدین خان^(۵) و وزیر خان از درگاه معلی آمدند - چه رای جهان‌آرای شاهنشاهی اقتضای آن فرمود که بنصائح ارجمند رهنمونی خان‌زمان بشاه‌راه سعادت نموده و بعواطف خسروانی اختصاص بخشیده در مسلک عقیدت راسخ گردانند - و سلیمان کرانی حاکم بنگاله (که خود را از منسوبان این درگاه ساخته بخان‌زمان پیوسته بود - و خطبه شاهنشاهی خوانده) او را نیز مستمال الطاف بیدریغ گردانند - و اگر مصلحت وقت باشد باستان‌بوس این درگاه (که اکسیر اهلّیت صوری و معنوی هست) رسانند این فرستاده‌ها درین قلعه بخان‌زمان رفته نوید عنایت رسانیدند - و بصورت و معنی تقویت او نموده او را در چنین اضطرار بفتح و نصرت مقرون گردانیدند - روزی این فرستاده‌ها پیش خان‌زمان نشسته بودند که افغانان تیره رای لشکر آراسته و فیلان مست معرکه برهم زن را اعتضاد خود ساخته متوجه قلعه خان‌زمان شدند - و او فوجها آراسته معرکه آرائی میکرد که تهور نهادان بد سرشت مذکور در رسیدند

(۲) نسخه [ی] آشفته مغز مغرور را (۳) نسخه [د] پنی (۴) نسخه [ح] اندیاری - و نسخه

[ی] اندر ماری (۵) در [بعضی نسخه] شهاب‌الدین احمد خان *

عبور فرمودند - و بجانب خانۀ خواجه معظم با مخصوصه چند (که از بیعت کس زیاده نبود) روان شدند - از انجمله دستم خان و طاهر محمد خان میر فراغت و قتلخ خان و مقبل خان و شمال خان و پیشرو خان و حکیم الملک و جمیع دیگر از خاصان بساط قرب بودند - چون ناهمواری خواجه معلوم بود میر فراغت و پیشرو خان را پیشتر فرستادند - که خواجه را از مقدم عالی آگاه ساخته بشاهزادۀ استقامت آورند - و دستم خان و مقبل خان نیز بعد ازان روان شدند که اگر خواجه بعبادت خود در مقام دیوانگی باشد معارف طاهر محمد خان شوند - آن دیوانه بے اعتدال از طاهر محمد خان و پیشرو خان شنوده (که حضرت باین روی آب گذشته اینها را فرستاده اند) بشورش درآمد میگوید که من پیش حضرت نمی آیم - و خشم آلوده متوجه حرم سرای خود میشود - زهره آغا از حتام برآمده در جامه خانه لباس تازه می پوشید که خنجر کشیده کار آن عاجزه حیا سرشت را تمام میکند و سرمایه خسران ابدی خود سرانجام میدهد - و سر از رزق خانۀ برآورده جائیکه دستم خان ایستاده بود خنجر خون آلود می اندازد - و بدانگ بلند میگوید که من خون او ریختم - رفته بگو - دستم خان خنجر خونین را برداشته بحضور اشرف آورد - حضرت شاهنشاهی چون برین ستیزه آگاه شدند بسطوت قهر و صولت غضب جوشیده بدرون خانۀ آن بے اعتدال درآمدند - و آن دیوانه شمشیر حمایل کرده و دست در قبضه شمشیر زده روبرو پیدا شد - بندگان حضرت از قهرمان متاب فرمودند که این چه روش است - دسته بر قبضه شمشیر داری - اگر حرکت دهی دانسته باش که چنان بر سر تو خواهم زد که^(۲) بهروز آید - آن دیوانه صولت و عظمت شاهنشاهی را دیده دست و پا گم کرد و در سطوت پادشاهی فرو رفت - حاضران بساط معلی آن دیوانه را مقید ساختند - و یک از گجراتیان شمشیر در کمر عقب خواجه ایستاده در کمین فتنه بود - آنحضرت از چشم و روی او دریافته بقتل قدم خان فرمودند که بزن - آن دقیقه شناس بیک حرف مکنون ضمیر اقدس او دریافته تیغ بسبک دستی زد که سرش از تن جدا شده بهای او هم آغوش شد - و آن قامت بے سر زمانه بر سر پا ایستاده بود - و خون سیاه از عروق گردنش تیزک میزد - آنگاه از خواجه بے اعتدال پرسیدند که خون این عاجزه را بچه گناه ریختی - آن سفاک بے باک زبان سفاهت و هذیان برگشاد - تا آنکه بلکد و مشیت او را خاموش گردانیدند - و موی کشان و لکد زنان دریا رویه روان کردند - و دریای غضب آن محیط عدالت در جوشش آمد - بموجب حکم معلی ملازمان او را (که همواره در بد معنی و آشفته دماغی هم کاسه بودند) دست و گرهن بسته غرقه گرداب مجازات ساختند

(۲) نسخه [۱] که مرغ روح تو بهروز آید (۳) نسخه [۴] زبان سفاهت بیان برگشاد - و عبارت نیک

چنین است - زبان سفاهت بهذیان برگشاد *

بود آنحضرت مراعات مہد مقدس فرمودہ ازو میگذرانیدند - چنانچہ در سال یورش بدخشان قصد خواجہ رشیدی دیوان آنحضرت کرد - و بہ تیغ ^(۲) بے اعتدالی خون آن طور عزیزے رخت - و بعد از ارتکاب این حرکت شنیع فرار نموده بکابل آمد - و باز بشفاعت مقربان بساط اقدس بار یافت و مجدداً مصدر اعمال ناپسندیدہ شد - تا آنکہ اورا اخراج کردند - و بسفر حجاز شتافت - و شرارت بر شرارت افزودہ باز بہندوستان آمد - و همان ذمائم اخلاق بر روی کار آورد - روزے در دولت سرای شاہنشاهی (کہ اعیان مملکت و ارکان سلطنت جمع بودند) با میرزا عبداللہ مغل (کہ در سلک آمرای عظام منسلک بود) بے جہتہ جنگ کرد - و بتقریب حکایتی بر سر او دوید - و اورا در مشقت و لکد گرفت - و مرتبہ دیگر بہ بیرام خان بدرشتی پیش آمدہ دست بکار برد - و باز اورا اخراج کردند - و خواجہ بگجرات رفتہ بدست خوی بد خود روز و روزگار بد میگذرانید - و از بد خوئی و پریشانی حالی آنجا نتوانست برود - روی نوچہ بدرگاہ گیتی پناہ آورد - و در اول مرتبہ (کہ دارالخلافہ آگرہ مستقر آرنک خلافت شد) بدولت ملازمت سر بلند ی یافت - و بعنایت و رعایت ممتاز آفاق شد - و از آنجا (کہ نہاد او بہ بے اعتدالی سرشتہ بودند) بصد بے باکی و بے ملاحظہ سابق پرودہ گشای جوہر فطرت خود گشت - بیرام خان درین مقام بود (کہ اورا بولی بیگ بسپارد کہ از راہ بکر بگجرات روانہ سازد) درین اثنا تفرقہ او روی نمود - و خواجہ بوسیلہ انتساب ^(۳) این دودمان قدسی ^(۴) عایتہای عظیم یافت - اما بدست خوی بد خود گرفتار بود - و بصد بے اعتدالی بیش زیمت میکرد - تا آنکہ روزے ^(۵) بی بی فاطمہ (کہ اردو بیگی حضرت جہانبانی جنت آشیانی بود و در سراق آسمان مکان حضرت شاہنشاهی نیز پایہ اعتبار داشت - و زہرہ آغا دختر او در خانہ خواجہ بود - و پیوستہ از ناجفسی و بد خوئی در زندان بلا بودہ آزار میکشید) بہزاران اضطراب آمدہ استغاثہ نمود کہ خواجہ میخواست کہ بہرگنہ رود - و دختر مرا ہمراہ برد - و از بد خوئی و بدگمانی (کہ در طینت اوست) قصد آن عقیقہ بیگناہ کند - و مکرر این حرف بر زبان آوردہ در دارالخلافہ از معدلت شاہنشاهی اندیشہ مند بودہ مرتکب این امر نمیشد - اکنون (کہ اورا بجایگیر برد) حال چہ خواهد بود - آنحضرت بر زاری آن عورت قدیم الخدمت ترحم فرمودہ تسلی بخش خاطر بیقرار او شدند - و بر زبان اقدس گذشت کہ ما بدولت عزیمت شکار داریم - بخاطر تو از راہ خانہ خواجہ خواهیم گذشت - و چون او بر سر راہ آمدہ ملازمت کند نصیحت کردہ عاجزہ ترا از بردن مانع خواهیم آمد - بعد از زمانے آنحضرت از ارکب شہر بنہضت ^(۶) اجلال برکشتی سوار شدہ از آب جون

(۲) در [اکثر نسخہ] بے اعتدال (۳) نسخہ [ی ط] بہر (۴) در [اکثر نسخہ] پیش زیمت

(۵) در [چند نسخہ] نصیحت او کردہ (۶) نسخہ [ی] نہضت اجلال فرمودہ برکشتی •

(۴) خود را در میان دیده غبار ادبار بر فرق عزت خود بیخست - و آن تیره بخت نادان (که لوح خاطرش از نقوش اخلاص ساده بود - بلکه از رسوم انصاف حرفه بلکه نقطه بران نهاده) از جمله یکهزار زنجیر نیل (که بدستش افتاده بود) همین دویست نیل برسم پیشکش بدرگاه معلی فرستاد - دیگر همه نفائس و لطائف را خاک پوش کرده و بر وساده حکومت^(۳) کره و گدازه تکیه زده عمره بغفلت میگذرانید - و حضرت شاهنشاهی بموجب همت جهان بخش نظر بران اسباب نفرومده از خیانت او اغماص عین فرمودند - و (چون نهضت رایات جلال مرتبه سیوم بقصد تادیب علی قلی خان زمان بصوب جونپور اتفاق افتاد) آصف خان را بحضور اقدس طلب فرمودند - و او مشور عالی را امتثال نموده متوجه آستان بوس شد - و در حین (که عرمه جونپور مخیم مرکب منصور بود) سعادت استلام عقبه قدسیه دریافت - و تفصیل آن ساجده بجای خود رقم پذیر خواهد شد *

اظهار انوار عدالت از قهرمان سطوت شاهنشاهی نسبت بخواجه معظم

اقتضای منصب والای سلطنت در باز پرس معاملات آنست که دوست و دشمن و خویش و بیگانه را منظور نداشته داد مظلوم دهند - و پاداش مظالم در گریبان ظالم نهند - تا مخصوصان دولت عظمی و منسوبان بارگاه عظمت خصوصیت نسبت خود را سرمایه ستم و ستیزه نگردانند - و اگر میاد ابالله از بدمستی چنین امره بظهور آید راست کرداران در رسانیدن آن مظلوم اندیشه مند نبوده در عرض احوال ستم رسیده دلیری نمایند - لکه الحمد که این سجنه علیا در فطرت ذات مقدس شاهنشاهی بدان گونه است که قوت بشری در تفصیل آن بعجز اعتراف نماید - و این خصلت جهان پرور^(۵) به شایسته تصنع و مداخله ریا در نهاد اقدس و دیعت نهاده دست قدرت است و طبقات عالم به پشت گرمی این شیمه کریمه همواره در عاقبت آباد مسرت بوده در عادات و عبادات و قضایا و معاملات خود کامیاب امن و امان اند - در اوایل این سال الهی و واسطه (۹۷۱) نهصد و هفتاد و یکم (که عنفول زمان عدالت روائی - و عنوان دیباجه داد دهی بود) خواجه معظم (که برادر اختیاری مهد مقدس حضرت مریم مکانی بود) چون از نسبت معنوی راجحه نداشت این نسبت صوری داروی بیپوشی آن بد مصت به اعتدال شده بارها خود را مصدر حرکات ناشایسته میساخت - در زمان سعادت آئین حضرت جهانبانی جنت آشیانی چون وقت مقتضی مدارا

(۲) نسخه [ی] از کمال حرص و آز خود را (۳) در [بعضی نسخه] حکومت گدازه تکیه زده (۴) نسخه

[ج] ذکر به اعتدالی خواجه معظم برادر مهد مقدس حضرت مریم مکانی و ظفر یافتن علی قلی خان زمان

است بر فتح خان یقنی در ولایت بهار (۵) نسخه [و] پروری *

عمرهای دراز راجهای پیشین در جمع آن سعیدها نموده بودند - و آنرا سرمایه سلامت^(۲) خیال کرده عاقبت همه باعث هلاکت و وخامت ایشان شد - سپاه نصرت آیات^(۳) بعزم تسخیر آن حصار رزین کمر همت بست - و در هوای آن خزائن دست از جان شسته در خدمت آصف خان شتافت بمر رانی (که از جنگه برآمده بود - و در آن قلعه تمکن داشت) بآمدن عساکر اقبال بجنگ پیش آمد و باندک جنگ قلعه مفتوح گشت - و راجه مردانه فرو رفت - و بجهت انتظام مهم جوهر بهوج^(۴) کایتبه و میان بهیکاری رومی را مقرر ساخته بود - چه رسم راجهای هندوستان است که در چنین وقائع از چوب و پنبه و خس و روغن و امثال آن جائے تعبیه میکنند - و عورات را خواهی نخواهی آورده میسورند - و آنرا جوهر نامند - این دو نوکر مخلص (که پاسبان ناموس بودند) این خدمت بتقدیم رسانیدند - و هر که از کونه عقلی تقاعد مینمود بموجب رسم ایشان بهوج مذکور از هم میگذرانید - و از عجائب قدرت آنکه بعد از چهار روز (که در آن محوطه آتش زده بودند - و آن خرمن گل همه خاکستر شده بود) چون در آنرا گشادند دو کس زنده برآمد - که چوبه بزرگ حایل آنها گشته از آتش وقایت کرده بود - که لاتی نام خواهر رانی - و دختر راجه پراگده^(۵) که برای راجه آورده بودند و هنوز بار نرسیده بود - این دو زن (که از آن طوفان آتش زنده برآمده بودند) بزمین بوس عتبه شاهنشاهی آبروی دولت یافتند *

القصة چون قلعه مفتوح شد از قسم طلا و نقره و زر مسکوک و غیر مسکوک و مرقع آلات و جواهر و لآلی و هیاکل و تمائیل و اصنام مرقع و مکمل و صور جانوران (که بتمام از زر ساخته بودند) و دیگر نفائس و اجناس خارج از اندازه حساب و قیاس بدست آصف خان و مردم او افتاد - و از راریان ثقات مسموع گشته که از جمله اموال و خزائن چوراگده^(۶) (که آصف خان تنها بران دست تصرف یافته بود) صد دیگ پر اشرفی علائی^(۷) بود - و چندین اسباب و اشیای دیگر که از حیطة احصا و احصار بیرون بود - و چون [آصف خان را بمساعدت بخت بلند (که از پرتو نظر اقبال بخش حضرت شاهنشاهی بود) چنین دولتم روی نمود - و آنچنان مکنت میسر آمد - که صاحب خزائن و جواهر بقیاس شد] رتبه اعتبارش زیاده از آنچه در تصور گنجد بهم رسید - چون عقل درست نداشت این باده هوش ربا حوصله او را ظاهر ساخت - یکبارگی راه صواب گذاشته هیچ از آن نفائس اجناس و شرائف جواهر (که لایق قبول نظر گوهر سنج شاهنشاهی تواند بود) بمعرض ارسال نرسانید - و ندانست که این جواهر و لآلی را اقبال نثار تارک دولت و افسر سعادت که ساخته

(۲) در [اکثر نسخه] استداامت (۳) در [کثر نسخه] ریات (۴) نسخه [ط] مهم (۵) نسخه [ه] مبین

(۶) نسخه [د] بهکاری - و نسخه [ط] بهکاری (۷) نسخه [د] پراگده (۸) در [بعضی نسخه] علائی *

برداشتنه در مرتبه سیوم زخمی شد - رانی چون بر حال پسر آگاهی یافت بمردم اعتمادی خود فرمود که او را از رزمگاه برآورده بمامن رسانند - فرمان پذیران او امتثال امر نموده او را بگوشه بردند - و بدین سبب جمعی کثیر از معرکه برآمدند - و فقور عظیم بلشکر رانی راه یافت - و زیاده از سه صد کس پیش او نماند - اما در عزیمت رانی وهنم پدید نیامد - و همچنان بهادران خود را بجنگ سرگرم داشته اهتمام میکرد که تیر از کمان خانه قضا بر شقیقه راست او آمد - و او از روی جرأت آنرا بهزور کشیده بیرون انداخت - و پیکان آن در درون ماند - و بر نیامد - و مقارن آن تیر دیگر برگردان او رسید - آنرا نیز بدست همت خود کشید - و از افراط درد غشی برو استیلا یافت - چون رفته رفته بهوش آمد ادهار (که از قوم بهیلا بشجاعت و یکجہتی امتیاز داشت) در پیش فیل او سوار بود او را مخاطب ساخته گفت همگی نیت در تربیت و رعایت تو آن داشتم که یکروز بکار آئی امروز آن روز است که مغلوب جنگ شده ام - مبدا مغلوب ناموس و ننگ گروم - و بدست مخالف در آیم - حق نمک بجای آر - و باین خنجر آبدار کار من بساز - دل یکجہت او برین سنگدلی قرار نداد - و گفت دست مرا کجا توانائی آنست که باین کار پردازد - دست (که عطایای تو برداشته) چنین کارے دور از کار چون تواند کرد - از من این قدر میشود که تو از معرکه جانکاه بیرون برم - چه برین فیل باد رفتار اعتماد فراوان دارم - رانی از استماع این سخن (که از نرم دلی خیزد) برهم شده دشنام داد که بر من چنین عار می پسندی - و خنجر کشیده کار خود ساخت و مردانه رخت هستی بر بست - و جمعی کثیر از یکجہتان او درین وفاداری فرو شدند - خصوصاً کنور کلیان^(۳) بهیلا و چکرمان^(۴) کهرچلی و خان جهان^(۵) تکیت و مهارکه^(۶) برهنم بوفاداری نقد حیات را در کار صاحب خود صرف نموده بجہان عدم شتافتند - و فتح بزرگ (که طراز فتحهای شکوف تواند شد) بظهور پیوست - و تا هزار فیل با غنائم نامحسور بدست اولیای دولت افتاد - هم مال موفور بدست آمد - و هم ملک وسیع داخل ممالک محروسه شد - مدت حکومت رانی مذکور شانزده سال بود •

چون (برق حکومت رانی فرو نشست - و در عین حکومت رانی دست ابدار خاک فنا بر سر آن عورت والا نژاد بیخت) آصف خان بعد از دو ماه (که خاطر از میانه ولایت جمع نمود) روی بتسخیر قلعه چوراکده آورد - و آن حصار مملو بشرائف دفائن و نفائس جواهر بود - که

(۲) نسخه [ح] در مرتبه آخر (۳) نسخه [ح] کیسوکلیان و چکرمان کرجلی (۴) نسخه [ج د ه]

چکرمان (۵) نسخه [ج د] دکمت - و نسخه [ز] وکت (۶) در [اکثر نسخه] مهارک (۷) در

[بعضی نسخه] بر سر آن والا نژاد •

میخواستند باشد برود - رخصت است - که جنگ من شقی ثالث ندارد - یا بعدم فرو رفتن است یا نصرت مژد شدن : آخر همه مردم او (که تا پنج هزار کس جمع شده بودند) دل بر جنگ نهادند روز دیگر خبر رسید که سرگروه را (که محل در آمد است) نظر محمد و آق محمد و جمعی کثیر از بهادران بزور گرفتند - و ارجن داس بیس که فوجدار فیلان بود در آنجا بمرد انگلی سفر عدم پیدش گرفت رانی سلاح در بر و مغر بر سر کرده بر فیل سوار شده با بهادران مستعد جنگ بائین لایق آهسته آهسته می آمد - و بدلیوران و دلاران سپاه خود میگفت که تیز جلدی نکنید - و بگذارید که حریف در میان آید - تا از هر طرف آماده جنگ شده لشکر را برداریم - همچنانکه اندیشیده بود بظهور آمد و جنگ عظیم در پیوست - و از طرفین بسیاری بخاک افتادند - تا سه صد مغل شربت خوشگوار شهادت مردانه در کشیدند - و رانی غلبه کرده تعاقب گریختها نمود - و از گروه برآمد - روز آخر شده بود اعیان ملک خود را طلبداشته مشورت نمود که ملاح چیست - هر کس در خور دریافت و مقدار مردانگی خود سخن در میان نهاد - رانی گفت مناسب آنست که امشب بران لشکر شبخون آوریم - و کار او بسازیم - و اگر این را قبول نمی کنید همین جا که آمده ایم شب بروز آورده آماده جنگ باشیم - وگرنه صباح این سرگروه را آصف خان خود آمده خواهد گرفت - و به توپخانه استحکام خواهد داد - و کار آسان شده مشکل خواهد شد - رای هیچ کس بران قرار نگرفت - آخر موافقت جمهور گزیده از همان منزل که آمده بود برگشته رفت - و پیرسش ماتم رسیدهای خود پرداخت - و چون بخانه آمد به بعضی از بجهتانی خود اندیشه شبخون در میان نهاد - هیچ کس را همسر همت خود نیافت - چون صبح شد همان طور (که رانی برای صایب خود دریافته بود) بظهور آمد - و آصف خان با توپخانه خود آمده سرگروه را محکم کرد - عساکر منصوره در کوه در آمد رانی باستعداد جنگ بر فیل گران سر سبک پای سارمان^(۵) نام (که سر آمد فیلان او بود) سوار شده برآمد - و بآرایش صفوف پرداخت - و فیلان محبت را بهرجا در مقام خود باز داشته آماده پیکار گشت - بعد از التقای افواج کار از تیرو تفنگ گذشته بخنجر و شمشیر کشید - راجه بیرس^(۶) پسر رانی (که اسم راجگی برو بود) حملهای مردانه نمود - و کارنامهای غریب بجای آورد - و شمس خان میانه و مبارک خان بلوچ^(۷) دستبردهای دلیرانه کردند - تا سه پاس روز بلار زد و خورد بنوعی گرم بود که اگر بشرح وقوع آن پرداخته آید بمبالغه محمول شود - سه بار راجه بیرس^(۸) فوج فیروزی مآثر را

(۲) در [بعضی نسخه] نگذارید (۳) نسخه [ی] سر این گروه را (۴) نسخه [ی] آورد (۵) نسخه

[و] رحمان - و در [بعضی نسخه] سارمان (۶) در [بعضی نسخه] پرساه - و نسخه [ح] هرساه (۷) در

[اکثر نسخه] توغ •

که عساکر قاهره پادشاهی بدموه رسیده - و آن از شهرهای معتبر ولایت اوست - سنگ تفرقه در هنگام غرور او افتاد - و لشکر او بجهت گردآوری و بپایان رساندن عیال خود متفرق شد - و زیاده از پانصد کس پیش او نماند - بمجرد استماع این واقعه رانی از جرأتی که داشت متوجه عساکر منصوره شد - و از راه تهور که بیشتر از غرور خیزد کارزار را استقبال کرد - آدهار (که متکفل اشغال حکومت او بود) از متفرق شدن لشکر خود و فزونی لشکر پادشاهی (چنانچه خیر اندیش دولت گوید) برده از چهره سخنی برداشته گفت - رانی جواب داد که این برهم زدگی لشکر از بیوقوفی تست - و من (که سالها ریاست این دیار کرده باشم) در حوصله فطرت من گریختن کی گنجد - مردن بناموس خوشتر از زیستن بعار است - پادشاه دادگر اگر خود میبود دیدن من صورت داشت - اکنون آنمردم قدر مرا چه دانند - همان بهتر که بمردانگی فرو شوم - و تا چهار منزل روبروی لشکر منصور آمد - آصف خان (که بآن تندی و تیزی میرسید) دردموه توقف کرد - با رانی هم تا دو هزار کس فراهم آمد - اعیان دولت او متفق شده گفتند که قرار داد جنگ مستحسن است - اما سر رشته تدبیر از دست دادن نه از آئین شجاعت و فزانی ست - روزی چند در جاهای محکم^(۲) بسر برده چندان انتظار باید کشید که تفرقه لشکر ما بجمعیت گراید - رانی این سخن را استماع نموده متوجه درخت زار شده مغرب رویه گدازه برآمد - و بحسن تدبیر شمال رویه گدازه بدرخت زار دیگر در آمده آهسته آهسته دران^(۳) مغاور میرفت - تا آنکه بموضع نرهي^(۴) که مشرق رویه گدازه است رسید - و آن جائی ست که راه برآمد و در آمد او بص دشوار - از چهار طرف او کوهها سر بفلک کشیده - و آب در پیش خود دارد گور نام - و یک جانب او دریای خونخوار نریده میبرد - و گریوه (که از گذشت آن آب واقع است - که بعد از عبور از آن گریوه بآن موضع رسیده میشود) بس تنگ و هولناک است آصف خان (که خبر آی آی رانی شنیده دردموه توقف کرده بود) یکبارگی از رانی بیخبر شد و هر چند بجهت و جو کمان را فرستاد چون ملک غریب بود اطلاع بر احوال او نیافت - آخر خود را بگدازه رسانیده مواضع و قریات را بعمل در آوردن گرفت - و چون از رانی اطلاع یافت جمع را در گدازه گذاشته خود بدنبال او شتافت - چون خبر به رانی رسید (که لشکر آمد) سران لشکر خود را طلبداشته مشورت نمود - که اگر جای دیگر مصلحت میدانید تا فراهم آمدن لشکر آنجا بسر برده شود - و خاطر من خود خواهان جنگ است - تا چند پناه بدرخت خواهم برد - هر که

(۲) در [بعض نسخه] مستحکم - و نسخه [ح] محکم که داریم بسر باید برد و چندان (۳) در [بعض نسخه]

مغاور (۴) نسخه [د] نری - و نسخه [ی] بدهی (۵) نسخه [و] دهوه (۶) نسخه [ه] حاصل شد •

شرمندگی ظاهر میساخت - چون به نیستی خانه شقامت نوبت حکومت به دلپت پسر او رسید - او هفت سال سرب کرده جهان را پدرد کرد - چنان مهموع شد که سنگرام را پسر نمیشد از گوشت داس کچهوا (که از ملازمان او بود) خواهش نمود که زن تو چون حامله شود وضع حمل درون حرم من بکند - اگر دختر شود از آن تو - و اگر پسر شود آنرا بنام خود منصوب گردانم - و کسی برین سر اطلاع نیابد - گویند داس مذکور فرمان پذیر گشت - و چون از زن او پسر بظهور آمد آنرا راجه به پسر خود برداشت - نام او را دلپت نهاد - و رانی درگارتی را باین دلپت نسبت کردند و چون دلپت را عمر سپری شد پسر او بیر ناراین پنج ساله بود - رانی درگارتی باتفاق ادهار کاپته و مان برهن اسم راجگی برو بسته معنی بزرگی را خود متکفل شد - و در لوازم شجاعت و تدبیر دقیقه مهمل نمیداشت - و بعقل دورانیش خود کارهای غریب کرد - با باز بهادر و میانها او را محاربات عظیم دست داد - و همه جا غالب آمد - تا بیست هزار سوار خوب در جنگها همرا داشت - و تا هزار فیل نامی پیش او جمع بود - و خزائن راجهای آن ملک بدست او افتاد - نیرو بندوق خوب انداخته - و پیوسته بشکار رفت - و جانوران شکاری را به بندوق زده - و عادت او بود که هرگاه شنیده که شیرے نمودار شده آب نخورده تا او را به بندوق زده - و در بزم و رزم ازو در هندوستان داستانها ست - لیکن عید بزرگ داشت که از هجوم خوشامد گویان بکامروائ صوری مغرور بوده لوازم اطاعت بعتبه شاهنشاهی بجا نیارده •

چون آصف خان ملک پنه را فتح کرد درگارتی مذکوره بر لشکر و شجاعت و عقل خود مفتون بوده از چنین همسایه اندیشه مند نبوده - آه اف خان در ایام قرب و جوار ابواب ملائمت و موانست مفتوح داشته حریفان جاسوس نهاد و تاجران هوشمند بولایت او می فرستاد - و استکشاف مداخل و مخارج آنرا بواقعی می نمود - و چون بر حقیقت و فور جمعیت از خزائن و دفائن آن عورت اطلاع یافت هوای کدخدائی آن مملکت در خیالش افتاد - و میل آغوش عروس آن بلاد در خاطرش جنبید - در بدایت حال بلهو و لعب پیش آمده دست بخط و خالی شاهد ملک دراز میکرد و شروع در تاخت و تاراج مواضع و قریات سرحد مینمود - تا درین سال بحکم شاهنشاهی با ده هزار سوار و پیاده فراران بعزم تسخیر گدده کمر عزیمت جست کرد - و محب علی خان و محمد مراد خان و وزیر خان و بابای قاقشال و نظر بهادر و آق محمد و جمعی کثیر از جایگیر داران آنحدود بامر عالی همرا او شدند - و رانی مست باده غفلت بوده بکامرانی پسر میبرد - ناگهان خبر رسید

(۲) نسخه [و] مرداری (۳) نسخه [ح] محل من (۴) نسخه [ح ی] هر ناراین (۵) نسخه

[۱] میانها که از قوم افغان اند او را •

ذات پرهار - و بفروغ عقل شان ریاست عظیم آن ملک یافت - و بعد از حکومت آنجا به پسر او ارجم داس در چهل سالگی رسید - و بعد از بامن داس مذکور کلانی آنجا قرار گرفت - این امن داس بد ذات بد کردار حیلہ اندوز بود - همواره خلاف رضای پدر رفتی - و برای خود خسران ابدی سرانجام داد - پدر بمقتضای حسن عظمت او را چند گاه محبوس داشت - و باز بعد و پیمان برآورد - و آن بے سعادت باز بر عادت خود رفته کارهای ناشایسته پیش گرفت - و گریخته پیش بر سنگه دیو جد راجه رامچند راجه پنه رفت - و راجه او را پسر خواند - و بر سنگه دیو بملازمت سلطان سکندر لودی می آمد - او را پیش پیر بهان پدر راجه رامچند (که خرد سال بود) گذاشته متوجه شد - او در آنجا رشد ظاهری بهم رساند - پدر او ارجم داس چون ازین بیدولت ناخشنود بود ولی عهدی خود را به پسر میانی خود جوگی داس مقرر ساخت - و او نسبت برادر کلان را منظور داشته قبول این معنی نمیکرد - که باوجود برادر کلان این مهم بنام من شایسته سعادت نیست *

امن داس بیدولت تیره رای از شنیدن آنکه (پدر پسر میانی را اعتبار میدهد) ایلغار کرده بدزدی در خانه مادر خود آمده پنهان شک - و باتفاق یکم از خواص راجه (که از قدیم باو نسبت داشت) شبی فرصت جسته قصد او کرد - و مردم هجوم کرده او را مقید ساختند - و کس پیش آن پسر میانی فرستادند - او قبول این معنی نکرد - که قصد برادر کلان خود (که بجای پدر است) از من نمی آید - و چون او خسران ابدی برای خود سرانجام داد روی او را چه بینم - هر چند مبالغه کردند سودمند نیامد - و تجرد گزیده راه صحرا گرفت - و آن دو مصاحب حقیقت اندیش بر جاده وفا ثابت بوده اختیار ملازمت او نکردند - بلکه حقیقت حال را بر راجه بر سنگه دیو نوشته تحریفی گرفتن این ملک کردند - راجه از سلطان سکندر رخصت گرفته بجمعیت تمام بآن ملک رفت - و امن داس در شعاب جبال متحصن شد - اگرچه تاب مقاومت راجه نداشت اما چنان ظاهر ساخت که از نادانستگی و خطب دماغ قصد یک پدر کردم - اکنون به پدر دیگر چون محاربه نمایم - چون (راجه آن ملک را تسخیر نموده و کسان خود گذاشته مراجعت نمود) امن داس مذکور در اثنای راه با معبودی آمده ملازمت راجه کرد - و بعد از زاری بسیار راجه گناه او را بخشش نموده همان ملک را باو سپرد - او همیشه گریسته - و از کار بد خود بر خود نفرین کرده - و معلوم نیست که این معنی از ابله طرازی او بود - یا فی الواقع بر بدی خود آگاه شده پیش خدا و خلق

(۲) در [چند نسخه] پیر بهان (۳) نسخه [ی] و او چون (۴) در [بعضی نسخه] نرسنگ دیو -

و نسخه [ط] هر سنگه دیو (۵) در [بعضی نسخه] پیش خلق *

بآن نظم و نسق نموده) چندین راجه اند - مثل راجه گنده - و راجه کرولا - و راجه هریا - و راجه سلوانی - و راجه دانگی - و راجه کتهولا - و راجه مکدهه - و راجه مندلا - و راجه دیوها - و راجه لانجی - و بیشتره دران ملک پیاده جنگی باشد - سوار کمتر - و از اول ظهور اسلام (که فرمان رویان والا شکوه تسخیر هندوستان کرده اند) باوجود امتداد عهد دولت ایشان طایر فتح هیچ یک ازین تخت نشینان برگرد شرفات آن قلاع متین و حصون رصین^(۷) نتوانست پرید - و نعل سمند خیال این جهان گشایان در فضای تسخیر آن ممالک نتوانست زمین سای شد - درینولا (که آصف خان جابگیردار سرکار گنده گشت و فتح ولایت پنه نمود) ایالت آن ملک بدرگوتی نام زنی (که مشهور برانی بود) رسیده بود در شجاعت و تدبیر و سخا پایه بلند داشت - و بوسیله این صفات گزیده تمام آن ملک یک قلمه ساخته بود - از مردم باوقوف (که آنجا بوده اند) شنیده ام که بیست و سه هزار موضع آبادان در تصرف او بود - از انجمله شقدار نشین او دوازده هزار موضع بود - بقیه ایل و مطیع بودند - و کلانتران الوس غاشیه دارش او میکردند - او دختر راجه سالباهن راجه رائه و مهوبه از قوم چندیل^(۸) است و راجه مذکور آنرا به پسر امن^(۹) داس دلپت نام نسبت کرد - هر چند او از قوم امیل نبود لیکن (چون دولت صوری داشت و راجه سالباهن را روز بد پیش آمده بود) ناگزیر این نسبت تحقیق گرفت این امن داس را سلطان بهادر گجراتی (چون در فتح رای سین معارفت شایسته بجای آورده بود) مرتبه اش افزوده بخطاب سنگرام شاهي امتیاز بخشیده بود - او پسر ارجن داس - و او پسر سنگین داس - و او پسر کهرجی ست - اگرچه از قدیم بزرگی در خانه حاکم گنده بود لیکن جز اعتباره نبود - این کهرجی بعقل و تدبیر از بزرگان دیگر آن ملک پیشکش گویان چیزه میگرفت - و قصد سوار و ده هزار پیاده او را فراهم آمد - و پسر او سنگین داس تدبیرات پدر را بکار برده رتبه خود افزود و پانصد سوار و شصت هزار پیاده او را جمع شد - و از قوم راجپوت بسیار از سوار و پیاده نگاه داشت و او را دو مصاحب کارگذار دانشور بهم رسید - یکی از ذات کهرچلی^(۱۵) از سکن همیرپور - دوم از

(۲) نسخه [د] کودلا - و در [بعضی نسخه] کودلا (۳) نسخه [ی] هریا - و در [بعضی کتاب] هریا

(۴) نسخه [ی] دامکی (۵) نسخه [ی] کتهولا - و در [بعضی کتاب] کتهولا (۶) نسخه [ی] دیوها

(۷) در [چند نسخه] حصین (۸) نسخه [د ح] چندیل - و در [بعضی نسخه] چندیل (۹) در

[بعضی نسخه] امن داس باله (۱۰) نسخه [ه] دلپ (۱۱) در [بعضی نسخه] سنگرام - و در [بعضی]

شکرام (۱۲) در [بعضی نسخه] سکھین (۱۳) در [اکثر نسخه] و او پسر گورداس - و او پسر کهرجی ست

(۱۴) نسخه [ی] کرجی (۱۵) در [بعضی نسخه] کهرجی *

برآرند - بعد ازان میرزا سلیمان در مقام سرانجام میبایست کابل و تربیت میرزا محمد حکیم شده کسان
بدخشان فرستاد - و هیئت خود را بکابل طلبیده بعقد ازدواج میرزا درآورد - و اکثر ولایت کابل را
بمردم بدخشان جایگزین کرد - و امیدعلی را (که از اعیان آمروای او بود) بوکالت میرزا محمد حکیم
تعیین نموده محل اعتماد خود ساخت - و خود به بدخشان مراجعت نمود - حرم بیگم بجهت بود
که میرزا حکیم را همراه بدخشان برد - و کابل را به بدخشیان سپارد - میرزا سلیمان این معنی را
قبول نکرد - که عجاله الوقت صورت نیکنامی ندارد - برور ایام صورت داده خواهد شد - سه حصه
ولایت کابل را بمردم خود جایگزین کرد - و جاهای چیده را بآنها داد - و یک حصه زیور بمیرزا حکیم
و کابلیان مقرر ساخت - و این معنی را توطئه گرفتاری کابل دانست *

فتح ولایت گنده کتنکه به تیغ همت خواجه عبدالعزیز آصف خان

خواجه عبدالعزیز آصف خان اگرچه تاجیک بود و از طبقه اهل قلم اما بقتضای
این دولت ابدترین کارها ازو بظهور آمد که ترکان پیش از پشت دست نهادند - ای هوشمند آنها
(که تصحیح ذات بسلسله نمایند) بکر عامه آیند - خاصان از نسبت چشم پوشیده در جوهر حال
می نگردند - و بمقتضای اعمال شایسته نیک ذات میگویند - و بالعجله آصف خان را از حسن خدمت
و لطف عقیدت و اعتماد بو دولت ابدترین توفیقات الهی مساعد روزگار دولت گشته فتح ولایت گنده
باندک جوانی اهتمام او میسر شد - و تفصیل این مجمل آنکه در ممالک نسیم هندوستان ملکه ست
که آنرا گوندوانه گویند - یعنی جلی آبدان شدن قوم گویند - و آن گروه بیشمار اند - بیشتر
در صحرا بسر برند - و همانجا توطن گزیده در مآكل و مشارب و مذاکیم سرگرم باشند - و آن قوم ست
فروتر - اهل هند آن جهانت را زیور شمردند - و بیرون از قوانین و آداب دینی و دنیای خود دانند
مشرقی آن ولایت متصل است برترن پر که داخل ولایت چهارکهند است - و مغرب آن اتصال دارد
به رای سینی که از مضامین صوبه مالوه است - و طول آن صد و پنجاه کره باشد - و شمال آن ولایت
ملک پنه است - و جنوب آن دیار دکی است - عرض آن هشتاد کره باشد - و این ملک را
ولایت گنده کتنکه گویند - ملکه ست وسیع - مشتمل بر حصون و قلاع منیع - محتوی بر بلاد
و قصبات معصوم - چنانچه فائقان صبح القول روایت کرده اند که هفتاد هزار قریه در ولایت گنده آبدان
بود - از جمله گنده شهر گلان است - و کتنکه نام موضع بوده است - و آن ملک بایں دو اسم مشهور
گشته - و دارالحکومت آن بلاد قلعه چورا گنده است - و این آن ولایت در زمان پناستانی یکی نمی بود
بلکه چندین راجه را باین آنجا بسر می بردند - و امروز (که آن ملک بواسطه حواشی روزگار

(۲) در [چند نسخه] تاجک - و تاجک مخفف تاجیک که غیر عرب و تور باشد *

ابوالمعالی خبر عزیمت میرزا سلیمان شنیده از جای رفت - و لشکر و احشام کابل جمع ساخت و میرزا محمد حکیم را از بخردی بخود متفق انگاشته و دست آویز خود دانسته تهیه پیش رفتن نمود و پیش از آنکه میرزا سلیمان بکابل رسد پیش دستی کرده از شهر برآمد - و بکنار آب غوربند رفته و سرپل را گرفته بر ساحل انتظار نشست - و از آن طرف میرزا سلیمان با لشکر بدخشان جلوریز بر سرپل رسید - و فریقین مقابل همدیگر فوجها ترتیب داده صفها آراستند - در خلال این حال فوج از جماعت کولایان از جانب میمنه سیاهی کرد - ابوالمعالی از سپاه کابل جمع را بمدافعه آن فوج روان ساخت - و بعد از در آمیختن مبارزان طرفین خبر شکست کابلیان بابوالمعالی رسید - او میرزا محمد حکیم را در قول مقابل میرزا سلیمان نصب کرده خود بکمک هزیمتیان رفت - در چنین قابو مردم میرزا محمد حکیم وقت را غنیمت دانسته جلو اسپ میرزا را گرفته بآب زدند - و گرم شتافته بمیرزا سلیمان رسانیدند - و تمامی سپاه کابل بوقوع این حال پراکنده شده هر کدام رو بجانب نهاد ابوالمعالی چون باز آمد و بر حقیقت حال آگاهی یافت از غایت حیرت و اضطراب^(۲) دل از معامله جنگ برگرفته راه هزیمت پیش گرفت - و بدخشیان بیامردی همت تعاقب او نموده در حوالی موضع چاریکاران بآن مدبر بے باک پیوستند - و او را دستگیر کرده پیش میرزا سلیمان آوردند - میرزا سلیمان باستبشار تمام با میرزا محمد حکیم بکابل درآمد - و بعد از دو روز آن بے اعتدال را مقید و مسلسل پیش میرزا فرستاد - میرزا فرمود تا آن حرام نمک حق ناشناس را روز آرمزد غره خرداد ماه الهی موافق عید رمضان بکمند مکانات از حلق برکشیده قصاص نمودند * شعر *

بچشم خورشید دیدم در گذرگاه * که زد مرغی بجان مورک راه

هنوز از صید منقارش نپرداخت * که مرغی دیگر آمد کار او ساخت

چو بدکردی مباحث این زانات * که واجب شد طبیعت را مکانات

در هنگام حلق کشیدن جوهر ذات ناپاک او بظهور آمد - و عجز و زاری پیش آورد که شاید بهزاران خواری و نگوینداری بچند روزه زندگانی (که بدتر از مردن باشد) کامیاب گردد - اما بغیر از ظهور جوهر بے جوهری امری دیگر بران مترتب نگشت - و قالب ناپاک او را بشفاعت بعضی عزیزان در حوالی مرقع غفران قباب خانزاده بیگم و مهدی خواجه مدفون ساختند - لاله الحمد که عالم از وجود خبیث او پاک شد - و بهای سعی و اهتمام خود بگو هلاکت شتانت - هر که قدر نعمت نداند و کفران نعمت کند او را باین مذلت و هوان نیست و نابود گردانند - اگر از چنگال اولیای دولت بدر رود متصدیان اقبال مخالفان را برو گمارند - تا بجهت عبوت هوشمندان دمار از روزگار او

بیگم آورد - ابوالمعالي از راه و آن دو به سعادت از راه دیگر بدرون خانه درآمدند - جماعت از عورات دران خانه بودند - بغلطي بانوئے را خون ناحق ریختند - و چون ظاهر شد (که خطا کرده اند و بیگم نبوده اند) باز از پی تفحص بیگم شده خود را بجانب ابوالمعالي کشیدند - و بقصد اتمام مقصود ساعي شدند - بیگم بر حقیقت حال آگاهی یافته در خانه بروی ظالمان بر بست - ابوالمعالي باتفاق این دو به سعادت در را شکست - و باندرون درآمدند بیگم را بشهادت رسانید - و باین تیرورائی رأیت ظلم بر افراشت - و این سانحه عبرت بخش در اواسط فروردین ماه الهی موافق اواسط شهر شعبان بظهور آمد - و بعد از خونریزی بیگم بتفحص میرزا محمد حکیم شتات - و او را از میان خرد سالان آورده (۱۴) در دیوانخانه پهلوی خود جای داد - و مردم درخانه میرزا خواهی نخواهی پیش او رفتند - روز دیگر حیدر قاسم کوه بر را (که پدر بر پدر درین دودمان عالی از امرای بزرگ بود - و درینولا بر درخانه میرزا منصب وکالت یافته کار گذار مهمات ملکی بود) و خواجه خاص ملک و بعضی دیگر را بقتل رسانید - و برادرش محمد قاسم را مقید کرد - تردی محمد میدانی و باقی قاتل و حسن خان و محمد خان برادر شهاب الدین احمد خان با جمعی از ملازمان بیگم اتفاق بر کشتن ابوالمعالي کردند - عید می سرمست از میان این جماعت خبر بابوالمعالي رسانید او با موافقان و ملازمان خود سلاح پوشیده آماده قتال شد - و آن غیرت مندان از روی قدرت و استیلا از راه راست بقلعه درآمدند - و ازین جانب ابوالمعالي پیش رفت - و در میان نقش جنگ نشست کشش و کوشش بسیار شد - و از جانبین خلق بقتل رسیدند - و جماعت ابوالمعالي غالب آمده آن مردم را از قلعه بدر کردند - و شب پرده ظلمت را بین الفریقین فرو هشته هر کدام را بجانب متفرق ساخت - قاتلانی بفریاد شناختند - و میدانیان طریق میدان سپردند - و حسن خان و محمد خان روی بجلال آباد آوردند - محمد قاسم برادر حیدر قاسم (که در بند بود) نجات یافته راه بدخشان پیش گرفت و حادثه کابل و فتنه انگیزی آن به دولت بمیرزا سلیمان رسانیده او را بآمدن کابل برانگیخت و میرزا محمد حکیم با وجود خرد سالی از واقعه والد خود سراسیمه و غمناک گشته بتعلیم دولتمخواهان پهنایی کسان پیش میرزا سلیمان فرستاده چاره جوی انتقام شد - و استدعای آمدن او کرد •

میرزا سلیمان بعد از اطلاع بر حوادث کابل کمر عزیمت بسته سامان رفتن آن نشاط آباد (که همواره گره طمع آن بر باد میرد • و آرزوی حکومت آنجا پی سپهر ادهام و خیالات او بود) پیش دید مهمت خود ساخت • و لشکر و هشتم بدخشان جمع کرده باتفاق حرم بیگم روی بکابل نهاد

(۲) نسخه [ح] - دولت (۳) در [چند نسخه] رأیت ظلمت ظام (۴) نسخه [۵] بر آورده

(۵) در [اکثر نسخه] حشر (۶) نسخه [۱] حرم بیگم - و نسخه [۲] حرم بیگم •

بآن سلسله پیوند کرده اند - لایق دولت آنست که چون او پناه باین دودمان عالی آورده است اساس التجای او را استحکام تمام بخشند - و سر رفعتش باوج عزت و احترام رسانند بحدیکه در نظرها عزیز و گرامی قدر شود - و صبیغه شریفه خود را (که همشیره مهرزا محمد حکیم است) باو نسبت کنند - تا او این خانه را از خود دانسته رونق و رواج بخشد - و کارها را بر وتیره خیراندیشی و مصلحت گزینی از دغدغه تفرقه فارغ ساخته بجانب جمعیت و رفاهیت آورد - دل ساده بیگم از سخنان فریبنده این مردم برین اندیشه نادرست مایل گشت - و کلمات ملائمت ترجمان در جواب شاه ابوالمعالي فوشته باعزاز و احترام تمام بکابل آوردند - و بے آنکه حقیقت حال بدوگاه حضرت شاهنشاهی عرضداشت نمایند از پیش خود با فخر نسا بیگم عقد نکاح صورت دادند - و آن سلاله دودمان دین و دولت را بآن نادرست خوی بداندیش پیوند کردند - و به نتایج و ثمرات آن در اندک فرصت گرفتار شدند - و در کمترین زمان بیگم از شامت آن وصلت ناعاقبت بخیر نقد حیات خود را از جیب بقا گم کردند *

و تفصیل این مقال آنست که ابوالمعالي (که همواره آثار کوتاه خردی و تنگ حوصلگی و سایر خصائل ناستوده از قیج شمائل او ظاهر بود) چون دران خانه صاحب اختیار و قدرت گشت در پیراهن حوصله خود ننگید - و از مصاحبت اهل اغوا بمقتضای طینت اصلی و فطرت جبلّی خود خبث برخیزد افزود - از بیگم و منتسبان آن سلسله اصلا حسا بے نمیگرفت - و از نصائح گران مایه بیگم پند پذیر نمیشد - و راجحه حق شناسی و حقیقت ورزی ازو بظهور نمی آمد - و بعضی مفتنان تیره رای مثل شگون پسر قراچه خان و شادمان (که سابقاً از بیگم رنجش داشتند) درینولا با ابوالمعالي پیوستند - و چنان وانمودند که تا بیگم در قید حیات باشد ترا در امور ملک و تمشیت کار استقلال صورت نخواهد بست - و در اندک فرصت مثل فضیل بیگ و پسرش ابوالفتح و شاه ولی انگه ترا ضایع خواهند کرد - صلاح کار تو آنست که پای جرأت در میان نهاده پیش دستی کنی - و میرزا محمد حکیم را (که هنوز خرد سال است) موافق اراده خود نشو و نما دهی - تا همه کلبیان سر اطاعت بر خط متابعت تو نهند - آن نکوهیده سرشت ناعاقبت اندیش گوش بسخنان بدآموز داشته باهی چنین کارے نا پسندیده اقدام نمود - و کلید عقله که نداشت در تیه جهالت گم کرد - و خرمن حقوق این دودمان را بباد عقوق داد - و احسانهای تازه بیگم را پشت پا زده بقصد خون (که بدترین انواع عقوق است) در کمین نشست *

الحاصل آن بیدولت شگون و قاضی زاده لقب خبیثه ماوراء النهر را با خود یار کرده روی بمنزل

از نامعامله فهم این فرمان معلی تمشیت یافت - و ازین عطیۀ کبری هزاران مهار و کمند برگردن کشان روزگار سرانجام پذیرفت - در زمان پیش (که منتظمان سلسلۀ صورت تجویز این نمودند)^(۲) بواسطۀ آن بود که از معادات صمیمی دل در اهانت و قتل گروه مخالف بخته بودند - و برای انتظام ظاهری و برآمد حاجات خویش معارضۀ آن مبلغ قرار داده جزیه نام نهادند^(۳) - تا کامروای مقصود خویش گردند - و هم منفعتی حاصل شود - امروز (که از میامین فرط خیر اندیشی و وفور عاطفۀ والای فرمانروای زمان آنافکه در کیش دیگر اند چون یکجہان یکدین^(۴) از تہ دل کمر خدمت و عقیدت ہر میان جان بسته در ارتقای مدارج علیای دولت اهتمام دارند) چگونه این اصحاب تباین را (که اساس آن بمحض تقلید است - و ارادت و عقیدت در آنها نقد)^(۵) بران^(۶) گروه سابق (که عداوت جانی در میان بود) قیاس نموده در قتل و اهانت این طایفہ کوشیدہ آید - و نیز باعث عمدہ ہر اخذ این وجہ در زمان پیش فرط احتیاج منتظمان و معاونان بمصالح و اسباب دنیوی بود - تا بدین روش وسعہ در معاش بدید آید - امروز (کہ ہزاران گنج در خزینہ انتظام بخش جہان^(۷) بدید است - و ہریک از ملازمان عتبہ اقبال را غنائی و بسرے عظیم حاصل) چگونه منصف دانای مییز دل برگزین این مال نهد - و بصلاح موهوم بر فساد مجزوم اقدام نماید •

و از جلائل وقائع سزا یافتن ابوالمعالي ست - و شرح این واقعہ عبرت بخش دولت آرای آنست کہ [چون ابوالمعالي بہ نیت تباہ کابل رویہ رفت - و عسکر منصور (کہ بتعاقب و اخراج او از ممالک محروسہ متعین بود) از پنجاب گذرانند مراجعت نمود] این بے سعادت از حوالی سند عرضداشتہ (متضمن نسبت توجہات قدسیہ حضرت جہانبانی جنت آشیانی) بماء چوچک بیگم والدہ میرزا محمد حکیم (کہ رتی و فتق کابل برای رزین او تمشیت می یافت) فرستاد - و شرح خسران احوال خود را ضمیمہ آن ساخته عریضہ را باین بیت معنون گردانید • • شعر •

ما برین در نہ پی عزت و جاہ آمدہ ایم • از ید حادثہ اینجا بہ پناہ آمدہ ایم

ماء چوچک بیگم بعد از اطلاع بر فحوائ عریضہ در وادی او با مردم اعتمادی خود کنگاش نمودند جمع کوتہ اندیشان ناقص تدبیر و صاحب غرضان بیدولت خیانت در مشورت نموده خاطر نشان بیگم کردند کہ شاہ ابوالمعالي از سادات کرام ترمذ است - و فرمانروایان مغولستان و سلاطین کاشغر

(۲) نسخہ [ی] نمودہ اند - و در [چند نسخہ] نمودہ بودند (۳) نسخہ [ح] نہادہ بودند (۴) در

[بعضی نسخہ] و منفعتی نیز حاصل شود (۵) نسخہ [ح] ہم کیش (۶) نسخہ [ی] درینہا (۷) در

[بعضی نسخہ] بدان (۸) نسخہ [ب د ح] جہانیان (۹) نسخہ [ح] چون او بہ نیت (۱۰) نسخہ

[د] معاودت (۱۱) نسخہ [۵] حشمت •

حرکتِ مواری اسبِ نداشت (بیشتر در سَکاس که کشتی بر است آرام گرفته طی مراحل میفرمودند و چون ظلِ چتر نور پرورد بر ساحتِ حدودِ دارالخلافتِ آکره شعله افزای شد عالمیان بفرقِ قدمِ سعادت پیوند شاهنشاهی بتازگی جان تازه یافته بفرقِ اخلاص شناختند - و بدولتِ استقبال فایز شده نثارها بر حواشی موکبِ عالی ریختند - و بر سلامتِ ذاتِ معدلتِ سماتِ شکرِ مواهبِ الهی بتقدیم رسانیدند - و آنحضرت در بیستمِ بهمن ماهِ الهی موافقِ یکشنبه پانزدهم جمادی الاخری بدولتخانه مقدس نزولِ سعادت فرمودند - و بداد و دهش اشتغال نموده و در مہائی سلطنت و رعیت پروری قوانینِ متقنه نهاده جهان آرای بودند - و مستعدانِ هفت اقلیم در نظرِ سعادت بخشِ شاهنشاهی از مکامنِ قوتِ بمواردِ فعل ظهور فرموده از اسبابِ دولت افزائی میگشتند - و سیه روزگارانِ مدبر سزای خود یافته بکتمِ فذامی شناختند - و جهان از خس و خاشاک بے اعتدالان پاک شده اعتدالی طبیعتِ بهار یافته بود *

آغاز سال نهم الهی از جلوس سعادت قرین شاهنشاهی

یعنی سال آذر از دور اول

در قرب این هنگام (که از ورودِ موکبِ اقبالِ شاهنشاهی بمستقرِ خلافتِ گلستانِ روزگار بتازگی برگ و نوا یافته بود - و مزاجِ اقدس بر مرکزِ اعتدال آمده در نشو و نمای بهارستانِ عدالت توجه داشت) بهارِ نشاط افزای در آمده تهنیتِ صحتِ عنصرِ مقدس رسانید - و بعد از انقضای سه ساعت و بیست و هفت دقیقه از شبِ شنبه بیست و هفتمِ رجب (۹۷۱) نصد و هفتاد و یکم نیرِ هالمتاب به بیتِ الشرفِ حمل با هزاران سعادت تحویل نمود - و طبیعتِ عالم بطراوتِ تازه گرائید *

* شعر *

دورانِ بهارِ رنگ و بو داد * گلدسته بدستِ آرزو داد

گل کرد بهارِ عشوه سازان * جوشید دماغِ عشقِ بازان

سیراب هوا چو مغزِ دانا * دورانِ چو مزاجِ دل توانا

زان گونه در ابرِ در چکانی * کز مغزِ خرد چکد معانی

و از جلائلِ بخششهای والای حضرتِ شاهنشاهی (که در عنفوانِ این سالِ دولت افزا بظهور آمد) بخشیدنِ جزیه است در وسعتِ آبادِ هندوستان - اندازه مقدارِ آن مبلغ را که تواند گرفت - چون نظرِ درویشِ شاهنشاهی بر نظامِ عالم بود در امضای این حکم (که سرمایه انتظامِ عالمیان تواند بود) توجهِ موفور فرمودند - و با عدمِ خواهشِ اعیانِ روزگار و ظهورِ چندین منافع و گفتگوی بسیار

(۲) نسخه [ی] از جلوس مقدس حضرت شاهنشاهی *

سنگ انداخته باشد - و باوجود چنین زخم کمال ثبات ورزیده بدستور سابق برسمند گران رکاب سواره بدولتخانه توجه فرمودند - و (چون حراست ایزدی و دعای مقبولان الهی حاظ و حارس بود) زخم کارگر نیامد - و جراحات قوی نیفتاد - حاذقان عیسی دم بچاره سازی و مرهم پردازی متوجه شدند علی الخصوص خضرخواجه خان و حکیم عین الملک باهم اتفاق نموده آن جراحات تازه را بخشک بند قرار دادند - هر روز فتیله تازه می نهادند - تا آنکه در یک هفته روی باندمل و التیام نهاد و صحت کامل بمنصر قدسی روی نمود *

و از غرائب امور قصه سگ پادشاهی ست - و آن ماده سگ بود مهوه نام - درین برآمدن از دارالخلافه اگر در محل مقدس میبرد - از تاریخ سنوح این قضیه هایل انار ملال و وحشت ازو بظهور می آمد - و هنوز ازین قضیه خبر نریده بود که آگاهی یافته خود را تا هفت روز از خوردن و آشامیدن باز داشته بود - و مظهر چنین حقیقت و وفا گشته - آری هر کرا نظر بر جمال جهان آرای این برگزیده جهان افتاده باشد امثال این امور ازو بدیع نیست - علی الخصوص از سگ (که بحقیقت و وفا مشهور آفاق است) چه درر باشد *

اگرچه (حضرت شاهنشاهی بمقتضای دربینی و پرده پوشی فرصت آن ندادند که تشخیص حال این تبه کار نموده آید) اما این قدر مشخص شد که این بے باک آهنین دل از غلامان پدر شرف الدین حسین میرزا بود - و قتل فولاد نام داشت - و آن نمک بحرام او را از جالور باندیشه تبه همراه شاه ابوالعالی ساخته بود - و چون او از هندوستان فرار نموده روانه کابل رویه میشد این بے سعادت را باین کار فرستاد - و برای هلاک خود ناوک فتنه بر کمان قضا نهاده اسباب شقاوت ابدی سرانجام داد غافل ازین معنی که هر کرا ایزد بنده نواز نواز اندیشه تبه بدولتان را در سراق صیانت او چه مجال گذار باشد - بلکه هرچه از بداندیشی بخاطر شان راه یابد وبال و نکال آن هم درین نشاء بآنها رسد و چگونه رسد که نه اثر از ناموس و عرض گذارد - و نه قدر از جان و مال و خان و مان را فرصت دهد - چنانچه دیده در این انصاف مند (که روزنامه سلطنت بے گزند این خدیو مقدس مستبصرانه مطالعه کرده اند) حال مخالفان این دولت خدا داد را نیکو دانند - که چگونه مورد هزار گونه بلا گشته بمغاک هلاک فرو رفته اند - اگر یک یک بشمارم دران باب کتابه علیحده باید پرداخت اگرچه درین شگرفنامه در هر جا ایمان بحال این کور باطنان و مکاتبات اعمال شان رفته *

چون صحت کامل وارد مزاج اقدس شد یازدهم بهمن ماه الهی موافق جمعه ششم جمادی الاخری موبی عالی بدارالخلافه اگر نهضت فرمود - و بآهستگی منازل قطع میشد - با آنکه جراحات اندمل یافته التیام تمام حاصل شده بود بملاحظه آنکه (هنوز قدری روی زخم تازه بود - و تاب

بیست و نهم دی ماه مزبور موافق بیست و پنجم شهر مذکور^(۲) آن بلد فاخره بنور مقدم شاهنشاهی
فروغ آسمانی یافت - و ابوالعالی از فرسطوت شاهنشاهی و علو اقبال روز افزون این دودمان عالی
در هندوستان زیاده برین قرار بفتنه انگیزی نتوانست داد - بار ادبار بکبل کشید - و فتنه (که
برمد چشم بیدار شده بود) بخواب گران رفت - و جهانیان بدعای دوام دولت روز افزون دست
بدامان فلک زدند - چون (روزگار کاج چشم در رواج باطل و رونق ناحق شناسان کمین جوی
و فرصت طلب است) پیوسته بزرگان پاک سرشت و پاک خدا شناس را ازان بداندیش چشم زخمی
رسد - و بحفظ الهی از مکاره آن محفوظ بوده سعادت ازلی در ترویج حق برغم بداندیشان اهتمام
فرماید - و سنت^(۳) الهی بران رفته که هرگاه خواهند (یکم را بشادیهای بی منتها اختصاص دهند
و بدولتهای بلند و مرتبتهای ارجمند ارتفاع بخشند) نخستین او را مورد اندوهِ و مظهر درده
گردانند - تا شکر نعمتهای ایزدی بهتر ادا نماید - و آن غم سپند جمال جهان آرای او باشد
و از ظلال این معانی آنکه موکب حضرت شاهنشاهی در دارالملک دهلی نزل اجل فرموده
معصرت پیرای خاطر اقدس بود که روز بهمن دوم بهمن ماه^(۴) الهی موافق چهارشنبه بیست و هفتم
جمادی الاولی زیارت مرقد منور^(۵) شیخ نظام الدین اولیا (قدس سره) توجه فرموده بودند - از انجا مراجعت
نموده روی بمخیم اقبال داشتند - چون^(۶) بچهار سوی شهر آن شهنشاه دولت رسید یکم از خون گرفتهای
کافر نعمت نزدیک مدرسه ماهم^(۷) آنکه ایستاده بود - چون^(۸) ازان بدخواه بداندیش پیشتر توجه فرمودند
تیر غدر از کمان فتنه پرکش کرده بجانب آن قبله عالم (که پشت و پناه دولت و اقبال است)
انداخت - چنانچه بر کتف راست آنحضرت رسید - و قریب بیک وجب نشست - و غریو از نهاد
زمین و آسمان برخاست - جانسپاران هر سر آن خطابین کچ نظر ریختند - و میخواستند که تشخیص
حالی او نموده آن بیدولت را بخاک فنا نشانند - اشاره عالی بنفاد پیوست که او را زود از هم گذرانند
که مبدا جمیع از خانواده اخلاص را درین امر متهم گرداند - در ساعت آن خون گرفته را پاره پاره
ساختند - هرچند (خاطر اصحاب اخلاص بلکه دلهای معامله دانان ظاهر بین شرحه شرحه شده
در چاره سازی اضطراب داشتند) اما آن پادشاه صورت و معنی بر مصدق و تمکین بوده تسلیم
بواطن اخلاص نهادان میفرمودند - و مقریان رکاب جاه و جلال باشارت معلی تیر را برآوردند - و از زبان
اشرف شنیده ام که میفرمودند که نخست چنان متخیل شد که مگر از بامی نا دانسته شخصی ریزد

(۲) در [بعضی نسخه] مذکور - و در [بعضی] الهی (۳) در [بعضی نسخه] مزبور (۴) نسخه [۵]
پاک میرت (۵) نسخه [ج] مشیت (۶) در [چند نسخه] شیخ نظام اولیا (۷) نسخه [ح] بچهار
سوی شهر رسیدند یکم (۸) نسخه [ح] همین که ازان (۹) نسخه [ح ط] پرکش •

جارج حقیقتی و لنگه یونانی را از تهرانی گزیده اندیشه قدری بخود راه دادند - و داناقلی نام
 حرامنکه جدا شده بتعجیل پیش رفت - و خود را بابوالعالی رسانیده کیفیت حال را خاطر نشان
 کرد - ابوالعالی در میان درخت زارسته توقف نموده انتظار فرست میجست - بمجرد رسیدن
 این داوران حقیقت گزین از کهنه گاه برآمده تاخت - و آن نفاق پیشهای بیوفا بموجب قرار داد
 خود بهم متفق شده بروی صاحبان خود شمشیر کشیدند - احمد بیگ و اسکندر بیگ داد مردانگی
 داده جمع کلیر را از مخالفان بداندیش بر خاک هلاک انداختند - و خود نوز شریف و اسپین
 شهادت کشیده نیکام ازل و ابد شدند - و شاه ابوالعالی از آی آی عساکر قاهره رو بگریز نهاد
 چون در پرگنه جهنجهون^(۲) رسید شهادت آنجا دروازه قلعه را بسته بمحاربه پیش آمد - و فدای راه
 نمکسفاسی شد - ابوالعالی از آنجا بمحاصر فیروزه آمد - بایزد بیگ ملازم منعم خان در حراست
 آن قلعه اهتمام محتسمن بجای آورد - و آن سگ دیوانه از آنجا هم خایب و خاسر شده بیراهه
 کابل رویه روان شد - درین اثنا موکب عالی حضرت شاهنشاهی بوسم شکر در صحرای متهرا
 (که در پانزده شازده گروه دارالخلافه آگزه است) نشاط آرا بود که حقیقت آمدن شاه ابوالعالی
 و کیم روی و بد کرداری او بعرض مقدس رسید - در ساعت جمع از امرای عقیدت مند مثل شاه
 بداف خان و تاتار خان و رومی خان را حکم فرمودند که سر در دنبال این بیعت دولت نهاده تا او را
 بدست نیارند پای از تکپری باز ندارند - تا غبار فتنه بگلرگی بنشیند - و عالمیان بآسایش گرایند •

نهیست موکب اقبال شاهنشاهی بصوب دهلی - و لیچتر سعادت سایه انداختن^(۳)

بر سلامت آن شهر - و رسیدن خار چشم زخم بگلبرگ عنصر شاهنشاهی

و بسهم سعادت قران گذراندن - و توین صیانت ایزدی بودن

چون [در جمیع اطوار آرامش عالم و آسایش عالمیان پیش دید فیض الهام پذیر حضرت^(۴)
 شاهنشاهی سعه - و خلاصه تویت در معاملات عربیه (مثل شکر و غیره) آنکه بر حقائق احوال
 خلایق بے مداخل اصحاب غرض و شوائب ارباب کذب و ریا آگهی یابند - و بمقتضای دولت بیدار
 لوازم پاسبانی جهانیاں بوجه دلخواه صورت بدهد] درینوقت (که غبار انگیزی شاه ابوالعالی
 بمصالح اقبال رسید) روز آسمان بیست و هفتم دی ماه الهی موافق شنبه بیست و سیوم
 جمادی الاولی موکب گیتی گشای بجانب دارالملک دهلی نهیست فرمود - روز مارا صفند

(۲) نسخه [ا ب ط ی] جیحون - و نسخه [ه] جهنجون - و نسخه [ح] جهنجون (۳) نسخه [د]

بخیر و سعادت - و نسخه [ط] و مله سعادت انداختن (۴) در [اکثر نسخه] پیوند (۵) نسخه

[ح] پاسبانی و جهانپانی بوجه •

خود را می‌رسانم - و اگر اینجا کاره از پیش نرود خود را بکابل رساند - و آن حدود را مامی خویش دانسته فرصت جوی شود *

شاه ابوالمعالي ببطان ذاتي و اغواي شرف‌الدین حسین میرزا متوجه حاجي پور شد - که عیال حسین قلی خان و سایر امرا آنجا بود - چون بحوالی حاجي پور رسید قابوی دست برد نیافت چه احمد بیگ و اسکندر بیگ خویشان حسین قلی خان بموجب رخصت درگاه معلی از عقب آنجا رسیده بودند - و این جوان پریشان دماغ بخت برگشته چون از حاجي پور مایوس شد عنان فتنه بجانب نازنول تافت - و در آن هنگام نازنول از تغیر خالصه شریفه بشجاعت خان مقرر شده بود و قویم خان پسر او حکومت آنجا داشت - و میرگیسو عامل خالصه در صدد آن بود که جزوی خزانه پادشاهی را (که آنجا بود) برداشته بدرگاه معلی آید - و بواسطه اختلاف گماشتگان معمل و معزول لوازم احتیاط از دست داده بغفلت میگذرانیدند - تا آنکه صبح (که ناظران مهمات آنجا در خواب غفلت بودند) آن کافر نعمت با چندی از ارباش رسیده آمد - قویم را همت یاری نکرد - و عاری گزین بر خود پسندید - و میرگیسو توفیق جان نثاری نیافته گرفتار شد - جزوی از نقود بدست آن مدبران قلاب افتاد - و شهر را نیز غارت کردند - و حسین قلی خان چون از آمدن این بدست آگاه شد صادق خان و اسمعیل قلی خان و جمعی را باستعجال روانه ساخت - که مبادا آسیب باغروق^(۲) او (که در حاجي پور است) رسد - فرستاده‌ها باهتمام خود را چون بحدود حاجي پور رسانیدند ظاهر شد که آن بخت برگشته بجانب نازنول شتافته است - بآن صوب متوجه شدند - احمد بیگ و اسکندر بیگ خبر فوج منصور شنیده خود را بمعسکراقبال رسانیدند - و چون بدوازه کردهی نازنول رسیدند خانزاده محمّد برادر ابوالمعالي (که او را بزبان عامه شاه لوندان می‌گفتند - و از جایگیر خود برآمده بدیدن برادر میرفت) دوچار شد - و این طور صید در قید اولیای دولت درآمد *

شاه ابوالمعالي رسیدن بهادران نصرت‌قرین شنیده از نازنول فرار نمود - دلاوران باد صولت کوه صلابت تیزتر راندند - چون بمقام دهرسو رسیدند دو شتر بار زر سفید (که از عقب آن سیه بخت میبردند) بدست مردم اسمعیل قلی خان و احمد بیگ افتاد - و میان قلچچیان زر دوست بر سران نزاع شد - و بآن کشید که میان صاحبان ایشان گفت و گوئی پدید آمد - و چون درین روز راه بسیار رفته بودند در قصبه دهرسو فرود آمدند - و احمد بیگ و اسکندر بیگ بواسطه غبار خاطر (که طاری شده بود) پیشتر رفته منزل گرفتند - وقت سحر قدری پیشتر از کوچ کردن صادق خان و اسمعیل قلی خان بهمراهی ایشان مقید نشده ابلغار کردند - بعضی از بدخشیان و جمعی از ماوراءالنهریان

خواجه را مقید ساخته بهایه سریر اعلیٰ فرستاد - هر چند (کوتاه بیدان روزگار در نابود ساختن خواجه بدلائل و براهین اهتمام داشتند) اما آنحضرت (که جوهر شناس نفوذ انسانی اند) در خواجه استعداد کار در یافته جان بخشی فرمودند - و چندگاه عمل داری پرگفته پرسرور بار مقوض شد - و از حسن کفایت - برتبه دیوان بیوتات رسید - و از آنجا باین مرتبه عالی استسعاد یافت - بنام جوهر شناسی ناقد دربین را که از خاکستان لعل و یاقوت بیرون می آرد - و آنرا پیرایه بخت^(۲) دولت میسازد •

آمدن شاه ابوالمعالي بار دیگر - و فتنه انگیزی نمودن

و آواره محرابی ادبار شدن

چون این جهان آرا میخواست (که عظمت صوری و شوکت معنوی خود و زمان را خاطر نشان خرد و بزرگ گرداند - و پایه اعتلای اعلام دولت روز افزون او را ارتفاع آسمانی بخشد - تا هم نشاء ظاهر سرانجام دلپذیر یابد - و هم گمراهان بادیه ضلالت اهتدا بشاه راه سعادت یابند) لاجرم بیشتر از آن بدخواهان این دولت را بگوئیستی و نشیب زبونی درآورد - و چون (افسر آرای سلطنت را معدن صروت و مردمی گردانیده از استلذاذ عفو جرائم خوش وقت دارد) ناگزیر بمقتضای قدرت کامله بداندیشان دولت خدا داد را باهتمام خود شان در گرداب هلاکت و موج خیز شقاوت اندازد - و مصداق این سر بدیع (که جز دانا بآن پی نبرد) حال خسران مآل شاه ابوالمعالي ست - که نه حد مرتبه خود می شناخت و نه قدر عفو پادشاهی میدانست - نه دل اخلاص گزین داشت و نه عقل معامله دان •

در وقایع سابق گذارش یافت که این بد مست تیره رای مکرراً مصدر اعمال ناشایسته شد و بمقتضای مکارم ذاتی شاهنشاهی از کشتن نجات یافته مشمول عواطف گشت - و بجهت اصلاح حال او و آرامش خلایق او را بمکه معظمه فرستادند - درینوقت از اماکن شریفه (که بایسته حسنات تحصیل کرده) شراره شرارت را در خرمن اعمال انداخته و مورد سیآت گشته باز باندیشهای نادرست بممالک محروسه (که بانوار عدالت حضرت شاهنشاهی منور بود) روی آورد - و بخیال فتنه انگیزی و فساد طرازی در گجرات توقف ناکرده بسمت آگره و دهلی روانه گشت - و چون بجالور رسید میرزا شرف الدین حسین را (که ادبار یافته دین و دولت بود) در یافته در فتنای خود تیزتر شد - و در تخیل باطل سری و سرکشی بیشتر اهتمام نمود - و شرف الدین حسین میرزا با او هم عهد و پیمان گشته تا سصد کس خوب خود را همراه او ساخت (مثل یار علی بلوچ و میر علی کولابی) که رفته در میان ولایت شوره و آشوب انداخته فتنه برپا کند - و قرار داد که اگر در همین جا مهم پیش رفت من هم

(۲) در [چند نسخه] بخت و دولت •

چون (خاطر اولیای دولت ابد پیوند نحوه از کار میزرا شرف الدین حمین جمع شد) همت در تسخیر قلعه جوده پور (که مستحکم ترین قلاع آن ملک است) بهشدت پوشیده نماید که رای مالدیو (که از اعظم راجهای هند بمرتبه و جاه و افزونی نوکرو بهیاری ولایت ممتاز بود) جای نشست او این قلعه بود - و بعد از انتقال او از حصار همتی چندر سین پسر خرد جانشین او شده این قلعه را داشت امرارفته بمحاصره او پرداختند - و رام رای پسر کلان رای مالدیو آمده داخل معسکر اقبال شد و از انجا باسلام عتبه علیه (که بوسه گاه سرافرازان آفاق است) سر بلندی یافت - و معین الدین احمد خان فرخودی و مظفر مغل و جمعی دیگر را همراه ساخته بکنک حسین قلی خان فرستادند - بتائید غیبی در اندک فرمتی آن قلعه مفتوح شد *

(۲) و از سوانح آنست که پایه قدر خواجه مظفر علی تربتی بخطاب مظفر خانی و خلعت وزارت دیوان کل ارتفاع یافت - تفصیلش آنکه چون (بیماری معدلت دولت افزای سعادت مقرون و حسن توجه و رزانت رای و متانت تدبیر حضرت شاهنشاهی سلسله ابد پیوند سلطنت انتظام تازه گرفت - و خلاصه امور جهانبانی و نقاوه مهام جهان گشائی سامان و سرانجام یافت) باوجود کمال در ریاضت مزاج روزگار و جامعیت مراتب کونی و الهی و عدم ملال در اشتغال بهمهات صوری و معنوی و نا احتیاج مندی بوزیر وکیل بجهت پرده گزینی و اختیار رسم پیشینیان (که سرمد چشم عوام است) و بجهت دور بینی و مزید احتیاط رای جهان گشای ممالک آرا مقتضی آن گشت که مسند والی دیوان بوجود مرده اخلاص نهاد خدمت دوست معامله دان مزین گردد - تا ذات مقدس همچنان در نقاب بے توجهی (که بهین طرز عیار گرفتن جهانیان است) بوده مهتات ملکی و مالی و تصرفات فعلی و قولی بر سیاق حق و سباق صواب فیصل یابد - و ساحت ریاض ممالک محروسه از رشحات کلک کفایت رشمش طراوت پذیرد - و توجه اقبال اساس حضرت شاهنشاهی در اوائل این سال الهی برای این کار بزرگ خواجه مظفر علی تربتی را برگزیده زنگ زدای جوهر استعداد او شد - خواجه بر جرم این خدمت سر بلندی یافت - و متکای دیوان بوجود او آرایش گرفت - و خطاب مظفر خانی نیز پیرایه این منصب والا گشت - و او شکر این نعمت جلیل را در خور استعداد خود آماده گشته در لوازم درایت و کفایت کار پردازیهایی نمایان بظهور آورد - و در ترویج معمور آباد خزانه (که راس المال سلطنت است) و ترفیه احوال رعیت و انتظام سپاهی (چنانچه مکفون ضمیر قدسی بود) اهتمام شایسته بتقدیم رسانید - و از نیکو خدمتی مهم وزارت او برتبه امارت کشید - و بوفور درایت و شجاعت صاحب سیف و قلم شد - خواجه ملازم بیرام خان بود - در هنگام تفرقه او دوریش اوزبک

(۲) نسخه [ح] و از سوانح دولت افزای این سال سعادت طراز آنست (۳) نسخه [ب ح] دیوانی •

بیعی ازین داشتیم - اما حوصله تنگ او تاب برداشت آن نیاروده زود از هم رفت - و عیار جوهر حقیقت او گرفته آمد - آنکه صلاح دید ضمیر گیتی پیرای حضرت شاهنشاهی چنان قرار یافت که یکم از خاصان بهاطاعت را بر سرکار ناگور تعیین فرمایند - که مبادا خواجه زاده بدمست بی جوهر بهجوم خوشامد گویان خانه برانداز فتنه دران ملک برپا کند - و غبار انگیز تفرقه خواطر سکنه آن ولایت گردد - و [چون پایه قدر مخلصان افزودن اعلام دولت بلند ساختن است - و برانداختن سلسله کافر نعمتان فتنه اندوز پس جمهور رعایا (که بدائع و دائع ایزدی اند) داشتن - بلکه آن سیه درونان تیره رای را شمع هدایت در شادراه گذاشتن] حضرت شاهنشاهی حسین قلی بیگ پسر ولی بیگ ذوالقدر را (که در پیشگاه بساط قرب معزز بود - و بدقائقی مزاج دانی و آداب خدمتگاری امتیاز داشت) پایه اعتبار افزوده بمنصب خانی مفتخر ساختند - و جایگزین میرزا شرف الدین حسین را باو مکرمت فرموده گوش نصیحت نبوش او را بنصائح دولت آور خرد افزا پر ساخته بجانب ناگور (که مقر و مقر میرزا بود) وداع فرمودند - و جمعی از مخلصان صفاکیش مثل اسمعیل قلی خان برادرش و محمد صادق خان و محمد قلی توقبای و میرک بهادر و چندی دیگر از بهادران جان سپار را بکمک او نامزد ساختند - و حکم معلی شرف نفاذ یافت که سهر و خط لازم نشاء بشری ست - اگر میرزا از خواب غفلت بیدار شده از کردار ناهنجار خود خجلت زده باشد او را مستمال الطاف شاهنشاهی ساخته بدرگاه مقدس آورند - و اگر داعیه های مدبرانه کافر نعمتانه داشته در خیال افساد باشد سزای او را در کنار او نهند - تا این معنی عبرت افزای سایر کوتاه اندیشان گردد - حسین قلی خان اهل و عیال خود را بقلعه حاجی پور فرستاده آماده این خدمت عالی شد - و بآئینه شایسته متوجه ناگور گشت چون لشکره مرید باقبال رسیده آمد میرزای ادبار یافته را فرصت سرانجام فتنه (که اندیشیده بود) بدست نیفتاد - ناگزیر قلعه اجمیر را به ترخان دیوانه (که از معتمدان او بود) سپرده بجانب جالور (که در تصرف خود آورده بود) رفته انتظار فرصت می جست - جنود دولت بنواحی اجمیر رسیده قلعه را محاصره کردند که راه پاک کرده پیشتر متوجه شوند - ترخان دیوانه عاقلانه پیش آمد - و بعد و قول داخل عساکر منصوره شد - حسین قلی خان قلعه را بمردم معتمد خود سپرده پیشتر روان شد شرف الدین حسین میرزا (که دین و دنیا را پشت داده بود) رو برو ایستادین را بخود قرار نداده از ممالک محروسه بدررفت - و ساحت آن ولایت از غبار او صاف شد - و قلعه میرتهه (که محکم ترین قلاع آنجا ست - و جیل باستصواب میرزا آنجا می بود) نیز بدست حسین قلی خان افتاد و بموجب فرمان پادشاهی آن قلعه بجمکال سپرد *

(۲) نسخه [ب ج] و فاکیش (۳) نسخه [ج] بشیرخان (۴) نسخه [ا ج] جمیل - و نسخه [ب] جمیل بیگ *

درین سال عزیمت حج را وسیله زیارت کعبه آستان مقدس ساخته متوجه ممالک هندوستان شد و میرزا شرف الدین حسین از ناگور (که از جمله جایگیر او بود) باستقبال شتافت - و همراه پدر بدرگاه معلی متوجه گشت - و چون بحوالی دارالخلافه آگره رسید بموجب اشاره والا اکثر امرا باستقبال خواجه رفتند - و چون بشهر نزدیک آمد حضرت شاهنشاهی نیز بنفس نفیس بقصد پیشواز برآمدند - و خواجه را ازین اجلال و اکرام کامیاب سرور ابدی ساختند - و بعزت تمام بدارالخلافه آورده بورود منازل احترام فرمودند - و بمکرم شاهنشاهی مراسم درویش نوازی بتقدیم رسید - و خواجه نفائس امتعه خطا و کاشغر بنظر اقدس درآورد - مدتی پدر و پسر بشمول عواطف قرب کامران بودند * و از سوانح عبوت افزا فرار نمودن میرزا شرف الدین حسین است از درگاه گیتی پناه - قاعده ایست قدیم که بزرگان الهی و فرمان فرمایان دیده در دل درویشان و درویش نژادان را بانواع تفقدات بدست آورده اند - و این قسم سلوک را (که هم بیهوش داروی مرد افکن است - و هم نوش داروی اهل بیت) که بملاحظه انتساب آبای کرام این مردم و گاه بواسطه عیار گرفتن جوهر حقیقت خود شان نسبت باین طایفه ظاهر ساخته اند - و اگر بدیده انصاف نظارگی شوند بر هوشمندان آگاه دل هویدا گردد که عنایات و مراحم شاهنشاهی (که به نسبت این پدر و پسر بظهور آمده) هر دو امر مذکور منظور نظر دور بین بوده است - و لهذا در اندک فرصتی انجمن آریایان اقبال پرده از روی کار میرزا شرف الدین حسین برداشتند - و حقیقت بے حقیقتی و بے جوهری او بر عالمیان بظهور پیوست - و چون ایزد جهان پرور میخواست (که صاحب این دولت ابدقرین را از تیره درونان بد نیت پاک ساخته بوجود مخلصان پاک عقیدت آرایش دهد) نقشه (که بهزار تدبیر نگاشته لوح وجود نشود) خود باسانی صورت می بندد - و اصحاب نفاق بپای کوشش خود از عتبه اقبال رفته در ادبار میزنند - از انجمله حال خسران مآل میرزا شرف الدین حسین است که از باد افکن دنیا ثبات پائی نورزیده از جای رفت - و خیالات جنون و اندیشه های مایه خوریا در سرش افتاد - و بتاریخ بیست و سیوم مهر ماه الهی بنوهم محض و اقتضای خبث باطن (که طینتش بدان مجبول بود) از عتبه قدسیه (که ملاق بزرگان هفت اقلیم است) گریخته بجانب اجمیر و ناگور (که بجایگیر او مقرر بود) شتافت بعضی تاریخ این سانحه را شش صفر یافته بودند *

و چون این حرکت شنیع معروض بارگاه معلی شد کمال تعجب و استبعاد فرمودند - و هر چند منتهای این توحش و ترعب از همدمان و همفشیان او استکشاف فرمودند (غیر از خبث درون و خبط دماغ امری دیگر از پرده بیرون نیامد - مگر بر زبان حقیقت گذار گذشت ما اراده تربیت او

(۲) در [بعضی نسخه] مشمول (۳) نسخه [ج] جهان آرا (۴) نسخه [ح] الهی موافق سه شنبه ششم صفر *

باستقلال متمکن ساختند - و سلطان آدم و بحرش را با وسپرده برگشتند - کمال خان از انجا (که در ثبات عقیدت و رسوخ خدمت درگاه والا ثابت ارکان بود) بدولت (که در خیال او نمیگذشت) کامیاب شد لشکری را بجای (که قدم با ریس آمدن نبود) فرستاد - و سلطان آدم را مقید نگاه میداشت تا حیات طبیعی سپری کرد - اگر حکم پادشاهی را (که هر آینه از واردات سوارسیست) گردن می نهادند باین روز به گرفتار نمیگشتند - و اگر بنصف از ولایت قناعت میکردند ببلای حرمان کل مبتلا نمی شدند از شامت آن نافرمانی و عدم انقیاد حکم پادشاهی (که مرآت حکم الهیست) اساس زندگانی خود و خان و مان بریاد دادند *

و از سوانح آنکه خواجه معین بن خواجه خاوند محمود از کاشغر آمده به بساط هوس شاهنشاهی استسعاد یافت - المنة لله که بمیام اقبال روز افزون شاهنشاهی سال بسال و ماه بماه و هفته بهفته و روز بروز (چنانچه آثار افزونی دولت و گشایش ملکی و معموری ولایات و ایمنی راهها و ارزانی نرخها بطور می آید) طبقات طوائف (از ترک و تاجیک و سهاوی و سرداگر و ملا و درویش و سایر اقسام انام) از هفت اقلیم پیشانی نیاز بدرگاه عالم پناه سوده کامروای صورت و معنی میکردند - ^(۵) از انجمله دریغوا از حدود کاشغر سلاله اصفیا خواجه معین آمده بموصل بساط اقدس مشرف شد - خواجه پسر خواجه خاوند محمود است - و خواجه خاوند محمود پسر خواجه عبدالله که بخواجهکن خواجه اشتهار دارند - و پسر بیواسطه هدایت مآب ناصرالدین خواجه عبیدالله اند - و خواجه خاوند محمود از برادران و سایر اقوام بمزیت کمالات و تهذیب اخلاق ممتاز بود - و در ایام شباب بعد از آشنائی علوم متعارفه قدم هر فریفت نهاده بپای همت سپهر عراق و خراسان نموده بشیراز رفت - و بعد از استغاده علوم حکمیه هر حوزه درس علامه الزمانی مولانا جلال الدین محمد دوانی بمصرفند معلومت نمود و در فترات ما وراء الظهر بجانب ترکستان و مغلستان رفت - و در زمای طلوع نیز اقبال حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی از طرفان بکاشغر آمد - و از انجا بقصد دریافت مجالست آنحضرت بدرالاهلته آگره رسید - و بتوقیر و تعظیم پادشاهی صدر نشین محافل قدس گشت - و در ایام تفرقه هندوستان بمکابل آمده اقامت فرمود - خواجه را دو پسر بوده است - یکم خواجه قاسم - و دیگر خواجه معین - و خواجه معین در ایام حیات پدر بزرگوار خود بکاشغر رفته معزز و موقر بود - و عبد الرشید خان بی سلطان سعید خان رود خانه سنگ بشب (که بهنگ بشم مشهور است) ^(۷) بخواجه تکلیف نموده بودند - و خواجه (چون اعتبار پسر خود را میرزا شرف الدین حسین از انداز بیرون شنید)

(۲) نسخه [ح] و از سوانح این ایام آنکه (۳) در [بعضی نسخه] معین الدین (۴) نسخه [و ح ی]

می آمد (۵) نسخه [ی] میگردیدند (۶) در [بعضی نسخه] استغاده (۷) در [اکثر نسخه] تکلیف *

و اکنون سلطان آدم دارد (در بخش ساخته یگ^(۲) بخش بار مسلم دارند - و بردیگرے کمال خان متصرف گردد - و باین مضمون مناشیر سعادت بخان کلان و میر محمد خان و مهدی قاسم خان و قطب الدین محمد خان و شریف خان و جان محمد خان بهسودی و راجه کپوردیو و راجه رام چند (که جایگیر در پنجاب داشتند) شرف ارتفاع یافت - که اگر سلطان آدم درین حکم نایستد افواج قاهره از پنجاب بر سر آن ولایت رفته پاداش نافرمانی در کنار آن بیدولت نهند - تا عبرت جمیع صحرا پروردان وحشی سرشت گردد - کمال خان به نذل منتهای آمال از عتبه علیه به پنجاب آمد آمرای عظام بر طبق فرمان اقدس بسلطان آدم گذارش حکم عالی نمودند - آدم و پسرش لشکری نام (که حل و عقد کار و بار پدر بدست او بود) سر از اطاعت حکم جهان آرا پیچیده عذرهای بدتر از گناه در میان آوردند - و راضی نشدند که ازین تسلط معتار اندک فرود آیند - و کمال خان نیز بملک موروثی خود کامیاب گردد - امرا از فرط احتیاط صورت حال بدرگاه گیتی پناه معروض داشتند مجدداً منشور عدالت معنون بطغرای جلال و جمال رسید که با آنکه آدم در مرتبه اول رابطه عبودیت گسسته انقیاد ننموده بود باز وجود آن از انجا که مشمول عنایت پادشاهی ست اگر نیمه از ولایت را به برادر زاده خود گذارد نیمه دیگر را باو گذارند^(۸) - و اگر همچنین بر نافرمانی ثابت قدم باشد تادیب او نموده کمال خان را بر تمامی آن ولایت متمکن سازند - چون سرکشی او بظهور رسیده بود افواج قاهره نهضت نموده بولایت گهران درآمد - آدم همچنان بر سر جهل ایستاده در مقام مدافعه عساکر اقبال شد - و در حوالی قصبه هیلان جنگ عظیم در پیوست - و همچنانکه (جرأت و جلالت در سرشت طبقه گهران مرکوز است) قتال و جدال دست داد - اما از انجا (که همواره تأییدات ازلی قریب مرکب اولیای دولت ابد پیوند است) شعله تیغ نصرت نیام زنگ زدای معرکه ظلام گشت و آن وحشی نژادان سباع منش صحرای هزیمت طی کردند - و باقبال شاهنشاهی فتح (که طراز فتوحات عظیمه تواند بود) روی داد - سلطان آدم بدست هزیران عساکر والا دستگیر شد - و لشکری پسرش گریخته بکوهستان کشیر رفت - و چند گاه از خیل گم گشتگان بود - در اندک فرصت او را نیز اسیر ساخته آوردند - و تمامی ولایت گهران (که هیچ یک از فرمانروایان هندوستان تسخیر ننموده بود) بهمت والای قلیله از اولیای دولت قاهره مستخر شد - و بموجب منشور اقبال (که بتازگی رسیده بود) آمرای عظام تمامی ولایت گهران را بکمال خان داده او را در تمامی آن ولایت

(۲) نسخه [ج] یکم باو (۳) در [بعضی نسخه] بخان کلان میر محمد خان (۴) نسخه [ب ی]

خان محمد خان (۵) نسخه [ی ط] کنور (۶) در [اکثر نسخه] نایستد (۷) در [اکثر نسخه] شمول عنایت

(۸) نسخه [ح] و گذارند (۹) در [چند نسخه] مذکور است *

برو تافته جایگیرهای لایق یافت - هنگام محاربه خان زمان (که با پسر عدلی روی داد) در سرکار لکهنؤ
 پرگنه هندسه و نقشور و دیگر محال جایگیر او بود - و نیز بموجب حکم معلی جمعیت شایسته
 همراه برده شریک خدمت شد - و دران جنگ مرد آزمای ازو کارنامها بظهور آمد - و چون حقیقت
 حال از رامت گفتاران درست کردار بعرض اقدس رسید موجب مزید توجه عالی و باعث تضاعف
 اعتبار او گشت - چنانچه از فرط التفات فرمودند که کمال خان خدمت خود را بجای آورد - اکنون
 وقت عاطفت ماست - بهر مقصدی که داشته باشد کامیاب خواهد شد - درین وقت سعادت پرتو
 بوسائل واقفان بساط قرب معروض داشت که عاطفت حضرت شاهنشاهی در باره من زیادت
 از حالت من بظهور آمده است - اکنون از عواطف پادشاهی بمقتضای حب وطن امید ولایت
 پدر خود دارم - که (تا قضیه ناکامی مرا در پیش آمد - و در بند سلیم خان افتادم) ملک موروثی مرا
 عم من آدم متصرف است - و ازین عم هزاران عقده غم در دل دارم *

و شرح این قضیه مجملی آنست که سلطان سارنگ با شیرخان جنگهای مردانه کرد - آخر
 بمقتضای سرنوشت آسمانی او و پسرش کمال خان بدست افتادند - سارنگ را بقتل رسانید - و کمال خان را
 در قلعه گوالیار محبوس ساخت - و با وجود چنین فقرت^(۳) ملک اینها را بدست نتوانست آورد
 و حکومت الوس گهران سلطان آدم برادر سلطان سارنگ داشت - و چون کار شیرخان سپری شد
 و نوبت بمسلم خان رسید او نیز سعیهای بلیغ در گرفتن این ملک نمود - و سودمند نیامد
 و از غرائب آنکه نوبته سلیم خان زندانیان قلعه گوالیار را حکم سیاست عام کرد که ته زندان خانه را
 کاواک کرده و پر از داروی تفنگ ساخته آتش دادند - قوت آتش^(۴) باروت زور آورد که خانه را از جای
 کنده و با زندانیان بهوا برده جزو جزو و عضو عضو پراکنده ساخت - کمال خان دران میان بود
 قادر بر کمال او را ازین آسیب محفوظ داشت - و در گوشه خانه که او بود دود آتش نرسید
 و چون سلیم خان برین حراست ایزدی آگاه شد عهد گرفته او را خلاص ساخت - و ازان وقت
 سلطان آدم عم او استیلائی مطلق در ولایت خود یافت - و او روزگار بناکامی میکندراند - قادر اوائل
 اورنگ آرائی حضرت شاهنشاهی خود را بسته فتراک دولت ابد پیوند ساخت - و عمره کمر اخلاص
 بسته عرصه جان سپاری پیمود *

چون شرح ناکامی خود معروض داشته التماس موطن قدیم خود نمود حکم گیتی مطاع
 از مطلع عدالت پرتو صعود یافت که ولایت گهران (آنچه سلطان سارنگ در تصرف خود داشته

(۲) در [چند نسخه] عوارف (۳) نسخه [۱] فقرت - و نسخه [ب] قرب - و در [بعضی نسخه] قوت

و نسخه [ط] قدرت (۴) در [بعضی نسخه] بارود - و هر دو آمده است *

فروربرد - و هرکرا [شهرستان باطن (که نمونه ملک سماوی ست) باندیشه‌های تبار هوا و هوس خراب باشد] هرائینه بخلاف آن نتیجه بخشد - چراغ دولت او چون شعله خس کم بقا - و نهال اقبال او چون سایه درخت زود زوال باشد - اگرچه (هوشمند دانا دل را در امثال این مقدمات خود افزای دولت بخش احتیاج به تمثیل نیست) لیکن (چون مقصود ازین محمده نامۀ الهی رهنمونی عامه است) بجهت تربیت سرمۀ بیفانی غبار آلوده چشمان کوتاه بین (که همیشه بجهت مصالح گوناگون عالم از ایشان پُرباشد)^(۳) بجای دور و زمان گذشته نمی‌رود - واقعات قدسیۀ خدیو زمان خود را رقمزدۀ کلک تمثیل میگرداند *

و مجدداً آنچه (درین سال مبارک بظهور آمده موجب مزید آگاهی اهل دید و بآست دیده وری کوتاه نظران گشت) تسخیر ملک گنهران است - که میان دریای سند و بهت در شعاب جبال و اتلال و اغوار واقع است - چه در زمان پیش سلاطین هند با لشکر گران و استعداد فراوان زمانهای دراز صرف حصول این امنیت نموده‌اند - چون (جز ظاهر آرائی پیشه نداشته‌اند - و نیات ایشان بصحت نه پیوسته بود) مراد شان بر نیامد - و این عقده باهتمام شان گشوده نشد - چنانچه ایمان بدین در پیش رفته است - و اکنون (که عالم بحسن نیت و صفای عمل حضرت شاهنشاهی زیب و زینت یافته است - و از وجود جهان آرا افلاکیان مقدس و خاکیان نیازمند کامروای صورت و معنی^(۴) اند) این کار بزرگ (که از فرمان فرمایان هند پیش گرفته بود) بوسیله اتمام اقبال شاهنشاهی بوجه دلخواه صورت گرفت - و آن ملک بتصرف اولیای دولت قاهره درآمد - و شرح این عطیۀ کبری آنست که چون الوس گهر پیوسته لاف دولخواهی و بجهتی میزدند آن معدن مروت و فتوت جز چشم التفات بران ملک نمی‌انداخت - هرچند^(۵) (در آداب خدمت انسب آنست که بزرگان دیار پیوسته اگر در ملازمت نباشند گاه گاه بسعادت زمین بوس استسعاد یابند) سلطان آدم و کلانتران آن ملک (که مشمول مراحیم شاهنشاهی شده بودند) اصلاً لوازم خدمت بجای نمی‌آوردند - لیکن آنحضرت پاس اندک خدمتی (که در وقت از سلطان آدم بظهور آمده بود) داشته چندین تقصیرات ازین طوائف میگردانیدند - و ازان باز (که اورنگ جهانبانی بفرزات اقدس حضرت شاهنشاهی آرایش پذیرفت) کمال خان بمقتضای سبق خدمت و سابقۀ عبودیت این دودمان عالی (که نقش ضمیر این مردم بوده) روی ضراعت بدرگاه معلی آورده ارکان عبودیت موروثی را بوسیله زمین بوس والا مجدداً تاسیس داده دوام اعتصام رکاب نصرت قرین نمود - و پرتو عنایت

(۲) در [بعضی نسخه] احتیاج تمثیل (۳) نسخه [ط] بجای دور فرمان روایان گذشته (۴) در [اکثر نسخه]

آمدند (۵) نسخه [ط] هرچند آداب خدمت شایسته آنست *

افتخار دلوران و دلیران بدست خویش زنده گرفت - و باعث هزاران تعجب گشت - و دیگرے را جمع از بهادران پُر دل اتفاق نموده بدست آوردند - و در همین شکر عبادت را با عشرت یک رنگ ساخته معدلت آرای بودند که بموقف عرض مقدس رسید که از دیرباز است که در هندوستان رسم شده که ازین طبقات (که در معابد بجهت اقسام عبادات و تقریبات می آیند) حکام آن سرزمین باندازه حالت و ثروت مبلغ مخصوص میگیرند - و گرمی نامند بفتح کاف و سکون را - شاهنشاه خرد پزوه از فراخ حوصلگی و دور بینی و حق اندیشی تمامی آن نقود را (که کوررها میشد) بخشیدند و چنین اخذ اموال را ناستوده انگاشته بمنع آن یرلیغ مقدس بممالک محروسه اصدار فرمودند - در زمان باستانی از فارسائی بعضی و حرص اندوزی طایفه بمحض تقلید از دادار پرستان چنین خواهش بیجا می نمودند - و بارها بر زبان اقدس گذشت که هر چند بطلان گروهی مشخص گردد چون بے راه رفتن بران جماعت مشخص نیست در هر چه (آنرا وجه توجه بعبدی کبریای احدیت ساخته پرستش ایزد جهان آفرین می نمایند) چیزی خواستن و سنگ تفرقه انداختن ناستوده خرد خورده دان است - که هرائینه آن نشان ناراضماندی ایزدی خواهد بود - و چون خاطر اقدس از شکر و ابرداخت عزیمت آن شد که این هیزه کرده مسامت پیاده شتافته در یک روز خود را بدار الخلافه آگه رسانند - این عشرت پرور اقبال با مخصوصان قدم همت در راه نهاده یوسف محمد خان کولکناش و میرزا کوکه و سیف خان و شجاعت خان و میرعلی اکبر و حکیم الملک و دستم خان و شمال خان و مطلب خان و طبقه دیگر از ارباب اختصاص را همراه گرفتند - ازین ره نوردان اخلاص گزین غیر از میرعلی اکبر و حکیم الملک و شمال خان کسی دیگر همپائی نتوانست کرد *

فتح ولایت گکهران به نیروی همت عساکر اقبال

چون [عالم عنصری سفلی منتظم بصلاح عالم قدسی علوی ست - و نمونه ازین بوالعجب کار آنست که انتظام مهمات ملکی و مالی پادشاهان والا شکوه به نیت درست و اندیشه راست (که تلوع عالم علوی ست) منوط و مربوط می باشد] هر اقبال پناه (که از شوکت ظاهری و عظمت صوری از جای نرفته در آبادانی دلها اهتمام نماید - و همت را برفاهیت خرد و بزرگ گمارد - و همواره از دولتمندی ذاتی بقدر گنجایش مطابق نیت بعمل آورده خود را پاسبان جهانیان داند) ایزد دانا کارهای او را برآورده خیر گردانیده روز بروز آثار افزونی دولت و عظمت او بر همگان ظاهر سازد و مخالفان او هم از دوستان خود آزارها کشیده و باقسام نکبت و انواع بلایت گرفتار گشته سردرگم عدم

(۲) در [بعضی نسخه] بفتح کاف عربی و سکون رای غیر منقطه (۳) نسخه [ج ۵ ی] بدان

(۴) نسخه [ج] که پرتو عالم *

بعثت علیه ندارم - امید که رخصت مکه معظمه یابم - که گردِ تقصیراتِ خود را دران ارضِ مقدس پاک ساخته شایسته آستان بوس گردم - چون از بے طالعی قدرِ عنایت پادشاهی ندانستم دیدم آنچه دیدم - و اگر از بنده پروری رخصت نشود امیدوارم که چون در من بے سامانی راه یافته چندگاه در پنجاب قدرے جایگیر مرحمت شود - تا سامان کرده توانم شرفِ زمین بوس دریافت و چون عرضداشت را روانه درگاه ساخت در بگرام نتوانست بود - از آنجا بکنارِ سند رسید - و از اندیشناکی غنیم از سند عبور کرده در حدودِ ولایت گهران آمده نفسِ راست کرد - و روزے چند دران حدود توقف نمود - سلطان آدم لوازمِ آدمی گری بجای آورد - خان خانان در مقامِ حیرت آمده نه روی رفتن و نه رای بودن داشت - سراسیمه روزگار میگذراند - حضرت شاهنشاهی را چون پرتو اطلاع بر حقیقتِ احوال او تافت بر خلافِ عقلهای کوتاه اهل روزگار منشورِ عاطفت فرستاده بنصائح گرامی و مراحم گرانمایه او را از کلفت برآوردند - و در جواب عرضداشت او در باب جایگیر پنجاب حکم مقدس بنفاد پیوست که از روی عواطف پادشاهی جایگیرهای سابق (که کمتر از جایگیر پنجاب نیست - از سرکارِ حصار فیروزه - و سرکارِ اٹاو - و خیرآباد - و شاه پور - و کلانور و جالندهر - و اندری - و غیر آن) تغیر نداده ایم - و اگر معامله یورش گهران در میان نمی بود در لاهور هم هیچ مضایقه نمی رفت - اکنون بمجرد رسیدن فرمان متوجه ملازمت گردد - منعم خان بعنایات پادشاهی مستظهر شده متوجه اسلام درگاه معلی شد - چنانچه در اواسط سالِ هشتم الهی و اواخر (۹۷۰) نهد و هفتاد قمری بشرف بساط بوس استسعاد یافت - و عاطفت شاهنشاهی او را مغرور بحرِ مرحمت و معمور بر امتنان ساخت - و از چهره حالش گردِ خجالت و غبارِ ملالت پاک ساخته بنوازشهای پادشاهانه اختصاص بخشید - منعم خان شناسای مدارج کمال شاهنشاهی شده اندیشه خردانه رفتی کابل از سویدای دل برآورد - و یکدل و یکروی گشته کمرِ همت بخدمت والی شاهنشاهی بست - خاطرِ مقدس شاهنشاهی بودنِ منعم خان را میخواست - و او از ناشناسی و ناسپاسی دل نهاد این جا نمی شد - آخر پیرایه صلاح خود دریافته بصد نیازمندی معتکف عتبه اقبال شد - و سعادت کوب بختش روز افزون گشت - و بدرجات دولت عظمی ارتقا نمود *

و از سوانح آنست که خاطرِ عشرت‌پیرای حضرت شاهنشاهی متوجه شکارِ جانبِ مغرب^(۵) شد با جمعی از خامان بآن صوب نهضت فرمودند - و فنونِ شکار دلخواه شد - از انجمله روزی هفت شیر شکار آن شیر شکار شد - پنج تار را به تیر و تفنگ بخاک و خون برابر ساختند - و یک را آن سرمایه

(۲) در [چند نسخه] آدم گری (۳) نسخه [۵] آخر آنرا پیروایه (۴) در [اکثر نسخه] ارتفاع

(•) در [چند نسخه] متبره •

متوجه پیش شویم - که در لغات جنگ صورت بندد - اگر در مصائب غالب قدیم ازان چه بهتر و اگر نه گریخته خود را بقبائل میمند و خلیل میرسانیم - و از اینجا روی توجه بهلازم حضرت شاهنشاهی می آوریم - و خود را بحمايت درگاه والا می سپاریم - و اگر نه خان خافان بسیاستهای گوناگون انتقام برادر و پسر و برادرزاده خود خواهد کشید *

چون منعم خان به غلامان رسید خبر آمد که عیدی سرهست بجلال آباد آمده در استحکام آنجاست - تیموریکه و خواجه کلان و جمعی را بر سر عیدی فرستاد - عیدی قلعه را محکم کرده بجنگ پیش آمد - روز دیگر خان خافان متوجه محاصره جلال آباد شد - درین اثنا خبر رسیدن میرزا محمد حکیم و لشکر کابل رسید - جبار بر دی بیگ را (که در زمرة نامداران حضرت فردوس مغانی است) و درویش شده عمره میگذراند - و درین سفر همراه شده بود) پیش میرزا فرستاد - که شاید بجنگ مهم صورت یابد - و اگر ضرورت نیابد قرار دهد که جنگ روز دیگر باشد که متاعه روبروست - تیموریکه از فوج هراول جدا شده آمد که غلیم الدین ست - بفردا نیندازند که شاید غنیم شب بجانبه بدرود - و کار دراز شود - خان خافان بکوشش خود و اهتمام حیدر محمدخان (که هر دو عاشق کابل و مغرور شجاعت خود بودند) راه جنگ پیش گرفت - درین اثنا خواجه کلان (که سردار هراول بود) گشته شد - میرزا حسن (که در جوانگار بود) از جای خود نجنبید و قاتلان و جمعی (که در برانگار بودند) نیز توفیق خدمت نداشتند - و ابوالعالی تربیجی (که کابلیان باو خطاب زمینی خانی داده بودند) در گره اسبی خود تعبیه آتشباری کرده بود - تیرے ازان بجمله خساری رسید - و از هم گذشت - چون از کشته شدن خواجه کلان دل بای داده بودند درین مرتبه عثمان اردست داده پای نبات درزکاب نمائند - و نزدیک چهار باغ در مقام خواجه رستم این مصائب روی داد - و بجهت مجازات و مکافات لئال انصاری قدر چنانی نعتی و بانهرا غرور (که نکهتیده قرین خصلت انصاری ست) شکست بر منعم خان افتاد - و جمعی بے حقیقتی نموده بگالیل ملحق شدند - و تمامی اموال و اسباب منعم خان بتاراج رفت - بایزید بیگ (که یکه از معتمدان منعم خان است) تقریر میکرد که مقدار می لک تنگه از نقد و جنس همراه من بود که بغارت رفت - و اگر مردم بتاراج مشغول نمی شدند منعم خان هم گرفتار میشد *

منعم خان بگل و بر رخصه به بگرام آمد - و چند روز در اینجا بوده صلاح کار خود می جست آخر یاری قواچی باشی را با عرض داشت بدرگاه یکتی پناه فرستاده التماس نموده که روی آمدن

(۲) در [بعضی نسخه] منعم خان خانخانان (۳) در [اکثر نسخه] تریکه (۴) در [اکثر نسخه] نمانده

(۵) نسخه [ی] می هوا. روپیه از نقد و جنس (۶) در [بعضی نسخه] باروی *

چون سرگذشت ابرالفتح بفضیل بیگ رسید از سر اضطراب اسباب و اموال خود بدمد میرزا سنجر پسر خضرخان هزاره (که پسر این سنجر سکندر نام باو نسبت دامادی داشت) بار کرده خواست که خود را بالوس هزاره رساند - و باین اندیشه برآمد - بعضی از ملازمان میرزا خبر فرار او شنیده از دنبال شتافتند - و دستگیر کرده بقلعه آورده آواره صحرای عدم ساختند - و بعد ازین واقعه شاه ولی انکه کانل حلّ و عقد مهمات کابل گشت - و خود را از بیخردی عادل شاه خلن خطاب کرد و حیدر قاسم خان کوه بر را منصب خان خانانی داد - و خواجه خاص ملک خواجه سرا را اخلاص خان لقب کرد - و از خود سری و بیخردی لقبهای (که پادشاهان به بندهای خود مکرمت فرمایند) دادن گرفت - و بسعی خویش در فزای خود اهتمام نمود - و در اندک فرصتی بیگم قصد^(۲) غدری از وفهمیده بعدم آباد فرستادند - و به رای زبیر خود مهمات کابل پیش گرفته بجهت مصلحت رقت حیدر قاسم کوه بر را (که آبا و اجداد او در سلک امرای حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی و حضرت جهانبانی جنت آشیانی انتظام داشتند) وکیل میرزا اندیشیده برای انتظام مهمات مقرر ساختند - بجهت سیرابی سخن بدرازی کشید *

و بالجمله چون (شرح برآوردن غنی خان و کیفیت بی سرو سامانی مهمات کابل معروض بارگاه معلی شد) بخاطر نکته دادن دور بین حضرت شاهنشاهی رسید که منعم خان بودن کابل را بمیار میخواست - مناسب آنست که او را اتالیق میرزا محمد حکیم ساخته روانه کابل باید نمود که هم انتقام پسر خود را بکشد - و هم تدارک پریشانی احوال کابلیان نماید - و هم قدر عنایت و مرحمت شاهنشاهی بهتر ازین دریابد - بذابراین اندیشه صواب انما منعم خان را (که بر سر راجه مذکور تعیین فرموده بودند) از اداره باز گردانیده باین خدمت عالی رخصت فرمودند - و چندی از امرا (مثل محمد قلی خان برلاس - و حیدر محمد خان آخته بیگی - و شاه حسین خان نکدری و حسن خان برادر شهاب الدین احمد خان - و تیمور خان یکه - و جمعی دیگر از بهادران و یکه جوانان) نیز تعیین شدند - منعم خان چون (از تبه رانی قدر دولت حضور نمی شناخت - و پایه عنایات شاهنشاهی نیک در نمی یافت - و از کابلیان اعتباری نمیگرفت) این نقش را فوزه عظیم دانست و به مجرّد رخصت بسرعت تمام متوجه کابل شد - و از روی استعجال طی منازل و قطع مراحل نموده بجلال آباد رسید - و چندان توقف نکرد که امرای کمک بتمام باو ملحق شوند - و محمد قلی خان برلاس حاکم ملتان (که جمعیت تمام داشت) گردی ازو پیدا نبود - بیگم باستماع آمدن منعم خان باو باین کابل کنکاش کرده قرار دادند که اهل کابل را از سپاهی و اویماق فراهم آورده و میرزا را همراه گرفته

(۲) نسخه [ز] قصد غداری از فهمیده *

نمی تواند برد - و اگر نزدیکتر آید بحتمل که همراهان او (که عیال ایشان در شهر است) او را تنها گذاشته بروند - بلکه دستگیر کرده ببرند - حیران و مضطرب بر پشتۀ سیاهسنگ شامیانه زده ایستاد اهل قلعه توپ بجانب او انداختند - بحسب تقدیر تیر آن بشامیانه رسید - غنی خان از مشاهده آن هراسان شده بصد داغ حسرت و حرومان و هزاران درد آرزو و ارمان دل از خان و ملن و حکومت کابل برگزیده روی بجانب هندوستان آورد - بعد از رفتن غنی خان عفت قباب مهد علیا ماه چوچک بیگم مهمات کابل را متمشی ساخته وکالت میرزا محمد حکیم را نامزد فضیل بیگ نمودند - و چون نظرش از سرمۀ بینائی پرتو نداشت ابوالفتح پسرش به نیابت پدر مهمات و معاملات فیصل میداد و او را هم چون (شایستگی بزرگی نبود - و عقل دوراندیش معامله دان نداشت) در تقسیم جایگیر و قطع معاملات عدالت منظور نداشته بخردانه بسر میبرد - و از همه بدتر آنکه جایگیرهای چیده را برای خود و موافقان خود مقرر ساخت - و جاهای زیور را برای سرکار میرزا نامزد کرده مظالم غریب برای خود سامان نمود - از انجمله غزنین را بمیرزا خضرخان (که از سرداران هزاره است) داد - و بابوس بیگ را مقید ساخته باو سپرد - و او تمام اموال و اسباب باقی مانده او را گرفته بناکامی کشت - و هر که نه عقل صلاح بین داشته باشد (که بغرض آن در مصالح اعمال رود) و نه دیده بینا (که از دید احوال دیگران عبرت گزین شود) و نه مصاحبه خیراندیش دور بین (که بسخنی او اقتدا نماید) هرائینه درین سرای مکافات سزای لایق در کنار او نهاده آید - و لهذا چون دو ماه ازین معامله گذشت والدۀ ماجده میرزا و ملازمان قدیمی تاب این ستم شریکی و ستیزه کاری نیاورده کمر عریده بستند - و جماعۀ ازان مردم (مثل شاه ولی انکه و علی محمد اسپ و میرم خویشت شاه ولی و معصوم کابلی و سیوندوک و عیدقی سرمست و جمعی دیگر) در قصد بحر فضیل بیگ همدستان شده مترصد فرصت نشستند - تا شب بهمین داعیه او را بدر خانه طلبیده در خرگاه (که در محلی دیوان خانۀ چهل ستون نصب کرده بودند) مجلس شراب منعقد ساختند و پیاله را بگردش در آوردند - از شام تا نیم شب بانگ نوشانوش بود - درین اثنا چند نوبت ابوالفتح آهنگ بیرون رفتن کرد - اهل مجلس بتملق مستانه از مجلس برآمدن نگذاشتند - و این بدمصبت خون گرفته بشخیر از سنگ اندازی دوران - چون (وقت بدردی شب کشید - و کیفیت شراب زور آورد - و فرورفتگی خواب بار هم آغوش شد) جمعی (که خون ریزی او بخود مخمر ساخته بودند) شمشیرها کشیده بخرگاه درآمدند - و بضربات تیغ جان ستان کار او را تمام ساختند - و میرم بهادر خویشت شاه ولی سر او را بریده بر سر نیزه علم کرد - و جسدش را از بالای حصار پائین انداختند و غلغلۀ عظیم در کابل افتاد *

(که در دو گروهی کابل است) فرود آمد - فضیل بیگ و ابوالفتح پسر او و مردم غنی خان در استعداد جنگ شدند - تولک خان در یکتا که قصد او بجائی نمیکشد - و دست او بشهر نمیرسد - بحضه قانع شده حرف ملج و تقسیم ولایت در میان آورد - فضیل بیگ نیز بسبب استخلاص برادر زاده خود این معنی را غنیمت شمرده اکبر شهر را فرستاد - و از معموره پای منار تا حد ضحاک و بامیان (که قریب بخمس کابل است) باو مسلم داشت - و اطفای نایره آشوب کرده غنی خان را از جنگ او خلاص کرد *

* شعر *

در اندیش ای حکیم از کار ایام * که پاداش عمل یابی سرانجام

سلامت بایدت کس را میزار * ادب را در عوض نیز است بازار

غنی خان بکابل جای گرم ناکرده دفتر عهد و پیمان را بر طاقی نسیان گذاشت - و بجمعیت تمام بقصد انتقام بر سر او روانه شد - تولک خان صلاح وقت در بودن خود ندانسته با خویشان و مردم خود رو بدرگاه جهان پناه نهاده شاه راه هندوستان پیش گرفت - غنی خان با لشکر گران تعاقب نمود - چون تولک خان تاب ستیزه نداشت راه گریز پیش گرفت - و قریب بموضع ژاله (که از گذرهای آب غوربند است) لشکر کابل بار رسید - و جنگ در پیوست - آخر تولک خان تاب نیارده با پسر خود اسفندیار و معدودے از خویشان و نوکران مردانه از میان چندین لشکر برآمد - و بابای قوچین و معکین قوچین و چندے دیگر از ملازمان او بقتل رسیدند - و از آنجا غنی خان کامیاب برگشته بکابل آمد - و بساط تحکم و ترع مبسوط ساخت - و دست تطاول بر رعایا و سایر اهل شهر دراز کرد - و بخود رائی و خود آرائی پرداخت - و با آنکه (حقیقت بیسامانی سرکار میرزا محمد حکیم معلوم او بود) پروای آن نکرد - مردم میرزا و سایر اهل کابل ازین ممر تذکدل شده باتفاق فضیل بیگ و پسرش ابوالفتح کمر همت بدفع او بستند - اتفاقاً در همان ایام در قریه معموره فالیزها بکمال رسیده بود - هوای سیر فالیز از خاطر او سر برزد - غافل ازینکه گفته اند * مصرع *

* تو خریزه خور ترا بفالیز چه کار *

چون هنگام ادبار او رسیده بود بسیر فالیز رول شد - و شب آنجا توقف کرد - ابوالفتح بیگ و دیگر ناموران شهر فرصت یافته میرزا محمد حکیم را بالای دروازه آهنین آورده نقاره و نفیر بلند آوازه کردند - و غلغلّه عظیم از وضع و شریف برخاست - غنی خان از اجتماع این خبر سراسیمه^(۲) با معدودے (که همراه او بودند) بجانب شهر شتافت - چون بآن حوالی رسید دید که منصوبه طورے دیگر نشسته - ابولج موافقت مسدود است - و مداخل مخالفت مفتوح - و کارے از پیش

کوتوال را ہرسالت فرستاد کہ شاید بمکرو تزییر کارے بسازد - نام بردہا جواب دادند کہ توا از جانب حضرت شاہنشاہی بحکومت اینجا متعین نبودی - مردم از ستکاری و بے اعتدالی تو بتنگ آمدہ بودند - اکنون مناسب آنست کہ بسلامت بدر روی - و اگر میخواہی (کہ باز بریاست این ولایت برسی) بدرگاہ جہان پناہ رفتہ عیار خود را درست کن - و منشورِ والا از دیوان خلافت گرفتہ بیا - تا بموجب آن عمل نمودہ آید - درین گفت و گو بود کہ مردم ازو جدا شدن گرفتند - و چون ایستادن او بامتداد کشید و دانست (کہ رفتن درونِ شہر صورت نمی بندد - و نزدیک است کہ گرفتار شود) آخرهای روز برہنمونہ حمزہ^(۲) عرب و میر مغیث الدین نیشاپوری بجانب جلال آباد رفت - و تمام اسباب و اموالِ او را در شہر غارت کردند - و باعث دلیری کابلیان برین امر سرگذشت تولک خان قوچین است *

و شرح این قضیہ برسم اجمال آنکہ غنی خان (کہ مستی جوانی و اعتبار او را ہمیشہ شقاوت ذاتی شدہ بود) سود خود را در زبان دیگران دانستہ - و ہستیزہ کاری و ہرزہ درائی بسر بردہ و پایہ قدر مردم ندانستہ - و بد مستانہ سلوک کردہ - از انجملہ تولک خان قوچین را (کہ از دلاوران نامور و از مقربان بساط اقدس حضرت جہانبانی جنت آشیانی بود) بے سبب گرفتہ با جمعی از خویشان او در بند کرد *

بد با تو نکرد ہرکہ بد کرد * آن بد بیقین بجای خود کرد

تا آنکہ بعضی از ارباب ملاح درمیان آمدہ خلاص کردند - و تولک خان ازین بے آبرویی (کہ روی داد) بموضع ماما خاتون (کہ بجایگیر او مقرر بود) رفتہ و پای جرأت در دامنِ مہر پیچیدہ فرصت انتقام می جست - در خلالِ این حال قافلہ از جانب بلخ می آمد - غنی خان خبر قافلہ بہ چاریکاران شنیدہ با معدودے ہامتقبل قافلہ و انتخاب اسباب [سیر خواجہ سیاران را (کہ سرمنزست خاطر فریب) بہانہ ساختہ] از شہر بیرون رفت - و آنجا ہزم ہدمستی ترتیب داد و ترانہ خود پرستی ساز کرد - چون [تولک خان (کہ گاہ و بیگاہ در کمین انتقام بود) از ہر آمدن او آگاہ شد] فرصت را غنیمت دانستہ با جمعی از خویشان و نوکران از پی شتافت - نیم شبہ بر سر غنی خان (کہ خرد ہشراب و تن بخواب دادہ بود) رسیدہ بخت بگام و مید ہدام یافت - او را و شگون پھر قراچہ خان را دستگیر کردہ در بند کشید - و بسرزنش زبانی دل شوریدہ خود را (کہ از آشوب غم و غصہ پُر بود) خالی ساخت - و بگمانِ آنکہ (چون حاکم را بقید در آورده شاید شہر ہم تواند گرفت) از آنجا عنان تاب شدہ و احشام کابل را بخود متفق ساختہ در موضع خواجہ رواش^(۳)

(۲) نسخہ [ب] میر مرثی (۳) نسخہ [ی] روا می - و در [بعضی نسخہ] روشن *

دلیران به تیرو کمان تاختند * همه نیزه و تیغ انداختند
جهان گشت پُر ز ابر الماس ریز * شد از خاک و خون باد شنگرف بیز
و بعد از زد و گیر بے اندازه آصف خان غالب آمد - و غازی خان تنگوری را بابسپارے از سرداران نبرد
طعمه شمشیر خون آشام ساخت - و راجه رام چند شکست یافته بقلعه باندھو (که مستحکم ترین
قلاع آن ولایت بود) متحصن گشت - و غنائم بے پایان بدست اولیای دولت قاهره در آمد - درین اثنا
برسیله استدعا و استشفاع راجهای نامور (که بدوام خدمت حضور در بساط قرب پایه قبول
داشتند) فرمان جهان مطاع از درگاه معلی صدور یافت که راجه رام چند حلقه بندگی در گوش کرده
قرار بدریخت دولت زمین بوس داده است - اورا از زمره بندگان عتبه مقدسه شمرده پیرامون ولایت او
نگردند - بموجب منشور اقبال آصف خان از انجا مراجعت نموده بجایگیر خود آمد *

ذکر تعیین نمودن منعم خان خانخانان بکابل - و سوانحی که روی نمود

چون (باطن جهان آرای شاهنشاهی همواره توجّه اقدس بانتظام کابل و آنحدود و استخبار
سوانح آن داشت) درینو بمسامع علیّه رسید که فضیل بیگ برادر منعم خان باتفاق امیر بابوس
و شاه ولی اتکه و علی محمد اسپ و سیونج سیدی ماهی و خواجه خاص ملک و جمعی دیگر
عقّت قباب ماه کوچک بیگم والده میرزا محمد حکیم را بر بے اعتدالی غنی خان اطلاع بخشیده
در برآوردن او از عشرت سرای کابل کمال سعی بتقدیم رسانیده برآوردند - منعم خان را اتالیقی
میرزا محمد حکیم ساخته بکابل رخصت فرمودند - و تفصیل این سرگذشت آنکه فضیل بیگ اگرچه
چشمش از بینش بهره نداشت اما در گریز و شرارت همه تن چشم بود - و از حکومت برادرزاده خود
پیوسته بدچ و تاب داشت - و غنی خان ولد منعم خان در اصل از هوشمندی و سعادت منشی
بے نصیب بود - و با این همه سرمستی ریاست او را از پایه اعتدال انداخته بود - و بد مصاحبی
(که بدترین آفات آدمی زاد است) بکمند ادبار او را از غراز سعادت به نشیب شقاوت میکشید
از انجمله میرامانی و کل بابا بهره گویی و ژاز خانی سنگ راه سعادت او بودند - تا آنکه آنجماعه
مهد علیا بیگم را باخود متفق ساختند - و در اوائل شهریور ماه الهی سال هفتم غنی خان بسیر فالیز
بجانب زمره رفته بود - شهر را استحکام نموده در حصار را بر روی او بستند - و او یسل آراسته
در برابر دروازه دهلی آمده بر پشت سیاه سنگ ایستاد - و کاره نتوانست کرد - پهلوان عیدی

(۲) نسخه [ح] بسیار - و نسخه [ط] باندازه (۳) نسخه [ح] آستانبوس (۴) نسخه [ه] بائی -

و نسخه [ی] نامی (۵) نسخه [ج] و [جوگ] (۶) نسخه [ه] ره (۷) نسخه [ی] لشکر *

گلپای بهار پیچید - ساقیان وقت جرعه شوق بتازگی در کام روزگار ریختند - عندلیبان نیم مست
بمضرب منفار بریط نوازی آغاز نهادند *

بهر شاخ مرغ ارغنون ساخته • بهر نغمه گلبن سرافراخته^(۲)

ازان نغمه کو غارت هوش کرد • مغنی ترنم فراموش کرد

نیر اعظم بهزاران فیض و انضال بعد از انقضای نه ساعت و سی و هشت دقیقه از روز پنجشنبه
پانزدهم رجب (۹۷۰) نهمد و هفتاد و بیست و شش شرف تحویل نمود - و آغاز سال ایل الهی (که سال
هشتم از مبدأ تاریخ جلوس شاهنشاهی ست) بمعادلات و اقبال اتفاق افتاد - و عالم و عالیان را
طراوت تازه و نصارت باندازه بدید آمد *

و در مفتاح این سال فرخنده بتائید از د جهان آفرین (که چراغ افروز دولت ابد قوی است)
خواجه عبد المجید آصف خان را در جنگ راجه رامچند^(۳) و غازی خان تنوری^(۳) نصرت روی داد
و ملک پنه بدست تائید یافتند او مفتوح گشت - و شرح این قضیه دلگشا آنست که خواجه
عبد المجید دیوان را (که از غرور کاردانی خطاب آصف خانی خلعت امتیاز یافته بود - و از قلم
سیف تصاعد نموده در سلک جامعان سیف و قلم و صاحبان طبل و علم انتظام داشت)
سرکار کوه (که ولایت ست وسیع) جایگزین فرموده بودند - او بمقتضای کاردانی و کار طلبی خود
در مقام آن شد که ملک پنه را (که ملکی ست وسیع بسر خود) بتصرف در آورد - نخستین برامچند
(که از راجهای نامور ممالک هندوستان است - و پدر بر پدر فرمانروائی آن ملک کرده اند)
بنصائح ارجمند پیغام داد - که کلاه خود سری را از تارک نخوت نهاده حلقه عبودیت در گوش
اطاعت افکند - و در سلک خراج گذاران ممالک محروسه درآمده کامیاب امن و امان گردد
و غازی خان تنوری را (که برهمونی اخبار مسلک بغی پیموده پناه باو برده است) بدرگاه گیتی پناه
(که مامن عالیان است) فرستد - رامچند چون (هنوز برتر سعادت بر ناصیه بخت او نفاخته بود)
نصائح آصف خان را (که گوشوارگی گوی دولت او را شایستگی داشت) پنبه غفلت ساخت - و حرف
اطاعت و عبودیت موجب مزید نخوت و غرور او گشت - و از بخت برگشتگی آماده جنگ شد
آصف خان (که تائید یافته سطوت دودمان این دولت بود) با سلمان شایسته بر سر او رفت
و او باتفاق غازی خان تنوری با لشکره انبوه از راجپوت و افغان بجنگ پیش آمد - و دلیران
و بهادران جلدبین دست از جان شسته دل در ناموس بسته هفکله کازار گرم کردند •

(۲) نسخه [۱] سرانداخته (۳) در [اکثر نسخه] تنور (۴) نسخه [ب] ملکی ست عظیم بسر خود -

و در [اکثر نسخه] ملکی ست بسر خود (۵) یا کرده آید •

و از سوانح آمدن تان سین است بدرگاه مقدس شاهنشاهی - و تفصیل این اجمال آنکه چون (ذات مقدس حضرت شاهنشاهی جامع مراتب صوری و معنوی و حاوی مدارج کونی و الهی ست - چنانچه در هنگام سخن و ظهور معامله صاحبان هرن را گمان آن میشود که ذات مقدس غیر این فن بامر دیگر توجه فرموده - و همگی فطرت عالی صرف این کار شگرف شده) آنحضرت در دقائق موسیقی چون سایر فنون دانش (چه از اقسام نغمات و شعب فارس - و چه از اصناف سرود هندوستان) از روی علم و عمل یکنه ادواراند - چون [صیت نغمه پرداز تان سین (که از کلانوتان^(۲) گوالیار در صورت و عمل منفرد زمان بود) بمصاحبه علیه میرسید - و مذکور مجلس اقدس میشد که او زاویه آسایش خیال کرده در پیش راجه راجه پنه بسر میدرد] خاطر اقدس توجه فرمود که او در سلک مغنیان عشرت سادی اقبال باشد - جلال خان قورچی را (که از مقبولان بساط قرب بود) بجهت آوردن تان سین با مغنور استمالت پیش راجه فرستادند راجه از التفات شاهنشاهی سر افتخار باوج عزت رسانیده مقدم فرستاده را پیرایه سعادت خود دانست و مصحوب او پیشکشهای شایسته از فیلان نامی و جواهر گرامی بدرگاه گیتی پناه روانه ساخت و بآئین پسندیده تان سین را سامان لایق نموده خال رخسار پیشکش خود خیال کرد - و درین سال بسعادت زمین بوس افتخار یافته کامروا شد - و حضرت شاهنشاهی خوشوقت شده نقود انعام در دامن آمید او ریختند - و کلاه عزت او از همگان برافراختند - چون فطرت مستقیم و جواهر قابل داشت بدوام ملازمت و حضور بساط نشاط شاهنشاهی تربیت یافت - و در نغمه سرایی و مضامین بستن ترقیات عظیم او را روی داد *

آغاز سال هشتم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی - یعنی سال آبان از دور اول

درینولا (که خاطر همیشه بهار حضرت شاهنشاهی بنشاط نغمه پرداخته دوستداران این مشرب را^(۴) انبساط بخش بود) نغمه مقدم نوروزی بدلگشائی و جان افروزی بلند آوازه شد - و عشرت بزبان حال ترانه زن این مقال گشت *

وقت است که بوستان دم از نوش زند * صد نغمه تر بهار بر گوش زند
از آتش گل که باد صبح افروزد * خون در رگ مرغان چمن جوش زند
طبائع مرکبات بغیض جان پرور بساط در اهتزاز نشو و نما آمد - سرود مرغان چمن در گوش

(۲) در [چند نسخه] کلونتان (۳) نسخه [ی] حضرت شاهنشاهی (۴) در [بعضی نسخه] مسرت

(۵) در [چند نسخه] جهان افروزی *

با خرد قرار بودن نمی توانست داد - چنانچه دران روز هم قرار نموده بود - اگرچه عمده آن بود که بعد ازین واقعه از معامله ناخوشی بر خود این معنی را بسته بود که حلّ و عقد کارگاه این دودمان عالی و رتق و فتق جمیع مهمات ملکی و مالی بے شرکت احدی بحیطه اختیار و اقتدار او باشد و این معنی صورت نمی بست - لاجرم همواره سودای خام می بخش - و عزیمت فاصوب مصمم می ساخت - که از درگاه گیتی پناه (که وطن گاه سعادت مندان هفت اعظم است) گرفته خود را بعشرت آباد کابل (که پسرش غنی خان در آنجا حاکم بود) رساند - و دران بهارستان عاقبت باستقلال کامیاب فراخ باشد - تا آنکه در مرداد ماه الهی باین نیت نادرست از دارالخلافه فرار نموده راه دامن کوه پیش گرفت - و محمد قاسم خان میربحر همراه او بود - چون این قضیه بمسامع علیه رسید آنرا وقح نداده فرمودند که منعم خان جائی نگیرد - زود خواهد آمد - و هر چند (سامیان فرصت جو وقت یافته در ضبط اسباب و اموال او بایما و تشریح عریض داشت نمودند) از بزرگ مغربی و فراخ حوصلگی و قدر دانی خدیو جهان خواهش ارباب سعادت صورت نه بست - و بدولت فرمودند که اگر بفرض منعم خان بکابل رود آن هم ملک ماست - و او ملازم این درگاه - تنگ دلی او را برین داشته نه فادو نخواهی - اگر نیاید اسباب و اموال او را از عقب او روانه خواهیم فرمود باید که هیچ یک پیرامونی خانه او نکرند - قضا را بعد از تکبیر شش روز چندین کوه و بیابان نوردیده در حوالی پرگنه سروت (که در جایگیر میر محمد منشی بود) اتفاق عبور ایشان افتاد - قاسم علی میستانی نوکر میر محمد (که شقدار آن پرگنه بود) خبر یافت که او کس از امرای پادشاهی میکندند - و آثار خوف از ناصیه حال ایشان پیدا است - باتفاق بعضی از اهل قصبه سر راه گرفته ایشان را خواهی نخواهی مقید ساخت - و سید محمود باره (که از میامن خدمات پسندیده در جرگه امرای عظام انتظام یافته از بزرگان بساط عزت بود - و دران نواحی جایگیر داشت) ازین قضیه آگاهی یافته آمد - و منعم خان را بخانه خود برد - و وقت را غنیمت دانسته در آداب مردمی و خیر اندیشی کوشید - و باعزاز و احترام همراه خود بهر رف ملازمت حضرت شاهنشاهی آورد - آنحضرت برخلاف اندیشه مختصر اهل روزگار و نقیض خواهش بداندیشان (که هرگز زمانه ازان تیره عقان خالی نباشد) او را بعواطف بیکران افتخار بخشیدند - و بهمان نعت بندوبست والی و کالت و خطاب خان خانانی اختصاص داده نوازشهای بے اندازه فرمودند - دلی بهرم خورده او را اطمینان حاصل شد - و فتنه اندوزان بداندیش گزاره گرفتند - و عالیشان را آرامش دیگر بدیده آمد و چرا چنین نشود - بر تارک کس (که قیغ سیاست متوقع جهانیان بود) تاج ریاست نهادند *

(۲) در [بعضی نسخه] میر بر (۳) در [چند نسخه] میر محمود *

شاهنشاهی دریافته مکنونات ضمیر انتظام بخش را در باب تحصیل خزانه و تعمیر آن بمقدمات معقول معروض داشت - و آنحضرت پایه شناخت او را دریافته کلمات هوش افزای فرمودند - و او را بخطاب اعتماد خانی اختصاص داده جمیع خالصات شاهنشاهی (که بدست ارباب تغلب بود) بروی مسلم داشتند - و چنانکه (رای جهان آرای شاهنشاهی در بهم رساندن خزانه معموره اندیشیده بود) اعتماد خان بحسن تردد و لطف کفایت بجای آورد - و آغاز این کار در اواسط این سال بظهور آمد - نقد ربایان نادرست دست کوتاه کردند - و تیره رایان خود خواه کذاره گرفته پای در دامن عزت کشیدند - و صافی ضمیران کفایت اندیش در میان آمدند - و خزانه (که اساس سلطنت و بنیاد دولت و قوت بازوی سپاه است) بروجه (که لایق دولت ابد پیوند باشد) انتظام یافت - چه بدائع قوانین و غرائب احکام (که هر کدام دستور العمل زهائیت عالمیان باشد) روز بروز از خدیو زمان بظهور می آمد - و اندک از بسیار (که در رواج و رونق خزینة عالیہ بخاطر اقدس گذشته بود) اعتماد خان بعمل آورد - چه کارهای شگرف که بظهور نیامد - و چگونه این مهمم اهم از پیش رفت - اگر همچنین فرمان پذیران عتبه خلافت مقاصد علیای شاهنشاهی را دریافته در عمل آن بکوشند در اندک فرصتی ساحت این ربع مسکون (که عبارت از معموره عالم است) بتصرف اولیای دولت در آید - لیکن عالم در پیش همت علیای شاهنشاهی جائست بس محقر - شایسته کمال توجه ندانسته همواره دل در مریضیات الهی بخته میدارند - و مخاطبان فرمان پذیر را اگر هزارم حصه دریافت شاهنشاهی بودی هم این کار مختصر (که در پیش ظاهر بینان از اعظم امور است) باندک توجه صورت دلخواه بستی - و همانا حکمت الهی را درین کار نظرها ست *

و از سوانح گریختن منعم خان است و دستگیر کرده آوردن او بدرگاه شاهنشاهی - آدمی زاد را دو امر غریب در نهاد است - اول طبیعت که نه تمیز دارد - و نه چشم - دوم عقل در برین کار شناس و بیشتر آدمی از پیرروائی گرفتار اندیشه تباه شده خرد را (که کار فرمای صلاح اندیش است) معزول ساخته فرمان برداری طبیعت میکند - و کارے (که دشمن بصد تکبوی تزویر نتواند سامان داد) او بیک بے فکری برای خود بهم میرساند - و تمثال این حال تباه رائی خانخانان منعم خان است - که باوجود جلال عنایات پادشاهی (که پایه افزای منزلت او بود - از انجمله طلب او از کابل بعنوان چندین اعزاز و احترام - و تشریف خطاب خانخانانی - و دیگر التفات عالی - و منصب و کالت - و حکومت کل) قدر این همه نعمتهای گرامی نشناخته و از همه قطع نظر نموده بخارخار این بیم (که در واقعه خان اعظم و ادهم خان او را بشعله افروزی این آتش متهم میداشتند)

تمامی قبیله - و تربیت این طبقه عقیدت طراز - و ارتقاء مدارج این سلسله اخلاص گزینی (ترجمات عظیم فرمودند) • شعر •

اگر زینسان عزا داری کمر را • بمردن میل خواهد شد بمر را
و روز دیگر از سنوح واقعه خان اعظم و ادهم خان خبر فرار منعم خان و شهاب الدین احمد خان بمسامع جلال رسید - بندگان حضرت شاهنشاهی حمل برسبک رانی و کوه اندیشی آنها فرموده اشرف خان را با مثال عاطفت و منشور استمالت فرستادند - تا این مغلوبان سلطان واهمه را مطمئن ساخته باستلام قوائم سرپر عالی سر بلند ساخت - و بافاده عنایت شاهنشاهی عرق خجالت اینها بآبروی کونین بدل شد •

تربیت فرمودن اعتماد خان - و انتظام ممالک خالصات باو تفویض نمودن

حضرت شاهنشاهی ازان هنگام (که سنوح این سانحه ناگوار بحسب اقتضای حکمت ایزدی روی نمود) بموجب شناخت طبیعت زمان و دریات مزاج زمانیان بانتظام مهمات ملکی پرداخته عالم و عالمیان را رواج دیگر بخشیدند - اگرچه (پیش آمدهای بخود مغرور را روز بازار کساد پیدا شد) اما مستعدان اخلاص مند (که از بے انصافی بزرگان دنیا در کفج خمول بودند) بفروغ دریانت شاهنشاهی بظهور آمدن گرفتند - از انجمله اعتبار یافتن اعتماد خان خواجه سراسر و شرح این عاطفت عظمی آنکه متصدیان اشغال سلطنت از بیوقوفی یا بدمستی یا بد نیتی در معموری خانه خود کوشش نموده گنجها برای خود سامان می نمودند - و در تحصیل خزانه معموره شاهنشاهی (تا به تعمیر و تکثیر آن چه رسد) اهل میگردند - و حضرت شاهنشاهی (چه بواسطه آنکه در پرده پوشی بودند - و چه بجهت آنکه مخاطب بدست نمی افتاد) ازین مقوله حرف نمی فرمودند و دران باب قانونی انتظام نمی یافت - و باوجود آنکه (منسوبان بیوتات عالی را منقصتها و شدتها می رسید) گره گشائی این کار را بوقت دیگر حواله فرموده با پیشانی گشاده و خاطر شکفته تماشای فنون تقادیر مینمودند - درینولا (که سنک بر شیشه اعتبار بزرگان آمد - و بعضی از ارباب درایت و اصحاب خدمت پیش آمدند) خواجه بهلول^(۳) ملک خواجه سرا (که در ایام حکومت سلیم خان پسر شیر خان افغان بجوهر رشده^(۴) که داشت باسم محمد خان ممتاز گشته بود و پیشتر ازین واقعه در سلک ملازمان عقبه اقبال منسلک گشته از روی اخلاص خدمت شایسته بتقدیم میروسانید) بمقتضای کاردانی پرتو عنایت شاهنشاهی بحال او افتاد - او مزاج اقدس

(۲) در [چند نسخه] ارتقای (۳) در [چند نسخه] بهول - و در [بعضی] بهول •

سرمه نور - هم لنگان عرصه عقیدت را پای طلب است - و هم حسست قدمان راه ارادت را عصای
 همت - هم لشکر شکسته دلان را حصار آهنگین است - و هم خاندان ناشکیبائی را پاسبان بیدار *
 و بالجمله حضرت شاهنشاهی بعد از تقدیم چنین معدلتی درون حرم سرا تشریف ارزانی داشتند
 ماهم انگه (که در منزل خود بر بستر بیماری افتاده بود) می شنود که ادهم خان چنین بے اعتدالی
 کرده است - و حضرت او را مقید فرموده اند - مهر مادری او را برداشته بملازمت اقدس آورد
 که شاید پسر خود را خلاص سازد - آنحضرت ماهم انگه را که دیدند فرمودند که ادهم انگه ما را کشت
 ما هم او را قصاص فرمودیم - آن عاقله روزگار معروض داشت که خوب کردید - لیکن ماهم انگه را
 یقین نبود که پسرش سیاست رسیده باشد - در آن حال بی بی نجیبه بیگم مادر دستم خان
 از خانه ادهم خان آمده صورت واقع را ب ماهم انگه گفت - ماهم انگه پرسید که بچه طریق کشتند
 گفت نشان زخم گرز بر روی او پیدا است - دیگر نمیدانم - و آن اثر مشیت حضرت شاهنشاهی بود
 که بقوت تائید غیبی در مرتبه اول بر روی او رسیده بود - ماهم انگه را چون بتحقیق پیوست (که
 پسرش سیاست رسیده) اگرچه (بمقتضای عقلی که داشت حفظ آداب حضور اقدس نموده جزع
 و فزع نکرد) اما درون او بهزاران زخم جان ستان مجروح شد - و رنگ از رویش رفت - و خواست
 که بر سر فرزند رود - حضرت شاهنشاهی نظر بردام خدمت او فرموده بسخفان دل آویز تسلی بخش
 قدری تسکین نموده اجازت رفتن فرمودند - تا فرزند بے اعتدالی خود را بآن نمط نه بیند - و بموجب
 حکم عالی همان روز آن دو نعش را بدهلی روانه ساختند - و حضرت شاهنشاهی در گردآوری
 خاطر آن عجز دانش سرشت نصائح بلند و مواظب دلنشین فرموده روز دیگر رخصت خانه اش
 فرمودند - آن عاقله ماتم رسیده تسلیم و رضا گونه ظاهر ساخته تن بقضای ایزدی در داد - و بخانه خود
 آمده بموگاری نشست - و فاله و شیون آغاز نهاد - و مریضی که داشت روی در تزیید آورد - و ارکان
 عافیت در تزلزل آمد - و بعد ازین واقعه بچهل روز در تیر ماه الهی موافق شهر شوال بمقدس سرای
 نیستی شتافت - و خاطر مهر پرور مهربانی گزین حضرت شاهنشاهی از قضیه آن عفت قباب
 بغایت اندر بگیرد - و عظیم رقت فرمودند - و بآئین اعزاز و اکرام نعش او را نیز بدهلی فرستادند
 و بسعادت خود هم قدمی چند برقت تمام مشایعت این نعش فرمودند - و تمامی اعیان سلطنت
 و بزرگان این دو دمان عالی بلوازم تعزیت و آداب مصیبت پرداختند - و بموجب اشارت اقدس
 عمارت عالی اساس بر سر مزار ماهم انگه و ادهم خان بنا کردند - و همچنین (در ماتم داروی خان اعظم
 انگه خان - و تسکین خواطر فرزندان سعادت پیوند او و برادران گرامی - و التیام جراحات قلوب
 (۲) در [بعضی نسخه] نخت بیگم - و در [اکثر نسخه] نخته بیگم - و در [بعضی نسخه] مآثر الامرا [بخیه بیگم *
 [۴۵]

لایق باشد نینداختند - نیم جان باقی بود - باز حکم عالی شد که آن سرگشته بخت برگشته را باز بالا آورند - درین مرتبه چون موسی کشان آوردند بموجب امر نافذ باهتمام تمام سرنگون انداختند چنانچه گردن آن خود سر شکست - و مغز آن فاسد دماغ پریشان شد - و باین طرز آن سفاک هتاک از روی عدالت بقصاص مکافات یافت - مشیت آن جهان پهلوان الهی چنان رسیده بود که جمع (که ازین آگاه نبودند) بزخم گزاشته داشتند - منعم خان خانناران و شهاب الدین احمد خان (که در آنجا بودند) از صولت غضب شاهنشاهی یکسو شده راه فرار اختیار کردند - و یوسف محمد خان پسر بزرگ اتکه خان از واقعه پدر گرامی آگاه گشته باتکه خیل مسلح شده سر راه ادهم خان و ماهم اتکه گرفت - ازین غافل که خدیو صورت و معنی (داد معدلت داده - و نسبت ماهم اتکه را منظور نداشته) آن خون گرفته را در سیاست قهرمان سلطنت بجزا رسانیده است *

[چون حقیقت عدالت علیای حضرت شاهنشاهی (که برتر از نشاء بشری بود) خاطر نشان عالمیان شد] جهانیان را اعتضاده عظیم بهم رسید - ستم پیشها در شبستان خمول پنهان شدند ستم رسیده را روز بازار خوش پدید آمد - نادانان بادیغ ضلالت را چراغ دانائی پیش راه نهاده آمد تا به بزرگی صوری و معنوی صاحب عالم و عالمیان اعتراف کرده بشاه راه اخلاص مهتدی شدند و اتکه خیل هنوز نسبت ادهم خان و قرب و قرابت ماهم اتکه در برابر داشته و این سخن را از اراجیف پنداشته در کمین انتقام بودند - اما چون بزبانها افتاده بود بوسیله مقربان بساط حضور التماس نمودند که (چون این عدالت بظهور آمده) آن سیه روی دین و دنیا را همچنان مرده بماندند تا خاطر بشری از دغدغه برآمده مرهم پذیر جراحت گردد - آن دافای رموز آفرینش ملتمس ایشان را بموقف قبول داشتند - و شیخ محمد غزنوی از طرف ایشان رفته بچشم عبرت بین دید و شورش خوار این طبقه دولخواه و سلسله سعادت منض فرود نشست - و هزاران هزار سپاسداری و شکرگذاری بجای آوردند - و عالمیان یکبارگی از شور شرارت انگیزان کور بطن نجات یافته در مامن آسودگی و راحت رحل بینمی گشادند - الحق برای این معدلت عظمی اگر آفرین آسمانیان بتحسین زمینیان پیوند اندک از حقوق آن ادا یابد - و الا ذرات خانواده انسانی را کجا توانائی که شکر این عدالت عظمی توانند کرد - هم سیاست کبری ست که بوسیله آن عالم صورت طراوت خاص پیدا میکند - و هم هدایت عامه که از برکات آن ظلمت آباد دلها بنور ارادت و شعشعه اخلاص نورانی میگردد - هم کوز باطنان سبل رسیده را داروی بینش است - و هم تیره بینشان رمد پذیرفته را

(۲) در [اکثر نسخه] عدالت علیای شاهنشاهی (۳) در [اکثر نسخه] صاحب عالمیان (۴) در

[بعضی نسخه] تیره بینان *

کرد (سزای کارِ او را در کنارِ او نهند - و بازِ بیهوشی و بددلی حاضرانِ آن بساطِ چه گویم کہ درین هنگام (کہ چنین خیالِ باطل اندیشیدہ قصدِ درونِ ساداتِ اقبال دارد) چرا خونش نمی ریزند - و بخاکِ مذلتِ برابر نمی سازند - و اگر آن ہمت در نہادِ شان نیست چرا هجومِ عام نمودہ نمیگیرند - این خود چون گمان برم کہ در حاضرانِ بارگاہِ والا از اربابِ عقیدت کسے نبودہ باشد همانا کہ حکمت در بے توفیقی این گروہ آنست کہ کمالِ شجاعت و عدالتِ حضرتِ شاہنشاہی خاطر نشانِ خرد و بزرگ و دانا و نادان شود •

و بالجملہ آنحضرت ازین غوغای موخّش بیدار شدہ استفسار فرمودند - چون (ہیچ یک از پردگیان سرپرستِ دولت اطلاع نہداشت) آنحضرت از دیوارِ قصر سر بر آورده استکشافِ احوال نمودند - رفیقِ صاحبِ چہار منصب (کہ از قدیمانِ درگاہِ والا بود) حقیقتِ ماجرا معروض داشت حضرتِ این حرفِ موخّش شنیدہ از فرطِ تعجب باز پرسیدہ اند - رفیقِ اشارت بقالبِ خون آلود آن مرحوم نمودہ باز همان حرف مکرر ساختہ است - حضرتِ شاہنشاہی صورتِ حال مشاہدہ نمودہ بقہرمانِ جلال بر افروختہ اند - و از الہاماتِ ربّانی از جانبِ دروازہ (کہ آن بخت برگشتہ ایستادہ خیالاتِ فاسد بخود راہ میداد) بر نیامدہ از راہِ دیگر برآمدہ اند - و در هنگامِ بیرون شدن (بے آنکہ طلب فرمایند) یک از خدمتگارانِ سرپرستِ عزّت شمشیرِ خاصہ را بدستِ اقدس داد - آنحضرت شمشیر گرفته روان شدند - چون فلح ازان صفّہ سیر فرمودہ رو بطرفِ دیگر آوردند آن حق ناشناس بنظرِ اقدس درآمد - بر زبانِ مقدّس گذشت کہ ای بچّہ لادہ اتکہ مارا چرا کشتی - آن گستاخ بیدولت استعجال نمودہ ہر دو دستِ اشرفِ آنحضرت را گرفت - و گفت تفحص کنید - و غوررسی فرمائید - و اندکے تلاش شد - ناظرانِ حرّافت دریافته را چہ نکوہش کنم - کہ ہیچ نکوہش در خورِ شان نیست - آخر حضرتِ شاہنشاہی (دست از شمشیرِ خود باز داشتہ - و دست را از چنگِ آن بد نہاد کشیدہ) دست بشمشیرِ او دراز فرمودند - درین اثنا آن مردودِ ازل و ابد دست از آنحضرت باز داشتہ متوجّہ شمشیرِ خود شد - حضرتِ دست از شمشیرِ باز داشتہ مشتہ بر روی او زدند کہ آن عادی عفریت پیکرِ معلقِ زنان افتاد - و از هوش رفت - درینولا فرحت خان و سنکرام ہوسناک در انجا سعادتِ حضور داشتند - حضرت از روی غضب فرمودند کہ چہ ایستادہ تماشا میکنید - این دیوانہ سر را بہ بندید - آن دوکس و جمعہ دیگر فرمان پذیر گشتہ اورا ہستند - حکمِ عدالتِ آئین شرفِ اجرا یافت کہ آن پا از اندازہ خود بیرون نہادہ را از بالای صفّہ سرنگون ساختہ بیندازند - این مردم از کوتہ اندیشی و ملاحظہ (کہ بے ملاحظگی ازان ہزار بار بہتر) چنانچہ

(۲) نسخہ [۱] رفیق منصب دار - و نسخہ [۲] رفیق حاجب چہار منصب دار •

ارادت رسیده صدرنشین بارگاه قبول گردند - و تمثال این معنی اظهار جلالت و افاضه عدالت حضرت شاهنشاهی ست - که باکین عقل کامل و صلاح ملک و دولت در دارالخلافه آگه بوقوع پیوست *

و شرح این واقعه آنکه ادهم خان پسر خرد عفت قباب ماهم آنکه (که نه عقل درست داشت - و نه بخت سعادتمند) مست جوانی و مدعوش دولت شده همواره بر شمس الدین محمد آنکه خان حسد برده - و منعم خان خاننالن (که نیز ازین بیماری دردمندیه عظیم داشت) پیوسته مقدمات دور بطورے (که کس کمتر پی برد) در میان آورده - و ادهم خان را بر فتنه و غدر تحریک نموده - تا آنکه روز اسفندارمذ پنجم خرداد ماه الهی موافق شنبه دوازدهم رمضان (که هنوز اعتدال اردی بهشت در بسط زمین سرای داشت) غریب امرے از اعتدال دور سر برزد - روز دیوان در دولتخانه پادشاهی منعم خان و آنکه خان و شهاب الدین احمد خان و بزرگان دیگر نشسته مشغول مهمات کارگاه سلطنت بودند - ادهم خان بے اعتدالنه با جمعه ازو بے اعتدال تر فاکیان دران بارگاه دولت در رسید - و حاضران مجلس بتعظیم او برخاستند - و آنکه خان نیز نیم قیام نمود - بمجرت رسیدن بے محابا دست بخنجر کرده متوجه آنکه خان شد - و بخوشم ازوبک (که از ملازمان او بود) و دیگر بے باکان (که باین خیال کمر فتنه چست بسته بودند) خشم آورد اشارت کرد که چه ایستاده اید - خوشم بیدولت خنجر کشیده زخم کاری بینه آن صدرنشین رساده سعادت رسانید - آنکه خان از کمال اضطراب سراسیمه بجانب دروازه دولت سرای پادشاهی شتافت - و متصل آن خدا بر دی رسید در مرتبه شمشیر انداخت - و آن بزرگ دولت در محین دولتخانه بدرجه شهادت رسید - ازین غایله هایل غوغای عظیم در بارگاه والا برخاست و وحشت غریب دران فضلی آسمانی شکوه ظاهر گشت - و آن مدبر خون گرفته باوجود چنین بے باکی گستاخانه باندیشه تباه (که بد مستان را بآن راه گذر نباشد) متوجه حرم سرای مقدس شد و حضرت شاهنشاهی در قصر سعادت اسلح بیدولت خواب کرده بودند - آن سیه بخت تیره روی از دولتخانه ببالی مفع (که از بیرون قصر از هر چهار طرف بارنفاع یک و نیم قد آدمی اسلح یافته بود) شمشیر در دست برآمده - و قصد درون نمود - نعمت خواجه سرا (که نزدیک دربار ایستاده بود) در سامت در را بسته مقفل ساخت - و آن مغرور مردانگی و مستعجل مردگی هر چند بآن خواجه سرا درغنی نمود (که در بکشاید) صورت نبست - و ایستاد کل حواشی عتبه سلطنت را توفیقی خدمت نهد که آن گستاخ بدست را در مرتبه اول (که باتکه خان آن معامله

تا سیدات مآب مشارالیه درانجا باشد بنظر عطوفت و اشفاق متوجه حال او بوده در مراعات جانب او شایبه توجه مبذول دارند - و زیاده توقّف او تجویز نفرموده بزودی مرخص ساخته روانه این صوب گردانند - و همواره ریاض محبت و مودت قدیمی را از رشحات سخاوت اقسام عذیر فام سیراب ساخته من بعد در ارسال رسل و رسائل و اظهار خصوصیات و حالات و حکایات (چنانچه مقتضای علاقه محبت است) مساهله نورزند *

* نظم *

الهی این نهال باغ دولت * فروزان نیر برج سعادت
منتع باد از عمر و جوانی * ممکن هر سریر کامرانی
مراد دل زدوران حاصلش باد * براوی کامگاری منزلش باد
مراد بخت و تختش یاربادا * ز بخت و سخت برخوردار بادا

سیاست ادهم خان بمعدلت شاهنشاهی

ایزد جهان آرا چون خواهد (که یکم از یگانهای بساط عزت را بمراتب ارجمند بزرگی بخشیده بمنصب والای سلطنت علیا رساند) نخستین او را عقل دوربین کار شناس عطا میفرماید تا همواره ناصح بے غنج او باشد - آنگاه حوصله فراخ (که تاب برداشت چندین ناملایم روزگار داشته باشد) کرامت میکند - تا بمعاونت فراخ حوصلگی از دید ناملایم سر رشته تدبیر از دست ندهد پس گوهر بے بهای معدلت می بخشد - تا آشنا و بیگانه را در یک میزان داشته بے گرانباری اغراض نفسانی معاملات کارخانه ایجاد دریافته باطن مقدس را دارالعلم سازد - بسا دانایان (که در عیار دانش قصور نداشته اند) در هنگام حوادث از کوفته حوصلگی تنگدل شده عنان فکر از دست داده اند - و در جولانگاه تمیز از پای افتاده - و (چون شناخت و برداشت بوجه لایق صورت بست) آثار عدالت از قوت اعتدال (که ودیعت نهاده دست قدرت است) بے تفکر و تأمل بظهور آمدن میگیرد - و لکه الحمد که این جلال نعوت و شرائف صفات فطری و جبلّی حضرت شاهنشاهی ست - که بے آلابش تعلّم ظاهری و آرایش استفادۀ بشری از دانش خانه افاضه الّهی فیاض شده - لیکن آن دانای رموز آفرینش بمصالح و حکم خود را در نقاب اختفا داشته بلباس بے تعینی زیست می نماید - و بچندین نقاب اکتفا نفرموده همواره در سرانجام پرده چند دیگر است - که دیده وران دوربین بآن پی نتواند برد - اما مشیت الّهی غالب است چون خدا خواهد (که عالمیان را از حسی معنوی او آگاهی بخشد) نقاب آرائی چه سود کند هرئینه او را چهره گشای جمال عالم آرای گردانند - تا دور ماندگان قرب گاه سعادت بدولت سرای

هریک در وقت فرصت از قوت بفعل می آید - اما [چون بحسب تقدیر ملک قدیر (جَلّت قدرته) (که مقادیرِ اُمم بیواسطه ارادت او منتظم و میسر نیست - و نظام کارخانه عالم به شرائط حکم و مشیت او ممکن و متصور نه) پادشاه غفران دستگاه مشارالیه رخت بقا از تنگنای عالم فانی به فسحت سرای جاردانی کشیدند - و مدّعیات و آرزو در پرده غیب محجوب ماند] بعد از آنکه (بعنایت الله سبحانه تعالی چراغ دیده امیدواران سلسله علیه بالعموم بهمت احباب و دوستان آن خانواده کریمه بنور طلعت آن نقاوه خاندان سلطنت و شهریاری روشنی یافته - و تحت سلطنت و کامکاری بفر وجود آن فرزند ارجمند مشرف شده) بعزّه الله و کفّی بالله شهیدا که از ان تاریخ برحسب مودّی (الحب يتوارث) نسبت بآن نور دیده خلافت نیز همواره جاذبه عهد محبت مابین و عقد اخوت جانبین مویّد و محرّک آن نسبت قدیم و آن قاعده معتقیم می بود - و پیوسته مرکوز خاطر بود که یک از اعیان کارخانه سلطنت را روانه آنصوب صواب انجام فرمائیم - تا بهر اسم تعزیت پادشاه مغفرت دثار و لوازم تهنیت و مبارکباد سلطنت و پادشاهی آن سعادتمند کامکار قیام نماید اتفاقاً در خلال این مدّت بعضی موانع متعاقب یکدیگر روی نمود - که باعث توقّف و تاخیر دران باب شد - بعد از فراغ موانع مذکوره امضای آن نیت نموده همدران چند روز کس روانه میفرمودیم که سعادت مآب حکومت نصاب شاه غازي سلطان فرستاده ایالت و نصفت پناه حکومت دستگاه افتخار الأمراء العظام و الحکام الکرام جلال النصفه و الحکومه و الاقبال بیرام خان وفادار بدرگاه عالم پناه رسید - و عرض وظائف اخلاص و اختصاص خان مشارالیه نموده و از جانب آن نور دیده خلافت جلیس اورنگ پادشاهی تجدید قواعد محبت موروثی کرده مراسم مخالفت و موافقت بتقدیم رسانید - چند گاه (که در بساط سرور توقّف داشت) در اعلی مجالس و اسنی محافل بمجالست و مخالطت ما استسعاد یافته بانواع تفقّات و تعظیفات ممتاز بود - تا درین اوقات تعظیماً لشانم اورا برتبه اعلی امارت و سلطانی سرفراز فرموده بفرمود تفقّات و انعامات پادشاهانه روانه ساختیم و خلف السادات و الحکام الکرام سید بیگ ولد سیادت مآب اقبال پناه حکومت دستگاه اعتماد الدوله العلیّه العالیّه موتمن الحضرة البهیة السلطانیة جلال السیادة و الامامة والدین معصوم بیگ مغوی میردیوان را (که بحسب نسب از امرای عظام و مقربان خاص ممتاز است) برسم ایلچی گری فرستادیم که بهر اسم تعزیت پادشاه مرحوم و قواعد تهنیت جلوس آن سلطنت پناه قیام نموده بنیان محبت و دوستی موروثی بنوع مستحکم سازد - که بعد الیوم دست نصایف زمان پیرامون ساحت آن نتواند گشت - و اندیشه نقص و فقر در سویدای خاطر هیچ آفریده نتواند رسید - ترقّب که

گدورت زدا چون گل بوستان * مسرت فزا چون رخ دوستان

شمیمش چوباغِ جنان معتدل * هم آسایش جان هم آرام دل

تخفِ سلامی (که از کمالِ وفا و وفا عهدِ محبت و مودتِ موروئی را ناز سازد) و هدیه ننا و دعا (که از غایتِ صدق و صفا رابطه خصوصیتِ جانبدان و علاقه و داد و دلا مابین را میانِ عالم و عالمیان بلند آوازه گرداند) از دیارِ محبت و یگانگی مصکوبِ قوافلِ شوق و آرزومندی (باعلیٰ جناب سلطنت و جلالت پناه - خلافت و معدلت دستگاه - نورِ حدیقه سلطنت و کامرانی - چراغِ افروز دودمانِ عالیشانِ تیمور خانی - در درجِ دولت و اقبال - درجِ عظمت و اجلال - نو باره ریاضِ عظمت و تمکین - دوحه حداثتِ آمالِ سلاطین عدالت آئین - زبندۀ اوزنگ سلطنت و پادشاهی مظهرِ اسرارِ نامتناهی الهی - خاقانِ کامبخشِ کامگار - پادشاهِ ذی شریکِ عالی تبار * * رباعی * اخترِ برجِ سعادت نیرِ اوجِ شرف * هر سریرِ پادشاهی کامبخش و کامیاب

باوجودِ طولِ عهد از خسروان کس را نشد * آنچه او را شد میسرِ اولِ عهدِ شباب

المؤید بالتأییداتِ العلیّة من عندالله - جلال السلطنة و الشوكة و العزة و النصفة و الخلفة و المودة و الصولة و الاجلال ابرو الفتح جلال الدین محمد اکبر پادشاه - مکنه الله تعالی علی سریر السلطنة الموروثة بکمال العز و التمکین - و رفقه لاعلاء کلمة الله و دفع آثار المشرکین (مبلّغ و مهدی داشته - حقاً که بواسطه اتحاد و خصوصیتِ ذاتی و نهایتِ رابطه صوری [که میان اینجانب و حضرت پادشاهِ فخران دستگاه (اشکندره الله تعالی فی اعلیٰ فرادیس الجنان) ثابت و محقق - و آثارِ آن بر عالمیان واضح و ظاهر بود] درین مدّت آثارِ نصرت و اقبال و اخبارِ فیروزی و اجلالِ آن کامیابِ کامگار (که از واردانِ آنصوب استماع نمود) موجبِ انواعِ انتعاشِ خاطر و باعثِ ابتهاج و انبساطِ باطن میشود و از انجا (که مقتضای علاقه صمیمی ست) همواره در استدعای حصولِ اسبابِ کامگاری و کامرانیِ آن سلطنت و حشمت پناه می افزود - رجایِ واثق که روز بروز انوارِ آثارِ آن سمیتِ تضاعف و ترقی یافته بر همگانِ پرتو ظهور اندازد - و بر مرآتِ ضمیرِ منیر مخفی و مستور نخواهد بود که از تاریخ (که فیما بین اینجانب و حضرت پادشاهِ مرحوم عهدِ محبت و دوستی و عقدِ یکجہتی و برادری اتفاق افتاده) همواره (توجّه خاطرِ محبتِ مظاهر بااعتلای شانِ آن پادشاهِ عالیشان گماشته - و امضای رای همت بلند بارتفاع منزلت و مکانِ آنحضرت من کلّ الوجوه مصروف داشته - چنانچه بر عالمیان ظاهر است) بے تکلف (از انجا که مقتضای همتِ اخوت و اقتضای عزّت سلطنت است) نسبتِ باخوت پناه مرحومی نسبتها بخاطر منظور داشته بر مقتضای (الامور مرهونة باوقاتها)

(۲) با تکرار حدیقه باشد (۳) نسخه [ب] همت و اقتضای - و در [بعضی نسخه] سمیت اخوت و اقتضای *

ہوسیلہ راجہ تودرنمل بدار الخلفہ شہانت - و مشمول عاطفت گشت - و در نیکو خدمتی
کارش سپری شد •

و از سوانح آمدنی ایلمچی فرمانروای ایران شاه ظہماسپ صفوی ست - چون رسم ست قدیم
(کہ بزرگان دولت منش از برای تحصیل میامین دینی و دنیوی و حصول مقاصد صوری و معنوی
با بزرگان اقبال مند بختاور انتصاب جسته مبانع یدلی و یکجہتی را استحکام میدهند
و اگر بحسب طالع خداداد انتساب متحقق است در تشدید قواعد آن انتساب میکوشند - و سرمایہ
نظام دولت خود باین طرز بدیع سرانجام میدهند) لہذا شاه رفیع مکان شاه ظہماسپ (کہ ایران
بمیامین معدلت او دل افروز است) بموجب ارتباط مییمی (کہ از زمان سابق در میان این دودمان
علوی ارکان و آن طبقہ قدسی نژاد سعادت و ثروت داشت) پسر عم خود سید بیگ بن معصوم بیگ را
(کہ در بساط عزت او بمنصب وکالت ممتاز بود) بجهت پرورش واقعہ ناگزیر حضور
جہانبانی جنت آشیانی و مبارکباد جلوس اشرف اقدس شاہنشاهی برسم رسالت فرستاده
تحف و ہدایا (از آتش نهادان عربی - و باد بایان عراقی و رومی - و نفائس اقمشہ - و بدائع اشیا)
مصحوب او ساخته بودند - چون ایلمچی بحوالہ مستقر خلافت رسید بحکم مقدس چندہ
از امرای عالیشان باستقبال رفتہ او را باعزاز و اکرام در منزل لایق فرود آوردند - و مبلغ چہارہ لک دام
فقد (کہ موازی ہفتصد تومان عراق باشد) باد ہگر اجناس برسم اقامت فرستادند - و بعد از چند روز
(کہ از ماندگی راہ بر آسود) رخصت بار و شرف کورنش یافتہ بعز بساط ہوس معزز و محترم شدہ
آنکہ دعای شاه رسانیدہ مکتوبہ (کہ از فاتحہ تا خاتمہ ہار قام محبت و اخلاص نگارش یافتہ بود)
بدو دست ادب پیش آوردہ برگوشہ تخت نهاد - و تحف و ہدایا بترتیب لایق از نظر اقدس
گذرانید - حضرت شاہنشاهی از کمال محرت و انبساط بزبان تلطف و نودد احوال گرامی شاه
پرسیدند - و ایلمچی را بنوازشہای بے اندازہ مخصوص ساختند •

• نقل مکتوب شاه والا جہ •

(۴)
سلام کالطاف الالہ المجد • سلام کاخلاق النبی محمد
سلام منور بنور مفا • سلام معطر بعطر وفا
سلام چو ہاران کہ برگل چکد • ز گل ہر ورقہای سنبل چکد

(۲) نسخہ [ی] و از سوانح این سال فرخندہ آمدنی (۳) سوانح نسخہ [ب ط ی] در ہیکل نسخہ
این مکتوب را نیارودہ (۱۰) در [ہمگی سہ نسخہ] بجای محمد الہیہ نوشتہ •

و قاب مقاومت از حوصله همت خود بیرون یافت - پیش از آنکه (لوی جنود دولت سایه امن و امان بران بلاد اندازد) ولایت مالوه را بچندین حسرت گذاشته بگریزگاه عاقبت شتافت *

رعب مولت دولت شاهنشاهی و مهابت شوکت مساکر اقبال و شهامت مواکب عالی نه چنان بلند آوازه است که از نهیب آن سلاطین عظمت آئین در هراس آمده بیقرار نگردند از بے ثباتی امثال این حکام چه عجب - بے آنکه (تیغ صاعقه ریز بلا گردد - و تیر باران فتنه ببارد) لشکر ظفر قرین بولایت مالوه درآمد - جمعی از جوانان کار طلب از روی پیش بینی باز بهادر را تعاقب نموده بسیاری از لشکر او را بقتل آوردند - و باز بهادر خود را در پناه تنگناهای پُر درخت انداخته عمره با وارگی بسربرد - چندگاه التجا برانا ادیسنگ برده روزگار میگذرانید چون (طنطنه غریب پروری و هیبت تربیت خاندانهای بزرگ و شمول عاطفت شاهنشاهی در اکناف ممالک انتشار یافت) عاقبت کار برهنمونی سعادت از تفرقه سرای سرگشتگی بجمیعت آباد آستان معلی رسید - و بنوازشهای خسروانه سر بلندی یافت - چنانچه در محل خود معروض مستمعان این روز نامحظه اقبال خواهد شد - و بالجمله ولایت مالوه بتازگی در قبضه تصرف و حیطه اقتدار اولیای دولت ابد پیوند قرار گرفت - و عبداللّه خان بموجب حکم اقدس بشهر مندو (که پای تخت سلاطین مالوه بود) بر رساده حکومت بطریق استقلال متمکن گشت و بلاد و قصبات و قریات آن ممالک فراخور رتبه و حالت بامرا تقسیم یافت - و اولیای دولت باجین و سارنگپور و دیگر محال جایگزین رفته رحل آرام گشودند - و معین خان بعد از سرانجام ولایت و انقسام جایگزین روی توجه باستان بوس عالی آورد - و بشاه راه ارادت شتافته بادراک ملازمت کامیاب سعادت شد - و مورد مزیت قدر و عا و حال گشت *

و از سوانح آنکه راجه گنیش زمیندار نندون (که از ولایت پنجاب در کوهستان میان دریای بیه و ستلج است) بر سر جان محمد بهسودی (که جایگزین دار پرگنه بیرگه دران نواحی بود) از تبه رانی آمد - و او چون در اصل بد نهاد بود توفیق نیکو کرداری نیافت - بلکه مال و ناموس خود درین کار برباد داد - و اسباب و اشیای او بتاراج رفت - و زن او (که بحسن اشتهار داشت) بدست آن مردم درآمد - و چون حلی و حلل داشت اثری از او پدید نیامد - غالباً تنگ چشمان بے سعادت بطمع مال او را بنهان خانه عدم فرستاده باشند - و همانا که ایزد بیچون نزل بجهت مکانات اعمال آینده فرستاده است - چون بامرای پنجاب این خبر رسید خان کلان و قطب الدین محمد خان و جمعی دیگر بر سر او رفته تنبیه لایق نمودند - و او آواره شده

(۲) نسخه [ی] بے ثباتی (۳) نسخه [ج] گذرانید (۴) نسخه [ج د ه] پرکه - و [ی] مرکه *

نزدیک رسیده باسپ او پهلوزد - اسپ نیز چون عقل او از جای رخت - پیر محمد خان از اسپ جدا شده در آب افتاد - جمعی (که بار نزدیک رسیده بودند) از بد درونی در برآوردن او ازان ورطه هلاک دست و پای نزدند - بمجازات ستمهای (که درین یورش کرده بود) یا بمکافات اعمال (که در محاربه نردی بیگ خان بظهور آورده بود) یا بواسطه امری دیگر (که هم غیب دان داند) غریق بحر فنا شد - و بهمرنوش آسمانی چنین مخلص گردانید جوان مردی عالی همته را این واقعه پیش آمد *

• شعر •

بجائیکه تقدیر زور آور است • توانا ترے نا توانا تر است

چورو آورد روز در تیرگی • دوچشم جهان بین کند خیرگی

ولهذا باوجود مکنت و اسباب شوکت بیراهه تدبیر رفته بپای خویش در گرداب هلاکت افتاد قیا خان کنگ و شاه محمد قلاتی و حبیب علی خان و جمعی از امرا (که دران صوبه جایگیر داشتند) دل از دست داده متوجه درگاه گیتی پناه شدند - و هر کدام جدا جدا فراخور تقصیر خود سزا یافت - و باز بهادر بر مالوه دست تصرف یافت - اقبال جهانگشای شاهنشاهی چنان صلاح وقت دید که یکی از امرای عالی قدر را (که با وفور شجاعت حسن تدبیر و با کمال شهاست شمول عدالت داشته باشد) بضبط و ربط آن ولایت نامزد فرماید - بنا بران عبد الله خان اوزبک (که در سلک جان سپاران بزرگ منشا انسلک داشت - و پیشتر هم آنجا رفته بود - و بطرز آنجا آشنا شده) بتسخیر مالوه مامور شد - و بحکم عدالت پیرای قرار یافت که امور سیاست و دار و گیر برای او مقروض باشد - و خواجه معین الدین احمد فرخودی را (که برشد و گردانی از وزرای دیوان بیوتات ممتاز بود) بخطاب خانی سرافراز نموده نیز همراه ساختند - که نسق و نظام آن ولایت و تشخیص جایگیر داران و تعیین محال خالصه شریفه نماید - و جمعی کثیر همراه او ساخته باین خدمت والا رخصت فرمودند - و حکم عالی شد که بعد از آنکه (عساکر اقبال عرصه دلگشای آن ولایت را از خس و خاشاک اغیار پاک سازند) عبد الله خان همان جا بوده در ملک گشائی کمر بندد - و معین خان [رعایا و دهاقین و سایر ساکنان آن ملک را (از وضع و شریف) باستمال عطف شاهنشاهی قوی دل ساخته - و بتلافی تفرقه (که از مبرر مرور مواکب جهان نورد راه یافته باشد) پرداخته] بامرا و سایر ملازمان پادشاهی (که باین خدمت تعیین یافته اند) بآگینه (که صلاح دولت ابد قرین باشد) تقصیم جایگیر نماید - و بعد از فراغ این کار باستلام عتبه علیه متوجه شود - بموجب حکم معلی عبد الله خان با امرای عظام بسامان شایسته در اوایل این سل روی عزیمت بتسخیر مالوه نهاد - باز بهادر از نهضت عساکر اقبال آگاه شده پای ثبات از دست داد

زوائد اسباب لشکر را در قلعه مضبوط کرده تا هزار جوان کار طلب همراه گرفته ایلغار نمود - که ناگهانی باسیر و برهان پور رفته کار آنجماعه بانجام رساند - از آب نریده گذشته چهل کروه یکشب راند در دو کروهی اسیر قلعه بود - و در آنجا فیلی مستی بسته بودند - آن قلعه را در ساعت بدست آورد - و فیلی را از ضنائم غنائم گردانید - میران از قلعه اسیر جمع را بجهت محافظت قلعه فرستاده بود - در وقتیکه (پیر محمد خان قلعه را فتح کرده متوجه برهان پور بود) در خاندیس (که جای نشین حاکم است) ناگاه لشکر غنیم از دور سیاهی کرد - پیر محمد خان خسرو شاه و یار علی بلوچ را از خود جدا ساخته بدفع آن مردم فرستاد - نام بردها باندک فرصتی آن جمعیت را پراکنده ساخته و بسیاری را از تیغ گذرانده مراجعت نمودند - صبح آن روز به برهان پور درآمده دران شهر عظیم نهیب و تاراج کردند - و نقد و جنس فراوان بدست هرکس افتاد میران در قلعه اسیر محکم بود - پیر محمد خان بموجب صلاح وقت معاودت اختیار کرد *

درین هنگام خبر رسید که باز بهادر با لشکر خاندیس نزدیک رسید - چه او لشکر را با خود همراه ساخته بقصد پیکار بیجاگده رفته بود - چون دران حدود رسید خبر یافت که پیر محمد خان با معدودے تیز دستی نموده بدسخر اسیر و برهان پور رفته است - در اندیشه دراز مانده متوجه آنصوب شد - و در چنین وقتی (که مردم غنائم موقوف بدست آورده معاودت نموده بودند - و جمع متفرق شده) خبر قرب باز بهادر شایع گشت - پیر محمد خان ارباب خبرت را طلب داشته مجلس آرای کنکاش شد - اکثر مردم متفق شده گفتند درینوقت جنگ صلاح نیست - چه قطره عظیم کرده ایم - و فتوحات روی داده - و همه کس گرانبار غنیمت شده است - مناسب دولت قاهره آنست که جنگ را طرح داده از آب نریده بگذریم - و بهندیه رفته نفسی راست کنیم - و مردم تازه زور فراهم آورده متوجه کار شویم - چون تقدیر رسیده بود پیر محمد خان سخنان صدق آئین ارباب خبرت را گوش نکرده دل در جنگ بخت - همراهان لوازم همراهی بجای نیاروند - و باندک جنگی که واقع شد پای ثبات بجای نماند - یار علی بلوچ جلو پیر محمد خان را گرفته از جنگا بعنف بر آورد که دیگر چه جای توقف است - چون بکنار نریده رسید نزدیک شام شده بود - هر چند (همراهان گفتند که غنیم دور است - امشب اینجا باید بود) اما چون وقت ناگزیر رسیده بود مصرعان اجل بقرار ساخته او را بران داشتند که از آب نریده باسپ شنا کرده بگذرد - هم او را عنان تدبیر از دست رفت - و هم سخن حسابی خیر اندیشان بگوش هوش او جایگیر نشد - همچنان سواره بسراسیمگی خود را بعربده در آب نریده انداخت - اتفاقاً در میان آب قطار استقرے نیز میگذشت

اعتراف نمایند - و مصداق این معنی مجتداً غرق شدن پیرمحمد خان و استیلا یافتن باز بهادر و منتظم ساختن صوبه مالوه است بار دیگر - و شرح این سانحه اقبال آنست که (چون ادهم خان بموجب اشاره شاهنشاهی روی توجه بدارالخلافه آگره آورد) مسرعان اقبال خبر آوردند که باز بهادر در حدرد^(۲) آواس آمده جمعیت سرانجام میدهد - پیرمحمد خان (که نشأ تهور داشت - و شجاعت بر عقل و تدبیر او غالب بود) فوج آراسته روی بعزیمت آنجا آورد - باز بهادر پیرمحمد خان را کم خیال کرده در برابر آمد - و پیکار در گرفت - باندک زد و گیر شکست یافت - و غنائم فراوان بدست لشکر منصور افتاد - و پیرمحمد خان از آنجا متوجه تسخیر قلعه بیجاگده شد - در آنجا اعتماد خان نامی از ملازمان باز بهادر بود - همت در استحکام قلعه گماشت - چون (آن قلعه در حد ذات خود بر فمت و متانت علم است) محاصره آن بامداد کشید - جوانان کار طلب (مثل جی دیوانه و یار علی بلوچ و دایم کوکلتاش^(۴) و مولانا محتشم و ملک محمد و میرزا آفاق تهورها می درزیدند - و خود را بدروازه رسانده داد جلاوت میدادند - روزی محمد میرکاتب هم چست و چلبک تاخت - و موجب تحسین همگان گشت - تا آنکه سحره خسرو شاه (که سرآمد ملازمان پیرمحمد خان بود) کمندے چند تعبیه کرده بر قلعه^(۶) فراز شد - و در بیست جوان دیگر بندریج تا طلوع صبح صادق برآمدند - متحصنان قلعه را چون (شام ادبار رسیده بود) مسیت خواب غفلت بودند - آغاز دمیدن صبح اقبال بود که مخالفان حاضر شده رو بجنگ آوردند - و صحبت نبرد در میان آمد - و جوانان نبرد آزما می آویزشهای پسندیده بتقدیم رسانیدند - چون کار بر اهل قلعه دشوار شد فریاد امان برداشته متفرق شدند - درین اثنا اعتماد خان مذکور بایک کس دیگر امان گویان می آمد که خود را به پیرمحمد خان رساند - تیرے باور رسید - و بعدم شنافت همراه او چون حال اعتماد خان را چنین دید شمشیر کشیده تا توانست جان باری کرد - و مردانه فرو رفت - و جمع کثیر علف تیغ شدند - و بقیة السیف امان یافته ازان ورطه جان گذار برآمدند و غنائم فراوان بدست اولیلی دولت درآمد - و پیرمحمد خان روزے چند بجهت سرانجام قلعه اقامت نموده بجانب سلطان پور روی عزیمت آورد - و باندک جنگ آنرا داخل ممالک محروسه ساخت - و از آنجا معاودت نموده باز بقلعه بیجاگده آمد - و در آن قلعه خبر یافت که باز بهادر بوالی خاندیس میران مبارک شاه پناه برده است - و میران لشکر خود را باز همراه میسازد - پیرمحمد خان

(۲) در [بعضی نسخه] آواس - بلامه (۳) نسخه [ی] حسین دیوانه (۴) در [اکثر نسخه] الم کوکلتاش

(۵) نسخه [۱۰] میر محمد کاتب (۶) نسخه [ح] بر قلعه برآمد - و نسخه [ط] بر فراز قلعه شه

(۷) نسخه [ح] کارهای - و نسخه [ط] کوشهای •

و راجه بدیچند^(۲) - تا در هنگام استیلای تشنگی راجه بهکونت داس آب خود را ببلانمت آورد
 قضا را در همان کوجه (که حضرت شاهنشاهی متوجه فتح بودند) هندوئی شمشیر کشیده انداخت
 صدمه آن بر حلقه آهن (که دندان فیل را بجهت نمود و استحکام می پوشانند) رسید - و از اصطکاک
 شمشیر بر آهن شراره جست - و فیل از روی خشمگینی شمشیر انداز را درهم کشیده پایمال ساخت
 و درین اثنا از بالای بام پهر پانزده ساله از اضطراب خود را بر فیل پادشاهی انداخت - چهار خان
 مذکور میخواست که از هم گذرانند - حضرت بعطوفت ذاتی او را نگاهداشتند - چون نزدیک بحولی
 رسیدند دیدند که فوجداران خاصه دران حدود رسیده از بسیاری کار متحیر ایستاده اند - از آنجا
 نهضت فرموده بقصد دیوار فیل راندند - راجپوتی تیراندازی میکرد - هفت تیر بر سپر خاصه
 شاهنشاهی رسید - میفرمودند که پنج تیر از سپر گذشت - پنج انگشت و سه انگشت - و دو تیر
 در سپر بند شد - و گذشت - حراست ایزدی سپر دیگر بود که نگاهبانی میکرد - علاء خان فوجدار
 حضرت را نشناخته از دور تعریف کنان فریاد میزد که تو کیستی که مجرای تو پیش حضرت بکنم
 حضرت روی خود را از نقاب برآورده او را نمودند - و آن سعادت مند را شکرگذار آداب بندگی ساختند
 و مقارن این حال تاتار خان فریاد برکشید که پادشاهم درین تیر باران کجا میروند - چهار خان
 باو اعتراض کرد که چه وقت فریاد کردن و نام بردن است - آخر حضرت شاهنشاهی همچنان
 فیل سوار دیوار را انداخته درون حولی در آمدند - و سه چهار فیل دیگر نیز باین خدمت پیوستند
 و جمعی کثیر از آن سرکشان بپاک بقتل رسیدند - و بسیاری در خانه مضبوط شدند - بموجب حکم
 قضایان سقف خانه را شگفته آتش زدند - و دود از دمار آن تیره بختان برآوردند - و نزدیک هزار کس
 بغروغ شعله آتش قهر الهی بعدم خانه شتافتند - و یکپاس روز نمانده بود که ازین عبادت کبری
 فراغ دست داد - و جمعی کثیر از ارباب بغی و فساد را دیده عبرت باز گشت *

تعیین فرمودن عبدالله خان اوزبک بانظام ولایت مالوه

دادار جهان آفرین چون خواهد [که جمال عالم آرای یکی از برگزیده های خود را خاطر نشان
 جمهور عالمیان ساخته هم اسباب دولت روز افزون او را ترتیب دهد - و هم مفیض رحمت عامه
 شده کافه خلایق را (که نه عقل در اندیش دارند - و نه دیده دور بین) بر راه راست آورد]
 در بعضی از ناحیتهای ممالک محروسه تفرقه گونه پدید آرد - و آنرا بحسن تدبیر و لطف سرانجام او
 انتظام بخشد - لاجرم جهانیان آنرا بر رسم و عادت و اتفاق معمول نساخته بر بدائع عقل در اندیش

(۲) نسخه [ج دی] بدیچند (۳) نسخه [د] یازده ساله (۴) نسخه [ب د] جهان آرای *

همراه موكب عالي در شكارها بيشتر از هزار كس نمي باشد - و امشب (كه حكم بر تعاقب گريختن شرف صدر يافته بود) بهادران جان سپار هر طرفه رفته متفرق شده بودند - و قريب دريست كس در ركاب دولت سعادت حضور داشتند - و تا دريست فيل هم متعاقب رسیده آمد - و جمعيت متمرّدان از چهار هزار كس بيشتر بود - حضرت شاهنشاهي اشارت فرمودند كه مبارزان دولت داد جان ستاني و جان فشاني داده كامياب صورت و معني گردند - معركة زد و خورد گرم شد - ليكن (چون مخالفان بسيار بودند - و مخلصان حقيقي در ركاب نصرت كمتر سعادت حضور داشتند) كار پيش نميزفت ناكاه بنظر اقدس در آمد كه از شدت هوا و آتش (كه در اطراف موضع افتاده بود) جمع از سپاهيان ركاب اقبال پناه بدرختان برده طلبكار گوشه عانيت اند - قهر پادشاهي بجوش آمد - جائيكه (آن گروه را شدت بايسته نمود) بمقتضاي عطف ذاتي اغماص نظر فرموده خود در آن وقت (كه بدولت و اقبال بر فيل دلسنگار نام سوار دولت بودند -) متوجه شدند - چون (پيش موضع آتش بسيار بود و در آمدن فيل دشوار) از عقب آن موضع فيل كوه شكوه راندند *

از زبان مقدس شاهنشاهي سامعه افروز گشتم كه نقل اين سرگذشت مي فرمودند - كه چون فيل در تنگناي ده رانده شد بنظر در آمد كه جيبه زرد بالاي بام بر آمد - چون رستم خان هم همان طور جيبه داشت بخاطر اقدس چنان گذشت كه مگر او باشد - فيل را تيز تر راندم - و خود را نزديك بآن بام رسانيدم - درين اثنا از اطراف تير و چوب و سنگ مي باريد - و حمايت ايزدي (كه جوشن معارك شاهنشاهي ست - و همواره نگاهباني مي فرمايد) بيشتر از بيشتر محافظت مي فرمود - چون نزديك رسيدم ظاهر شد كه آن جيبه پوش مقبل خان بود - كه بالا رفته بيك از گردن كشان كشتي مي گرفت - و مي خواست كه او را از بام بر زمين اندازد - و جمع از بے اعتدالن بمدد او دويده بودند كه كار مقبل خان را تمام سازند - درين اثنا حضرت شاهنشاهي سرعت در راندن فيل فرمودند - و بمردم هم آواز دادند كه بالا برويد - بنده علي قور بيگي منعم خان برادر گلن سلطان علي خالدار بالا دويده بر بام بر آمد - و آن بے دولتان فرار نمودند - و بچستي كار غنيم را تمام كرد - و درين وقت دست فيل پادشاهي در چاه غله فرو رفت - چنانچه جبهار خان فوجدار (كه عقب حضرت بر فيل سوار بود) آمده بر بالاي حضرت افتاد - و آنحضرت بزور بازوي يداللهي فيل را ازان مغاك بر آورده سعي داشتند كه خود را بآن حويلي (كه متمرّدان مضبوط شده بودند) رسانند - درين زمان هيچ كس از ملازمان در ركاب نصرت نبود - غير از راجه بهگونت داس

(۲) نسخه [ي] از شدت گرمي هوا و آتش كه در اطراف افتاده بود (۳) در [اكثر نسخه] دهم خان

(۴) در [اكثر نسخه] بيشتر از همه - و نسخه [ب] بيشتر از بيشتر *

پست فطرتان کوتاه همت بوم صفت بوده در پرده کم بینی میگرداند - و کونیه سخن سکنه قریات
 قصبه سکینه (که از دار الخلافه آگره قریب سی کوه باشد) در تهر و ناسپاسی عدیل ندارند
 علی الخصوص هشت موضع آن برگنه (که مشهور بائیکینه اند) در سرکشی و دزدی و آدم کشی
 و بباکی و باعتدالی چشم روزگار مثل ایشان ندیده - که هم خود قلب اند - و هم محال و مساکین
 قلب دارند - و بهر گونه (که نادان آنرا مردانگی شمارد) زیست میکنند - همواره حکام و عمال
 آنقدر را از بیدادی در فریاد داشتند - تا آنکه درینولا ریاست جهانگشای شاهنشاهی برسم شکار
 متوجه سمت آن قصبه شد - و دران هنگام آن برگنه در جایگیر خواجه ابراهیم بدخشی مقرر بود
 هابه نام برهنه بوسیله قراولان باریافته شرح بیدادی آن متمردان بعرض مقدس رسانید که بیگناه
 پسر مرا کشته - و اسباب و اموال بغارت برده اند - پادشاه صورت و معنی (که شکار را برای دریافت
 امثال این امور لازم وقت گردانیده) باستماع ناله مظلوم بقرمان جلال در جوش آمده از فرط عدالت
 فرمودند که صباح بتادیب آن فرقه متمرده متوجه میشویم - سرگاه بهین مردم معدوم شکار
 توجه فرمودند - و جمع را پیشتر روانه ساختند - وقت دمیدن صبح اقبال موکب عالی بحوالی آن قریه
 رسید - جمع که پیشتر متوجه شده بودند آمده بعرض اقدس رسانیدند که متمردان خبر آمدن
 موکب شاهنشاهی شنیده فرار نموده اند - آتش سطوت معدلت بر افروخته تر شد - و حکم مقدس
 بنفاز پیوست که جان سپاران تعاقب نموده بهر تنگنا (که متمردان پناه برند) دست باز نداشته
 از پی شتابان باشند - که ما نیز بتوفیق ایزدی رسیدیم - و آنحضرت نیز پی آنها گرفته رخس توجه
 بجولان در آوردند - در اثنای راه قرائات میروشکار رسید - که من از پی ایشان رسیدم - یکی (که به پیکار من
 ایستاد) به تیغ آبدار بر خاک فنا نشست - و دیگر را بفتراک دولت پادشاهی مقید ساخته
 آورده ام - چون مرا حکم عالی نبود که پیشتر روم برگشته بملازمت آمدم - حضرت از انجا گرم تر رخس
 سعادت راندند - یک و نیم پاس روز گذشته بود که بحوالی موضعی دیگر (که پرونگه نام داشت) رسیدند
 قراولان خبر آوردند که مردم آن موضع فرار نموده پناه باین موضع آورده اند - آنحضرت چون بآن قریه
 نزدیک رسیدند یکی ازان موضع آمده ملازمت نمود - و آمدن آن متمردان را انکار کرد - حضرت
 شاهنشاهی بمقتضای بزرگی خود باز کس فرستادند که این گروه تبه رای را برآه راست رهنمونی نماید
 چون (پیمانده عمر این بد مستان جام خود سری پر شده بود - و دور مکانات اعمال چندین ساله
 در رسیده) موضع خود را محکم ساخته بجنگ و عربده ایستادند - مقرر است که از پیاده و سوار

(۲) در [بعضی نسخه] سکیت - و در [بعضی] سکینه (۳) نسخه [ی] بائیکره - و در [بعضی نسخه]

بائیکینه (۴) نسخه [ا ط ی] هابه - و در [بعضی نسخه] هاما (۵) در [اکثر نسخه] یکی ازان مردم آمده •

(که در سپاه منصور بودند - و با اهل قلعه نزاع قدیم داشتند) بمیرزا شرف الدین حسین گفتند که این مردم نقض عهد نموده اسباب خود را سوخته اند - قرارداد آن بود که اسباب را گذاشته بدر روند و چون پیمان آنان ثابت نمانده این طور بد درونان تیره جان را سلامت گذاشتن در چنین وقتی که مغلوب شده باشند از دوراندیشی دور است - میرزا شرف الدین حسین را این رای پسندیده افتاد و صفها را آراسته کرد - در قول خود ایستاد - و جرافغار بشاه بداف خان و عبدالمطلب پسرش و محمد حسین شیخ مقرر شد - و برانغار بجیمیل و لونکر و سوجه و دیگر راجپوتان معین ساخته از عقب دیوداس در آمدند - دیوداس چون بر نهضت عساکر اقبال مطلع شد از کمال تهور عنان گردانیده خود را بر قول زد - و جنگ بهم پیوست که از داستان رستم نشانی بر روی کار آورد بلکه آن کهنه اوراق را در هم پیچیده بر طاقی نسیان نهاد - و پایان کار از اسب خطا شده بر زمین افتاد و گروهی انبوه بر سر او ریخته او را پاره پاره ساختند - و عساکر منصوره بفتح و فیروزی مراجعت نمودند - و بعضی گفتند که دیوداس ازین جنگه زخمی بدر رفت - و بعد از ده دوازده سال ازین واقعه شخصی بلباسی جوگیان ظاهر شده این نام بر خود بست - بعضی او را قبول کردند - و برخی قلم رد کشیدند - و مدتی در حیات بوده در بعضی از حوادث کشته شد - القصه بانجام راجپوتان نیم جان ازان معرکه بیرون برده خود را بمالدیو رسانیدند - و قلعه میدرتهه با تمامی آن ولایت بتصرف اولیای دولت ابد پیوند در آمده داخل ممالک محروسه شد •

چشم فلک ندید و نه بیند بعمر خویش • این فتحها که شاه جهان را میسر است
هر فتح کاسمان نهدش منتهای کار • چون هنگری مقدمه فتح دیگر است

جنگ پروتکه که حضرت شاهنشاهی بنفس نفیس خود فرمودند

دادار دادگر سزای هر بدکردار را بمقتضای حکمت بالغه خود بوقت خاص و تقریب مخصوص موقوف ساخته جهان آراست - دانادل دور بین بصر این معنی قدری و رسیدن در افزایش دانایی می باشد - و نادان تیره خاطر در شورستان صحرای ضلالت افتاده بخیالات باطل سرگردان گشته نادان تر میگردد - چنانچه حال روز جهان افروز است - که چشم صحیح المزاج را مورث مزید بینایی گشته اولاً بانواع نعم ایزدی شناسائی می بخشد - و ثانیاً بمواسم شکرگذاری شیفته گردانیده پیوندها تر و جوینده تر میگرداند - و بوم نهادان شوم را (که بیمار دیده اند) باعث مزید نابینائی گشته گمنام خمول نادانی و نابینائی میسازد - و شب (که نقیض روز است) معین دیده روی

(۲) در [چند نسخه] پروتکه (۳) در [چند نسخه] هر کردار را (۴) در [اکثر نسخه] بیمار دیده اند •

افواج قاهره قریب بآن قصبه رسیده همچنان (گرد راه برجیین - و بادپایان در آب و آتش غرق)
 سلاح تردد پوشیده و علم تهور برافراخته بے محابا بپای قلعه رسیدند - اهل قلعه در حصار بیم خزیده
 مجال سر بر آوردن نداشتند - درین میان از دلیران کار طلب چهار سوار یکباره بجنبش همت
 پای جرأت پیش نهاده تیرے چند بردرواز قلعه زدند - ناگاه راجپوتان از صدمه تیر بیدار شده بر دیوار
 حصار برآمدند - و کنگرها را سپر خود ساخته سراسیمه وار خشت و سنگ و تیر و تفنگ انداختند
 و روغن جوشان از بالا ریختند - ازان میان دو سوار سعادت شهادت در یافتند - و دو سوار دیگر زخمی
 بار گشتند - میرزا شرف الدین حسین و دیگر امرا صلاح در آهستگی دیده بشهر میرتهه مقام کردند
 و جا بجا منازل گرفتند - و بتدبیر و تامل در مقام استعداد مواد قلعه گیری شدند - و از روی حزم
 و احتیاط حصار را محاصره کردند - و مورچلها را بآئین شایسته تقسیم نمودند - و از اطراف قلعه
 نقبازدند - قلعه نشینان در مقام مدافعه بوده هر روز هنگام پیکار را گرم داشتند - و گاه گاه
 در کمین فرصت پای جلادت از دروازه بیرون می نهادند - و بقدر همت دستبرد نموده بار خود را
 بدرون می انداختند - تا آنکه نقب (که تا آنه برج رفته بود) از داروی تفنگ پُرساخته آتش در دادند
 برج چون بنده حلاج از هم ریخته شد - و رخنه عظیم در حصار افتاد - بهادران عساکر اقبال راه کارزار
 گشاده یافته پیش دریدند - و راجپوتان ستمیزه خوی دست از جان شسته گرم قتل گشتند - مصادمه
 عظیم و مقاتله قوی اتفاق افتاد - و تمام آن روز بازار جنگ گرم بود - و از دو جانب دلوران داد شجاعت
 میدادند - مجاهدان غازی جرعه شهادت کشیده حیات ابد یافتند - و جمعی کثیر از ارباب خلاف
 خورنابه مات چشیده مست جام فنا گشتند - و چون پرده شب در میان آمد هر کس بمورچل خود
 بازگشت - و مخالفان شباشب آن رخنه را محکم ساختند - اما حصار را (که به نیروی دولت
 گشاده باشند) بحیله مدبران نتوان بست - در اندک فرمتی کار بر اهل قلعه تنگ شد - و قلعه برایشان
 زندان گشت - هر چند (جمعی پایان آمده از روی عجز زهار میخواستند - و راه بیرون شدن می جستند)
 میرزا شرف الدین حسین راضی نمیشد - و بعد از آمد و رفت بسیار و صلاح دید امرای قرار دادند
 که اسباب و اشیای خود گذاشته تنها بدر روند - چون قبول عجز زهاریان از آداب ملک گیری ست
 بموجب قرار داد بهادران افواج قاهره از پدش راه برخاستند - روز دیگر جگمال نیم جان گرفته
 بدر رفت - و دیوداس از سیه بختی و تیره رانی دل بمردن خود نهاده از روی عناد صمیمی اسباب
 خود را سوخت - و چون مار در خود پیچیده و از آتش درون برافروخته از قلعه برآمد - و متهرانه
 با چهار صد پانصد سوار از پیش عساکر قاهره گذشت - جمعی از راجپوتان مثل جیمیل و لونکون

(۲) در [بعضی نسخه] عرق (۳) در [بعضی نسخه] ستمیزه جوی •

راجه بهگونت داس خلفِ راجه بهاریمیل درین مرتبه بهرتو نظرِ سعادت اثرِ سرافرازی یافته بشرفِ خدمتِ دایمی ممتاز شد - راجه بهاریمیل آرزوی آن داشت که حضرت شاهنشاهی منزلِ اورا بمقدمِ اقدسِ سربلندی بخشند - تا سرمایه مزیدِ افتخارِ خاندانِ او سرانجام یابد - چون (آنحضرت عزیمتِ وصولِ بدارالخلافتِ مصمم داشتند - و کمالِ سرعتِ پیشِ دیدِ خاطرِ اقدس بود) اضافه این سعادت را بوقتِ دیگر حواله فرموده و راجه را مشمولِ اصنافِ عنایت ساخته رخصت دادند و راجه بهگونت داس و مان سنگه و جمع کثیر از اعزّه و اقربای اورا قرینِ رکابِ دولتِ اعتصام ساخته روی توجّه بمستقرّ خلافت آوردند - و بقایده اقبال آن راه دور و دراز را در کمتر از سه روز قطع فرموده منفرد در روزِ اسفندارمن پنجم اسفندارمن ماهِ الهی موافقِ روزِ جمعه هشتم جمادی الاخری بدارالخلافت آگره نزولِ اجلال فرمودند - ساحتِ شهر بفرموده عالی ارتفاع آسمانی گرفت - و دیدهای نظارگیان از پرتوِ ناصیه اقبال فروغِ انجم یافت - و اردوی معلّی باکین شایسته منزل بمنزل قطع نموده از پی رسید - و جمهورِ خواص و عوام تهنیتِ قدومِ مرکبِ عالی نموده سپاس گذاری الهی بجای آوردند و خدیو زمان بر مسندِ فرمانروایی نشسته دقائقِ ملک آرایی بظهور آوردن گرفت - عالم را فراخی دیگر پدید آمد - از انجا (که اقبال روز افزون رونق افزای سلطنتِ عظمی ست) هر روز (که نومیشود) دولتی خاص روی میدهد - و نظامی بدیع پدید می آید - چون نیتِ فرمان فرمای زمان نیک اندیشی ست نتایج آن عایدِ روزگارِ سعادت پذیرش میشود - هر طبقه در خورِ قابلیتِ رواج می یابد و مستعدانِ جهان کامیاب استعداد میگردند •

آغاز سال هفتم الهی از مبدأ جلوس شاهنشاهی - یعنی سال مهر از دور اول

درین اثنا (که آغازِ بهارِ ملکِ معنی ست) ابتدای^(۲) ربیع شد - و صورتِ چون معنی بزمِ افروزِ شادمانی گشت - و تحویلِ نیرِ اعظم و منورِ عالم به بیت الشرف بهزاران میمنت و سعادت (بعد از گذشتن سه ساعت و چهل و نه دقیقه از روزِ چهارشنبه پنجم رجب سالِ (۹۹۹) نهصد و شصت و نه) اتفاق افتاد - قوتِ نامیه در اهتزاز آمد - در فیضِ برویِ عالم بتازگی باز شد - مرکبِ خسرو گل از گردِ راه رسیده بر تختگاهِ چمن جلوه نمود - مرغانِ باغ و راغِ نوای باریدی و سرودِ نکیسائی بلند ساختند - ابرِ بهاری نورسیدگلِ عساکرِ ریاحین را شست و شوی تازه داد • شعر •

شکرِ عدلِ بهار پیشِ آله • دلِ گل داد بر زبانِ گیاه

رز پیِ نقشهای جان آریز • اخترانِ نقشبند و رنگ آمیز^(۳)

شاخِ مانندِ عقدِ پُر لولو • غنچه مانندِ نافه آهو

(۲) نسخه [ی] ابتدای ابداع ربیع شد (۳) در [اکثر نسخه] در پی •

گرفته آوردند - و حکم بریدن پای او نفاذ یافت - و این معنی باعنی عبرت جهانیان گشت
و وحشت نهادن صحرائی غفلت را سرمایه هوش بدست افتاد - و این معنی دران دیار شهرت گرفت
و دیگر کسی را گریختن و آواره شدن بخاطر نرسید - و آسایش و آرامش دران مملکت پدید آمد - و چون
قصبه سانبر مقرر اقبال شد شرف الدین حسین میرزا دولت ملازمت دریافت - و پیشکشهای
لائق گذرانید - حضرت شاهنشاهی جگناته و راجسنگه و کنگار را (که میرزا بگرو نگاهداشته بود) طلبیدند
که بکارگی خاطر راجه بهاریمیل از دغدغه برآید - میرزا قبول این معنی نمود - اما وقت را ببهانه
میگذرانید - و حضرت آنرا راست پنداشته مترصد آمدن آنها بودند - و هم درین منزل ادهم خان
از عقب آمده باردوی معلی ملحق شد - و از انجا موکب عالی بحرمت هرچه تمامتر متوجه
اجمیر گشت - و بساعت معهود دران شهر فیض بخشش نزول رحمت فرمود - و زیارت روضه منوره
حضرت خواجه بتقدیم آمد - و منسوبان آن شهر مقدس کامیاب دولت گشتند - و ماهم انکه محل
اقدس را بآئین لایق از راه میوات در اجمیر آورده بحسن خدمت کرامت توفیق یافت - و رای
جهان آرا تقاضای آن فرمود که باستعجال معاودت واقع شود - شرف الدین حسین میرزا (که
خدمت تسخیر میرته باو مفوض شده بود) برای انصرام مهم مذکور نادانانه استدعای آن نمود
که حضرت بشکار آنحدود نهضت فرمایند - و چون ناسرگمی این اندیشه خاطر نشان او شد
درین خیال افتاد که روزی چند عرصه اجمیر مخیم سرادقات اجلال باشد - و چون خاطر قدسی
میل رجوع بمستقر خلافت داشت جمعی از امرا (که در آنحدود جایگیر داشتند) مثل ترسون محمد خان
و شاه بداف خان و عبدال مطلب پسر او و خرم خان و محمد حسین شیخ و جمعی کثیر را بکمک او
مقرر ساخته متوجه دارالخلافه آگوه شدند - و حکم عالی باهتمام تمام صادر شد که میرزا شرف الدین
حسین گرو گرفتهای مذکور را حاضر سازد - چون رایات اقبال بعرصه سانبر نزول اجلال فرمود
میرزا جگناته و راج سنگه و کنگار را بملازمت اقدس آورد - و راجه بهاریمیل بصدق نیته که داشت
سرانجام اسباب ازدواج را بخوبترین وجه سامان نموده آن صبیغه سعادت سرشت را محفوف سرادقات
محققه عفاف درین منزل گرامی بدولت سرای عالی بقصد افتخار روزگار خود بآئین بزرگانه رسانید
و بجهت اتمام مراسم این جشن دلکش یکروز در سانبر توقف موکب عالی اتفاق افتاد - و همانجا
میرزا شرف الدین حسین را شرف رخصت ارزانی داشته خود بدولت و اقبال بر باد پای
سبک خرام گران قدر سوار شده ایلغار فرمودند - و چون عبور موکب عالی نزدیک بسواد رتننبهرا افتاد
راجه بهاریمیل با جمیع فرزندان و خویشان بساعات زمینی بوس سربلند شد - و مان سنگه پسر

(۲) نسخه [د] کنگار (۳) نسخه [د] تقاضای آن (۴) نسخه [د] عبدال مطلب خان پسر او •

حقیقت اساس آنکه بسا حرص مندانِ کردل بحضرتِ تخیل واهی^(۲) یا بمجرّد افترای بداندیشی
بابمبیب طبع خالص قصد مواضع و محال^(۳) مردم اهل نموده دست تاراج میکشایند - و در هنگام
باز پرس هزار سخن ساخته در مقام اهل و تعطیل میشوند - پس هرگاه (حکم علی الاطلاق بر ترک
این عمل نفاذ یابد) دیگر ایله^(۴) بگمان سرکشی پامال ستم بدذاتان نشود - چون (نیت والی شاهنشاهی
محض حقانیت و معدلت بود) بمیامن و برکات آن جمیع رحشیان و متمدنان اقصای هندوستان
حلقه ارادت در گوش انقیاد کشیده از جمله اسباب نظام عالم گشتند - هم کار دین منظم شد که خلاصه آن
معدلت آرائی ست - و هم مهم دنیا نظام یافت - که عمده آن منقاد شدن جهانیان است •

و از شرائف سوانح فتح قلعه میرته است به نیروی عساکر اقبال - لله الحمد که اورنگ نشین
خلافت را ایزد جهان آرا نیت کرامت فرموده است که حسن آن در کالبد خیل ننگد - و در مقیاس
قیاس نیاید - دولتمند [که نسبت معنوی را (که عبارت از اخلاص درست است) تقویت بخشد]
هر کاره (که پدش نهاد همت عقیدت گزین خود سازد) بخوبترین وجه انجام یابد - و کاره
(که فرماندهان روزگار را بدشواربی دست نهد) او را باسانی میسر گردد - نمی بینی که منسوبان
ظاهری (که از دولت سرای اخلاص بهره ندارند) چون بکاره قدم بر میدارند ایزد توانا (محافظت
نسبت صوری این برگزیده خود فرموده) ایشان را کامروا میگرداند - و مصداق این حال قصه^(۵)
فتح نمودن شرف الدین حسین میرزا ست قلعه میرته را که در آغاز این سل فرخ فل صورت بهت
و صورت این واقعه دلگشا آنکه سابقاً رزمه خامه وقایع نویس شده بود که حضرت شاهنشاهی
در وقت مراجعت از بلده قدسیه اجمیر میرزا شرف الدین حسین را بفتح قلعه میرته و تسخیر
آن ولایت فرستادند - و جمعی از امرای عظام را بکمک او همراه ساختند - و دران هنگام قلعه میرته
در تصرف رای مالدیو بود - که از رایان و راجها باسم و رسم هندوستان بمزیت اعتبار و وفور اقتدار
امتیار داشت - و او این قلعه را بجگمل نامی (که از سرداران بزرگ او بود) سپرده دیوداس نام
راجپوتی را (که در جرات و همت پیشدست این طبقه بود) با پانصد راجپوت چیده بکمک جگمل
گذاشته بود که پام این خدمت میداشت - چون (رایات عالی از دارالبرکت اجمیر مراجعت نموده
برساحت دارالخلافه اگره سابقه^(۶) نزول اجلا انداخت) میرزا شرف الدین حسین (که مجدداً
فرانجیود بشفرف رکاب بوس سعادت پذیر گشته بود - و پیش همت او باقیل ابد پیوند شاهنشاهی
گرم شده) بامرای دیگر بآن سمت لشکر کشید - و تسخیر آن ولایت پدش نهاد همت خود ساخت

(۲) نسخه [ح] وهمی (۳) نسخه [ی] اهل هند (۴) نسخه [ی] احدی (۵) نسخه [ح] قنیه

(۶) نسخه [ب] پرتونزول اجلا •

و ازین تحویل بهجت افزا و نزول سعادت بخش عالم عنصر را چون ملک معنی فیض خاص رسید
و ظاهر همرنگ باطن گشت - عنفوان دانش و آگاهی انتظام یافت - و سال مهر (که سال هفتم
الهی ست) آغاز شد - و دست قدرت از چهره اقبال پرده برانداز گشت - امید راست بینان
درست کردار کارخانه ایجاد آنست که ایزد متعال ذات قدسی سمات شاهنشاهی را زمان دراز
کامروای صورت و معنی گردانیده سال بسال سرمایه افزونی عمر و دولت سرانجام دهد - تا عالم
از تخالف و تفرع رئیسان متفرقه روزگار مصون مانده بعدل و داد این یگانه آفاق و شایسته خلافت کل
انارت^(۲) و اضاءت یابد - و حقیقت انتظام اسباب سلسله کونی و الهی بظهور آید - و عبادت کبری
(که کثرات ربع مسکون در رشته وحدت کشیدن است) بتقدیم رسد - هم ملک ببالد - و هم معرفت
افزاید - یکجہتی روی دهد - اخلاص رواج یابد - گرد آلودگان صحرائی بتمیزی (که در اکذاف عالم
در نقاب اختفا اند) بظهور عرصه تمیز بیرون خرامند - استعداد را روز بازار گرم شود - و مستعدان
بمنافع بیغش اخلاص نقد مقصود بدست آرند *

و از جلائل عواطف حضرت شاهنشاهی (که درین سال سعادت پیوند لعمه ظهور داد)
منع بند بود - عساکر اقبال (که در وسعت آباد هندوستان درآمد بودند) از روی تسلط و استیلا زنان
و فرزندان و عیال و اقارب اهل هند را اسیر میکردند - و بفروخت و تصرف آن اشتغال مینمودند
حضرت شاهنشاهی از کمال ایزد شناسی و یزدان پرستی و از فرط دور بینی و نیک اندیشی
حکم فرمودند که در تمام ممالک محروسه هیچ یک از مبارزان عساکر فیروزی مند پیرامون این معنی نگردد
و هر چند (جمع از وحشی مزاجان معامله نافهم محکمی جای خویش را ضمیمه نخوت خود ساخته
بجنگ پیش آیند - و بمقتضای اقبال روز افزون شکست یابند) اهل و عیال این گروه از خدمات
انواج گیتی گشا محفوظ باشد - و هیچ کدام از سپاهی از خرد و بزرگ بند نکنند - و بگذارند که آنها
بفراغ خاطر بخانه خویشان و اقربای خود روند - و از اجله بواعث برین معدلت آنکه خرد پژوهی
سربر آرای فرماندهی درین معامله امعان نظر فرمود - و نگاه ژرف انداخت - که هر چند (کشتی
و بستن و زدن مستکبران نخوت مند و تادیب و تنبیه گردن کشان نا فرمان شنو از لوازم دارو گیر ملک
تعلق است - و حکمای انصاف گزین و صاحبان نوآئین دران اتفاق دارند) لیکن تعذیب زنان
و اطفال بیگناه را تادیب آن مستکبران اندیشیدن بیرون شدن از قانون معدلت است - اگر شوهران
راه شقاوت گرفتند زنان را چه تقصیر - و اگر پدران طریق مخالفت گزیدند فرزندان را چه گناه
علی الخصوص که طفلان معصوم و عورات این گروه از اسباب پیکار نیستند - و ضمیمه این اندیشه حق نهاد

(۲) نسخه [ح] طراوت و نضارت یابد *

علیای شاهنشاهی رخصت آوردن راجه داد - و چون مرکب اقبال بدیوسه نزل اجال فرمود از صیت مرکب جهانگشی شاهنشاهی اکثر مردم این قصبه فرار اختیار نموده بودند - آنحضرت فرمودند که ما را بجز عذبت و رافت نسبت بجمهور عالمیان امری دیگر متصور نیست - باعث ویرانی این گره چه تواند بود - همانا که این محکرا نشینان وادی توحش از آزار (که از میزرا شرف الدین حسین کشیده بودند) بران قیاس نموده هراسان شده اند - آخرهای روز جیل پسر روپسی برادر راجه بهاریل (که کلانتر این سرزمین است) آمده بوسیله مقربان بارگاه اعلی دولت زمین بوس دریافت - و بعرض اشرف رسید که پسر کلانتر این قصبه سعادت ملازمت در می یابد حضرت فرمودند که آمدن او محسوب نیست - باید که روپسی مقدم گرامی ما را عطیه عظمای الهی دانسته خود احراز استلام عتبه علیه نماید - ناچار روپسی خود آمده خاک آستانه اقبال را ترتیبی چشم سعادت خود گردانید - و بنوازش پادشاهی سربلندی یافت - و روز دیگر چون قصبه سانگلیر مضرب خیام اجال شد چغتی خان راجه بهاریل را با اکثری از خویشان و اعیان قوم بغیر راجه بهگونیت داس پسر بزرگ راجه (که بر سر عیال گذاشته بود) آورده به بساط بوس عالی سرافراز گردانید - و آنحضرت مراتب جوهر عقیدت و اخلاص از چهره احوال راجه و اقربای او بنظر باریک بین جوهر سنم مشاهده فرموده بلطائف الطاف صید خاطر او کرده پایه قدرش افزودند - و راجه از درست اندیشی خرد و سربلندی بخت چنان اندیشید که خود را از زمره زمینداران برآورده از مخصوصان این درگاه سازد - برای تمهید این معنی نسبتی خاص بخاطر آورد که صیده بزرگ خود را (که فرغ عفت و دانش از ناصیه او می درخشید) بوسیله مجرمان عتبه خلافت داخل پرستاران سرافز اجال سازد و از آنجا (که غریب نوازی شیمه کریمه حضرت شاهنشاهی ست) ملتس او بموقف قبول رسید و آنحضرت او را از همان منزل با چغتی خان رخصت فرمودند - که رفته سرانجام این نسبت (که سرمایه مباهات جاودانی خاندان اوست) نموده زود بملازمت آورد •

و یکی از سوانح دولت افزا و آثار معدلت روز افزون شاهنشاهی (که باعث آسودگی و آرمیدگی جمهور متوحشان آن دیار شد) سزا دادن چیتنهان است - و شرح آن بر سر اجمال آنکه (چون حضرت شاهنشاهی شکار چیتنه را یکی از نقابهای جمال جهان آرای خود ساخته فرط میل ظاهر ساخته - و اکثر بنشاط شکار انبساط فرموده) یکی از چیتنهانان از نادانی مغرور شده پای افزار بزرگ کشیده گرفته بود - و صاحب آن فریاد میکرد - اتفاقاً آواز او بگوش بندگان حضرت رسید و حقیقت حال ظهور یافت - آن دادگر بیدادگانه از استماع این ظلم در ساعت حکم فرمود که او را

(که پیر امیر خسرو اند) دست ارادت بشیخ فرید داده اند - سخن کوتاه که بهیارے از صاحب کمالان از زیر دامن تربیت خواجه برخاسته اند - قدس الله اسرارهم *

و بالجمله (چون باطن قدسی موطن شاهنشاهی جویای مراتب حق شناسان و طلبکار مدارج حقیقت اساسان است) در عین شکارگاه عزیمت مید معنوی مصمم شد - و هر چند (معتصمان رکاب اقبال در نافتن بعد راه و نا ایمنی آن حدود بعید و فراوانی ارباب تمول مذکور ساختند) چون شوق قاید راه بود گوش قبول بران نینداخته بیشتر توجه عالی مرعی داشتند - روز شهریور چهارم بهمن ماه الهی موافق چهارشنبه هشتم جمادی الاولی با معدودے از مقربان بساط حضور (که در شکار همغان بودند) متوجه اجمیر شدند - و حکم مقدس نفاذ یافت که سرادات عفت را از راه میوات ماهم آنکه سرکرده باجمیر آورد - بموجب فرمان معلی ماهم آنکه بطرز مامور بجانب اجمیر شتافت - چون موضع کلای مخیم موکب اقبال شد چغتی خان (که در بساط قرب راه سخن داشت) حقیقت دولخواهی راجه بهاریمیل [که در الوس کچواکه (که گروه عظیم از راجپوتان اند) ریاست داشت] بعرض اقدس رسانید - که راجه بهفور عقل و شجاعت ممتاز وقت است - و پیوسته در آداب دولخواهی این دردمان عالی بوده خدمات شایسته بتقدیم رسانیده است - و در دهلی ادراک آستان بوس نموده خود را از پا بستگان فقرای علوی اعتصام میداند - و مدتی ست که از بدسلوکی شرف الدین حسین میرزا متوهم شده بشعاب جبال متحصن است - اگر (پرتو نیر التفات شاهنشاهی بر ساحت احوال او افتد - و او را از خاک برداشته از شدائد روزگار نجات بخشند) شاید خدمات او بنظر اقدس (که اکسیر سعادت است) پسندیده آید *

و مجملے از قصه ستمزدگی او آنکه (چون میوات و آنحدود بجایگیر میرزا شرف الدین حسین مقرر شد) میرزا قصبه انبیرا (که در ولایت ماتوار جای بودن بزرگان راجه بهاریمیل بود) خواست که بتصرف خود در آورد - درین اثنا سوچا پسر پورنمل برادر کلان راجه بهاریمیل از شرارت ذاتی و طلب ریاست خود میرزا را دیده مقدمات شور انگیز درمیان آورد - میرزا بر سر ایشان لشکر کشید و (چون وقت مقتضی نبود - و جمعیت چندانے نداشت) صلح گونه کرد - و مبلغ بر سر ایشان مقرر ساخته پسر راجه بهاریمیل جگناته و راج سنگه پسر اسکر و کنگار پسر جگمال برادر زادهای راجه را گرو گرفته (که بزبان هند اول گویند) از انجا متوجه اجمیر و ناگور شد - و درین سال عزم مصمم داشت که لشکرها فراهم آورده استیصال این جماعت نماید *

چون (حکایت دولخواهی این گروه قدیم الاخلاص بموقف عرض مقدس رسید) عاطفت

نگارش یابد - پس همان بهتر که ازین عالم باز آمده بشرح احوال آن بزرگ وقت پردازم - شیخ
موسى مقدس بقصد شکر از دارالخلافه اگر عزیمت فتحپور رویه داشت - نزدیک مذهاکر
(که ده ست در میان راه آگره و فتحپور) عبور اشرف اتفاق افتاد - و جمع از نغمه پردازان هندی
اشعار دلغریب را در مفاخر و مناقب خواجه بزرگ خواجه معین الدین قدس سره العزیز (که در
حضرت اجمیر آسوده اند - و بارها ذکر جلائل کمالات و خوارق عادات ایشان مذکور مجلس مقدس
شده بود) خواندن گرفتند - آنحضرت را (که جویای حق و حقیقت اند - و از فرط طلب بمصافران
ملک تقدس نیز توسل جست - و استمداد همت نموده) شوق زیارت مرقد خواجه در باطن مقدس
جوش زد - و جاذبه توجه گردبان گیر شد •

ذکر مجمل از احوال خواجه معین الدین چشتی قدس سره

خواجه از سیستان است - و او را سنجری نویسند - که معرب سنگری ست - در پانزده سالگی
پدر بزرگوارش (که خواجه حسن نام داشت - و بزراعت و قناعت مشغول بود) در گذشت
شیخ ابراهیم مجذوب قندوزی را گذر برو افتاد - و از میامی نظراً در طلب دامن گیر همت خواجه شد
قطع تعلقات صوری نموده بمرقد و بخارا شتافت - و قدری بعلم کسبی اشتغال فرمود - و از آنجا
بخراسان رفت - و نشو و نما در آنجا یافت - و در هارون (که از توابع نیشابور است) ادراک صحبت
شیخ عثمان هارونی نمود - و دست ارادت باو زد - و بیست سال در صحبت شیخ ریاضات شاقه کشید
و سفرها و غربتها پیش گرفت - و بسیاری از بزرگان وقت را (مثل شیخ نجم الدین کبری) دریافت
و بالجملة از اکابر سلسله چشتیه است - بدو واسطه بخواجه مردود چشتی میرسد - و به هشت واسطه
بابراهیم ادهم می پیوندند - و پیشتر از آمدن سلطان معز الدین سام از غزنین به هندوستان برخست پیر خود
بهند آمد - و در اجمیر (که رای پنهورا فرمانروای هندوستان آنجا اقامت داشت) منزل گرفت
الحق خواجه از ارباب ریاضت و مجاهده بودند - و با نفس ایشان را مجاهدات عظیم روی داده بود
اگرچه خوارق عادات از ایشان بمیار منقول است - اما کدام خارق عادت روشن تر از مخالفت خواهش
این نفس بوالفضل خواهد بود - و خواجه قطب الدین اوشی اندجانی [در بغداد در ماه رجب
سال (۵۲۲) پانصد و بیست و در در مسجد امام ابواللثیم سمرقندی بحضور شیخ شهاب الدین
سهروردی و شیخ اوحمد الدین کرمانی و جمع از بزرگان] بارادت خواجه معین الدین استسعاد یافت
و شیخ فرید شکر گنج (که در پتن آسوده اند) مرید خواجه قطب الدین مذکور اند - و شیخ نظام اولیا

(۲) در [بعضی نسخه] (که جویای حق و حقیقت اند) از فرط طلب •

و بباطن با خدا بوده صیدِ قلوب فرموده - و اساسهای عالی در هر کار نهاده - و آئینهای نیکو در ملک و دولت ترتیب داده - و با وجود عفوانِ شباب (که پیشتر از بزرگان سابق درین سن پیروی طبیعت کرده فرصت محاسبه احوال نفس نیافته اند) آنحضرت خلاف همه زمانِ شباب را از اسبابِ خداشناسی گردانیده لحظه ازان ذایل نبوده - و کامروائی و سرپر آرائی و دوست نوازی و دشمن گدازی (که هر یک در بزرگان گذشته ساغرِ هوش ربای بل جوعه بدمستی بوده) در ذات مقدس حضرت شاهنشاهی باعث مزید دریافت و ازدیادِ خردمندی و فوزنی هوشیاری و فراوانیِ حاضردلی میشود - و بجهت مصالحِ الهی و حکمِ نامتناهی ایزد بیچون بسا از فنونِ جمالِ جهان آرای آن بزرگ صورت و معنی را از نظرِ دروینِ خودش پوشیده میدارد - چنانچه بارها این معنی در زمانِ خردی (که بدین علوم اشتغال داشت) از پدرِ بزرگوارِ خود (که منبعِ برکات و جامعِ کمالات صوری و معنوی بوده زارنه انزوا اختیار فرموده بسر برده) شنیده ام - و بدولتمندی که داشتم در زمانِ حصولِ دولتِ ملازمت (که اکسیرِ اهلیتِ اربابِ فطرت است) خون نیز دریافتم - و بجهت این معنی (که حسنِ جهان افروزِ معنوی این خدیوِ زمانِ برپوشیده بود) آنچه (از خودش بایسته جست - و بکارِ اهلِ عالم برده هدایتِ سراسیمه گردانِ بادیه ضلالت نمود) از دیگران طلب فرموده و پیوسته دردِ طلبِ الهی (که صحتِ کامل همان تواند بود) پیرامونِ خاطرِ مقدس گشته باطنِ اقدس را بیقرار داشته - و شکار را (که پیرایه بندِ ساعدِ نشاط است) از اسبابِ دردِ طلب ساخته تنهارا شهر و صحرا گرفته - و از افزونی احتیاط [چنانچه حق را در گردآلودگانِ صحرائی بتمیزی (که پیشتر از بزرگانِ معنوی درین لباس تماشائی اند) جست - و با هر ژنده پوشی (از جوگی و سنیاسی و قلندر - و سایرِ مفردانِ خاک نشین - و تجردِ گزینانِ بے تعیین) صحبت داشته - و از پیشانیِ اطوار و ناصیه کلماتِ او مغزِ معامله حال او دریافتم] همان طور از اصحابِ عمائم و اربابِ تقدّم (که پایِ بندانِ سلسله علم و جاه - و دکانچه آریایانِ مدرسه و خانقاه اند) طلبگارِ حق بوند و با آنکه (ناسرگی و قلبیِ مزورانِ این طبقات دانسته) آنرا بحوصله فراخِ خود سپرده - و تلبیسِ این ابلهان را خاکِ پوش کرده آبروی این مفتسبانِ حق را نبوده - و با وجودِ این امور هرگز وهنه و فتور در طلبِ آن شهریارِ جهان نرفته - بلکه در تکاپوی افزوده در جست و جویِ طبیبانِ نفوس (که راهِ نمایانِ طریقِ یافتِ مقصد اند) بیقرار تر شده *

* بیت *

سأله دل طلبِ جامِ جم از ما میگرد * آنچه خود داشت ز بیگانه تمنّا میگرد

اگر شرح همین باب کرده آید کتابِ علل و علل باید نوشت - تا آنچه (من از ابتدای ملازمت دریافتم)

و خاطرهای پریشان بتازگی جمع شد - و دل‌های برهمزده اطمینان یافت - بعضی کوتاه اندیشان کم‌بین بخاطر میرسانیدند که فرمانروای زمان و زمین را مگر نشانی در سراسر است - و این کار از نتایج آن تواند بود - در ساعت ازین خیال دور از کار باز آمده دریافتند که از فنون عقل بدائع نگار آنحضرت است - که نمونه از اعجوبه‌نمائیهای نگارخانه باطن بظهور آورده بپراهره‌وران تیه نادانی را بشاهراه دانائی میخواند - نابینایان را چشم می‌بخشد - و دیده‌وران را سرمه جواهر در چشم میکشد - بارها در خلوت انس (که این راقم سعادت بار یافته بدولت خطاب استسعاد داشت) از زبان مقدس شاهنشاهی شنیده است که ایذه (دیده و دانسته بر فیضان مست خون خوار سوار می‌شویم - با آنکه پیش ازان بساعتی فیلبان خود را به پایان آورده گشته - و باعث خرابی بسا بنای انسانی شده اند) وجه نیت و قبله همت آنست که (اگر در ناراضامندی ایزدی دانسته قدم نهاده باشیم - یا بدانستگی نفس در آنچه مرضی او نباشد برآورده) آن فیل کار ما تمام سزد که در بر رضای الهی بار هستی نمی‌توانیم برداشت - سبحان الله این چه دید است - و چه محاسبه با خود میرود - بارے در جمیع اوقات (چه هنگام خلوات مقدسه - و چه در زمان مشاغل کثرات چه در وقت رزم - و چه در زمان بزم) پیوسته نگاهبان سر رشته معنوی بوده بظاهر با خلق و بباطن با خالق در یک زمان ناظم اشتات صورت و معنی گشته پیشوائی این دو گره والا میفرمایند و عشرت‌گزین این دو نشأ گوارا شده از رنگ آرای عالم ظاهر و باطن میگردند •

و از سوانح رسیدن ادهم خان است بزمین بوس درگاه مقدس - درین هنگام (که دارالخلافه آگره بفروغ معدلت شاهنشاهی رونق و بها یافته بود) در آئینه رای جهان آرا چنین صورت بست که ریاست ممالک مالوه به پیر محمد خان شروانی باستقلال باشد - و ادهم خان بخدمت حضور استسعاد یابد - منشور عاطفت باین مضمون شرف نفاذ یافت - ادهم خان امثال فرمان پادشاهی (که ترجمان حکم الهی ست) نموده و ممالک مالوه را به پیر محمد خان سپرده روی عزیمت باستان بوس آورد - و در اندک زمان برسم استعجال رسیده استلام عتبه علیه نمود - و محفوف عواطف شاهنشاهی گشت - هم خاطر ما هم‌انگه (که از مفارقت فرزند گرامی خود تفرقه‌مند بود) فراهم آمده انبساط یافت - و هم پیر محمد خان از ستم شریکی خلاص شده کامیاب امید گشت و هم جمهور رعایای صوبه مالوه از بیدادی نجات یافته کامروای امن و امان گشتند - و هم ادهم خان را از اسباب بخوردی باز داشته اولاً از چندین دیال نگاهبانی فرمودند - و ثانیاً عزم اصلاح حال او مرکوز خاطر مقدس گشت - و درین‌فلو خدیو عالم بمقتضای شیمه کیمه خود پیوسته بظاهر بشکار پرداخته

تا بجنگ انداختن چه رسد - آن شهسوار عرصه دلیری و شیرشکار بیشه دلاری روزی در میدان چوگان (که بیرون قلعه دارالخلافه آگره برای نشاء خاطر مقدس ساخته بودند) بران فیل مهیب پیکر در عین طغیان مستی و غلیان آشوب بے محابا به نیروی قدرت معنوی سوار شده کار پردازیهای (۲) حیرت بخش بظهور آوردند - و بعد ازان بفیل رن باگه (که آن هم در صفات نزدیک بآن فیل بود) جنگ انداختند - و بر مخلصان و معامله دانان حاضر حالتی گذشت که بر هیچ کس نگذرد (۳)

چون ناظران بارگاه حضور از امتداد این حالت جانکه مضطرب شده مجال عرض نداشتند بیتابانه از روی حیرت زدگی خاطر چاره این کار دران دانستند که اتکه خان را (که صدر نشین بارگاه اقبال است) آورده بالتماس و استدعای او آنحضرت را ازین شغل هولناک (که از تصور آن زهره شیردلان آب میشد) بگذرانند - اتکه خان سراسیمه رسیده چون صورت حال را مشاهده کرد سر رشته مبر از دست داده سر خود را برهنه ساخت - و چون داد خواهان ستم رسیده زاری و الحاح میکرد و خرد و بزرگ از اطراف و جوانب دست دعا برداشته سلامتی ذات مقدس را (که سرمایه امن و امان عالیشان است) از جهان آفرین میخواستند - چون نظر مقدس شاهنشاهی بر اضطراب اتکه خان افتاد فرمودند که این همه تنک دلی نباید کرد - اگر ازین طرز باز نمی آئی همین زمان خود را از بالای فیل می اندازیم - اتکه خان کمال توجه شاهنشاهی درین امر دیده در ساعت فرمان پذیرگشت - و از روی ملاحظه باطن شورش زده را با ظاهر آرمیده فراهم آورد - و شاهنشاه شیردل بتکمیل دولت بآن کار عبرت افزا اشتغال داشتند - تا آنکه بزور بازوی معنوی و نیروی اقبال الهی فیل هوایی بر غنیم خود غالب آمد - و رن باگه حبل المتین تماسک را از دست داده روی بگریز نهاد - هوایی پس و پیش را در نظر نیاروده و نشیب و فراز را ملاحظه نکرده پی گریخته را گرفته باد آسا میرفت - و آن کوه وقار بر همان ثبات نشینی تماشاگر فنون مشیت ایزدی بود - آخر فیل مذکور راه دراز قطع نموده عبورش بکنار دریای جون افتاد - و بر سر آن دریای عظیم جسری بکشتی سرانجام یافته بود رن باگه از سراسیمگی بر سر آن جسر گذشت - و فیل هوایی (که آن شیر بیشه اقبال برو سوار بود) از پی او بران جسر برآمده دوید - و کشتیهای جسر ازان گران سزگی آن دو کوه پیکر گاه در آب فرو میرفت و گاه بالا میشد - و از دو جانب جسر ملازمان عتبه اقبال خود را در آب انداخته شذاوری میکردند تا آنکه فیلان تمام آن جسر را گذشته آنروی آب رسیدند - درین زمان (که امر غریب را ظاهر بینان تماشا کردند) در ساعت خدیو زمان فیل هوایی را (که با آتش هم خو - و بآباد هم تگ بود) نگاه داشتند - و فیل رن باگه جان خود را بتک و دو بدر برد - و عالی را جان نوبتن در آمد

(۲) نسخه [ی] عبرت بخش (۳) در [اکثر نسخه] نگذرد •

نشود - و مجملے ازین سانحه دولت افزا آنست که چون پسر عدلی آواره بادیه ادبار شد قلعه چنانچه (که مسکن و ماوای او بود) بدست فتو نامی از خاصه خیالان او درآمد - و او آن حصار منیع را مامن خود دانسته در استحکام آن میکوشید - درینولا (که رایات اقبال از قصبه کتره مراجعت فرموده بدار الخلافه نزول اجلال نمود) خواجه عبدالمجید آصف خان بتسخیر آن نامزد شد - فتو (چون از سعادت بهره داشت - و قدرے بحساب و معامله میرسید) دانست که روز ادبار افغانان رسیده است ناگزیر جمع را فرستاده اظهار عجز و انکسار نمود - و از روی ضراعت و ابتهال بدرگاه جهان پناه معروض داشت که (اگر شیخ محمد دست مرا گرفته بزمین بوس عتبه اقبال رساند) هرائینه بدلجمعی قلعه را باولیای دولت سپرده خود را بسته فتراک قدسی اعتصام دولت شاهنشاهی میگردانم ملتمس او بموقف قبول پیوست - و بموجب حکم معلی شیخ رفته او را بدستیاری مراحم خسروانی بملازمت آورد - و پیدشای سعادت او را بسجده درگاه گیتی ملاذ روشنائی بخشید آنحضرت پایه او را بتفقدات گرامی افزوده مرتبه امارت کرامت فرمودند - و بحراست آن قلعه حسن علی خان ترکمان مقرر شد •

و از سوانح^(۲) (که درینولا بظهور آمد) سواری حضرت شاهنشاهی ست بر فیل هوائی و جنگ انداختن او - دادر جان بخش جهان آرا روز بروز بروشنو و طرزے تازه ارتفاع مدارج علیای این دولت ابدقرین میفرماید - و مراتب کمال صوری و معنوی این یگانه بارگاه احدیت را خاطر نشان ظاهر بینان کوتاه نظر میسازد - و خدیو زمان بشکرانه معنوی اکتفا فرموده پرده آرائی صورت بکار می برد - چون بشیئت ایزدی پرده از جمال جهان آرای برداشته میشود بفروغ تدبیر دور اندیش خود پرده چند لطیف تر و بدیع تر ترتیب میدهد - هم تماشای فنون تقادیر ایزدی میفرماید - و هم انتظام جهان بخوبتر آئیند - میدهد - بباطن عیار اخلاص و فراخی حوصله و معامله دانع جهانیان میگیرد - و در ظاهر بشکار و جنگ فیل (که نادان آنرا از قسم بے توجهی بامور سلطنت انگارد - و دانا آنرا زبده حکمت عملی شناسد) متوجه میبشد - و در همان نشاط غلط انداز ظاهر بینان مصدر امرے چند میشود که عادتیان صورت پرست را بے اختیار بشاهراه عقیدت آورده سالک محالک دریافت حقائق معنوی میگرداند - از انجمله قضیه بدیع مذکور است - و شرح این واقعه عبرت بخش گوش هوش گشا آنست که هوائی نام فیل و لا شکوه (که در فیلان خاصه انتظام داشت) در تیز گردی و تند روی و بدمستی و بد خوئی بروزگار هم بای برد - فیلبانان زبردست تجربه کار (که در سواری امثال این فیلان عمر دراز گذرانیده اند) بدسواری سوار شدند

(۲) نسخه [ح] سوانح عبرت بخش حیرت افزای که (۳) در [اکثر نسخه] نشای •

لوازم استقبال بتقدیم رسانیدند - و هر کدام در خور استعداد خود کامیاب سعادت گشت - عدالت را روز بازاره دیگر پیدا شد - جهان را بهار تازه روی داد - زمان و زمانیان را نشاط خاص در سر افتاد اولیای دولت را در اکفاف و اقطار مملکت سر خدمتگذاری پدید آمد - از هر طرف احرام حریم عزت بسته متوجه اسلام آستانه اقبال شدند *

و در اواخر آبان ماه الهی این سال موافق اوائل ربیع الاول سال (۹۶۹) نهصد و شصت و نهم هلالی شمس الدین محمد خان انکه (که بخطاب اعظم خانی شرف اختصاص یافته بود) از پنجاب آمده زمین بوس عبودیت بتقدیم رسانید - و عبادات قضا شده را در ضمن ملازمت خداوند صورت و مغنی ادا کرد - و شرافت پیشکش بازداره اخلاص خود گذرانید - و بجلالت تفقدات شاهنشاهی رفعت امتیاز یافت - و تنظیم معاهد مالی و ملکی و انصراف مهم سپاهی و رعیت برای رزین خود گرفته محفل آرای عتبه اقبال شد - و ماهم انکه (که بحسن خدمات و فزونی خرد و فراوانی عقیدت خود را وکیل السلطنت باستقلال می پنداشت) ازین معنی آزرده خاطر گشت - و در منعم خان خان خاندان (که بظاهر وکیل بوده آرایش مسند وکالت می نمود) نیز برهمزدگی باطن راه یافت آن انصاف و فارغی خاطر و ناچسپانی مشاغل دنیوی کجاست - که وجود این چنین شخصی (که بار مشاغل گیتی^(۲) را برداشته بر سر خود نهد - و متکفل اشغال مهمات گردد) از اعظم عطیات الهی دانسته شکر بجای آورد - تا درین هنگام (که خان اعظم بر شد و اخلاص خود خدمات شاهنشاهی از پیش گرفت) منعم خان و ماهم انکه این را از امدادات غیبی دانسته از صمیم دل آداب شکر بجای می آوردند - نه چنین افکار درون و آزرده دل می گشتند - چه در پیشگاه انصاف حقیقت کار آنست که خود را مقید کار صورت داشتن تا همان درجه پسندیده و گزیده دانشوران حق پرور است که دیگر (که ناظم این کار تواند شد) بظهور نیامده باشد - و رضای ولی نعمت در سر براهی مهمات بزبان حال نه بزبان قال مفروض باو باشد - و چون بلسان معنوی دریابد (که آن خدمت بدیگر مفروض شد و خدمت گذاره سرکن کارها بهم رسید) دیگر آزرده بودن بیراهه رفتن - و خود را مغلوب خواهش داشتن است - بلکه خویشترن را از پای انداختن - و بدست خود خراب ساختن *

و از سوانح ارتقا^(۳) اعلام دولت شاهنشاهی (که درین سال سمره در چشم ساده لوحان مستعد سعادت کشید) آنست که چنانچه (که حصه ست حصین) بتصرف اولیای دولت درآمد و الحق فرمان دهان گیتی آرای را بزور لشکر و فزونی تدبیر کمتر بدست افتد - چه بیرونیان را از ارتفاع دست بدان نرسد - و درویشان را از بسیاری مآکل و مشارب احتیاج به بیرون

(۲) در [اکثر نسخه] که را (۳) در [چند نسخه] ارتقای *

بدرود قبول رسانیده منزل اورا بانوار قدسیه روشنائی سپهر پرین بخشیدند - و او آداب عبودیت بتقدیم آورد تمام آن روز آنحضرت در منزل او (که هر کنار دریای جون واقع شده بود) جشن آرای بوده بحر می و خوشدلی گذرانیدند - و از آنجا عیان توجه بصوب شهر کوه (که هر کنار آب گنگ واقع است) منعطف ساختند - و چون ساحل بیرون آن شهر مخیم سادات عزت گشت بشکر آن نواحي توجه فرمودند - و روزی چند در آن گل زمین طرح اقامت اتفاق افتاد - خان زمان و برادرش بهادرخان (چون هنوز زمان پرده درخت ایشان نرسیده بود) از خراب غفلت بیدار شده متوجه اسلام عتبه عرش ارتفاع شدند - و در آن منزل بدولت آستان بوس سربلند گشته نفائس آنحدود را بطریق پیشکش بنظر اقدس در آوردند - و فیلان محبت نامور مثل دلسنگار و پلته و دلیل و سبدلیا و جگ موهن (که هر یک از آنها آسمانی بود در عالم خود) از ضامن پیشکش ساخته ندامت کشیده و خجالت زده خاک آستانه اقبال را ثویلی دیده سعادت خود ساختند - و حضرت شاهنشاهی بمقتضای نیت حق اسلح اعمال نا شایسته گذشته اورا ناکرده انگاشته بعنایات خاص تدارک فرمودند - و بر زبان حقائق ترجمان گذشت که شجره بدیع انسانی نهال برومند ایزدی ست - در بر انداختن اشجار نباتی چه ناخوشیها که روی نمیدهد - پیدا ست که از پا انداختن چنین درختی چه ثمره خواهد داد همان هراعت و خجالت نقد اورا شفیع اعمال او دانسته عیان بخشش خود را بجوش آوردند •

و هم درینولا عبدالمجید آصف خلی را با بسیاری از مبارزان بصوب پته برسیر راجه رامچند فرستادند که [اگر او را سعادت یاری نماید - و غازی خان تنوری و جمعی از ادبایافتها را (که بآنحدود رفته اند) گرفته بدرگاه والا فرستد - و خود قطعی اطاعت و نیکوبندگی بدهد] او را مستمال ساخته معاودت نمایند - چون موسم برسات در میان آمد راجه در مقام نخوت ایستاد - و مجاهدان اقبال برگشته بجایگیرهای خود آمدند - و بعد از آنکه (بیست روز در کوه معدلت آرای بودند - و خاطر انتظام بخش از مهمات آنحدود جمع شد) طنطنه رجوع برسیر راجه خلافت بلند ساختند - و این دو برادر تا سه منزل در رکاب معلی سعادت افزای خود بوده مشمول مراحم باندازه مرخص شدند - و حضرت شاهنشاهی بدولت و اقبال خود بسرعت ده روز قطع مسافت دور و دراز فرموده روز مهر شاندهم شهریور ماه الهی موافق جمعه هفدهم ذی الحجه (۹۹۸) نصد و شصت و هشت قمری بدارالخلافه آگره نزول اجلال فرمودند - در یک ماه و چهارده روز این سفر خجسته اثر بانجام رسید - در رفتن چهارده روز و بودن بیست روز - و آمدن ده روز - و (چون سایه چتر والای حضرت شاهنشاهی بر عرش دارالخلافه مبسوط گشت) عالی همتان منابت طلب بعزم اظهار عقیدت و استغافه الوار اختصاص

(۲) نسخه [ز] دلسنگار (۳) نسخه [۵] دبل (۴) نسخه [د] پته - و نسخه [ز] پلته •

با ولای نعمت و صاحب خود (که خدای مجازی ست) طرزِ تکبر و ترفع پیش گرفته اندیشهای تباہ بخاطر میگردانند - و سیوم با همراهان و هم نشینان خود راه تعظیم بدش گرفته مستانه میخرامد - و چهارم با جمهور انام از روی ستم و عنف سلوک میکند - آن بیدولت بزعم باطل خود اسباب بزرگی خود را ترتیب میدهد - و دانا داند که برای ادبار و هلاک خود ^(۲) معرکه می آید - و مصداق این معنی مجدداً حالی علی قلی خان است - که بخطاب خان زمانی اشتهار دارد - چه شجاعت صوری (که هزاران دی بیلخوردان شریک غالب لند) آنرا سرمایه ترفع و استکبار خود گردانیده نخوت افزای شد و استیلای خود را (که پرتوے از اقبال خدیو زمان بود) بخود منسوب داشته از اسباب مزید غفلت ساخت - چنانچه سابقاً ایمائے از بد مستیهای او رفته است *

درینوقت [که پسر عدلی را (که جمعه کثیر از اوباشِ افغان بر او گرد آمده بودند) جنگ کرده شکست داد] غرورِ آن بد گوهر افزود . - و نزدیک شد که پرده از روی کارِ او یکبارگی برداشته آید عقلِ کامل و عطوفتِ والی شاهنشاهی مقتضی آن شد که فرسمِ شکار با فحدود توجه فرمایند - و برزبانِ اقدس گذشت که (اگر بهره از سعادت دران بد سرشت مانده باشد - و از خوابِ غفلت بیدار شده بزمینِ بوسِ موکبِ عالی مبادرت نماید) رقمِ عقوبتِ جرائمِ او کشیده مراجعت فرمائیم - که نهالِ ست که ما کاشته ایم - و گزیده ترین صفاتِ بزرگانِ عذر پذیرفتن و گناه بخشیدن است - که آدمی زاده معجزه ست از مستی و هشیاری سرشته - و اگر سعادت رهنموی او نکند و احوازِ دولتِ ملازمت - ننماید پیش از آنکه (مرض مزمن شود - و معالجه او بدشواری کشد) کارِ او ساخته آید - و ساکنانِ آن مرز و بوم را از دستِ ستمکارِ چند خلاص کرده شود - بنابرین اندیشه انتظام بخش روزِ شهرنورِ چهارمِ امرداد ماهِ الهی موافقِ پنجشنبه چهارمِ ذی القعدة (۹۹۸) نصد و شصت و هشت قمری بدرقه جنودِ تائیدِ الهی موکبِ عالی متوجه بلادِ شرقیه شد - حراستِ دارالخلافه آگره بمعین الدین احمد خان فرغودی قرار یافت - و منعم خان خان خانان و اکثری از ملازمانِ عنبه اقبال در رکاب نصرتِ قبابِ نطاقِ خدمتِ بر میانِ همت بسته بودند - و آنحضرتِ مظاهرِ بشکار و بباطن با کردگار افاضه انوارِ معدلت فرموده بآنین شایسته منزل بمنزل نشاط افزا بودند •

چون حدود کالپی مضروب حایم معلی گشت عبدالله خان اوزبک به وسیله مقربان بساط
اقبال التماس نمود - که سرافرازان ملک صورت و معنی پرتو التفات بحال فرومایگان انداخته کلبه
الهی طایفه را بفر مقدم عالی عزت دایمی و فخر ابدی - کرامت فرموده اند - اگر آنحضرت مرل
لمی سرافرازی بخشند از ذره پروری آن نیر اقبال چه دور باشد - آن جهان مردمی ملتس از را

(۲) فیصلہ [۲] اعلیٰ

برآمدند بمحلّ مقدّس آمدند - و آن طرز را در حین نقل این حکایت نقل بالمعمل فرمودند تعجب انزای
شدند - و الحق چنین کارے شگرف بغایت بدیع بود ه
و از برکات خدیو معلی آنکه درین ایام در نواحی آگره بهشت شکار مشغول بودند - ناگاه
شغالی غزاله را قصد کرد - و نزدیک بود که قوی ضعیف را آسیب رساند - مآذیر آهوبه بر حقیقت کار
آگاهی یافته در شبکه اضطراب در آمد - و همت گماشته بجانب او دوید - و برکات حملهای شیرانه
بر آورد - شغال را ریزر تیره شد - و خود را در کولای انداخته آب را حصار نجات خود ساخت
چون پرتو توجه مقدّس بران افتاد بود غریب از حاضران بارگاه حضور برآمد - و درینوقت (که رباب
اقبال حضرت شاهنشاهی بدار الخلافه آگره نزل اجل فرمود) اگرچه [بظاهر باقسام شکار (خصوصاً
شکار چیته که از بدائع الهی ست) میل فرموده - و آنرا پرده جمال خود ساخته] اما پیوسته
(۲) در سرانجام ملک و تسخیر ولایت و برآوردن و بلند ساختن معتدیان اخلاص منش و بر انداختن
(۳) بد گویان نفاق پیشه و عیار هر یک گرفتن و افزودن و کاستن قدر مردم فراختر حال همت گماشته
و دقیقه از دقائق کلیف معامله فرو گذاشت نشد - تا آنکه خبر بد مستی خان زمان رسیدن گرفت
میان فریبت بشکار آب دیار منعطف داشته توجه بآنحدود صلاح دولت نمود ه
یورش موکب مقدّس شاهنشاهی بجانب ممالک شرقیه - و زمین بوس نمودن

خان زمان - و مراجعت بدار الخلافه آگره

هر دیند و ران دور بین (که بعضی زمانه دریافته و شناسای مزاج روزگار متلون شده تماشای
این بوم دلکش می نمایند) پوشیده نیست که کامروایی و نصرت بزم مخالفان و فراهم آمدن معارف
کارهای و جمع شدن اسباب دنیا در ذاتی (که باصالت معنوی اتصاف دارد - و به نیک ذاتی
و خیر اندیشی موصوف بوده پیوسته روزنامه ای احوال خود مطالعه می نماید) باعث افزونی
نیازمندی میشود - و سرمایه مزید آگاهی گشته در لوازم شکر و بی نعمت بوده حسن عقیدت و لطف
خدمت را از منتهیات شکر دانسته در مراسم یکجته می افزاید - هم با خالق متضرع تر میگردد
و هم با خلق متواضع تر میشود - هم با صاحب در بندگی و اخلاص می افزاید - و هم با نوکر از روی
قدردانی حسن سلوک بیشتر می نماید - اما شخص (که از آدمیت جز صورت بهره ندارد - و از اصالت
جو اسم نصیبه او نیست) خلاف این همه نتیجه میدهد - و باندک اعتبار برآمد کار پایت خود را
بر طاق نمیان نهاده اول روش سلوک خود را با هستی بخش خوه فراموش میکند - و دوم

(۴) نسخه [ج] دن انتظم ملک (س) نسخه [خ] بدکرة این (۵) نسخه [د] (۶)

از بزرگان معامله فهم نظر بمحض تجویز نیابت فرموده خود عیش دوست گشته کار و بار جهانیان را بدیگران گذاشته اند [حضرت شاهنشاهی از وفور دانائی و عموم عاطفت و شمول مهربانی زیاده از آنچه (در حوصله بشری گنجایش داشته باشد) خرسندی خویش را در آسایش عالمیان دانسته در اکثر معاملات خود بذات مقدس میسرند - و] چون یکی از عمده مهمات سلطنت خبرداری و آگاهی از احوال خلایق است - و حال آنکه از جمیع کارهای جهان درین کار فساد بیشتر ظهور دارد چه این شغل اکثر بارانل و اسافل و ادانی (که بیشتر بخیان و طمع و کذب سرشته اند) قرار یافته - و راستی و درستی و بے طمعی (که امروز در بزرگان زمانه کمتر بهم میسرند) درین خبر آوران دون همت کجا چشم داشته آید [آنحضرت درین کار بیشتر همت عالی مصروف داشته خود توجه میفرمایند - و با وجود آنکه سلطنت مقتضی آنست (که ذات اقدس فرمانروایان جهان آرای در هزار حصار آهنین بوده ناظم معاملات باشند) خدیو زمان ما (تکیه بر حفظ الهی کرده و همت از تجرد گزینان خدا پرست خواسته) بسا اوقات بطرز (که احده نشناسد) و بلبای (که کس نداند) برآمده سیر میفرمایند - و بر خبایای احوال آگاهی یافته در انتظام مهمات عالمیان اهتمام دارند - و بتوجه خداشناسان محرا نورد (که نشان حمایت الهی ست) از خطرهای این راه چون سایر مواقع خوف محفوظ و مصون می باشند *

* شعر *

حمایت را کهن دامن درویش * ز صد سد سکندر قوتش بیش^(۴)

چون این مقدمه تمهید یافت اکنون بخاطر ناغبار آورد اعتراض گوش بمن دار که در قصبه بهراج مرقه سالار مسعود غازی (که از شهدای عساکر غزنویه است) واقع شده - رسم ست در هندوستان که خلایق از اطراف و اکناف علمهای گوناگون ساخته با نذر فراوان بآن موطن میبرند - و همچنان خلق کثیر از دارالخلافه اگر دران موعده برآمده نزد آن شهر اعیان چند شب میکنند - و ازدحام عظیم میشود - و مردم از صالح و طالح فراهم می آیند - محرر این دفتر سعادت ابوالفضل روزی از زبان اقدس حضرت شاهنشاهی شنید که شبی (که در نواحی دارالخلافه اگر این هنگامه گرم بوده) بموجب شیمه کریمه بطرز خاص عبور بانجا اتفاق افتاد - و بر شیون احوال مردم خاطر تماشائی بود که نگاه یکی از ارباش مرا شناخته بدیگر گفت - چون من برین معنی مطلع شدم بے شایبه مکث و تائی چشم خود را گردانیده کاج نما ساختم - و تغیر روی بوضع غریب کردم - و بطور (که آنها نفهمند) تماشائی بوده نظارگی فنون تقادیر بودم - چون آن مردم نیک بمن نگاه کردند بجهت آن تغیر مرا شناخته با یکدیگر گفتند که این چنین چشم و رو پادشاه را نیست - و من بآهستگی ازان معرکه

(۲) در [اکثر نسخه] درین صورت (۳) در [چند نسخه] خفایای (۴) نسخه [د] ز صد سد سکندر *

بدولت و اقبال بصفتِ مرکزِ سلطنت و مستقرِ خلافت مراجعت نمود - و گیتی خدیو کوچ بکوچ
 صیدکنان و شکار افکنان برسمِ ایلغار نهضتِ عالی فرمودند - چون (ماهیچه راپاتِ عالیات پرتو جلال
 بر ساحتِ حوالی قلعهٔ نوروز انداخت) در اثنای راه شیرے^(۲) (که پلنگ گردون از مهابتِ آن
 در هراس تواند بود) با پنج بچه از پیشهٔ خود برآمده سرِ راه بر راه‌نوردانِ موکبِ والا گرفت
 حضرتِ شاهنشاهی (که قوتِ اسدِ الهی در بازو - و دبعِ حرستِ ربّانی در بر دارند) بے محابا
 تنها پیش شتافته بآن سبعِ آهنین موی آتشین خوی مقابل شدند - و از مشاهدۀ این حال موی از تن
 نظارگیان برخاسته بود - و عرق از مسامِ بینندگان روان شد - و آنحضرت بچابک‌پائی و سبک‌دستی
 بر سرِ او رفته بیک حملهٔ شیرِ شکارانه بشمشیرِ آبدار کار او تمام ساختند •

• شعر •
 کس را که ایزد کند یاروی • که یارد که با او کند داروی
 اگر حمله بر شیر و دد آورد • بآسانیش پوست برتن درن
 و سبعم بآن شدت و مولت و درنده بآن عظمت و هیبت بقوتِ دل و نیروی بازو بخاک و خون افتاد
 و غریو از چهار طرف برخاست - و آن اولِ سباع بود (که آنحضرت بنفسِ نفیس بجنگِ آن
 توجّه فرمودند) و بچه‌های آن شیر را جمعی از جوانان و دلاوران (که قرینِ رکابِ عالی بودند)
 به تیغ و تیر از هم گذرانیدند •

و از جملهٔ سوانحِ افضلِ پادشاهی (که دران راه بظهور رسید) آن بود که محمّد اصغر میرمنشی را
 بخطابِ اشرفِ خانی پایهٔ قدر افزودند - القصّه جهان‌آرای دادگر بعد از طیی منازل و قطعِ مسالک
 روزِ دینادین بیست و سیومِ خرداد ماهِ الهی موافق سه شنبه نوزدهمِ ماهِ رمضان (۹۹۸) نهصد
 و شصت و هشت کامیابِ دولت و اقبال دارالخلافتِ آگره را بروردِ موکبِ سعادت عشرت‌سرای مراد
 ساخته ابوابِ کام‌بخشی بر روی روزگار گشادند - و این یورشِ عالی در یک ماه و هفت روز
 بانجام رسید - شانزده روز در رفتن - و چهار روز در سارنگپور توقف فرمودن - و هفده روز در بازگشتن
 بتختگاه - درین یورشِ مقدّس هم مراتبِ شجاعت بجای آمد - و هم مدارجِ عقل بظهور رسید
 هم لوازمِ مهربانی و مردمی فرمودند - و هم فراخ حوصلگی و بزرگ منشی ظاهر ساختند •

شرح قصّهٔ بدیع و سائحهٔ منیع که بحضرتِ شاهنشاهی روی نمود^(۳)
 چون خلافتِ کبری اقتضای آن میکند [که فرمان روایان دادگر هر قدر (که قدرتِ بشری وفا کند)
 بے مدخالهٔ ریا و اغراضِ نفسِ خود متکفلِ مهمّات شده بدیگرے نگذارند - چه خرد خردۀ بین
 تجویزِ نایب و وکیل در مهمّاتِ خلایق جائی میفرماید که بآن کار خود نتوانند رسید - و بیشترے

(۲) در [بعضی نسخه] بیرے (۳) نسخه [ی] روی داد •

و چهار روز در سارنگپور توقف نموده روز خرداد ششم خرداد ماه الهی موافق شنبه دوم رمضان روی توجه بمراجعت آورده علم نهضت بجانب دارالخلافه آگره برافراختند - و در منزل اول (که ظاهر سارنگپور مخیم سادات اقبال شده بود - و به پتانچور موسوم بود) ادهم خان اندیشه ناصواب بخود راه داده خجالت زده ازل و ابد گشت - و (چون خاطر مهمانگه پیش آن قدردان خدمت و جوهرشناس عقیدت عزیز بود) اغماض عین فرموده چیزه بر زبان مقدس نگذرانند و تفصیل این اجمال آنست که از اینجا (که نادانی و کوریاطنی ادهم خان مقرر بود) با جمعی از خدمتگاران والده خود (که خدمت حرم سرای پادشاهی میکردند) در ساخته وقت کوچ دو جمیله نادره از حرمهای باز بهادر (که تازه بنظر اقدس گزرا دیده بود) از سرپرده شاهنشاهی گریزانده چنین نقش بر آب زد که در چنین وقتی (که هرکس بر وارو کوچ سرگرم است) هیچ یکی بی سر رشته این کار نخواهد برد - باین خیال بخردانه چنین خال بیخیائی بر ناصیه دولت خود پسندید - و داغدار لعنت ابدی بوده شرمندگی جاردانی گشت - چون این حرکت شنیع بسمع اقدس رسید حکم عالی شد که امروز کوچ موقوف داشته چابک روان بجست و جوی گمشدگان بشتابند - طرز دانان بساط اخلاص متوجه این خدمت شدند - و تیز روان خدمت دوست تکاپوی شایسته نموده هر دو را گرفته آوردند - ماهم آنکه بملاحظه آنکه (هرگاه آن دو عورت را بخدمت بندگان حضرت رسانند پرده از روی کار او برداشته خواهد شد - و نفاق پسرش از پرده بیرون خواهد افتاد) بفرمود که آن دو بیگناه را کشتند - که سر بریده آواز نکند - و خدیو زمان (که نقاب از روی جهان افروز خود هنوز برنداشته بود) ازان طور جریمه عظیمه تغافل فرموده کرده را ناکرده انگاشت - بنارم حوصله دریا آشام را که بموجب فراوانی عطوفت و بسیاری دانش چنین خطاهای فاحش را ناکرده انگارد *

ازان وقت (که نوید نزول موکب عالی بامرای ممالک مالوه رسیده بود) هر یکی از محمل خود روی اخلاص باستان سلاطین مطاف آورد - و درین روز (که عرصه بیرون سارنگپور مضرب خیام اقبال بود) پیرمحمد خان و قیاخان و حبیب علی خان و دیگر امرا و سرداران رسیده بسعادت زمین بوس سربلندی یافتند - و حضرت شاهنشاهی همه را بشرائف مراحم و جلال الطاف اختصاص بخشیده پایه سعادت آنها را بلندی دادند - و ادهم خان و پیرمحمد خان با سایر امرای مالوه بزمین بوس رخصت سرافراز گشته بجایگیرهای خود متوجه شدند - و موکب شاهنشاهی

(۲) در [بعضی نسخه] بیتانچور - و نسخه [ی] نیسانچور (۳) در [بعضی نسخه] خال خیانتی (۴) نسخه

[ج] بامرا که در ممالک مالوه چابجا متفرق بودند رسیده بود *

و احترام صاحب خود اهتمام لازم شمارد - و خواهش خود را در رضای ولی نعمت محو سازد
 من چه میگویم - اخلاص گوهر است بے بها - بهر سر نباشد - و بهر دل نسپارند - حساب دانی
 کجا رفت - و طرز سوداگری چه شد - در برابر چندین قربیت و عاطفت دکانچه تزییر و تلبیس
 آراستن کدام معامله گذرانست - هرکه (از تبه رائی فرد دغا در بحاط پاکبازان باخت) هرائنده
 خاک ادبار در کاسه سر عرض و ناموس خود کرد - چون ادهم خان تملقات مرئیانه میکرد خاطر نکته دان
 شاهنشاهی انبساط نمی یافت - و هرکاره که میکرد پسندیده باطن اقدس نمی آمد - از انجمله
 لباسها حاضر ساخته بود - که آنحضرت چون از گرد راه رسیده اند لباس تازه بپوشند - و (چون اندک
 غبار بر بردامی ضمیر مقدس مصفی از رهگذر او نشسته بود) بر لباس تلبیس او بر تو توجه
 نمی افتاد - ادهم خان ازین مورد دام اضطراب و اضطراب می پدید - و از فرط بیقراری بهر یک
 از منظوران بساط قرب توسل جسته تضرع و کبتل می نمود - آخر کار آنحضرت (که معدن مرد می
 و آرم اند) بر پریشانی حال او بخشوده و بزرگی خود را کار فرموده از روی بنده نوازی لباسهای تازه
 (که آورده بود) پوشیدند - و اظهار شگفتگی فرمودند - و (چون دران روز بود گیان سراقی عفت
 عقب مانده قرین موکب اقدس فرسیده بودند) آنحضرت دران شب بر پشت بام خانه ادهم خان
 تکیه فرمودند - و آن بے سعادت بدنیت در کمین بوده منتظر فرصت می بود - که شاید آن قهسی نظرها
 نظری بر حرم خانه او افتد - و آن مظهر این معنی را بهانه ساخته قصد نماید - و خاطر
 مقدس حضرت (که گلشن سوای معنی ست) ازین خیال خالی چون راه دور قطع فرموده بودند
 بر بستر راحت استراحت ممتد فرمودند - و آن خرد پرور عفت سرشت را چیزی (که بخاطر
 راه نمی یافت) حرم خانه شوم او بود - و (چون حراست و حمایت ایزدی همواره نگاهبان آن قبله گاه
 صورت و معنی ست) آن برگشته بخت تیره رای قدرت و فرصت نیافت - و دور باش سلطنت صوری
 و معنوی دران تنهایی محاطت فرمود

روز دیگر ماهم آنکه محلّ قدسی را (که عقب مانده بود) آورده بشرف حضور استسعاد یافت
 و جشن بزرگانه ترتیب داد - و ادهم خان برهنه منو آن کدبانوی گردان از خواب غفلت بیدار شد
 و قصود خدیو جهان را شرف روزگار دانسته در آداب پیشکش و لوازم ضیافت اهتمام نمود
 و مجموع آنچه (از سرکار باز بهادر بدست آورده بود - از صامت و ناطق) با تمام حرما و پاتران
 و لولیان بنظر اشرف گذرانید - و آنحضرت بموجب مرحمت عامه قبول نموده بعضی را بار عنایت فرمودند

(۲) نسخه [ه ح] معامله گذاری ست (۳) در [بعضی نسخه] در کاسه عرض و ناموس (۴) نسخه

[ی] ریخت

فَزَلِ اجال فرمودند - و چنښن را دور و دراز با چندين نشيب و فراز با لشکر اقبال در شازده روز قطع فرموده روز بهمن درم خرداد ماه الهي موافق سه شنبه بيست و هفتم شعبان همين سال رايات اقبال ظلمت زدای سوار سارنگپور شد *

و از غرائب آنکه در همين روز ادهم خان بعزيمت تسخير قلعه کاکرون از سارنگپور برآمده دوسه کروه راه قطع کرده بود - و از نهضت مرکب شاهنشاهي اطلاع نداشت - هرچند ماهم آنکه قاصدان تيزرو فرستاده بود (که از نهضت اعلام ظفر از تمام شاهنشاهي خبردار ساخته آماده خدمات شايسته گردانند) اما ايلغار آنحضرت آنچنان نبود که مسرعان خيال هم نگ آن تواند گشت تا بقاصدان چابک رفتار چه رسد - ادهم خان فوج آراسته بخاطر جمع کاکرون رويه مي آمد که از دور کوبه جهان تاب مرکب عالي نمايان شد - با آنکه (معدودے از عساکر اقبال آنشب در رکاب ظفر اعتصام رسیده بودند) اما در تمام آن دشت و صحرا بقتضای جنود الطاف ايزدي از لشکر عالم غيب و سواران ملک تقدس چندان جمعيت و انبوهي رو داده بود که در نظر همدگان از اندازه و شمار بيرون مینمود - و چنښن از لشکر گزين ادهم خان (که پيش پيش او مي آمدند) ناکه بمرکب والا نزديک رسيدند - چون نظر ايشان بجانب حضرت افتاد بے اختيار خود را از اسب انداخته روی ادب بر زمين خاک بوس نهادند - ادهم خان (که مردم خود را چنان دست و پا گم کرده ديد - که سراسيمه خود را از اسب انداختند) حيران شد - که يارب چندين اعزاز و اکرام ملازمان او بکيست - و درين تعجب اسب تيزتر راند - تا قدرے قريب شد - و نظرش در شععه جمال عالم افروز حضرت شاهنشاهي خيره گشته و خود را ذره مثال مضطرب يافته از مرکب بزمين ادب فرود آمد - و رزي بندگي بر خاک نياز نهاده برکاب بوس عالي سربلند شد - و از انجا (که آئين بنده نوازي و پرده پوشي مجبور عنصر اقدس است) او را بفوازشهای گرمي اختصاص بخشیده ساعتی همانجا بدولت و اقبال فرود آمدند - تا هم او استمالت تمام يابد - و هم ديگر مقربان بساط اقدس (که با او شريک خدمت بودند) سعادت زمين بوس دريابند - و از انجا بر خنک اقبال سوار دولت شده روی توجه بسارنگپور آوردند - و دران مصر سرور منزل ادهم خان را بسعادت ورود اقدس غيرت پيشطاق سپهر ساختند - ادهم خان بر بساط بندگي ايستاده اجناس نفائس و لطائف بنظر اقدس مي درآورد - ليکن (چون قدر تربيت و عذيت نشناخته پا از اندازه حال بيرون نهاده بود) باطن انور (که جام حقیق نماي الهي ست) با او نمي شگفت *

آئين اخلاص آنست که در زمان غيبت صوري حاضر معزتي روحاني برده در احوال

(۲) در [چند نسخه] گردانند (۳) در [چند نسخه] از اندازه شمار *

(که هدیه الهی بود) بدرگاه معلیٰ نفرستاد - خاطر جهانگشای شاهنشاهی میخواست (که مرکب عالی بدیار شرقیه نهضت فرماید) تا مستوی او بدیوانگی نکشد - لیکن اصلاح احوال ادهم خان (که از فتح مالوه روی در فساد داشت) اهم دانسته یورش آن ممالک و انتظام آن دیار (که از مواهب جلیله ایزدی بود) بخاطر مقدس مصمم شد - و حسن تدبیر پادشاهانه (که در مبادی حال نظر بر خوانیم هرکار میدارد) و نظر دور بین (که در بدایت فکرت حسن خاتمت و نقش نهایت را می اندیشد) اقتضای آن فرمود که نخستین یکران عزیمت را بسمت مالوه جولان باید داد - تا کار آن تباہرای از چاره نگذرد - لختی درین اندیشه صواب‌نمای بودند که صادق خان خود را بعتبه دولت پناه رسانیده از حقیقت کار آگاهی بخشید - و آن عزم مسعود مصمم ترکشت - و متکفلان اشغال سلطنت بهرانجام این یورش اقبال مامور شدند - و خاطر جهان‌آرای بمقتضای عطوفت ذاتی باصلاح احوال ادهم خان توجه فرمود - و تماشای آن ملک دلگشا و انتظام مهمات آنحدود دلنشین آن بخت‌بلند دور بین گشت - منعم خان خان‌خانان و خواجه جهان و جمعی را در دارالخلافه آگه گذاشته بے آنکه (بامرای کبار و اعیان خلافت خبر فرمایند) با جمعی از خواص بساط اقبال در ساعت سعادت اساس روز سرورش هفدهم اردیبهشت ماه الهی موافق روز یکشنبه یازدهم شعبان (۹۹۸) نصد و شصت و هشت قمری از نشیمن اقبال و تختگاه خلافت پای اقبال در رکاب کشورگشایی نهاده این یورش دلکش را پیش نهاد همت علیا ساختند •

چون نزدیک بقلعه رنتنبه‌ور (که رای سرجن حاکم آنجا بود) عبور مواکب گیتی‌نورد اتفاق افتاد نظر جهان‌گشای بتسخیر آن نینداخته پیشتر نهضت فرمودند - رای سرجن قرب مواکب نصرت‌قرین شنیده پیشکشهای لایق مصحوب مردم گردان فرستاده آداب بندگی بجای آورد - و چون صاحب حواشی قلعه کاکرون (که از قلاع حصینه ملک مالوه است) محلل ورود مواکب عالی شد بظهور پیوست که باز بهادر آنرا بیکم از معتمدان خود سپرده - و عساکر اقبال هنوز دست بتسخیر آن نکرده اند - و چنان بعرض اقدس رسید که ادهم خان خود قصد فتح آن دارد - روزی (که مواکب سعادت محیط آن قلعه شد - و بهادران ملک گشا فرمان‌پذیر گشته آن نگین متانت را حلقه شدند) چون حاکم قلعه دانست (که رایات شاهنشاهی باقبال روز افزون ظلال جلال بر تسخیر آن انداخته) از آنجا (که گردان و دور بین بود) بدستیاری سعادت کلید قلعه را دست‌آویز سلامت حال خود ساخته بزمین‌بوس عالی سربلند دولت شد - و بنوازش شاهنشاهی افتخار یافت و آنحضرت خالدین را بحراست آن حصن حصین گذاشته در آخر همان روز متوجه پیش شدند و همه شب قطره فرموده صبحگاه (که هنگام گشایش دلها و افزایش جانهاست) بنواحی سازنپور

مد هوش باد غرور شده با فوجهای آراسته از آب گذشتند - شیرخان و فتح خان و جمعی کثیر بجانب مسجد سلطان حسین شرقی روان شدند - و بدست راست خود یعقوب خان و فتو و سید سلیمان و سلیم خان کهروار^(۲) و جوهرخان و جمعی کثیر را مقرر ساخته بجانب درواز لعل فرستادند و حسن خان بچگوتی و آدم پسر فتح خان را با بسیاری از اوباشان زیاده سر بدست چپ جانب بند شیخ بهلول نامزد کرده روانه ساختند - خان زمان بتزک و یاسامش لشکر منصور پرداخته آماده پیکار شد و بآئینه شایسته هنگامه رزم آراسته کرد - جوانان دل برکف جان بناموس ده از هر طرف برآمده چپقلشهای مردانه بجای آوردن گرفتند - بهادران والا شکوه پیشدستی نموده بر سر حسن خان بچگوتی رسیدند - و او از صدمات تیراندازان موشکاف عار گریختن را بر خود پسندید - درین اثنا شیرخان با جمعی از دلیران جنگجوی در رسیده نبرده مردانه نمود - و این گریه نصرت یافته را برداشته تا بکوجهای شهر درآمد - و افغانان تیره رای آنرا فتح شمرده روی گردان متوجه طرف دیگر شدند - که درین میان خان زمان جمعی از یکجتهان کارزار را پیش گرفته کار ازدست شده را پیش برد - و از عقب غنیم تیرزده درآمد^(۳) - و هنگامه بطالت افغانان را پریشان ساخت - و بتائید الهی (که مرید این دولت ابد قرین است) در اندک فرمتی فتح بزرگ روی داد - و غنائم فراوان و فیان نامی بدست اولیای دولت درآمد - هرگاه [منسوبان دولت ارجمند (که بپاک باطنی و درست نیتی مشرف نیستند) بمحض انتساب چنین لوای فیروزی مرتفع گردانند] انداز فتوحات اخلاص نهادان عقیدت گزین که شداسد - که تا بچه درجه خواهد بود *

ایلغار نمودن موکب مقدس شاهنشاهی بولایت مالوه - وظل معدلت

گستردن بران ساحت نشاط - و رجوع بمستقر خلافت

ایزد جهان آرا (هرگاه قوائم دولتم را بتائید آسمانی استحکام دهد) بداندیشان او را بهر طریق از پای درآورد - نخستین گندم نمایان جو فروش را باعدای ظاهر و باطن دراندازد - تا قاعد (الاهم فالاهم) مرعی گردد - اول بے سعادتن صورت و معنی را پایمال خاک مذلت ساخته آواره خراب آباد عدم گرداند و ثانیاً بیدولتان معنوی را (که از روپاه بازی در لباس دولتیان اخلاصمند درآمده کار دشمنی سرانجام دهند) در غبارستان مغاک خسران فرستاده عالم را صفا بخشد - و بالجمله چون ایزد جهان آرا چنین فتحی روزی کرد عالی قلی خان را سرمایه بد مستی افزود - و غنائم این فتح آسمانی را

(۲) نسخه [ح] کروار (۳) نسخه [۱] آرایش (۴) نسخه [ز] تیرزده تیرزده (۵) نسخه [ح] باغل

(۶) نسخه [ح] جو فروش را که اعدای باطن اند باعدای ظاهر و باطن *

بے غرض او بود (هرچند در مقام نصیحت شد سودمند نیفتاد - و خود در پاداش اینچنین فتح بزرگ در مقام سپاسداری درآمد - و لوازم شکرگذاری باندازه قدرت بتقدیم آوردن گرفت - و بجهت نشاطِ خواطرِ اولیای دولت جشن دلکش ترتیب داد - و بمقتضای همت خود جمیع ملازمان عتبه اقبال (که همراه بودند) بخششها کرد - آنگاه جمیع آن ولایت مفتوح شده قسمت یافت سارنگپور با چند پرگنه گزین بادهم خان (که سرداری صوری داشت) اختصاص یافت - و مندو و اجین به پیر محمدخان (که سردار معنوی او بود) مقرر شد - و هرکار هندیه بقیاخان مغرض گشت و مند سور و آنحدرد بصادق خان نامزد کردند - و عبداللہ خان بکالپی (که جایگیر او بود) مراجعت نمود ادهم خان جمیع شرائف و نفائس اشیا و ذخائر و دفائن آن ولایت را (که گرد کرده روزگاران بود) و چندین پاتران و لولیان مشهور (که در نه گنبد گردان آوازه خوبی و صیت رقاصی آن لعبتان پری طلعت پیچیده بود) و چندین سازنده و نوازنده نادرکار را پیش خود نگاهداشته بعیش و عشرت مشغول گشت و چند زنجیر فیل از غنائم اقبال جدا کرده با عرائض فتح بدرگاه گیتی پناه فرستاد •

و از جلائل فتوحات (که درین سال شرف ظهور یافت) نصرت یافتن خان زمان و منهزم شدن افغانان است - اگرچه (علی قلی خان خان زمان از مشرب عذب اخلاص بے نصیب بود - بلکه از معامله دانی رسمی و فهمیدن سود و زیان ظاهری آگاهی نداشت - و پیوسته از قدر عزایت و عاطفت شاهنشاهی غافل بوده از گرمروان گریو بے راهی بود) لیکن (چون پوده از کار او بر نداشته بودند و خود را از منسوبان این دولت ابدقرین ظاهر میساخت) بمیام اقبال روز افزون بهر ناحیت (که عزیمت مصمم میداشت) کامروا میشد - و دریغوا (که بپرام خان از میان رفت) افغانان تیره رای کوتاه اندیش فرصت خیال کرده پسر مبارز خان را (که بعدلی اشتهار داشت) بسری و سروری برداشته شیرخان نام نهادند - و باهم اتفاق نموده قرار دادند که بر سر خان زمان رفته او را از میان بردارند - خان زمان اراده مخالفان و خیم العاقبت را دانسته دو سرانجام استحکام قلعه جونپور شد و امرای آنحدود را از حقیقت کار آگاهی بخشیده غیر از سکندر خان اوزبک جمیع امرای آن ناحیت را (مثل بهادرخان و ابراهیم خان اوزبک و مجنون خان قاتشال و شاه خان جلایر و میر علی اکبر و کمال خان گکهر و دیگر جایگیر داران آنحدود) فراهم آورد - چون (غنیم بسیار زور بود - و قریب بیست هزار سوار و پنجاه هزار پیاده و پانصد فیل همراه داشت) پیش رفتن و جنگ انداختن منصلحت وقت نمیدیدند - افغانان تیره بخت فرصت را غنیمت دانسته با لشکر گران و استعداد تمام بر سر جونپور آمده بر کنار دریای گومتی^(۲) (که شهر بر ساحل آن واقع شده) منزل گرفتند - و روز سیوم

پای ثبات انشردند - و افواج نصرت پی هم رسیده هنگامه مخالفان را برهم زدند - و میان قیاحان و سلیم خان چپقلش شد - قیاحان مظفر و منصور برگشت - و صادق خان و قیاحان باهم ملحق گشته باز بهادر را (که فوج رو بروی خود را برداشته صف آرایی میکرد) برداشتند *

یکپاس و چیزه از روز گذشته بود که نسیم فتح از مهتاب اقبال وزیدن گرفت - و غنچه نصرت از گلبن امید شگفتی آغاز نهاد - و باقبال شاهنشاهی و حسن نیت خدیو زمان چنین فتح شگرف (که طراز فتوحات گرامی تواند شد) بظهور آمد - و باز بهادر خمار آلود مذلت روی بجانب خاندیس آورده بطرف برهان پور شتافت - و جمیع اسباب و اموال و حرم خانه او با اکثر لولیی زنان و پاتران (که سرمایه نشاط و پیرایه حیات او بودند) بدست مردان کارزار افتاد - آن بیدولت در حین عزم مقابله عساکر نصرت (چنانچه رسم هندوستان است) چند کس اعتمادی خود را بر سر زنان و پاتران داشته بود - و قرار داده که اگر خبر شکست من شمارا تحقیق شود تمام زنان و پاتران مرا بتیغ بیدریغ گذرانید - تا بدست بیگانها اسیر نشوند - و (چون صورت هزیمت باز بهادر در آئینه مراد نمودار گشت) آن دیونژادان بموجب قرارداد نقش چنده از آن لعبان پری پیکر بآپ تیغ از صفحه هستی پاک شستند - و رقم وجود آن بیگناهان از ورق جهان بکزلک بیداد محو ساختند - و چنده زخمی شده رقی از حیات بردند - و جمیع را تربت نرسیده بود که افواج قاهره شتافته بشهر در رسید و آن تیره بختان را آن قدر فرصت نشد که بران بیگذاهان دست توانند یافت - و سردفتر آن زنان روپ متی نام نازنینی بود که بحسن و دلال انگشت نمای عالم نظر بود - و باز بهادر باو علاقه غریب داشت اشعار هندی پیوسته در عشق او گفته دل خالی کرده - و بیداد گریه (که بر روپ متی گذاشته بود) تیغ بیداد علم کرده بر سر آن جمیله آمد - و زخمی چند کاری بر وزد - در انوقت عساکر اقبال در آمد و آن طائوس نیم بسمل نیم جان بدر برد *

بعد از فرار نمودن باز بهادر ادهم خان بقصد دفائی و خزائن و حرم خانه و پاتران و لولیی زنان (که نغمه حسن و حسن نغمه ایشان در آفاق انتشار داشت - و داستانهای ناز و کرشمه این دلربایان را در کوچه و بازار بدستان میگفتند) خود را سراسیمه و شتابان بشهر سارنگپور رسانید - و بر تمامی اموال و اسباب باز بهادر و لولیی زنان و پاتران و کنیزان متصرف شد - و کسان بجست و جوی روپ متی فرستاد - چون این نغمه بگوش او رسید خون وفا بجوش آمد - و پیاله زهر هلاهل بدوستکامع باز بهادر مردانه در کشید - و ناموس او را بنهان خانه عدم همراه برد - و ادهم خان چون باقبال شاهنشاهی کامیاب فتح شد نشأ مستی ذاتی او افزود - و از باد غرور (که منشی آن نادانی و بیخردی ست) کلاه نخوت او کج شد - و دماغ او روی بپیشانی آورد - پیر محمد خان (که واعظ

برانگار بمردانگی عبدالله خان و جمعی دیگر آراسته شد - و جراتنار بشاهست قباخان کنگ و دیگر بهادران کارکرده رونق گرفت - و هراول بشاه محمد خان قندهاری و صادق خان استحکام پذیرفت •

و این باز بهادر از بخردی ذاتی و بی جوهری فطری بهیئت ملکی نپرداخته - و بلده را (که حکمتها اساسان قدره معین و زمانه مشخص قرار داده بملاحظه ترتیب و ترکیب عنصری نسبت به بعضی طبایع و امزجه تجویز فرموده اند) آن مستغرق لذات بهیمی (از اسباب مزید غفلت ساخته و شب از روز و روز از شب نشناخته) پیوسته بآن اشتغال نموده - و بنغمه و اسباب طرب [که دانش پروران در بین در هنگام کلاست طبع و ملالت ضمیر (که از غوطه مشغولی بکار و بار خلاق بهم رسد) بجهت کسب انتعاش طبیعت و انبساط حال توجه فرموده اند] این مفید مدبر آنرا از مقاصد عظمی اندیشیده همواره اوقات گرامی (که بدل ندارد) بآن گذرانده - و بخوت مصفی و تکبر مستانه اسباب بی سعادت را سرانجام داده - غفل ازینکه گفته اند •

• بیت •

درین مجلس چنان کن پرده ساری • که ناید شهنه در شمشیر بازی

و چون مواکب اقبال در حوالی سارنگپور (که غفلت سرای این بدست بود) رسید آنزمان از خواب گران مدهوشی قدره بیدار گشته با خمار آلودگی و سیفرونی از سارنگپور برآمده سکروه پیشتر منزل کرد - و لشکر فراهم آورده در مقام پیکار گشت - قلب را بمس ناسره و جود خود زرانمود ساخت سلیم خان خاصه خیل (که حاکم رای سین و چندیری بود) کارفرمائی دست راست باو مقرر کرد و آدم را سردار دست چپ گردانید - و تاج خان خاصه خیل و صوفی را (که در تهر دروغ داشتند) هراول کرد - و لشکرها از طرفین بمقامه دو سکروه آمده برابر هم نشستند - و پیوسته دلاوران رزم آزموده از جانبین برآمده لوازم نبرد بجای می آوردند - و مراسم احتیاط بر ذمه خرد کاروان فرم ساخته آداب مبارزت بتقدیم میروسانیدند - هر روز جوقه از بهادران کارشناس باهتنام یک از طرز دانان اخلاصمند (که بغزنی عقل و فراوانی شجاعت امتیاز داشت) باطرف لشکر مخالف رفته راه آمد و شد مترددان علی الخصوص نقله غله (که بزبان هندوستان این طبقه را بنجاره گویند) بهتنه - و کار بر لشکر مخالف تنگ ساخته - روزی نوبت شاه محمد خان قندهاری و صادق خان و پاینده محمد خان مغل و شاه فغانی و مهر علی سلطرز و سماجی خان و محمد خواجه کشتی گیر بود - پایه از شب شنبه مترجه این کار بودند که راه غلط کرده عبور این گروه نزدیک منازل مخالف افتاد - و بالضرورت جنگ در پیوست - و چپقلش عظیم دست داد - و چون خبر یارویی بزرگ رسید عبدالله خان و قباخان کنگ و جمعی کثیر جلوریز رسیده شریک جنگ شدند - اگرچه (اول بار آدم برآمده جنگ رستمانه کرد و لشکر منصور را برداشت) اما صادق خان و جمعی بمقتضای کاردانی و فرائض حوصلگی چری را گرفته

و میرک بهادر و سماجی خان و پاینده محمدخان مغل و محمد خواجه کشنی گیر و مهرعلی سلدوز و میرم ارغون و شاه فزائی و دیگر بهادران اخلاص اندیش و یکهای عقیدت گزین را بسرکردگی ادهم خان تعیین فرمودند - که بجانب جنوب یورش نموده اضافه داد و دهش نمایند - و مرهم جراحات ستم رسیدگان مالوه شوند - اگر (والی آنجا از خواب گران بیدار شده در مقام اطاعت و تدارک ایام بیهوشی شود) او را امیدوار مراحم خسروانی ساخته باستان بوس عالی سر بلند سازند تا بدانچه (لایق حال او باشد) مخصوص گردد - و اگر پالغز باد بیدار بیدار او را نکند (که بشاهراه اطاعت و خدمت شتابد) سزای او را در کنار او نهاده حال او را سرمایه عبرت سایر گردن کشان خودسر گردانند - عساکر منصوره نطاق همت باادب خدمت تنگ بسته متوجه فتح و نصرت شدند و بائین شایسته قدم درین شاهراه نهادند - نه چنان تیز میرفتند که اردو بازار نتواند رسید - و چنان مکث هم نمیکردند که کمر را در حق این طایفه گمان خویشتر داری بخاطر رسد • شعر •

رهرو آن نیست که گه نند و گه آهسته رود • رهرو آنست که آهسته و پدوسته رود

آغاز سال ششم از جلوس مقدس شاهنشاهی - یعنی سال شهرپور الهی از دراول

درین ایام دولت ایتسام کوکبه موکب نوروزی روشنی افزای صورت و معنی شد - و علم صبح نوبهاری آئینه نمای چهره دولت و اقبال گشت - و بعد از نه ساعت و پنجاه و نه دقیقه از شب سه شنبه عرفی و روشنیه حقیقی بیست و چهارم جمادی الاخری سال (۹۹۸) نهم و شصت و هشت قمری نیر اعظم و منور عالم پرتو شرف بدولت سرای حمل انداخته در مملکت افزائی شاهنشاهی درآمد - و سال ششم از جلوس اقدس (یعنی سال شهرپور الهی) آغاز شد عساکر رباحین جلوه انبساط نمود - و شمائیم بساتین در دماغ عشرت پیچید • شعر •

باد شبگیری نسیم آرد باز از جویبار • ابر نوروزی علم بفراخت باز از کوهسار

این چو پیکان بشارت برشتابان در هوا • وان چو پیلان جواهرکش خرامان در قطار

مرحبا بوی که عطارش نباشد در میان • حبذا نقشه که نقاشش نباشد آشکار

اجرام علوی کون و مکان را بامتداد ظلال سلطنت روزافزون بشارت امن و امان دادند - و ادوار سماری زمین و زمان را بفتح ممالک جدید نوید اقبال آرائی رسانیدند - عساکر منصوره (که بتسخیر ممالک مالوه کمر اهتمام بسته بودند) چون [نزدیک بآن ولایت رسیدند - و مدهوشی و بدمستی باز بهادر (که بتغلب و تسلط هنگامه حکومت گرم کرده بود) بتحقیق پیوست] ترتیب صفوف نبود و تزیین افواج و غا برنیت لایق قرار یافت - ادهم خان و پیر محمد خان هنگامه آرای قول شدند

(۲) در [اکثر نسخه] کفگیر (۳) در [بعضی نسخه] یکجهان (۴) نسخه [ج] خود بین •

در اندیشه آسودگی رعایا بوده همگی همت خسروانی را صرف ترفیع حال زیردستان و شکسته پایان سازند - و بار گران سایه ستمکاران و فتنه سازان از سر این سوختگان بردارند - اولاً بتدبیرات لایقه تعیین منبیهان درست گفتار نیک اندیش نمودن - و اگر چنین گروه دیربهم رسند افراد مختلف را بے تعارف یکدیگر بنیروی خرد دوربین مقرر داشتن - و باین طریق انیق احوال خرد و بزرگ جهانیان دانستن - و ثانیاً نظر تفرس را (که فروغ الهی دارد) بکار بردن - و در لطف و قهر ملاحظه درست فرمودن - و ثالثاً بهر روشی (که خرد والی شان فرماید) به نیروی نظر دوربین و حوصله فراخ بعمل آوردن و ارباب استعداد را (که از مشرب عذب اخلاص بهره مند باشند) قوت و قدرت دادن - و پایه اعتبار شان افزودن - و پاسبانی اعتبار خود کردن - و در هنگام بزرگی بچشم خردی ندیدن - و با گروه بے اخلاص در خور حالت هر کدام پیش آمدن - و ارباب فتنه و فساد را (که سر آشوب برداشته بمقتضای هوا و هوس خود افساد را اصلاح دانند) بعد از نصیحت تادیب مناسب وقت فرمودن و فرمان دهان والا (چنانچه این سجنه عالی اساس دز معموری آلکی خود مصروف دارند) همان طور در ولایات دیگر همت معدلت پیروزه گمارند - و بنای تسخیر ملک و جهان گشایی را برین بساط آگاهی اساس نهند - تا روز بروز از نتایج این ملکات والا قدر در عمر و دولت و نشاط و فراخی مملکت افزونی پدید آید - و (چون این صفات جهان آرایی در ذات مقدس شاهنشاهی فطری ست نه کسبی) درین ایام سعادت انوار (که صحت مزاج روی داد - و در ابتهاج بر عالمیان گشود) قدری روی توجه بانظام کارگاه سلطنت آوردند - و بداد و دید عالم تیره را روشنی بخشیدن گرفتند •

و چون حقیقت ستم رسیدگان ممالک مالوه و بیداد گریهای باز بهادر (که حقیقت احوال او مجمل پیشتر گذارش یافت) بعرض مقدس رسید معدلت شاهنشاهی مقتضی آن شد که لشکر آراسته بر سر آن بدمست حق ناشناس فرستاده شود - و طبقات خلایق آن دیار را (که ودائع بدائع الهی اند) از آسیب حوادث روزگار استخلاص نموده آید - بستکفلان اشغال سلطنت برلیغ مخطام نفاذ یانت که لشکر گران از امرای ارادت کیش شجاعت پیوند باین خدمت علیا کبر همت بر بندند - و در اندک فرصتی بمقتضای اندیشه صواب اساس کار پردازان سلطنت سرانجام این لشکر اقبال نمودند - و در اواخر سال پنجم الهی مبادی (۹۶۸) نهصد و شصت و هشت پیر محمد خان و عبدالله خان و قیاخان کنگ و شاه محمد خان قندهاری و عادل خان پهرش و مادی خان و حبیب علی خان و حیدر قلی خان و محمد قلی توقبای و قیاخان صاحب حسن

(۲) نسخه [ط] سایر (۳) در [چند نسخه] نساد را ملاح دانند (۴) نسخه [ب] شایسته - و نسخه

[ی] شایسته و آراسته •

منسوب گرداند - و بزم دلکش بجهت قدوم اشرف اقدس ترتیب دهد - برین داعیه از درگاه معلی رخصت حاصل کرده بانتظام این جشن مسرت آرای پرداخت - و چنانچه آئین بزرگ همنان والا فطرت باشد سامان این طوی داد - و هنرمندان چابک دست آستین خدمت بالا گرفته در ترتیب منازل و تزئین مجالس چابکدستی و هنرنمایی بجای آوردند - و بموجب التماس این دولت مند پسندیده خدمت حضرت شاهنشاهی از فرط سرور و انبساط بنور حضور خود آن نگارستان عشرت را ضیاء بها بخشیدند لوازم و مراسم این جشن دل افروز هر روز بطرز خاص مرتب میشد - و مواد بهجت و خرمی بخالص و عام مهیا میگشت *

و از سوانح غم افزا آنست که درین ایام تبره چند از جدی طاری بدن مقدس حضرت شاهنشاهی شد - و مخلصان حقیقی و معامله دانان مجازی آبله خاطر گشتند - بر بالغ نظران دورین پوشیده نماند که حکیم قدیر (که تندرستی و بیماری مآثر مشیت اوست - و اندوه و شادی مظاهر عدل و سوبت او) بمقتضای مصالح و حکم بنده را (که خواهد بیایه والای بزرگی رسانده بگلشن سرای سرور جاودانی کامروای صورت و معنی گرداند) پیشتر از ان بجهت مزید آگاهی با بجهت دفع چشم بد او را مورد امر منافی طبیعت سازد - تا بهاداش آن تصاعد بر مدارج آمال نموده بمسرت ابدی فایز گردد - بنا برین مقدمه خرد پسند درین ایام بدن اعتدال سرشت حضرت شاهنشاهی قدری گرم شد - و مزاج مقدس از مرکز اعتدال میل نمود - و اهل اخلاص را چه گویم که چون دلها خون شد - و جگرها گداخت - سوداگر طبیعتان معامله فهم را خاطر پریشان و باطن آزرده گشت - و بعد از چند روز آبله چند (که سپند گزند را ماند) بر سطح جلد برآمد و ایزد تعالی حراست آن بزرگ ساخته خود (چنانچه باید) فرمود - و در اندک فرجه آن جوهرش فرو نشست - و آن نقاط گزند محو شد - و صحت کامل روی داد - عالم بیمار تندرستی بهمت - خواطر امرد نیک ذاتان جهان را طراوت پدید آمد - بجهت سپاسداری عطایای الهی لوازم بخشش و بخشایش بنقدیم رسید - احتیاج از ملک درویشان برخاست - آرزو از دلهای نیازمندان فرو نشست - اولیای دولت ابد پیوند بقدر حالت و عقیدت نثار و اپثار کرده نشاط بخش عالمیان شدند *

فتح ولایت مالوه بشمشیر همت عساکر اقبال

هر طبقه از افراد بنی نوع آدم را عبادی لازم و طاعتی واجب است - و عبادی (که بر ذمه گرامی خانواده سلطنت لازم است) و شکر (که فرمانروایان دادگر بآن مامورند) آنست که پیوسته

(۲) در [بعضی نسخه] منافر طبیعت *

(۲) بیرام بطواف کعبه چون بست احرام • در راه شد از شهادتش کار تمام

در واقعه هاتفه پی تاریخش • گفتا که شهید شد محمد بیرام

و بعد از آن بمعین قلی خان خان جهان بمشهد مقدس مدفون گشت - و در آن حادثه غریب
اوباشان پش و بے اعتدالین فتن دست تاراج باردوی بیرام خان دراز کرده در تطاول چیزه فرونگذاشتند
و از هول این حادثه آشوبه عظیم در مردم آن مرحوم مظلوم روی داد - محمد امین دیوانه و بابای زنبور
و خواجه ملک عبدالرحیم را (که خلف صدق بیرام خان است - و در آن هنگام چهارساله بود)
با والده و بعضی خدمتکاران از آن حادثه کاه بر کنار برده باحمدآباد روان شدند - و جماعت افغانان
بیدولت از دنبال شتافتند - و مصیبت زندگان تمام آن راه جنگ کنان باحمدآباد رسیدند - مدت
چهار ماه در احمدآباد توقف نمودند - محمد امین دیوانه و بعضی خدمتکاران بموجب صلاح وقت
عبدالرحیم را گرفته بدرگاه خلّاق پناه روان شدند - و پیش از آنکه بآستان بوس رسند خبر حادثه بیرام خان
بعرض اقدس حضرت شاهنشاهی رسیده فرمان التفات بطلب عبدالرحیم از مکن اعزاز عزّ و رود
یافته بود - در هنگام بیفروانی و ماتمزدگی و بیکی در حدود جالور فرمان مرحمت غمگساری نموده
گسسته امیدان را چاره گر آمد - و حاصل منشور عاطفت آنکه از روی امیدواری بدرگاه معلی بیاید
که بتربیت شاهنشاهی شرف اختصاص خواهد یافت - و چندی از حقیقت کیشان (چون
بابای زنبور - و یادگار حسین) آن نوباره اخلاص را در اواسط سال ششم الهی موانق اوائل (۹۹۹)
نهد و شصت و نه در دارالخلافت آگره بنظر کیمیا اثر آنحضرت آورده بزمین بوس والا سربلند
ساختند - و حضرت شاهنشاهی آن طفل روشن پیشانی را (که آثار نجابت و حقیقت از سطور
ناصیه او پیدا بود) با هجوم بدگویان و بداندیشان بنحس عاطفت ذاتی در سایه تربیت خود
پرورده گرفتند - و باندک فرصت بخطاب میرزاخان اختصاص بخشیدند - و روز بروز آداب ادب و رزی
و بزرگ منشی از نشست و برخاست او بظهور آمدن گرفت - و بتدریج و ترتیب بمدارج عالی
رسید - و بیایه اسنای خانخانانی اعتلا یافت - چنانچه در محلّ خود گذارش یابد •

و در اواخر این سال دولت آغاز عشرت انجام عصمت قباب ماهم آنکه (که کمال رابطه صوری
و معنوی بحضرت شاهنشاهی داشت - و درین ایام ببرکات توجه عالی زمام حلّ و عقد جمیع مهمات
ملکی و مالی بدانش و بینش او مفوض بود) عزیمت کدخدائی پسر کلان خود باقی محمدخان نمود
چون (یک دختر باقی خان بقلانی^(۳) را بادهم خان نسبت کرده بود) خواست که دختر دیگر را به پسر کلان

(۲) در [چند نسخه] (بیرام بطواف کعبه چون بست احرام) آمده - و هر دو صحیح است و موزون

(۳) در [بعضی نسخه] بقلانی - و نسخه [ح] بکلانی •

استسعاد یافت - و پادشاه جهان ازو راضی و خشنود گشت - و با عرض و ناموس و اهل و عیال و اسباب و اموال متوجه زیارت امائن شریفه شد - و چون بشهر پتن (که نخستین شهر گجرات است و پیش ازین بنهراله موسوم بود) رسید چند روز دران ساحل دلگشا بجهت آسایش محمل اقامت گشاد و دران ایام حکومت شهر بموسی خان فولادی بطریق استقلال تعلق داشت - از طوائف افغان بر سر او فراهم آمده شورافزای آن دیار بودند - از انجمله مبارک خان لوحانی (که پدر او در جنگ ماچھیواریه بسرکردگی بیرام خان بقتل رسیده بود) آن دیوانه افغان را درانوقت انتقام بخاطر رسید و قصد بیرام خان کرد - و نیز زن کشمیری سلیم خان پسر شیروخان بادختره (که ازو بود) درین قافله همراه بیرام خان عزیمت سفر حجاز داشت - و قرار یافته بود که بیرام خان آن دختر را بیسر خود بگیرد - و ازین رهگذر نیز افغانان سرشورش داشتند *

بیرام خان درین ایام (که در پتن بار اقامت گشوده بود) همواره بسیر بستاین و منازل آن شهر میرفت - روزی بسیر کولایه بزرگ (که سیرگاه دلکش آن شهر است - و نشیمن درمیان دارن - که بکشتی آنجا میروند) رفته بود - در هنگامی (که از کشتی برآمده سوار میشد) آن جاهل حق ناشناس با سی چهل افغان بیدولت بقصد بیرام خان برکنار کولاب آمد - و چنان نمود که مگر بدیدن آمده - بیرام خان آن جماعت را طلبید - چون آن بے سعادت پیش رفت بے محابا خنجر از میان پرآورده آنچنان بر پشت بیرام خان زد که از سیف اش برآمد - و بیدولت دیگر شمشیر بر سر انداخته کار او تمام ساخت - درین حال کلمه الله اکبر بر زبان آن عاقبت بخیر رسیده ازین عالم درگذشت و بسعادت شهادت (که همیشه در آرزوی آن میبود - و بدعی سحری میخواست - و از اهل الله استدعا می نمود) فایز شد - روزی در عین ایام حکومت او یکی از سادات ساده لوح در مجلس او برخاسته گفته بود که به نیت شهادت نواب فاتحه بخوانیم - بیرام خان تبسم کرده گفت میراین چه اضطراب است و چه غمخواریست - ما شهادت میخوانیم - اما نه باین زودی *

القصه همراهان از وقوع این واقعه ناپسند متحیر و متوحش شده هر کدام بجانبی شتافت و بیرام خان در خاک و خون افتاده بود - تا آنکه جمعی از فقرا و مساکین قالب خونین او را برداشته حواشی^(۳) مقبره شیخ حسام (که از مشائخ وقت خود بود) بخاک سپردند - و در روز باد بیست و نهم بهمن ماه الهی موافق روز جمعه چهاردهم جمادی الاولی (۹۶۸) نهصد و شصت و هشت این قضیه روی داد - قاسم ارسلان در تاریخ این واقعه گفت *

* شعر *

(۲) در [بعضی نسخه] نالحق شناس - و در [بعضی] نالحق اساس (۳) نسخه [ط] در حوالی

مقبره شیخ حسام الدین *

درین هنگام اسباب فتح و فیروزی چنانچه باید فراهم نیامد - قرا بهادر لوازم اهتمام بجای آورده از روی اضطرار بقلعه دایره نزدیک راجوری درآمد - و کوچک بهادر را تیرے رسید - او را زخمی گرفته پیش غازی خان بردند - چون رستمی او مشاهده کشمیریان شده بود غازی خان او را مستمال گردانیده باریاب علاج سپرد - و علاج سودمند نیامده بے علاج راه نیستی پیش گرفت - و روز دیگر قرا بهادر از آنجا برآمده بنوشهر رسید - و درین ایام دولت افزا حضرت شاهنشاهی بمقتضای صلاح وقت بدار الخلافه آگره در لباس بے توجّهی از شغل سلطنت مشغول سپاس جلال نعم الهی بودند که روز بروز مآثر اقبال و میامی دولت بظهور می آمد - چه بهر طرف گشایش ملک میشد - و نوید فتوحات میرسید - و از اطراف و جوانب ارباب اخلاص فوج فوج بهم میرسیدند - دولت در افزایش و بخت در آرایش - و عقل در دربینی - و مردم در عقیدت گزینی - استماع امثال این امور (که قرا بهادر را چنین روی نماید) دران بزم مقدّس چه پایه داشته باشد - و دران حریم معلی چه غبار گزند انگیزد *

و از سوانح آنست که خبر درگذشتن بیرام خان بمسامع اقبال رسید - چون ذات مقدّس منبع فتوت و مردمی ست با وجود آن سرگذشتها (که اندک از بسیار گذارش یافت) از ظهور این سانحه عبرت بخش ناسف فرمودند - نمیدانم که این واقعه پاداش اعمال گذشته اوست - یا هنوز باطن او غبار آلود اندیشه های قباه بود - یا دعای او باجابت پیوست - یا آنکه آن نیک مرد را عنایت ایزدی از بار گران خجالت خلاص ساخت - و الحق بیرام خان در اصل نیک ذات و خجسته صفات بود بواسطه بد مصاحبی (که بدترین آفت آدمی زاده است) اول حسنات او بنظرش افتاد و از فرزونی خوشامد مستی افزود - چه هرکه (نظر بر نیکبها و هنرهای خود دارد) در پیشگاه خاطر او بازار خوشامدگویان گرم گردد - و هر خوشامدیکه باورسد آنرا بیان واقع اندیشیده خود پرست و خود آرای شود - و لهذا بیرام خان را چون این روز پیش آمد حسن معنوی خدیو زمان (که در پرده صغیر سن و عدم اشتغال بمهمات ملکی بود) پوشیده ماند - و از جست و جوی عیب دیگران بمطالعه عیوب نفسانی خود نپرداخت - و از خوشامدگویان خانه او آن قدر خراب نشد که از راست کرداران معامله نفاهم که دوستان کوته عقل او بودند - بارے بعد از درازی سخن چون در اصل از گروه سعادت مندانی بخت بیدار بود بقلازوی دولت مندگی کارش در بغی و طغیان سپری نشد و در همین زندگانی او را پشیمانی حاصل گشت و بسعادت ملازمت بدولت بخشش و بخشایش

(۲) نسخه [ب] دایره (۳) نسخه [د] و از هر طرف (۴) نسخه [ح] و از سوانح این ایام دولت افزا

آنست (۵) نسخه [ح] که اندک از آن گذارش یافت *

و بیدادی غازي خان حاکم کشمیر بمسامع اقبال رسید (حکم معلی شرف نفاذ یافت که بسرکردگی میرزا قرا بهادر خویش میرزا حیدر (که عارف آنحدود است) لشکر آراسته متوجه تسخیر کشمیر گردد و جمعی کثیر بکمک او نامزد شدند - درین ایام غازي خان پسر کاجی^(۲) چک فرمانروای کشمیر بود که بعد از پدر ریاست کشمیر باو رسید - و تحقیق آنست که پسر حسن چک برادر کاجی چک است چون پیمانۀ عمر حسن چک پُرشد کاجی چک (از طُغیان آرزو فرط هوا و هوس^(۳) یا از جهت انتظام دنیا) زن حامله^(۴) او را بعقد خود درآورد - و بعد از دو سه ماه از انعقاد غازي خان متولد شد *

القصه قرا بهادر چون کاردان و کارطلب نبود پس از مکث طویل متوجه این خدمت شد و در شدت گرما بر اجوری رسید - و نصرت خان و فتح چک برادرزاده دولت چک و لوهروانگری و نجی^(۵) ریفا برادر عیدی ریفا و یوسف چک پسر^(۶) رمکی چک و خواجه حاجی آمده ملحق شدند و چون حال این لشکرها منتظم ندیدند نصرت خان و فتح چک و لوهروانگری بصوب کشمیر گریختند و سه ماه بجهت آمدن کمک در موضع لالی^(۷) کهوهر نزدیک بهنپهر توقف افتاد - و چون سران این لشکر کهنه عیله بودند دیرتر رسیدند - در آمدن بکشمیر ازین قسم نیست که باین آهستگی و گران پائی میسر شود - چه مسالک آن ملک ازان قبیل است که (اگر چند روز پوشتر از آمدن بیگانه والی آنجا واقف شده تذکیهای راه بگیرد) اگرچه لشکر از هزاران رستم آراسته باشد گرفتن آن مشکل بلکه محال خواهد بود - غازي خان (که آمدن لشکر شنید - و چند ماه برین گذشت) آنچنان طرق و مضائق را استحکام داد که مزید بران متصور نباشد - و پیادهای خود را از گریوهای مستحکم پیشتر فرستاد - و میرزا قرا بهادر در نزدیک راجوری بعد از مقابله و محاربه چند روزه شکست یافته برگشت - تنها استیلا و استحکام کشمیریان این کار نکرد - موسم تب لرزه و آغاز باران و نارسیدن کمک عمده اسباب این شکست شد - و درین روز جنگ غریب در پیوست - از یک طرف بندوچیان و از دیگر طرف تیر اندازان دستبرد می نمودند - و مردم پادشاهی اگرچه کم بودند اما بجنود تائید آسمانی بیشنی کرده داد مردانگی دادند - کوچک بهادر نام رستم دل ازین جانب تردد های نمایان (که کارنامه دلوری تواند بود) بتقدیم رسانید - آخر (چون امری مقدور نبود و کارفرمایان کارگاه اقبال فتح این ملک دلگشا موقوف بزمان دیگر داشته بودند - که شهنشاہ جهان پرور پرده از جمال جهان آرای خود برداشته انتظام مهمات را بے شرکت ارباب تعذت و عناد نماید)

(۲) در [چند نسخه] کاجی (۳) نسخه [۵] حسین (۴) نسخه [۵] یا از مرکز اعتدال بیرون نهاده

جهت انتظام دنیا زن حامله او را (۵) در [بعضی نسخه] نجی زیبا برادر عیدی زیبا (۶) در [بعضی نسخه] ریکی

(۷) در [چند نسخه] لالی گوهر *

در صفِ ضلالت در آید - و به تبه رانی او هر آرکان سلطنت قصور و تقصیر بود - همان طور (که رسم کاروانان باستانی است - که از هر کس خواهند پرده شکاف و شر دل کردند بده عقل را در کام خوشی او ریخته مسمت گردانند - تا آن تنگ حوصله از مستی هر چه از مکنونات خاطر خود دارد بیرون اندازد) • مصرع • • سردانی ببناده تجربه کردند مرد را •

و چون اندیشه حقانی باشد چنین یاده دانی بقتلوی دانش اندوزان درین محضر ثواب - و چنین عقلی سرور را از پای انداخته عیار او گرفتن قریب دین جهان آرائی است) همان طور دین و آئین این شاهنشاه جهان آرا آنست که (چون میخواهد مدارج احوال و اخلاق یک بداند) بده دنیای مورد انگی سرشار داده او را دیوانه دنیای مستکاره میسازد - و بده بصیرت مطالعه صحائف احوال او می نماید - کونه نظران (که نظریشان بر مقصود نیفتاده هر کول آباد غفلت سرگردان شده اند) زبلی طعن دراز میسازند - که سه تجربه چندین اعتبار دانی برای چیست - و آنها (که شناسایی مراتب تکمیل اند) این معنی را سوات احوال دانسته نفاکری عیار گرفتن افد - از اجماله میرزا شرف الدین حسینی را (که بنسب صوری از اشراف کبار بود) آنحضرت بنظر ترقی بخش دیده بلند مرتبه ساخته بودند - تا اعتضاد سلطنت گردد - از انجا (که غرض تقرب و اعتبار میرزا شاه شاهد عالمیان بود) بعضی از لولای دولت قاهره (که نظریشان جز بر علو مراتب ظاهر نیفتاده) از درون و بیرون صلاح دانسته عفت قباب دولت پرده نشین عصمت نمره قدسیه سلطنت بخشی بانو بیگم را (که هشیمره قدسیه حضرت شاهنشاهی بود) بآئین بزرگان در عباله ازدواج میرزا در آورده - و باین تسبیح علیا پلای اعتبار میرزا را زیاده از اندازه افزوده - و دران نزدیکی او را بخصمت سرکار غلگور و آنحدود (که بجایگزیر او نامزد شده بود) فرمودند •

و از وقایع (که درین سال سمیت ظهور یافته) فرستادن میرزا قرا بهادر خان است (که برادر میرزا حیدر کورکن بود) بنسب کشمیر - چون [۱] در آئین معدلت گستری و تانن کشور گشایی امر است لازم که هرگاه (والی مملکت و حاکم ناحیه بعیش و عشرت خود مشغول نگردد - و بکار و لایق نفس و هوا رقت گرمی مصروف سازد - و بر عیبت پیروی و غمخواری ستم رسیدگان و بر انداختن جور پیشگان نپردازد) (که ایزد توانا قدرت تصرف داده کار خرمای جهان و جهانیان گردانیده است) لازم است که بجهت سپاسداری از فی در استیصال آن ^(۳) متسلط متخلی کوشیده ساکنان آن موز و بهوم را بباله منشی خرد پیور سپارد - و آنرا ببلایه عیادت گردیده تصور نماید [۲] بجا برین مقدمه حق اساسی درین مثال خور خنده (چون شور و شغب کشمیریان شوز انگیز آشوب پیشه

(۲) نسخه [د] جهان آرای است که (۳) در [چند نسخه] متسلط و متغلب •

معذرت‌پذیر گشته آمده‌ها را به‌عطوفت پرسیده در برآمد کار میرزا مرحمتها فرمودند - و سخنان بلند
بظهور آمد - و تمام آنروز بهجت‌افروز بنشاط صوری و معنوی گذشت *

و درین سال خجسته صیت داد و دهش خدیو زمان را شنیده جمعی کثیر از مستعدان
ترک اوطان نموده روی توجّه باسلام عقبه اقبال نهادند - و بمقاصد خود کامروا گشته ثنای حضرت
شاهنشاهی را حرز دین و دنیای خود ساختند - از آنجمله قدوم برکت لزوم معارف ایاب حقائق نصاب
خواجه عبدالشّهد است پسر خواجه عبدالله که بخواجهان خواجه اشتهاار دارند - و ایشان
پسر خواجه ناصرالدین عبیدالله اند که بخواجه احرار مشهور اند - خواجه عبدالشّهد را با آراستگی ظاهر
آرایش باطن دام‌نگیر همت حق شناس بود - شرف وصول بمجلس اشرف اعلی (که اکسیر
سعادت صوری و معنوی ست) دریافتند - و حضرت شاهنشاهی (که باطن اقدس آنحضرت
درس آموز مکتب‌خانه الهی ست) باحترام پیش آمده تعظیمات فرمودند - و انادات مآب
مولانا سعید ترکستانی سردفتر موالی ماوراءالنهر (که عمری در صحبت مولانا احمد جزید استفاده
نموده از اکابر علمای آن دیار بود) نیز بادرای صحبت علیای حضرت شاهنشاهی مشرف شد
مولانا از علم باطن نیز بهره‌مند بود - اگرچه در دقائق حکمت الهی و اسرار طبیعی و ریاضی
چندان خرض ننموده بود اما علوم (که در ماوراءالنهر متعارف است) بپایه عالی آن رسیده علم را
وسیله شور و شغب نگردانیده بود - و درین ایام خجسته (که زمام حلّ و عقد امور ملکی و عزان
قبض و بسط مهم سلطنت به‌ترتیب اتفاقات حضرت شاهنشاهی اضاء یافته در قبضه اقتدار و شوکت
آنحضرت باسقلال درآمد بود) اقسام طبقات انام و هنر پیشهای هر دیار آمده کامروای صورت و معنی
گشتند - و بمیامین توجّهات ظلّ الهی کاروبار سلطنت علیا بالا گرفت - و کار پردازان را
بازار رایج گشت - دین را اسس بلند نهاده آمد - و بهار دنیا آراسته‌تر شد - ارباب ملل را اعتضاد
بهم‌رسید - و اصحاب نحل را کساد برخاست - خلق پرستان را چشم بینا بدست افتاد - و خداپرستان را
صبح سعادت دمید - عالم معنی ظهور یافت - و ملک صورت رونق گرفت *

و از سوانح این ایام قضیه ازدواج میرزا شرف‌الدین حسین است - شاهنشاه خجسته نیت
(که از نقوش ظاهر سرائر باطن می‌دریابد) پیوسته گروهی را (که بمزید خدمت و ازدیاد عقیدت بنظر
اقدس می‌درآیند - و بزرگی نسب ظاهری ضمیمه علو حسب معنوی میشود) بفنون مراحم خسروانی
امتیاز بخشیده پایه اعتبار بلند میسازند - و بدوام حضور مشرف گردانیده مطالعه مستبصرانه
احوال میفرمایند - چه نیت حق اسس شاهنشاهی آنست که مبادا مزورے لبس راستان پوشیده

کوراک کشت یافته اند - و کوراک نام جلاد بود - و میرزا سلیمان کو نخل امید پدر تاریخ یافته بود
و پیشتر ازین قضیه بدوروز میرزا ابراهیم قصیده گفته بود که مطلعش اینست • بیت •

رفتم بخاک حسرت چون لاله داغ بردل • آرم بکشر بیرون باداغ دل سراز گل
و از غرائب آنکه پیش ازین سفر میرزا ابراهیم بواسطه خوابی (که دیده بود) پیوسته مقرر
گزنده بوده در امید و بیم می بود - و صورت این واقعه آنست که میرزا ابراهیم میگفت که شب
بملازمت حضرت جهانبانی جنت آشیانی رسیدم - و آن حسن منظر را مطالعه کردم - در حیرت شده
مستغرق آن فرایزدی شدم - گاه که آرزوی آنصورت بخاطر می رسید - شب در عالم مثال (که تابع عالم^(۲)
خیال است) دیدم خود را بآن صورت یافته شگفتگی میکنم - چون دست بر روی محاسن خود
میبردیم همه را بوسیده می یافتیم که از هم میریخت - تا آنکه در اندک فرصتی همه محاسن و ابرو
و مژه ریخت - درین غم بیدار شدم - و اندوه آن از خاطر نمیرد - همانا که گزنده بمن خواهد رسید
و میرزا سلیمان چون ازان جرأ میگذرد برآه و خشم و بیابان محمود متوجه بدخشان میشود
و بمیانگاه احشام هزارجات با معدود افتاده توده های نمایان میکند - و داد شجاعت داده
کشته کشته می تازد - چنانکه سی و دو مرتبه بر میرزا راه گرفته اند - و خود تاخته نجات^(۳) خود را
جسته است - و چون به بدخشان رسید خبر مصیبت میرزا شنید - و ابواب اندوه بر روی روزگار او
گشوده گشت - علی الخصوص حرم بیگم (که دختر سلطان ریس قبیاق - و مادر میرزا بود)
در ماتم دراز افتاده جامهای کبود پوشید - و تابود بآن لباس گذرانید - و یک از فضلا این رباعی
گفته بود^(۴) • رباعی •

ای لعل بدخشان ز بدخشان رفتی • از سایه خورشید درخشان رفتی

در دهر چو خاتم سلیمان بودی • افسوس که از دست سلیمان رفتی

آری هر که (قدر صاحب زمان نشناسد - و از باده ناگوار دنیا چنین بدمست شود) او را
چنین روز پیش آید - این اولین نزل است که پیش آورده اند - گوش بمن دار که در مواضع^(۵)
وقائع ادبار میرزا سلیمان را خواهم نگاشت - تا سرمایه عبرت ارباب هوش شود - خلاصه سخن آنکه
دران روز (که منعم خان خان خانان بزم نشاط آراسته بود) ایلچیان را از نظر گذرانید - و چون الحاح
و زاری و عذر تقصیرات گذشته میرزا معلوم شد خاطر مقدس شاهنشاهی (که دریای کرم است)

(۲) نسخه [د] عالم ناموست است (۳) نسخه [د ه ی] روی و محاسن (۴) در [بعضی نسخه]

محمور - و در [بعضی] مجبور (۵) نسخه [د] نجات خود ساخته است (۶) نسخه [ی] گفته اند

(۷) نسخه [ی] روز بد •

و اکنون (که کمک رسید) چنین بیراهه رفتند ^(۲) میرزایان گرفتند - چون میرزایان این خبر می شنوند کنکاش در میان می آید - مردم گردیده میگویند که مناسب آنست که آریب شده بایلغار بر براط میر روزه دار فرود آئیم - اوزبک عقب میماند - اگر جنگ شود هم خوب است و رو برو رفتن مناسب نمی نماید - میرزایان قبول این رای ^(۳) نکرده رو برو آمدند - اوزبک با استعداد تمام کلاه چشمه گزران (که مارپیچ افتاده است) فرود آمده پیش خود را خند قها بریده و دیوار ^(۴) کرده به بندرتچی و تیرانداز مسلح کرده آماده جنگ میشوند - میرزایان بسرعت غوج راست کرده غافل ازین استحکام (میرزا سلیمان از پایان رویه این آب - و میرزا ابراهیم از بالا رویه) نزدیک بسرچشمه میرسند - میرزا سلیمان بغنیم رسیده کاره نمیسازد - و چون جای کار نمیداند بر میگردد و ملاحظه میکند که پیش ولایت خراسان و آنحدود رفتن باین نمط جز گرفتاری چه نتیجه دهد باز برگشته باهتمام تمام از جرها پیش برآمده از ارقه غنیم گذشته بجانب دشت چول (که بدخشان رویه است) روانه میشود - و مردم بسیار ضایع میشوند - و میرزا ابراهیم نزدیک بچشمه رسیده می تازد - اما کار نمیتواند ساخت - عذاب گرفته می ایستد - و به تیر و تفنگ بسیار از مردم او هم ضایع میشوند - محمد قلی شغالی قناخته میرسد - که چه وقت ایستادن است - بدر شما برآمده رفت - میرزا از مردم خود میپرسد که اکنون مصلحت چیست - جمع از بهادران میگویند که بر آمدن بس دشوار است - مناسب آنست که همین جا جنگ بکنیم - تا هر چه پیش آید محمد قلی در شقی میکند - و میگوید که مقرر سپاهیان است که هر که سپاهی از غنیم بقدر کمان جدا شود دیگر بدست آمدن او دشوار است - برای چه بے تقریب میرزا را در هلاکت می اندازید بعد از گفتگوی بسیار میرزا از آنجا برآمده مراجعت می نماید - و در ولایت غنیم می افتد مردم را از خود جدا می هازد - و سروریش تراشیده با معدودے رله پیش میگیرد - که شاید باین طریق تواند بدر رفت - چون قدرے راه میروند لسان از ^(۵) راه میمانند - پیاده شده دو روز دیگر قطع مسافت می نمایند - و بار یابو بهم رسانده بموضع میرسند که فکر خوردنی کنند - درین اثنا برادر کل کافر میرزا را می شناسد - و باتفاق مردم ده مقید سلخته پیش پیر محمد خان میبرد و چند روز مقید میدارد - و سخن آنکه خلاص میسازم - خبائث مار و اهلنهر بمناسبت طبیعت پیش میرزا بسیار می آیند - پیر محمد خان متوهم شده در کشتن استعجال می نماید - تاریخ این قضیه

(۲) نسخه [ب] گرفت (۳) نسخه [ز] این معنی (۴) نسخه [ه] و دیوارها کرده (۵) نسخه

[د] چون پرگار بر میگردد (۶) در [بعضی نسخه] بدرآمده (۷) نسخه [ط] از غنیم بقدر کمان

(۸) نسخه [د] در راه *

و میرزایان آمدن کمک را قریباً دانسته از حصار مراجعت نموده ببدخشان آمدند { در سال پنجم الهی موافق (۹۴۷) نهصد و شصت و هفت قمری میرزایان لشکر از نوکر و ایماقات فراهم آورده متوجه بلخ شدند - کار آگاهی دور بین بلخ لشکر راهی نبودند - که رفتن بر سر بلخ از حساب دوری است - چه لشکر بلخ از لشکر بدخشان زیاده - و سرداران ایشان بیش از سرداران ما میرزایی کار شناس - لشکر آنک را با لشکر پسر میرزا قهرورز تجویز کرده اند که سردار در لشکر کم بسوزد باشد و هرگاه (در بدخشان از دو کس بیش نیست - یک میرزا سلیمان - و دیگری میرزا ابراهیم - و در لشکر غنیم پیرمحمد خان و چندین سلاطین فرزندان دیگر) مناسب نیست که دوری این لشکر شود هر چند حساب دانان سخنان موجه گفتند - چون مدحوش باند پندار بودند بگوش هوش در نرفت بلکه مزید رعونت گشته در رفتن اهتمام بیشتر کردند - و حقیقت معامله آنست که کار پسران ابداع میخواستند که سزای اعمال ناشایسته آنها (که به نسبت حضرت شاهنشاهی بظهور آورده بودند) بدهند - تا آنکه بدمست غفلت گشته بدست خود خود را در گرفتار انداختند .

و چون خبر عزیمت میرزایان به پیرمحمد خان رسید در ساعت هم کس بطالب کمک خود روان گری - و هم ایلیچ معاملاتی پیش میرزایان فرستاده هم مصالحت زد - و مقرر ساخت که خلم و ایلیک را پیرمحمد خان به میرزایان گذارد - میرزایان میرزا بیگ برلاس را (که از معتبرانی قدیم بود) بر سالت فرستادند - که (اگر خلم و ایلیک پیرمحمد خان بدهد - و اساس صلح بر اصل نهاد) قطع مخصوصت نموده آید - و خود (چون از ولایت بدخشان برآمدند) قرار دادند که بر سر بلخ رفتن بهتر جهت مناسب نیست - یک آنکه ایلیچی فرستادیم - دیگر آنکه ایماقی بلخ را (که بالا رویه او بجانب خراسان است) رفته بخود همراه سازیم - و بدست خود در آوریم - آن زمان کار بلخ باستانی صورت خواهد گرفت - و اگر چنین نشود پیرمحمد خان قلعه را محصور ساخته لشکرها از اطراف فراهم خواهد آورد - آخر بلخ نیست (خاص کرده گرفته بلخ را پس گذاشته و بصورت چنین ظاهر خراسان رویه راه رفته) ایماقی مهرا نشین آنجا بود را بدست آوردند .

هرین اثنا خبر رسید که میرزا بیگ کشته شد - و پیرمحمد خان لشکر فراهم آورده آماده نبرد است - و شرح این قضیه آنست که میرزایان خراسانی رویه قریب بمجل زردک (که بصلی چار بیگ موسوم است) از چشمه گلزاران گذشته پیش رفته بودند - و هنوز عزیمت پیشتر داشتند که خبر رسید که میرزا بیگ از منزل پیرمحمد خان مهم سازی گونه کرده برآمده بود که با شارب پیرمحمد خان خصم شمشیر کشیده گردن او میزدند - که ما چه زبونی داریم که ولایت خود میدادیم باقیم و همگی مقصود پیرمحمد خان از حرب مصالحت روز گذاراندن و جمعیت خود فراهم آوردن بود

از مقربان بارگاه سلطنت و منظوران عقبه خلافت و سایر ملازمان درگاه برکنار آب چون دو طرفه عمارت خاطرگشا اساس نهاده زینت آرای شهر شدند - و در خلال این حال منعم خان خان خاندان جشن پادشاهانه ترتیب داده التماس قدم برکات ورود آنحضرت نمود - و ملتصق منعم خان درجه قبول یافته وثاق او از پرتو مقدم حضرت شاهنشاهی پایه آسمانی یافت - خان خاندان در مقام خدمت نقد جان برکف ایستاده شرائف و نفائس پیشکش از روی اخلاص بنظر اقدس در آورده مجلس آرای شد *

و از سوانح عبرت افزا (که درین ایام سمیت ظهور یافته سعادت منشان بختاور را سرمه دیده وری کشید) کشته شدن میرزا ابراهیم پسر میرزا سلیمان و آنجا آوردن او بدرگاه جهان پناه است از آنجا (که نیت حق اساس شاهنشاهی پیشطاق ذروه اقبال است) پیوسته هر که دم مخالفت و منازعت زند (با آنکه آنحضرت بمدارا گذرانده بظاهر در فکر آن نشوند) کار فرمایان ابداع سزای او را در کنارش نهاده او را محتاج این درگاه سازند - که تنبیه سریشورش برداشتن و علم تکبر افراختن آنست که او را سزای لایق داده در مذلت آباد احتیاج آورند - تا از خواب غفلت بیدار شده تکاپوی خدمت نماید - و مصداق این مقال حال میرزا سلیمان است - چون در مبادی سلطنت آن طور حرکتی ناملازم بظهور آورد (که پیشتر گذارش یافت) ایزد جهان آرا جزای آنرا در کنار نهاده اینچنین شکسته عظیم پیش او آورد - و آرزومند این درگاه ساخت - و عرضداشتی مصحوب یکی از معتمدان خود (که بمزید کار دانی امتیاز داشت) فرستاد - درین ایام ایلیچی مذکور بدارالخلافه آگوه رسیده منتظر کورنش بود - بعد از نزول اجلال در منزل منعم خان بالتماس او رخصت بار یافته بشرف زمین بوس سربلند شد - و عرضداشت میرزا سلیمان با پیشکشهای لایق بنظر اقدس در آورد - خلاصه مضمون عرضداشت (شرح خجالت و ندامت از تقصیرات سابق - و سرگذشت کشته شدن میرزا ابراهیم - و التماس امداد و اعانت در انتقام اعدای) بود - و کیفیت این ماجرا برسم اجمال آنست که میرزا سلیمان و میرزا ابراهیم در عنفوان این دولت ابدقربین بیراهه رفته تخم ادبار خود کاشتند { اگرچه ایشانرا در محاربات اوزبکیه چند مرتبه غلبه روی داد که باعث مزید غرور ایشان شد - از آنجمله بدست افتادن پسر عباس سلطان [که پیوسته از حصار از جانب تمرخان حاکم آنجا (که ابن عم او بود) آمده تاخت نموده] تا آنکه پیش ازین سانحه (که شرح داده آمد) لشکر بر سر حصار برده قلعه بیرونی را متصرف شدند - و تمرخان در ارک متحصن شده روزگار بجیل میگذرانید - و انتظار کمک اوزبکیه (که از اطراف و جوانب طلب داشته بود) میبرد

(۲) در [بعضی نسخه] بجنگ *

جمع آمده بود اما آنکه (چینه را بحضور اقدس صید فرمودند) درین مرتبه بود - و روز یازدهم آذر ماه الهی موافق شنبه چهارم ربیع الاول (۹۹۸) نهصد و شصت و هشت هلالی دارالملک دهلی مستقر ریات دولت گشت - و اردوی بزرگ پیشتر بآن ساحت دلگشا نزول سعادت فرموده سرمایه آسایش جهانیان شده بود *

و از سوانحی که درینولا بظهور پیوست فرستادن جمعیت بسرکردگی ابوالفتح برادرزاده منعم خان بصوب کابل - و شرح آن بوسم اجمال آنست که دران هنگام (که بمقتضای فرمان شاهنشاهی منعم خان متوجه پایتخت سریر اعلی شد) کابل را بغنی خان پسر خود سپرده او را بجای خود نصب کرد - و در تقویت و تمشیت مهمات او حیدر محمد آخته بیگی را آنجا گذاشت - که مساعد و معاون او بوده مهمات آنکسود انتظام دهد - و از کوه حوصلگی طرفین و طفل مشربی^(۲) جانبین ناسازگاری پدید آمد - درینولا (که مرکب عالی بدلهلی نزول اجلال فرمود) عرضداشت غنی خان بدرگاه گیتی پناه آمده ناراضمندی حیدر محمد آخته بیگی بظهور پیوست - بنابراین باستصواب منعم خان حیدر محمد را مغشور طلب صادر شد - و بجبهت کمک غنی خان و اعانت او شگون پسر قراچه و درویش محمد و خواجه دوست و خواجه محمد حسین برادر محمد قاسم خان و جمعی کثیر را بسرکردگی ابوالفتح برادرزاده منعم خان بکابل روان ساختند - فرستاده ها رفته روزی چند در معارفت و موافقت کامیاب امن و امان شدند *

القصه حضرت شاهنشاهی چند روز در خطه دلگشای دهلی افاضه عدل فرموده روز آذر نهم دی ماه الهی موافق روز جمعه دوم ربیع الثاني تصمیم عزیمت بدارالخلافه آگرا نمودند و از راه دریای جون برکشتی سوار دولت شده توجه فرمودند - اعیان سلطنت و ارکان دولت بمقدار گنجایش کشتیها و زورقها سامان و آرایش داده متوجه گشتند - و اردوی بزرگ از راه خشکی متوجه آن سمت گشت - و روز فروردین نوزدهم دی ماه الهی موافق دوشنبه دوازدهم ربیع الثاني دارالخلافه آگرا مستقر ریات جلال شد - و ریاض آمال ارباب اخلاص نصارت یافت - و جراحات یافتگان روزگار را مرهم شایسته پدید آمد - روز بازار عدالت گرم شد - راستان را بخت در کنار گرفت مستعدان را وقت خوش شد - نهال دولت در بالیدن آمد - غنچه اقبال شگفتی آغاز کرد - و رای عالم آرای شاهنشاهی در تربیت ماک صوری و معنوی در نقاب بے توجهی توجه فرمود - درون قلعه (که بهترین منازل آن شهر است) اقامت واقع شد - و بتازگی طرح منازل دلکش صورت بسته عمارت عالی اساس یافت - و خانهای بیرام خان بنعم خان خانان عنایت شد - و هر یک

و سلطان او درآمده شمشیر رساند - و آنحضرت خطابِ خانِی عنایت فرمودند - مخادیم علوفه او را یک کرور پروانه برآوردند - و آنرا هم تن نمودند - و بنده را (که بخطابِ خان اعظمی سرافراز ساختند) یک کرور جلوه عنایت کردند - مخادیم از انجمله ^(۲) چهل لک فیروزپور دادند - عالم پناها همه مردم این دولتخواه عمره ست بابرادران و فرزندان بامیدواری خدمت میکنند - و الحال بدولت آنحضرت هر یک بخطابِ خانِی و سلطانی سرافراز شده اند - چون (علم و تقاره و تمن و توغِ بیرام خان را باین کمینه عنایت فرمودند - و بعد از فتح بیرام خان جامه داتو و خلعت فتاحی و اسبابِ حشمت را عنایت کرده مرتبه دادند) امیدوار است که منصب او نیز تعلق باین کمینه داشته باشد ■

نهضت موکب اقبال شاهنشاهی از حدود پنجاب بدارالخلافه اگره

و ظل اقبال بدلهی انداختن - و از انجا براه دریا بمستقر خلافت

نزول اجلال فرمودن

چون (حضرت شاهنشاهی به نیروی بخت بلند از فروغِ رای ممالک آرای یک پرده از روی کار خرد برداشته انتظامِ مهیاتِ ملکی و مالی پیش نهادِ همتِ والای خرد ساختند و کوته اندیشانِ تیره ^(۳) روزگار را دکانِ بهرم زده آمد - و هر یک شرمند و سرافکنده بشکوه رفتند و بنائیداد آسانی خاطر مقدس ازین مهم فارغ شد) بدولت و اقبال عنانِ موکبِ عالی بدارالخلافه اگره منعطف فرمودند - که در مراسمِ معدلت توجه افزوده عالم افسرده را طراوت تازه بخشیده آید و قوانینِ چغه قرار داده شود که دستور العملِ نظامِ حال و آینده تواند شد - و (چون ریایاتِ اقبال بهمزدِ نزولِ اجلال فرمود) حکمِ اشرفِ بنگاه پیوست که اردوی معلی را از راهِ راست بمستِ دهلی روان سازند - و موکبِ عالی بعزیمتِ شکار متوجه حصارِ فیروزه شد - و چون حصارِ فیروزه مستقر ریایاتِ فیروزی مآثر گشت چابکِ روانِ عرصه شکار بعرضِ اقدس رسانیدند که درین نواحی پیشهلی یوز است - که آنرا بزبانِ هندی چیتِه میگویند - و طریقِ صید کردنِ آن جانور درنده بدیجِ تپینِ غروبِ شکار است - بنابرین ضمیرِ اقدس (که نگارینِ سرایِ لعبتِانِ صوری و معنوی ست) صغیره تماشاگرِ این بساطِ نشاط شد - و حکمِ گیتی مطاع از نشاطِ کله باطن به ترتیبِ این ^(۴) کار شرفِ اصدار یافت - فرمانِ برانِ خدمت در اندک فرصتِ آلات و لذایذِ آن سرانجام داده گوی چند (که آنرا بزبانِ هندی آردی گویند) بطرزِ خاص گذدند - و چند قلاده چیتِه آنجا شکار کرده موکبِ اقبال بجانبِ دهلی منصرف ساختند - اگر چه در سرکارِ اعلی پوش ازین چیتِه بهیاب

(۲) نسخه [ج] چهل لک از فیروزپور (۳) در [اکثر نسخه] تیره خاطر (۴) نسخه [۱] می نامند .

(۵) در [بعضی نسخه] این کار شگرف اصدار یافت .

ظاهر نشد - چون کیفیت را بمخادیم عرضداشت نمود از جمله هزارکس کمک بانزدهکس فرستادند چون اکثری از کهنه سواران در میان بودند از آنجا که خیالات سپاهیگریست هریک را اندیشه نیز بمخاطر میرسید - چون آب و لای موسم باران نیز در میان بود چند روز در رفتن توقف شد - و مردم والده را واسطه ساخته صد هزار حکایت بعرض رسانیدند - که اتکه هر روز دو کروه کوچ کرده از ترس پیش نمیرود و از دست او کار نمی آید - جایگیر و علوفه او را تغییر باید داد - والده بسخن مردم عمل نموده ملاحظه خاطر و حق خدمت بیست ساله منظور نداشته هرچه میگفتند بعرض رسانیدند - چنانچه بحضرت واضح است - فرزند عزیز محمد کنایه و سخن مردم را تاب نیلورده باین دولتخواه نوشت - که لی دادا سخنان مردم ما را هلاک کرد - هرچه نصیب شما بوده همان خواهد شد - بهر حال بتعجیل متوجه مهم دفع بیرام خان شوید - این دولتخواه دانست که غرض چیست - توکل بعون عنایت الهی و تکیه بر دولت پادشاهی کرده متوجه دفع بیرام خان شد - اکنون مهم بیرام خان بدولت آنحضرت ساخته جمعی از ملازمان و سلطانان را (که همراه او بودند) بقتل رسانیده و اقربای او را بتمام دستگیر کرده بدرگاه آورد - و عیاداً بالآه اگر مهمات برعکس میشد معلوم بود که کار بجای می انجامید - و حقیقت آن مهم بیرام خان خود نیز بعرض رسانیده باشد - و بعد از فتح بیرام خان هریک از دولتخواهان (که دران معارک نبودند - و خدمت هریک معلوم آنحضرت شده باشد) ده چند آن بعنایت و التفات پادشاهی سرافرازی یافتند - هنوز دولتخواهان (که در جنگ بودند) یک کس را پرسیده نشد که جان محمد سلطان بهودی را (که دوز در قلعه جالندهر بود) سفارش نموده خطاب خانی گرفتند - و بغیر او همه ده چند از تودد خود سرافرازی یافته بمزید عنایت و علوفه سرافراز شدند - چون [بعد از همه نوبت باین دولتخواه و فرزند یوسف محمد (که در چنین معرکه کلان شمشیر زده) رسید] مهربانی (که کرده اند) آن بود که روز اول^(۳) حکم کردند که نام اتکه را در فرمان بنویسند - عالم پناها این دولتخواه از بیکه چشم داشت مادری دارد و غیبت نمیکند - خدا روا دارد - که این دولتخواه بر دولتخواهی آنحضرت جان برکف دست نهاده فرزند دوازده ساله خود را همراه داشته در برابر بیرام خان و ده بیست از اقربای او و ملازمان و سلطانان او در آمده شمشیر زند - و هیچ یک از امرای عظام از پرگنه خود بکمک نیایند - و مردم که همراه بودند آن نوع حرکات کنند که کار هریک را بیرام خان عرض کرده باشد - اینچنین سلوک باین پیروان کنند و جماعه قورچیای بیرام خان (که بحساسی بملازمت حضرت گذاشته بود) بدولت آنحضرت خطاب یافته دو کرور و سه کرور علوفه بیاوند - و یوسف محمد خان در برابر بیرام خان و هیبت خان

(۲) نسخه [ب] خان محمد (۳) در [اکثر نسخه] روز اول جنگ کردند که نام اتکه را •

لله الحمد که جوهر بزرگ نهادی و عاطفت ذاتی حضرت شاهنشاهی خاطر نشان جمهری
عالمیان گشت - و این ساده مرد مغرور شجاعت و کاردانی از خواب غفلت بیدار گشته از گرداب^(۲) بغی برآمد
هم کار اصحاب اخلاص اعتلا یافت - و هم بازار فتنه اندوزان کساد گرفت - هم زمان را رونق پدید آمد
و هم زمانیان را مسرت روی داد - و عریضه^(۳) از خان اعظم اتکدخان بنظر در آمد - چون خبر
از بعضی سوانح میداد بجنس آنرا درین اقبالنامه درآورد - تا سرمایه عبرت اهل هوش شود •

عرضداشت کمترین بندگان دولتخواه شمس الدین محمد اتکه - بعد از دعا و بندگی
بذروه عرض می‌رساند که چون (این دولتخواه در دهلی بشرف آستان بوس رسید - و بندگان حضرت
عنایت و التفات بیدریغ پادشاهی را درباره این دولتخواه مبذول داشته بعلم و نقاره و تمن توغ بیرام خان
سرافرازی داده حکومت و حراست سرکار پنجاب را عنایت فرمودند) واجب نمود که این دولتخواه
نیز فراخور آن عنایت و سرافرازی خدمت بنقدیم رساند - که هیچ یک از دولتخواهان را در رعایت بنده
سخن نباشد - چون خبر رسید (که حرام خوران و فتنه جوین بخت و خبر بیرام خان را در نواحی فیروز پور
آورده اند) حکم شد که ارکان دولت جمع شده در آنچه صلاح دولت باشد مصلحت را قرار داده
بعرض رسانند - در آن مجلس کتابت بیرام خان (که بدویش محمد خان فرستاده بود) رسید
در کتابت مذکور بود که من غلام و بنده آنحضرت - اما می‌خواهم که انتقام خود را از وکالی آنحضرت
بگیرم - هر یک از دولتخواهان را در مجلس آنچه بخاطر می‌رسید جهت دفع بیرام خان می‌گفتند
چون (در آن دو روز اسباب حشمت خان مذکور باین دولتخواه عنایت شده بود) بخود قرارداد
که مصدر خدمت لایق گردد - در مجلس بحضور ارکان دولت (که خرد و کلان حاضر بودند)
دراز نفسی و فضولی کرده دار طلبید - که مهم بیرام خان بعون عنایت الهی و بتوجه نامتغاهی
پادشاهی بفقیر رسید - که هر جا در خورد یا روبرو شود اگر پای کم آرد از کنیزان و فواحش کمتر باشد
ارکان دولت فرمودند که دفع بیرام خان مهم کلانست - مادام (که بندگان حضرت خود بدولت
متوجه نشوند) صورت گرفتن آن محال است - چون ارکان دولت چنین مصلحت دیدند بنده زیاده بران
دراز نفسی نکرد - و بمخادیم عرض نمود که محمد قاسم خان و مهدی قاسم خان رخصت یافته
بجانب ملتان و لاهور متوجه اند - میتواند بود که بنده هم در ملازمت مخادیم بطریق قراولی پیشتر رود
و هر چیز که ظهور یابد روز بروز عرضداشت نماید - واجب العرض بنده دولتخواه درجه قبول یافت
حکم شد که باتفاق امرای عظام متوجه دفع بیرام خان شود - و نیز حکم شد که هزار کس کمک نویسند
از ملازمت رخصت یافته چهار پنج روز در نواحی رهتک و پرگنه مهم توقف نمود - از کمک اثری

(۲) نسخه [ی] ارتکاب (۳) در نسخه [ی] این عریضه را نیاورده (۴) در [چند نسخه] داد طلبید •

ملازمت خواهید شد) این هراسنها (بیرامخان را گذاشته - و از همراهی تخلف نموده) ماندند
و بیرامخان متوجه عقبه اقبال شد - لشکر پادشاهی در حدود آن کوه مستعد بوده انتظار میبرد
و واقعه طلبان حرفها میگفتند که این اعزه پیدا شدند - و غریبوز لشکر پادشاهی برخاست - و خوشحالی
روی نمود - و فتنه اندوزان را روز ادبار آمده روی سیاه گشت - و از آنجا روی بدرگاه معلی آورد
و در آبان ماه الهی موافق محرم (۹۶۸) نهمصد و شصت و هشت رویاک در گردن انداخته سجده ندامت
و خجالت بجای آورد - و سرخاکساری در پای فلک پیمای حضرت شاهنشاهی نهاده (چه از درد^(۲)
و چه از شرم گناه - و چه از شوق عفو) به هلی های بگریست - حضرت شاهنشاهی عذر او پذیرفته
بدست اقدس سر بیرامخان را از زمین عجز برداشته در آغوش مکرمت گرفتند - و فوطه از گردن او
برداشتند اشک ندامت و گرد خجالت از چهره او پاک ساختند - و بزبان عذر پذیر پرسش احوال
فرموده بقانونی (که در ایام وکالت جای بیرامخان بردست راست معین بود) بهمان قانون
در نشستن بجانب راست اشارت فرمودند - و منعم خان را در پهلوی بیرامخان حکم فرمودند
و دیگر امرا و ارکان سلطنت و اعیان مملکت باندازه قدر و منزلت مقام گرفتند - و بزبان مرحمت
و مکرمت چندان انبساط و التفات فرمودند که گرد حجاب و غبار خجالت از صفحه پیشانی او بکلی
زایل گشت - اما همان سخن است که • • • • • مصراع • • • اگر گناه ببخشند شرمساری هست •
آنگاه از بارگاه مقدس برخاسته خلعت فاخره (که در بر کرامت پرور داشتند) به بیرامخان
التفات فرمودند - و از روی خشنودی باطن اقدس او را رخصت سفر حجاز دادند - و بمقتضای
پاس قواعد حزم و دراندیشی (که اسامی هرکار - خاصه مدار دارالملک سلطنت برانست)
ترسون محمد خان و حاجی محمد خان سیستانی را همراه دادند که تا اقصای ممالک محروسه بدرقه شده
از مسالک مخوفه بسلامت گذرانند - ترسون محمد خان و حاجی محمد خان سیستانی از حدود ناگور
مراجعت نمودند - در یکی از روزها بیرامخان زبان طعن گشوده بحاجی محمد خان سیستانی
گفته باشد که مرا از مخالفت و بیوفائی هیچ کس آنقدر کوفت نکرد که از تو - این همه
حقوق قدیم را فراموش کردی - حاجی محمد خان در جواب گفت شما با وجود آن همه دعوی اخلاص
و فرزندی تربیت حضرت جهانبدائی جنت آشیانی و آن همه مراحم و اشفاق حضرت شاهنشاهی
بغی نموده همشیر کشیدید - و روی داد آنچه روی داد - من اگر ترک صحبت شما کرده باشم
چه دور باشد - و چه کرده باشم - بیرامخان شرمزده شد - و هیچ سخن نگفت - و از نفات شنیدم
که بیرامخان پیوسته درین راه ازین سخن نفس الامری اظهار درد مندی کرده •

(۲) در [بعضی نسخه] چه از سر درد - و در [بعضی] چه از سرور •

اگر بدامان اقبال طراز عفو پاک فرمایند و این افتاده را عجز را از خاک بردارند تارک نیاز منست و خاک آن آستان - جمال خان ببارگاه شاهنشاهی رسیده عریضه او را گذرانید - و بزبانی نیز خلاصه مقصد را معروض داشت - حضرت شاهنشاهی به مقتضای رافت عام و عطوفت خاص و شکرانه چنین موهبتی عظمی عذر نامسموع او را اصفا فرمودند - و از اینجا (که فطرت عالی از عفو التذات می یابد) گشاده پیشانی و شگفته خاطر بر تمامی جرائم او رقم عفو کشیدند - و برای تسلی خاطر او مولانا عبدالله سلطان پوری را باچند از مقربان بساط اقبال مصحوب جمال خان فرستادند - که خاطر بیرام خان را بنویسد عفو و مرزده التفات مطمئن ساخته بمقتضای بوسی آوردند - فرستاده ها شرایط موعظت بجای آوردند - لیکن تسلی بیرام خان نشد - و گفت که من از کرده خود خجلت زده و سرافکنده ام و مستوجب هرگونه سیاست گشته ام - مرا از مکارم اخلاق و جلال الطاف خدیو زمان خاطر جمع است اما از بزرگان چغتایی و سایر اولیای دولت قاهره هراسانم - اگر (منعم خان آمده تسلی من نماید - و پیمان درست و عهد موکد در میان آرد) بوسیله او میتوانم که از عصیان بغی برآمده سجد آستان اقبال نمایم - و رخصت حاصل کرده بقیه عمر را در امکان شریفه گذرانم و بدست آویز تضرع و تشعشع در تدارک و تلافی جرائم و آثام خود بکوشم - چون بحر احسان در جوش بود این ملتمس او نیز بقبول موصول شد - رایات اقبال در حدود قصبه حاجی پور (که نزدیک دامن کوه مذکور در میان آب سئلج و بیاخ است) نزول اجلال داشت که منعم خان و خواجه جهان و اشرف خان و حاجی محمد خان سیستانی را فرستادند که خاطر بیرام خان را بمواعید عنایت و موثقیق التفات مطمئن ساخته بملازمت عالی آورند - فرستاده ها باچند دران تنگنای وحشت (که پناه برده بود) رفتند - هجوم زمینداران شده بود - و بحمیته (که در میان زمینداران ممالک هندوستان مقرر است) کشته شدن را قرارداده ایستاده بودند - فرستاده ها مضائق را طی کرده در قلعه (که بیرام خان بود) رفتند - چون نظر بیرام خان بر منعم خان افتاد دلش بحال آمد - و دانست که آنچه (از زبان حضرت شاهنشاهی میرسانیدند) بیان واقع بوده است - از روی امیدواری پیشتر آمده دریافت و از فرط خجالت رقت نمود - منعم خان بموئتیق و ایمان استمالت نموده بیرام خان را متوجه عتبه عالی ساخت - بابای زنبور و شاه قلی محرم دست در دامن بیرام خان آویخته بنیاد گریه و زاری کردند - که غدر است - زهار شما فریاد - منعم خان و سایر فرستاده ها هر چند دلاسا نمودند سودمند شان نیامد - و همانا که ایشان را اندیشه از خود بود - و لهذا چون منعم خان گفت (که شما امشب در همین جا بوده منتظر خبر باشید - و بعد از آنکه خاطر شما جمع گردد متوجه

(۲) نسخه [ی] که من اگر چه از کرده خود •

بمقتضای عواطفِ خسروانی پایه قدر و اعتبارِ او را افزوده بمزیدِ تقرب و عنایت سرافراز گردانیدند و خلاصه پنجاب بار و برادران او مرحمت شد - و درین ایام (که عرصهٔ لاهور مخیم اقبال بود) خان اعظم را عارضهٔ روی داد - عاطفتِ شاهنشاهی او را در لاهور گذاشت - و گیتی خدیو بقاید اقبال متوجه لشکر (که بسرکردگی منعم خان گذاشته بودند) شدند *

نهیست موکب مقدس شاهنشاهی بصوب کوه سوالک - و اتمل کار بیرام خان

چون بیقین پیوست [که بیرام خان پیش راجه کنیش^(۲) در تلواره^(۳) (که در میان کوه سوالک جائے مستحکم است) پناه بسته دران جبال متحصن است] بنابراین خدیو صورت و معنی هیزدهم مهر ماه الهی موافق سه شنبه دهم محرم سال (۹۶۸) نهصد و شصت و هشت هلالی بقاید توفیق ایزدی متوجه آنصوب شدند - که بے مداخله مکر و تزویر ارباب غرض آن مهم بانجام رسد و جهان بمیامن دولت ابد پیوند آسودگی ببند - اردوی معلی در ماچپیواره انتظار موکب عالی میبرد که گیتی خدیو با عزم حق اساس کوچ بکوچ سایهٔ عاطفت بران حدود انداخت - منعم خان و سایر بزرگان لشکر اقبال مراسم استقبال بجای آورده بدولت کورنش سر بلند گشتند - و از انجا بقاید توفیق ایزدی متوجه انجام مقصود شدند - و در اثنای راه میرمنشی^(۴) و خواجه سلطان علی (که در قضیهٔ تردی بیگ خان فرار نموده سفر حجاز اختیار کرده بودند) بشرف آستان بوس استسعاد یافتند - و چون حوالی سوالک مقررات فیروزی گردید فوج از دلوران عساکر نصرت قرین چون اقبال پیشدستی نموده بے تحاشا به تنگنای کوهستان در آمده داد دستبرد دادند و بسیاری از جنود هنود و رؤسای ایشان (از رایان و راجهای کوهی) علم مدافعه برافراختند میان این مردم و عساکر ظفر اعتصام هنگامه نبرد گرم شد - و از جانبین حملهای عظیم بظهور رسید سلطان حسین خان جلایر از لشکر منصور سعادت شهادت دریافت - و بتائید الهی شکست بر اجها افتاده بقدم ادبار راه فرار پیش گرفتند - و بسیاری ازین سیه بختان کوه نشین علف تیغ عساکر اقبال گشتند *

و (چون طنطنهٔ ورود رایات ظفر آیات بنواحی کوهستان به بیرام خان رسید) عاقبت اندیشی نموده سرانصاف در گریبان خجالت و ندامت برد - و جمال خان نام غلام معتمد خود را بالتماس عفو تقصیرات و صفح جرائم خود فرستاده بزبان عذر خواهی در آمد - که از وقوع بعضی امور (که بطریق اضطرار نه بر سبیل اختیار بوقوع آمد) عرق انفعال بر جبین و روی ندامت بر زمین دارم

(۲) نسخه [۱] کشن - و نسخه [۵] کیس - و نسخه [ح] کنیش (۳) نسخه [ط] بلواره (۴) نسخه

[ط] میرا شرف خان منشی *

دیگرا (که پیشتر از خبر طغیان بیرام خان رخصت ملتان کرده بودند - و ملتان از محمد قلی خان برلاس تغیر یافته بجایگزین این مردم مقرر شده بود) درین هنگام (که شمس الدین محمد خان اتکه متوجه اسلام عتبه عالی شد) بموجب قرار داد آن جماعت را بملتان روانه ساخت - و از گرفتاران روز هیجا ولی بیگ (که زخمهای کاری داشت) در زندان فوت کرد - سر او را بجهت عبرت خلایق بجانب ممالک شرقیه فرستادند - و دیگران همچنان در بند بودند تا هنگامیکه بوسائل مقریان بساط عزت نجات یافته دیگر باره بتقدیم مآثر عبودیت و اخلاص بدرجات ترقی تصاعد نمودند چنانچه خصوصیات احوال هر یک بجای خود گزارش خواهد یافت *

سبحان الله هرکه (بدخواه تر بود - و فتنه انگیز تر) همان را دست قدرت چیده چیده سیاست رسانید علی الخصوص ولی بیگ (که سرمایه فتنه و فساد بود) چنین سزا یافت که باعث افزونی عقیده راست بینان درست کردار شد - بهادر خان را از بخت برگشتگی آنچه سرمایه هدایت و سعادت باشد موجب مزید غوایت و گمراهی او شد - چون سر بیمغز ولی بیگ را تواجی به پرگنه اتاوه (که جایگزین او بود) رساند فساد درونی و بیدولتی باطنی آن کافر نعمت بظاهر آمده آن تواجی را بشهادت رسانید - و ازان بیدولت چنین حرکتی ناشایسته بظهور آمد - روزی چند همراهان مهرگزین او را بدیوانگی رهنمون شدند - حاشا حاشا دیوانگی اصلی آن بود که مصدر آن عمل شنیع گشت پس همانا او را از دیوانگی بهشیاری آورده چاره کار او ساختند - و اولیای دولت (که به شایبه مدافعه و مساهله نبودند) اینچنین معامله ناحق شناسانه را پوشانیدند - اگر چه بعضی از تیره خاطران امثال این امور را از قسم دولخواهی می اندیشند اما در دیده تحقیق این قسم اعمال از نالدولخواهی عظیم است - چنانچه باندک کامل معامله فهمانده مخلصانه سر این کار بظهور می پیوندد *

ورود موکب مقدس شاهنشاهی بلاهور - و دیگر سوانح اقبال

چون (موهبت عظیم روی داد - و استیصال بیرام خان متیقن شد - و اتکه خان بشرف بساط بوس عزت استسعاد یافت) رای جهان آرای چنان اقتضا فرمود که لشکر را گذاشته برسم نشاط شکار متوجه لاهور شوند - که هم شکار دلخواه صورت می یابد - و هم شهر لاهور مجدداً بمقدم گرامی آنحضرت رونق و بهای می پذیرد - بنابراین اندیشه صواب انتما عساکر فیروزی مآثر را بسرکردگی منعم خان دران حدود گذاشته نهضت عالی فرمودند - و بتاریخ چهارم مهرماه الهی موافق سه شنبه بیست و ششم ذی الحجه (۹۹۷) نهصد و شصت و هفت در دارالملک لاهور نزول اجلال اتفاق افتاد و اتکه خان بشرائف ضیافت و جلالت جشن پرداخته بزم آرای سلطنت گشت - و حضرت شاهنشاهی

دور انداخت (دیدی ای دل که چسان شد حالِ بزرگانِ جهان - و پایۀ بزرگی در چه مرتبه رسید ازین قیاس باید کرد که) اگر پودۀ چند لطیف ترازین از چهره مقصود بردارد - و جلوۀ چند خاص نماید (چه کارها که نشود - و چه اسرار که بظهور نیاید - اما همانا که رخصت اظهار ندارد - یا نظارگه در نظر دور بین او در نمی آید - عمرها بدولت و اقبال بماند - که جهان را چنین خدیو بس کمتر بدست افتاده است - محرّز این دیباجۀ اقبال ابروالفضل نفثۀ مصدور برآورده معروض میدارد که اگر تعلقی نبودم و لباسِ نوکری نداشتم حرفی چند از دریافت خود گفتم - لیکن چون در رسیان^(۲) مخلوطم (ازین که کور باطنانِ ناتوان بین این حرف را از قسم خوشامد دانند) بیشتر ازین حرف سرائی نمیکند - و این اندیشه در فطرت خانۀ من نیست - چه آنجا رسیانِ آلوده راه نمی یابند از طبیعت میگویم نه از فطرت •

کمی گذارد آنکه رشکِ روشنی ست • تا بگویم آنچه فرضِ گفتنی ست
چون عرصۀ سهرند مخیمِ سرادقاتِ اقبال شد منعم خان (که بموجب منشور دولت از کابل متوجّه آستان بوس بود) با دیگر آمرا (مثلِ مقیم خان خویشِ تردی بیگ خان - و قاسم خان میربر^(۳) و خواجهی محمد حسین برادر او - و خواجه عبدالمنعم مشهور بخواجه پادشاهِ مریض - و مولانا عبدالباقی صدر - و ملا خرد زرگر - و پاینده محمد - و شگون محمد - و فریدون تغائی میرزا محمد حکیم و ابوالفتح پسر فضیل بیگ - و میر محمد نیشاپوری) با جمعیتِ فرادان و سپاهی بسیار بتاریخ بیست و هفتم شهریور ماه الهی موافق در شنبه هیزدهم ذی الحجه بشرفِ بساط بوس سرافراز شد - و مشمولِ تربیتِ شاهنشاهی گردید - و بمنصبِ عالی وکالت و شرفِ خطابِ خانخانانی خلعتِ افتخار در بر کرد و باقی آمرا و سرداران هریک فراخور مرتبه و مقدارِ خود بمراحمِ بیدریغ سربلند گشتند - و در همین منزلِ دلگشا شمس الدین محمد خان اتکه و سایرِ مخلصانِ نیکو خدمت (که بفتح و ظفر مراجعت نموده بودند) بزمین بوسِ اخلاص سرافراز گشته بتقدّاتِ شاهنشاهی شرفِ امتیاز یافتند - و جامۀ داقو و جامۀ نقّاحی بپیرام خان را به اتکه خان مرحمت فرموده بخطابِ اعظم خانی شرفِ امتیاز بخشیدند - و بیدولته چند (که در عرصۀ نبرد دستگیرِ قهرمانِ اقبال شده بودند) چون ولی بیگ و پسرش اسمعیل قلی و حسین^(۴) خان و احمد بیگ ترکمان و دیگران را زنجیر در پای و غل در گردن با غنائمِ فراوان بنظرِ اشرف در آوردند - و علم^(۵) (که برای روضۀ رضویۀ مشهد اقدس مکمل بجواهر ترتیب داده توفیق بر فرستادن نیافته بود) از بنجمله بود - و در آن علمِ سعادت از فواید اغاوتِ شاهنشاهی شمرند - و محمد قاسم خان نیشاپوری و ابوالقاسم برادرِ مولانا عبدالقادر آخوند و جمعی

(۲) نسخه [د] رسیات (۳) نسخه [ا ح ط] میربحر (۴) نسخه [ه] حسن خان •

اما اقبال روز افزون شاهنشاهی بجانب ماست - و نیز ما را رای گریز نیست - امروز روز جان فشانی است یا جان ستانی - و یوسف محمد خان را با جمع از بهادران یکتادل پیش ساخته خود با دیگر دلوران یکجبهت آماده نبرد شد - در زمانیکه بیرام خان منحرف شده بود (که آن خواهش مذکور را بعمل درآرد) این ناموس طلبان نبرد دوست تیغ انتقام از نیام همت آخته برفوج بیرام خان تاختند - مردمی (که همراه بیرام خان بودند) این انحراف را فرار اندیشیده برهم خوردند بیرام خان ناچار برگشت - و خجالت زده ادبار شد - و بتأیید ایزدی باوجود عدم اتفاق و کارشکنی مردم و دل بای دادن چنان چنین نصرتی (که طراز فتوحات تواند شد) روی داد - و هرکدام از مخالفان تیره بخت (چه آنانکه بتعاقب گریختها شتافته بودند - و چه جمع که همراه بیرام خان دل به پیکار بسته) بجانب پراکنده شد - و عساکر نصرت اعتصام تعاقب لشکر ادبار نموده بسیاری را طعمه تیغ خون آشام ساخت - و گروه را زخمی و نیم کشته بخاک و خون یکسان کرد - تا در کوره مجاهدان اقبال تعاقب این گروه مخدول نمودند - و اسمعیل قلی خان را زنده گرفته آوردند - و مقارن آن خبر رسید که ولی بیگ زخمی در نیشکرزاره مستغنی است - او را نیز تیزدستان هوشمند گرفتار ساختند و حسین خان بزخم تیر کور شد - و یعقوب همدانی و احمد بیگ و بے از اعیان مخالف گرفتار گمند مکانات شدند - و غنیمت فراوان بدست اولیای دولت قاهره افتاد - و آنکه خان فرط دوراندیشی بکار برده از پس گریختها بسیار نشناخت - و بمحض تأییدات غیبی این چنین فتحی (که عنوان فتوحات تواند بود) از ممکن اقبال بظهور رسید *

حضرت شاهنشاهی (بعزم درست - و رای راسخ - و خاطر خرسند - متوسل بدرگاه ایزدی بوده بباطن با خدا - و بظاهر میدکنان و شکار افکنان) نهضت میفرمودند - در نواحی سهند مذهبیان اقبال بشارت ظفر و فیروزی و نوید دولت و بهروزی بمسامع عالیّه رسانیدند - و جهان برهم خورده بتازگی آرام یافت - لوازم شکر و سپاس بوقوع رسید - و مراسم نشاط و شادمانی بتقدیم پیوست مهام سلطنت انتظام تازه یافت - کوه حوصلها را فراخی مشرب پدید آمد - سده دلالن هیچمدان را سرشته دانش بدست افتاد - دولت از دست مغروران خلاص شد - پادشاه وقت از ستم شریکی ناحق شناسان نجات یافت - خردمندان را افزایش دریافت نصیب گشت - دولت روی نمود اقبال چهره گشاد - عالم طراوت تازه یافت - زمین و زمان نصرت نوگرفت - کور باطلان حسد پیشه در مغاک خاکساری فرو رفته خاک ادبار برفوق ایشان ریخته آمد - جهان پیر جوان شد انصاف پیدا و معدلت آشکارا گشت - یک پرده (که از جمال جهان آرای خود خدیو زمان

(۲) در [بعضی نسخه] فتمی (۳) در [چند نسخه] انصاف بزاد - معدلت آشکارا گشت *

اقبال روز افزون شاهنشاهی صفوی نبود را بمردان کار و بهادران کارزار بیاراست - و دلداران جنگ جو و پُردان برخاش خورا دلداري داده روان شد - قول باخلاص و اهتمام او رونق یافت - و برانغار بشجاعت محمد قاسم خان نیشاپوري استحکام گرفت - و جرانغار بشهامت مهدي قاسم خان انتظام پذیرفت - و علي قلي خان اندرابي و قباخان صاحب حسن و بعضی از کارطلبان عقیدت کیش هراول بوده صف آرای این معرکه شگرف گشتند - و فرخ خان با برخی از دلداران در التمش آماده نبرد گشت - و یوسف محمد خان کبکلتاش با جوق از مبارزان میان قول و التمش ایستاد چون آنگه خان از مردم همراه خاطر جمع نداشت سوگند و پیمان در میان آورده پیشتر از شروع پیکار نحوه دل جمعی بهم رساند - با بیرام خان اگرچه مردم بسیار همراه نبود اما از روی کیفیت افزونی داشت - و نیز اعتماد بیشتر برین لشکر پادشاهی بود - که اکثری از بدنهادي و بددلي و دو زباني نوشتنها میفرستادند *

و چون (این دولشکر در موضع گوناچور مذکور در اواسط شهر پور ماه الهی موافق اوائل ذی الحجه بهم نزدیک رسیدند) کوششهای دلیرانه از جانبین بتقدیم پیوست - اگرچه (در اوّل کارزار فوج پیش از غنیم چنان روی تهور بجنگ آورد که اکثر فوجهای لشکر اقبال راه فرار پیش گرفت) آنگه خان با بسیاری از فوج خود و یوسف محمد خان با معدودی در میدان نبرد ایستاده از نفاق و بیدلی مردم حیرت افزا بوده استمداد همت از باطن اقدس شاهنشاهی مینمودند - درین هنگام (که مردم بیرام خان اکثر مردم را برداشته تعاقب نموده اند - و بیرام خان با فوج خود بخیال نصرت تبختر کزان می آید) فوج آنگه خان (که در پناه پشتی ایستاده بود) پیدا میشود - بیرام خان بمدافعت پیش می آید اوّل فیلان را که (سرگرد آن فیل تخت روان بود) میرواند - و خود از عقب آن روان میشود - نگاه اقبال پادشاهی و تائید آسمانی نقاب حجاب از چهره مراد گشود - میان این در فوج شالی پایه بود فیلان مذکور در آن جمجمه می درآیند - و بخود درمی مانند - و مبارزان لشکر نصرت قریب به تیر زدن فیلبانان متوجه میشوند - و بمحض امدادات غیبی تیرے بر فیلبان آن سرگرد فیلان میرسد و او از گردن فیل آویزان میشود - بیرام خان چون می بیند [که حال فیلان (که اعتضاد او بودند) چنین شد] اراده میکند که از عقب فیلان برآمده شالی پایه را دست راست داده از جانب خشکی بیاید - و بتازد - آنگه خان از دور بینی و پُردلي داعیه بیرام خان دانسته در مقام آن شد که پیشتر از ظهور عزیمت او خود بتازد - یوسف محمد خان گفت که اکثر مردم خاک بے ناموسي بر فرق روزگار خود بلخته رفته اند - چه وقت تاختن است - آنگه خان جواب داد که اگرچه مردم کم اند

چون از کمالِ دور بینی داعیه یورشِ نصرت پیوند (که مکنونِ ضمیرِ الهام اندیش بود) وجهِ همتِ علیا شد بجهتِ انتظامِ مهماتِ ممالکِ خواجه عبدالمجید را (که بشرفِ دیوانِ سرکارِ اعلیٰ سربلند بود) پایهٔ اعتبار افزوده بخطابِ آصف خانی سرافراز ساختند - و حکومتِ دارالملکِ دهلی را ضمیمهٔ منصبِ گرامی وزارت فرموده گوشِ هوشِ خواجه را بنصائحِ پادشاهانه (که مشتمل بر مصالحِ حال و مصالحِ ملک تواند بود) باز کردند - و فرمودند که مغرورِ خرد و جاهِ خود نشوی - و پاسِ نعمتِ رسیدگی را پیوسته داشته سربلندیِ خود را در فروتنیِ خود منحصردانی و مزدِ خدمت را عنایت و تربیتِ ما دانسته چشم و دل و دست و زبان را از مالِ مردم کوتاه داری خواجه پذیرایِ نصائحِ ارجمند شده پیدائشِ سعادتِ خود را بسجدهٔ آستانِ عالی نوزانی ساخت و دل در خدمت بست - و بآئینِ اخلاص و عقیدت سرگرم کار شد *

(۲) و چون شورشِ بغیِ بیرام خان در میان آمد بنابر مصلحت و احتیاط حکمِ قضا امضا بگرفتند حسین قلی بیگ صادر شده چند روزی او را بادهم خان سپردند - و از کمالِ مرحمتِ باطنی (که بحالِ او مخصوص بود) بادهم خان فرمودند - که اگر گزند به حسین قلی بیگ خواهد رسید بازخواست از تو خواهد بود - و بتاریخِ سی و یکمِ اسرداد ماهِ الهی موافق سه شنبه بیستمِ ذی القعدة خاطرِ مقدس را از مهماتِ ضروری جمع فرموده از دارالملکِ دهلی متوجهِ دفعِ این فتنه شدند و [چون بمقتضای نیتِ حق طوبتِ بمجروحِ توجهِ کارهای شگرف (که در اندیشهٔ روزگار نگذرد) تمشیت می یابد] هرگاه خود بنفسِ نفیس متوجه شوند پیدا ست که حال چون خواهد بود و مصداقِ این مقال بتاریخی آنکه فرستادهای اخلاصمند (که رخصت یافته متوجه خدمت شده بودند) بهیچ امرِ دیگر (که لوازمِ واقع طلبانِ کهنه عمله باشد) نپرداختند - و تا برگشتنِ دُکدار از فواحیِ برگشته جالندهر (که میان دریایِ ستلج و بیاه است) پایِ همت در رکاب داشته عیانِ سرعتِ باز نکشیدند و در ظاهرِ گوناچور (که از متعلقاتِ دُکدار است) سرِ راهِ بیرام خان بستند - بیرام خان در گرفتنِ جالندهر اهتمام داشت که خبرِ آمدنِ آنکه خان با عساکرِ اقبال شنید - از غرورِ که داشت آنکه خان را در نظر نیارده گرمِ پیکار شد - و از رویِ پندار و نخوتِ مردمِ خود را دو فوج ساخته ولی بیگ و شاه قلی خان محرم و برادرانِ ولی بیگ و اسمعیل قلی خان و حسین خان و یعقوب سلطان و سبزو تلج و گروهی از مقرران را مقدمه ساخت - و فوجی دیگر را بسرکردگیِ خویش ترتیب داده قریب پنجاه فیلِ نامی در پیشِ خود داشت - و ازین جانب شمس الدین محمد خان به پشت گرمی

(۲) نسخه [ز] القصة چون (۳) نسخه [ه] نیت حق شناس - و در [اکثر نسخه] نیت حق

(۴) در [بعضی نسخه] گوناچور *

فرستاد - و خود نیز کمر همت بدولتخواهی نفس الامری بست - و بمیامی توفیق صاحب حقیق خود را فهمیده از دلی نعمت مجازی سر باز زد - و چون نزدیک تهاه رسید میرزا عبدالله مغل تهاه را مضبوط کرده آماده جنگ شد - ولی بیگ به تهاه آمده شکست یافت - آری شیخ افروخته الهی را هر کس خواهد که فرو نشاند خرمن دولت و کامرانی خود را آتش درزند - و چون هنگام ادبار بیرام خان بود در هر چه سود خود می اندیشید زبان میدید - و چون غرض بود دید مصلحت بین است صلاح کار خود ندانسته اسباب آگاهی را ابواب غفلت شمرده بجانب برگشته جالندهر روان شد •

چون غرض آمد هنر پوشیده شد • مد حجاب از دل بسوی دیده شد

فرستادن خان اعظم شمس الدین محمد خان اتکه با عساکر دولت بدفع فتنه

بیرام خان - و نهضت موکب مقدس شاهنشاهی بهمان سمت - و اشتغال

نایره محاربه میان لشکر اقبال و بیرام خان - و فتح اولیای دولت

دران هنگام سعادت انتظام (که دارالملک دهلی نشین موکب دولت و معمر جنود اقبال بود) خبر عزیمت بیرام خان از بیکانیر بجانب پنجاب معروض ایستادگان بساط جلال گشت عزائم پادشاهانه (که توأم آثار قضا و احکام قدر است) بران قرار گرفت که لشکر شایسته فرستاده سر راه بیرام خان را بگیرند - تا در نواحی لاهور غبار فتنه نتواند انگیخت - جمعی از کوته اندیشان برین بودند که حضرت خود بدولت و اقبال متوجه شده آماده جنگ او شوند - و جمعی میگفتند که لشکر اقبال تعیین باید کرد - حضرت شاهنشاهی بمقتضای وقت قبول هردو رای فرموده قرار بران دادند که افواج قاهره پیشتر رود - و بعد ازان آنحضرت نیز متوجه شوند - بعد از درازی سخن ماهم اتکه شفقت مادری منظور داشته ادهم خان را نگاهداشت - و شمس الدین محمد خان اتکه و پسرش یوسف محمد خان کولکناش و مهدی قاسم خان و محمد قاسم خان نیشاپوری و علی قلی خان و میرلطیف و حسن خان خویش شهاب الدین احمد خان و جمعی کثیر را بجانب پنجاب نامزد فرمودند - تا خانان را مانع آمده نگذارند که به پنجاب درآید - و شمس الدین محمد خان با این امرای عظام تکیه بر اقبال روز افزون حضرت شاهنشاهی نموده بصوب پنجاب روان شد و بعد از روان ساختن امرای مملکت گشا خود بنفس نفیس بجهت مزید احتیاط سامان یورش پنجاب فرمودند •

(۲) نسخه [ط] جاء و جلال (۳) در [بعضی نسخه] میرلطیف (۴) در [چند نسخه] شهاب خان •

جرائم و تقصیرات او را بالکلیه عفو فرمائیم - و هر وقت (که میل^(۲) ملازمت داشته باشد و وقت اقتضا نماید) بملازمت اشرف طلبیم - که رفع حجاب او شود - و چون هنوز خدمات او ملحوظ و منظور است (با آنکه هزار برابر آن خدمات رعایت یافته) میخواستیم که نام او (که سالها باخلاص و ارادت و اعتقاد در جمیع امصار و بلاد منتشر شده) ببغی و عناد و انصاف مشهور نشود و در آخر عمر در زمره قراچه قراحت محسور نگردد - بنا بر حقوق عبودیت او را آگاه ساختیم - زنهار که خیال دیگرے نکند - و یقین خود داند که (اگر از روی جهل و کوته اندیشی از راه رود - و نخوت و پندار دماغ او را پریشان ساخته در سلک اهل ادبار درآرد) بدولت و اقبال با عساکر نصرت اعتصام بعزیمت رفع و دفع او متوجه شده بعنایت بیغایت الهی دمار از روزگار او بیرون خواهیم آورد امید است که درین حالت (که عنفوان اقبال خلالت ما - و آغاز ادبار اوست) فتح عظیم روی دهد و او مغلوب عساکر اقبال گشته شرمسار و گرفتار گردد - بیدولتی را ازین معنی استدلال نمی نماید که او درین پنج سال مردم خود را چگونه رعایتها کرد که بروز واقعه بکار آیند - و از کوته اندیشی و نادانی نمیدانست که دولت وابسته بعنایت الهی است - هرگاه آن عنایت نباشد نوکر بیدولت بکار نمی آید چنانچه برای العین دیده میشود که آنها را (که فرزند و برادر میگفت - و هرگز با ایشان گمان جدائی نداشت) برهنمونوع سعادت اکثرے ازو جدا شدند - و آنانکه مانده اند یکیک جدا شده بدرگاه معلی می آیند - و رفته رفته او را تنها خواهند گذاشت - درین مقام غیر از تسلیم و رضا جوئی چیزی نایده ندان *

سر نیاز بپاید نهاد و گردن طوع * که هرچه حاکم عادل کند همه داد است

خان خانان (که روز ادبار او نزدیک رسیده بود - بلکه در شب تاریک ادبار بسر میبرد) ازین کلمات موعظت (که دستور العمل سعادت تواند بود) پند پذیر نشد - چون گویم که باعث مزید شورش او گشت - لیکن دانا داند که بسعی خود در مهلکه ب ناموسی شتافت - و با جمله از برگشته بیکانیر متوجه پنجاب گردید - چون در حدود قلعه تبرهنده^(۴) (که بجایگیر شیر محمد دیوانه بود) رسید عبدالرحیم پسر خود را با اهل و عیال و احمال و ائقال دران قلعه نزد شیر محمد (که از مخصوصان او بود) گذاشته از آنجا بگذشت - و شیر محمد حق ولی نعمت اصلی را بهتر دانسته ازو فرار نمود - و تمام اسباب و اشیا را (که در تبرهنده گذاشته بود) متصرف شد - و اهل و عیال را بملازمت آورد - و درویش محمد اوزیک مظفر علی را (که بطلب او آمده بود) مقید ساخته بدرگاه معلی

(۲) نسخه [د] ارادت ملازمت (۳) نسخه [ب] متا و پند پذیر (۴) نسخه [د] تبرهنده -

و در [بعضی نسخه] تبرهنده *

اگرچه ازو آزار بسیار یافته ایم اما او را هنوز بهمان دستور خان خانان میدانیم - و میگوئیم - و بجهت تسلیع خاطر او سوگندهای مغلظ یاد کردیم - که قصد جان و مل و ناموس او نداریم - و چون (به تمشیت مهمات جهانبانی بنفس نفیس خود متوجه شده ایم) او بحال خود بوده مدعیای که داشته باشد عرضداشت نماید - بنوعیکه لایق دانیم حکم فرمائیم - چون در بعضی اوقات عرض مینمود که وقت شده است (که بدولت و سعادت بههمات سلطنت پردازند) تصور چنان بود که بشنودن این خبر خیر اثر مسرور گشته در مقام تسلیم و رضا راسخ دم و ثابت قدم باشد - و چنان بموقف عرض رسید که از کمال میل و توجه (که بدین امور داشته و دارد) حقوق نعمت و تربیت خاندان والای ما (که چهل سال است که در ذمه او ست - و من المهد الی العهد پرورش یافته) بالکلیه فراموش کرده گوش بسنج این جماعت مفسد مفتن^(۲) دارد - که بواسطه اغراض نفسانی میخواهند که او را در جریده اهل بغی در آرند - و درین آخر عمر از سعادت اخروی محروم گردانند و بشقاوت ابدی مبتلا سازند - چنانچه از کمال شیطنیت و خساست و خود پسندی که دارند معقول او ساخته او را از راه برده اند - و بولد اسکندر پیغام کرده که بمخالفت و منازعت پیش آید و بتتارخان پنج بیه نیز کس فرستاده که او در دامن کوه آمده آهنگ خرابی و دست اندازی کرده از انحدود در آید - و خود خیال لامرور کرده - که دران حدود رفته بنیاد فتنه و فساد نموده طریق مخالفت سپرد - و در اطراف ممالک محروسه خلل انداخته چراغ دولت این خاندان را (که برافروخته فروغ ازلی و برافراخته دست قدرت است) بدم سرد منطقی سازد - و همانا که پرده غرور و پندار دیده اعتبار او را کور ساخته نمیداند •

• بیت •

چراغی را که ایزد بر فرزند • هر آنکس پُف کند ریشش بسوزد

چون [نظر بآن همه اخلاص و اعتقادے (که از چهره احوال و جبهه اعمال او واضح و لایح بود) این امور مبني بر شرور ازو دور مینمود و مینماید - و باور نمی آید - چراکه پرورده نعمت و تربیت کرده این دودمان عظیم الشان است - و اطاعت حکم ما بر واجب و لازم] بر سبیل حجت فرمودیم که خود را ازین افعال و اعمال قبیحه گذرانیده این جماعت مخدول العاقبت را (که باعث نقص دولت و عزت او شده بجهت اغراض خود در پی بغی و عدوان اویند) مقید ساخته بدرگاه معلی فرستد - و چون [ما درین پنج سال ملاحظه خاطر او کرده بهیچ چیز مناقشه ننموده ایم - و بهر چه عرض کرده (خواه معقول - خواه نامعقول) از صواب دید او بدر نرفته ایم] او هم این حکم مارا سمعاً و طاعهً انقیاد نموده تخلف نوزد - که هرگاه باین حکم عمل نماید خاطر اشرف بر صاف ساخته

(۲) نسخه [۴] متفتن (۳) نسخه [۵] خیانت •

جهانباني جنت آشياني را (که اصالت و حالت و استحقاق ايشان بهمه کس روشن است)
 لڑکمال بے اعتباري بنان^(۲) تهي محتاج ساخته بود - چه قصد خون و ناموس همه آنها داشت
 و از ملازمان و خدمتگاران بابرې (که سالها باميدواري خدمت کرده مستعد رعایت و عنايت
 شده بودند) تجویز نمیکرد که اقل مرتبه وجه معیشت داشته باشند - و بجمع (که در شکارها و سوارها
 در ملازمت میگذشتند - و خود را بهزار محنت و مشقت قرار بخدمت داده بودند) در هر چند روز
 سقیفها ساخته بخون آنها تشنه بود - و انواع بے اعتدالي و بے اندامي مینمود - و اگر از نوکران او
 صدگونه گناه (مثل خون و دزدی و راهزنی و تاراج و انواع فسق و فجور) بظهور مي آمد بواسطه
 میل و مدهانه همه را در میگذرانید - و اگر از ملازمان درگاه والا اندک چیزی واقف میشد یا کسی بهتان
 میکرد در قتل و حبس و تاراج ايشان تاخیر نمی نمود - و تاخبر شدن انواع جفا و بے آبرویی
 میسرانید - و بعضی از کمال دناءت و لیامت خود را بخدمت او قرار داده بودند - و خوشامد میگفتند
 مثل شاه قلبي نارنجي و محمد طاهر و لنگ ساربان - و او از سادگی آن طایفه را راست گردانسته
 تربیت مینمود - و تقریب ايشان میکرد - چنانچه شاه قلبي بے اندامیها کرده فرمان نشنید
 و محمد طاهر آن نوع جواب درشت داد که مستوجب زبان بردن بلکه کشتن شده بود - و او شنیده
 تغافل نمود - و لنگ ساربان در پیش جمعی بحضور او آنچنان لفظ درشت^(۳) گفته که او نیز مستحق سیاست بود
 و ولي بیگ را خود میداند که در میان قزلباش چه مقدار حالت و اعتبار داشته - بے شایسته خدمت
 و اصالت و حالت بهمین نسبت (که داماد اوست) آورده بر امرای عظام گذرانید - حتی بر سید قلبي میرزا
 (که بعلو سیادت و انتساب سلطنت ممتاز بود) تقدیم داد - و حسین قلبي را (که تا غایت
 بمرغ پنجه نزده) در برابر اسکندر خان و عبداللہ خان و بهادر خان رعایت نمود - و جایگیرهای
 آبادان داد - و خوانین عظام را بجایگیرهای ویران خرسند ساخت - و درین اوقات در اکثر مجالس
 از چندین امور سر بر میزد که باعث رنجش و آزار خاطر فیض مآثر^(۴) ما میشد - چون (خاطر او
 پیش ما عزیز بود - و او را دولتخواه بیغش این دودمان میدانستیم - و بر قول و فعل او اعتماد تمام
 داشتیم) این همه اعمال و کردار ناهموار او را عین خیرخواهي و محض نیک اندیشي تصور نموده
 دیده و دانسته بکرم عمیم در میگذرانیدیم - تا درین اوقات بعرض رسید که او بسخن همین جماعت باغیہ
 قصد دارد که معدودے چند (که بما همراه بودند) جدا ساخته مارا تنها گذارد - بملاحظه دنع
 این شرارت از دارالخلافه آگره متوجه دارالملک دهلي شدیم - و باو نوشتیم که بعضی امور بظهور آمده
 و سخنان بعرض اقدس رسیده که بخاطر اشرف قرار نمی یابد که او درین اوقات ملازمت تواند نمود

(۲) در [اکثر نسخه] بنه نان (۳) نسخه [د] زشت (۴) نسخه [دي] او را بر امرای •

که او را بامیدواری تمام آورد - چون این اخبار بمسامع اقبال رسید از عطوفت والا که داشتند نصیحت نامه نوشته پیش بیرام خان فرستادند - که اگر بختور و دولتمند خواهد بود پذیرای این نصائح ارجمند گشته در حصول سعادت خود خواهد کوشید - بجهت مزید آگاهی و پند پذیری هوشمندان حال و آینده نقل آن منشور دولت را بجنس میفریسد •

(۲) فرمان جلال الدین والدنیا اگر پادشاه غازی

خان خانان بداند که [چون او پرورده نعمت و تربیت کرده عذابت و عاطفت این وودمان عالیشان است - و حقوق خدمات شایسته او درین درگاه ثابت - و حضرت پادشاه جنت دستگاه (طیب الله ثراه) بواسطه صدق نیت و اخلاص (که از مشاهده نموده بودند) او را بمنتهای رعایت و تربیت رسانیده امر عظیم القدر اتالیقی ما را باو تفویض فرموده بودند] بعد از آنکه (آنحضرت از تنگنای جهان فانی بقضای عالم جاودانی رحلت فرمودند - و او از روی اخلاص و دولخواهی کمر صدق و جان سپاری بر میان بسته متعهد مهمات و کالت شد) مانیز بملاحظه سبقت آن خدمات و نیک اندیشیهائی (که بظهور میرسانید) زمام حل و عقد و رتق و فتق امور را چنان بقبضه اختیار او گذاشته بودیم که مزید بران متصور نتواند بود - چنانچه از نیک و بد هرچه خواست و اراده کرد بعمل آورد - تا آنکه درین پنج سال چندین امور ناشایسته ازو بظهور آمد که سبب نفور خاطر جمهور بود مثل تربیت شیخ گدائی که باوجود دعوی آن همه زیرکی و دانائی از میان این همه مردم فاضل و قابل با حسب و نسب او را بمصاحبت و آشنائی خود انتخاب نمود - و با آنکه (متعهد منصب مدارت شده بود - و در ظہر مناشیر مهر میکرد) او را از تسلیم معاف داشته بود - و بکمال جهل و نادانی در محافل جنت مماثل او را بر جمیع سادات صحیح النسب و علمای جلیل الحساب (که بنابر ملاحظه عظمت شان و حالت مراسم احترام و تعظیم بجای می آوردیم) تقدیم داده باوجود لاف محبت و دوستداری (که بخاندان طیبین و طاهرین^(۳) میزدند) مذلت و خواری این فرقه شریفه را عمداً تجویز مینمود - و تربیت کرده خود را (که مردود دلها - و مطرود نظرهاست) برین طایفه (که تربیت الهی دارند) ترجیح داده از ارواح مقدسه این همه بزرگان هیچگونه شرم و آزر نداشت - و او را بمرتبه رسانیده بود که سواره پیش آمده بما مصافحه مینمود - و نوکران فرود خود را (که حالت و لیاقت ایشان معلوم بود) بخطاب سلطانی و خانی و علم و نقاره و جایگیرهای معمور و ولایتهای پر حاصل امتیاز داده خوانین و سلاطین و امرا و معتمدان حضرت

(۲) نسخه [ح] فرمان حضرت شاهنشاهی بنام بیرام خان خانخانان (۳) در [چند نسخه] میزد

(۴) نسخه [د] میبر حاصل •

تصدیع بخود میدهد - من خود از دنیا و کار و بار آن دل سرد شده‌ام - و اسباب ریاست را بدرگاه معلی فرستاده‌ام - امرا فریب خورده بازگشتند - و حسین قلی در دهلی بسعادت زمین بوس مشرف شد و برجهانیان کمال ظهور یافت که بیرام خان بسفر حجاز روانه گشت - و در همین زمان شیخ گدائی فتنه اندرز خایب و خاسر برگشته بدرگاه عالم پناه آمد - هرچند مستوجب سیاست بود بعنایت پیش آمدند - و در بیدان بساط عزت گوش بر آوازه داشتند که مبادا فریب باشد - و از یک ناحیه سر باز کشد - که تدارک آن مشکل باشد - درین میان ناگاه آوازه انصراف او بصوب پنجاب در افواه افتاد و گرد شورش برخاست - و واقعه طلبان بدنیت قدری خوشوقت شدند - یارب هرگز این گمراهان بمقصد خود نرسند *

بغی مریخ ورزیدن بیرام خان - و پرده از روی کار خود

برداشته روی به پنجاب آوردن

خان خانان بواسطه رسیدن افواج منصوبه از ممالک محروسه برآمد - و به بیکانیر رفت رای کابیان مل (که کلانتر آن سرزمین بود) و پسر او رای رایسنگ (که امروز در سلک فدائیان درگاه انتظام دارد - و در جرگه امرای کلان است) آمده بیرام خان را دیدند - بیرام خان (که جای توقف نداشت) مقامی دلبذیر یافته چند روز در آن گل زمین گذرانید - و در کمین فرصت بود که شاید از جائی فتنه سرکند - و چون باقبال پادشاهی هرتدبیر (که اندوخته بود) برخلاف آن ظاهر شد بایستی که آبله پای مراحل سعادت شده بعنایت قدسیه و اماکن شریفه رفته روی خجالت بر زمین عذر می نهاد - لیکن چون در نفس امر ساده مرد بود فریب خورد؛ بعضی بیدولتان شد - و مغلوب غم و غصه گشت - و باد غرور و پندار در سر افزوده باتفاق شوربختان تیره درون بسمت پنجاب متوجه شد - و دست از جمیع تدبیرات کشیده و پرده از روی کار خود برداشته اظهار بغی نمود و بامرای سرحد نوشته فرستاد که متوجه سفر حجاز بوم - لیکن چون معلوم شد (که در تغییر مزاج اشرف جمع سخنان گفته مرا آواره کرده اند - علی الخصوص ماهم آنکه که دم استقلال میزنند - و برآوردن مرا بخود منسوب میگرداند) اکنون همگی همت آنست که یکدفعه آمده سزای بدکرداران داده بتازگی رخصت گرفته باین سفر مبارک متوجه شوم - امثال این مقدمات و همی فوشته مردم را طلبداشت و خواجه مظفر علی را (که بعاطفیت والای شاهنشاهی بقطاب مظفرخانی اختصاص یافت) پیش درویش بیگ اوزبک (که از امرای عظام پنجاب بود - و تربیت کرده او) فرستاد

(۲) در [بعضی نسخه] پسر او رایسنگ - و در [بعضی] راو رایسنگ (۳) نسخه [ط] انداخته بود -

و نسخه [ی] اندیشیده بود (۴) نسخه [ی] مرد ساده بود *

مراجعت موكب مقدس شاهنشاهي از قصبه جهجهر

و فرستادن عساكر اقبال بر سر راه بيرام خان

چون (از رهگذر بيرام خان خاطر اوليای دولت انتظام نداشت - و بجهت اين كار نهضت موكب عالي مناسب علو شان شاهنشاهي نبود) رای جهان آرای اقتضای آن كرد كه ادهم خان و شرف الدين حسين ميرزا و پير محمد خان و شاه بداغ خان و مجنون خان و جمعی كثير را بسمت ناگور فرستادند - كه اگر واقع چنین باشد [كه او قصد سفر حجاز ندارد - و میخواهد كه باز از اين سفر غفلت داده خود را به پنجاب (كه معدن مواد اسباب است) رسانده سرمایه شورش گردد] هرائينه اين مبارزان اخلاص پيشه نطاق همت بسته سزای او را در كنار او نهند - و اگر نه اهتمام نموده از ممالك محروسه بيرون كنند - و ناگور و آنحدود بجايگير ميرزا شرف الدين حسين مقرر شد امرای عظام بآئين شايسته متوجه اين خدمت سعادت انجام شدند - و محمد صادق خان را بجهت دفع فتنه پسر سكندر و غازي خان تغوري (كه بيرام خان در برآمدن از خود جدا کرده فرستاده بود و اين بيدولتان باتفاق مترسين در صوبه سنبيل فتنه انگيز شدند) فرستادند - و او بقديم اهتمام شتافته با عريف تاديب اين گروه گشت - و عساكر فيروزي مآثر را بجهت آرايش ممالك و آرامش فتن رخصت دادند - و موكب عالي بدولت و اقبال مراجعت فرموده بيست و هشتم اردي بهشت ماه الهي موافق چهارشنبه يازدهم شهر شعبان عرصه دهلي را بفروغ مهجده رايات آسماني ارتفاع نوراني ساختند - و ابواب معدلت و مكرمت بر روی روزگار گشاده اورنگ آرای سعادت و اقبال گشتند - بيرام خان در سركار ميوات بود كه خبر آمدن افواج قاهره در لشكر او انتشار يافت - يكبارگي رونق هنگامه او فرونشسته مردم از او جدا شدند - بغير از ولي بيگ با دو پسر او حسين قلي بيگ و اسماعيل قلي بيگ (كه خريشي به بيرام خان داشتند) و شاه قلي خان محرم و حسين خان و چنده ديگر كس نه ايستاد - و جميع سپاه جدا شده فوج فوج رو بدرگاه گيتي پناه آوردند *

چون لشكر اقبال پيوند كوچ بكوچ متوجه آنصوب شد بيرام خان را بيقين پيوست كه ديگر مجال توقف صورت ندارد - دل را از رياست واپرداخته عرضداشتي مشتمل بر فغون نيازمندي و اقسام عذرخواهي فرستاد - و دردمندي جدائي را ظاهر ساخته طلب رخصت زيارت حرمين شريفين نمود - و چند فيل و تمن توغ و علم و نقاره و ساير ادوات امارت را مصحوب حسين قلي بيگ (كه بعد ازين بالتفات شاهنشاهي بخطاب خان جهاني ممتاز شد) فرستاد - تا شايد از راه نيازمندي كارے تواند ساخت - و بامرا (كه بكار سازي او نامزد شده بودند) نوشته فرستاد كه برای چه

(۲) نسخه [ب] و صادق محمد خان (۳) نسخه [ب ج] حسن قلي *

که شهرممن شاه ابوالمعالي را در خانه خود پنهان دارد - و داعیه کشتن تو دارند - بهادرخان در ساعت سوار شده بمنزل او آمد - و آن خانه را محاصره کرده ابوالمعالي را بدست آورد - و تولک را همانجا بقتل رسانید - و شاه ابوالمعالي را مقید ساخته پیش بیرامخان فرستاد - بیرامخان او را به ولي بیگ سپرد - که از راه بکر بگجرات فرستد - ولي بیگ او را از آن راه بگجرات فرستاد که از آنجا بسفر حجاز رود شاه ابوالمعالي چون بگجرات رسید - از نا هموارى (که داشت) و دیوانگى (که در سرش بود) حرکت نا شایسته را مصدر شد - و خونه کرد - تا آنکه از آنجا گریخته بدیار شرقیه گذر کرد - و به علي قلی خان پیوست که شاید برسيله آن بد درون فتنه اندوز کاره تواند ساخت - چون (آن کافر نعمت در خود گمان سري و سروري میبرد) شاه ابوالمعالي را جای نداد - و او را پیش بیرامخان فرستاد - و در زمان تذبذب حال بیرامخان رسید - بیرامخان برای اظهار دولتخواهی خود او را مقید ساخته به بیانه فرستاد تا آنکه دریغ (که بطالع واژگونه بجانب الور میرفت) او را از قلعه بیانه بند گسل کرده سربصحر داد چنانچه گذارش یافت - و رایت فتح آیت شاهنشاهی بجهنم رسیده بود که آن بد مست به ادب از بیدولتی سواره آمده کورنش کرد - آنحضرت آن دیوانه خیز را زنجیر فرموده بشهاب الدین احمد خان سپردند - تا او را بسفر حجاز روانه سازد - و آنچنان فتنه اندوزی را درین مرتبه نیز آن خدیو صورت و معنی به کنگشاهی کهنه عمله روزگار برای مراعات وقت خلاص فرمودند - بایسته که جان معطل او را از زندان عنصري خلاصی میدادند - حاشاها آن بدگوهر نکوهیده ذات را از بار گردن نجات می بخشیدند - برای آنکه هر چند نفس خبیث را علاقه جسمانی بامداد کشد ازو اعمال نا شایسته بسیار بظهور آید - و موجب عقوبت ابدی بیشتر گردد - دیگر ازین گفتگو بار آمده بسر مقصود میروم *

بر هوشمندان عبرت گزین مخفی^(۲) نماند که (چون بیرامخان را روز بد پیش آمده دولت ازو روی گردانیده بود) مرعظت و نصیحت اگرچه بظاهر قبول میکرد اما بباطن نعل واژگونه میزد و درین روز (که عرمه جهنم مخیم سرادقات اقبال شد) ناصرالملک پیر محمد خان شروانی آمده خاک آستان اقبال را توتیای چشم عبرت بین خود ساخت - مشارالیه هنوز بگجرات فرسیده بود که برهمزدگی دولت بیرامخان شنود - چون هواخواه این درگاه بود برسم استعجال روان شده احرار زمین بوس نمود - آنحضرت بنوازش خسروانی امتیاز فرموده بخطاب خانی و تشریف علم و نقاره پایه عزت او را ارتفاع بخشیدند - و بمقتضای حسن نیت (که مجبور او بود) کامیاب صورت و معنی گردید *

(۲) نسخه [د] پوشیده نماند (۳) در [اکثر نسخه] ماختند *

برنگ و ريو و مکر و تزویر خود و بے پروائي یا بدنيتي و گرسنه چشمو نگاهبانان در سل اول الهي
 از لاهور گريخت (برسيله تدبير يوسف کشميري (که خدمت او میکرد) خود را بولایت کهران رسانید
 کمال خان زمیندار آنجا او را مقید ساخت - از حيله سازي^(۲) که داشت گريخته بنوشهره (که قصبه ايست
 درميان بهنبر و راجوري) رفت - و کشميريان (که از غازي خان حاکم کشمير توريده بودند)^(۳)
 آنجا آمدن گرفتند - و بعضی از مغالان ارباش پيشه بے حقيقت (که دايم کارشان واقع طلبی
 و کافر نعمتي ست) تا سه صد کس جمع شده و کشميريان هم تا هفتصد هشتصد نفر گرد او فراهم آمده
 سرمایه نصرت و پندار او شدند - شمسي ملک چاردره^(۴) و خواجه حاجي (که پيشتر در ملازمت
 حضرت جهانباني جنت آشياني نیز بود) رسیده هنگامه اين بداندیش را گرم ساختند
 و دولت چک حاکم کشمير (که غازي خان مذکور او را کور ساخته بود) با جمع از سرداران کشمير
 مثل فتح چک و هسويت و موسويت برادر زادهای دولت چک مذکور و لوهروانکر خواهر زاده^(۵)
 دولت چک و يوسف چک (که غازي خان مسطور او را نیز کور ساخته بود - ليکن بتزوير کشميريان
 سلامت مانده) و محمد خان ماکري پدر علي شير (که الحال در ملازمت اسف) گرد او
 مجتمع شدند - و از راه پنج براه کهاره بدرهای مخفي (که آنرا بهزيان کشميري اکو ديو گویند)^(۷)
 به بارهموله رفت - و از آنجا بسوی نورپور^(۸) شتامت - و از پيش گذشته در بلندي موضع پتن
 بغازي خان مذکور جنگ شد - و چون از قبله اقبال پشت داده آمده بود ادبلا بلوری آورد
 و کارنا ساخته بحال تباہ از راه (که آمده بود) برگشته بهندوستان آمد - و نزدیک بود که بدست
 کشميريان در آید - که يک از بهادران چغتائي (که همراه او بود) از اسب فرود آمده سر تنگي را
 گرفت - و تيراندازي میکرد - تا زمانیکه (تير ترکش او خالي شد) کشميريان رسیده از هم گذرانیدند
 و ابوالمعالي فرصت یافته خلاص شد - و دامني کوه گرفته بسيالکوت رسید - و آشفته و پریشان تغير وضع
 کرده قويه بقریه ميگشت - و شورش را طلبکار ميبرد - تا آنکه بدیپالپور (که در آنوقت بجایکپر
 بهادر خان برادر علي قلي خان مقرر بود) رفت - و بتولک نام از نوکران بهادر خان (که سابقه
 آشنائي باو داشت) پناه برد - و مدتی بخانه او پنهان بود - و اسباب نفقه گري را سرانجام میداد
 تا آنکه زن تولک از دل پري^(۹) (که از شوهر خود داشت) پيش بهادر خان رفت - و گفت

(۲) نسخه [۵] پردازی (۳) در [بعضی نسخه] شوریده بودند (۴) در [چند نسخه] جارو - و در [بعضی جا]
 چادره - و در [ترک جهانگیری] چهاردره (۵) نسخه [۱] هويت و مونويت - و نسخه [ی] هلو بتو و موسو بتو
 (۶) نسخه [۵] لومیر دتکر - و نسخه [۵] لومیر ژانکران (۷) نسخه [ب] اکو دیو (۸) در
 [بعضی نسخه] دیوپور (۹) نسخه [و] دل بري •

(که بجهت دنع فتنه و فساد در قلعه بیانه مقید بودند) بند از آنها برداشته رهایی داد - اگرچه بظاهر گفت که شما بدرگاه معلی بروید اما مقصود از رهایی دادن امثال این شور انگیزان آزموده جز سردادن فتنه امری نبود - و چون (خبر بیرون رفتن بیرام خان از دارالخلافه آگره بسمع اقبال رسید و چنان نمودند که او اراده آن دارد که از آن راه غلط انداز متوجه پنجاب شود) رای عالم آرای چنان اقتضا فرمود که ریاست جهان نورد از دارالملک دهلی نهضت نصرت فرموده عرصه حدود ناگور و آن نواحی را مخیم بارگاه اقبال گرداند - تا بیرام خان پای ثبات در آن حدود نتواند فشرده - و اگر داعیه آمدن ممالک پنجاب داشته باشد سر راه برو گرفته نگذارند که این خیال باطل او صورت بندد لاجرم بتاریخ روز آخر نهم اردی بهشت ماه الهی موافق جمعه بیست و دوم رجب موکب جهانگشای از دارالملک دهلی نهضت اقبال فرمود - و از آنجا (که حزم و احتیاط مسلک مستقیم شاهنشاه والا شکوه است) با چنان نصائح بخت آور (که سابقاً ایراد یافت) اکثفا نفرموده در منزل اول^(۲) میر عبداللطیف قزوینی را (که بدانش و عقیدت ممتاز بود) فرستادند - تا بیرام خان را بحقائق مواعظ هدایت نماید - خلاصه سخن آنکه حقوق خدمت و حقائق عقیدت تو درین دودمان عالی قدر معلوم عالمیان است - چون (بمقتضای حدائث سن توجیه اقدس بسیر و شکار بود) پرتو التفات بمهمات ملکی و مالی نمی انداختیم - و جمیع مهمات سلطنت بحسن کفایت و درایت تو تفویض فرموده بودیم درینولا (که بنفس اقدس خود بکار و بار جهانبانی و معدلت گستری متوجه شده ایم) لایق آنکه آن خردمند هواخواه (که پیوسته لاف عقیدت و اخلاص میزد) این معنی را از عطیات الهی دانسته شکر بے اندازه بجای آورد - و چند وقت دامن از شغل مهمات فراهم چیده بسعدت حج (که همیشه ادراک آن دولت را طالب بود - و همواره در خلا و ملا اظهار کمال شوق احراز این سعادت می نمود) متوجه گردد - و از ولایت هندوستان هرجا و هر قدر که خواهد باو مقرر میفرمائیم که کسان او حاصل آنرا فصل بفصل و مال بسال بسرکار او رسانند - و بتاریخ سیزدهم اردی بهشت ماه الهی سنه مذکور موافق سه شنبه بیست و ششم رجب ریاست عالیات بقصبه جیچهرنزل اقبال فرمود *

درین اثنا شاه ابوالمعالی (که سرمایه فتنه و فساد بود) باندیشهای تباه خود را بدرگاه معلی رسانید - که (چون بیرون کاره نتوانست ساخت) در لباس خدمت و ملازمت کاره بهسازد - لیکن هر که (با برگزیده خدا اندیشه تباه کند) خود را بدخواه باشد - و کارش روز بروز خرابتر شود - و برای سیرابی سخن از ابتدای گریختن شاه ابوالمعالی از بند پهلوان کلکز کوتوال لاهور (چنانچه پیشتر مذکور شد) تا حال برسم اجمال نوشته میشود - که (چون شاه ابوالمعالی

و حوصله فراخ و کد فراوان درکار است - و با این صفات کمال آزادی باید - که از سود و زیان خود گذشته همگی همت در برآمد کار صاحب خود مصروف دارد - و کشنده پدر خود را (که بکار ولی نعمت می آمده باشد) بد اندیش نبوده در رواج کار او کوشد - و با این همه حالت (که عطیه ایست عظمی) با جهانیان صلح کل داشته باشد - چه پادشاه زمان (که ایزد جهان آرا او را از میان هزاران هزار آدمی برآورده چندین عالمیان را بار میسپارد - و ترتیب چندین طوائف متلونه و طبقات ملل و نحل برای رزین او مقوض میگرداند) اگر وکیل آن خدیو عالم را نشان چنین نه باشد نظام عالم چگونه صورت یابد - و مذاهب مختلفه و ادیان متنوعه را (که حکمت بالغه الهی در اختلاف و افتراق آنها رفته) کجا رفاهیت حال دست دهد [لیکن در نفس امر سخن این مردم از ناهمیدگی بود - چه این امر بود مستعار برای مصلحت ظاهر بینان و قطع نظر از آن دفع شورش مقصود بود که جمعی از ترکان ساده لوح (مثل قیاخان کنگ و سلطان حسین جلایر و محمد امین دیوانه) با او اتفاق نموده در قصد شهاب الدین احمد خان و خواجه جهان و امثال این مردم شده بودند - رای جهان آرای برای اطفای نایره آشوب این فتنه اندوزان او را بمنصب وکالت سرافرازی بخشید - و قیاخان را بواسطه خدمات مستحسن قدیم او بهرایج و آنحدود داده رخصت فرمودند - و سلطان حسین خان و جمعی دیگر را روزی چند مقید ساخته و سزای اعمال شان داده گذاشتند - و محمد امین دیوانه فرار نموده سر بصرای آوارگی نهاد - و چون سنگ تفرقه در هنگامه این بد اندیشان افتاد بهادر خان را اتاره جایگیر کرده رخصت فرمودند - و درین ایام هم (که اسم وکالت بر بهادر خان اطلاق یافته بود) در معنی خدمت وکالت ماهم انکه میکرد آی صورت پرست بر ظاهر چه می بینی - درین کار شگرف خرد باید و حوصله - و الحق این درصفت ماهم انکه را بوجه کمال بود • مصراع • ای بسا زن که نهد گام خرد مردانه •

نهضت موکب اقبال شاهنشاهی از دهلی بدفع فتنه بیرام خان

و دیگر سوانح دولت افزای

دادار جهان آرای چون میخواهد (کلم خدیو زمان را از نقاب اختفا و احتجاب برآورده جمال^(۴) جهان آرای او را ظاهر فرماید) هرائینه عقلای زمانه را در مسالک مخالفت اینچنین والا شکوه رای تیره و بخت خیره گردد ، و لهدا بیرام خان با هجوم خرد پیشها هرکار بکه اندیشید صورت نیست بناچار بقاریج روز انیران سیام فروردین ماه الهی موافق سه شنبه دوازدهم رجب از دارالخلافه آگره برآمده متوجه الور شد - و چون بشهر بیانه منزل کرد شاه ابوالمعالي و محمد امین دیوانه

(۲) در [بعضی نسخه] تربیت (۳) نسخه [ب] پای خرد (۴) در [اکثر نسخه] جمال آرائی فرموده •

و عنایت - و رسیدن بمنتهای عزت و دولت (نامه را (که بواسطه اکرام و احسان این دودمان عالیشان در اکثر معموره عالم بکمال صدق و اخلاص انتشار و اشتهاار یافته) درین آخر عمر به بغی بر آرید و از خدای خود درین معامله شرم ندارید - چون (ما با وجود این رنجش و آزار و امور نامناسب و ناهموار هنوز خاطر شما را عزیز میدانیم - و خیریت شما را میخواستیم) مناسب چنان می بینیم که (چون حالا ملاقات ما و شما در عقد تاخیر و توقف است) اگر بشما درین حدود سرحدی و ولایتی ارزانی داریم (که آنجا روید) ارباب اغراض باز بما سخنان خواهند رسانید که سبب زیادتای آزار خاطر اقدس خواهد شد - بذوق (که عرضه داشت فرستاده التماس رخصت طواف حرمین شریفین نموده اید) بدین نیت عازم جازم گشته متوجه شوید - و کسان فرستید که وجوه نذر (که در سهند و لاهور گذاشته اید) بار کرده بایشان رسانند - بعد از آنکه (بهدایت و توفیق ربانی این سعادت دریافته باشید و باحرام ملازمت متوجه شوید) در آن صورت بروجه احسن ملاقات نموده بدانچه (خاطر شما خواهد - و اراده نماید) مضایقه نخواهیم فرمود - و سوابق خدمات شما را ملاحظه نموده بیشتر از پیشتر خاطر جوئی خواهیم نمود - و چون [بشامت آن جماعت کار^(۲) باینجا رسید (که نام نیک شما در میان خلق ببدی کشید) و ما باین معنی راضی نیستیم که شما بدنام شوید] زینهار قدم در راه نهاده از طریق صواب بسخن ارباب غرض منحرف نشوید - و چون بدولت ما به نهایت مقاصد دنیوی رسیده اید بدالات ما از سعادت اخروی نیز بهره ور گردید - بیرام خان (که باساده لوحی و ناداری عقل معاش بخود اعتقاد از حد بیش داشت - و از باد کامروائی هوش ربا فریب خورده خوشامد گویان بود) باین منشور بزرگانه (که تعویذ بازی هوشمندان - و تمیغه گردن دولت منشان تواند شد) راه نیافت - چون گویم که در بیراهه روی تیزتر گشت - و ماهم آنکه بافرونی اخلاص و فراوانی عقل انتظام مهمات را از پیش گرفته شهاب الدین احمد خان و خواجه جهان را دست افزار خود گردانیده در دلاسی آیندها و دل دهی جمهور خلایق اهتمام می نمود - و روز بروز از اطراف مملکت امرا و یکه جوانان ضمیمه موکب معلی میشدند *

و از جمله سوانح آنست که ماهم آنکه بجهت مصلحت ملکی و انتظام ظاهر پرستان معامله نانهم بهادر خان برادر علی قلی خان را منصب بزرگ وکالت اندیشیده از درگاه پادشاهی التماس نمود - آنحضرت مقتضای وقت را پاس داشته این خلعت فاخره را (که بر هر قد راست نیاید) بعاریتی پوشاندند - اگرچه فهم پیدهای معامله دان برکنه کار نارسیده سخن دراز کردند و بظاهر حق بجانب آنها بود [که برای این مهم خطیر و امر عظیم وقوف کامل و تجربه تام و دیانت وافر

بخود انتساب کرده میگفت که همان وقت داعیه ترک و تجرید گریبان گیر من بود - که بقیه عمر در اماکن شریفه و عتبات علیّه بمسیرم - درینولا (که بندگان حضرت خود بدولت و اقبال متوجه انتظام ممالک شده باشند) کدام توفیق ازین بالاتر که نیّت صمیمی قدیمی خود را از قوت بفعل آورم و از درگاه عالی استدعای رخصت نمایم ، و همگی مقصود آنکه شاید درینصورت بر حال من بخشیده مرا برگردانند - آخر مصلحت خود را بر همین مزیت قرار داده بهادرخان را (که متوجه مالوه شده بود) برگردانید - و او را نیز رخصت زمین بوس درگاه والا داد - و در رخصت مردم این هم اندیشه میکرد که اگر مخلص و یکجبهت من خواهند بود پس امثال این مردم در لشکر پادشاهی بودن مناسب است - و اگر سر جدا شدن دارند (قطع نظر از آنکه همراه داشتن این قسم مردم بکار نمی آید) در رخصت اینها شرط نیکنامی سرانجام کردن - و آهنگ تجرید خود را خاطر نشان همگان نمودن است - بارے بعد از درازی سخن و کوتاهی آن بظاهر نیّت حج را گفته و بباطن اندیشه های کج بخود راه داده اول پسر اسکندر افغان را با غازی خان تنور رخصت داد - که رفته در ممالک محروسه شورش کنند - و باطراف مکاتبات پنهانی فرستاده بحدود الور شدت است که از انجا اهل و عیال را گرفته بجانب پنجاب رود - و اگر کار از تدبیر بگذرد ناگزیر بجبهت ریاست سامانے شایسته وقت منازعت ترتیب نماید *

چون این اندیشه نادرست بعرض اقدس رسید از انجا (که شیمه کریمه این بزرگ آفاق رافت عظمی و مروت گبری ست) رسوائی بیرام خان را نه پسندیده فرمان مشتمل بر فتنه مردمی و اتمام مهربانی روانه ساختند - و در آن پندنامه هوش افزا (که بجنس در نظر آمده) از جمله عبارات این بود - شما بجمع (که سبب این رنجش و آزار شده اند) مشورت نموده بمآل و حال ملاحظه ناکرده باغوا و اضلال آنها بیرون آمده باعث برهم خوردگی ولایتها شده اید - و ولد اسکندر و غازی خان را رخصت کرده اید که رفته در ناحیه شورش نمایند - و بمهدی قاسم خان مکتوب نوشته مصحوب مبارک دیوان او فرستاده اید که متوجه لاهور میسریم - قلعه را نگاهداشته بکسی دیگر ندهی و بتاتار خان پنج بهیّه^(۲) پیغام نموده اید - و باطراف و جوانب خبرها فرستاده اید که از هوطرف خلل اندازند - و خود متوجه الور شده اید که از انجا بلاهور روید - اگرچه یقین ماست [که از انجا (که کمال اخلاص شما ست) بخود^(۳) خود مطلقاً بهیچ یک ازین امور راضی نبوده بادی نشده اید و جمع باعث غوایت و ضلالت شده مهمات را باینجا رسانیده اند] اما شما خود گوئید که این چه صورت دارد - که بعد از چهل سال خدمت (با آن همه اخلاص و ارادت - و دریافت انواع رعایت

خود را برسانم - و علاج واقعه نمایم - باز چون تأمل میکرد ملاحظه حریف اخلاص و عقیدت (که بارها بر زبان رانده بود) پیش راه او میگرفت - و نقش رفتن بلباس دولتخواهی نیکو نمی نشست که دیگر امثال این امور را گنجایش نمانده بود - عاقبت همین معنی قرار داد که طیلسان هواخواهی بردوش افکنده گریان و نالان باسوز و گداز خود را بصف نعل بارگاه عزت جای دهد •

چون (حقیقت حال را مسرعان هوشمند بمسامع اقبال رساندند) جمعی رای چنان دادند که بیرام خان بهر وضعی که بیاید خدشه و فروبه دران ضمن منظومی ست - پیشتر از آنکه بیاید بجانب لاهور نهضت باید فرمود - و قرار ملاقات نباید داد - چه جنگ ظاهری را اسباب فراهم نیامده و بعد ازین ملاقات خود چه صورت دارد - و اگر بیرام خان بلاهور آید بکابل باید رفت - و جمعی آماده جنگ بوده رفتن حضرت شاهنشاهی را بجائے صلاح نمیدیدند - و بعد از سرگذشت بسیار آن شیربیشه دولت و اقبال و آن خدیو عالم صورت و معنی پای وقار را استحکام داده قرار بر نبرد و کارزار دادند و ترسون محمد خان و میر حبیب الله را فرستادند که بیرام خان را از آمدن ممانعت نمایند - و نگذارند که بلباس دوستی پیش ما آید - که درین مرتبه او را نخواهیم دید - بیرام خان چون این راه (که پیش گرفته بود) مسدود یافت در اندیشه دراز فرو رفت - که بطرز پیکار رفتن مغایر و مخالف واگونه دایمی منست - اگرچه [ولی بیگ و شیخ گدائی (که سر بیدولتان بودند) کوشش درین کار تباه مینمودند - و برین میداشتند که زودتر باید رفت - و پیش از آنکه هجوم عام شود کار را دلخواه خود باید ساخت] لیکن بهمان ملاحظه بموجب سعادت که داشت بجنگ قرار نمیداد - و در معنی همه از دور باش اقبال روز افزون حضرت شاهنشاهی بود - و نیز بخاطر مغرور او راه نمی یافت که در انتظام ممالک هندوستان بکار از پیش رود - پس همان بهتر که در لباس دوستی کار دشمنی کرده آید - تا یکبارگی رقم بدنامی جاودانی بر صیقل احوال خود نکشد - جمال جهان آرای معنوی حضرت را نمیدید - و حاشیه گردان بساط عزت را رونق افزای سواد هندوستان نمیدانست بنابراین پرده از کار خود بر نمیداشت - بلکه از چهره مردم رفتن در یافته در مقام رخصت میشد و دامی رنگین خیال کرده بود - و گاه بخاطر خود این رسانده که (چون بهادر خان را بتسخیر ولایت مالوه فرستاده ام - و هنوز بآن ولایت در نیامده) من باجمعی از ملازمان خود را به بهادر خان رسانیده و آن ولایت فتح کرده و آنجا آرام گرفته فرصت کار طلبم - و بعضی اوقات اندیشه را چنان جولان میداد که دارالخلافه آگره را گذاشته از راه سفید علی قلی خان را بخود متفق سازد و بولایت افغانان درآمده روزی چند دران حدود اسباب جمعیت سرانجام دهد - و گاه اسم تجرد

(۲) در [بعضی نسخه] واگونه (۳) نسخه [ی] فرصت را طلبکار باشم •

شهاب‌الدین احمدخان مهمات را بعرض اقدس رسانده متکفل وکالت بود - و هرکس (که روی اخلاص بعقبه سعادت اختصاص می‌آورد) باستصواب اینها بمناسب و القاب و جایگیرهای لایق و رعایت‌های مناسب سربلند میشد *

بیدار شدن بیروم‌خان از خواب غفلت - و چاره کار خود

اندیشیدن - و راه صلاح^(۲) گم کردن

ازان هنگام سعادت پیوند (که ریاست عالی از دارالخلافه آگره بشکار اقبال ارتفاع نمود) قانزول اجلال بدارالملک دهلی بیروم‌خان بآن همه دانش و فطانت (غافل ازین که قرعه اش برعکس هراد گشته - و منصوبه روزگار بطور دیگر برآمده) همچنان با دل فارغ و خاطر آزاد کوس استقلال میزد - و از کمال نشای غرور اگر سخنی ازین قسم بگوش او میرسید آنرا باور نمی‌کرد - و اگر صدق این معنی در خاطرش پرتو می‌انداخت چون باد پندار در سر داشت آنرا رقی نمی‌نهاد - تا آنزمان (که مناشیر استمالت از درگاه معلی بامرا رسیدن گرفت - و غلغلۀ تغییر مزاج اقدس بکاخ صناع نزدیک و دور بلندی یافت - و یقین او شد که شکار حضرت شاهنشاهی این بار بطرز دیگر است و دریافت که او را از نظر انداخته خود بسعادت متوجه انتظام کارخانه سلطنت شده الد سر رشته تدبیر از دست داده سراسیمه شد - و خبر از میرزا ابوالقاسم گرفت - و امری بغیر از حسرت و ندامت بدست نیامد - ناگزیر دست درخیله زده ترسون محمد خان و حاجی محمد خان سیستانی و خواجه امین‌الدین محمود را (که بحسن خدمت از درگاه شاهنشاهی بخطاب خواجه جهانی سربلندی یافته بود) بعقبه اقبال فرستاده لوازم فروتنی و نیازمندی بانواع تقصیر و معذرت پیغام داد - که بانسوز چوب زبانی گارے تواند ساخت - و نمیدانست که کار فرمای ابداع در اظهار این خدیو زمان است - تا از پرده برآمده جمل آرائی خود را در لباس نظام عالم و عالیان بظهور آورد - و منتظران ملا اعلی تماشائی قدرت پرده در افزایش برستش اهتمام نمایند - و زمینیان استبداد گامروانی صورت و معنی کردند - و هرگاه معامله چندی باشد افسون و افسانه چه نتیجه دهد و جز خسران دین و دنیا چه بار آرد *

سخن کوتاه چون فرستاده‌ها بدرگاه معلی رسیدند از شنیدن سخنان هوش افزا شرمنده و سرفکنده گشتند - چنانچه مصلحت خود را از جواب بیرون میدانستند - و رخصت هم از درگاه عالی نیافتند - حقیقت احوال از نوشته اینها و از متفرق شدن متعلقان خود دریافته سراسیمه شد و سر رشته تدبیر از دست او گسیخته گشت - گاه بران میشد که هنوز هجوم عام نشده - بصراحت

(۲) نسخه [ی] حوله (۳) در [اکثر نسخه] حیرت (۴) نسخه [ی] گسته *

بیست و هشتم جمادی الاخری عرصه دارالملک دهلی بقدم شاهنشاهی فرآسمانی یانت و جهانیان کامیاب دولت شده غلغل شادی بعالم بالا رسانیدند - آنحضرت بنور خرد خدا داد رهنمونی مخلصان درگاه نموده برگارهای شایسته داشتند - وبمخصوصان عتبه اقبال و قدیمان این دودمان عالی مناشیر مطاع شرف صدور یافت که (چون بیرام خان از هجوم مشاغل دنیوی از راه سداد انحراف مینمود) او را از نظر انداخته بدهلی نزول اقبال فرمودیم - هر که (بحضرت ما روی اخلاص دارد - یا معامله فهم است و نجات خود میخواهد - و وصول بمقصد اراده دارد) برسیدن یرلیغ گیتی مطاع متوجه درگاه خلایق پناه گردد - که هر کدام را بمراتب والا و مناصب گرمی سرافراز فرمائیم - که آغاز زمان ظهور دولت ابد قرین ماست - خوشابخت بلند که خود را باین دولت روز افزون اتصال بخشد - آنراجمله به شمس الدین محمد خان انکه (که در بهیره بود) منشور عاطفت شرف صدور یافت که چون بمضمون فرمان اطلاع یابد شهر لاهور را آمده متصرف شود و شهر را بمیر محمد خان کلان سپرده بزودی متوجه بارگاه حضور گردد - و مهدی قاسم خان را بملازمت آورد - که صورت حال نصرت قرین برین مغوال است - او برهنمونی اخلاص کامل آنچه حکم شده بود بجای آورده بملازمت شتافت - و همچنین فرمان عنایت عنوان در باب طلب منعم خان بدارالعیش کابل نفاذ یافت - اولیای دولت از اطراف و اکناف احرام این کعبه اقبال بستند *

چون شمس الدین محمد خان انکه بشرف ملازمت مشرف شد بنوازش خسروانی پایه رفعت او از مدارج امید گذشت - و در خور اخلاص والا بمراتب علیّه (که در ساحت وهم ننگد) رسید - و علم و تقاره و تمن توفیر بیرام خان را باو عنایت فرمودند - و حکومت و حراست پنجاب برای رزین او مفوض گشت - نوئیاران درست نیت و کهن سالان راست عقیدت و تجربه کاران معامله دان از اطراف ممالک جوق جوق روی بدرگاه معلی آورده کامیاب دولت میشدند - شهاب الدین احمد خان بجهت رعایت حزم و احتیاط شروع در استحکام قلعه دهلی و مرمت برج و باره نموده تدبیر مهمات ملکی و مالی از پیش خود گرفت - و در اندک زمانه آوازه تغیر مزاج اشرف اقدس از بیرام خان بگوش نزدیک و دور رسید - و در هنگامه او فتور راه یافت - و مردم ازو جدا شدن گرفتند و اول کسی (که از خان خانان جدا شده روی توجه باونگ خلافت آورد - و از پیش قدمان شاه راه استقامت گردید) قباخان کنگ بود - که در امرای کاردان و جان سپاران قدیم انتظام داشت و بعد ازو مردم یک یک و دو دوسر کرده متواتر و متوالی به آستان معلی میرسیدند - ماعم انکه باتفاق

(۲) نسخه [ط] برگارهای شایسته دلالت فرمودند (۳) در [بعضی نسخه] بمیرزا محمدخان (۴) در

[بعضی نسخه] یکی دو دوسر کرده متواتر و متوالی *

عبور فرموده بودند) اتفاق افتاد - ملازمان عتبة اقبال [چه از روی ضیق معیشت ظاهر (که از ستم شریکی بیرام خان کار این پادشاه قلیان چون حال پادشاه زمان بعسرت میگذشت) و چه بفروغ اندک اخلاص که هنگام طوفان باد سموم بے اخلاصی اندک آن بسیار می نمود] در اندیشه صواب پیوند اهتمام نمودند - و ماهم آنکه این راز سر بسته را بشهاب الدین احمد خان (که حاکم دهلی بود و برای تدبیر و حق شناسی و حقیقت ورزی ممتاز) در میان آورد - تا آنکه بتاريخ هشتم فروردین ماه الهی موافق دوشنبه بیستم ماه جمادی الاخری (۹۹۷) نصد و شصت و هفت بعزم این شغل (که مستلزم نظام جهان - و مستوجب امن و امان است) از دارالخلافه آگره نهضت فرمودند و شکار کول و آنحدود ظاهر ساخته از آب جون عبور مویک مقدس اتفاق افتاد - و در آن شب چون بیگاه شده بود در منزل حکیم زبیل مسرت آری خاطر اقدس بودند - و (چون پیوسته بیرام خان اظهار تعلق خاطر و توجه باطنی بمیرزا ابوالقاسم پسر میرزا کامران مینمود - و همواره بد اندیشان آن مجلس او را در پیش نظر داشتند) بموجب استشاره عقل دور بین میرزا را از آن روی آب طلب داشته درین شکار (که صید مقصود بدست آمد) همراه گرفتند - تا عصای کور باطنان مرحله نهران و عناد و دست آویز راه کویان بادیه فتند و فساد نشود - و الحق تدبیر شایسته بود همان طور (که بخاطر الهام پذیر القا نموده بودند) بعمل در آمد - و صباح آن بیدرتة اقبال روز افزون بقصبة جلیسر نزول اجلال فرمودند - و از آنجا بقصبة سکندره نهضت واقع شد - محمد باقی بقلانی^(۱) خسرا دهم خان آنجا بود - ماهم آنکه او را طلب داشته محرم راز گردانید - آن فرورمائی بے سعادت از دولت اتفاق حرمان جعت - و باین هم اکتفا نکرده این خبر را به بیرام خان فرستاد - و (چون وقت سپری شدن استیلا بیرام خان نزدیک بود - و مدبران کارگاه اقبال شاهنشاهی نقشبند این منصوبه الهی بودند) بیرام خان این سخن را مثل سخنان دایم بے عمق دانسته اندیشه را بآن راه نداد - رایات عالی از آنجا شکار کنان و نخچیر افکنان بر ساحات کول ظل اقبال انداخت و (چون حضرت مریم مکانی در دارالملک دهلی تشریف داشتند) از آنجا پرسیدن ایشان را (که بقدر کسری طاری مزاج اقدس ایشان بود) تقریب ساخته متوجه پیش شدند - و در میان قصبة خرجه شده بسرایی بهنگیل ورود سعادت ارزانی داشتند - درین منزل شهاب الدین احمد خان با سایر برادران و خویشان آمده دولت استقبال دریافت - و مورد التفات شاهنشاهی شد - و از آنجا بقاید دولت ابد پیوند در ساعت مسعود بتاريخ هازدهم فروردین ماه الهی موافق سه شنبه

(۲) نسخه [ح] اهتمام تمام نمودند (۳) در [اکثر نسخه] مستوجب زمان امن و امان است (۴) نسخه

[ح] بقلانی (۵) نسخه [۱] بهکیل - و نسخه [ح] مهیل - و نسخه [ی] بهکیل •

ندانست که بر مست چه گرفت - خصوصاً بر حیوان بد مست - و آنکه بر چنین حیوان عظیم که بیشتر در حالت بد مستی سر از فرمان پیچد - حضرت شاهنشاهی (که معدن مردمی و آگاهی اند) امثال این امور ناشایسته (که اندک از بسیار نوشته آمد) بهمان دستور خود در نقاب بے پروائی بسر برده بخاطر اقدس نمی آوردند - و همگی همت والا متوجه آنکه شاید این مردم عنان انصاف بدست گرفته (اگر بر راه اخلاص نتوانند قدم نهاد) سالك راه معامله دانی شوند و این گروه مست سري و سروري شده توفیق اندیشه درست نیافته روز بروز بدتر میشدند و تا زمانه (که بدنیستی این ستم اندیشان طغیان نداشت) از تنگی معیشت صوری (که ملک خدیو زمان را ازو باز داشته بخوشامدگویان خود بخش کرده بودند) و امثال آن بخاطر اقدس نمی رسید و [چون حضرت جهانبانی جنت آشیانی بیرام خان را اسم اتالیقی برده بودند - و بارها بر زبان مبارک آنحضرت (چنانچه رسم است که کهن سالان را جوانان دولتمند بابا گویند) خان بابا میگذشت] آن جهان بزرگی پلس این معنی داشته امور ناشایسته او را میگذرانیدند - و بسیر و شکار سرگرم بوده و سر تسلیم بر زمین رضا داشته ایزد بیچون خود را می پرستیدند - تا آنکه کار از اندازه بیرون برده (باتفاق شور بختان خوشامدگوی معامله ناهم - مثل ولی بیگ ذوالقدر - و شیخ گدائی کنبو) اندیشه های تباہ بخاطر آورده خیالات خام بختن گرفت - و (چون باطن نورانی حضرت شاهنشاهی بر خدای این گروه کافر نعمت آگاهی یافت) پیش از آنکه (این گروه گمراه بدکردار خیال فاسد خود ظاهر سازند) راز سر بسته خود را در میان اخلاص پیشهای یکجہت (مثل ماهم آنکه که بعقل و تدبیر و اخلاص آیت بود - و ادهم خان - و میرزا شرف الدین حسین - و جمعی دیگر از آستان نشینان بارگاه قرب) در میان آورده بخاطر خرد دان رسانیدند که نقایع چند از جمال جهان آرا برداشته فکر اورنگ آرائی فرمائیم - و بیرام خان و خوشامدگویان مجلس او را سزای لایق در کنار نهیم تا از خواب غفلت بیدار شده زمانه دراز در حسرت کار خود باشند *

سبحان الله بآن استیلای بیرام خان و افزونی لشکر او و تغلب و تسلط ارباب خلاف کجا بخاطر بشره امثال این اندیشه راه می یافت - اما چون ایزد جهان آرا میخواست (که از صد هزاران پرده جمال این برگزیده خود یک^(۲) دوئے را برداشته پرده تازه بر روی جهان افروز او کشد - و او را بر سر بر فرمان دهی و فرمان روائی و اورنگ کشورستانی و عالم آرائی استقلال بر کمال مکرمت فرماید) ناگزیر در چنین هنگام امثال این خواطر قدسیه و واردات الهامیه بردای حق گزین آن حق پرست حقیقت آئین راه یابد - دفعه این کنکاش دولت افزا در بیان (که برسم شکار تشریف^(۳)

(۲) در [چند نسخه] یک و دوئے را (۳) نسخه [۵] تشریف فرموده بودند *

از همن هزاران کامروا یکم میداشت که بغراخ حوصلگی پایه هوش برجا دارد - چنانچه این عطیة عظمی و مایدة ازلی نصیبة خدیو خدا پرورد زمان مسعود ماست - که هرچند (کامروائی بیشتر و جهانگیر افزون تر) پایه آگاهی برتر - و رکاب تمکین گران تر - و خوشامد گویان اگرچه درین درگاه والا بکلم خویش می‌رسند اما شهریار دانش پژوه سرشته تمیز را محکم گرفته بهشیار دلی میگذرانند - تا هم پرده ناموس این گروه دریده نمیشود - و هم خوشامد گوئی را اثر پدیده نمی‌آید - هیچ میدانی که در باستانی زمانه از بے توجهی فرمان‌رایان خوشامد گویان چه خاتما و چه خاندانها که خراب نساخندند - و خراب نشدند - آرے بموجب حکمت ازلی در کارخانه انظام از خوشامد ناگزیر است - لیکن همان قدر که پیش خرد مستحسن باشد - و آن منحصر در آنست که در اصل معاملات فرو گذاشته نرود - و عقل گره گشای را (که سلطان ملک ابدان و فرمان‌روای عالم اشباح است) یکبارگی از دست ندهد - تا خواهش و غضب (که فرمان بران اویزند) از بے پروائی فرمان روا نشوند •

چاه ست و راه و دیده بینا و آفتاب • تا آدمی نگاه کند پیش پای خویش
چندین چراغ دارد و بے راه می‌رود • بگذار تا بیفتد و بیند سزای خویش
دشمن بدشمن آن نپسندد که بیخورد • با نفس خود کند بمراد هوای خویش
و از امور نالایق (که بمآثر بدمصاحبی^(۲) از بیرام خان بظهور آمد) کشتن فیلبان خامه شاهنشاهی بود
و مجملے ازین قضیة عبرت بخش آنکه فیل پادشاهی در مستیهای خود نافرمانی فیلبان کرده
بیکی از فیلبان بیرام خان متوجه شد - و آنچنان زد که روده‌های فیل بیرام خان برآمد - بیرام خان
مغلوب غضب شده آن فیلبان را بیاسا رسانید - و در چنین کار (که بیرون از حساب و ادب و اخلاص بود)
خود را مورد نفرین ارباب خبرت ساخت - و ازین بدیع‌تر آنکه روزی یکم از فیلبان خامه شاهنشاهی
بدمعتی کرده خود را در دریای جون انداخت - بیرام خان بر کشتی سوار بوده سیر میکرد
و این فیل (که از اطاعت فیلبان بدر آمده بود) روی بجانب کشتی بیرام خان آورد - و حالتی غریب
بر خان خانان گذشت - عاقبت فیلبان بر فیل غالب آمد - و بیرام خان از آسیب آن حیوان
بے اعتدال مصون ماند - چون این معنی بعرض اقدس حضرت شاهنشاهی رسید باوجود بیگناهی
فیلبان برای دلجوئی و دلدهی^(۳) فیلبان را بخته پیش بیرام خان فرستادند - خان (که ایام ادبارش
فزودیک رسیده بود) او را بیاسا رسانید - و هیچ ملاحظه نکرد که این فیلبان از قبله دین و دولت است
و باز آنحضرت از روی مردمی بخته پیش او فرستاده اند - و قطع نظر ازین اندیشه سعادت افزای

(۲) نسخه [ا و ح] مصاحبتی - و نسخه [ب] محبتی (۳) نسخه [ا ی] دلدهی •

بساط از گل و سبزه گلشن شده * چراغ گل از باد روشن شده
 بنفشه سر زلف را خم زده * گره در دل غنچه محکم زده
 گشاده گل^(۲) و لاله جلیباب نور * نظاره کنان چشم نرگس زدور
 ز آواز درآج و رقص تدر و * سبک گشته درخاستن پای سرو
 شده فرش گل مفرش بوستان * بصحرا برون آمده درستان

فهضت موكب مقدس حضرت شاهنشاهي بشكار

و پرده از روی کار بیرام خان برداشتن

درین سال فرخنده (که عنوان جمال آرائی و عنفوان پرده براندازی آن مجموعه نقشبندان
 ازل و ابد بود) باغ عقل گل کرد - و غنچه تدبیر شکفت - جهان منتظر را امسال آغاز برآمد کام
 شد - و آسمان گردنده امروز مرده نتایج تکلیفی خود یافته آرام پیش گرفت - آسمانیان را
 مراد در کنار نهادن شروع شد - زمینیان را گل مقصود از جیب امید برآمدن بنیاد کرد - از انجمله
 بیرام خان (که خود را در مردانگی و معامله دانی و عقیدت و اخلاص یگانه روزگار میدانست
 و از هجوم خوشامد گویان او را باخود این عقیده بود که بی وجود او انتظام مهتات هندوستان
 صورت ندارد) از تیره رائی هم صحبتان کوتاه بین بیراهه رفت - و خجالت زده اعمالی (که از او
 نبایسته سرزد) گشت *

رسم ست باستانی که [هرگاه دادار بدائع آرا بحکمتهاے (که او داند) یا بمصلحتهاے
 (که اندکے بآن دانا نیز پی برد) یکی را در اندوه دراز اندازد] نخستین او را مصدر امری چند
 گرداند که فروغ رضامندی الهی نداشته باشد - پس آدمی (که در عالم اسباب جمال خود جلوه
 میدهد) خرد را (که مهین ترین عطیة ازلی ست) بهره نداشتنه پیروی آنرا سرمایه استرضای
 الهی داند - و اول چیزے (که مردم فراوان مشغله را اهتمام باید نمود) آنست که در صحبت خود
 خوشامد گویان را راه کمتر دهند - و اگر (احتراز گلی بوضع روزگار دشوار باشد) ناگزیر از روی
 بصیرت و بصارت یکدوئے را از ملازمان و آشنایان برگزینند - تا در خلوات کلمة حق را (که بس تلخ
 میباشد - و در امزجه و طبائع اکثرے ناگوار می آید) میرسانده باشند - که خوشامد گویان زیاده
 از حد - و افزون مشغله را فرصت تمیز حق از باطل و صواب از خطا کمتر - و باده کامروائی هوش ربا

(۲) در [اکثر نسخه] گل لعل (۳) در [اکثر نسخه] ندانسته (۴) نسخه [۱] یک دوتنه را (۵)

نسخه [۱ پ و] خلوت *

خود را بمالوه کشید - و سلیم خان بالشرگران آنجا رفت که سجاد خان را بدست آورد - او پناه
براجه دونکر پور برد - و سلیم خان از مالوه کسان باستمالت او فرستاده بعهده و پیمان پیش خود آورد
و تمام سرکار مالوه را بمردم اعتمادی خود سپرده و جایگیر کرده سجاد خان را همراه آورده چند پرگنه
ازین ولایت باو داده بود - بعد از آنکه (نوبت حکومت به محمد خان عدلی رسید) او بتازگی
حکومت مالوه به سجاد خان داد - و تا آخر عمر خود حاکم مالوه بود - و بعد از و پسرش باز بهادر بجای
پدر حاکم شد - درینولا (که خاطر جهانگشای در فراهم آوردن پراگندگیهای روزگار بود) بانتظام ممالک
مالوه پرداخت - و در باطن مقدس قرار گرفت که باز بهادر اگر سعادت داشته باشد احراز دولت
آستان بوس (که اکسیر حصول مقاصد است) خواهد نمود - والا استخلاص چنین ملکی از دست
هوس پرستان بیدادگر لازم دین پروری ست - باین اندیشه جهان آرا بهادر خان را با جمع
از سرداران ناصر و دلاران ملک گشای فرستادند - که این امنیّت سعادت پیوند از قوت بفعل آید
و غمخواری و غمگساری زیرستان ستم دیده (که بر ذمت همت سلطنت واجب است) بتقدیم رسد
بهادر خان روی تسخیر بآن ولایت نهاد - و چون قصه سیری مورده لشکر فیروزی گشت
برهم خوردگی کار پیرام خان (که بتفصیل رقم پذیر خواهد شد) روی داد - و او بجهت مصالح
احوال خود کسان فرستاده بهادر خان و آن لشکر را باز گردانید - و تسخیر این ولایت نیز بوقت دیگر
افتاد - چنانچه در محلّ خود رقم پذیر گردد *

آغاز سال پنجم الهی از جلوس مقدس شاهنشاهی

یعنی سال امرداد از دور اول

باز بهادر گشای با هزاران جهان آرائی آمد - و سال پنجم الهی از جلوس سعادت پیوند
شاهنشاهی (که سال امرداد است) بمجد و جلال آغاز شد - و آفتاب عالمتاب در شب دوشنبه
عرفی بعد از چهار ساعت و نه دقیقه سیزدهم جمادی الاخری (۹۹۷) نهصد و شصت و هفت
پرتو محاذات ببرج حمل انداخته برای راتبه خواران سماء عنصری صلاّی نوروزی در داد - گلهای
اقبال تازه بتازه شگفتی گرفت - و از هر برگی منشور دولت تازه بچشم نظارگیان حدائق سلطنت درآمد
نورسان سراستان جوانی را روز بازار افزایش پیدا شد - و سودائی مزاجان وادی جنون را
جوهر دماغ روی بشورش نهاد *

(۲) در [بعضی نسخه] مبارز خان (۳) در [چند نسخه] دین سروری ست (۴) نسخه [ح] میلو پوری -
و نسخه [ی] ییری (۵) نسخه [د] صلاّی روز نو و روزی نو - و نسخه [ی] روز نوروزی *

• شعر • بزیرِ دلّی ملّی کمندها دارند • دراز دستی این کوته آستینان بین •

سبحان الله این مرد ساده خود آرای دران پایه - و قدر دانی و مرّت و مردمی حضرت شاهنشاهی درین مرتبه - که باوجود آنکه مکرراً از عوام الناس بمسامع علیه رسید (که آن شیخ در هنگام عوام از عمل ناشایسته خود پشیمان نشده باین روشی مباحثات میکند) گوش نفرموده در تذاریک آن توجه نمودند - و این شیخ برادر خرد شیخ بهلول است که سابقاً مذکور شد که میرزا هندال او را بقتل رسانید - و این دو برادر اگرچه از فضائل و کمالات علمی عاری بودند اما بعضی اوقات در زوایای جبال نشسته بدعوات اسماء اشتغال مینمودند - و آنرا دست آویز جاه و اعتبار خود می ساختند و بصحبت سلاطین و امرا بوسیله ساده لوحان زود فروب رسیده متاع ولایت می فروختند و بلطائف الحیل مواضع و قریات می گرفتند - و برادر کلانش (که ملازم رکاب نصرت قباب حضرت جهانبانی جنت آشنایی می بود) چون آنحضرت را توجه ضمیر بدعوات بود شیخ را بادعای ادعیه عزّت میداشتند - و شیخ نیز در خلوت خود با ساده لوحی چند نسبت بحضرت جهانبانی گاه واسطه عقیدت و گاه رابطه ارادت انتساب داده تفاخر نموده - و در هنگام فتنه شیرخان (چون برادر کلان او در دولتخواهی حضرت جهانبانی عمر خود را سپری کرده بود - و اهل روزگار این خاندان را از منسوبان این دولت ابد قرین میدانستند) شیخ محمد از توهم آسیب افغانان به گجرات رفته بود - و (چون سواد اعظم هندوستان از ششمنه نیر اقبال شاهنشاهی روشنائی گرفته دایره امن و امان شد) شیخ با اولاد و احفاد خود در دارالخلافه آگره بمجلس اقدس مشرف شد - و اعزاز و رعایت یافت - شیخ گدائی (که باو عداوت قدیمی داشت) بنارگی کمر دشمنی بر بست - و رساله او را (که در گجرات نوشته بود - و برای خود معراجی نسبت داده بدعویهای غریب جذب خواطر ساده لوحان را سرانجام میداد) بخان خانان رسانده خاطر او را برو متغیر گردانید - و ابوسیله بعضی مردم از آسیب خان خانان نجات یافته بگوالیار منزوی شد - تا آنکه در سیوم اردی بهشت ماه الهی سال هشتم موافق دوشنبه هفدهم رمضان (۹۷۰) نهصد و هفتاد مسافر ملک نیستی شد •

و از قضایائیکه (درین سال بظهور آمد) فرستادن بهادرخان است برادر علی قلی خان با عساکر فراوان بتسخیر مالوه - پوشیده نماند که مالوه (که ولایتی ست خوش هوا و بسیار چشمه و پر حاصل) بحکومت شجاعتخان (که بزبان عوام اهل هند بسجاول^(۳) خان مشهور است) استحکام داشت - و بعد ازو پسر او باز بهادر آن ملک را متصرف بود - در ایام تسلط سلیمخان نویسنده سجاول خان بدرخانه سلیمخان رفت - بعد از چند ماه توهم بخاطر خود راه داد - و بے وداع

(۲) در [چند نسخه] ساده لوحان طلب را (۳) نسخه [ب و ط] بسجاول خان •

و بهادران جنگجوی فرستادند - این لشکر اقبال رفته کمر همت به تسخیر آن بست - و به آئین شایسته محاصره کرد - همواره آتش پیکار در ارتفاع بود - و زهره مخالفان از بیم سطوت اقبال آب میشد چون آیزد تعالی (فتح این قلعه بمیامن توجه اقدس شاهنشاهی بوقت دیگر باز بسته بود) در قرب این حال تفرقه بیرام خان بظهور آمد - و کارآگاهان دولت مهمات ضروری بهتر ازان دانسته بآن نپرداختند *

و از سوانح این ایام آنست که شهریار پرده آرای بسیر گوالیار تشریف برد - از اجا (که همت والای حضرت شاهنشاهی مجبول بر صید ممالک و شکار قلوب است) در خلال این احوال پیوسته خاطر مسرت پیرای بشکار چیتة میل فرموده - و آنرا نقاب جمال جهان آرای خود گردانیده - درین ایام عنان عزیمت جنوب رویه بقصد شکار منعطف داشته عرصه گوالیار را از قدیم موکب خاص سعادت اجلا دادند - در آنغای شکار بعضی آهوبانان و مقربان بساط شکار بعرض اقدس رسانیدند که سوداگران همراه شیخ محمد (که از شیخان مشهور هند بود) از گجرات گاوان بے بدل (که لایق کارگاه شکار پادشاهی باشد) آورده اند - بنابراین حکم مقدس بنفاز پیوست که سوداگران را بهای دلخواه داده گاوان مذکور را باید گرفت - درین اثنا معروض بساط عشرت گشت که شیخ محمد و خویشان او بهتر ازیں گاوان دارند - اگر در وقت مراجعت از منزل او عبور فرمایند هر آئینه شیخ برای افتخار روزگار خود گاوان را پیشکش خواهد کرد - بنابراین (بظاهر باندیشه این حیوان - و بباطن برای عیار گرفتن جوهر انسانیت شیخ) بصوب منزل او عبور فرمودند - شیخ گرد موکب عالی را سرمه دیده افتخار خود ساخته قدم اقدس را حرز آفت بیرام خان دانست و جمیع گاوان را (که ببردیم شیخ مذسوب بود) با سایر تحف و هدایا و نوادر گجرات پیشکش کرد و اقسام حلویات و عطریات حاضر ساخت - و در آخر مجلس از حضرت شاهنشاهی پرسید که حضرت دست ارادت بکے داده اند یا نه - حضرت (که دست وثوق بیدالله داده گنجور گنجینه اسرار صوری و مغنوی بوده در اخفای حالات و ارادات خود کوشیده دست همت را از تهی دستان باز داشته تماشائی زنگ آمیزی عالم بودند) برسم ظاهر در جواب فرمودند که نی - شیخ دست خود دراز کرده دست مقدس آن حیا پرورد الهی گرفت - و گفت ما دست شما را گرفتیم حضرت شاهنشاهی از فرط مرورت و حیا چیزی ببهای آن نداده تبسم کنان برخاستند - بندگان حضرت شاهنشاهی مکرراً در محافل عالیه میفرمودند که همان شب بمخیم اقبال آمده بزم جام و باده ترتیب داده سرگرم نشاط بردیم - و بر طریق گرفتن گاوان و طرز دراز دستی شیخ خندها داشتیم *

(۲) در [بعضی نسخه] مراجعت از شکار از منزل او (۳) در [بعضی نسخه] بیرام خانی *

که هر جا که رسیده باشند توقف نمایند - و انتظارِ سانحهٔ غیبی برند - مشارالیه از آنجا معادرت نموده بنواحی رننپهور بدرهٔ جهایی آمده اقامت گزید - و آن تنگی را مضبوط ساخت - چون این معنی معلوم بیرام خان شد شاه قلی خان محرم و خرم خان و جمعی را فرستاد که او را دستگیر گردانند - چون این فوج نزدیک رسید در میان بهادران طرفین بقدر جنگی در پیوست - و چون شب درآمد مولانا پیر محمد خان با معدودے بدر رفت - و اسباب و اشیای او بدست این فرستاده‌ها درآمد *

القصة بیرام خان بواسطهٔ بے پروائی خود باغواي حسد پيشهای کونه اندیش اینچنین مخلص کاردانی را از میان برکنار ساخت - و بدست خود تیشه بر پای اقبال خود زد - و حضرت شاهنشاهی (چون کار و بار و دار و گیر کارخانهٔ سلطنت به بیرام خان سپرده در خلوت سرای خاطر مقدس عیار جهانیان میگرفتند) سنج این قضیه (که مبنی بر اغراض فاسده بود) ناپسندیده مکافات آنرا بایزد کار ساز گذاشتند - و به افزونی خرد و فراوانی حوصله هیچ ظاهر نفرموده نظارگی تماشاگاه عالم بودند - و بعد از پیر محمد خان منصب و کالت بیرام خان بحاجی محمد خان سیستانی (که از نوکران قدیم او بود) تفویض یافت - اگرچه این اسم برو اطلاق شد اما شیخ گدائی (که بصدارت امتیاز داشت) وکیل معنوی بود - جمیع مهمات مالی و ملکی را بیرام خان بے استصواب او نمیکرد - او هم از بادۀ مرد افکن دنیا از جای رفته به احوال مساکین و ضعیفا نمی پرداخت - و تکبر (که بنیاد افکن قدیم دولتان است - تا بنو دولتان چه رسد) پیش گرفته اسباب نکل خود و مربی خود سرانجام می نمود - و باندک فرصتی آثار آن بظهور رسید چنانچه نگاشته قلم وقائع رقم خواهد شد *

و از سوانح این سال خجسته فال فرستادن حبیب علی خان است به تسخیر قلعهٔ رننپهور که از قلعه‌های نامی ممالک هندوستان در رفعت و رصانت ممتاز است - در ایام تغلب و استیلاي افغانان سلیم خان این قلعه را بحکومت چهارخان نام غلامی اختصاص داده بود - چون کوس اقبال شاهنشاهی بجهانگیری بلند آوازه شد این غلام سیه بخت بیدولت نگاهداشت قلعه را از اندازهٔ قوت خود دور دیده باین اندیشهٔ نادرست (که بدست اولیای دولت قاهره نیفتد) بدست رای سرجن (که از ملازمان رانا اودیسنک بود - و دران نواحی تمکن و توطن داشت) فروخت - و سرجن دران قلعه خانها اساس نهاده پای ثبات محکم کرد - و مواضع و قریات اطراف را به تسلط و تحکم از مردم گرفت - درینو خاطر اقدس بتسخیر آن توجه فرمود - و حبیب علی خان را با دیگر سرداران کاردان

(۲) نسخه [و] رنن پور (۳) نسخه [ط] فرخنده فال (۴) نسخه [ب] منازت - و نسخه

[ی] حصانت (۵) در [چند نسخه] سورجن *

نوروزیک بود : سر رشته تدبیر (که میر محمد علی آدمی همان تواند بود) از دست داد - و خود را بدست
اهل حسد مهتره از کارهای بلند عالی همتانه او در توهم شد - و نه امری (که مستوجب
جزا باشد) با فوای عسجد پیشانی ناتوان بین و بحرف و حکایات نادانستان غرض گیر مخلص
اعتبار داد بخود را از پل انداخت *

و تقریب اقدام برین امر مجدداً آنکه دران هنگام ناصرالملک روزی چند بیمار شد
و نخل خانان بعیادت او رفت - غلام ترک (که دربان بود) از روی نادانستگی گفت خبرکنم
خان خانان ازین صحنی متغیر شد - و ملا پیر محمد ازین واقعه واقف شده از خانه بیرون آمد
و بهزایلین تواضع و خجالت در مقام عذر خواهی ایستاد - و با وجود آن خان خانان (که بدین
خانه درآمد) همراهان باوی کمتر توانستند رفت - خان خانان زمانه بوده چنین دربارو بیرون آمد
و در فکر ناصرالملک شد - و غرض گوین ناتوان بینی واقعه طلب فرصت یافته سخنان گفتند
و عده آنها شیخ گدائی بود - و بعد از دو سه روز خواجه امین الدین محمود و میر عبدالله بخشی
و خواجه محمد حسین بخشی را با چندین از ملازمان نزد ناصرالملک فرستاده پیغام داد که تو کموت
طالب علمی و فقر داشتی که در قندهار رسیدی - و چون (در آداب اخلاص خود را صادق
ظاهر میساختی - و همواره خدمات پسندیده بظهور می آوردی) ترا بمراقبت و مناصب بزرگ
مربط گردانیده از پایه ملائی بمعارج سپه آرائی آوردیم - چون تنگ حوصله بودی از تفک شربابی
بیک ساغر از دست رفتی - و ما خطر داریم که از تو مفاسد عظیمه سرزند که علاج آن بدشواری
توان نمود - بهتر آنست که چنگاه پای در گلیم نمرادی کشیده در گوشه بنشیني - و علم
و تقاره و دیگر اسباب جاه و جلال و مراد تکبر و ترفع خود را بهیاری - و باصلاح مزاج خود (که هم
صلاح دولت است - و هم مصلحت روزگار) بپردازی - تا بعد ازین بر هر چه رای مصلحت اقتضای ما
در باره تو قرار یابد بران عمل نموده شود *

پیر محمدخان بمجرد شنیدن این بشارت^(۲) (چون آزاد مرد بود) بگشاده پیشانی اسباب امارت سپرد
و بشگفتگی خاطر انرا اختیار نمود - و بعد از چند روز سعی بداندیشان رای بیرام خان
بران قرار گرفت که اورا مقید ساخته بقلعه فرستد - و برین اندیشه جمع را همراه ساخته ملا را بقلعه
ببانه فرستاد - و از انجا بوسیله مردم متوسط الاحوال در شرارت و خیریت رخصت سفر حجاز
حاصل کرده متوجه گجرات شد - چون مشار الیه برادران پور آمد فتح خان بلوچ او را چنگاه
نگاه میدارد - و در احترام او میکوشد - درین اثنا نوشته میرزا شرف الدین حسین و ادهم خان میرسد

سعادت جوی شود - چنانچه از احوال سعادت اشتغال این خدیو جهان بظهور می‌شتابد - و در جای خود اندک از بسیار گفته می‌آید *

و از سوانح بهجت انما (که درین حال سمت ظهور یافت) کدخدا ساختن ادهم خان بود و شرح این برسم اجمال آنست که عاطفت شاهنشاهی (که شامل حال عفت قباب ماهم انگه و فرزندان او بود) متوجه کدخدائی ادهم خان (که پسر خرد ماهم انگه است) شد - و بتفحص و تأمل دختر باقی خان بقلانی^(۲) (که از قدیم پروانچی میرزا هندال بود) نامزد او ساختند و در اندک فرصت لازم این جشن را در خور عاطفت خود بظهور آورده بآئینه خجسته این انعقاد والا دست بهم داد - و همت علیای شاهنشاهی (که در اظهار مکرمت و ابراز مرحمت تقرب طلب است) اینچنین جشن دلکش را واسطه هزاران مکارم گردانید *

مقید ساختن بیرام خان ناصرالملک پیرمحمد خان را

چون (سرای دنیا عبرت بخش دیده‌وران دور بین است) هرچه بظهور آید هزاران حکمت و معدلت دران و دیعت نهاده دست قدرت است - دیده باید که ببند - و در دارالعدالت داور حقیقی در چارسوی پرشور و شر هیچ دولتی سپری نمیشود و هیچکس را از آسمان عزت بزمین مذلت نمی‌آرند مادام که او خوی نیک خود را گذاشته سالک راه انحراف نمیگردد - و لهدا درین هنگام (که بیرام خان را پیمانۀ دولت نزدیک^(۱) پر شدن رسیده بود) فقره در خوی او رفت تا آنکه بوسیله فتنه اندوزان ناتوان بین و حسد پیشهای بے سعادت (که در معنی با قضا دلتنگ و با خدا در جنگ اند - و از کوه خردی بشادی دیگران اندوهگین میشوند - و به غمیگینی و اندوه مردم دیگر شادمانی میکنند) خاطر بیرام خان از ملا پیرمحمد^(۳) متغیر شد - او از فرط عقیدت و اخلاص (در مراسم دولتخواهی و کارگشایی بوده) سرانجام مهمات مالی و ملکی نموده و اعتضاد بر درستی و راستی خود داشته بے چین پیشانی دل و بے گره ابروی^(۴) عنصر خدمت گذارده و (چون ناگزیر اینچنین کس پیوسته مرجع خواص و عوام و محلل از دحام طوائف عالمیان میباشد - و ازین معنی دل بے حوصلهای حسد آلود خون میگردد - و از تیره رائی مصدر افترا و بهتان گشته کارشکنی می‌نمایند - و خاطر بزرگان بواسطه افزونی مشغله و عدم فرصت تشخیص بگفتگوی مگس طینتان^(۵) برهم میخورند) پیرمحمد خان نیز ملاذ و معاذ جهانیان شد - و حسد پیشها را خون در جوش آمده در سخن سازی و فتنه اندوزی کمر اتمام بستند - و بیرام خان (که روز انحطاط او

(۲) نسخه [ا ج د ح] بقلانی (۳) در [بعضی نسخه] متنفر (۴) در [چند نسخه] عنصری (۵)

در [بعضی نسخه] طبیعتان *

خواهش خود را در میان آورد - علي قلی خان بے حیثیت آن زن نکاح خود را بار بخشید و شاهم بیگ مدّتی شهوت رانی نموده دل سرد گشته از روی مستی و بیخردی این فاحشه طبع بے آزر را (که بزنی برداشته بود) بر نهجیکه خود گرفته بود به عبدالرحمن بیگ بخشید و او آنرا زن خود ساخته در پرده ستر و احتجاب میداشت - درینولا (که شاهم بیگ مهمان او شد) در عین مستی و بیهوشی یاد آرام جان نموده اظهار بے آرامی نمود - و قیاس حال عبدالرحمن را بر حال علي قلی خان نموده توقع آن داشت که آرام جان را باو باز دهد - عبدالرحمن بیگ بواسطه حیثیت که داشت از قبول این معنی سرباز زده در مقام امتناع آمد - شاهم بیگ (که باده بد رگی او را آشفته دماغ داشت - و بتحمّم و سرکشی معتاد بود) در غضب آمد - و حقوق آشنائی و دوستی یکبارگی فراموش کرد - آری رابطه (که بنای آن بر هوا و هوس باشد)

همین قدر ثبات دارد •

القصة شاهم بیگ در شورش درآمدۀ عبدالرحمن بیگ را بر بست - و لولی را از خانه او بر آورده در باغ (که نزدیک بخانه او بود) برده مجلس بشراب و نغمه گرم کرد - درین اثنا مرید بیگ برادر عبدالرحمن بیگ ازین سرگذشت آگاهی یافت - و مسلّح شده بر در باغ (که آن سفله بد مست بود) رسید - مردم او در مقام مدافعه شدند - و باهم جنگ در پیوسته ناکه دران زد و گیر و ردّ و بدل تیرے بآن سفله خون گرفته رسید - و مرغ روحش از قفس تنگ جسمانی خلاص شد - عبدالرحمن بیگ از بند نجات یافته رو برگریز نهاد - و باستعجال تمام خود را بدرگاه گیتی پناه رسانید - و این کار شایسته را (که کیف ما اتفاق ازو بظهور آمد) بعنوان خدمت لایق بفروخت داد - و بهمین قدر (که او سبب این معنی شده است) نوازش یافته میان امثال و اقران ممتاز گشت - و علي قلی خان از شنیدن این واقعه گریبان شکیبائی چاک زده خاک حسرت بر فرق سوغوار پی ریخت - و بے اختیار تعاقب عبدالرحمن بیگ نموده تا کنار دریای کنگ آمد - چون ظاهر شد که او نیز تر گذشته است ناامید برگشت - و لاشۀ آن سیار پیل پسر را بجوینور برده در کنار کولاب دفن کرد - و بر سر مزار او عمارت عالی اساس نهاد - و بے سعی فرمان پذیران اخلاص مند فتنه چنین فرو نشست - آری هر که [با بزرگ کرده الهی و آنکه چنین فرمان روانی (که عالمیان جهان صورت و معنی در فرمان پذیر و تکاپوی دارند) آهنگ سرکشی نماید - و دم مخالفت زند] بدست خود دشمنی هلاک بر سینۀ خود زده باشد و همان کردار ناهنجار او برای دفع او کافی است - تا وقوع این سرمایه مزید آگاهی بخت بیداران

(۲) نسخه [۵] نکاح کرده خود را (۳) نسخه [۱] مجلس شراب (۴) نسخه [ی] پدر عبدالرحمن •

و از سوانح هدایت انتما (که راهنمای سرگردانانِ بادیه انکار تواند بود - و درین سال بظهور آمد) کشته شدن ساربان پسر مذکور است - چون ایزد جهان آفرین متکفل نظام سلطنت این خدیو آفاق است (هرچند که مسند آرای خلافت خود در پرده بے توجهی بسر میبرد) کار فرمایان ابداع در کار خود بوده مخالفان دولت ابد قرین را یکیک بمغاک هلاک برده هرکس را برنگ خاص سزا میدهند - گاه اولیای دولت را قوت و اقبال می بخشند - و این گروه عالی^(۲) شکوه را از اسباب آن میگردانند - چنانچه از فتح هیمو و تسخیر قلعه مانکوت و غیر آن معلوم میشود و گاه اعدا را خجلت زده بصحرای آوارگی میسرانند - چنانچه از خایب گشتن میرزا سلیمان معلوم میشود - و گاه در مخالفان تیره رای مخالفت و منازعت می اندازند - تا یکدیگر را قصد کرده به فداخانه ادمبار میسرانند - چنانچه قضیه این ساربان پسر است - و تفصیل فرو رفتن او بخاک نیستی (که مهین منصوبه بساط اقبال تواند بود) آنست که (چون علی قلی خان صورت اطاعت نموده به تلبیس او را^(۳) از پیش خود روزه چند دور داشت) آن سفلۀ تہی میان پریشان مغز پیوسته دران نواحی به بدمستی گذراند - تا آنکه روزی بقصبہ سرهرپور رفت که در جایگیر عبدالرحمن بیگ پسر موید بیگ دولتی بود که در سلک مقربان حضرت جهانبانی جنّت آشیانی انتظام داشت - و این ساربان پسر از آغاز بدمستی با عبدالرحمن مذکور علاقه معشوقی داشت - و بروش^(۴) خبائث ماوراءالنہر (که نه سوز و نه گذارے - و نه مهرے و نه محبتے) راه بے حیائی و بے آزر می سپرده باهم نرد دوستی باخته - باین نسبت بخانه او آمد و یاد آرام جان کرد - و خواست که آرام جان را باز گردانیده بگیرد *

و قصۀ آرام جان آنست که او از لولیان بود - علی قلی خان بشوق تمام (که سرچشمه اش طغیان شهرت است) آن کوچه گرد را (که هم آغوش هزارکس بود) (دلِ هرزه گرد بیمعنی را باو پیوسته) عقد بست - و در سلک زنان خود انتظام داد - و از بے باکی و بے آزر می در مجلس خاص خود (که با شاهنم بیگ داشتے) در بزم شراب آن زنک را نیز حاضر ساختے - تا گوبندگی و نغمه سرائی کردے - و سرمایه فساد و افساد گشتے - تا آنکه رفته رفته شاهنم بیگ را باو تعلق خاطر پی (حاشا رابطه نفسانئ شہوانی) بهم رسید - و (چون علی قلی خان مغلوب هوا و هوس بود) نوکرانه باو سلوک کردے - تا آنکه ولایت وسیع خود را^(۵) سه بخش کرده یک حصہ در بایست خود صرف کردے - و دو حصہ بآن روستا پسر را گذاشته خدمت نمودے - شبے آن سفلۀ بدمست

(۲) نسخه [۱] والا شکوه (۳) نسخه [ب] از خود (۴) در [بعضی نسخه] و بروشے که خبائث ماوراءالنہر

باشد (۵) در [چند نسخه] سه حصہ بخش کرده *

غزل خوانی ببلبل صبح خیز • تنلی می خوارکن کرد نیز

شهنشه در آرایش روزگار • فزوده بهار دگر بر بهار

درین سال خجسته حل (که عنوان صحیفه اقبال است) همت جهان گشا اقتضای آن فرمود که لشکر شایسته ببلاد شرقیه تعیین فرموده لکهنؤ و محال متعلقه علی قلی خان را ازو گرفته او را از خواب غفلت آگاه ساخته شود - [اگر بروش سعادت پیشهای اخلاص مند سلوک پیش گیرد و محمل عقیدت بمقصد روانه سازد - و آن ساریان پسر را (که سرمایه نخوت و غفلت اوست) بدرگاه فرستد - یا از پیش خود آواره سازد - و مطامعت و متابعت صاحب عالم و عالمیان را سرمایه دولت خود گرداند] هر آئینه مشمول عواطف شاهنشاهی شود - و بجنود اقبال این دودمان عالی جونپور و آنحدود رفته تادیب افغانان (که هنوز باد مخالفت در دماغ فاسد خود دارند) نماید و برای خود جا پیدا کند - درینصورت هم خدمات شایسته سابق او منظور شود - و هم دیوانه خیزهای او را درین مرتبه هم گذرانده مدد و کمک داده شود - و حکم عالی نفاذ یافت که افواج قاهره بر جایگیرهای خود متصرف شده سرانجام و سامان خود نمایند - و هم مدد و معارف علی قلی خان باشند و اگر آن بدمست شوربخت قدر این عنایت نداند سزای او دامن و دفع او نمودن سرمایه اسباب نظام جهان و پیرایه عبادت جهان آفرین دانسته شود - بنا برین اندیشه قیاحان کنگ و سلطان حسین خان جلابر و محمد خان جلابر و شاهم خان جلابر و حاجی محمد خان سیستانی و چلمه خان و کمال خان گهر و جمعی کثیر از بهادران اخلاص اندیش را رخصت فرمودند - و فرمان مطاع صادر شد که لکهنؤ و سایر محال را به ملازمان عتبه اقبال سپرده متوجه پیش شود - و عبداللہ خان اوزبک (که سرکار کالپی باو مقرر بود) بمنشور عاطفت سرافراز گشت - که در امر مذکور شریک بوده لوازم دولخواهی بتقدیم رساند - چون (هنوز پرده بے آرمی علی قلی خان یکبارگی دریده نشده بود - و روزی چند دیگر بایستی که پرده از کار او برداشته شود) سخن شنیده لکهنؤ و آنحدود را بجایران و سایر لشکر فیروزی اثر سپرد - و خود کمر همت به تسخیر جونپور و ولایت پیش بست و ابراهیم (که ایمان ازو رفته) درین هنگام (که مبارز خان فرورفت - و هیمو نابود شد) حرکت مذبحی نموده در جونپور میبود - مشارالیه بے جنگ ازو جونپور گرفت - و ملک وسیع بمیامین اقبال شاهنشاهی بدست او درآمد - و او را در آنحدود مبارزات و محاربات روی داد - و کاره (که بصورت شایستگی ازو بظهور آمد) آنکه شاهم را از پیش خود راند - اگر این کار از صمیم خاطرش میبود بایستی بدرگاه معلی می فرستاد - بارے بهرنحو که بود آن سرمایه فساد را از خود جدا ساخت - و اظهار دولخواهی نموده عرائض و پیشکش بدرگاه معلی فرستاد •

و باغستان دلهای جهانیان رنگارنگ شگفته^(۲) خرمی و شادمانی گشته در افزایش بود *

آغاز سال چهارم الهی از جلوس اقدس شاهنشاهی

یعنی سال تیر از دور اول

شکر فیاض بے همال و مفضل بے اهمال که سال سیوم از تاریخ الهی بفرخی و خجستگی سپری شد و نوبت بآغاز سال چهارم رسید - روز یکشنبه دوم جمادی الاخری (۹۶۶) نهصد و شصت و شش نور اکبر و نیر اعظم به بیت الشرف پرتو سعادت انداخت - عالم صورت را چون ملک معنی نصارت بخشید - ابواب نشاط بر روی اهل روزگار گشاده شد - اسباب انبساط در چشم جهانیان جلوه داده آمد - کوبه سلطان بهار جهانتاب و عالم گیر شد - طفطنه مرکب خسرو گل گوش زمین و زمان باز کرد - فیض نوروزی روح نباتی باجساک و قوالب خاکیان در دمید - فصل ربیعی روائج و فوائج مغز پرور با فلاکیان تحفه فرستاد - نسیم بهاری نو نهال چمن را جلوه کبک و خرام تذرو آموخت - هوای عالم افسردگان خاک را انتهای آتش و اهتزاز آب بخشید - نطح بسیط غبرا بفرش اطلس و اکسون بے تار و پود سبزه و گل بدل شد - گلی مرغان چمن بر نی آتشین^(۴) نفس خرده گرفت - منقار عذال گوشمال موسیقار داد - لاله بر منقار طوطی و سبزه بر دم طاؤس خنده ریخت - بنفشه سرمه بینش در چشم نظارگیان کشید - نرگس در تماشای قدرت دیده باز ماند - شگوفه و سنبل پرده^(۵) گشای اسرار سفیدی و سیاهی شدند - شقائق و ریاحین نکته گذار حقائق کونی و الهی گشتند *

* شعر *

به لاله ز فردوس جام آمده * ز رضوان به گلشن سلام آمده
شده جلوه گر نازنینان باغ * رخ آراسته هر یک چون چراغ
شده مشکبو عنجه در زیر پوست * چو تعویذ مشکین بدازی دوست
برون کرده سوسن زبان خموش * همی کرد هر دم تقاضای نریش
هوا بر سر سبزه میریخت سیم * مراغه همی کرد هر گل نسیم
بهر چشمه منقار بط آبگیر * چو مقراض زرین بقطع حریر
بهر شاخ مرغ ارغنون ساخته * بهر نغمه گلبن سر انداخته

(۲) نسخه [ب] شگفته و خرم و شادمان گشته (۳) نسخه [ج] دوشنبه (۴) نسخه [ه ح ی]

آتش نفس (۵) نسخه [ه] پرده دار *

مندانگر (که در شش کرهی دارالخلافه آگوه است) بفشاط شکر مشغول بودند که چینه قصد آهوبره کرد - و او را بدهن گرفته روان شد - مادر آن آهوبره از مهر و محبت فطری بیتابانه خود را بران دشمن قوی زد - چینه که غرور مید افکنی در سر داشته میخرامید (بصدمة آن ماده آهو بظاهر - و در معنی بتوجه عاطفت سرشت شاهنشاهی) بحال تباہ بخاک مذلت افتاد - و آن غزاله از جنگل هلاکت نجات یافته بهمراهی مادر صحرانورد گشت - اگرچه خاطر اقدس پرده آرائی میخواست اما حکمت الہی در اظهار جمال جهان آرای حضرت بود - و درین ایام دولت افزا حضرت شاهنشاهی در دارالخلافه آگوه همواره در لباس بے توجہی بوده عیار اهل روزگار میگریختند و پیوسته بشکار چینه و آهو و جنگ فیل و سایر اشغال صوری (که مرد ظاهر بین آنرا از اسباب بے پروائی داند - و هوشمند دور بین آنرا نقاب جمال جهان آرای شناسد) اشتغال میفرمودند و ایزد بیچون روز بروز بتدریج شایسته نیز اقبال آن برگزیده خود را بر آسمان ظهور لامع تر میساخت و آنچه آنحضرت آنرا نقاب جمال خود اندیشیده بودند جمال آرای ابداع آنرا از اسباب ظهور جمال ساخته روز بروز عظمت آن خدیو زمان روی در افزایش داشت - و همواره شکوه و سطوت پادشاهی بے دور باش صوری^(۲) پرده گشای بود - و شرح خصوصیات و جزئیات این امور را دفاتر و اسفار متکفل نتواند شد - و ذره خاک نشین ابوالفضل (که براه استعجال افتاده مجملات وقایع این خدیو زمان را قطعه قطعه و رقعہ رقعہ از کار آگاهان پرسیده فراهم می آرد) شطری در تعجب سخن طرازان کاردان این دولت ابد قرین فرو میرود - که (اگر خداوند جهان در نقاب بوده برای تعلیم جمهور انام شرح جلائل احوال و غرائب سوانح خود را نمی نویساند) این کار دانان قدر شناس را چه غفلت روی داده بود که سوانح قدسیه این دولت خدا داد را باهتمام لایق فراهم نیاورده اند - و معینا من شوریده خاطر را (که سر و برگ نشاء ظاهر ندارم - و مامور انواع احکام پادشاهی بوده خدمت گذاری را بے وضع منته عبادت شایسته خود دانسته در مهمات مختلف الارضاع بسر میبرم) کجا فرصت آنکه بتفصیل آن پردازم - آری اگر ایزد عمر شایسته در ملازمت آنحضرت کرامت فرماید شرح بدائع احوال گرامی پادشاه صورت و معنی خود را به تفصیل ادا کرده درین لباس پرستار ایزد خود باشم - و بالجمله (با آنکه فرمانروای زمان در نقاب بے توجہی بسر می برد) روز بروز از اقطار عالم اهل فطرت و ارباب استعداد (از مبارزان اخلاص گزین - و بهادران عقیدت کیش - و دانایان والا دانش و سایر صنعت گران هنر آفرین) گروه گروه آمده بمقامد خود میرسیدند - و درگاه پادشاهی ظل درگاه الہی شده هرطایفه بیش از آرزوی خود کامیاب صورت و معنی گشته ضمیمه لشکر اقبال میشدند

(۲) و ایضاً دور باش (۳) نسخه [ز] کجا فرصت - و کو وقت که بتفصیل آن *

شاه محمد به پشت گرمی اقبال شاهنشاهی در لوازم قلعه داری اهتمام نمود - و محاصره قلعه بامداد کشید - تا آنکه شب از دروازه نو چنده از مبان رستم آئین برآمده بر مورچل ولی خلیفه شاملو ریختند - و او را زخمی ساخته جمع کثیر را کشتند - بعد از درازی سخن سلطان حسین میرزا کار ناساخته از پای قلعه برخاست - حاکم ایران بر آشفته میرزای مذکور و علی قلی سلطان حاکم شیراز و ولی خلیفه شاملو را با جمع کثیر فرستاد - تا هر نوعیکه باشد قلعه قندهار را در تصرف درآورد - علی قلی سلطان (که لاف این کار زده بود) آمده کوششهای سخت در گرفتن قلعه کرد - و به تیر و بندوق مسافر ملک عدم گشت - و تفرقه در لشکر ایران افتاد - هرچند کمک ظاهری از خدیو زمان نمیرسید اما زمان زمان تأیید ایزدی دستگیری میکرد - و چنین لشکرها را برهم میزد - سلطان حسین میرزا (که نه روی باز گشتن و نه رای بودن داشت) بهر حال سراسیمه در گرد قلعه نشسته روزگار میگذرانید - درین میان شاه محمد قلاتی عرضه داشت بدرگاه معلی فرستاده ایستادگان پایه سرپر والا را بر حقیقت کار آگاه ساخت - برلیغ مطاع در جواب او صادر شد که حضرت جهانبانی جنت آشیانی میفرمودند که چون فتح هندوستان بفرمائیم قندهار را بشاه میدهیم - خوب واقع نشده است که او باین مردم جنگ کرده - و کار تا باین حد رسانیده - مناسب آنست که قلعه را بکسان شاه سپرده و عذر خواسته متوجه ملازمت گردد - بنارم مرورت و مردمی را که سلوک از این جانب در چه پایه - و پاداش حق و نگاهداشت نسبت ازین جانب در چه مرتبه بنا بر حکم عالی مشارالیه قندهار را به سلطان حسین میرزا سپرده متوجه درگاه عالم پناه شد و درین سال استسعاد ملازمت یافت - و مشمول عواطف شاهنشاهی آمد *

و از بدائع سوانح تجرد گردیدن و جوگی شدن شاه قلی خان محرم است - چه قبول خان نام پسر (که فنون رقص دانسته) با وی می بود - و او علاقه خاطری بار داشت - حضرت شاهنشاهی [چون این طرز را از امرا و ملازمان خود و از هیچکس نمی پسندند - هرچند پاکبازی باشد (چون متضمن ناخوشی چند است که اهل هوش بهتر دانند) رای جهان آرای مطلقاً تجویز امثال این امور نمیفرماید و آن مغلوب طبیعت ازین کار باز نمی ماند] آن پسر را ازو جدا فرموده بیاسبانان سپردند شاه قلی خان از غواشی بشریت تذکی بحوصله خود راه داده بخان و مان آتش درزد - و لباس جوگیان پوشیده گوشه گرفت - بپیرام خان در دلاسی او غزل گفت - و در تدارک و تلافی سعی کرد - باز بتوجه شاهنشاهی بحال خود آمده از کرده خود خجالتمند گشت - و ملحوظ الطاف بیکران شد *

و از عجائب میامین ذات قدسی درین زمان عشرت افزا آنست که خدیو مقدس بحدود

نخواهد بود - و وحشیان بیابانِ ناچشمیت را پشت قوی شده راهبری به نرخت سرای موانعت کرد که این درگاهست جنس و غیرجنس را در برکشیدن و برگزیدن منظور نمیدارند - هرکه (به پیمان درست با دلِ اخلاص گزین و خاطرِ نمک شناس و باطنِ معامله دان قدر تربیت داند) از گذارشِ قهرمان سیاست نجات یافته بنوازشِ خسروانی امتیاز می یابد •

و از مآثرِ اقبالِ روز افزون (که درین سالِ فرخنده فال سانح شد) کارزار نمودنِ کمال خان گهر و ظفر یافتنی اوست - و شرحِ این داستانِ بهجت مشحون آنکه درین هنگام (که دارالخلافه آگره مخیم شادروان سلطنت شد) بمسامعِ علیّه رسید که قومه از افغانان (که آنرا میانه گویند) در حدودِ سرونج (که در صوبه مالوه داخل است) سر بفساد و فتنه برداشته آهنگِ آشوب و شورش دارند - آنحضرت کمال خان گهر را (که آثارِ جرأت و شجاعت از پیشانیِ احوال او پیدا بود - و لیاقتِ این خدمت داشت) باین کار فرستاده عیارِ سعادت او را گرفتند - او بجمعیّت لایق رفته نبردِ مرد آرما نمود - و مظفر و منصور باسلام عتبه علیّه مشرف شد - و باصنافِ عاطفتِ خسروانی خلعتِ امتیاز یافت و قصبه کرّه و فتحپور و هندسوه و بعضی محالّ دیگر بجایگیر او مکرمت شد •

و از سوانحِ آنست که ادهم خان و جمعی را بر سرِ هتکانت فرستادند - و شرحِ این اجمال آنست که هتکانت (که در نزدیکی دارالخلافه آگره از مستحکمتر جائی نیست - و زمینداران آنجا از طایفه بهدوریه و غیر آن به هشیاری و مردانگی امتیاز دارند - و همواره با سلاطین هند سرکشی کردند) بیرام خان (چون همیشه از ادهم خان متوهم بود) اندیشید که آن محال بجایگیر او مقرر شود - تا باین وسیله از درخانه دور گردد - و هم متمرّدانِ آن نواحی سزا یابند - و به یکخیال دو کارِ شگرف بتقدیم آید بنا برین اندیشه آنرا بجایگیر او مقرر داشته رخصت دادند - و بهادرخان و خان جهان و سید محمود بارهه و شاه قلی خان محرم و صادق خان و اسمعیل قلی خان و خرم خان و امیرخان و جمعی از بهادران را درین لشکر نوشتند - و بتائیدِ الهی آن ملک بعمل درآمد - و اربابِ تمرّ سزای لایق یافتند •

و از وقایعِ این سال آنکه شاه محمد قلاتی (که حکومت قندهار از جانبِ بیرام خان باو مفروض بود) آمده بسعادتِ آستان بوس سربلندی یافت - سابقاً بقلمِ وقایع گذار گذارش یافت که چون (بهادرخان برادرِ خان زمان را شاه محمد قلاتی به پیمان بستن بوالی ایران و لشکر آوردن منکوب ساخت) برپیمان خود نه ایستاد - بنابراین خاتمِ ایران برادرزاده خود سلطان حسین میرزا بحر بهرام میرزا و حسین بیگ ایچک آغلی استجلو لله میرزا و ولی خلیفه شاملورا بگرفتند قندهار تعین کرد

(۲) در [بعضی نسخه] و از سوانحِ این سال اقبال افزا آنست (۳) نسخه [ی] هتکانت (۴) نسخه [ج]

به بسیاری مردانگی (۵) نسخه [ب] وقایع نگار (۶) نسخه [ی] ایچک •

ترتیب دادند که بقالب گفت در نیاید - و از کمال شرافت و جلالت بتازگی دار الخلافه و مرکز السلطنه شد *

و (چون کواکب سعود بنظرات سعادت بطالع مسعود حضرت شاهنشاهی ناظر است - و ظهور تاثیرات بموجب اقتضای آن لازم) هرآنکه فتوحات مقدّر غیبی و پرده گشائی مختّرات مقصود بتدریج و ترتیب هرکدام از آنها بهر وقت (که تعلق یافته) لامحاله بهمان وقت صورت گرفتنی ست و هرآئید (که بوساطت سعی و کد یا بواسطه جدّ و جهد موعّد وجود گشته) باسلوب مقرر بحصول پیوستنی - و ازین قبیل است سانحه دولت انتما که بعد از آمدن رباب جلال بدار الخلافه آگره پرتو ظهور یافت - و فتح قلعه گوالیار آسانی روی داد - و شرح این برسم اجمال آنکه پیشتر ازین گذارش یافته که این قلعه را قباخان و فوج از بهادران نصرت قرین رفته محاصره کرده بودند - لیکن (چون آن قلعه متین در استواری و محکمی کارنامه ایست از فرزانهای زمان پیش - و اثره ست بدیع از کار آگاهان قدیم که گرفتن آن به نیروی بازوی صورت صورت نه بندد - و جز بقوت اقبال روز افزون چنین خدیو صاحب اقبال کار بسته آن نگشاید) باوجود سعی مبارزان جهان گشای کاره از پیش نرفته بود درینولا (که دار الخلافه آگره مستقر رایت فتح آیت گشت) حبیب علی خان و مقصود علی سلطان و جمیع کثیر را بکمک قباخان تعیین نمودند - بهبل خان در آداب قلعه داری دقیقه ناسرعی نمیکداشت جمیع از راه نمایان دولتمندی (که باو نسبت خیر خواهی داشتند) نصائح ارجمند در میان آوردند که هر چند (قلعه محکم و اسباب قلعه داری مهیاست) اما بتائید الهی و اقبال آسمانی چه کار کرده آید خصوصاً وقتی که پناه نمانده باشد - که به پشت گرمی آن کاره توان کرد - و دست و پای توان زد - و چون (سخن بغایت درست بود - و پایه راستی بلند داشت) نصیحت پذیر گشت و در بهمن ماه الهی موافق ربیع الآخر حاجی محمد خان سیستانی بموجب التماس قلعه نشینان رفته خاطر تفرقه یافته او را مستمال ساخته بملازمت حضرت شاهنشاهی آورد - و آن سعادت منش کلید قلعه را باولمای دولت سپردن مفتاح ابواب مقاصد خود دانست - و آن حصن حصین در تصرف مجاهدان اقبال درآمد - آنحضرت او را بتفقدات گرامی امتیاز بخشیده بانعام و خلعت و جایگزیر سرافراز گردانیدند - و الحق بایفای وعده الطاف چندی کار بزرگ را سامان پدید آمد - و بر راستی و درستی آن معدن بزرگی عموم خلایق را عقیده دیگر پیدا شد - و سرگردانان بادیه حیرت را اعتضاده تازه بهم رسید - و بر همگان متیقن شد که هر چه درین درگاه عالم پناه قرار یابد بے شایسته فتور و غایله تغیر سمت ظهور خواهد یافت - و هیچ تنگ حوصله کوتاه اندیشه را راه بدکرداری

(۲) در [اکثر نسخه] فرمان دهان *

نہضت موکب مقدس حضرت شاہنشاہی بدار الخلفۃ

آگرہ و دیگر سوانح اقبال

چون [عرمۃ دلگشی دارالملک دہلی بیامیٰ نزولِ اجلالِ حضرت شاہنشاہی تا مدتِ شش ماہ مامیٰ عدل و رافت بود - و مہماتِ آنحدود بروجہ (کہ ملہم دولت تلقین فرمود) انتظام یافت] رای عالم آرای (کہ پرتوے ست از شعشعۃ فروغِ مہرِ عالم افروز - و نورے ست مقتبس از سرچشمۃ انوارِ الہی) چنان اقتضا نمود کہ رایاتِ عالیٰ بعزیمتِ دارالخلفۃ آگرہ (کہ از رشکِ آب و هوای آن بغداد از دجلہ و مصر از نیل در عرقِ خجلت است) نہضت فرماید و خاطرِ دریا نثار بہ نشستنِ کشتی و سیرِ دریای جون توجہ فرمود - صاحبِ اہتمامِ مہماتِ دریا چندین کشتی و زورق را زیب و رونق دادند - و نشیمنہای چوبین را بقماشہای فاخر بیرون و درون گرفتند - روزِ اشتاد بیست و ششم مہر ماہِ الہی موافقِ روزِ یکشنبہ بیست و ششم ذیحجہ آن شہنشاہِ دریادل و دریایِ بے ساحل بکشتی نشست - و مختصر آبی را قدرِ دریایِ محیط بخشید و دیگرِ امرای عالی قدر و مقربانِ سریرِ والا و سایرِ بزرگانِ دولت (کہ سامانِ سفرِ دریا کردہ بودند) باآئینہ (کہ کارنامۃ احوالِ اجرامِ تواندہوں) بکشتی نشستند - گویا دریا را آئین بستہ بودند - یا لالہ و نسربین از آبِ سربرآوردہ بود - بہزاران عیش و عشرت روی عزیمتِ بدارالخلفۃ آگرہ آوردہ کشتیہا را دریائی ساختند - و دران راہِ دلگشا روی انبساطِ بشکارِ مہی و مرغابی داشتند - و مجلسِ عالی (کہ جدا دریائے ست از جواہرِ معالی^(۲) لبالب) بجنبشِ کشتی بادۃ موجِ خیزِ ہذل و عطا بود تا آنکہ ہفدہمِ اَبان ماہِ الہی موافقِ یکشنبہ ہفدہمِ محرمِ سالِ (۹۶۶) نہصد و شصت و شش مہجۃ رایاتِ صبحِ تابشیرِ شاہنشاہی از مطلعِ آفاقِ شہرِ آگرہ طلوع نمود - و آن مصرِ جامعِ دولت و سعادت را مرکزِ دایرۃِ تخت و مطلعِ نیرِ بخت ساخت - و حضرتِ شاہنشاہی ازکِ شہر را (کہ ببادلِ گذہہ اشتہار داشتہ) بہ نزولِ خاصِ پایۃ آسانی بخشیدند - و بزرگانِ دولت و سایرِ ارکانِ سعادت را جاہجا منازلِ تقسیم یافت - اقبالِ دران ساحتِ راحتِ منزل گرفت - و سعادتِ دران گل زمینِ طرحِ اقامتِ انداخت - دراندکِ فرصتے ببرکاتِ توجہِ عالیٰ این شہرِ دولت اساسِ گلگونۃ رخسارِ ہفت اقلیم شد - شہرے در گرمی و سردی معتدل - آب و ہوایش با طبیعتِ سازگار زمینش باشجار و فواکہ بخراسان و عراق موافق - و دریایِ جون (کہ آبش در سبکی و گوارائی کم نظیر است) از میانۃ شہرِ روان - از دو جانبِ ملازمانِ عقبۃ اقبالِ منازلِ دلگشای و ہساتینِ دلکش

(۲) در [بعضے نسخہ] معنی - و در [بعضے] معانی •

جنت آشیانی التفات فرموده بودند - روزی (که حضرت جهانبانی جنت آشیانی از ماچمیواره بسپزند نزول اجلال میفرمودند) حضرت شاهنشاهی بران فیل والا شکوه تابسپزند سوار بودند و اول فیل مستی (که حضرت شاهنشاهی بران سوار شده اند) دمور نام داشت - که حضرت به بیرام خان بخشیده بودند - چون [بندگان حضرت شاهنشاهی از ساحت دلگشای دهلی بسیر قلعه سلیم گدده (که بر کنار دریای جون واقع شده) میرفتند] آن فیل را در میانه راه در سایه درختی بسته بودند - از بس (که جوهر اصالت داشت) در عین مستی فیلبان دانه پخته او را بدست گرفته بدهن او می نهاد - بندگان حضرت را خوشخوئی آن فیل خوش آمده بار توجه فرمودند و بر ماده فیل (که پهلوی او بسته بودند) سوار شده برگردن او سوار شدند - و اول فیل مستی (که حضرت شاهنشاهی برو سوار شده با فیل مست دیگر جنگ انداخته اند) چپله نام داشته و آن در ایام محاصره قلعه مانکوت بوده - بعد از آنکه جنگ در میان آن دو عفریت پیکر بامتداد کشیده بود بمنصبه شطرنج هر دو را قایم داشته از یکدیگر جدا ساخته اند - و دران هنگام سعادت انتظام عمر گرامی آنحضرت بچهارده سال رسیده بود - و بعد این زبردستی آنحضرت در سواری فیلبان مست بجائے رسید که بر فیل بدمست (که فیلبانان کار کرده در سواری آن پشت دست بر زمین عجز می نهادند) آن مرید مظفر بے تحاشا سوار میشد - و بجنگ فیلبان مست میگذاشت و بے تکلف از صد مرتبه زیاده بر فیلبان مست فیلبان کش مردم ربای (که بکوب شهره و آشوب لشکره بسند باشد) سوار شده جنگ انداخته باشند - این تائید یافتن ازلی را در قرون و دهور بر اورنگ کامرانی کام بخش جهانیان دارد *

و از سوانح دولت افزا (که درین ایام بظهور آمد) آنست که خواجه عبدالله پسر خواجه محمد زکریا پسر خواجه دوست خواند (که جوهر رشد و رشاد از ناصیه او پیدا بود) با سایر خواجهای بزرگ منش (که در قصبه تلوندی جایگیر داشتند) و میرزا حسن ترمذی و قرا بهادر کاشغری بر سر راجه کپور چند (که در قلعه جمو متحصن شده بود) تعیین شدند - و این گروه نیکو خدمت بآئین شایسته رفته از فرط عقیدت و اخلاص اهتمام تمام نمودند - و باعدای دولت قاهره جنگ عظیم کردند - و بپایمردی سعادت سرنوشت و همت خداداد فتح بزرگ روی نمود - و غذائهم فراوان بدست افتاد - و جوهر نیکو خدمتی و حق گذاری را عیار گرفته آمد *

رحمانی آن بود) ریسمان را مضبوط گرفتند - و اعتصام بحبلِ متینِ حفظِ الهی و عروة و تقای عنایتِ ازلی واثق داشته قوی دل و مطمئن خاطر بودند - و در آن جوش و خروش (که زلزله در زمین و غلغله در زمان انداخته بود - و فیل از غایتِ قوت و صلابت پای خود را از آن مغاک می کشید - و کوششهای غریب نموده از هر طرف پهلویزمین میرسانید) از یک طرف غریب عالمیان و از یک جانب کوششهای فیل در بر آمدنِ شخصِ قدسی نژادِ آنحضرت - در چنین وقت (که خاطر روزگار آشفته است) جمعی از فراع حوصلهای درست اخلاص تیزهوش بر جای آمده آنحضرت را از فیل جدا کردند - و دلِ برهم زده عالم آسود - و جان از جا رفته دوران قرار گرفت - نمیدانم که این جمال آرائی در صورتِ قهر بیواسطه ارادتِ این گزیده خود بظهور می آید - تا درازاندیشهای تباہ کار را بدید چنین نگهبانی کوتاه دست سازد - یا آن خدیو ظاهر و باطن پادشاهِ صورت و معنی بتائید غیبی و الهام ربّانی دیده و دانسته چنین جلوه میکند - تا کوری ناتوان بینانِ خلاف آئین و نور افزائی مخلصانِ ارادت گزین از یک کارِ شگرف از ممکن بطون بمامنِ ظهور شتابد و باندک فرصتی (که آنحضرت خود را فراهم آوردند) فیل باهتمام خود از مغاک پا برآورده شروع در بدمستی نمود - و آنحضرت بهمان گشادگی پیشانی و شگفتگی خاطر باز بر همان فیل سوارِ دولت شده محفوفِ حفظ و حمایتِ حضرت عزّت متوجّه مستقرّ سریرِ خلافت شدند بیدام خان خانان از شنیدنِ صورتِ این حال (که جانهای آرمیده عاکفانِ عالمِ قدس را در کشاکشِ بے آرامی اندازد) باستلامِ پایتختِ سریرِ والا رسیده بشکرِ سلامتی ذاتِ اقدس و دفعِ عینِ الکمال نثارهای گرامی بر فرقِ روزگار افشاند - کرّوبیانِ ملائعلی و مجلسیانِ انجمنِ قدس دستِ دعا برداشته خلودِ دولت تازه و ظهورِ تکمیلِ جهانیان بوسیله تربیتِ این بزرگِ آفاق از ایزدِ بسیار بخش مسئلت نمودند *

بر مستبصرانِ آگاه پوشیده نماند اول فیل (که حضرت شاهنشاهی بدولت و اقبال بران سوار شده سربلندی تحتِ سعادت داده اند) دلنکار نام داشته - که بیدام خان خانان آنرا با دیگر فیلان از جمله غنائمِ ماچپیواره بدرگاهِ گیتی پناه حضرتِ جهانبانی جنّت آشیانی ارسال داشته بود و حضرتِ جنّت آشیانی آن فیلِ سعادت مند را در لاهور بحضرتِ شاهنشاهی شفقت فرموده بودند و چون فیل سواری آنحضرت بآن سرحد نبود (که تنها بر فیلان والا شکوه توانند سوار شد) بران فیل (که کمالِ اعتدال داشت) سوار میشدند - و فیل (که در مرتبه اول بے دستیاری فیلبان تنها بران سوار شده اند) فوجِ بدار نام داشت - و آن فیل بود که آنرا نیز حضرتِ جهانبانی

(۲) نسخه [۱ ج ۵] ماچپیواره - و در [بعضی نسخه] ماچپیواره (۳) در [بعضی نسخه] فوج بدار *

فیلانِ مست (که فیلانِ فیلِ دیگر را طاق شده در نظر می درآید) آن شیرِ الهی ازان فیل برجسته بران فیلِ دیگر سوار میشود - و این گروه حق پرست را سرمهٔ روشنی افزای از دید این حالات بدست می افتد - چه رسیدن نزدیک این عفریت پیکر جز بحمايت ایزدی میسر نشود - فکیف سوار شدن بران - و باز آنرا به تند خوئی داشتن - و با فیلِ دیگر که مثل او باشد جنگ انداختن - از ظهور این عجائب اصحاب ظاهر چون اهل معنی در مقام حلقه بگوشی در آمدن گرفتند - بخاطر کسی نرسد که فیل را زین میکنند - وآلات و اسباب چند تعبیه می نمایند تا سواری میشود - ریسمانی در گردن او حلقه طور (که باعث زینت و زینت او باشد) می بندند و نزدیک بگردن نشسته پا را بآن ریسمان اعتماد می بخشند - من چه گویم - سخن همانست که اول گفتم - بیدان حالات از من نمی آید - اگرچه در واقع نوبسی ظاهر بین داند (که از درازی شاه راه مقصود یکسو شده به پهنای میروم) اما کارشناس معنی گزین دیابد که یک قدم از راه بیرون نهاده از کم فرصتی تاخته می شتابم *

از جمله حمایت ایزدی (که ارباب صورت و معنی را از خواب غفلت بیدار ساخته شطرنج را در تعجب و لخته را در حسرت نیابت ایام گذشته آورد - و طبقه را در آفرین گری دانش خود بوده هوش افزای گشت) آنست - که درین هنگام (که در دارالملک دهلی مسرت پدروی خاطر اقدس بوده فیل سواری فرموده بجنگ انداختن آن اشتغال داشتند) روزی بر فیل لکهنه نام (که مظهر قهرمان جلالی بود) در عین بد مستی و بد خوئی و آدم کشی او بدولت و اقبال سوار شده بفیل همتای او جنگ انداختند که کار آگاهانرا حیرت افزد - فیل لکهنه (که آنحضرت برو سوار بودند) غالب آمده حریف را شکست داده مدد هوشانه از پی او میدرد که ناگهان پای او (که ستونی عظیم را ماند) در گوی تنگ و مغاک عمیق فرو رفت و دران عریضه بد مستی (که دخان خشم در دماغ او پیچیده بود) حملهای عظیم و حرکت های عنیف بنیاد کرد - و درین اثنا پهلوانی (که بر کفل فیل سوار بود - چه قاعده است که بردن این کوه پیکران یکی از شیردانِ گاردان سوار می شود - و او را بزبان هندی بهوئی گویند)^(۳) تاب جنبشهای آسمانی او نیاورده بر زمین افتاد - درین وقت (که غریب از کون و مکن برخاسته بود - و دل های ارباب اخلاص بگداز میرفت) ذات مقدس نیز از جای خود جدا شده پای آسمان فرسای حضرت بر ریسمان گردن فیل (که بزبان هندی کلاوه خوانند) محکم شد و آنحضرت بدستی (که کمند همت بر فلک می انداخت) و پنجه (که تائید ید الله در اصابع

(۲) در [بعضی نسخه] لکنه (۳) نسخه [ه] بهوئی - و نسخه [ی] بهوئی *

شناسایی [بخش] کارے نساخته باشم - آن حسن صورت کو - و آن رفتار کجا - و اگر (سرعت و تند روی
 او را بباد نسبت دهم) آن خشمگینی در وقت برهم زدن ثابت قدمان عرصه نبرد چون گفته آید
 و در در بین و دریافت و فراست اگر باسپ مانند گردانم بیان واقع نشده باشد - شرح بدمستی
 و کینه کشی و کارهای شگرف فیل را کتابے علیحدہ باید - کہ مرد دانا بے تکلفات انشا فراهم آرد
 و فصاحت و بلاغت تنها درین کار غریب (کہ از قرار واقع گفته آید) کفایت نمیکند - با خرد
 راست رو عمرے دراز (صحبت با تجربه کاران ادب آموز این بدیع منظر عظیم شکل بلند دریافت
 کوه افکن سوار ربای فوج برهم زن داشته) پذیرای شناخت بدائع این خلقت غریب عبرت افزای
 تحیر بخش شده باشد - و با ایفهمه خود از شنید بدید آمده برآی العین لطف و قهر او را به بیند
 و کارنامه های او را از راه چشم بدل فرستد - شاید کہ اندک از بسیار او را تواند نوشت - کہ حسرتے
 در دل او از کوتاهی بیان نماند - مرا (کہ این شرائط بواقعی دست نداده) بعبارت آرائی سخن را
 چرا دراز کنم - و از مقصود (کہ درین شگرفنامه دارم) چون باز مانم - همان بهتر کہ بهمین قدر
 ازین عجائب مخلوقات اکتفا نموده رونق افزای کار خود باشم *

چون (نظر مقدس حضرت شاهنشاهی برین مهیب پیکر بدیع هیکل افتاد) سزاوار توجه دانسته
 پرده تازه برای خود سرانجام فرمودند - و در معنی ایزد جهان آرا آغاز جمال آرائی این یگانه عتبه
 کبریای خود فرمود - و بنقد از اسباب ترس و بیم ظاهر بینان خلق پرست گردانید - تا باین
 خدیو صورت و معنی گسسته عنان و پریشان اندیشه نبوده پا از انداز خود بیرون نهند - چه ماهران
 این فن و استادان این صنعت اینچنین زبردستی را رام خود نتوانند ساخت - و این پهلوان الهی
 باین دلیری و دلادری زبون خود سازد - همانا کہ ازو ملاحظه باید کرد - و ارباب معنی خداپرست را
 نیز عنفوان دیدہ وری و دریافت عجائب این برگزیده ایزدی شد - چه کارهائی (کہ در
 کالبد گفت در نیاید - و تراوی قیاس برنسنجد) ازین اورنگ آرای سلطنت بظهور آمد
 و سوار بهای فیلان مست آدم گش فیلبان ربای بدخو (کہ آهنین جگران این فن را از تصور آن
 زهره میگدازد) از ذات مقدس بظهور آمدن گرفت - دران هنگام (کہ فیل بدمست بدخو
 فیلبان خود را کشته چندین خون کرده آشوب شهر گشته باشد) این تائید یافتہ الهی در حمایت
 ایزدی در آمده (چنانچه در میان چمن و صحن خانه خرامد) پای عظمت آرای بردندان فیل نهاده
 خندان خندان سوار گشته او را بجنگ فیلان مست عریده جوی می آرد - و در عین جنگ انداختن

(۲) در [بعضی نسخه] حسرت بسیار (۳) نسخه [ی] شکل (۴) نسخه [د] حقیقت (۵) در

[چند نسخه] قیاس ظاهر (۶) در [اکثر نسخه] تراویدن گرفت *

او را فرصت یافته در حمام مذما بدست آورده از وایع اهانت رسانید هو مغلوب غضب گشته ملاحظه حضرت جهانبانی نکرد [امروز (که حال باینجا رسیده باشد - و خدیو زمان در نقاب بے توجهی) چگونه پیش آید - و ستم پیشهای تیره درون چه سعایتها که نمایند - و شدت منعم خان (که برآی العین ملحوظ او میگشت) بودن کابل و دیدن او را بخود قرار نمیداد - و بیوفائی نکوهیده ترین عارها پیش او بود - بخاطرش راه نیافتی که ازین دولت ابدترین رو تافته بنحایت دیگر رود - منعم خان جمعی را بتسلّی او فرستاد - و بعد و پیمان او را آورده مقید ساخت - و بعد از ان باشارت او نشترے چند در چشم او زدند - چون تقدیر نرفته بود روشنائی چشم اخلاص بین او تباہ نشد - و پس از چندگاه (که او را کور دانسته دست ازو باز داشته بودند) بنگش رویه بسرکردگی یکی از بنگشیان راه هندوستان پیش گرفت - تا بهروضعی که باشد خود را بآستانه دولت رساند - و هرامر ناگزیر (که از دشمنان رودهد) بارے در پای قدم صاحب باشد - منعم خان آگاه شده چندے از تیز روان عرمه تفحص را فرستاد - و او را با برادر خرد او جلال الدین مسعود بدست آورده گرفتار بند و زندان ساخت - و در فکر و اندیشه این بود که چگونه دفع کند - آخر شب جمعی را بر سر آنها فرستاد و خون آن دولتخواه را برای غرض شوم خود ریخت - و بیرام خان نیز فرمانے درست کرده بکشتن او فرستاده بود - حضرت شاهنشاهی (که برای عیار ارباب ثروت و چندین مصلحت دیگر در نقاب بے توجهی بودند) از استماع این قضیه خروش باطنی فرموده مکافات آنرا چون سایر امور بایزد هستی بخش جهان آرا تفویض فرموده بحوصله که داشتند بر زبان نیارزدند - الله تعالی این مظهر بردباری را برای نظام صورت و معنی دیرداراد *

توجه حضرت شاهنشاهی بغیل و جنگ انداختن فیلان مست^(۳)

خاطر دوربین پرده گزین حضرت شاهنشاهی (که پیوسته در لباس بے توجهی بوده مهمات مالی و ملکی بعاشقان آن وا گذاشته هر روز پرده تازه بر روی احوال دولت ابدترین خود انداخته و دنیا دوستان خود آرای را باین طرز بدیع عیار گرفته) دران هنگام (که در کابل نقاب آرائی میفرمودند) بسواری شتر و جنگ آن متوجه بودندے - که دران حدود جاندارے کلانتر ازو نبود - و گاهی برای تشجید خاطر جهان آرای بسواری اسپ و شکار سگ اشتغال داشتندے - درینولا (که ممالک هندوستان بقدم میمنت بخش آنحضرت رونق گرفت) بغیل بیشتر توجه فرمودند - که در صورت و سیرت از جانوران بدیع است - اگر [از روی کلانی بکوه تشبیه کرده گروهی را (که ندیده باشند)

(۲) نسخه [۱] در قدم صاحب (۳) در [بعضی نسخه] بجنگ انداختن *

آکنده نفاق بود - و سرشت او به خبیث و خبائث آماده - چه در زمان حضرت جهانبانی
جنت آشیانی و چه در هنگام طلوع نیر جهان آرای حضرت شاهنشاهی حرکات نا پسندیده ازو
بظهور آمد - حضرت جنت آشیانی او را مصاحب مذاق میفرمودند - چنانچه سابقاً
گزارش یافته - و درینو شطری از اوقات پریشان خود را در صحبت شاه ابوالعالی گذرانده
در تبه رانی می بود - و لختی از اوقات بحدود شرقیه بسر برده از مصاحبان مجلس خبائث
علی قلی خان گشت - و پسر خود را مهر دار او ساخت - و چون (پیمانۀ عمر او به پُردن نزدیک
رسیده بود) باندیشه تبه از آنجا بدهلی آمد - درین اثنا بیروم خان او را مقید ساخته مصحوب
معتقدان روانۀ سفر حجاز ساخت - و از قدمگاه برآمده متوجّه پیش بود که کار او ساخته شد
و قدمش بعدم فرورفت - و باعث برین امر ناصر الملک بود - باهتمام تمام بیروم خان را بران داشت
که دو قطعه قرطاس بر یک اسم قتل و بر دیگری نقش نجات نوشته انداخته شود - قاهر نقشه
(که از پرده غیب بظهور آید - و برود افتد) آنرا فرموده الهی دانسته کار بندیم - و همچنانکه
اندیشیده بود تقدیر موافق تدبیر آمد - و در ساعت کمان فرستاده او را بسزا رسانیدند *

و از وقایع ناشایسته (که درین سال بظهور آمد) کشته شدن خواجه جلال الدین محمود بجزق است
و مجملۀ ازین سرگذشت آنست که او پادشاه قلی بود - و تواضع بے تقریب بمردم نمیکرد
و بزرگان دنیا نظر بر راج کار خرد داشته همه را چاپلوس درگاه خود میخواستند - بنابران اکثر
برکشیدهای این دولت علیا او را دوست نمیداشتند - و با این حالت عیب هزل و مزاح
(که بدترین عیب بزرگان تواند بود) داشت - و با سوان زمانه مطایبه میکرد - و بحرفهای
دور از کار در لباس طرفگی و ظرافت (که نادانان آنرا خوش طبعی نام نهاده اند) بسر می برد
و هیچ کس نبود که خلش از خارستان ظرافت او در پهلونداشت - درین هنگام (که غزنین باستصواب
محمد قلی خان بر لاس بلو مقوض شد) ارباب غرض فرصت دانسته هم خاطر منعم خان را شوراندند
و اندیشه انتقام دیرینه او را تازه ساختند - و هم در هندوستان بامعرب مزید برهمزدگی خاطر
بیروم خان شده او را در کشتن بجد ساختند - آن دور بینی و نیک ذاتی کجاست که صلاح دولت
صاحب را منظور داشته بندهای کار آمدنی را بجهت اغراض نفسانۀ خود هدف تیر انتقام نسانند
و سود و زیان خود را از ملاحظه انداخته در برآمد کار ارباب استعداد شوند - خواجه چون (نعم
عزیمت هندوستان نمودن منعم خان و در مقام کینه کشی در آمدن او شنود) در اندیشه دراز فرورفت
نه روی آمدن هندوستان که خدیو زمان در نقاب بے پروائی - و بیروم خان در نهایت استیلا - هرگاه
[در زمان حضرت جهانبانی جنت آشیانی بجهت حرفه نامایم (که ازو رسانده بودند)

لشکر بسیار بر سر او آورد - و سلطان حسین خان بهمین مردم خود بمداغه آنها برآمد - و چون (از منسوبان این دولت جاوید اقبال بود) با وجود کثرت مخالف فیروزمندی یافت - و جمعی کثیر به بدترین مردن^(۲)ها (که در حرام نمکی جان دادن است) بخاک نیستی برابر شدند - و شاه بداغ بلانی^(۳) (که از خویشان نزدیک علی قلی خان - و از شجاعان نامی زمانه بود) بهاریه عدم شتافت علی قلی خان بمقتضای شرارت ذاتی و بدنهادی خود میخواست (که آمده بسطان حسین خان رو برو شود - و یکبارگی از پرده آرم برآمده روسیاه ازل و ابد گردد) جمعی از خرد پوزان دور بین او را از اندیشه نادرست باز داشته در تدارک و تلافی حرکات ناشایسته^(۴) او اهتمام نمودند و او نیز نصیحت پذیر گشته در چاره کار خود کوشش نمود - لیکن (چون دولتمندی ذاتی نداشت) آن ساربان پسر را از خود جدا نمیکرد - و از سایر امور بیدولتی دست باز نمیداشت - بباطن در اندیشه تبه - و بظاهر شروع در ملاصمت نمود - و ناصرالملک پیوسته نکوهش احوال خسران مآل او کرده - و در فرستادن لشکر بر سر او و تنبیه کردن او اهتمام نمود - و بیرام خان خاطر علی قلی خان نگاهداشته از بزرگ منشی خود کارهای ناهنجار او را فاکرده می انگاشت - دوستان درخانه او را نصیحتهای گرانمایه کردند - و آن نکوهیده اعمال (چون از کردار خود باز نتوانست آمد) خود را بحیل و مکر زد - و برج علی نام نوکر از معتمدان خود را بدرخانه فرستاد که شاید کاره تواند ساخت - و شورش درخانه را علاج تواند انگیخت - دران ایام ناصرالملک صاحب اختیار کل بود - و مهمات مالی و ملکی برای زرین او مقوض بود - و از صمیم قلب لوازم دولخواهی بجای آورده ملاحظه خاطر بیرام خان نکرده - روزی برج علی (که از مدهوشان مجلس علی قلی خان بود) پیش ناصرالملک رفته سخنانی (که از اندازه بیرون باشد) در میان آورد - چنانچه دل حق شناس ناصرالملک بغضب در آمد - بفرمود که برج علی را خوابانده چوب زدند - و از برج قلعه^(۵) دهلی او را بزیر انداخته در خندق نیستی فرستادند - میگفت که این مردک اکنون مظهر اسم خویش گشت - و بیرام خان ازین معنی بغایت آزرده شد - و کینه در دل داشته انتقام او را بوقت دیگر انداخت *

و از سوانح دولت افزای (که در دارالملک دهلی درین ایام روی نمود) بیاسا رسیدن مصاحب بیگ پسر خواجه کلان بیگ است - که بسعی اخلاص سرشت ناصرالملک بوقوع آمد و جهانیان از شرارت او آسوده شدند - و حقیقت این حال برسم اجمال آنست که پیوسته دل باطل او

(۲) نسخه [ی] مردنیا (۳) نسخه [ج د] بدای - نسخه [ی] براقی (۴) در [بعضی نسخه]

شجاعان (۵) نسخه [ی] ناپسندیده او (۶) در [چند نسخه] قلعه فیروز آباد دهلی *

پیشِ خانِ زمان رسانید - و بازارِ حسنِ فروشی گرم ساخت - و این کافرِ نعمت را (که بدمستی دلاوری و دنیاداری ضمیمهٔ بدنهادی او شده بود) از شورشِ طبیعت کارِ برسوائی کشید و چنانچه (خبائثِ ماوراءِ النهر از تیرگیِ دلِ عظمت و شکوهٔ دولت را منظور نداشته بر ناپاکِ رگان آلوده دامن اسمِ بزرگی رانده پادشاهم پادشاهم میگویند) آن بیدولت نیز گفتی - و کورنش و تسلیمِ بجای آوردی - و از غزنیِ مستیهای گوناگون (که اندک گفته آید) راهِ سعادت گذاشته براههٔ ادبار رفتی - و بلایِ عظیمِ تر فراهم آمدنِ خوش آمد گویان نزد او بود - که نظرِ کجِ شان جز بر منفعتِ خود نیفتاده - و پیوسته بدین جهت جمیع بدیهای او را ترجیه نیک کرده در افزایشِ کارِ خود میبردند - و هرگاه (بدذاتِ در پایه بلند باشد - و بدمستی چنین روی دهد و اربابِ صحبت از گروهِ خوش آمد گوی خانمِ برانداز باشند) ظاهر است که دین و دنیای آن شخص خراب گردد - و حال و مآل او بخسoran انجامد - چنانکه مصداقِ این مقال احوالِ وخامتِ مآلِ علی قلی خان است - و چون (بے آزر می و بے حیائی این بخت برگشتها بمسامعِ اقبال رسید) پرلیغِ موعظت و منشورِ حکمت فرستاده بنصائِرِ والا لوازمِ بزرگی بجای آوردند - و حکمِ عالی شد که درگاهِ ما دریای عفو و احسان است - آدمی زاد از فرمان برداری آز و صحبتِ بدذاتانِ خوش آمد گوی مغلوبِ سلطانِ شهوت و غضب بوده موردِ انواعِ ذمائم میشود - اکنون از مردمی و حقیقت و نمک شناسی و عقیدت و اخلاص حرفی گفته نمیشود - سر رشته حساب را (که سرمایهٔ نجاتِ عموم مردم است) بدست داشته از کرده پشیمان شده به نیکو خدمتی تدارکِ کردارِ ناشایسته خود نمای - و آن ساربانِ پھر را بدرگاهِ فرست - تا کرده ترا ناکرده انگاشته بعواطفِ شاهنشاهی سربلند گردانیم - و اگر از بیخوردی و بیشرمی پذیرای احکامِ پادشاهی نشوی سزای تو در کنارِ تو نهاده آید - که باعثِ عبرتِ سایرِ کونه اندیشانِ زر مست گردد - درین اثنا (که بدمستی و بدگوهری علی قلی خان بیشتر از پیشتر بظهور آمدن گرفت) رای جهان آرای اقتضا کرد که جمعی از بهادرانِ نصرتِ قرین را در نزدیکِ او جایگیر کرده شود - تا از انفراد و استقلالِ هرآمده پردهٔ ناموسِ او دریده نگردد - از انجبت قصبهٔ سندبله را بسطانِ حسین خان جلایر جایگیر فرمودند - آن بدگوهر این قصبه را از پیشِ خود با اسمعیل خان پسرِ ابراهیم خان اوزبک (که با او قرابتِ نزدیک داشت) داده بود هرگاه (سرجماعه به بدعملی و حرام نمکی موعوف باشد) پیروانِ او ناگزیر از سعادتِ بے بهره میگردند - و لهذا اسمعیل خان برگشته مذکور را نداده بمنازعت برخاست - سلطانِ حسین خان مذکور به پشتِ گرمیِ چنین خدیوِ اقبال ازو بزور گرفت - و او پناه به علی قلی خان برده

(۲) نسخه [ب] نفس (۳) نسخه [ی] حقیقت نمک شناسی (۴) نسخه [د] زر مستان کونه اندیش *

نهضت موکب گیتی گشای شاهنشاهی بدارالملک دهلی

ووصول بآن شهر کرامت پیوند

چون (خاطر جهانگشای از مهمات این حدود فراغ یافت) موکب عالی از راه سامانه متوجه صوب دهلی شد - و منزل بمنزل داد دهان و عشرت کنان راه سپردند - و بتاریخ پنجم اردی بهشت ماه الهی موافق جمعه بیست و پنجم جمادی الاخری لوای گیتی آرای سایه وصول و پرتو نزول بر ساحت دارالملک دهلی انداخت - بزرگان شهر بآداب استقبال مبادرت نموده غبار موکب جهان نورد را پدیده آبروی سعادت خود ساختند - انوار نصفت و عدالت و لمعات رافت و عاطفت شاهنشاهی بر ساحت احوال خواص و عوام تافت - و بدست یاری مبدبر اقبال کار سپاهی و رعیت بتازگی انتظام گرفت - و درانوا خان خانان با جمیع امرا و ارکان دولت در هفته دوروز در دیوانخانه شاهنشاهی دیوان بزرگ میداشت - و مهمات و معاملات مالی و ملکی (که دران بارگاه دولت قرار می یافت) بعرض اقدس شاهنشاهی میرسید - و بدانچه فرمان گیتی مطاع میشد بطغرای نفاذ می پیوست *

و از بدائع وقائع (که سپهر خیال باز از پرده بوالعجبی برآورد) داستان عشق و عاشقی علی قلی خان زمان بساربان پسر بود - و بوسیله آن جوهر بدگوهری او روشن گشته نفرین جهانیان را مورد آمد - و تفصیلش بطرز اجمال آنست که در عهد دولت حضرت جهانبانی جدت آشیانی شاهم بیگ نام پسر ساربان (که بحسن صوری و جمال ظاهری انگشت نما بود) در سلک قورچیان خاص انتظام داشت - و خان زمان بآن ساربان پسر بمقتضای خبائت ذاتی و خیانت فطری نظر شهوانی بردوخته و این طغیان طبیعت شهوانی و غلیان نفس بهیمی را عشق نام کده روزگار بسر می برد - بعد از واقعه ناگزیر حضرت جهانبانی شاهم بیگ باتفاق خوشحال بیگ (که او نیز داخل قورچیان بود) در جالندهر بآستان بوس حضرت شاهنشاهی سرافراز گشته در جمع قورچیان می بود - درین حال خان زمان از بیدولتی و تبه رانی کسان فرستاده اغوای او نمود آن بے جوهر معنی (که مغرور حسن بے مدار صورت بود) این را نقش مراد و منصوبه بخت دانسته گریخت - چه درین درگاه (که بازار حسن معنوی گرم است - و به برکت حسن معنوی لطف صورت را جای میدهند) امثال این مردم بیمعنی ظاهر آرا را که می پرسد - و کجا بنظر التفات شاهنشاهی میرسند - و بالجمله آن بیدولت بخيال فاسد از دولتخانه اقبال گریخته خود را

(۲) نسخه [د] سپهر خیال از پرده (۳) نسخه [د] نمیدهند *

پس از فراغ نشاط نوروزی و انبساط فتح و فیروززی اشجار سعادت اثمار حدائق الهی یعنی ریات
نصرت آیات شاهنشاهی بعزم سایه گستری دارالملک دهلی از قصبه جالندهر در جلوه اقبال آمده
شکرکنان و نخچیر افکنان نهضت فرمود *

چون [از دریای ستلج (که قصبه لودهیانه بر ساحل آن واقع شده) عبور مرکب عالی
اتفاق افتاد] مسرعان کار آگاه خبر آوردند که حاجی خان (که اندک از احوال او سابقاً گذارش یافت)
بافواج قاهره (که بدفع او نامزد شده اند) دم مساوات و مساهمت میزند - بنابراین توجه
جهانگشای بران قرار یافت که مرکب اقبال تا حصار رفته نظام کار نبرد رفتهای مذکور نماید
و اگر جمعی دیگر را برای استظهار آن جماعت باید فرستاد فرستاده خاطر عالم آرای را از انحدود بالکل
جمع نموده آید - بنا برین اندیشه صواب انقما جمیع اردوی معلی بسرکردگی ناصرالملک حصار رویه
روانه شد - و حضرت شاهنشاهی بجهت احیای آداب مستحسنه و ارتقای مدارج سعادت جریده
بسهند متوجه شدند - که زیارت حضرت جهانبانی جنت آشیانی (انارالله برهانه) فرموده بر مرکب
دولت سایه گستر شوند - چه در هنگام شکست امرا و استیلای هیمو خنجر بیگ و جمعی از ملازمان
درگاه نعلش مقدس آنحضرت را برداشته بسهند آورده بودند - و تاحال آن هندو قدسی را
محفوظ استار خفا ساخته در انجا بودیعت گذاشته بودند - و در اندک زمانی بعد از احراز این
امنیت بحصار رفته روشنی افزای اردوی معلی گشتند - و بیرام خان خانان نیز بموجب
التماس درین عزیمت همراه بود - و درینفلا (که ریات اقبال در حصار بود) میان ناصرالملک
و شیخ گدائی نزاع و نقار^(۴) بهم رسید - و چون بیرام خان رعایت احوال شیخ بسیار مینمود
جانب او گرفت - ناصرالملک روزی چند خاطر غبار آلود ساخته بدرخانه نیامد - و در اندک
زمانی جمعی از نیک ذاتان در میان آمده صلح دادند - و چون (طنطنه عساکر نصرت بحاجی خان
و آنمردم رسید) بجهت جنگ از هم متفرق گشته هر کدام بجائے رفت - و حاجی خان بگجرات شتافت
و از لشکر منصور محمد قاسم خان نیشاپوری باجمیر رفته متکفل انتظام آنحدود شد - و سید محمود باره
و شاه قلی خان محرم و جمعی را به تسخیر جیتار^(۵) فرستادند - بهادران نصرت قرین بزرگشمشیر
و نیروی شجاعت جمعی کثیر از راجپوتان گردن کش را به تیه عدم راهبری نموده آن قلعه را
متصرف شدند - و عرصه آنحدود از خمس و خاشاک ارباب بگی و تهر^(۶) پاک شد *

(۲) نسخه [ز] لودیانه (۳) نسخه [و] مستحبه (۴) در [بعضی نسخه] نقاضی (۵) نسخه [ز]

اختصاص داشتند - پشه بیگم دختر علی شکر بیگ جد سیوم بیرام خان (که در عقد سلطان محمود میرزا بود) دختر او را (که از میرزا شده بود) بخواجه زاده عقد بستند - حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی بملاحظه نسبتهای مذکور میرزا نورالدین محمد را (که آثار اخلاص و حسن عقیدت از پیشانی او دریافته بودند) مکرمت فرموده گلبگ بیگم را (که صبیغه قدسیه آنحضرت اند) انتساب فرمودند - و سلیمه سلطان بیگم (که به نیک سیرتی و پاکدامنی و فطرت عالی امتیاز دارند) از آن قدسیه بظهور آمده - و حضرت جهانبانی جنت آشیانی باین مناسبت آن نسبت خیال فرموده بودند - سبحان الله چه عالم تقلید است - ازینکه سلطان محمود را در باب خواجه زاده چغانیان سهو رفته باشد (که با غیر کفو نسبت کرده باشند) برای چه حضرت فردوس مکانی پیروی آن نموده نسبت بمیرزا نورالدین محمد کنند - و بچه سبب اکنون به تبعیت گذشتها این نسبت صورت بندد *

آغاز سال سیوم الهی از تاریخ جلوس حضرت شاهنشاهی

یعنی سال خورداد از دور اول

المنه لله که هیکل سال دوم از تاریخ الهی مرمع بجواهر خرمی و خوشدلی آویزه گوش روزگار و آرایش گردن ماه و سال گردید - و کوکبه بهار سال سیوم الهی بسواطع دولت و اقبال بلندی گرفت و بعد از چهار ساعت و بیست و هشت دقیقه از روز جمعه بیستم جمادی الاولی سال (۹۹۵) نهصد و شصت و پنج اورنگ نشین فلک چهارم ظلمت زدای هفت طارم بدرج حمل تحویل نمود عالم صورت را چون جهان معنی طراوتی تازه داد - و زمین پرموده را چون آسمان سال خورده نظارتی باندازه بخشید - دل بستگان عشرت بظهور شعله سعادت این سال آئین نشاط از سر گرفتند و آرزو مندانشوق از نسیم نوروزی روح تازه در قالب امانی و آمال دردمیدند * شعر *

دماغ عالم از بوی بهاری * هوا را ساخته عود قماري
زمشک افشانی باد طرب ناک * عبیر آمیز گشته نافه خاک
زمین را مشک پیمودن بخروار * هوا را غالیه سودن صدف وار
نیارده ز نرمی تاب مهتاب * ز لاله خون چکیده وز سمن آب
بنفشه بهر چشم بد بتعجیل * کشیده در بناگوش چمن نیل

(۲) نسخه [ح] بخشی بیگم - و نسخه [ی] ویشه بیگم (۳) نسخه [ی] شکر علی بیگ

(۴) در [بعضی نسخه] گوش روز و روزگار (۵) در [چند نسخه] سوخته *

آنست که خود آیندها (اگرچه از روی اضطرار آمده باشند) از صدماتِ قهر محفوظ میباشند و فطرتِ بلند (که بهزاران مروت و فتوت سرشته است) تجویزِ آزارِ این طبقه نمی‌فرماید [ظهورِ این قضیه ملایم طبعِ اشرفِ اقدس نیامد - اما چون (نقاب از جمالِ جهان آرا برنداشته بودند) بظاهر چندان توجه نفرمودند - و چون (خاطرِ جهانگشای از مهماتِ پنجاب فارغ شد) چهار ماه و چهارده روز (که دارالسلطنه لاهور از فرِ نزولِ سپاهِ منصور غیرت‌انزای سپهرِ والا بود) شرافتِ اوقاتِ بفرارِ بالی و نشاطِ رانیِ مصروف بوده (بظاهر در لباسِ بی‌پروائی بکارِ اشتغال داشته - و در معنی در غایتِ پروا بوده) عیارِ اربابِ اخلاص گرفته می‌شد - چون (کار پردازانِ کارگاهِ خلافت از انتظامِ مهماتِ فارغ شدند) حکومتِ لاهور بحسین خان خواهرزاده مهدی قاسم خان تفویض نموده در ساعتِ میمنتِ بخشِ بیست و پنجمِ آذر ماهِ الهی موافق سه شنبه پانزدهم شهرِ صفر (۹۹۵) نهصد و شصت و پنج نهضتِ اعلامِ نصرتِ اعتصامِ بجانبِ دارالملکِ دهلی اتفاق افتاد •

و از جمله سوانحی [که در عرصه قصبه جالندهر (که مخیمِ سراداتِ عالی بود) بوقوع پیوست] قضیه انعقادِ خان خانان بیرام خان بود بعصمت‌تباب سلیمه سلطان بیگم - و تفصیلِ این سانحه آنکه حضرتِ جهانبانی جنتِ آشیانی در عهدِ جهان آرائی خود آن عفتِ نقاب را (که خواهرزاده آنحضرت و مبینة میرزا نورالدین محمد بود) نامزدِ بیرام خان کرده بودند که بعد از فتحِ هندوستان آن در دانه یکتای فطرت را (که باصالتِ نسب و جلالتِ حسب از مخدراتِ سرادقِ عصمت و مکنوناتِ معادنِ عفتِ ممتاز بود) به بیرام خان بسپارند - و مرهونِ وقت مانده بود - درین هنگام (که عرصه جالندهر از ورودِ موکبِ عالیِ مهبطِ انوار شد) خان خانان خاطر بر سرانجامِ این داعیه گماشته از بندگانِ حضرتِ شاهنشاهی استدعا و استمراجِ این شغل نمود - حضرتِ شاهنشاهی (چون در لباسِ بی‌پروائی درآمده راهِ مدارا میسپردند) بامضای آن التماسِ اشارت فرمودند - و بآن خدیرِ معلی ازدواجِ روی داد - تمامِ مستوراتِ سرادقِ سلطنتِ خصوصاً ماهم^(۳) انگه درین انعقادِ سعیِ صوفورِ بظهورِ رسانید - چنانچه عقد و زفاف در یک هفته صورت گرفت - میرزا نورالدین محمد پسرِ میرزا علاء الدین محمد است - و او پسرِ خواجه حسن^(۴) که بخواجه زاده چغانیان شهرت دارد - و خواجه زاده نبیرة خواجه حسن عطاراند و ایشان بیواسطه پسرِ خواجه علاء الدین اند که خلیفه اولی خواجه نقشبند اند - و پوشیده نماند که خواجه زاده چغانیان به نسبتِ دامادی سلطان محمود میرزا بن سلطان ابوسعید میرزا

(۲) نسخه [د] چهار روز (۳) در [اکثر نسخه] بیکه ماهم انگه - و در [بعضی نسخه] بیگم ماهم انگه

(۴) نسخه [ج ه ی] حسین •

و آنکه در عتفوانِ شَبَاب که موسمِ طُغیانِ طبیعت و مبدای غلیانِ قوای غضبی است - آرے بزرگے را (که جهان آفرین در کذبِ حمایتِ خود به پرورد) اینها ازو چه بدیع^(۲) باشد *

و درین هنگام (که عرصة لاهور بفروغِ قدومِ عدالت آرای حضرت شاهنشاهی رونق داشت) سلطان آدم گهر بزمین بوس رسیده بنوازش پادشاهی اختصاص یافت - و چون (در عتفوانِ در آمدنِ رایاتِ حضرت جهانبانی جنت آشیانی بفتحِ هندوستان شرفِ ملازمت در نیافته بود) توهمِ بخاطر داشت - لیکن چون خدمتِ شایسته کرده بود [که مثلِ میرزا کامرانے را (که سرمایه چندین شورش و آشوب بود) گرفته سپرده] چشمِ مرحمت فراران داشت - و پیوسته عرائضِ او بدرگاهِ معلی می آمد - درینولا (که عالم بفراورنگِ حضرت شاهنشاهی فروغِ آسمانی یافت و اقبالِ بکارِ خود در آمد - که هر جا سرے و سردارے باشد موی کشان بسجودِ آستانِ عالی آورده سر بلندِ سعادتِ جاودانی سازد) آن دولت مند را نیز داعیة آستان بوس گریبان گیر شد - و از وحشی طبعی خود التماس نمود که چون بملازمت سرافراز شوم همراهِ موکبِ والا بهندوستان ندرند - و بمآثرِ الطافِ خلایق نواز از جا و مقامِ خود جلای وطن نشوم - و یکم از معتمدانِ پایة سریرِ والا مرا گرفته بدرگاهِ معلی برد - عواطفِ شاهنشاهی پاداشِ خدمتِ شایسته فرموده جمیعِ ملتسماتِ او را بذروه قبول ارتفاع داد - و تیمور خان جلایر باین خدمت اختصاص یافت - تا او را مقرونِ استمالت آورده بسجده درگاهِ گیتی پناه سر بلند ساخت - و زیاده از آنچه (در حوصله خواهشِ او بود) بمراحم شاهنشاهی ممتاز شد *

و از سوانحه (که در ایامِ توقّفِ عالی در لاهور عبرت بخشِ اربابِ تمرد شد) بیاسار سیدینِ نختمل زمیندارِ مؤ است - و مجملے ازین قضیة آنکه این زمیندار از شوربختی^(۳) که داشت سلطان سکندر همراه شده موجبِ ضلالتِ او گشت - و از انجا (که رسمِ بیشترے از زمیندارانِ هندوستان آنست که راهِ یکجهتی گذاشته همه طرف را نگاهبانی میکنند - و هر که غالب و شور افزا باشد باو همراهی می نمایند) در هنگامِ شورشِ روزگار (که قضیة ناگزیرِ حضرت جهانبانی جنت آشیانی زبان زدِ اقطار و اکنافِ هندوستان گشت - و سکندر سور سر بفساد برداشت) آن گمراه همراه گشته در پیِ آرایشِ هنگامه او شد - و درین هنگام (که رایاتِ نصرت محاصره مانکوت نمود - و کاروبار بر متحصنانِ قلعه باضطرا کشید) بوسیله حیل های زمیندارانه آمده ضمیمه لشکر گشت - بیرام خان (چون بر حقیقتِ افسادِ او آگاهی داشت) او را بسیاست رساند - و بجای او برادرِ او بختمل را (که بهوشیاری و دولتخواهی در پیش بود) مقرر ساخت - از انجا [که آئینِ همتِ والای شاهنشاهی

(۲) نسخه [۵] بعید (۳) در [بعضی نسخه] که در مر داشت *

پیشتر از رسیدن اردوی ظفرقرین جریده بلاهور نزول اقبال فرموده سلطنت آرای گشتند - و پیوسته بانبساط شکار اشتغال میفرمودند - و بعد از چند روز اردوی معلی بتمام و کمال رسید - خان خانان از فنون فرمان برداری سلطان واهمه (باز بر سر حکایت رفته و به نسبت شمس الدین محمد خان آنکه گلمنه شده) اظهار نمود که همچنان (که چهره اخلاص و عبودیت من درین دودمان عالی از غبار ربو و ریا مصفاست) نظر مرحمت و التفات آنحضرت را نسبت بخود بر وجه اکل و اتم دانسته گمان فتور در ارکان آن نمی برم - اما چون (که گاه حضرت را بے التفات می یابم) از نتیجه غیبت و سعی سعایت شما میدانم - از من چه واقع شد که کمر بعداوت من بسته اید - و تشنه خون من شده مزاج اقدس را بر سر انحراف می آرید - و کار بجائی می رسانید که قصد جان من میکنند شمس الدین محمد خان ازین صدمات مضطرب شده جمیع را بخود متفق ساخته با خویش و پیوند خود پیش خان خانان رفت - و عهد و موثیق در میان آورده سوگندهای غلاظ و شداد یاد کرد که هرگز زبان بغیبت شما نگشاده ام - و نخواهم گشود - تا آنکه خان خانان را دل بجای آمده شورش او قدرے فرو نشست *

و از سوانح این ایام آنکه بهادر خان را به ملتان رخصت فرمودند که جایگیر خود را (که نویافته بود - چنانچه سابقاً ایمان بدان رفته) سرانجام دهد - و هم بلوچان آنحدود را (که سر تمر بزداشته بودند) تنبیه نماید - بهادر خان دران ولایت دلگشا رسیده لوازم مردانگی بجای آورد جمعی انبوه از سوار و پیاده در برابر او آمده زیاده از اندازۀ تاب و توان خود کوشش مینمودند و تا مدت یک ماه آداب پیکار از جانبین بتقدیم میرسید - و چون (سایه اقبال این خدیو جهان پرتو توجه بر حصول امنیّت او انداخته بود) بیامین توفیقات ایزدی فیروزمند گشت *

و چون ایزد جهان آرا در مقام اظهار سطوت شاهنشاهی بود (که از نقاب استغنا برآمده خود ناظم پراگندگیهای عالم شوند) بیزام خان (که پیوسته لاف عقیدت زدے) پرده از روی کار او برداشتن گرفت - و او را سالک بیراهه ساخت - و آنکه بیراهه رفتن او اکثرے از مردم هوشمند دریافتند آن بود که فیلان پادشاهی را خواهی نخواهی بامرای اعتبار کرده خود تقسیم نمود - تا آنکه خیل از فیلان خاصه پادشاهی را (که پرده عظمت و جلال جهان آرای آنحضرت بودند) گرفته به بهانه آنکه بمردم میسپارد از آنحضرت جدا ساخت - آن خدیو جهان نمیخواست که این تحکم را قبول نماید - لیکن چون (کارها بوقت خود باز بسته است - و هنوز آنزمان نرسیده بود) اغماص نظر فرموده رضا بقضا داد - سبحان الله این چه وسعت حوصله - و این چه اندازۀ مداراست

و آن جهان پهلوان الهی بمقتضای قوت و عظمت فطری پیوسته بر سواری گشته (درین تنهاری بران رخس سعاد پیدوند سواری بودند - از کثرت صوری یکسو شده در نور حضور ایزدی روشنی افزای بوده گرم رفتار شدند - چون پاره راه طی شد ناگهانی بحال آن رخس اقبال متوجه ناشده بکار فرود آمدند و بوضع خاص با خدای خود همراه گشتند - آن تکرار آتش خوی باد پیمای برسم عادت خود تندپا کرده گرم دویدن شد - تا آنکه از نظر دور بین آنحضرت پنهان گشت - چون باز خاطر مقدس میل سواری فرمود نه در ملازمت کسی - و نه در خدمت اسپه - لخته در اندیشه این کار شدند ناگاه دیدند که همان اسپ از دور دریده می آید - تا آنکه دویده دویده بآرامش سنجیده در ملازمت آنحضرت رسیده ایستاد - و آنحضرت در شگفت غریب مانده بران وحشی نژاد سواری دولت شدند اسپه (که عادت او باشد که به آسانی سواری ندهد - و در او شدن آن باشد که بدسواری بدست افتد و آنگاه^(۳) در چنین صحنه رها شده باشد - و از نظر غایب گردد - و بمحض توجه شاهنشاهی خود آمده بآرامش تمام سواری دهد که هرگز به آسانی میسر نمی شد) از عجائب تصرفات این سریر آرای دولت تواند بود *

آری کسی را (که ایزد بیچون در نوازش باشد - و متمکّل این کارها شود) در وسعت آباد خاطر او از تنهایی چه اندیشه باشد - و اگر ذات مقدس او چنین نتایج بخشد چه دور - اگرچه بظاهر چنان می نماید (که دادار خرد آفرین جمال عالم آرای آن پادشاه صورت و معنی را بر خودش روشن میسازد) لیکن از روی معنی برای رهنمونی ظاهر پرستان مختصر بین چراغ چند در شاه راه هدایت می نهد - تا چنانکه (او را خداوند صورت و پادشاه ظاهر میدانند) بهتر و بیشتر از آن فرمان فرمای معنی دانسته رضامندی او را رضاجویی حق پنداشته بگلشن سرای سعادت جارید رسند - خوشا بزرگ که حالش چنین باشد - و زهی دولت مند که او را چنین آگاه سازند - و چه کور باطنی حق ناشناس که با چندین انوار حقانیت در حجاب بیگانگی مانده در خلای نادانی فرورود - و چه باطل بیدولت که با وجود یافت این پایه ارجمند براه نفای و خلاف رفته با خدای جهان آفرین ستیزه نماید - سخن کوتاه که این گفتار شگرف را نهایت نیست - و گیتی خدیو ظهور این عارف غیبی را الهام ربّانی دانسته فسح عزیمت تنهاری فرموده باز بدل گرمی و نوازش نوکیان اخلاص پیوند (که در اردوی معلی بودند) توجه فرموده سایه التفات بران حدود انداختند - و جهانیان را فروغ و فراغ حاصل آمد - و مرکب معلی بتاریخ بیست و پنجم مرداد ماه الهی موافق یازدهم شهر شوال

(۲) نسخه [ج] دیده می آید (۳) در [اکثر نسخه] و آنگاه چنین صحنه شده باشد (۴) نسخه

[۵] گردیده - و در [بعضی نسخه] گردد (بمحض توجه *

نهضت فرمود - تا ممالک پنجاب را سرانجام شایسته فرموده بدارالخلافت آگره نزل اجل فرمایند - در اثنای راه از نا فهمیدگی و بقدر نعمت نارسیدگی خاطر پیرام خان برهم خورد و شرح این ماجرا آنست که در اواخر ایام محاصره قلعه مانکوت فی الجمله عارضه در طبیعت خان خانان راه یافته بود - و در می چند پیدا شده که سواری اسپ نتوانسته کرد - و در آن ایام حضرت شاهنشاهی (بجهت انبساط خاطر فیض مظاهر - و انشراح باطن قدسی موطن) ترجمه عالی بجنگ فیل میداشتند - و اکثر اوقات باین نشاط (که صد حکمت شگرف را متضمن است) روی التفات می آوردند - روزی در میان دو فیل پادشاهی (که فتوحا و لکنه نام داشتند) جنگ بامتداد کشید - اتفاقاً آن دو فیل جنگ کزان قریب بخیمه خان خانان رسیدند - و هجوم خلایق و ازدحام تماشاگران و غوغای عوام باعث توهم و توحش خان خانان شد - و واهمه اش بران داشت که مگر باشارت عالی بوده باشد - و تصدیق بعضی مردم فتنه انگیز نیز ضمیمه پریشانی خاطرش شد خان خانان یکی از محرمان خود را نزد ماهم انکه فرستاده پیغام داد که درین آستان سپهر مطاف بخود گمان تقصیر ندارد - و بغیر از آداب دولخواهی امری بظهور نمی آید - فتنه سازان چگونه گناه بسن اسناد کرده باشند که موجب این همه عتابی شده باشد که فیلان محبت را بچادر من سردهند ماهم انکه بمقدمت تسلی بخش تسکین خاطر شورش یافته او نمود - درینوا ازین خدیو جهان (که خود را در لباس بیگانگی داشته در اخفای احوال توجه میفرمود - چنانچه سربین را در خور دریافت خود پیشتر ازین از دل بکاغذ سپرده) امری بدیع بظهور آمد که موجب حق شناسی طایفه از نیک نهادان گشت •

و تفصیل این سانحه هدایت بخش آنست که روزی شاهنشاه جهان آرا از دید کوتاه بینان بنگ آمد در جوش شد - و قوت غضبی (که از طینت ذاتی باعتدال آورده و دیعت نهادی دست قدرت است) رخصت خشم نمودن یافت - و از ملازمان عتبه اقبال (که پیوسته در رکاب سعادت اعتصام می بودند) دل گران فرموده جدا شدند - و حکم مقتس شد که هیچ احدی در رکاب نصرت قباب نباشد - تا آنکه جلودار و امثال این مردم را (که وحدت کاه خلوت از کثرت اقسام این مردم غبار آلود نمیگردد) بازداشته یگانه و تنها (بباطن باخدای خود به نیاز - و بظاهر از مردم خشم آلود) از معسکر اقبال بیرون آمدند - از اسبان خاصه حضرت شاهنشاهی طرف اسبه عراقی حیران نام (که خضر خواجه خان پیشکش کرده بود - و در تیزی و تندبی مثل نداشت - و در بدخوئی نیز نظیرش پدید نبود - هرگاه او شده کس پیرامون آن نتوانسته گشت - و بدشواری بدست آمده

و معتمدان بارگاه قبول را به قلعه روانه سازند - که خاطر ببقرار مرا تسلی پذیر عذایت ساخته ضمیمه لشکر فیروزی گرداند - و آنحضرت (که معدن مروت و مردمی اند) از روی مراحم بیدریغ اتکه خان را (که بوقور کاردانی و اعتماد از پیش قدمان بود) باین کار فرستادند - سکندر از روی خجالت اظهار آن نمود که عقل عاقبت اندیش نداشته ام - و طریق کوتاه بینی سپرده ام - دیگر مرا آن حالت نموده که بسجده آن درگاه روی خود سفید توانم کرد - اگر درین مرتبه بمیامین الطاف شاهنشاهی چندگاه از ملازمت حضور معاف باشم لایق حال منست - اکنون پسر خود را به بندگی میفرستم و امیدوارم که مرا جائی نامزد شود - که روزی چند آنجا بوده خود را آماده سعادت آستان بوس گردانم - و بخدای جهان آفرین عهد کردم که تا زنده باشم گردن عبودیت از خط اطاعت برندارم و طوق این احسان در گردن جان انداخته زبور سعادت خود سازم - و خاطر فرستاده را بفریب ملازمت و مرسوم خدمت رضامند ساخته بناصرالملک نیز (که وکالت خان خانان داشت - بلکه وکیل السلطنت بود) از نقد و جنس ارسال داشت - و مشارالیه از روی دولتخواهی در انجام مرام سکندر شده خلاصه التماس او را بوساطت خان خانان معروف بساط اقدس شاهنشاهی ساخت و آنحضرت (که لذت عفو بیشتر از انتقام میدانند) ملتمس خان خانان را بعز قبول مقرون داشته بموجب قرار داد خرید و بهار و آنحدود بجایگیر او مقرر ساختند - و او پسر خود عبدالرحمن نام را مصحوب غازی خان تنویری^(۲) (که از آمرای معتمد او بود) بدرگاه سلاطین پناه فرستاد - که خدمت شایسته اینها باعث مزید توجه شاهنشاهی نسبت باو شود - و بموجب عزائم پادشاهانه قرار داد از قوت بفعل آمد - و پیشکشهای گرامی باچند فیل گزین (که شایسته بارگاه عالی تواند بود) ارسال داشته بتاريخ یازدهم مرداد ماه الهی^(۳) موافق شنبه بیست و هفتم ماه رمضان کلید قلعه را بارلیای دولت قاهره سپرد - و حضرت شاهنشاهی رقم عفو بر جراند جرائم او کشیدند و از سواد صحائف اعمال او اغماض عین فرموده او را راه دادند - که از زندان حصار بیرون رفت و بهزار بیم و ترس خود را بخريد و بهار رساند - و بعد از دو سال بعدمخانه شتافت *

و چون (فتح قلعه مانکوت بخوبترین وجه صورت گرفت - و سلطان سکندر از زنهاریان قهرمان سلطنت شده سر به سلامت برد) حراست آن به ابوالقاسم برادر محمد قاسم خان موجی^(۵) قرار گرفت - و باستصواب مشیر اقبال موکب عالی به فتح و نصرت بتاريخ شانزدهم مرداد ماه الهی^(۴) موافق دوم شوال بعد از انقضای شش ماه و کسری از دامن کوه سواک بعرضه دلگشای لاهور

(۲) نسخه [۱] تنور - و در [اکثر نسخه] تنور (۳) در [اکثر نسخه] امرداد (۴) در [بعضی نسخه]

بر بسلامت (۵) نسخه [ج] موجی *

فتح قلعه مانکوت و مراجعت موکب مقدس شاهنشاهی

بلاهور و دیگر سوانح اقبال

از جلاؤل تائیدات ازلی و میامین ترجہات شاهنشاهی (که کلید جمیع مغلفات صوری و معنوی ست) گشایش کار روی داد - و هرگاه (ایزد جهان آرا بمقتضای نیت علیا متکفل مهمات منسوبان این خدیو صورت و معنی ست) در کارے (که بنفس مقدس متوجّه باشند) خیال باید کرد که کارفرمایان ابداع چگونه در اتمام آن اهتمام داشته باشند - و مصداق این مقال فتح چنین قلعه ایست که بسد سکندری پهلوی میزد - و صورت گشایش آن در اندیشه دانایان نمیگذشت - و القصه لوازم محاصره (که بخيال کس نمیرسد) بوجه احسن سرانجام یافت - و مورچلها از هرجا پیش رفته در چندجا سرکوبهای قلعه فرسا برآوردند - ازان میان مورچلے (که باهتمام کاردانی ناصرالملک بود) از همه مورچلها پیشتر رفت - و راه درآمد و برآمد زندانیان قلعه بسته شد - سکندر (هرچند براستحکام قلعه تکیه داشت) از صورت حال پراگنده دل گشت - و باوجود پراگنده دلی چون واقع طلبان فرصت فتنه و شور مبارز خان عدلی (که مجملے از حالات او بقلم اختصار گذارش یافته است) میطلبیدند (که شاید سربرداشته از ممالک شرقیّه هندوستان دهلی رویه متوجّه شود و کار قلعه ناتمام ماند - و او را فرصت شورش مملکت آسوده پدید آید) دل از قلعه داری برنمیداشت - لیکن چون (مخالفان دولت خداداد را کارے از پیش نمیرود) مبارز خان را پیمانہ زندگانی پُر شد - و نمونه ازیں سرگذشت آنکه چون (پسر محمد خان حاکم بفکاله صدر خان نام لقب جلال الدین بر خود بسته دعوی بزرگی نمود) بقصد انتقام پدر خود (که مبارز خان در جنگ او را برخاک نیستی انداخته بود) متوجّه شد - و جنگ عظیم کرده نصرت یافت و مبارز خان عدلی دران جنگ کلا کشته شد - و چهار سال و چیزے ایام حکومت او بود - بنام چه دولتیست عظمی و عنایتیست کبری که اولیای دولت یکطرف از اسباب برهم زدن مخالفان می شوند - و مخالفان در یکدیگر آرنخته قصد یکدیگر میکنند - و معاهدت این دولت جاوید می نمایند *

چون این خبر به ملخصان قلعه رسید یکبارگی پریشان خاطر و پراگنده باطن گشتند - سکندر اعتلای اعلام دولت روز افزون و شکست بر شکست خود را چون محتبصرانه و کار آگاهانه دید نا امیدی برنا امیدی بر روز آورد - بے اختیار در سلک زناریان درآمد - و بدست عجز و اضطراب جمعی از معتمدان کاردان را فرستاده التماس نمود - که حضرت شاهنشاهی یکے از بندگوار بساط قرب

سردارِ آنها نوشته آمد (بمحضِ میامینِ انتسابِ این دولتِ ابدِ قرین ظفر یافته کام روا شد - و غنیمت از اندازه بیرون از هر جنس بدستِ او افتاد - و فیل بسیار ضمیمهٔ غنائم گشت - و از فیلان نامی (که بدست افتاده بودند) سبدلیا و دلسنکار بود - که با صورت و سیرت سرآمد - هم در صف شکنی بیعیدیل بودند - و هم در گرم روی صفتِ یکتائی داشتند - و منظورِ نظرِ مشکل پسند گشته در حلقهٔ فیلانِ خاصهٔ شاهنشاهی داخل شدند - چون (سرانجامِ کارِ خانِ زمان بوبال و نکال کشید و جوهرِ بد ذاتی او بظهور پیوست - و از سرانِ گروهِ بے اخلاص گشت) کارهای او را خاطرِ اخلاص گرای رخصت نمیده که بتفصیل نوشته آید - عنانِ جوانِ قلم ازین عرصه منعطف داشتنِ اولی *

و از سوانحِ اقبال (که در هنگامِ محاصرهٔ قلعهٔ مانکوت از اولیای دولت بظهور آمد) فتحِ قیاخان است - و مجمل ازین داستانِ مسرتِ انجام آنکه قلعهٔ گوالیار (که از قلاعِ مشهورهٔ هندوستان است - و در استحکام نظیرِ خود کمتر دارد) در تصرفِ مبارز خان عدلی بود - و از جانبِ او بهیل خان نام از غلامانِ سلیم خان پسرِ شیر خان بحکومتِ آن قلعه کُله کچ می نهاد - و راجه رام ساه (که در زمانِ سابق اجدادِ او حاکمِ این قلعه بودند) با راجپوتِ بسیار بگردِ آن آمده از محاصرهٔ به تنگ آورده بود * قیاخان از آگه متوجه گوالیار شد - و رام ساه قلعه را گذاشته روی به پیکار آورد - و دلارها بتقدیم رسانید - قیاخان دادِ ثبات پائی داده چپقلشهای مرد آزمای نمود و نصرت از همتِ جهانگشای شاهنشاهی جسته غنیم را برداشت - و بسیاری را روانهٔ عدم آباد کرد و بمحاصرهٔ قلعهٔ گوالیار اهتمام نمود *

و از سوانحِ بهجت انتما (که در اثنای محاصرهٔ مانکوت بظهور پیوست) آنکه دخترِ نیک اختر میرزا عبدالله مغل (که باصالت موصوف بود) بعبالهٔ عقدِ آن گوهرِ یکتای خلافت در آمد - بیرام خان درین نسبت راضی نمیشد - چون (خواهرِ او در خانهٔ میرزا کامران بود) او را از کامرانیه میدانست - و درین کار توقف میکرد - تا آنکه ناصر الملک او را آگاه ساخت که توقف در امثالِ این امور بغایت ناخوش است - و بغرورِ خردِ خود اهتمام نموده این کارِ خیر بانجام رسانید - و فرمان برانِ کارشناس در آراستنِ مجلسِ آنس و بزمِ عشرت کوشش نموده جشنِ پادشاهانه ترتیب دادند - این داستان را باینجا گذاشته بسرِ مقصود می شتابد - و تنمّه سرگذشتِ محصورانِ قلعهٔ مانکوت می نویسد *

(۲) نسخه [۱] سبدلیا و دلسنکار (۳) در [بعضی نسخه] مشهور (۴) نسخه [ب ۵] بهیل خان

(۵) در [اکثر نسخه] محاصره به تنگ *

و مراسم خرمي و خوشدلي از طرفين بوقوع پيوست - و صباح آنروز بهزاران کاميابي و کام بخشي حضرت مريم مکاني و حضرت حاجي بيگم و حضرت گلبدن بيگم و گلچهره بيگم و سلیمه سلطان بيگم و جمعی کثیر (از اقربا و منسوبان این دودمان عالي - و متعلقان عساکر نصرت قرین) بمعسکر اقبال نزول سعادت فرمودند - و اردوی مقدس شاهنشاهی را (که از امتداد محاصره دلتنگ بود) از ورود قدسی حضرات و آمدن بسیار از سپاهیان اخلاص مند انبساط عظیم روی داد - و مقدم گرامی را وسیله فتح و فتوح دانسته بتازگی در اتمام افزودند *

و از سوانح (که در محاصره از اسباب افزونی دولت گشت) آن بود که خان زمان را (که بحدود سنبل رفته بود) بوسیله اعتضاد این دولت ابد قرین و انتساب او باین درگاه سعادت قران فتوحات عظیمه روی داد با وجود آنکه معنی حقیقت و اخلاص در نیافته بود - حاشا حاشا ازو تا اخلاص هزاران فرسخ راه است - او مضمون نوکری و آقایی ندانسته - بلکه رسوم و عادات سوداگرمنشان کارخانه دنیوی (که هر نادانی را ازان گزیر نیست) ادراک نکرده بود - چنانچه مجملی درین شگرفنامه احوال وخیم العاقبت او در جای خود رقمزده قلم^(۴) وقایع نگار خواهد شد - و آنچه (درینولا ببرکت انتساب صوری او را مورد خدمات لایقه گردانید) یک جنگ رکن خان نوحانی^(۵) ست (که از آمرای بزرگ مبارزخان مذکور است) که نبرد مرد آزمای نموده او را شکست داد - و اکثر متمردان حدود سنبل و گردن کشان آن نواحی را تا لکهنؤ ایل گردانید - و همچنین از کارهای شگرف (که دران ایام ازو بوجود آمد) مدافعه حسن خان بچکوتی^(۶) ست *

و مجملی ازین سرگذشت بدیع آنکه حسن خان مذکور از زمینداران مشهور هندوستان^(۷) بود هم از روی خویشان و برادران و نوکران امتیاز داشت - و هم از راه اعتبار فرمان روایان هند در جاهای مستحکم بوده پیوسته اندیشه های تباہ بخود راه میداد - درین هنگام (که رایات اقبال شاهنشاهی بمحاصره قلعه مانکوت مشغول بود) این کوه اندیش مغرور وقت فرصت کار دانسته لشکر گران فراهم آورده متوجه نهب و غارت سرکار سنبل شد - و جلال خان سوررا (که یک از سرداران کلان افغانان بود) باخود همراه ساخت - چون اندیشه تباہ او معلوم خان زمان شد با آمرای پادشاهی (که دران حدود نامزد بودند) اتفاق نموده در ظاهر لکهنؤ بمکاربه پیش آمد - و بهادران لشکر فیروزی اثر کارنامها بظهور آورده مظفر و منصور شدند - لشکر مخالف از بیست هزار سوار جنگی بیشتر بود و سپاه اقبال از چهار هزار کس زیاده نبود - بتائید دولت خدا داد باوجود آن حال (که اندک از اطوار

(۲) نسخه [۱] خرمندی (۳) در [اکثر نسخه] دینی (۴) در [بعضی نسخه] کلک (۵) در [بعضی نسخه]

لوحانی (۶) نسخه [۵] بچکوتی (۷) در [اکثر نسخه] هندوستان است *

بتقدیم رسانیده رونق افزای کار خود گردد - و کابل را بکاردانی و سربراهی محمد قلی خان برلاس (که بطریق کمک از درگاه معلی آمده بود) سپرد - و میرزا محمد حکیم با والده ماجده و همشیره های اعیانی خود بموجب حکم حضرت شاهنشاهی در دارالنشاط کابل ماند - و بخواجه جلال الدین محمود بجوق حکومت غزنین قرار یافت - چون قافله اقبال بعرضه جلال آباد رسید بجهت سامان بعضی از اسباب سفر روزی چند توقف اتفاق افتاد - درین اثنا مخفیانه درگاه قضیه استیلای بیرام خان و کشتن تردی بیگ خان بتفصیل رسانیدند - بنابراین منعم خان فسخ عزیمت هندوستان لایق حال خود دید - و حضرات را بدرقه شده از کتل ستاره گذراند - و از آنجا رخصت گرفته بکابل آمد شمس الدین محمد خان انکه و برادران گرامی او و خواجه عنبر ناظر و ملا مقصود بنگالی و جمعی کثیر از ملازمان اقبال در ملازمت حضرات بودند - و چون منعم خان بکابل رفت محمد قلی خان را رخصت هندوستان داد - و بعد از آن امرای و سایر جان سپاران درگاه در خدمت هودج اقبال حضرت مریم مکانی زمام راحله عزم و عنان قافله توجه بمستقر خلافت منعطف گردانیدند *

و از سوانحه (که در آن راه بموجب تقدیر ازلی روی نمود) آنست که دو همشیره اعیانی حضرت شاهنشاهی (یکی در حوالی جلال آباد - و دیگری در نواحی نیلاب در کتل ستاره) این جهان گذران را بدرود کردند - و حضرت مریم مکانی و سایر حضرات بیگمان از رحلت این جگرگوشای دولت روزی چند بسوگواری پرداخته رضا بقضای الهی دادند - و شوق دیدار مقدس شاهنشاهی جابر جمیع غموم و احزان شد - و بعد از اتمام آداب این واقعه ناگزیر متوجه مخیم اقبال شدند و چون (مرده قدوم حضرات سرادقات عصمت در حواشی حصار مانکوت بمسامع والا رسید) حضرت شاهنشاهی ازین نوید دلکش و بشارت جان فزا سلسله جنبان عشرت و انبساط گشته عصمت قباب ماهم انکه مادر ادهم خان را (که بفزونی عقل و درستی اخلاص نسبتی قوی بحضرت شاهنشاهی داشت - و از زمان آسایش گهواره تا آرایش تخت در ملازمت اقدس بوده طریق نیکوخدمتی بفرق منت می سپرد) باستقبال محققه مقدسه حضرت مریم مکانی و دیگر عفاف سرادق عصمت فرستادند - و آن عصمت قباب در دارالملک لاهور بسعادت ملازمت حضرات قدسیه مشرف شده کمال اشتیاق حضرت شاهنشاهی بدیانت حضرات عفاف اظهار نموده در ملازمت متوجه مخیم اقبال شد - و چون (ساحل نواحی مانکوت مورد خیام دولت گشت) حضرت شاهنشاهی بدولت و اقبال توجه عالی باستقبال فرموده خان خانان را بخدمت محاصره گذاشتند - و در یک منزلی حصار سعادت قران سعدین میسر شد - و حضرت مریم مکانی را چشم آرزو بجمال جهان آرای حضرت شاهنشاهی (که نورافزای بصرو بصیرت ارباب دانش و بینش است) روشنی پذیر شد

عالي ارکان لزو بظهور آمد - القصه (هرچند متحصّنان قلعه در نگاهباني اهتمام بيشتري ميکردند) بهادران نصرت قريش در اسباب گرفتن قلعه کوشش نموده روز بروز بجديتر ميشدند - و در برآوردن سرکوبها و سابطها و ساير اسباب قلعه گشائي اهتمام عظيم مينمودند - درين هنگام نويد قدوم برکات انتظام حضرات عفائف قدس و شرافت سراق جلال از خطه دلگشاي دارالاقبال کابل ببارگاه عرض رسيد که باقوانل شوق و رواج شغف بفواحي لاهور رسیده انتظار اشارت عالي ميبرند •

ورود مہد مقدس حضرت مريم مکاني و ديگر حضرات قدسيات

از کابل و توجه حضرت شاهنشاهي بر رسم استقبال

پيش ازآنکه (خبر شورش ميرزا سليمان و رسيدن او بخيال کابل بموقف عرض رسد) بمقتضای فرط شوق پرتو اشارت حضرت شاهنشاهي بران تافته بود که مہد معلی و ستر مژگنی حضرت مريم مکاني و ديگر پرده نشينان حرم مقدس بپرستان سراي هندوستان ورود سعادت فرمايند - چنانچه پيشتر ايمائے بدان رفته بود - ليکن بواسطه آشوب ميرزا سليمان آمدن حضرات عفائف روی در پرده توقف داشت - و باهتمام تمام منشور اقبال بنام منعم خان سعادت نفاذ يافته بود که بعد از تسکين فتنه ميرزا سليمان پرديگان حريم احترام را محفوف ظلال محقه مقدسه حضرت مريم مکاني بمستقر خلافت روان سازد - و بعد ازآنکه (گرد ستيزه و غبار آشوب ميرزا سليمان بحساب تائيد ايزدي فرونشست - و ضمائر اوليای دولت ابد پيوند ازین مہر مطمئن شد - چنانچه سميت گذارش يافت) حضرات سراق عفت [چه بمقتضای ايفای نذر (که از حضرات شرف ظهور يافته بود) و چه بموجب اشارت حضرت شاهنشاهي] توجه والا نموده سامان سفر هندوستان فرمودند خانه کوچهای اکثري سپاهيان جان سپار (که در مرکب ظفراعتماد بودند) در سايه محقه محفوف الکرامت آنحضرت فراهم آمده مهياي اين سفر برکات اثر بودند - و چون (فتنه هيومي سیه بخت دران حدود زبان زد واقع طلبان بود) اين سفر قدسي از قوت بفعل نمي آمد - تا آنکه خبر فتح داغ بر پيشاني ظلمانی فتنه اندوزان نهاد - و سرهيمو را آورده از دروازه آهنين دارالملک کابل آويخته نثار شادي بلند آوازه کردند - و بعد از اداي شرائط شکر و لوازم نشاط بساعت مسعود متوجه اين صوب با صواب شدند - و منعم خان (که مالک کابل بنصفت او انتظام داشت) نيز بر افزونی دولت و فراوانی سامان هندوستان نظر داشته در ملازمت حضرات قدسي سبات روانه هندوستان شد - تا هم در راه بدرقه اين قافله معلی شود - و هم در هندوستان خدمات شايسته

این راز را با فرخ حسین پسر خواجه قاسم هزاره (که مصاحب او بود) در میان نهاد - و بتدریج چندی از دیوانه سران تهی مغز را با یراق در خانه او پنهان ساخت - و بروز معهود قرار یافت که این کمین کردها برآمده کار نگاهبانان دروازه بانجام رسانند - و بهادرخان نیز از دروازه ماشور^(۳) درآید - و باهم اتفاق نموده کار شاه محمد ساخته بر قندهار متصرف شود - در روز موعود (که این پنهان شدها بر سر پوشیدن سلاح بودند) بعضی از آگاه خاطران جاسوس مشرب ازین غدر خبردار شده بحارسان قلعه رسانیدند - در ساعت مردم بگرفتن ایشان نامزد شدند - پیشتر از آنکه بر سر این گروه بداندیش رسند خبردار شده سراسیمه بدروازه ماشور شتافتند - دروازه مقفل بود چون دلها بای داده بودند اقتدار بر شکستن قفل نیافتند - چندی حرکت مذبوحی کرده بخندقی نیمستی فرو رفتند - و برخ خود را از دیوار انداخته بهای خود بر سر درآمدند - و جمع گریخته در خانههای شهر به پناه بد ذاتان دوروی مخفی شدند - و باندک فرصتی شاه محمد تکپوی نموده همه را بیاسا رسانید - و بهادرخان تیره رای (چون درین حیل اندوزی کار ساخت) درین مرتبه بزمین داور آمده سرانجام لشکر نمود - و اوباش واقعه طلب با خود همراه ساخته بار دیگر بخیل خام قصد قندهار کرده آماده جنگ و جدال گشت *

شاه محمد (چون کمک هندوستان را در خیال می کرد) استحکام قلعه داده ملتجی بفرمانروای ایران شد - و نوشت که حضرت جهانبانی چنان قرار داده بودند که بعد از فتح هندوستان قندهار بملازمان ایشان متعلق باشد - اکنون مناسب آنست که جمع را فرستند - که هم تدارک طغیان این کافر نعمت شود - و هم قندهار بایشان سپرده آید - انتظام بخش ایران سه هزار ترکمان از جایگیرداران سیستان و فرة و گرمسیر بسرداری علی یار بیگ افشار فرستادند - بهادرخان ازین لشکر خبری نداشت - ناگهانی بر سر او ریختند - و جنگ سخت در پیوست - در بار اسپ این بخت برگشته از پا افتاد - آخر کاره ن ساخته رو بگریز نهاد - و نتوانست که بزمین داور و آنحدود بسربرد - و شاه محمد کمک خود را تواضع نموده عذرها در نادان قندهار در میان آورد و خالی باز فرستاد - بهادرخان خایب و خاسر شده ناگزیر شرمگین بدرگاه گیتی پناه آمد و چون (این درگاهست ظل عتبه کبریا اندک پذیر بسیار بخش - و لذت عفو را درین درگاه روز بازارست بس گرم) گناه چنین بزرگ بخشیده ملتان بجایگیر او مقرر شد - و جایگیردار سابق ملتان (که محمد قلی خان برلاس بود) ناگور و آنحدود یافت - و بهادرخان را از روی مراجع خسروانی سردار یکی از مورچلها فرمودند - و کارهای گرامی به پشت گرمی این دودمان

(۲) در [چند نسخه] فرخ حسین (۳) در [بعضی نسخه] ماشوره (۴) نسخه [ج] اطلاع یافته *

روز اول در پای قلعه رفته دست برده شگرف بر روی کار آورد - که کارنامه شجاعت تواند شد و تفصیل این اجمال آنکه و قتیکه (عساکر نصرت قرین بهای قلعه رسیدند) گروه انبوه از دلاوران نامی افغان (که سنجق شجاعت بر کاخ بهرامی می افراختند) کمان دعوی بر پیشطاق استکبار نهاده از حصار برآمدند - و شمشیرهای خون چکان علم کرده بر ساحات دروازه جولان غرور نمودند - ادهم خان یکه تازی نموده شیرمردانه تنها میان آن گروه درآمد - و بقوت دست همت و زور بازوی شجاعت چند مرد نبرد ایشان را فرود آورده بخاک و خون غلطانید - و همچنان ببادپائی و چابک روی بازگشت - و بصدای آفرین و احسانت سربلندی یافت - و همچنین هر روز سران جنگ دوست و زبردستان کارطلب از مورچلهای خود پیشدستی کرده دست بردهای نمایان میکردند - و لشکر مخالف پاس قلعه و آئین احتیاط مرعی داشته بضرب توپ و تفنگ هیچ متنفس را پیرامون قلعه گشتن نمیکذاشتند - و دران تنگنای ادبار آنچه از دست و بازوی این مشتے تیره روزگار می آمد بجای می آوردند - اما بصاحبان اقبال^(۲) مؤید ستیزه چه حاصل - و بوالیان و الاطاح عربده را چه نایده •

• بیت •

ما تیغ برهنه ایم در دست قضا • شد کشته کسی که خویش را بر ما زد

و از جمله سوانح (که در مبادی ایام محاصره روی داد) آنست که بهادر خان برادر خان زمان (که در زمین داور گرد فتنه و فساد انگیزه بود - و غبار شورش و آشوب بر سر خود بلخته) شرمزده و سرافکنده از زمین داور آمده بزمین بوس سرافراز گشت - و بوسیله سپارش بیرام خان خانان سزای اعمال ناشایسته او در کنار او نه نهادند - خان خانان اگرچه مهربانی در حق او اندیشید اما در معنی برای او اسباب نخوت و بدکاری سرانجام داد - عطفی اصلی آنست که آدمی را به بدکرداری سزا داده نوع قربیت نمایند که دیگر پیرامون بدی نگردد •

و مجمل ازین قضیه آنکه (چون رایات نصرت پیرای حضرت جهانبانی جنت آشیانی به تسخیر هندوستان نهضت فرمود) قندهار (که بجایگیر بیرام خان مقرر بود) باهتمام شاه محمد قندهاری (که از عقل و اخلاص مورد اعتماد بود) آرایش داشت - و زمین داور بداورق بهادر خان تفویض یافته بود - چون هندوستان مهبط امن و امان شده مستقر اورنگ خلافت گشت بهادر خان را بدنهاده ذاتی بجوش آمد - و خیال گرفت قندهار در سرش افتاد - از خواست که از راه مکر و فریب کافر نعمتی کرده قندهار را بتصرف درآورد - و از آنجا (که حرام نمکی خسران دین و دنیا بار می آرد) ازین اندیشه تباہ کاره نشود - و شرح این سرگذشت آنکه بهادر خان

ازین تعاقب خبردار شده خود را از راه اضطراب و اضطراب بقلعه مانکوت (که سابقاً برای روز بد خود آماده داشت) انداخت - پیش دستان سپاه منصور شتافته اردوی او را غارت نموده از تحصن این مدبر معروض بارگاه اقبال داشتند *

و قلعه مانکوت قلعه ایست متضمن بر چهار قلعه استوار - که سلیم خان در هنگامی (که بقصد استیصال گروه گنهران رسیده خایب و خاسر برگشته بود) این قلعه را بطرز غریب بر فراز کوهچها (که مقارن هم بوده اند) بر سر هر کوهچ قلعه بسنگ و ساروج ساخته بود - و تمامی آن قلاع بنظر بیننده یک حصن زیاده در نمی آید - اصل آن جای (که اساس این حصن حصینه نهاده اند) در حد ذات خود جائے ست بغایت محکم - لشکرها را بآن وصل مشکل - و بر تقدیر وصل دست بر ساکنان آن یافتن بس دشوار - آبهای گوارا فراوان دارد - و آذوق چندانکه خواهند - فکیف که در چنین مکانی (که قلعه خدا آفریده وصف حال او باشد) قلاع حصینه بران اساس یابد - و او را مقصود اصلی از ساختن این قلاع عظیمه آن بود که (چون نهضت ریات حضرت جهانبانی جنت آشیانی بصوب هندوستان شود) برای لشکر پنجاب مقری و مامن باشد - و بخراب آباد باطن او میگذشت که لاهور را ویران ساخته آنجا آبادان سازد - و لشکر انبوه را آنجا گذارد تا دران مامن بسر برده محافظت این حدود نمایند - و باعث بر خرابی لاهور آنکه چون آن شهرے ست بغایت بزرگ - و مسکن اقسام تجار و اصناف مردم (که باندک توجه لشکرها عظیم را از آنجا توان سرانجام داد - و یراق فوجها در ساعتی ازان مهیا توان کرد) مبادا عساکر اقبال این دودمان ابد قرین آنجا رسیده استعداد فراوان بهم رساند - و کار از علاج بگذرد - پیش از آنکه (این اندیشه بعمل آید) بهمان نیت ناپایدار از تنگنای هستی برآمد *

و بالجمله چون (فرار نمودن سکندر و متحصن شدن او بمسامع اقبال رسید) از آنجا (که عزیمت سلطانی تلوا احکام یزدانی ست) حضرت شاهنشاهی (با عزم درست و رائے روشن و نیت حق پسند) رنج خویش را منظور نداشته آسایش جمهور عالمیان را وجه همت جهان گشای گردانیده متوجه محاصره آن قلعه شدند - تا شر آن فتنه انگیز را از سر کافه انام دور ساخته دولت آرای باشند و یرلیغ مطاع از مکن سطوت ارتفاع یافت که بخشیدان لشکر آرای بآئین شایسته مورچلها بر عساکر اقبال تقسیم نمایند - و افواج قاهره قلعه را از روی تمکین مرکز وار در میان گرفته دایره محاصره بر دور آن کشیدند - و همواره بآداب قلعه گیری و مراسم تردد و شجاعت گسقری پرداخته داد جان سپاری میدادند - آدهم خان (که در بساط قرب حصر شاهنشاهی اختر بخت بلند داشت)

(۲) در [اکثر نسخه] خدا آفرین (۳) در [بعضی نسخه مقررے (۴) نسخه [ح] توأم (۵) در [اکثر نسخه] نمودند *

بتازگی می بخشد - و الا پایه آن شرف بخش اجرام علوی و اجسام سفلی برتر از آنست که مکان را خطاب بیت الشرفی آن روشنائی بخش انجم هستی داده آید - و بالجمله این نیر گیتی آرای در شب پنجشنبه متعارف بعد از ده ساعت و چهل دقیقه شب چهارشنبه نجومی بیست و هفتم ربیع الثانی سال (۹۶۴) نهصد و شصت و چهار قمری از چشمه حوت به نزهتگاه حمل آمد - و نوروز جهان افروز عالم آرای گشت - و آغاز سال دوم از تاریخ الهی شد * نظم *

شکر انصاف بر زبان بهار * گفت بلبل چو مردم هشیار

عنبرین گشته از نسیم صبا * از مسام زمین مشام هوا

دشتها پر لحاف بے بالین * باغها پر عروس بے کابین

راغ پرتختهای سقلاطون * باغ پرفرشهای بوتلمون

مرغ نالان فراز گلبن و گل * مست بے مطربان و ساغر و مل

همانا که وقوع چنین نشاطی در پیشگاه مقصدی عالی دلیلیست واضح بر حصول مقصد و موده ایست بغایت روشن - که کار پیش گرفته سعادت انجام و انجام سعادت یابد - چنانچه بنقد وقوع این یورش و ادبار سکندر درین معامله ارباب بصیرت را آگاهی بخشید - که باندک فرصتی فرار اختیار نموده بقلعه مانکوت درآمد - و حضرت شاهنشاهی با مواکیب عالی محاصره نموده بدولت و اقبال تسخیر آن قلعه فرمودند - تفصیل این اجمال آنکه دران هنگام (که اسکندر از هولی مواکیب نصرت قرین راه فرار پیش گرفته بکوهستان سوالک درآمده بود - و قصبه دهمری مخیم سادات اقبال گشته) پیوسته خبر می آمد که مطلب آن مدبر بدسگال آنست که عساکر اقبال را کشیده در جاهای تنگ در آورد - و دران تنگناهای قلب کم اهتمام بستیزه به بندد حضرت شاهنشاهی گوش برین سخنان نه نهاده به آئین شایسته پیشتر توجه فرمودند و ناصرالملک را با جمعی کثیر از بهادران کارطلب بتاخت و تاراج زمینداران آن کوه فرستادند - مبارزان نصرت قرین در اندک فرصتی به نیروی تائید الهی بسیاری از راجهای آن کوه را تادیب و تنبیه لایق نموده تمامی اسباب و اموال را از غنیمت های وقت شمردند - و کوهستانیان بدگوهر (که باندیشهای نادرست با سکندر جمع شده بودند) جدا شدند - و سنگ تفرقه در جمعیت آن بدنیت افتاد - و بے جنگ فرار اختیار کرد - حکم معلی از پیشگاه قهرمان اصدار یافت که دلاوران چابک دست بتعاقب این گم گشتگان بادیه ادبار بشتابند - و به نیروی بازوی اقبال سر این مدبران را بدست آورند - جمعی از دلیران لشکر ایلغار کرده به بعضی از اردوی او رسیدند - و اسکندر

متوجه دفع هیموشد) خان خانان مردم خود را بلاهور فرستاده بود - درین هنگام (که همت علیا متوجه فتوحات باندازه است) این نوید رسید - و شگون گرفته عشرت افزای گشتند - بیرام خان جشن بزرگانه ترتیب داده لوازم آن بجای آورد - اخترشناسان بزرگی و شایستگی او را از دلائل زائجه طالع استفاده نموده ابلاغ نمودند که عنقریب به تربیت حضرت شاهنشاهی سربلند شده به پشت گرمی اخلاص خود خدمات عالی بتقدیم رساند - و بکارسازی طالع مسعود بمراتب والا رسد - و سواد خوانان صحائف پیشانی سطور عقیدت از خطوط ناصیه حال او خوانده بمژدهای گرمی مسرت بخش دلهای اخلاص سرشت شدند - و الحق بتوجه حضرت شاهنشاهی (که اکسیر اهلیت و کیمیای جوهر سعادت است) همانطور بظهور آمد - چنانچه روز بروز انوار فراوانی رشد و آثار افزونی اخلاص از پیشانی او خوانده میشد - و حقیقت آن مجمل در هر جا در محل خود نگاشته قلم تفصیل خواهد شد *

چون (حدود جالندهر مخیم اردوی معلی گردید) اسکندر افغان (که دران ولایت رایت فتنه و فساد افراخته بود) خود را بطرف کوهستان سوالک (که مفر معهود و مستقر مقرر او بود) کشید - که روزی چند دران جبال مستحکم بسربرده منتظر وقت باشد - و موکب ظفر نشان بداعیه صواب انقما (که یکبارگی فساد او را از میان برداشته شود) دفع او را پیش نهاد همت جهانگشای ساخت - و دشواری راه و صعوبت جا در پیشگاه فطرت عالی ننموده بعزم درست و قصد جزم از دنبال سکندر بجانب کوهستان سوالک (که عالمی ست دیگر - و گریزگاه خود سران و گردن کشان ممالک هندوستان) توجه نموده بعرضه قصبه دیسوهه^(۴) نزول اجلال فرمود و از آنجا فضای دلگشای قصبه دهمری^(۵) برورد موکب معلی گلستان دولت و بهارستان اقبال شد *

آغاز سال دوم الهی از تاریخ جلوس سعادت پیوند حضرت شاهنشاهی

یعنی سال اردی بهشت از دور اول

دران منزل فیض محمل سرمایه رونق هستی جهان و جهانیان و پیرایه آرایش زمان و زمانیان نیر اعظم عطیه بخش عالم در بیت الشرف خویش بمركز اعتدال رسیده زمین و زمان و کون و مکن را به نفحات ربیعی طراوت نو و نضارت تازه رسانید - و همانا که حمل را بیت الشرف برای آن میگویند که درین هنگام خاکیان خاکسار را بتربیت خاص شرف سعادت داده حیات^(۶)

(۲) در [بعضی نسخه] مسرت پیرای (۳) در [چند نسخه] میشود (۴) نسخه [ه] دیسوهه - و نسخه

[ز] دیسوهه (۵) نسخه [ب ه] محل - و نسخه [ح] محفل (۶) نسخه [ب] جانے *

دل معنی دوست مخلصان در برین را اعتضاده تازه روی داد - و خاطر ظاهر آریان را ازین بشارت ثبات پای بهمرسید - آری چون (ایزد جهان آرا اقبال افزای این دولت ابدقرین است) دوربینان انجمن معنی را نظر بر فروغ جلال و جمال آن برگزیده ایزدی انداخته از جمیع اندیشهای رسمی روزگار فارغ بال میگرداند - و گروه را (که از دولت بالغ نظری نصیبه نیست) در چنین اوقات (که خواطر باضطراب میگرداند) بامثال این تفاوت مسرت بخش دلهای پریشان را اطمینان میبخشد - لاجرم فرمان جهان مطاع شرف نفاذ یافت که امرای کبار و نوئیان عظام و سایر بهادران اخلاص گزین و دلیران عقیدت اندیش سامان و سرانجام یورش عالی نموده ملازم رکاب آسمان قباب باشند *

و چون (سامان این یورش عالی بوجه دلخواه سرانجام یافت) خاطر نکته دان از جمیع مهمات ملکی جمع فرموده (با آنکه لشکر سرما کمال طغیان داشت) بتاریخ بیست و ششم آذر ماه الهی موافق دوشنبه چهارم شهر صفر مهدی قاسم خان را بحراست دهلی گذاشته برهنمون طلیعه اقبال بجانب پنجاب نهضت فرمودند - منزل بمنزل شکارکنان آهسته آهسته این یورش انتظام بخش میفرمودند - هم مراسم داد و دهش بتقدیم می رسید - و هم لوازم مسرت و شادمانی (که ناگزیر نشاء تعلق است) سرانجام می یافت - و عالمیان از اقطار عالم بصیت آثار مکرمت و انوار معدلت از ترک و تاجیک فوج فوج آمده خود را پای بند اقبال می ساختند علی الخصوص از کابل و بدخشان و قندهار روزه نبود که جمعی کثیر از هواخواهان قدیم و جدید آمده پیشانی نیاز مسجد درگاه سلاطین پناه نورانی نمی ساختند - و در اثنای راه از لاهور خبر آمد که در خانه بیرام خان خانانان از کوچ سعادت سرشت (که از نژاد خانان میوات بود) بتاریخ ششم دی ماه الهی موافق پنجشنبه چهاردهم صفر فرزندی متولد شد نام او عبدالرحیم نهادند *

و مجله از مقدمه احوال آنکه دران ایام (که حضرت جهانبانی عرصه دهلی را بقدم معدلت آرا زیب و زینت بخشیدند) برای تسلی زمینداران اولیای دولت بفرزندان این طبقه نهبت میگردند - از انجمله جمال خان عمزاده حسن خان میواتی (که از زمینداران معتبر هندوستان بود) بشرف زمین بوس سربلند گشت - او را دو صبیغه^(۲) جمیله بود - عاطفت خسروانی دختر کلان او را در حباله عقد خود درآورده او را بمفاخرت و مباهات عز امتیاز بخشید و همشیره خرد او را در عقد بیرام خان خانانان درآوردند - و درینولا (که ریاست شاهنشاهی

(۲) در [اکثر نسخه] دو صبیغه بود *

و شاه قلی نارنجی و خالق بر دی بیگ و جمعی کثیر را همراه او ساخته بودند - امرای عظام رفته در لاهور توقف داشتند - در چنین وقت (که غوغای هیمو سرمایه آشوب روزگار شد - و بر امرای چنین شکسته در حدود دهلی روی نمود) ملا عبد الله سلطان پوری [که از گریز و روباه بازی از افغانان خطاب شیخ الاسلامی - و از حضرت جهانبانی جنّت آشیانی خطاب مخدوم الملکی برای خود گرفته بود - و از فتنه اندوزی (که در سر داشت) و آب در روئی (که در نهاد او بود) بظاهر خود را از اولیای دولت ابدقرین و نامرده در باطن بافغانان سرے داشت] بسکندر مقدمات نوشت - و او را اغوای برآمدن^(۲) از کوه کرد - سکندر جمعی از اوباشان افغان و بعضی از زمینداران کوهستان پنجاب را با خود فراهم آورده از کوه برآمد - و در پنجاب توجیه مال کرد خضر خواجه خان شهر لاهور را بحراست حاجی محمد خان سیستانی گذاشته بدفع او برآمد و چون حاجی محمد خان سیستانی را اعمال ناشایسته ملا عبد الله یقین شد (او را بقیین و شکنجه پاداش نمود - و نیمه تن او را در زمین کرده بعضی از رزهای او (که گور کرده دست بخل او بود) از زمین برآورد - و چون) خضر خواجه خان نزدیک بقصبه چیمپاری رسید - و فاصله قریب ده کوه ماند (دو هزار کس گزیده خود را از لشکر جدا ساخته پیش فرستاد - و سکندر فرصت از دست نداده بجمعیت فراوان روبرو شد - و جنگ عظیم در گرفت - و آنمردم را برداشت خضر خواجه خان ایستادن را صلاح وقت ندانسته پای عزیمت بضبط لاهور آورد - و سکندر اندک تعاقب نموده تحصیل ولایت مفت وقت دانست - و چون (این خبر بمسامع قدسیه رسید) عجله الوقت سکندر خان را (که بخان عالمی امتیاز بخشیده بودند) سیالکوٹ و آنحدود را جایگیر کرده پیشتر باسعجال تمام روانه ساختند که اعتضاد خضر خواجه خان باشد *

توجه موکب مقدس حضرت شاهنشاهی از دارالملک دهلی بسمت پنجاب بدفع

فتنه سکندر و تعاقب او و محاصره قلعه مانکوٹ

چون از صادر و وارد چنین مسموع شد [که با سکندر لشکر فراهم آمده - تا آنکه (موکب) اقبال شاهنشاهی عنان عزیمت بآن صوب منعطف نفرماید (عقده این کار مشکل بآسانی گشوده نخواهد شد] لاجرم عزیمت ممالک شرقیه هندوستان را موقوف داشته اراده یورش پنجاب مصمم همت عالی شد - و از تفارلات بدیعه آنکه جمعی از ملازمان بساط عزت از دیوان لسان الغیب تفارل نمودند - اتفاقاً این بیت برآمد

* بیت *

سکندر را نمی بخشند آه * بزور و زرمیسر نیست این کار

(۲) نسخه [۵] بدر آمدن (۳) نسخه [۱] جماری - و نسخه [۲] جماری - و نسخه [۳] جماری *

از صدمات افواج قاهره هراسیده پیشتر از وصول عساکر راه فرار پیش گرفت - و الور و تمامی سرکار میوات بتصرف اولیای دولت قاهره درآمد - و از اجا بحدود قصبه^(۲) دیوتی^(۲) ماچاری (که بنه و بار هیمو آنجا بود) روان شدند - جای مستحکم بود - تردد و کارزار بسیار شد و پدر هیمو را دستگیر ساخته زنده پیش ناصرالملک آوردند - مشارالیه او را بسوی دین خود راهبری نمود - آن پیر کهن سال جواب داد که هشتاد سال است که درین کیش ایزد خود را پرستارم - درین وقت ترک دین خود چگونه گیریم - و به مجرد بیم جان ناهمیده چگونه در طریق شما درآیم - مولانا پیر محمد سخن او را ناشنیده انگاشته بزبان شمشیر جواب داد و از آنجا فتح نموده با غنائم فراوان و پنجاه غیل آمده استلام عقبه اقبال نمود - و مورد نوازش خسروانی گشت - و حاجی خان از قصبه الور برآمده بجانب اجمیر و آنحدود روان شد - که مامنی برای عیال خود خیال کرده و سپاهیان گذاشته آماده جنگ و ستیزه گردد - رانا [که زمیندار بزرگ بود - و پسر آن رانا بود که با حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی آنطور (که مذکور شد) پیکار نموده شکست یافته بود] ازو چیزها طلبید - و تکلیفهای مالایطاق نمود - ناگزیر میان او و رانا در نواحی اجمیر محاربه عظیم روی داد - از حاجی خان مذکور و مظفر خان شروانی (که وکیل او بود) درین جنگ کارهای نمایان بظهور آمد - عاقبت کار (چون رانا مغرور کثرت لشکر بود) شکست یافت - و حاجی خان آمده اجمیر و ناگور و آنحدود را بتصرف خود درآورد *

چون استیلای حاجی خان بمسامع علیه رسید محمد قاسم خان نیشاپوری و سید محمود بارهه و شاه قلی خان محرم و طاهر خان و خرم سلطان و جمعی دیگر را بجهت دفع او تعیین فرمودند و چون (ساحت ولایت دهلی و میان دو آب از خس و خاشاک معاند و مخالف رفت و روب یافت) رای جهان گشای چنان تقاضا فرمود که پرتو التفات بر ممالک شرقیه هندوستان انداخته آید تا آن ملک وسیع (که مرغزار دولت و اقبال است) از غبار ارباب فتنه و فساد شست و شو یابد درین اثنا بموقف عرض رسید که خضر خواجه خان را با سکندر سور در نواحی لاهور جنگ واقع شده و خضر خواجه خان تاب ایستادن نیاورده بلاهور درآمد است *

و تفصیل این اجمال آنکه در سوانح احوال مرقوم مکاتیب اجمال شده بود که (چون موکب اجلال از عرصه جالندهر بجهت استیصال هیمو دهلی رویه نهضت فرمود) بمداخله اسکندر خضر خواجه خان مقرر شده بود - و اسمعیل بیگ دولدی و علی قلی خان و میرلطیف^(۵)

(۲) نسخه [۱] دیوتی ما چاری - و در [بعضی نسخه] دیوتی ما چاری - و در آئین اکبری دیوتی ما چاری

نوشته (۳) نسخه [۵ ی] و تکلیفات (۴) نسخه [۵ ح] محمد (۵) در [بعضی نسخه] میرلطیف *

زبانِ شکر بمبارک باد گشادند - و مجنون خان قاتشال حسنِ اخلاصِ راجه بهاریمل را (که در محاصره مشاهده نموده بود) بعرضِ مقدس رسانید - و بمقتضای رافتِ ذاتی فرمان طلب شرفِ صدور یافت - و راجه فرمان پذیرگشته احرارِ زمین بوسِ عبودیت نمود - روزی (که راجه و فرزندان و اقربای او را خلعتهای فاخره بخشیده برای رخصت ببارگاه سلطنت آورده بودند) آنحضرت برفیلِ مست سوارِ دولت بودند - و فیل از شورشِ مستی بهر طرف میدوید - و مردم یکسو میشدند - نوبتی این فیلِ مست بطرفِ راجپوتان دوید - این طبقه را چون (اعتصام کامل بر اخلاص خود بود) ایستاده ماندند - و این ایستادن بنظر بلند بینِ حضرت شاهنشاهی پسندیده درآمد - و استکشاف از احوالِ راجه فرموده بر زبانِ غیب ترجمان گذشت که ترا نهال خواهیم کرد - و همچنان شد - چنانچه نگاشته آید *

شکر ایزد جهان آرای که هندوستانی را بلکه جهانیان را سرے پدید آمد - که بزرگی او را دفترها بسند نیاید - و دانش او را کتابها کفایت نکند - بمیامین عدالتش باغ همیشه بهار هندوستان طراوتی خاص یافت - و حق پرستان دادار بنده را اعتضاده قوی بدست افتاد و بشکرانه این موهبت کبری جشنهای بزرگ ترتیب یافت - و گنجهای انعام در دامن روزگار انشاند - عاطفت شاهنشاهی گروهی را (که در پیشگاه جان سپاری جولان همت نموده بودند) باصنافِ نوازش سرفراز گردانید - شریف و ضعیف و خرد و بزرگ بجزائل عطایا کامیاب گشتند - از انجمله علی قلی خان شیبانی را بخطاب خان زمانی سرفراز کردند و سرکار سنبل را با سایر پرگنهای میانِ دو آب بجایگزید و مقرر ساخته بجهت انتظام مهمات آنحدود رخصت فرمودند - و عبدالله خان اوزبک را بشجاعت خانی مخاطب ساخته بسرکار کالپی اختصاص بخشیدند - و اسکندر خان را خان عالم خطاب دادند - و مولانا پیر محمد شروانی را بلقب ناصرالملکی ملقب ساخته در رقاب نصرت اعتصام داشتند - و قیاحان بانتظام ممالک دارالخلافه آگره و آنحدود نامزد شد - وای ممالک آرای شاهنشاهی کارسازان بارگاه سلطنت را بهرناحیت فرستاده نظام بخش و آرامده عرصه دلگشای هندوستان شد *

درین اثنا بمسامع علیه رسید که حاجی خان غلام شیرخان افغان (که بمزید شجاعت و هوشمندی و لشکر گرد کردن امتیاز تمام داشت) در الور و آنحدود بوده دمِ خودسری میزند و نیز پدر و زنِ هیموی سیه بخت و سایر اسباب و اموال او دران سرکار است - ناصرالملک را با جمعی از جان سپاران درگاه و معتمدان کارگاه باین خدمت تعیین فرمودند - حاجی خان

سرانجام نماید او را زبید که با چنین مردم در پرده درآمده جمال معنوی خود را ننماید و در کار خود بصورت بے پروایی باشد - و بے شایسته تکلف درین مراتب (که والا نژادان عالی همت عزیمت تسخیر هندوستان کرده کارزار فرموده اند) هرگز چنین کارنامه بظهور نیامده چنانچه برداننده داستانهای باستانی باندک تأمل ظاهر میشود - چه در هیچ مرتبه ازین مراتب سابقه (که فرمان رویان دادگر قصد هندوستان کردند) هیچ یک از والیان هند باین شجاعت و داعیه و تدبیر نبود - بلکه در سرانجام ملک خود درمانده بودند - بخلاف این مرد مردانه که پیوسته تسخیر اقالیم دور دست را اندیشمند بوده سرانجام یورشهای عظیم مکنون خاطر میداشت - و الحق آنچه هیمو را بخت مساعدت کرده بود فرمان فرمایان هندوستان را دران اوقات میسر نبود [از هجوم سپاهیان کارطلب - و فراوانی مبارزان کارزار - و افزونی اسباب توپخانه (که جز در ممالک روم ازان نشان نتوان یافت) و بسیاری فیلان زبردست که یک برای برهم زدن لشکر کفایت کند] مولانا شرف الدین علی یزدی در ظفرنامه در مبارزت حضرت صاحبقرانی (که در هند بظهور آمد) شرح ملاحظات بهادران لشکر و عظمت والی هندوستان چگونه بیان میکند - و بتفاخر مرقوم میسازد که مد و بیست فیل جنگی دران جنگ عظیم بتصرف اولیای دولت درآمد - و بر تاریخ دانان هشیار مغز حال والی آن زمان روشن است که به نسبت هیمو کدام پایه را داشت - و درین کارنامه عبرت افزا (که اندک از بسیار گزارش یافت) هزار و پانصد فیل بدست فرمان پذیران بارگاه والا در آمد - سایر معاملات را ازین قیاس میتوان کرد - و کمیت خزائن و سایر اسباب و آلات فرمان روائی خود کجا بشمار درآید - و این میدان فتح و نصرت همان جای میمنت گستر است که حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی بسطان ابراهیم نبرد فرموده رایات فتح برافراشته بودند چنانچه مجمل ازان در جای خود رقم پذیر شد - و در همین روز بهجت افزای (که بتائید الهی چنین فتح بزرگ روی داد) سکندر خان آزرهک را با جمعی بتعاقب هزیمت یافتگان و حراست دارالملک دهلی از آسیب او باش تعیین فرمودند - و او مسارعت نموده خیل از نفوس شریه و اشخاص معطله را از زندان زندگانی خلاص ساخت - و ناظم پراگندگیهای ممالک شد - و غنائم فراوان بدست او افتاد - روز دیگر موکب اقبال از انجا نهضت فرموده بساعتی (که اخترشناسان کاردان گزیده بودند) پرتو وصل بر ساحت قدس مساحت دارالملک دهلی انداخت - و بنور معدلت و زیور نصفت آن دیار سعادت پرتو روشنی افزای نظارگیان گشت - و اکابر اشراف و هنرمندان هرفن و نادره پردازان هر صنف طایفه طایفه و طبقه طبقه شرف استقبال دریافته

اقدس خود بشمشیر بگذرانند) بر زبان مقدس گذشت که من کار این مغرور را درانروز ساخته ام و بند از بند جدا کرده ام - و اشارت بهنگام این تصویر فرمودند - سبحان الله دران سن در چه وقت و بچه طرز بزبان فعل و لسان قول خبر این واقعه دولت افزا داده بودند - آری امروز و فردا و دی و حاضر و غایب پیش آخشیشان ظاهر باشد - اما پیش نور پروردان ایزدی (که گوهر پاک این شاگردان حق و استادان عقل مظهر نور الهی و مطلع خورشید حقیقی ست) آید^(۲) چون گذشته در خدمت حال است - و غایب چون حاضر در شرف حضور - کسی که خدا را حاضر داند دانستن غایب چه کار - حاشا حاشا آنجا غایب نباشد - سالب شاه راه ارادت ابوالفضل (که راقم این دیباجه افضال است) روزی صورت این واقعه کرامت بنیان را از آنحضرت پرسید - فرمودند که ملهم غیب خبری بر زبان ما داده بود - سر این کار او بهتر داند - درخشیدن نیر حقیقت آنچنان و پرده گزیدن اینچنین - قوی حوصله عالی فطرته [که با چندین خمخانهای اقسام باد هوش ربا (که پهلوانان راه را نه ازان بید مستی میرساند - یکی می آغاز جوانی - دوم باد دولت صوری سیوم شراب سطوت معنوی - چهارم باد حسن ظاهری - پنجم مدام لطف باطنی) بهوش والا بوده خود را ندیده دید بانی الهی نماید] مقصود او را عاشق او گردانند - و دولت را ملازم آستان امید او سازند - من (که معنکف شبانه روزی این عقبه اقبال) بیاد ندارم که بر کس نگاه لطف انداخته باشند یا از روی آنس مخاطب ساخته حرفی فرموده که بدمست نشود - و در نشست و خاست و گفت و شنید با بر کشیده های او تغییر روشن ننماید - بالغ نظران خرد پرور نیکو دانند که اندازه حوصله کسی (که چندین باد مرده افکن بکار برد - و هوشمندی او روز بروز افزون گردد) که تواند شناخت لیکن سعادت پیوند آگاه دل این قدر داند که نگاهبان او تربیت حق باشد - و چنین فتوحات عظمی او را با سهل وجوه دست دهد - و چنین موهبتی بزرگ و کاره شگرف و مهمه بدیع در روزگار کمتر روی نماید •

و یکی از غرائب کرامات آنکه درین اثنا (که از قصبه جالندهر بجبهت تسخیر هندوستان و استیصال هیمو نهضت عالی واقع شد) روزی بمیر آتش حکم معلی سعادت نفاذ یافت که بجبهت مسرت خاطر و تماشای مردم اقسام آتشبازی سر انجام نماید - و درانمیان صورت هیمو ساخته بداند و پر کرده در آتش اندازند - کار پردازان کارگاه اقبال در اندک فرصتی گلزار آتش سرانجام دادند و درین اثنا صورت هیمو را نیز آورده سوختند - در ظاهر هنگامه بزم بازی گرم ساختن بود و در معنی خرمی هستی بد خواه سوختن - آری کسیکه در لباس نشاط و بازی چنین کارهای والا

(۲) نسخه [۵] گذشته و آینده (۳) نسخه [ط] و دارو پر کرده •

رسیده باشد - و داند که خلاف رضای او گزیدن خود را بر تیغِ زدن است - چه بے سعی بشری
 قهرمانِ مُبدعِ کل او را بخاکِ مذلت و مغایرِ هلاکت می اندازد - چنانچه امروز بر مطالعه کنندگانِ
 روزنامه‌چشمه احوالِ این پادشاهِ سعادت اساس ظاهر میشود (او را کجا فرصت آنست که بتوجه
 معنوی باطنی در خاکساری و فناءِ اربابِ خلاف پردازد - و بر تقدیرِ فرصتِ زمان و رخصتِ خرد
 همتِ والای او کجا تجویزِ آن میکند که دامنِ اقدسِ باطنِ او بچنین غبارِ آلوده شود
 و هرگاه معامله چنین باشد تیغِ آلودنِ بخونِ آنچنان خون‌گرفته ناپاک کجا - و آن شخصِ مقدس کجا
 و ملتسماتِ اهلِ روزگار در چه پایه - آخرِ بیرام خان خانان چون دانست (که آنحضرت متوجه
 این معنی نمیشوند) خود را ازان باز داشته بمقتضای عقیدتِ موروثی (که از راهِ تقلیدِ پدران
 و استادان در آدمی جا کرده ^(۲) سرشتی میکند) خود در تحصیلِ این ثوابِ موهوم شد
 و بشمشیرِ آبدارِ عالم را از لوثِ هستی او پاک ساخت - کاشکے آنحضرت از پرده برآمده توجه
 فرموده - یا صاحبِ حوصله دوربینِ دران درگاه بودی - تا او را در بندخانه داشته مستعدِ ملازمتِ
 عتبه اقبال ساخته - الحق بس نوکرِ شایسته بود - و همتِ بلند داشت - و هرگاه تربیتِ این چنین
 بزرگ یافته چه کارها که ازو بظهور نیامده - و برای ظهورِ سطوتِ شاهنشاهی و آکامیِ ظاهر بینان
 سرِ او را بکبل فرستادند - و تنه او را بدارالملکِ دهلی برده بردارِ عبرت کردند - عالم از شور و شغب
 آرمید - و جهانیان را آسودگی و خرسندی پدید آمد •

و از بدائعِ کرامات و غرائبِ خارقِ عاداتِ حضرتِ شاهنشاهی (که درین سانحه
 از مکنِ بطون بر منصفه ظهورِ جلوه‌گری فرموده) آنست که در دارالسلطنه دهلی در هنگامی (که
 حضرتِ جهانبانی جنتِ آشیانی بعد از فتحِ اسکندر بآنجا تشریف آورده بودند) در تصویرخانه
 بموجبِ اشارتِ عالی مشقِ تصویر میفرمودند - و نادره کارانِ باریک بین (چون میرسید علی
 مصور و خواجه عبدالصمد شیرین قلم که از بے بدلانِ این فن اند) در ملازمت بوده
 راه و روشِ این کارِ بدیع مذکور میساختند - روزی در کتابخانه حضرتِ جهانبانی آن نسخه
 جامعِ الهی بجهتِ تشجیدِ خاطر بتصویر توجه نموده صورتِ آدمی نگاشته قلمِ الهامی رقم ساختند
 بطریقی که عضوِ آن تمثال از هم جدا افتاده بود - یکی از دولت یافتهای حضور آن نقش
 بدیع دیده استفسار نمود - بر زبانِ غیب ترجمانِ آنحضرت گذشت که این صورتِ هیموست
 و حال آنکه دران وقت نام و نشانی از هیمو نبود - مستمعان حقیقت کار در نیافته از استکشافِ آن
 باز ماندند - و در آنروز (که بیرام خان التملس مینمود - و کوشش میکرد که هیمو را بدست

(۲) نسخه [ی] مرکبی (۳) در [چند نسخه] جامعه •

چون بادِ صرصر می رانند - جائیکه سطوتِ اقبالِ روز افزون صف آرای هنگامه نبرد باشد شیرمردانِ صفدر را از گریز چاره نیست - آنچنان حیواناتِ بیخرد را کجا شکوه همت می ماند امرای نصرت قرین از چنین فتحی (که تا انقراضِ عالم طغرای فتح نامهای شهریارانِ والا شکوه و دیباجه مفاخر جهاندارانِ عالیقدر خواهد بود) در تقدیمِ مراسمِ شکر پرورگار شدند - و سایرِ عساکرِ فیروزیه مآثر در کشتنِ گریختها و جمعِ غنائمِ اهتمام داشته از کشتها پشتها و از غنائمِ خزائن آماده و مهیا ساختند - تا پنج هزار کس در میدان افتاده بودند که بحساب درآمد - و از آنها (که در گریختن در راهها پایمال شدند) که شمار تواند کرد - و تا هزار و پانصد فیل نامی در تصرفِ اولیای دولتِ قاهره درآمد - و طایفه از بهادرانِ نصرت قران گریختها را تکمیلی کرده بسیاری از مخالفان را به تیغ انتقام گذرانیده کامیابِ نصرت بپایه سر بر اعلی معاودت نمودند - فرمان فرمای زمان ازین عطیه کبری آدابِ سپاسداری بجای آورده هر کدام از مبارزانِ عساکرِ منصوره را بعواطفِ بیکرانِ شاهنشاهی اختصاص بخشید - و در اثنای آنکه (هر یک از بهادرانِ نیکو خدمت بدولت حضور رسیده کامیابِ دین و دولت میگشت) شاه قلی خان محرم هیمورا بسته بدرگاهِ خلّاق پناه آورد - هر چند از پرسیدند از جهالتِ بسخن نیامد - یا توانائی سخن سرائی نداشت - یا مغلوبِ خجالت بوده سخن را بر خود نه پسندید - بیرام خان خان خاتان از حضرت شاهنشاهی التماس نمود که این سرمایه فساد را بدستِ مقدّس خود بگذرانند - و بوسیله غذا احرازِ مدارجِ ثواب و جزا فرمایند آن خدیو خرد مندی و خدارند خردمندان (که صغیر سن را نقاب دانش خداداد دانسته در پرده بیگانگی بوده از شورشِ انکارِ منکران و اعتقادِ مخلصان فراغت داشتند) برای هدایتِ اربابِ استعداد بر زبانِ حقائق ترجمان گذرانیدند که بکشتنِ گرفتارِ اسیرِ همتِ علیا رخصت نمیدهد - و همانا که در بارگاهِ معدلتِ حضرتِ احدیت نیز بر چنین کارها ثوابِ مترتب نباشد - هر چند دولتخواهان ساده لوح اهتمام و الحاح بیشتر نمودند توجه شاهنشاهی کمتر بظهور آمد *

بنام این دریافت بلند را که در بطونِ اوراقِ و اذهانِ آفاقِ ازان اثر نیست - اما دانش نژادانِ بارگاهِ کبریا نیکو دانند که این جز در نورآبادِ خاطرِ مقدّس ذاتِ پاک (که بے وسائطِ بشری و وسائلِ ملکی از حضرت دادارِ دانش آفرین دانانواز نور پذیر معرفتِ حقیقی شده باشد) پدید نیاید - چنانچه از صفحه پيشانی این تخت نشینِ صورت و معنی روشن است - و نیز بر معامله فهمانِ ظاهربین پیدا ست که (هرگاه بزرگ نهاده خدا شناس در پایه محبوبی ایزدی

(۲) نسخه [۵] از گریز گزیر و چاره نیست (۳) نسخه [۵] قرین (۴) در [چند نسخه] میرے

(۵) نسخه [۵] محدث *

بادپایان آتش کردار کار تمام میساختند - و گروه گروه فدائیان تیرانداز از اطراف و جوانب برآمده داد کارزار میدادند - علی قلی خان شیبانی (که لشکر قول بحسن اهتمام او رونق داشت) در جائی واقع شده بود که جرّے کلان در پیش داشت - که فیلان در برابر آن عبور نمیتوانستند کرد دلوران برخاش جو مردان شیرحملة قول برجای خود پلای ثابت افشوده قابوی ناخن می جستند و چندان تحمل کردند که فیلان از اطراف و جوانب قول برگزشتند - بعد ازان از عقب مخالفان درآمده داد تیراندازی و تیغ زنی میدادند - و هیمو تیره بخت بدروز خود بر فیل هوایی نام (که از فیلان سرآمد او بود) مغرور نفس و هواسواره نظر بر دهله پودلان تیغ زن و کهاکش غازیان صف شکن داشت - چپقلشهای مبارزان عساکر اقبال بدیده عبرت دیده جوتی از فیلان مست همراه خود ساخته هر تردّی (که در حوصله طاقت داشت) و هر تهرّی (که مکنون باطنی فتنه سرشت او بود) ظاهر ساخته حملهای قوی و جرأت های عظیم کرده بعیار از زیر دستان عساکر گردون شکوه را از پای در آورد - و بهگونداس (که از برکشیده های او بود - و در کار فیر از تیز دستان امتیاز داشت) پیش او پاره پاره شد - و شادی خان جنگ کرده پایمال بادپایان موکب اقبال گشت - ناگاه در اثنای گیر و دار تیره از کمانخانه غضب الهی بچشم هیمو رسید - و کاسه چشمش شکافته از پنس سر او گذرا شد - همانا که باد پندار و دود غرور آن سیاه بخت تیره درون همان بود که ازان روز برآمد جسم (که در حواشی او تگ و تار داشتند) چون دیدند که تیر اقبال بهدف رسید بازی همت سست کرده دل از دست دادند - و بیدست و پا شده دیگر کم طاقت نه بستند - و شکست بر لشکر او افتاد - هر کدام خاک ادبار بر فرق بیخته و آبروی جلالت بر خاک ریخته رو بگریز نهادند - درین هنگام شاه قلی خان محرم با چندی از شیر مردان کارزار بغیل (که هیمو بران سوار بود) رسید - و نمیدانست که هیمو بران فیل سوار است - قصد کشتن فیلبان کرد - تا آن فیل را بطریق ^(۳) الجا از جمله غنائم خرد سازد - فیلبان بیچاره (که نه مغرور حقیقت داشت - و نه جوشن شجاعت) از بیم جان صاحب خود را نشان داد - شاه قلی خان از نوید این عطیّه عشرت افزا ممنون طالع خود گشته کلاه شادمانی بر آسمان انداخت - و آن فیلبان را امان داده بانعام پادشاهی امیدوار ساخت - و آن فیل را با چند فیل دیگر جدا کرده از معرکه یکسو شد •

و چون از مهیب عزیمت ازلی نسیم فتح و فیروزی بر رایت فتح آیت حضرت شاهنشاهی وزید مخالفان سیئه روز تبه کار بیکبارگی پشت دانه نجات خود را در فرار دیدند - شیران بیشه شجاعت فیلبانان را از قلّه آن کوهها بضرب تیر و قوت گرز تگوسار میساختند - و پیلان کوه منش را

(۲) نسخه [ی] عبرت بین (۳) در [بعضی نسخه] لجه •

و استمالت دلها فرمان فرمای جهان بآئین کشورگشایی و قانون جهان آرائی تگاور بادپای جهان پیمارا برانگیخته نهضت فرمودند - و چون مهجۀ لوی جهانگشای پرتو و صل نزدیک بقصبۀ پانی پت انداخت - طلیعۀ فتح و ظفر از برابر ظاهر شدن گرفت - و یگه جوانان و بهادران پدیم رسیده مزدۀ فتح می‌رسانیدند - و شاه قلی محرم هیموی مذکور را دستگیر ساخته بحضور اقدس آورد - و بنوازشهای خسروانه سربلندی یافت *

و شرح دیباجۀ این نصرت علیا و موهبت عظمی (که کارنامه اقبال تواند بود) برسم اجمال آنست که چون هیمو را معلوم شد (که رایات اجلال دور است - و چندی از امرای پیش آمده اند) عنان از دست داده باستعجال خود را بایشان رسانید باین خیال که چون آن مردم را (که خلاصه و چیده اند) بر دارد دیگر کار دشوار بر و آسان گردد - و برافروزی لشکر کار کرده و بر فراوانی فیلان مست اعتماد نموده بفرورس از اندازه بیش قدم در پیکار نهاد - و از نشاء بدمستی غرور نفوانست دریانت که آنرا (که بفیلان اعتضاد باشد) برانکه بر فیل اعتماد دارد هر آئینه غلبه رود ده پس آنکه با مبدع فیل^(۲) راز نهانی دارد استیلا او را که تواند انکار نمود - و استظهار فیلان با او چه سودمند آید - بهر حال آن خون گرفته شوریده بخت سرگرم جنگ و ستیزه گشت - و دلیران از جانبین کوششهای شگرف نموده مانند رعد در نیسان و شیر در نیستان خروشیده بر یکدیگر می‌تاختند - و داد دلوری و جان فشانی و نیکو خدمتی داده آبروی تازه بهم می‌رسانیدند *

* شعر *

در لشکر چنان برهم آمیختند * که از آب آتش برانگیختند

تو گوئی هوا لاله کارد همی * ز پولاد بیجاده بارد همی

اگرچه بهادران لشکر منصور در ثبات پائی و جان نثاری تقصیر نمی‌کردند لیکن از صدمات فیلان مردم میمند و میسر را پای از جای لغزید - چندی از شیران بیشه پیکار یعنی لشکریان شیرشکار (که غبار معرکه نبرد را گلگونۀ عروس فتح و غارت چهرۀ اقبال میدانستند - و آب زندگانی از چشمه سار تیغ خون آشام جسته شاداب مقصود بودند - مثل محمد قاسم خان نیشابوری و حسین قلی خان و شاه قلی محرم و لعل خان بدخشی) چون دریافتند که اسپان و بروی فیلان نمی‌توانند آمد کنند^(۳) شده با تیغهای خون چکن مانند شیران گرسنه در جست و جوی شکار خود را بحریف رسانیده دست برد می‌نمودند - و سواران گران رکاب را از خانۀ زمین انداخته بخنجر نعل

(۲) نسخۀ [ی] فیلبان (۳) این لفظ در کتب لغت یافته نشد اما اغلب معنیش پیاده باشد چنانچه در

[موانع اکبری] در بیان کیفیت جنگ هیمو بجای کندان شده پیاده شده نوشته *

وقت از هزاران لشکر کارگذار ظفرانگیرتر است) افزونی ظاهر مخالف و فراوانی صورت غنیم
بنظر در نیارده (چنانچه رسم سعادت کیشان بخت بلند است که کار امروز بفردا نگذارند)
به شایسته توقف و اہمال فوجهای منصور را ترتیب شایسته داده جوای پیکار نصرت سرانجام شدند^(۲)
میمنه بشکر شہامت سکندر خان و جمعی دیگر از نبرد آزمایان نامور آراسته گشت - و میسر
بمہابت عبداللہ خان و طایفہ از فدویان جان بناموس باز رونق گرفت - و قول بشجاعت
علی قلی خان شیبانی تائید یافت - و حسین قلی خان و شاہ قلی محرم و جمعی از جوانان
کاروان بآرایش هنگام ہراولی معین گشتند *

چون سخن باینجا رسید مناسب آنست کہ ایستادنی در درازا و رفتنی در پہنا واقع شود
تا سخن شاداب گردد - ای جوای اخبار عبرت بخش سر رشته سخن را نگاہداشتہ ساعتی
گوش بسن دار کہ ازان زمان (کہ حضرت شاہنشاهی بمقتضای رای جهان گشای آمرای نامدار را برسم
منقلا از پیش روانہ فرمودند) خود با عساکر فتح و جفود اقبال (سوم فرمان روائی و لشکر آرائی را
دقیقہ نامرعی نگذاشتہ کوچ بکوچ متوجہ فتح و نصرت بودند - درین روز بہجت انتما (کہ نوروز
فرخی و فیروزی ست) رایات اقبال از قصبہ کرنال (کہ تا قصبہ پانی پت دہ کرہ باشد)
نہضت فرمودہ بہ پنج کرہ پانی پت نزل اجل فرمودند - و از نزدیک رسیدن غنیم بمنقلا
در آردوی معلی خبر نہد - و ہنوز لشکر نصرت پیوند گرد راہ از خود نیفشاندہ و نفس راست
نکرده بود کہ خبر رسیدن مخالف بلشکر پیش با سایر اخبار ناخوش باہم رسید - و چنان ظاہر شد
کہ جمعی را مگر پای از جای لغزیدہ باشد - اما ہنوز بازار کشش و کوشش گرم است - موکب عالم آرا
در همان زمان آہنگ رزم فرمودہ آمادہ نہضت پیش شد - و در ساعت بہادران عقیدت مند
و دلوران اخلاص گزین را یرلیغ والا صادر شد کہ سلاح در بر و تائید ایزدی در دل گرفته ملازم رکاب
نصرت اعتصام باشند - در اندک فرمتی بساز و پیرایہ (کہ در خور آفرین صاحب اقبالان باشد)
فراہم آمدہ جوای پیکار شدند - آنحضرت چہرہ وقار پادشاہانہ بخرسندی افرختہ (مغفر اقبال
ایزدی بر سر - و جوشن حراست الہی در بر) مسلح و مکمل گشتہ پای دولت در رکاب عزیمت
نہادند - بیرام خان خان خانان در پیش صفها و گرد قشونات^(۵) و تومنات می گردید - و در حفظ
قوانین نبرد و نگاہداشت مراتب جنگ و محافظت جای خود اہتمام میکرد - و از جانب حضرت
شاہنشاهی مواعید لطف و قہر رساندہ بزم رزم را ترتیب می بخشید - و بعد از ترتیب لشکرها

(۲) نسخہ [۱] آمادہ (۳) نسخہ [ح] حسن قلی خان (م) نسخہ [ی] درازی (۵) در

[بعضی نسخہ] قسومات *

جائے و مقامے مقرر گردانید - فیل غالب جنگ نام (که از فیلان سرآمد نامی بود)
 بحسن خان فوجدار مقرر گردانید - و فیل گچ بهونر^(۲) (که در هزار یکے مثل او کم بهمرسد)
 بسواری میکل خان معین ساخت - و فیل جور بنیان^(۳) (که از فیلان زبردست بود) باختیار خان داد
 و فیل فوج مدار را بسنگرام خان نامزد کرد - و فیل کلی بیگ^(۴) (که در اکثر جنگها آن سیه بخت
 تیوره رای خود بران سواری میکرد) درین روز برای سواری^(۵) چاین نام فیلبان داد - و باین فوجداران
 (که هزاران بیشه و غابوندند - و از معتمدان شیرخان و سلیم خان) و بسایر برکشیده های خود
 استمالتها داده سرگرم کارزار ساخت - اما اسباب آرائی پیکار با سبب پیدشهای ظاهریین بکار آید
 با خدا پرست سبب برانداز (که او را برای انتظام و تکمیل عالم صورت و معنی آورده باشند) چه نفع
 رساند - بلکه آنهمه اسباب و آلات از ضنائم بیوثان^(۶) قدس سر آن جمال آرای عالم سلطنت گردد - و بنقد
 مصداق این معنی همین قضیه بدیع است *

و شرح این اقبال بدیع نما آنکه بتاریخ روز دیبادهین بیست و سیوم آبان ماه الهی موافق
 روز پنجشنبه دوم محرم (۹۹۴) نهد و شصت و چهار عساکر فیروزی نهاد را (که برسم منقلا پیشتر
 می آمدند) چون بحدود قصبه پانی پت اتفاق نزول افتاد قراران دوربین رسیده خبر رسیدن غنیم
 و شرح کمیت لشکر و استعداد آن تبه کار بعرض پیش قدمان مرکب عالی رسانیدند - و بیقین پیوست
 که آن سیه کار آشفته روزگار خود بسرانجامی که دارد دلیرانه قدم می نهد - و پیش از رسیدن
 بقصبه مذکور چنان بر الحظه روزگار افتاده بود که هیمو لشکرے گران را بسرکردگی شادی خان کاکر
 پیشتر فرستاده است - آمرای نصرت پیوند از چندان حساب نمی گرفتند - و دل بر اقبال روزافزون
 بسته متوجه پیش بودند - چون آمدن هیمو بآن استعداد بیقین پیوست از انجا (که بر اعتضد معنوی
 خود نظر نینداخته بودند) بوسیله حرف سراپان تهی مغز (که پیوسته لشکرها ازان مردم خالی نباشد
 بلکه ازانها لشکرها شود) تذبذب در خواطر اولیای دولت راه یافت - دلاوران لشکر اقبال حقیقت
 کار عرضه داشت نموده بدرگاه نصرت پناه فرستادند - و خودها آمادگی جان نثاری شدند - درین گروه
 والاشکوه سپاهی ده هزار کس بود - اما پنج هزار مرد نبرد شاید که باشد - بهادران فیروزمند
 و دلاوران اخلاص منشا آمدن غنیم نزد یک دانسته از روی خرد دوربین و حوصله فراخ (که در چنین

(۲) نسخه [د] بهونر (۳) نسخه [ب] مشکل خان - و نسخه [ح ی] منگلی خان (۴) نسخه
 [و] حورینال - و نسخه [ز] جور بنیال - و نسخه [ح] چورن بهال - و نسخه [ی] چورن بال (۵) در
 بعضی نسخه [فوج] بدار (۶) نسخه [ز] به شکران خان (۷) نسخه [ح] چامن - و نسخه [ی]
 چاین (۸) نسخه [ح ط] فتوحات *

خود در استعداد پیکار شد - و بخاطرش راه نیافته بود که عساکر نصرت نژاد باستعجال خواهند آمد شیردلان هنگامه منقلا آمدن توپخانه را بآن قصبه شنیده فوج آراسته از تیز دستان نبرد دوست را (چون لعل خان بدخشی و میرزا قلی اوزبک و سمانجی خان) پیشتر فرستادند که دست بر دی نمایند - و چون این فوج حقیقت جمعیت غنیم را نوشته فرستاد علی قلی خان شیبانی نیز خود را ملحق ساخت - و غازیان چابک دست به نیروی اقبال شاهنشاهی (که به پشت گرمی این دولت عظمی گربه کار شیران بتقدیم رساند - خیال باید کرد که شیران باعث ضایع چنین استوار چه کارهای شگرف که بجای آرند) خلاصه توپخانه را^(۲) بتصرف در آوردند - و پیش آمدها از سطوت اقبال لشکر منصور بے جنگ راه گریز پیش گرفتند - و هیومی خون گرفته از استماع این خبر لشکر خود را سه فوج ترتیب داد - دست راست بغرور شادی خان کاکر شور افزای گشت - و دست چپ را باهتمام خواهرزاده خود رمیه نام^(۳) (که از دلیران بیباک بود) سپرد و خود به نخوت تمام و استعجال غریب روان شد - و فیلان کوه نمود اژدها دم را (که اندوخته چندین فرمانروایان هندوستان بود - و برای عبرت ظاهر بیخان کوه اندیش بسر نوشت آسانی پیش این بے بهر صورت و معنی گرد آمده) همراه گرفت - از انجمله پانصد فیل سره که هر کدام در تیز پائی و چرب دستی علم بود - و در مستی و دلیری کارنامه دویدن این قوی هیکلان سبک روح را دویدن نتوان گفت - که اسپ عراقی دهنده هر چند گرم روی کند از پیش این فیلان بدر نتواند رفت - و الحق هر فیل ازین فیلان نامی برای برهم زدن فوج گران بسند بود - بتخصیص برهم زدن هجوم سواران که اسپان شان هرگز چنین صورتی مهیب و پیکره بدیع ندیده باشند و صفت این جبال دهنده کجا بر رشته باریک عبارت درآید - عمارات عالی را بجنبش ویران سازند و درختان قوی را ببازنه از بیخ برآرند - و در هنگام نبرد و کارزار بخراطوم ثعبانی اسپ را با سوار از زمین بردارند - و بهوا اندازند

● بیت ●

بپویه نرم روند و گه که حمله برند ● چو سرمه سوده شود زیر پای شان سندان
و شرح سپاهی لشکر او را چه رقم نماید - خلاصه سخن آنکه با سی هزار سوار کارطلب از راجپوت^(۴)
و افغان (که بارها کار کرده سرمایه مزید نخوت و استکبار او می شدند) باکینه غریب متوجه شد
و فیلان را بکجیم و سلاح آراسته رعداندازان و تخیش افکنان را بر پشت پشته پشت آن مهیب پیکران
بدیع منظر جا داده آماده نبرد شد - و همه فیلان را بروشه (که در روز هیجا آرایند - و بر خرطومها دشنها
و حربها تعبیه کنند) آراسته فیلان تجربه دیده را به مردان نبرد و فیلبانان قوی دل سپرده هر کدام را

(۲) نسخه [ج] او را (۳) نسخه [ز] رسیده (۴) نسخه [د] راجپوتان و افغانان ●

همت علیای حضرت شاهنشاهی با معدودے حراست آن حدود نموده رایت اخلاص بر افراشت معلوم هوشمندان آگاه دل میشود که هرگاه میامین برکت قدسیه این خدیو صورت و معنی در دور دست آن کرد حال نزدیکان ناخجسته عاقبت (که از سیه بختی با نفس مقدس آنحضرت اندیشه ستیزه و پیکار نمایند) قیاس باید کرد که چگونه خواهد بود - و خودسران مغرور را تازیانه آگاهی ست سرگذشت هیمو - که در مطلع احوال ظهور یافت - و درین ایام در بلاد و امصار هندوستان گرانے عظیم بدید آمد - و در اکثر ممالک خصوصاً در دیار دهلی قحطی بوالعجب شد اگر از زر نشانه می یافتند از غله اثری نمی دیدند - آدمیان در مقام خوردن یکدیگر شدند چندی باهم پیوسته آدم تنها را می ربودند - و غذای خود می ساختند - اگرچه این پاداش اعمال جمهر مردم تا دو سال کشید اما یک سال صعوبت تمام داشت - و همانا که دردی ایام گذشته بود که بعالم ظهور آمد - تا بمیامین جلوس مقدس بر اورنگ خلافت ناهمواریهای زمانه و ناهنجاریهای روزگار یکبارگی دور شود *

فتح موکب اقبال حضرت شاهنشاهی در محاربه با هیمو

و دستگیر شدن و بیاسار سیدن او

سبحان الله زه تلون احکام تقدیر - و تنوع آثار قضا - هیچ گناه از زمین برنخیزد که چندین حکمت دران تعبیه نباشد - و هیچ برگ از درخت نچند که چندین مصلحت در مطاوع آن مندرج نبود - پس وقایع و سوانحی (که متضمن برجش عالم باشد) اندازة مصالح و اسرار آنرا (که در طی آن مکنون است) که تواند گرفت - و از انجمله است این بزم رزم نما که هم نظام ظاهر را از اسباب والا ست - و هم بهترین وسائل هدایت گمراهان بادی غوایت و ضلالت - تفصیل این موهبت کبری آنکه هیمری سیه بخت از فراهم آمدن اسباب بدمستی (چنانچه اندک ازان گزارش یافت) پیوسته در نخوت و پندار بوده اندیشه های تباه بخود راه میداد - علی الخصوص چون قضیه تردی خان واقع شد لشکر هندوستان را دل بس قوی گشته در جنگ مبارزان عساکر اقبال دلیر شده بودند - و شورش غرور در شریف و ضعیف افتاده خیالات فاسد بخود راه میدادند *

چون خبر نهضت رایت اقبال در لشکر مخالف انتشار یافت هیمو توپخانه گران خود را (که در کیفیت و کمیت بعیار بود) بسرکردگی مبارک خان و بهادر خان (که از امرای کلان او بودند) پیشتر از خود بقصبه پانی پت (که قریب سی کوهی دهلی باشد) فرستاده

(۲) نسخه [ی] خواهد شد (۳) نسخه [ی] در دے از *

ایزد جان بخش برآرند؛ مقصود نگارنده^(۲) اسباب بسته (با خاطره آرمیده - و پیشانی کشاده و دل نیازگزمین - و عزم درست - و رائه راست - و حوصله فراخ - و دسته قوی - و پائے استوار و همته والا - و فطرت عالی - و تدبیر صایب - و چهره برافروخته - و لب خندان) پای دولت در رکاب اقبال نهاده نهضت فرمودند - و در چنین موسم (که عنقوان شباب و عنوان طغیان طبیعت است) آن خدیو والا پیوسته بدوربینی و فرمان پذیری خرد خرده دان ملک آرای بوده خود را در نقاب بے التفاتی و پرده صغیر سن داشته نگاهبان جمال جهان آرای سلطنت خویش کرده بے مداخله قاصد و پیغام و سخن ساختگی حرف سرایان غرض آلود عیار راستان درست بین و مخلصان حق پسند میگردانند - و دار و مدار اشغال پادشاهی را بعاشقانش سپرده برآمد مقاصد صوری و معنوی را از ایزد بیچون دانسته نیازمند درگاه هستی بخش خرد آفرین میبودند - و دانشوران رسمی اسباب پرست مسبب شناس پی بغزونی خرد والای این اورنگ نشین خلافت و بزرگی حالت کبرای این برگزیده کونین نبوده خود را از اسباب عظیمه (چون گویم فاعل حقیقی نظام کارخانه سلطنت) میدانستند - و لهذا روز بروز کار آن یگانه معبود حقیقی در ظهور و شنائی بخشید - و حال آن ساده دلان حق ناشناس در کور ظلمت رفته عیار مصلحتی زراندود گرفته آمد - چنانچه ازین روز نامچه احوال سعادت قرین بر سخن سنجان نکته رس روشن خواهد شد • و خلاصه حقیقت کار آنکه نور پرورده (که از ظلمت پرستاری خلق نجات یافته دل را در روشنائی پرستش ایزدی نورانی سازد) نور افروز کارگاه ابداع تعهد مهمات کلی و جزوی او را بمکرمات علیای خود تفویض فرموده در اشغال صوری دلتنگ ندارد - و آرزوی او را ضمیمه آنچه (در حاشیه خاطر فیض گزین او نگذشته باشد - و بحوصله روزگار در ننگد) ساخته در گذار دولت او نهد - و او را اورنگ نشین ملک صورت و معنی گردانیده پیشوای صفوف ظاهر و باطن گرداند - و هر خاکساره و مدبره (که نکمای نکبت و ادبار آتش دولت او را فرو نماند) پرده پندار پیش دیده بصیرت او فرود آید - و در تاریکی انکار و ظلمت خلاف درآمده بتکپوری خود در خلاب هلاکت فرو رود - چنانچه از حال شگوف حضرت شاهنشاهی خاطرنشان منکران بادیه گمراهی و دلنشین مخالفان تیره رای (که باین دولت ابد پیوند انتحاب داشتند) گشته هزاران هزار مصداق بظهور آمد که در محلل خود گذارش یابد - و اندک از خمران زدگی میرزا سلیمان (که اراده مخالفت نموده با ده هزار کس بتسخیر کابل آمد - و منعم خان خانان باستمداد

(۲) نسخه [۵ و] نگاه دارند؛ (۳) نسخه [ی] حرف میزان (۴) نسخه [۱] بتعلقانش (۵)

نسخه [ی] می بخشید (۶) نسخه [ب ج] در کوی ظلمت •

این تقصیرات تغافل ورزیده شود مهمات کلی (که پیش نهاد همت جهانگشای حضرت است) متمشی نمی شود - و آنکه گستاخی نموده رخصت نگرفته ام بغایت شرمزده ام - و سبب این جرأت آن بود که ذات اقدس معدن لطف و منبع عطوفت اند - هر آئینه بکشتن او راضی نمیشدند و درین صورت (که منع این کار مآثم ازان خدیو جهان بظهور می آمد) خلاف آن نمودن گستاخی را از اندازه بیرون بردن بود - و امثال امر موجب خلل ملک و فساد لشکر میشد امید که بنظر عفو منظور گردد - تا موجب عبرت سایر بد درونان دلیر در تقصیر گردد - آن خدیو جهان و جهان معنی فرستاده بیرام خان را نوازش فرموده معذرت خان خانان بمحض عواطف کارآگاهانه پذیرفتند - و باطن او را بمآثر رضا استمالت و اطمینان بخشیدند - و همت والا بر استیصال فتنه گماشتند *

انتهاض افواج قاهره از موکب جهانگشای حضرت شاهنشاهی برسم منقلا

چون مهجته رایت گیتی آرای پرتو فتح بر حوالی ساحت سرای گزنده انداخت حکم جهانگشای شد که لشکر آراسته از بهادران جان بناموس ده برسم منقلا از پیش موکب معلی روانه سازند - لاجرم اسکندر خان اوزبک و عبدالله خان اوزبک و علی قلی خان اندرابی و حیدر محمد آخته بیگی و محمد خان جلاور و میرزا قلی چولی و لعل خان بدخشی و مجنون خان قاتشال و بسیاری از مجاهدان و مبارزان را بسرکردگی علی قلی خان شیبانی پیشتر روان ساختند و بیرام خان از ملازمان خود حسین قلی بیگ پسر ولی بیگ و شاه قلی محرم و میر محمد قاسم نیشاپوری و سید محمود بارهه و اوزان بهادر را با دیگر بهادران معرکه دیدار کارطلب همراه ساخت - که هر اول منقلا بوده هنگامه دلوری و جانفشانی گرم سازند - و عیار مردانگی و کارگذاری از یکدیگر گیرند - و این دولتمندان در آرایش صفوف عساکر اهتمام فرموده برانغار و جرانغار و قول و هراول و چنداول و طرح و تولقمه و آوقچی و التمش را بآئین جهانگیری و آداب صف آرائی ترتیب داده هر جا را بفروغ خرد عقیدت گزینان اخلاص پرست روشنائی بخشیدند - و افواج قاهره را بلمعان سیوف نبرد آزمایان جنگ دوست کارشناس اعتضاد کرامت فرمودند *

و گیتی خدیو بعد از سرانجام کارگاه اسباب (که بهین طلیمه ایست ظفرانتما ارباب ریاست عظمی را - و سنجیده خصلت ست توکل اساسان اقبالمنده را) دل در نیازمندی

(۲) نسخه [ح ی] کهرزده - و در [بعضی نسخه] گزنده (۳) در [چند نسخه] محمه *

سراوقات اقبال شد - و آمرای انهزام یافته و علي قلي خان شيباني پيش از رسيدن منشور دولت
بحدود سهرند آمده بودند - بعد از سعادت بساط بوس مورد استمالت گشتند *

و از سوانح اين وقت كشتن بيرام خان است تردی بيگ خان را - و تفصيل اين سرگذشت
آنكه بيرام خان تردی بيگ خان را همسر خود دانسته پيوسته از جانب او در اندیشه مي بود
او نيز خود را سبه آرای لشكر اقبال قرار داده تدبير برانداختن بيرام خان از مخيلات خود داشته
در كمين فرصت مقام داشت - و تعصب مذهب دين برانداز را هر كدام از مميزات دين دانسته
ضميمه برانداختن يكدیگر ساخته فرصت مي جست - و با وجود چندين مخالفت (كه منشی آن
فهميدگي ست - و سرچشمه آن ناتوان بيني و حسد) با يكدیگر از راه مكر و تزوير توفان بودند
و توفان به تركي همزاد را كويند - بيرام خان اين وقت را (كه تردی بيگ خان از وقوع شكست
خجالت زده و ادبار یافته بود) غنيمت دانسته طرح دوستي و هفكاه محبت تازه ساخته بعصي
مولانا پير محمد خان شرواني بخانه خود طلبيد - و او را در خرگاه گذاشته خود ببهانه طهارت
بيرون رفت - و فرمان بران از پس او كارش تمام ساختند - و خواجه سلطان علي و مير منشي را (كه
گمان نفاق و راز داري داشتند) با خنجر بيگ (كه قرابت قريب به تردی بيگ خان داشت)
گرفته مقيد ساختند - و حضرت شاهنشاهي بجهت مصالح و حكم (كه خرد در برين بآن پي برد)
خود را بظاهر از سرانجام مهم ملكي بے پروا و نموده بشكار مشغول بودند - يا برای آنكه
(از بداندیشي کوتاه اندیشان زمانه ايمن بوده در يانت مراتب نيكو خدمتي و مدارج اخلاص
عالميان بر وجه احسن در پيشگاه دل دقيقه شناس صورت بديد - و فنون بداندیشيهای
فادرستان روزگار بر خاطر نور پذير بے مدت ديگران روشن شود) آنروز (كه اين واقعه بظهور آمد)
آنحضرت بر رسم عادت بصحرای دلگشای سهرند بشكار باشه عشرت پيرای خاطر مقدس بودند *

چون صورت حال بمسامع عليه رسيد از فزونى خرد كار شناس دقيقه دان تغيير بے صفحه
ظاهر آنحضرت صورت پذير نشد - و مكافات آنرا بر ايزد توانا حواله فرموده بے چين شكایت فنون
تقادير ايزدي را تماشا گي گشتند - و شامگاهان (كه بدولت و اقبال از شكارگاه مراجعت فرموده
بسرادق عزت رسيدند) خان خاندان مولانا پير محمد شرواني را بخدمت فرستاده معروض داشت
كه باعث اين دليلري از می غير از دولخواهي درگاه عالي امر بے ديگر نيست - تردی بيگ
درين جنگ دیده و دانسته از روی قريب و بدني^(۲) عار گريختن بر خود پسندیده است - و بے اخلاص
و نفاق او معلوم همگان است - كه از اول تا آخر چگونه مصدر حرکات ناپسندیده بود - اگر در امثال

بلکه کارگرانِ قضا و قدر برای ظهورِ سطوتِ شاهنشاهیِ غرور و بدمستیِ هیمورا افزایش دادند تا آن بدمستِ پندار پرست در نظرِ کوتاه نظرانِ جهان (که عالم ازین طبقه مالمال است) بزرگ نماید - آنگاه او را گرفتار گردانیده بخاکِ نگوینساری افکندند - تا خوارش او سرمه چشمِ کوتاه نظران گردد - و بجلالتِ حالتِ این خدیو زمان اندک و رسیده در امتثالِ احکامِ او (که وسیله انتظامِ صوری و معنوی ست) بیشتر اهتمام نمایند - و بالتجمله هیمو (که لشکرِ انبوه خود را برهم زده و گریخته می دید) ظهورِ این واقعه بدیع را از خداعِ غنیم دانسته تعاقبِ تردی بیگ خان نمود و در همان جنگ گاه غرور افزائی نموده میدانِ آرائی کرد - و بهادرانِ صفدر (که از پسِ گریختن شتافته بودند) چون مراجعت می نمودند حیرت زده برآه تردی بیگ خان می شتافتند - و هیمو بعد ازین بدارالملکِ دهلی آمده شور افزای گشت - و بدمستی را با دیوانگی فراهم آورد *

چون این قضیه نامطبوع معروضِ بارگاهِ معلی شد حضرتِ شاهنشاهی به نیروی خردِ دور بین این را در نظر نیاروده طرزِ داناتانِ بساطِ عزت و معرکه آریانِ صفوفِ اقبال را یرلیغِ گیتی مطاع اصدار فرمودند - که سرانجامِ یورشِ عالی نمایند - که بساعتِ مسعود نهضت فرموده سزای آن مغرور تبه رای را در کنارِ او نهاده آید - و چهره وقارِ بادشاهانه بگلگونه رضا و تسلیم بر افروخته سایه التفات بر اتمامِ اشغالِ جهانبانی انداختند - و چون خاطرِ جهان گشای از رهگذرِ سکندر جمع نبود لشکر از بهادرانِ اخلاص گزین را بباشلیقی خضر خواجه خان (که از نسلِ فرمانِ روایانِ مغلستان بسعادتِ مصاهرتِ این خاندانِ عالی اختصاص یافته در امرای رفیع قدر شان عظیم داشت) برای نظامِ پراگندگیهای پنجاب و دفعِ فتنه سکندر گذاشته قلع و قمعِ هیمو بد اندیش پیش نهادِ همتِ جهانگشای ساختند *

و چون عیدِ قربان نزدیک بود برای انتظامِ جهانیان مراسمِ عید بتقدیم رسانیده بساعتِ سعد (۴) روزِ بهمنِ دومِ آبان ماهِ الهی موافقِ روزِ پنجشنبه دهمِ ذی الحجه (که عیدِ قربان بود) عیدگاهِ مخیمِ سرادقاتِ اقبال گشت - و اتمامِ لوازمِ جشنِ عیدی کرده در همانجا مقام فرمودند - و فرمانِ قضا جریانِ باسمِ تردی بیگ خان و امرا در بابِ دلدهی و ثباتِ پائی شرفِ اصدار یافت - حاصلش آنکه در چنین وقائع (که بموجبِ سرفروشتِ ایزدی از مکنِ بطون بظهور می آید) دل از دست نباید داد - که کارِ فرمای ابداعِ رنگ آمیزی میکند - از فرطِ احتیاط و استعداد در ساحتِ قصبه تهنیسر فراهم آمده مترصدِ وصولِ رایاتِ اقبال باشند - و روزِ دیگر بقایدِ دولتِ ازلی از انجا نهضت فرموده روزِ آبان دهمِ آبان ماهِ الهی موافقِ روزِ جمعه هیزدهمِ آبان ماهِ عرمه سهرند مخیم

(۲) نسخه [د] رود (۳) نسخه [زی] تمام (۴) نسخه [ا ح] سعید *

درین هنگام (که عساکر منصور فتح چنین نموده در پی گریختن شتاب داشتند - و گروهی در غارت مال و نهیب اسباب کوشش مینمودند) تردی بیگ خان (که بساط آرای این معرکه دلاوری بود) با جمعی معدود ایستاده تماشا میکرد - هیمنی فتنه ساز وقت را غنیمت دانسته برین فوج میدان آرای تاخت - همراهان خواجه سلطان علی (که بانضال خانی رسیده بود) و میر منشی (که باشرف خانی امتیاز داشت) و جمعی دیگر (که همه کس کم داشتند) همت شان یاری نکرد و مولانا پیر محمد شروانی نیز برای شکست هنگام سپه سالاری تردی بیگ خان مسلک فرار اختیار نمود تردی بیگ خان را (که ایام مکافات بے اخلاصی زمان سالف^(۲) نزدیک رسیده بود) زندگانی را عزیز شمرده عار گریختن بر خود پسندید - و کارے چنین پیش رفته و فتح چنین روی داده بر صورت عکس ظاهر شد *

[هر که از تبه رانی چنین براه رود - و اخلاص و عقیدت یکسو - معامله سوداگرانه از دست دهد - و پلس اعتبار خود (که در معنی نگاهبانی اسباب سلطنت صاحب خود است) ننماید] هر آئینه در همین هنگام جهان صورت چرا گویم که خورش رختنه شود - که آبرویش رختنه گردد چنانچه صورت حال این زندگانی درست عبرت بخش ارباب هوش شد - مرا درین گفتگو فطرت بلند مخاطب نیست - آن گوهر بے بهای کمیاب را چون در خاکدانها طلبکار باشم - این قدر معامله ناتمام نیستم - لیکن میگویم که بتواتر^(۳) گفت دانشوران خرد پرور بتجربه شریف و وضع پیوسته است - که گریزنده بیشتر زخم میخورند از آن شیردل که تلاش پیکار دارد - و دوست داران زندگی و گریزندگان مردگی زودتر پایمال موکب هلاکت میگردند از حریصان مرگ و بے باکان جنگ آدمی (اگر اندک حسا بے نگاه دارد - و در هنگام غم بدخماري و در موسم شادی بدمستی ننماید) هر آئینه روز بد نه بیند - جمعی از محاسبان روزنامه اعمال رسیدن تردی بیگ خان به عار چنین از قسم مکافات بے اخلاصی او (که با حضرت جهانبانی جنت آشیانی در مبادی پورش ایران بظهور آورده) خیال مینمایند - حاشا که مکافات بے اخلاصی چنین باشد - و عمل قبیح را همین قدر عار در میزان عدالت کجا گنجایش تواند بود - چون خدیو زمان را (که برای تکمیل صورت و معنی آورده اند) در لباس خردی دیده در نظر نمی آرد و میخواست که خود آرای بوده بزرگی نماید ایزد جهان آرا آن خود پسند را چنین سزا در کنار نهاد - های های این چه کوتاه بینی ست

(۲) در [بعضی نسخه سابق (۳) نسخه [۴] در چنین هنگامه - و نسخه [۵] درین هنگامه (۴)

نسخه [۴] بتواتر دانشوران (۵) در [بعضی نسخه] کجا گنجد *

نزدیک بدھلی رسیده در حوالی تغلق آباد فرود آمد - آمرا و خوانین باهم جمع شده صحبت کنگاش و بزم مشورت آراستند - جمع از شیر مردان از روی احتیاط و طایفه از شتر دلان از راه بے دلی بجنگ راضی نمیشدند - سخن ایشان آن بود که لایق دولت آنست که تا آن زمان (که موکب اقبال شاهنشاهی بیاید) بهر وضع که باشد قلعه را استحکام داده جویای فرست شبخون باشیم - و گروه جنگ را تا آمدن علی قلی خان و آمرای آنحدود موقوف میداشتند - طبقه از بهادران جان بناموس ده (که معرکه رزم در نظر اخلاص گزین شان از عشرت گاه بزم خوشتر بود) میگفتند که فرست را غنیمت دانسته کارزار نمائیم - که گفته اند

• بیت •

زمانه ازان کس تبرّا کند • که او کار امروز فردا کند

آخر مصلحتها برین رای قرار یافت - و همه دل نهاده جنگ شده کمر همت بستند - و روز آراد بیست و پنجم مهر ماه الهی موافق روز چهارشنبه دوم ذی حجه از هر دو طرف فوجها آراسته شد غول بشهامت تردی بیگ خان انتظام یافت - افضل خان و اشرف خان و مولانا پیر محمد شروانی [که برسم وکالت از جانب بیرام خان (بجهت انتظام مهمان ملازمان عتبه اقبال - یا باراده شرارت و برهم زدن هنگام آراسته تردی بیگ خان) آمده بود] همدرین جا قرار یافته بودند - و حیدر محمد خان و قاسم مخلص و حیدر بخشی و علی دوست خان باریگی و جمع دیگر برانغار را استحکام نمودند و اسکندر خان و جمع دیگر جرّانغار را زینت داده جویای جدال بودند - و عبد الله اوزبک و قیاخان و لعل خان و جمع دیگر هراول بوده معرکه آرائی میکردند - و از جانب مخالف نیز بروشه (که سزاوار نبود باشد) فوجها آراسته در برابر آمده کوششهای مردانه بجای می آوردند مبارزان از دو جانب دل از جان برداشته کارزار می نمودند - جان نثاران قیز دست هراول و جرّانغار عساکر اقبال شرائط مردانگی بتقدیم رسانیده هراول و برانغار غنیم را از پیش برداشته بتعاقب شتافتند - چنانچه برکوششهای مردانه و نبردهای صاحب همتان این گروه جان نثار روان رستم و اسفندیار ثناخوان بود - و زبان زمانه و زمانیان صدای هزاران آفرین داشت - غنائم فراوان بدست اولیای دولت افتاد - و تا چهار صد فیل نامی از ضنائم غنائم گشت - و رای حسین جلوانی (که از عظمای رؤسای مخالف بود) غرقه بحر فنا شد - و زیاده از سه هزار کس درین نبرد مرد آزما می از مخالفان تیره بخت بخاک نیستی فرورفتند •

همیوی مغرور (که تهور را با خدیعت جمع ساخته همواره راه گریزت میرفت) سه صد فیل گزیده با جمع از فدائیان جان برزده از لشکر خود جدا شده فرست گریختن یا وقت تاختن را منتظر بود

(۲) در [بعضی نسخه] جوانغار •

شادی خان روان شد - همان روز (که قرار یافته بود که صباح آن از آب رهب عبور کنند) نوشته تردی بیگ خان رسید - که هیمو باستعداد تمام می آید - مناسب وقت آنست که دفع آشوب این قیره بخت سیمروزگار را اهم مهمات دانسته در ساعت متوجه این حدرد شوند - علی قلی خان ازان کار دست باز داشته روی بدھلی آورد - و پیشتر از آنکه بدھلی رسد [بموجب سرنوشت (که حکمت آن جز ایزد بیچون نداند) یا بمدخله اندیشهای تباہ مولانا پیر محمد شرانوی حاشا حاشا بلکه بمحض آنکه امرای خود فروش خودستا را مغنی بر خدیو جهان نباشد - بلکه برای ظهور آثار قدرت کامله این خدیو اورنگ اقبال - تا فتح هندوستان از سرنو بتائید بازاری دولت این موبد تائیدات مساوی گردد] امرای عظام جنگ عظیم کرده پای ثبات از دست دادند و دھلی (که پای تخت هندوستان بود) بتصرف هیمو در آمد - و سرمایۀ بدمستی و نخوت افزائی او گردید *

و مجملے ازین سانحہ عبرت بخش آنست که پیشتر ازین غلبه آن سیه بخت بر مخالفان مبارز خان (که سرگشتگان مرحلہ ادبار بودند) او را در اندیشهای تباہ انداخته بود درین هنگام (که واقعه ناگزیر حضرت جهانبانی جنت آشیانی در اقطار ممالک انتشار یافت) از کوتاه بینی زمان هرج و مرج خیال کرده آن دلیر بیباک بران شد که با مرکب اقبال حضرت شاهنشاهی (که تائید ایزدی متکفل انتظام کارگاه سلطنت این خدیو زمان است) پای دلیری از بساط ادب بیرون نهاده پیکار نماید - آن ظاهر بین نادرست مغرین این بزرگ عالمیان را (که پرده نورانی بر بزرگی این فرمانده روزگار انداخته بود) سرمایۀ مزید دلیری خود ساخت - و رفور خزانه و کثرت لشکر و سایر اسباب جنگ (که گذاشته چندین فرمان روایان هندوستان بود) موجب مزید جرأت و جسارت او گشت - و برآمدن امرای نصرت پیشه از شهرها و قصبات ممالک محروسه سبب زیادتی غرور آن تبه رای شد - تا آنکه با پنجاه هزار سوار و هزار فیل و پنجاه و یک کمان و پانصد هزار زن متوجه این داعیۀ ناصواب گشت *

تردی بیگ خان در دھلی لوازم ثبات پائی و مراسم حقیقت اندیشی بجای آورده تدبیرات مستحسن پیش نهاد خود ساخت - و اکثر امرا (که از اقطاع خود برخاسته آمده بودند) فراهم نموده سرانجام این معرکه اقبال نمود - هم دل خود را در شجاعت فروغ افزایش داد - و هم در ماندهای دل داده را دل بخشید - تا آنکه بیست و چهارم مهر ماه الٰہی سال اول موافق روز سه شنبہ غره شهر ذی حجه (۹۶۳) نصد و شصت و سه هیموی سیه بخت باچنان استعداد

جنگها روی داد - و همه جا غالب آمد - و سلطان محمد^(۲) را (که در بنگاله اسم سروری بر خود بسته بود) شکست داده مرحله پیمای ملک نیستی گردانید - و با تاج کرانی^(۳) و رکن خان نوحانی جنگها کرده هزیمت داد - و در بیست و دو معرکه با مخالفان مبارزخان نبسود کرده غالب آمد - از غلبهائی (که او را روی نموده بود) اندیشهائی تباہ بخود راه داد - و در نیابت که (اگر باطله بر باطلتره از خود بیشی جوید و کامروا گردد) باعث دلیری آن نمیشود که خود را بر کوه آهنین اساس حق بزند - و درینولا (که حضرت جهانبانی بتائید جنود الهی فتح هندوستان فرمودند) او را مشاغل دیگر مشغول داشت - و اندیشه باطل او بظهور نیامد - و اکنون (که مسند خلافت بوجود جهان آرای حضرت شاهنشاهی رونق گرفت) خاطر از مخالفان خود پرداخته باستعداد فراوان (از لشکر گران و فیلان جنگی) از حدود شرق مبارزخان را (که اندک از احوال او سابقاً ایراد یافت) در چنانده گذاشته متوجه دهلی شد - و امرای نصرت قرین (که بسرکارها و صوبها نامزد بودند) صلاح وقت دیده بدلهلی مجتمع شدند - تردی بیگ خان ناظم اشتات گشته استعداد پیگار می نمود - و هر کدام را بزبان (که تسلی بخش برهمزده خاطران روزگار تواند شد) فراهم آورده سامان کارزار میکرد - اکثر جان فشانان تیز دست از اقطار مملکت گرد آمدند - مگر علی قلی خان شیبانی^(۴) (که بحدود سنبل بدفع بعضی از افغانان مخدول العاقبت اشتغال داشت) نتوانست خود را بارلیای دولت ملحق ساخت •

و مجمل احوال او آنکه شادی خان (که از امرای بزرگ مبارزخان بود - و اکثر برگزینهای سرکار سنبل^(۵) در حوزة تصرف خود داشت) علی قلی خان درین سال (که مبدای تاریخ الهی ست - و امید که بسعادت نامتناهی مقررین باشد) بمداغه او توجه نمود - و بعضی از اعیان ملازمان خود مثل محبت خان^(۶) و لطیف خان و غیاث الدین را پیشتر از خود فرستاد - که از آب رهب گذشته منتظر آمدن او باشند - و این جماعت را باده مردانگی از تدبیر و احتیاط (که نخستین پایه هوشمندی ست) باز داشت - شادی خان ناگهانی بر سر ایشان ریخت - و این نامعامله فهمان بے توزک جنگ کرده عنان ایستاد از دست دادند - و لطیف خان با جمعی در آب فرو رفت علی قلی خان از استماع این سانحه با جمعی از ملازمان عتبه اقبال (که کمک او بودند - مثل مهدی قاسم خان و بابا سعید قبیچاق و محمد امین دیوانه) مشورت کرده بآئین شایسته بقصد

(۲) نسخه [ب] محمود (۳) نسخه [ا ح] کرانی (۴) در [بعضی نسخه] جناده - و در [بعضی]

چنارگده (۵) نسخه [ح] نبود درست (۶) نسخه [ح] سیستانی (۷) نسخه [ب] سنبل

(۸) نسخه [ا] محب خان •

میرزا بجبهت محافطت ولایت مذکور مقدم بیگ را بآب باران گذاشته به بدخشان مراجعت نمود برگشتن میرزا همان بود - و برخیزانیدن مقدم بیگ همان - و بمیامن اخلاص بندگان درست پیمان کابل از چنگال چنین مردم ناحق شناس خلاص شده بحسن معدلت منعم خان نظام دیگر یامت و میرزای ناحق شناس برای ادبار خود خمیرمایه سرانجام داده به بدخشان رفت •

سبحان الله اولیای دولت قاهره (که متکفل اشغال شاهنشاهی بودند) (چه بواسطه وفور ناز و نعمت هندوستان - و چه بجبهت سایر عزیمت های ناقص فکر) تنبیه میرزا سلیمان نکردند - اما اقبال ابدقرین^(۲) (که ملازم رکاب حضرت شاهنشاهی بود) همچنان در اهتمام پاداش به ادبی او بود - چنانچه شکستها و نکبتها مرتبه بمرتبه بمیرزا روی داد - و ایزد منتقم میرزا را (که سر از اطاعت درگاه ولی نعمت پیچیده بود) سرانگنده بآستان بوس درگاه خلایق پناه آورد اگرچه منتظران صوری کارخانه سلطنت در سزا دادن میرزا اهتمام نه نمودند اما کارفرمایان معنوی در کار خود بوده سزای او را در کنار او نهادند - چنانچه در جای خود گذارش یابد - آخر کار (چون کابلان در حمایت ایزدی بوده از حوادث ارباب طغیان نجات یافتند) قرار گرفت که هودج عزت حضرت مریم مگانی و گلبدن بیگم و سایر مخدرات بارگاه عصمت بموجب توجه قدسی متوجه هندوستان شوند - و بخیر و سعادت همه ادراک صحبت فیض منقبت حضرت شاهنشاهی نموده بر نعمای صوری و معنوی سجدات شکر ایزدی بجا آورند - چنانچه تنمّه^(۳) حالات و واقعات برسم انجاز و اجمال نقش زده قلم وقائع رقم خواهد شد •

رسیدن^(۵) خبر فتنه انگیزی^(۶) هیمو بمسامع جلال و نهضت موکب اقبال بدفع

فتنه آن سیه روزگار نکبت مآل

هنوز خاطر انتظام بخش از مهمات اسکندر چنانچه باید جمع نشده بود و باطن جهان آرای از برهم زدگی کابل همچنان نگرانی داشت که خبر رسیدن هیموی سیه بخت (که سردای سلطنت در دماغ فاسد او پیچیده بود - و اندک از احوال او گذارش یامت) و جنگ نمودن او با امرای عظام و پای ثبات از جای رفتن ایشان و به تصرف در آوردن دارالملک دهلی بتاریخ روز سی و یکم مهر ماه الهی موافق هشتم ذی حجه در قصبه جالندهر (که مخیم سرادات اقبال بود) رسید و مجمل ازین سرگذشت آنکه هیموی تیره روزگار را با ابراهیم (که مدعی سلطنت بود)

(۲) نسخه [۱] عدم مال (۳) در [اکثر نسخه] شدند (۴) در [اکثر نسخه] آورده (۵) در [اکثر نسخه] استماع (۶) نسخه [ا ب و ح] هیمون •

و عقل امتیاز داشت - و از سعادت ذاتی و بخت مندی آخرهای عمر بملزمت و تربیت حضرت شاهنشاهی امتیاز یافته از عاکفان عتبه اقبال شد - چنانچه مجمل ازان در جای خود ایراد یابد (برسم رسالت فرستاده فنون تزویر در میان آورد - مشارالیه کاردانی خود را بتقدیم رسانیده کاره ساخت - منعم خان برای رزین خود نگاهداشتن رسول را صلاح دولت دانسته^(۲) رخصت نداد - و او را مشمول احسان خود ساخته آنچنان سلوک نمود که فواید آذوق و فزونی عقیدت اهل حصار خاطر نشان او شد - و آنچنان تدبیر شایسته بظهور آورد که باوجود کمال بی سامانی و تنگی بر چنین ایلچی دوربین خلاف واقع خاطر نشان گشته کمال استعداد و فراخی احوال یقین گشت - و الحق بهمین تدبیر دوراندیشانه کار شگرف باتمام رساند - بعد از چندگاه منعم خان فرستاده را رخصت داده پیغام داد - که الحمد لله که من با چنین خدیر زمان اعتضاد دارم - و درون حصار آنقدر مردم باخلاص مردانه هستند که بیرون شده جنگ میتوانم کرد - لیکن مراسم احتیاط از دست نمیدهم - و صد شکر که آذوق و سامان قلعه داری سالها سرانجام یافته است - و با این همه لشکر هندوستان (که از مور و ملخ افزون است) با استعداد تمام پیهم خواهد رسید ازین اندیشه^(۳) ناصواب برگرد - و خود را بکافرنعمتی انگشت نمایی خاص و عام^(۴) مساز - و نیل بدناهی بر رخساره دولت مکش - ارباب شجاعت را بوعده نتوان فریفت - چه جای آنکه این گروه والا شکوه بدستیاری دولت از حسیض این مرتبه فرا ترک شده بآسمان اخلاص سربلندی یافته باشند - این طایفه قدسیه را چگونه باقسون و افسانه از جای توان برد *

میرزا (که بامید بیوفائی ساکنان آن مرز و بوم و کم آذوقی اهل قلعه طمع خام در سرداشت) یکبارگی ناامید شد - نه رای بودن و نه روی برگشتن داشت - از همه راه گسسته و ناامید گشته دل بر صلح نهاد - و قاضی خان را باز به قلعه فرستاد - مشارالیه (چون شامت احوال رعایا از امتداد محاصره دریافته بود) بشرائط عظیمه در صلح زد - منعم خان (که دل بر کشته شدن نهاده بود) رحم بر حال خود و تنگدلی متحصنان نموده بصلح راضی شد فرستاده چون کاروان بود اول شرط صلح آنرا ساخت که خطبه بنام آن گمنام کوتاه حوصله بی ادب معامله ناقص خوانده شود - منعم خان در اینجا مسلک حق را به تدبیر منافقان مخلص نما گذاشته قرار بر چنین سوء ادب داد - و شرط دیگر آنکه آن روی آب باران به بدخشان متعلق بوده بمیرزا مغضوب باشد - منعم خان بظاهر نه بباطن قبول این معنی نموده رخصت داد که در مسجد از مساجد بحضور چنده از مردم خطبه را بروی (که قرار یافته بود) خواندند

(۲) نسخه [ح] وقت (۳) نسخه [۱] اراده (۴) نسخه [د] خواص و عوام *

گرفتن آن را بخود قرارداد - و در نظر میرزا سلیمان صورت گرفتن این ولایت را بسهولت
چهره‌گشا کرد - لیکن از شکوه حضرت جهانبانی این تیره باطنان ظاهر بین را مجال آن نمی‌شد
چون حادثه ناگزیر ظهور یافت این ولی نعمت کافر نعمت در بے راهی راهبر سالک مسالک و بال
و نکل گشت - منعم خان چون بر حقیقت کار اطلاع یافت بمقتضای عقل دوراندهش خود
جنگ صف قرار نداده بسر انجام امباب قلعه‌داری اشتغال نموده دل بر تحصن نهاد - و به تعبیر
شکست و ریخت قلعه کابل و مرمت برج و باره پرداخت - و پیش از آنکه میرزای فتنه سگال
در حوالی کابل غبار تفرقه انگیزد حقیقت شورش انگیزی و حسد اندوزی را عرضه داشت کرده
بدرگاه گیتی پناه فرستاد - میرزا کثرت خود را و قلت اولیای دولت را در نظر کوتاه بین آورده
کوچ بکوچ اوایل سال اول الهی (که اواسط بهار بود) آمده کابل را محاصره نمود - و در صدمه
اول آثار تسلط و افساد ظاهر ساخته بجنگ و جدال قدم پیش نهاد - و میان کابلیان حقیقت گذار
و بدخشیان جرأت نشان هنگام کارزار گرم شد - و آتش گیر و دار زبانه زدن گرفت - هر روز
جوانان کارطلب از جانب میرزا سلیمان بپای قلعه رفته داد دلیری و دلوری میدادند - و پا از اندازه
بیرون نهاده بدروازه می‌تاختند - و اخلاص منشان کابل در محافظت قلعه کمال اهتمام بجای
آورده از بالای حصار بضرب توپ و تفنگ چاره کار این بے اعتدالان می نمودند - و بهادران شیردل
چابک پای از قلعه برآمده داد جلالت و شهامت میدادند - چون این نبرد آزمایان اخلاص پیشه
اعتماد بر اقبال ابد پیوند حضرت شاهنشاهی داشتند با وجود افزونی مخالف مظفر و منصور
میگشتند - و هیچ اندیشه بخاطر حق‌گزین این طبقه^(۲) راه نمی‌یافت *

چون حقیقت حال بوسیله عرائض منعم خان مکشوف ضمیر جهانتاب شد توجه بفرستادن
لشکر فرمودند - جمع بعرض رسانیدند که همان مردم (که بجهت آوردن حضرات سادات عصمت
رفته‌اند) برای این کار کفایت می‌کنند - و هنوز رای جهان‌آرای بجهت اتمام^(۴) بعضی مهمات
ضروری ممالک هندوستان قرار بفرستادن کمک نداده بود که بنائید الهی کار کابل و کابلیان از فتنه
میرزا نجات یافت - و گروه (که بجهت آوردن حضرات مقدسات بیگمان رفته بودند) اگرچه
شریک معامله نشدند اما چون نزدیک نیلاب رسیدند و خبر آمدن لشکر هندوستان در کابل
مشهور شد باعث دلنوازی متحصنان و برهم زدگی خاطر مخالفان گشت - میرزا دست
در تدبیرات زده بحیله و مکر پیش آمد - و قاضی خان بدخشی را (که از مخصوصان او بعلم

(۲) نسخه [۱] طایفه (۳) نسخه [ح] انور (۴) در [بعضی نسخه] اهتمام - و در [بعضی] انتظام

(۵) نسخه [د] کمک دیگر *

نیفتند) و تحریفِ حرم بیگم کوچ میرزا که مدارِ مهماتِ مالی و ملکِ میرزا بے اتفاقِ او صورت نه بستے - و میرزا از کوچک دلی او را بر خود مسلط ساخته بود [بمحضِ کونه اندیشی (غافل از آنکه سر پر خلافت بجلوسِ اقدس ارتفاعِ آسمانی گرفته) از فرمان برداری و بندگیِ موروثی حضرت شاهنشاهی (که خدمتش سرمایه بزرگی - و اطاعتش طاعتِ ایزدی ست) بیرون آمده سر طغیان برداشتند - و میرزا سلیمان نظر بر هرج و مرجِ زمانه و مغرِ سنِ ظاهرِ این خدیو جهان (که پرده جمالِ جهان آرا بود) انداخته مدعیِ سلطنت شد - و در زمانه که موسمِ حق گذاری و پاداشِ نعمتِ رسیدگی بود (که حقوقِ تربیت و رعایتِ حضرت گیتی ستانی فردوس مکانی و حضرت جهانبانی جنتِ آشیانی بوسیله خدماتِ پسندیده بظهور آورده موردِ آفرینِ جهانیان گردد - و به نیتِ درست و عزمِ واثق جوهرِ اخلاصِ خود را بر محک امتحانِ ناقدان بصیر رسانده کامیابِ صورت و معنی شود) از فرطِ تبهرائی و ناشایستگی از بے حقیقتان ناحق شناس گشته دفاترِ جلّیلِ احسان را بآبِ عصیان شسته برخاکِ طغیان انداخت - و حقوق را بعقوق مبدل ساخته راه بے آزر می پیش گرفت - و از کوهستان بدخشان لشکرهای پراکنده بهم رسانده دست اندازیِ کابل پیش نهادِ خاطرِ حق ناشناس خود ساخت •

حرم بیگم دخترِ میرویس بیگ (که کوچِ میرزا بود - و مادرِ میرزا ابراهیم - و بولیِ نعمت مشهور) در مبادی ایام (که حضرت جهانبانی متوجه تسخیرِ هندوستان شدند) بواسطه مراسمِ تعزیتِ میرزا هندال آمده بود - که حضراتِ تنقی عصمت گلچهره بیگم و گلبدن بیگم همشیره های گرمی حضرت جهانبانی جنتِ آشیانی را ملازمت نموده پرسش نماید - و لوازمِ سوگواری و سایرِ آدابِ خدمت بتقدیم رساند - اگرچه بیگم آمدنِ خود را از روی تدبیر چنین داناند اما حقیقتِ کار آن بود که بیگم از میرزا سلیمان و میرزا ابراهیم (که پسرش بود) رنجیده برآمده بود باین اندیشه که سفرِ حجاز در پیش دارم - و باعثِ رنجیدنِ آنکه (چون بیگم بفزونی رای و تدبیرِ مهماتِ مالی و ملکِ بدخشان را از پیش خود گرفت - و در نواختنِ گروه و برانداختنِ گروه دیگر استقلالِ تمام یافت) حسدِ پیشهای تنگ حوصله سخن ساز از بدذاتی سخنانِ ناشایسته باو نسبت کرده خاطرِ میرزا ابراهیم را آزرده ساختند - تا آنکه آن ترکِ ساده لوح از جای رفته حیدر بیگ برادرِ خردِ بیگم را (که مردم او را متهم میداشتند) ببهانه گرفته کشت - بیگم رنجیده به کابل آمد - چندگاه در خدمتِ حضراتِ ساداتِ عفت بود - بعد از آن میرزایان از کارِ خود پشیمان شده مردم فرستاده بیگم را باز گردانیده بردند - و او از کوتاهیِ عقل و تیرگیِ باطن بر ظاهرِ احوالِ کابل اطلاع یافته

چه عدالت را مکانه ست دیگر - و تفضل را پایگاه دیگر - (اگرچه در امثال این امور ازین خدیو صورت و معنی اعتبار افزودن عیار گرفتن است - و بپایه نامردانگی مردساز دنیا حالت او را دانستن) اصالت صوری مد خدشه در راه باخود دارد - و بر تقدیر رفع آن خدشها نسبت صوری و مناسبت ظاهری در حصول مقصود بکار نیاید - رابطه معنوی و پاک نهادی باطنی میباید تا در محک اخلاص کامل عیار تواند نمود - و لهذا چه عالی نسبان خاندان دنیا در درگاه معلی آمده دعوی ارادت و اخلاص کردند - و چون خاک این آستانه دولت پناه عیار جوهر جهانیان است در اندک فرصت نیک ذاتی و بدنهادی بظهور آمد - و بجزایر آن رسیدند - آنان (که پاک درون بودند - و از اصالت معنوی بهره مند) روز بروز پایه ایشان افزود - و آنان (که طراز صفای ظاهر را روپوش خبیث باطن ساخته گندم نمائی و جوهر رشی میکردند) عاقبت کار بانواع خسران و نکل گرفتار گشته شرمندۀ ازل و ابد شدند - چنانچه حال میرزا شرف الدین حسین و مد منلی او عبرت بخش هوشمندان حساب نگاه دار شده است - و اندک از بسیار هر کدام در محل خود یاد کرده راه سعادت مندی بر جمهر خلایق گشاده خواهد کرد - و درین هنگام (که جالندهر مخیم سرادقات عزت بود) کمال خان گنهر پسر سلطان سارنگ (که برادر خرد سلطان آدم گنهر است) به پشت گرمی دولخواهی قدیم آمده دولت زمین بوس دریافت - و مشمول مراسم خسروانی گشته در جرگه آمارا انسلک یافت - و در جنگ هیمو و ماتکوت و غیر آن خدمات شایسته کرده مورد توجه خاص حضرت شاهنشاهی گشت *

ذکر ناحق شناسی میرزا سلیمان و محاصره نمودن او حصار کابل را و برگشتن او

بصلح و غلبه نمودن اولیای دولت

درین هنگام سعادت پیرای (که مرکب معلی در جالندهر نظام بخش جهانیان بود) خبر بغی و طغیان میرزا سلیمان بمسامع اقبال رسید - و اهتمام در فرستادن کمک شد - و تفصیل این سرگذشت آنکه (چون خبر وحشت اثر شفقار شدن حضرت جهانیان جنت آشیانی بکابل و بدخشان رسید) میرزا سلیمان و پسرش میرزا ابراهیم [چه بمقتضای آنکه دران مرز و بوم از حقیقت و اخلاص کم نشان میدهند - و چه از معامله نافهمی و نادانی آنها که از پایه سوداگری فرود آمده خسران خود طلب نمایند - و چه از بد ذاتی و بد درونی که سود خود را در زیان دیگران اندیشند - و چه باغواهی تیره باطنان کوتاه اندیش (که جز بسودنمائی نقد نظر کم شان

(۲) نسخه [۵] جمال (۳) نسخه [۴] وز [جلندر - و در [بعضی نسخه] جالندر (۴) نسخه [ج د] بر نشو و نمایی *

بدست بیرام خان بود (بپاداش آن پایه شیخ روی در افزایش نهاد - و بمنصب صدارت سر بلند شد و در میان اقران بتعظم و ترفع زندگانی کرد - و چون ایام باران نزدیک رسیده بود بجهت اطمینان خلأقی و رفاهیت جمهور انام بدولت و سعادت مراجعت فرموده ساحت قصبه جالندهر مخیم سرادقات اقبال شد - و از داد و دهش گلزار جهان طراوت تازه یافت - و تا قریب پنج ماه مرکب مقدس^(۲) دران عرصه دلگشا نشاط پیرای بود - ایلچیان^(۳) عبد الرشید خان والی کاشغر رسیده استسعاد زمین بوس نمودند - و شرائف تحف و هدایا بنظر اقدس در آورده مشمول عواطف ظل الهی شدند •

و مجمل ازین قضیه آنکه عبد الرشید خان پیوسته سلسله قرب و قرابت صوری و معنوی را بحسن وسائل تحریک می نمود - و تاسیس مبانی یکجہتی باین دودمان عالی نموده پناہ برای خود می اندیشید - و حضرت جهانبانی جنت آشیانی نیز آداب مروت و فتوت بتقدیم میرسانیدند ازاجمله دران هنگام (که یورش هندوستان پیش نهاد همت والا شده بود) خواجه عبدالباری را (که از خواجهای سلسله علیّه نقشبندیّه بود) بکاشغر فرستاده بودند - درینولا مشارالیه باستلام عتبه اقبال معزز گشت - و میرزا شرف الدین حسین را حاکم کاشغر از جانب خود فرستاد - که هم مراسم تعزیت بجای آورد - و هم لوازم تهنیت بتقدیم رساند - خواجه عبدالباری پسر خواجه عبدالکافی ست - و او پسر خواجه عبدالهادی - و او پسر خواجه عبدالباری^(۴) است - و او بواسطه فرزند خواجه احرار است (قدس سره) و میرزا شرف الدین مذکور پسر خواجه معین است و خواجه معین پسر خواجه خاوند محمود - و خواجه برادر خرد خواجه عبدالهادی پسر خواجه عبدالباری^(۵) است - و میرزا شرف الدین حسین باین مناسبت بهمراهی خواجه عبدالباری آمده دریافت ملازمت علیا نمود - میرزا از جانب مادر نیز اصالت تمام دارد - چه والدہ میرزا کیچک بیگم دختر میر علاء الملک ترمذی ست - و آن عقیقه دختر فخر جهان بیگم صبیّه قدسیّه حضرت خاقان سعید سلطان ابوسعید میرزا ست - و رتبه میرزا در اندک فرصتی بلند شد - و بمرتبه امیرالامرائی رسید - چه با نسب صوری خدمت شایسته ضمیمه آن گردانیده ظاهر را ترجمان باطن خود ساخته مدعی پایه بلند اخلاص شد •

این درگاه ست که اینجا یکره اخلاص را بجهان برابر می سازند - اندیشه تباہ سنگ راه تو نشود - و نکوئی (که زیاده از پایه او مکرمت فرمودن از قانون عدالت بیرون آمدن است)

(۲) نسخه [۸] عالی (۳) نسخه [ط] عبدالرسول (۴) در [چند نسخه] خواجه (۵) در [چند نسخه] خواجه خواجه •

و غازیان صف شکن (که بسرکردگی پیر محمد خان برسم منقلا پیش می‌رفتند) در حوالی کوهستان سواک بغنیم رسیده بدستیاری ثبات‌پائی تدبیرات صایبه بنقدیم رسانیدند - لیکن (چون اعتماد این گروه والا شکوه بر اقبال الهی بود و اعتضاد سکندر بر محض تهور) بجنگ مشخص شکست یافته خود را بشعاب جبال انداخت - و سپاه ظفر رکاب همعان فتح و فیروزی بدرگاه معلی آمده مورد نوازش شد - و رایات عالیات بجهت تشدید مبانی احتیاط شکار را از اسباب نشاط ساخته قریب سه ماه دران حدود جهان آرا بود - و اکثر زمینداران باستان بوس والا سعادت‌پذیر گشته سرانجام شرف روزگار خود نمودند - از انجمله دهرمچند راجه نگرکوت (که بوفور اعتبار و مزیت جمعیت کله تفوق بر اقران کج می‌نهاد) بسرنوشت دولت ازلی سعادت زمین بوس عتبه عالی دریافت - و در اقدام این خدمت خود را سابق مضمار عبودیت گردانید و بشرائف توجهات شاهنشاهی شرف اختصاص یافت *

و از سوانح نصرت انما (که دران زمان بظهور آمد) واقعه محاصره نمودن حاجی خان نازنول راست - و شرح این قصه آنست که چون قضیه ناگزیر شنقار شدن حضرت جهانبانی بظهور آمد حاجی خان (که از غلامان رشید شیر خان بود) با جمعیت فراوان محاصره نازنول نمود راجه بهارنمل کچواه (که بنظر عاطفت شاهنشاهی از اعیان سلطنت شد - و پایه قدر او از جمیع راجها و رایان هندوستان گذشت - و فرزندان و نبائر و قوم او بمراتب و مناصب ارجمند رسیدند چنانچه مجملی در هرجا گذارش خواهد یافت) دران ایام همراه حاجی خان بود - مجنون خان قاتشال جاگیردار آنجا متحصن شد - و کار بر اهل قلعه روی بدشواری نهاد - راجه مذکور بمقتضای نیک طینتی و عاقبت اندیشی در میان آمده بصلح قلعه را گرفت - و مجنون خان را بدرگاه عالم پناه روان ساخت - درینولا (که حضرت شاهنشاهی زینت بخش اورنگ فرمانروائی شدند و مهمات دارالملک دهلی برای صواب انتقامی تردی بیگ خان قرار گرفت) خان باکین شایسته بر سر حاجی خان رفته نازنول را ازو مستخلص ساخت - و بتعاقب آن فاعاقبت اندیش بمیوات رفت - و آنجا بسیاره از ارباب تمرد و عصیان را تادیب و تنبیه نموده بدارالملک دهلی مراجعت کرد و بشجاعت دانش اسس انتظام آرای گشت - و در همین ایام شیخ گدائی گنبر پسر شیخ جمالی دهلوی از گجرات آمده ادراک ملازمت نمود - و چون در زمان غربت در گجرات به بیرام خان حسن سلوک نموده لوازم مردمی بجای آورده بود درین وقت (که عنان اختیار

(۲) نسخه [ط] را می‌چند (۳) نسخه [ا ب د] باجمع (۴) در [بعضی نسخه] بهارنمل - و در [بعضی]

بهارنمل (۵) نسخه [ا] و سایر اقوام او (۶) نسخه [ز] کنهوه *

و از اعظم بخششهای حضرت شاهنشاهی (که در مفتاح این سال مقدس بظهور آمد) بخشش باج و تمغا ست - مقدار آن که تواند دریافت - بے تکلف از حاصل اقلیم افزون است گیتی خدیو به شکرانه عطیات الهی این چنین موهبت کبری فرمودند - و قوافل دلهای سوداگران (که فیض رسانی بارگاه تعلق اند) و خواطر جمهر مردم (که مظاهر فنون قدرت الهی اند) بوسیله این عطیه والا خوش وقت شد - و این سانحه خیر مستجلب هزاران دولت و اقبال گشت اگرچه بواسطه نقاب اندوزی فرمان رهای زمان و حرص افزائی کارپردازان سلطنت روزی چند اختلال درین اسلخ خیر راه یافت چون نیت مقدس شاهنشاهی بر دوام این عاطفت علیا بود (با وجود آنکه چندگاه این عنایت علیه درپرد تعطیل و تاخیر مانده) برکات و مبررات (که فوائده این کردار شایسته بود) از کارگران قضا و قدر بر یک منوال پرتو ظهور داشت - لله الحمد امروز (که جهان آرای خلافت خود بجزء و کل مهمات سلطنت میرسند - و عیار جهانیان گرفته هر کدام را در خور استعداد کامروا میسازند) این بهین عطیه در کل ممالک محروسه رواج دارد و هر چند از بندهای زبان آور فوائد و منافع عظیمه این باب را بعبارات فریبنده بعرض اقدس رسانیدند (چون خاطر حق گزین حضرت شاهنشاهی از روی وابستگی بواسطه محض تحصیل رضامندی ایزدی حکم برین عطیه دولت اساس فرموده بود) مسموع نشد - و طبقات عالم از عهده شکر این یک عاطفت از هزاران عواطف نمی توانند برآمد - ایزد تعالی باندازه برکات ثمرات این موهبت و مسرات چندین قلوب و نفوس (که بوسیله این عنایت مورد رفاهیت اند) در سنین عمر و مراتب دولت و مدارج بهجت حضرت شاهنشاهی افزایش بخشاد *

و از سوانح این ایام سعادت قرین آنست که نقاره اکبر عراق معدن مکارم اخلاق میر عبد اللطیف از قزوین رسیده ادراک محفل عالی نمود - و مشمول انواع اعزاز و اکرام شد - و ولد اعز ارشد او میر غیاث الدین علی (که بعاطفت خسروانی بخطاب نقیب خانی سربلندی یافته از خاصان بساط قرب شاهنشاهی ست) همراه بود - میر بفنون علوم و فضائل و طلاقت لسان و اطمینان قلب و دیگر شرائف صفات امتیاز تمام داشت - و از عدم تعصب و وسعت صدر در هند به تشیع و در عرق به تصنیف زبان زد روزگار بود - همانا که رفتار میر بصوب دارالامین صامح کل بود که غالبان هر طایفه او را مطعون میداشتند *

چون رایات جهان آرا ظلال نصرت بر حوالی قصبه دهمری انداخت بهادران نصرت پیوند

(۲) در [چند نسخه] میرمد (۳) در [چند نسخه] میسازد (۴) نسخه [۱۰] مهین (۵) در

[بعضی نسخه] دانستگی *

فرموده بآئین شایسته بجانب کوهستان سواک (که آنرا هماغل نیز گویند) نهضت عالی فرمودند *

آغاز سال اول الهی از جلوس مقدس حضرت شاهنشاهی

یعنی سال فروردین از دور اول

(چون روزگار بسلطنت معدلت افزیز این نورپرد الهی رونق گرفت - و عالم و عالمیان بزبان حال و لسان قال تهنیت گویان و شکرگزاران انبساط ربیعی کردند - و ملک صوری و معنوی رونق و صفای دیگر یافت) بهار جان و تن بمبارکبادی آمد - و بعد از بیست و پنج روز از زمان سعادت جلوس بتاریخ چهارشنبه بیست و هشتم ربیع الثانی (۹۶۳) نهصد و شصت و سه هلالی نوروز جهان افزیز شد - و سلطان خاور با ریابت عالم آرای بمجازات حمل آمد *

جهان شد تازه از باد بهاران * زمین را آبرو افزود باران
خور خرم نهاد خرمی دوست * به گلهای بردید از خرمی بوست
گل از گل تخت کاوسی برآورد * بنفشه پر طاوسی برآورد
زهرشاخه شگفته نو بهارے * گرفته هر گله بر کف نثارے

فیّر اعظم چنانچه افسردگیهای روزگار را طراوت تازه بخشید همچنان تهنیت جلوس مقدس شاهنشاهی رسانده مستبصران آگاه دل و مستعدان رموز شناس را هزاران نوید جان پرور آورد ملک صورت ابتهاج یافت - عالم معنی رونق گرفت - ظاهر هم رنگ باطن گشته روشنائی بر روشنائی افزود *

کسی را که پرورش یافتهای این نورافزای انجمن صورت و معنی تهنیت گویند دانا داند که چه میمنتها (از درازی عمر و کامیابی ظاهر و باطن و اعتدال صوری و معنوی) نتیجه بخشد چنانچه در باستانی نامها آثار آن مذکور است - پس انداز سعادت حقیقی و مجازی نور پرورده [که تهنیت او را ب واسطه بشری بذات انور بزبان فعلی (که بهار جهان آرای عبارت از انست) فرماید] که تواند دانست - و مقدار برکات این عطیة علیا که یار شناخت - و چون قرارداد دانش منشان حال و گذشته آنست (که هرگاه امرے جلیل القدر رفیع الشان را مبدء تاریخ گردانند آغاز آن از نوروزے که قریب باشد اعتبار نموده کم و بیش را منظور ندارند) بنابراین چند روز پیش از نوروز را داخل نوروز اعتبار کرده مبدء تاریخ الهی ازین نوروز سعادت افزا قرار دادند - چنانچه در منشور سابق بتفصیل گذارش یافت - و هر جا تاریخ الهی مذکور شود ابتدای آن ازین بهار دلگشای معتبر است *

اما آدمی (که حقیقت بدگوهری و بد درونی و شور انگیزی و فتنه اندوزی او بارها با ملحان رسیده باشد) بندخانه زندان را بوجود او آلودن سزاوار کار آگاهان نیست - لیکن ایزد جهان آرا (چون پیکر قدسی نژاد حضرت شاهنشاهی را مظهر کامله رحمت و اسع خود فرموده است) سر رشته تدبیر از دست چنین خیراندیشان گسسته اسباب ابقای این جوان معامله نافهم را سرانجام داده بزندان فرستادند - تا در مبادی سلطنت عالم آرا آنچه صورت قهری داشته باشد بظهور نیاید اگرچه در نیستی اشرار کوشیدن با جمهور انام لطف نمودن است لیکن چون لطف ست بصورت قهر در چنین موسم نوروز اقبال بظهور نیامد - و این دیوانه فتنه انگیز را زنجیر کرده بلاهور فرستادند و متصدیان این خدمت او را به پهلوان کلکز^(۲) عس لاهور سپردند - و آن معامله نافهم از بے پروائی یا بداندیشی در نگاه داشت آن بدمست فتنه اندوز احتیاط نکرد - تا آنکه از بندبخانه فرار نمود و میرزا شاه و جمعی (که در لاهور بودند) پهلوان کلکز را مقید ساختند - پهلوان از بیم بے ناموسی زهر خورده خود را از زندان جسمانی خلاص کرد - و منعم خان (که فرمانروایی کابلستان برای رزین او مقوض بود) باستماع این خبر خوشحال شده میرهاشم برادر ابوالمعالی را (که کهمر و غور بند و ضحاک و غیر آن بجایگیر او مقرر بود) بلطائف الحیل طلب داشته مقید ساخت و آن نیز عین صلاح دولت بود - و از سوانح عشرت افزای این وقت ارسالی منشور اقبال است بدارالامین کابل *

چون خواطر قدسیه اولیای دولت از مهمات ضروری این حدود فراغ یافت استیصال اسکندر (که در کوهستان سواک بسر میبرد - و این یورش دولت افتما در اصل از دارالملک دهلی بجبهت آن بود) بر پیشگاه همت شاهنشاهی استقرار گرفت - لیکن از آنجا [که خاطر اقدس یاد حضرات بیگمان میفرمود - و نیز اولیای دولت برای دل نهاد بهادران چان سپار (که بتازگی در هند درآمده بودند) قرار دادند که جمعی از آمرای قدیمی و معتمدان درگاه را به کابل باید فرستاد - تا اول حضرات بیگمان را و ثانیاً اهل و عیال سایر ملازمان عقبه اقبال را بزودی در ممالک وسیع دلگشای هندوستان آورند - تا ثبات قدم ورزیده مردم از اندیشه رفتن ولایت (که خو کرده اند) بقدری بازمانند] بنابراین اندیشه انتظام بخش محمد قلی خان برلاس و شمس الدین محمد خان آنکه و میرزا حسن خان و میرزا خضر خان هزاره و بابوس و خواجه جلال الدین محمود بخشی^(۴) و جمعی دیگر را با اسباب و هدایای گرامی بجبهت تقدیم این خدمت ارجمند روان ساختند - و روز پنجم از جلوس ابد قرین لشکرها را در سایه راهت ظفرآیت (که مطلع صبح فیروزی ست) مستمال عنایت

(۲) نسخه [د] کلکز (۳) نسخه [ب] و خضر خان (۴) نسخه [ا] بدخشی *

دود سودا در سر پیچید - و کله گوشه شعورش از بادِ غرور کج شد (آثار خیالاتِ فاسد ظاهر شدن گرفت - و احتمالاتِ فتنه از پرده روی نمودن پدید آمد - روز سیوم از نوروز جلوس اشرف در همان ساحتِ دلگشا^(۲) مجلسِ عالی ترتیب دادند - حضرت شاهنشاهی بدولت و اقبال بر اورنگِ سلطنت نشستند - و سران و سروران جهانگشای بآدابِ خدمت جا بجا ایستادند - و این بدمست را (پیش از آنکه این محفلِ هوشمندان منتظم شود) پیغام فرستادند که جشنِ عالی انعقاد یافته - و مهماتِ ملکی و مالی در میان است - و آمدنِ ایشان ضرور - آن بدمست خودپرست عذرِ چند بدتر از گناه بجهتِ ناآمدنِ خود تمهید نمود - از آنجمله آنکه من هنوز از تعزیت برنیامده‌ام - و بر تقدیرِ آمدنِ سلوکِ حضرت شاهنشاهی بمن چگونه خواهد بود و در مجلس کجا خواهم نشست - و آمارا چون پیش خواهند آمد - چون مبالغه عظیم در طلب او رفت سخن از پرده بیرون انداخت - و شرح نسبتِ قرب به بساطِ اقدسِ حضرت جهانبانی جنت آشیانی و مزید توجه آنحضرت بیان نمود - و آمدنِ خود را بشرطِ چند دور از کار (که چون سودای خام او ناخنه بود) مشروط ساخته حاضر شد - و بجانبِ دستِ راستِ حضرت شاهنشاهی نشست - و وقتِ آن شد که مایده نعمت و بساطِ افضال گسترده شود - چون شاه ابوالمعالي دست بشستن دراز کرد تولک خان قوچین (که از چابک‌دستانِ قوی بازو بود) بدستیارِ اقبال نیز دستي کرد - و از پس در آمده هر دو دست او گرفته دستگیر ساخت - و دیگر ایستادگان پایه سربر والا نیز درین خدمت با او همدستي کرده کار از پیش بردند - شاه ابوالمعالي از فرطِ حیرت بے دست و پا شده سر رشته طاق از دست داد - و مردمی که همراه او بودند (چون اکثری از قدیم در سلکِ دولتخواهان این دودملنِ عالی انتظام داشتند - و پیش او بمصلحتِ فراهم آمده بودند) همانروز به تازگی در عدادِ بندگانِ بے واسطه در آمده مستمالِ عنایتِ پادشاهی گشتند - و اولِ نخچیره (که در دامِ اقبال افتاد) او بود *

در آئینِ سلطنت و قانونِ نصفیت بند و زندان را ازان جهت مستحسن داشته اند که عیارِ شوربختانِ فتنه انگیز گرفته شود - چه آدمی (که طلسمِ ست بدیع نما - و معنائی ست بس مشکل گشا) بیک ناخوشه (که ازو بظهور آید) بعدمخانه نباید فرستاد - که این بنای عالی نهاد جز بدستِ قدرتِ ایزدی تعمیر نیابد - بذابران دانش پیشهای انتظام بخش در انهدام و انعدام این کاغذ والا اساس سرعتِ مستحسن نداشته اند • مصرع • که نقوان سر کشته پیوند کرد •

(۲) نسخه [۱] مجلس - و نسخه [ب] جشن (۳) نسخه [ب ج د ه ی] اعداد •

مصلحه دیگر که بالغ نظران دور بین بسر وقت^(۲) آن توانند رسید [این پادشاه صورت و معنی تمام مهمات مالی و ملکی به بیرام خان سپرده خود باصره چند (که پرده کمال آنحضرت تواند شد و ظاهر بیدان زمانه پی بد قائق آن نتوانند بود) اشتغال داشتند •

گرفتن شاه ابوالمعالی و بزدان تادیب بند کردن^(۳)

چون مشیت جهان آرای ایزدی (که انتظام بخش سلسله صوری و معنوی ست) خلعت سلطنت را خواهد (که بدامن بقا بیوندد - و بطراز ثبات مطرز سازد) رخنه گران ملک و فتنه سازان روزگار را بے شاخ و برگ ساخته از بیخ و بُن براندازد - و ازین شورش انگیزان آشوب پیشه امری چند بوجود آید که باعث^(۴) وبال و موجب زوال ایشان گردد - و مصداق اینمعنی ست (که در آغاز صبح دولت ازلی شعاع - و فروغ خلافت ابدی ارتفاع - اتفاق افتاد) که (چون افسر اقبال از شکوه دولت حضرت شاهنشاهی سربلندی یافت - و اورنگ سلطنت بفر عظمت آنحضرت پرتو سعادت مندی گرفت) مدهوش باد و وهمی و خیالی شاه ابوالمعالی (که از خود پرستی حسن و بدمستی دنیا جوهر دماغ او پریشان شده بود - و پای اعتدال او از مسلک ثبات رفته چنانچه ماجرای او از آغاز ملازمت او بحضرت جهانبانی تا سپری شدن آن بدر روزگار جانجا گذارش یافته کلبه تفصیل شده) درین هنگام (که فرمان روی زمان بشاه راه عالم بقا شدت است - و گیتی خدیو دوران با چندین جلباب خفا و حجاب استتار از شورش و آشوب دلهای ارباب تجرد و اصحاب تعلق نجات یافت) خون این خمار آلود باد و دیرین و رقم خوان تقویم پارین را اندیشه های تباہ پریشان تر ساخت - و سودای سری و مالیخولیای سروری بیشتر موجب فساد دماغ و تهییج^(۵) مواد جنون او شد - مست بود سگ دیوانه گزید - دیوانه بود نیش عقرب خورد - و نیز بعضی از کهنه عمله دنیا (که از بدنهادی جز صلاح خود نه بینند - حاشا حاشا بلکه جز فساد خود در اندیشه تباہ نگذرانند) از تیره رائی و کور باطنی حق از باطل نشناخته از اسباب مزید بدمستی او بودند - و همیشه داروی بیهوشی در باده غرور او می ریختند •

درین میان بیرام خان خان خانان (که زمام مهم کارگاه سلطنت را بدست گردانی خود گرفته ناظم اشقات امور بود) اول خدمت (که بعد از جلوس ابد بیوند حضرت شاهنشاهی بوقوع آورد) زنجیر کردن این بدمست دیوانه بود - و شرح این سرگذشت آنکه (چون آن شعله خس را

(۲) نسخه [۱] دقت (۳) در [بعضی نسخه] بزدان تادیب کردن (۴) در [چند نسخه] که وبال

ایشان موجب زوال ایشان گردد (۵) نسخه [۱ ب] مهیج (۶) نسخه [۵] این •

ذکر اعظم انتظام بخشان ممالک محروسه در هنگام جلوس

ابدقربین حضرت شاهنشاهی

دربین هنگام خجسته (که روز ولادت دولت و سعادت - و زمان ظهور عیار نقد عقیدت و ارادت بود) میرزا سلیمان بن خان میرزا بن سلطان محمود بن سلطان ابوسعید بآرامش و آسایش ملک بدخشان مقرر بود - و ولایت کابل و غزنین و سایر آنحدود از هندو کوه تا آب سند (که به نیلاب شهرت دارد) بهوشمندی و کاردانی منعم خان (که در زمره سرکرده های این دولت ابدقربین بداد و عدل ممتاز بود) انتظام داشت - و محمد حکیم میرزا و مخدرات سراقی عفت بحسن خدمت او دران دیار آسوده حال بودند - و قندهار با توابع و لواحق (که بجایگیر بیرام خان طراز اختصاص داشت) باهتمام شاه محمد قلاتی (که علم شجاعت و نهور می افراخت) از حوادث و فتن بر کران بوده مورد امن و رفاهیت بود - و داد دهان دار الملک دهلی سابقاً بقلم تفصیل گذارش یافتند - و دارالخلافه آگره و آن نواحی بحکومت اسکندر خان اوزبک رونق داشت و نظام سرکار سنبل^(۲) به تدبیر علی قلی خان شیبانی بود - و سرکار کالپی بسرداری عبد الله خان اوزبک انتظام می یافت - و امنیت بخش میوات ملازمان تردی بیگ خان بودند - و قیاخان در کول جلالی و آنحدود بوده لوازم خدمت بجای می آورد - و حیدر محمد خان در بیانه بوده اجرای احکام پادشاهی می نمود - و بتازگی مناشیر عاطفت بهریک از ملازمان درگاه معلی شرف صدر یافت که هر کدام را بغوازش خسروانه عز امتیاز بخشیده محال جایگیر برقرار گذاشتیم - تا عیار اخلاص و نیکوخدمتی هر کدام بظهور آید - آن زمان درخور همت والای شاهنشاهی بمراتب و مدارج کمال خواهیم برآورد - و هنوز [چون رای جهان آرای حضرت شاهنشاهی تقاضای آن میکرد که روزی چند در نقاب احتجاب باشند - تا جمال عالم افروز آنحضرت را جز آنحضرت نظارگئی نباشد - چه وجه نیّت دورانیش حق گزین آن بود که در لباس بے توجّهی دنیا عیار مردم گرفته اندازد حال هرکس به بهترین وجه در پیشگاه خاطر مقدّس قرار یابد - یا حوصله کوتاه آن مردم تاب دریافت کمالات قدسی نداشت - ناگزیر بجهت آسودگی جهانیان چنین بسر میبردند یا برای آنکه دشمنان تیره رای حیل اندوز خاطر غبار آلود خود را از بداندیشی گوهر والای عنصر قدسی فارغ ساخته در تبه کاری خود مشغول باشند - یا برای آنکه (چون نظیر دوربین آن نگین خاتم خلافت بملک بے منتهای مغربی افتاده بود) نظر بر خاکدان دنیا نمی انداختند - یا بجهت

(۲) در [بعضی نسخه] سنبل •

تأطیفه (که در معاملات کار برایشان مشکل باشد) باین وسیله ازان صعوبت برآیند و در تقاویم ممالک اسلام (از عرب و روم و ماوراء النهر و خراسان و عراق و غیرها) ساری و جاریست و تمسک متشرعان روزگار و متدینان هر زمان بآن تقاویم رایج - بنا بر تکرار التماس این جماعه و مراعات خواطر ملتمس ایشان را بموقف قبول رسانیده شد - و حکم مقدس نفاذ یافت که نوروزی (که قریب سال جلوس بود) آنرا مبداء تاریخ الهی اعتبار نموده ابواب آسانی و شادمانی گشایند - و از معدن دانش فرمان واجب الاتباع صادر شد که ارباب استخراج در تقاویم متعارفه دیار اسلام (چنانچه تواریخ عربی و رومی و فارسی و جلالی مرقوم میسازند) این تاریخ جدید را ضمیمه آنها ساخته ابواب یسر گشایند - و در تقویمهای هند بجای تواریخ مختلفه آنها خصوصاً تواریخ بکرماجیت (که اساس آن بر تلبیس بود) این تاریخ مجدد قلمی نمایند - و تواریخ متنوعه آنها برطرف سازند - و چون در تقاویم متعارفه هند سالها شمسی و ماهها قمری بود حکم فرمودیم که ماههای این تاریخ مجدد نیز شمسی باشد *

و [چون دانشوران ملل و نحل بجهت شکرگذاری و سپاسداری از شهر و سنین روزی چند را بمناسبات فلکی و مرابطات روحانی بجهت سرور جمهور خلایق و خوشحالی طوائف انام (که باعث چندین خیرات و مبررات است) اختیار فرموده اعیاد نام نهاده اند - و دران ایام مسرت پدرا اساس سپاس را محکم ساخته در ادای مراسم خضوع و خشوع بجناب کبریای الهی (که خلاصه عبادات و زبده طاعات است) مساعی جمیله بتقدیم رسانیده غنی و فقیر و صغیر و کبیر بقدر قدرت مایده تفضل و احسان گشاده ابواب عشرت و کامرانی را بر خواطر مکروبه و بواطن محزوننه اخوان زمان و ابغای روزگار گشوده انواع بر احسان نموده اند] بنابراین بعضی جشنهای عالی (که تفصیل آن از ذیل این منشور فیاض النور بوضوح خواهد پیوست - و از چندین هزار سال در بلاد مشهور و معروف است - سیما درین هزار سال معمول سلاطین عدالت گستر و حکمای حقائق آئین بوده است - و درین دیار بواسطه بعضی امور از شیوع افتاده بود) بجهت ابتغای مرضیات الهی و اقتضای آثار قداما آن ایام مسرت فرجام رایج ساختیم - باید که در جمیع ممالک محروسه (از امصار و بلاد و قری) بوجه اتم و طریق احسن رایج گردانند - و درین معنی کمال اهتمام مبذول داشته دقیقه نامرعی نگذارند تفصیل اعیاد ایام نوروز - نوزدهم فروردین ماه الهی - سیوم اردی بهشت ماه الهی - ششم خرداد ماه الهی - سیزدهم تیر ماه الهی - هفتم مرداد ماه الهی - چهارم شهریور ماه الهی - شانزدهم مهر ماه الهی - دهم آبان ماه الهی - نهم آذر ماه الهی - هشتم و پانزدهم و بیست و سیوم دی ماه الهی - درم بهمن ماه الهی - پنجم اسفندارمذ ماه الهی *

تحریراً بالامرالمطاع *

روزگار را از مضائق حیرت نجات می بخشیده اند - و الحال [چون تاریخ هجری (که آغاز آن از روز شصت اعدا و کلفت احب است) نزدیک بهزار رسیده - و تاریخ هند از هزار و پانصد مجاوز گشته - و همچنین تواریخ اسکندری و یزدجردی که از الوف و مات تجاوز نموده - چنانچه در تقویم مسطور و مزبور است - و نوشتن و گفتن آن در مطارحات و معاملات بر اهل عالم خصوصاً بر عوام الناس (که مدار معامله بر ایشانست) بسیار مشکل شده - و ایضاً در ممالک محروسه ارباب هند تواریخ مختلفه دارند - مثل آنکه در ولایت بنگ تاریخ از ابتدای حکومت لچهن سین است - و ازان باز تا حال چهار صد و شصت و پنج سال شده است - و در ملک گجرات و دکن تاریخ سالباهن است - که الحال یک هزار و پانصد و شش سال است - و در مالوه و دهلی و غیر آن تاریخ بکرماجیت متعارف است - که الحال یک هزار و ششصد و چهل و یک سال شده و در نگرکوت هر که حکومت آن قلعه داشته باشد ازو ابتدا می کنند - و حالت و رتبت هر کدام معلوم دانایان وقائع و دانشوران آثار است - و مشخص است که ابتدای هیچ کدام از تواریخ هندیّه از امور عظیمه حق اساس نیست [اگر بمقتضای عموم رافت و شمول عطوفت خود وضع تاریخ مجدد شود (که هم آسانی خلائق دران باشد - و هم اختلاف تواریخ هندیّه مرتفع گردد) هر آئینه مبررات و حسنات این راجع حال و مآل آن رفیع الدرجات خواهد بود - و در کتب معتبره زنجات متداوله مثل زیج ایلخانی و زیج جدید گرگانی مصرّح است که مبدع تاریخ ظهور امری عظیم گردانند - مثل ظهور ملّی قویم یا حصول سلطنت عظیم - و المنة لله تبارک و تعالی که درین سلطنت کبری از عظام امور و جلائل وقائع (از تسخیر بلاد عظیمه و تفنّیح قلاع حصینه و دیگر فتوحات و تائیدات) آن قدر در عالم ظهور آمده که هر کدام لیاقت این امر جلیل الشان دارد - اما اگر آن حضرت مبدع تاریخ جدید را از روز جلوس بر سریر سلطنت خود (که از اکبر نعم الهی و اعظم آلام نامتناهی است - که ازان هنگام معاد آثار امروز بخت و نهم سال شمسی و سی ام قمری میشود) فرمایند هر آئینه بوسیله این امر خیر هم مراسم شکرگذاری بتقدیم رسانیده باشند - و هم انجاح مقاصد طوائف عالمیان بحصول انجامیده باشد - و ایضاً در ضمن این عمل خیر کسر به شان رفیع المکان تاریخ هجری (که از روز هجرت حضرت خیر الانام است از مکه معظمه بمدینه محترمه بواسطه استیلا اهل عدوان - که محلّ شایبه توهّم ناقصان علیل الفطره قلیل الکیاسه است) لازم نمی آید - چنانچه در زمان ملک شاه (با آنکه تاریخ هجری این مقدار امتداد نیافته بود - و کار باین درجه مشکل نشده) بجهت آسانی تاریخ جلالی وضع نمودند

کلیه و جزئیّه بے بدرقّه دلیل قدم نهند - و در مشاعرِ مقاصدِ خود نقیراً و قطعاً بے اضافتِ حجت شروع نه نمایند [و ضمیرِ اصابت پذیرِ ما استکمالاً و تکمیلّاً همواره در حقائقِ علمی و دقائقِ حکمی نظر می اندازد - و بعنایت و هدایتِ غیبی از مبادی عالیّه بوسیله الهامات و واردات مستفیض و مستفید است - و از آثارِ سلف و خلف نیز بمقتضای حسنِ سرپرست و صفای عقیدت محظوظ و بهره مند { درینولا [چون عبور بر تقاریم متعارف^(۲) اهل هند (که بزبان این طایفه پتره گویند بفتح بای موحده فارسی - و سکون تایی مثلاً فوقانی - و فتح رای غیر منقوطه - و هاء مخفی) افتاد - و درین اوراق کل پتره مشاهده نمود که مبداءِ شهرِ قمری را بعد از استقبال گرفته اند که زمان افزایشِ ظلمت است - و آنرا بزبانِ هندی کُش پُچّه گویند - و این سیه باطنان بمحضِ تقلید و جهالت و غایتِ غوایت و ضلالت ابتدای ماه را بر ظلمت نهاده اند - و با آنکه (بطلانِ این عمل بے حاصل و عدمِ استناد آن بدلیل روشن تر از آنست که باستدلال احتیاج افتد) از مهره متدبّین این طایفه چنان بمسامعِ عزّ و جلال رسید و مطابقِ آن کذبِ معتبره قدیمه خود را بنظرِ صواب بین درآوردند که مبداءِ شهرِ قمری پیشِ قدمّا از ابتدای روشن شدنِ این جانبِ ماه (که بجانب ماست) بوده - که آنرا بلسانِ ایشان شکلِ پُچّه نامند - و از زمانِ بکرماجیت بواسطه شیوعِ نامتدبّنان و وقوعِ هرج و مرجِ این روشن روشن منورک و مهجور شده است - و معقولیتِ آنکه اوّلِ ماه را از ابتدای ظهورِ نور کنند از اجلی بدیهیات است [بنابراین حکمِ مقدّس سعادتِ نفاذِ یافت که اربابِ تنجیم و اصحابِ تقویم و مستخرجانِ کلِّ ممالکِ محروسه مدارِ تقویمهای خود را بر طریقه انیقّه شکلِ پُچّه نهند - و بواسطه احتیاط و اهتمام و تسهیل و تیسیر یک تقویم را بمهرِ اشرفِ اقدس مزین فرموده فرستادیم که برین نمط جاری گردانند *

درین اثنا اکابر و اعظمِ بساطِ قدّس بموقفِ عرض رسانیدند که بر خاطرِ الهامِ مآثر پوشیده نیست که مقصود از وضعِ تاریخِ آنست که اوقاتِ مهمّات و معاملاتِ بآسانی معلوم شود بنوعیکه احدی را مجالِ منازعت نباشد - مثلاً آنکه شخصی مبیعت نمود یا اجاره کرد یا قرض گرفت و در ادای آن مدّت چهار سال و چهار ماه مثلاً قرار داد - تا مبداءِ معین نباشد تعینِ این مدّت متعسّر بل متعذر خواهد بود - و پیدا است که هرگاه از ابتدای تاریخِ عهدِ بعید گذشته باشد وضعِ تاریخ تازه نمودنِ ابوابِ یُسرو سهولتِ بر جمهرِ اهلِ عالم گشودن ست - و بر واقفانِ مواقفِ اخبارِ ظاهر است که از مبادی احوال تا غایتِ حال دابِ سلاطینِ عظام و اساطینِ حکمت آن بوده است که همواره بوسیله اهتمامِ خود اساسِ این بنای سعادتِ اقتباس را مجدّد می ساخته اند - و معامله گذاران

(۲) نسخه [۴ ز] منفارقه (۳) در [چند نسخه] الهامی مآثر *

اسفندارمذ • خرداد • مرداد • دیبازر • آذر • آبان • رش • ماه • تیر • کوش • خور (دی بهمهر) • مهرگان (مهر) • سروش • رشن • فروردین • بهرام • رام • باد • دیبادین • دین • آراد • اشتاد • آسمان • زمیاد • ماراسفند (مهراسفند) • انیران • و چون در بعضی ماهها دوروز از سی زیاده بود آنرا بروز و شب نامزد کردند - و بمیامی توجه شاهنشاهی ایام مستترقه بر افتاد و ماه چون سال شمعی شد - و نیز ضمیر انور حضرت شاهنشاهی اقتضای آن فرمود که دور سنوات این تاریخ مقدس نیز دوازده باشد - لاجرم هر سال مسمی باسم ماهی از ماههای الهی ساختند چنانچه سال اول سال فروردین الهی - و سال دوم سال اردی بهشت الهی - و عمده مؤسسان این تاریخ قدسی علامه الزمانی ^(۳) افلاطون الادانی امیر فتح الله شیرازی المخاطب بعهد الدوله بود که در ساعت مسعود این اساس فلک ارتفاع نهاد - و اگرچه اساس این تاریخ در سال (۹۹۲) نهصد و نود و دو اتفاق افتاد اما چون از ابتدای جلوس اقدس مدار موارد وقایع و واردات بر تاریخ الهی خواهد بود ثبت این واقعه شریفه در سال جلوس لایق نمود - امید که (چون دولت و اقبال این سلحله ابد پیوند از شععه الهی ست) فروغ این دود مان عالی هزاران هزار سال جهانتاب و جهانگیر باشد - و امتداد سنین و شهر سال و ماه از تاریخ و حساب محاسبان ادوار افلاک بگذرد و نقل فرمان جهان مطاع (که از تحریرات راقم این دیباجه سعادت ابوالفضل است - و بعد از تاسیس این تاریخ سعادت اساس بممالک محروسه شرف اجرا یافته بود) این است •

فرمان جلال الدین محمد اکبر پادشاه غازی

درین زمان دولت آرای و هنگام سعادت پیرای (که یک قرن از جلوس نصرت قرین بر سریر سلطنت گذشته - و آغاز ابتسام حدیقه اقبال است) فرمان گیتی مطاع پرتو ارتفاع یافت که حکام ممالک محروسه و سایر متصدیان مهمات ملکی و مالی بتفاوت درجات و تناسب طبقات بتواتر و تکثیر مکارم شاهنشاهی مفتخر و مستظهر بوده بدانند که { چون تمامی همت والا مصروف آنست [که کافه انام از خواص و عوام (که بدائع و دائع غیبی اند) در ظلال امانی و آمل منشرح البال و مرفه الحال بوده اوقات گرامی را (که مفقود البذل و معدوم العوض است) در مرضیات الهی مصروف دارند - و رقبه عقیدت خود را از قلاده تقلید (که ارباب ملل کلام و اصحاب نحل باجمعهم دست رد بران زده اند - و در جمیع ادیان مآثر قباحات و وقاحت آن بابلغ وجوه ادا می نمایند) باز داشته در تحصیل اسباب تحقیق معطوف گردانند - و در مسالک مطالب

(۲) نسخه [د] ماههای الهی (۳) نسخه [ا] افلاطون الادوانی •

ابدی در ضمن آن منظوم است (معلوم که چند گذشته باشد - و یکی از منتسبان سلسله نظم در تاریخ جلوس اشرف گفته

* شعر *

از خطبه شاه رفعت منبر شد * وز سکه عدل کارها چون زر شد

بنشست بتخت سلطنت اکبرشاه * تاریخ جلوس نصرت اکبر شد

و مصراع * جلوس خداوند عالم پناه *

نیز مَشعر برین سال سعادت انقظام است - و عبارت کام بخش نیز تاریخ این زمان

سعادت توامان است که مولانا نورالدین ترخان نگاشته خامه ضراعت نموده بود *

ذکر وضع تاریخ جدید الهی از مبداء جلوس حضرت شاهنشاهی

بر ضمائری صافی درونان انصاف پذیر پوشیده نماند که قلم مشیت بردفاتر اکوان برین رفته که نظام سلسله عالم به حفظ وقت و تعیین تاریخ صورت نه بزند - و تعیین وقائع و تبیین سوانح بتواریخ سنین و شهر تخصیص و تشخیص یابد - و سنت ازلی چنان جریان یافته که بعد از چندگاه امر عظیم را مبداء تاریخ سازند - و احکام و معاملات دینی و دنیوی را بران مبتنی گردانند - و چون جلوس اشرف از فراوانی فرخندگی و افزونی خجستگی سزاوار آن بود (که غرض جبهه مرادات بیغایت و مقدمه ظهور سعادت نامتناهی گردد) به الهام ربّانی (که در ضمیر قدسی حضرت شاهنشاهی پرتو انداخته بود) بموافقت آرای اصابت پیرای حکمت پروران بالغ نظر (که فروغ قبول حضرت شاهنشاهی یافته بودند) این سر دفتر سنین و شهر را مبداء تاریخ جدید ساخته نورافزای آسانی و آسودگی گشتند - و (چون نوروز جهان افروز مقارن و مقارب جلوس اشرف بود - و جلوس اشرف از جلائل نظرات تربیت نیر اعظم) این کسر را (که هزاران فتح در ضمن آن چهره گشا ست) عنوان ایام نوروزی و دیباجه فرخی و فیروزی دانسته مبداء تاریخ گرامی را از نوروز آینده اعتبار نمودند - و مدار حساب بر ماه و سال شمسی حقیقی نهادند - و حضرت شاهنشاهی خود بدولت و اقبال بالقای ربّانی این تاریخ گرامی را تاریخ الهی موسوم ساختند - و دبیران سعادت ارقام در مناشیر و دفاتر مُتَبَت و مرقوم گردانیدند - و اسامی ماههای این تاریخ را همان اسامی شهر مشهوره فارسی معتبر داشتند - و بقلب الهی مزین گردانیدند - چون فروردین ماه الهی - و اردی بهشت ماه الهی - و نامهای ایام نیز همان سی نام متعارف فارسی گذاشتند بدین ترتیب * آرمز (آرمزد) * بهمن * اردی بهشت * شهریور *

(۲) نسخه [ز] مطوی (۳) نسخه [ب] فرمودند (۴) در [بعضی نسخه] مذیل *

دلایلست برین که سعادتِ موروئی قرینِ حالِ کمالاتِ ذاتی باشد - خانۀ نهم دلو - بعلم و دین و سفر منسوب است - و عطارد (که صاحبِ طالع است) آنجاست - و بنظرِ تثلیثِ ناظرِ طالع آمده انافۀ انوارِ دانش میکند - و مخبر است از صدقِ تفکر در امورِ دین و دولت - و اصابتِ تدبیر در بابِ سفر - و موافقتِ آن بتقویتِ دولت

• شعر •

شاه که بعقل ذوقنور خوانیمش • در راهِ خدای رهنمون خوانیمش

هرچند که سایۀ خدایند شهان • او نورِ خداست سایه چون خوانیمش

خانۀ دهم حوت (که آنرا و تدِ عاشر خوانند) خانۀ سلطنت و امّات است - نیّر اعظم و زهره و مریخ آنجاست - همیشه ایامِ سلطنت بعیش بگذرد - و اسبابِ ابّیت و شوکتِ صاحبِ طالع روز افزون باشد - و امّاتِ عالی درجات بدولت او بمراد رسند - خانۀ یازدهم حمل منتسب برجا و اصدقا است - بیت الشّرف نیّر اعظم افتاده - و قمرِ سریع السیر زاید التّور آنجاست - هرامید (که بخاطرِ اقدس رسد) بزودی و بهبودی برآید - و دوستان بوسیله این دولتِ عظمی کامروا شوند - خانۀ دوازدهم ثور است - و آن خانۀ اعدا است - از کواکب خالی افتاده - و مریخ از دهم ناظر - دشمنانِ دین و دولت بصمصام بهرامی خون آشام شوند - نیّر اصغر در حمل (که خانۀ شرفِ نیّر اعظم است افتاده - و اکبر این فن تصریح کرده اند که در زائجه جلوس اختیارِ قمر) که واسطۀ انافۀ انوار است از اجرامِ علوی بر اجسامِ سفلی (در حمل باید - و این بس معتبر داشته اند و نیّر اعظم بمشتري اتصال دارد - و خداوندِ عاشر در هفتم وقوع یافته - و خانۀ طالع هواییست و اینها دلالت بر آرامتگی عساکرِ نصرت قرین و بر مزیدِ عظمت و شوکتِ پادشاهی میکنند و سهم السّعادة قوی حال است - چه در اسد (که خانۀ نیّر اعظم است) تحقق دارد - و صاحبِ او در عاشر آمده - و مشتري (که دلیلِ صدقِ بیعت است) در هفتم بخانۀ خود کمالِ سعادت دارد و خداوندِ عاشر ماعد است - روز بروز امورِ ملکی و مهمّات سلطنت در ترقی و تزايد باشد و بعضی از بیت الطّالع خانۀ قمر مستقیم الطلوع آمده - و عطارد با قمر نظرِ دوستی دارد - و این همه دلائل ساطعه است بر گشایشِ کار بطریقِ بهبود - و افزایشِ دولت به نیلِ مقصود - و شرحِ لطائفِ این زائجه و بدائعِ آن از حیطة تحریر و احاطۀ تقریر بیرونست - دقائق شناسایی جدولِ آسمانی و درجاتِ داناتِ صفاتِ سطرلاب دانی بزیجِ فکرت و تقویمِ فطنت میدانند که از زمانے [که ابتدای جنبشِ افلاک و کواکب شده - و انتظامِ عالمِ ناسوت (که لبّ لبابِ آفرینش است) باهتمامِ اجرامِ تعلّق گرفته] اینچنین ساعتی بزرگِ بزرگی بخش (که چندین سعادت

ذکر تصویر طالع جلوس حضرت شاهنشاهی

در اختیار این طالع سعادت مطالع بدایع لطایف ملحوظ شده - اول آنکه در وندِ عاشر (که بیت السلطنت است) نیز اعظم افاضه نور می نماید - و اصل در اختیار ساعت جلوس سریر سلطنت صلاح خانه عاشر است - و آنکه چنین صلاحی که بقدرم آن نگارنده گیتی شده باشد و امام ابوالمحامد غزنوی (که از اکابر ارباب تنجیم است) فرموده که رواست برای این کار طالع عقرب اختیار کنند - تا وندِ عاشر اسد افتد که خانه نیز اعظم است - و المنة لله که اینجا نیز اعظم خود در بیت عاشر ناشر انوار سعادت و اقبال آمده * شعر *

شاه که مراد بخش امید بود * رخشنده دلش به نور جاوید بود

چون پرتو او جهان نسازد روشن * آنرا که مرید چو خورشید بود

خانه دوم (که خانه مال است) سرطان اتفاق افتاده - و نیز اصغر (که صاحب خانه است) در خانه یازدهم (که خانه امید است) فوق الارض وقوع یافته - دلالت کند بر آنکه مقالید خزاین و کُنوز عالم بے سابقه مشقت بدست گنجور اقبال او درآید - خانه سیوم (که تعلق بخویش و پیوند دارد) اسد است - و صاحب او نیز اعظم در وندِ عاشر - جمیع اقربا مامور احکام سلطانی و محکوم او امر شاهنشاهی باشند - خانه چهارم سنبله (که آنرا وند الارض خوانند - و منسوب است بعواقب امور و املاک) و صاحب او در نهم (که بیت السفر است) دلیل شده بر حسن عاقبت و ثبات ممالک محروسه - خانه پنجم میزان است (که خانه فرزند و عشرت و هدیه است) و صاحب او زهرا در حوت (که برج شرف اوست) دلالت کرده بر آنکه فرزندان سعادت پیوند بعطوفت و شفقت پادشاهی قرین باشند - و در سایه دولت و کف عذایت تربیت یابند و اقداح انراج انجمن سرور بزال افضال لبالب باشند - و قوافل هدایا از چهار رکن عالم بر آستان دولت او بار گشایند - خانه ششم عقرب (که خانه عبید و خدم و امراض است) و صاحب او مرغی در خانه سلطنت واقع شده - علامت است بر اعتدال مزاج سعادت امتزاج - و بر بسیاری غلمان وفادار - و خدمتکاران جان سپار - مشقری اگرچه در قوس است اما بحسب تسویه البیوت بخانه ششم نثار سعادت جاوید میکند - خانه هفتم قوس وند غاریست نظیر طالع - و آن خانه اعدا است - چون بحسب تسویه البیوت از کوب سعد خالیست بر مقهوری اعدای دولت ابد قرین دایلهست قوی - خانه هشتم جدی است متعلق بمواریث - و صاحب خانه در یازدهم

تصویر زائچۀ طالع جلوس سعادت پیوند حضرت شاهنشاهی

صورت زائچۀ طالع جلوس اقدس نقش پذیر پرگار صدق و رقم آرای خامۀ سداد ساختن از لوازم وقت است - تا بینادلان را مستوجب مزید روشنائی گردد - و کوتاه بینان را چشم دور بین بدست افتد - بلکه مَرده درونان را جان بخشد - و جان داران را جان جهان بین کرامت فرماید

• شعر •

زائچۀ طالع شاهي ست این • جدیل اسرار الهی ست این
 لایحۀ دولت و لوح مراد • فذلکۀ دانش و فهرست داد
 کربکۀ کوکب عز و علاست • کون و مکان را بسعادت ملاست
 دیدۀ برین لوح ازل باز کن • برد و جهان تابه ابد ناز کن

<p>۱۲ خانه دوازدهم ثور</p>	<p>۱۱ خانه یازدهم حمل زحل قمر</p>	<p>۱ خانه اول ارس جوزا</p>	<p>۲ خانه دوم سرطان</p>
<p>۱۰ خانه دهم شمس زهره مریخ حوت</p>			<p>۳ خانه میوم اسد</p>
<p>۹ خانه نهم عطارد دلو</p>	<p>۸ خانه هشتم چندی</p>	<p>۷ خانه هفتم مشتری ذنب قوس</p>	<p>۶ خانه ششم عقرب</p>
			<p>۵ خانه پنجم میزان</p>
			<p>۴ خانه چهارم سنبله</p>

(۲) نسخه [ج] چشم •

جهان (که آهوی دامجسته شیرشکاران این بیشه است) صید دولت او شده نفس افتخار برآورد که

* شعر *

طالع مرا چوبسته بفقرای دولتش * کس چون گمان برد که شکار محقر
اقبال (که سپهسالار قهرمان سلطنت است) شکرگویان تعداد نعمت نمود * شعر
کز خاک برگرفته خاقان اعظم * بر آسمان کشیده دارای اکبرم
در حضرتش بظاهر و باطن مکرم * وز دولتش بصورت و معنی تونگرم
از فیض اوست این همه سیراب گلشنم * و ز بزم اوست این همه لب ریز ساغرم
دولت (که رنگ آمیز صورتخانه گیتی ست) بر سربزنگی آمده زبان برگشاد که * شعر

رخسار من ز خال دورنگی منزّه است * الماس ابیض من و یاقوت احمرم
باغ فریب چشم ملک نقش مفرشم * عطر دماغ روح قدس دود مجمرم
تا هست گوهر سخنم گوشوار عرش * مدحت سرای تخت و دعاگوی انصرم
آسمان منطقه مریع نجوم بر میان بسته رقص کزان آواز برداشت که * شعر

دارم نطق چاکری و طوق بندگی * در حضرتش مباد جزاین زیب و زیورم
فتح است بر جنود مخالف صف مرا * کز خیل بندگان خدیو مظفرم
سعادت (که هواخواه دولتخانه سلطانی ست) عرض حال کرد که * شعر

هر بامداد قبله من آستان اوست * کز شوق آفتاب شرف رو به خاورم
آید مگر کلید عنایت بجیب من * بر آستانه سلسله برپای چون درم

جمیع سران و سرداران و سپه کشان و سپهسالاران و سایر ارکان سلطنت و اعیان دولت از صمیم
دل و صدق ضمیر بآن والادودمان بیعت کردند - و پیمان هواخواهی موکد بایمان الهی ساختند
اعتضاد دولت قاهره بیرام خان خانانان به التفات اشرف و کیل السلطنت شد - و حلّ و عقد
امور خلافت و رتق و فتق جنود نصرت برای وافی درایت و کف کافی کفایت او تفویض یافت
و دیگر امرای مملکت آرائی و سایر بزرگان سلسله چغتایی (چه ازان جماعت که بشرف بهاطبوس
حضور استسعاد داشتند - و چه ازان سپه کشان که در اطراف و اکناف بضبط ولایت و فتح ممالک
تعیّن بودند) هر یک بیش از فراخور حالت و استعداد بعنایت پادشاهی^(۲) خاص شده به تربیت
خاص اختصاص یافت *

(۲) نسخه [۱] مباهي *

اقبال سربلندی گرفت - و درجات رفعت بمحامد و معالی ارجمنندی یافت * شعر *

ایزد کنون بفرق خدیو جهان نهاد * بارے که پیش ازین بسر آسمان نهاد

آنرا که در نهاد بود قوتے چنین * بار دو کون بر سر او می توان نهاد

شاه جهان که بار جهان بر سرش رسیده * بنهاد بار بر سر و منت بجان نهاد

هر چند خطیب بصورت پایه پایه فرود می آمد اما در معنی مرتبه مرتبه بلند میشد - چون

زبان خطیب بالقاب اقدس سامعه افروز شد و بنام اشرف اعلی گوهر ربز گشت گلبانگ دعا

از چپ و راست برخاست - و نوای تسلیم و رضا بے کم و کاست برآمد - پیرایه بندگان کارخانه

سلطنت خلعت زرین بر دوش خطیب انداخته خطیب را در زر گرفتند - و گنجینه داران

بازگاہ خلافت از یمین و یسار گوهر افشانی و زر پاشی کردند * شعر *

ز یکطرف زر و از یکطرف گهر میربخت * گهر طبق طبق و زر سپر سپر میربخت

همان روز طغرای فرمان روائی بالقاب حضرت شاهنشاهی رفعت یافت - و منشور کشورگشائی

بختام دولت آن خدیو جهان زینت گرفت - و تمام آنروز جهان افروز (که فی الحقیقت

نوروز بهار دین و دولت بود) سکه سلطنت در دارالضرب اقبال بنام اشرف مسکوک شد

و اقسام نقود بمعیار عدل او کمال یافت * رباعی *

چون سکه بنام شاه پیراسته شد * در چشم ستاره قدر مه کاسته شد

دینار بسرخ روئی افروخته گشت * درهم بسفید روئی آراسته شد

زمان زمان خوانهای زر و سیم در دامن امید روزگار ریختند - و نفس نفس گنجینه های انعام در کنار

آرزوی عالم افشاندند - صدای نفیر شوق و سرور تازه شد - و کوس عیش و شادی بلند آوازه

گشت - سلطنت طرح اقامت انداخت - خلافت بقرارگاه سلامت رسید - تخت مربع نشین

افجمن رفعت شد - تاج بسر بلندی جاوید سرافرازی یافت - نگین بطغرای جلال رسید

چتر سایه دولت بر آفاق گسترده - لوا طراز نور علی نور یافت - کوکبه را گوی مراد در خم چوکن

آمد - تیغ در خلوتگاه نیام آرام گرفت - خنجر از تردد آسود - کمان از کشاکش روزگار نجات دید

تیر از جگردوزی اعدا فارغ نشست - عقل بلند مقام (که بسر بلندی از آسمان گذشته) به خطیب

منبر سلطنت گفت * شعر *

دارم خطاب خطبه سرائی مدحتش * پست و بلند ساخته اندیشه منبرم

شایسته بے بها گهرم گنج شاه را * لیکن نه گوهرتے که بگیرند در زرم

و حدایق ازهار خلافت الهی بتازگی شگفتن گرفت - ماه جبهه نیار بسجده شکر می برد
و بکف الخضیب نور می چید - قطب دودیده فرقدان را بمیل زرین شعاع سرمه سفید میکشید
مهندسان رصد بند و مجسطی گشایان فلک پیوند (که باصطراب دانش راصد کواکب دولت
بودند) اختراع زایچه جهانبانی از صحایف زیج آسمانی نمودند - لاجرم بتائید الطاف ذوالجلال
و اتفاق جنود دولت و اقبال * مصرعه * بساعتی که برو آسمان سجود کند *
در عیدگاه خطه دلگشای کلانور * مصرعه * که باد قبله اقبال دهر در هر دور *
جشن عالی و مجلس والا (که غیرت افزای انجمن افلاک تواند بود) ترقیب دادند * مثنوی *

دل افروز جشن شد آراسته * درون و برون هر دو پیراسته
نمودند در پیش این سبز کاخ * بساطی چو میدان همت فراخ
سراپردهای مکمل کلاه * کشیدند بر دره جشنگاه
کران تا کران فرش آن سرزمین * پرند خطا بود و دیبای چین
زبس سایبانهای زرینه تار * هوا بود چون پرده زرنگار
فلک را گرفتند در زر ناب * که خوش نیست در جشن نیلی نقاب
زبس نکبت بزم میرفت دور * فلک نافه مشک بود از بخور
بزرگان درگاه برخاستند * عروسانه تخته بر آراستند
که در شیزه سلطنت را به نقد * بشاه جوان بخت بقدند عقد
دو عالم بیکجا فراهم کنند * به پیوند جارید محکم کنند
زمان میدهد پرده در پرده ساز * که ای تخت با بخت دولت بنار
شهر میکند بر سر تخت جای * که خواهد شدن تخت ازو دیر پای
کس نمی نشیند بر اورنگ جاه * که خواهد بار بخت بردن پناه^(۲)

آنکه در ساعت فیض اشاعت (یعنی قریب نصف النهار جمعه - برویت دوم و بامروست سیوم
ربیع الثانی سال (۹۹۳) نهصد و شصت و سیوم قمری - دهم اسفند ارمد ماه جلالی سال (۱۴۷۷)
چهارصد و هفتاد و هفتم - پانزدهم تیر ماه قدیمی یزدجودی سال (۹۲۵) نهصد و بیست و پنجم
چهاردهم شباط ماه رومی سال (۱۸۹۷) یکهزار و هشتصد و شصت و هفتم) آن والادودمان
عالی خاندان خلعت زرین در بر و تاج مشکین بر سر بدولت و سعادت بر تخت سلطنت
و اورنگ خلافت نشست - و آواز مبارکبادی از شش جهت برخاست - منبر آسمان منظر بخطبه

و منور جماد (که ثابت قدمان مقام ایستاد اند) هم از مآثر عدالت او فیض وافی گیرند - و از مکارم عنایت او نصیب وافر بردارند * نظم *

همین نه جانور از دین و داد تاجوران * بامن و عیش گراید بزیب و فر گردد
بنو بهار عدالت دمد ز سنگ گیاه * گیاه نخل شود نخل بارور گردد
فروغ عدل دهد آن اثر بروی زمین * که خاک سنگ شود سنگ سیم و زر گردد
[چون ذات مقدس این فونهای چمن اقبال مصداق این مفاخر و معالی بود - و استحقاق این
مذنب عالی داشت - و تباشیر دولت و سعادت از آغاز طلوع صبح ولادت او می یافت - و روایح
مشکبار جهان آرائی از عنفوان صغیر او بمشام ادراک عارفان انفس و آفاق میرسید - و شکوه جهانبنایی
از لوح پیشانی او می درخشید - و فروغ جهانگیری از نظر دوربین او به بلندی می شتاب
و آثار تخت نشینی از طرز نشست او پیدا بود - و رقوم خاتم فرمان روائی از خطوط دست او
خوانده می شد - و زمانه (که افلاک در چندین احوار انتظار آن می بردند) رسید - و دوری
(که انجم در چندین قرانات فرصت آن می جستند) ظهور یافت] انتظام بخشان سلسله کون
و مکن ندای بشارت در دادند - و نوید رسانان سکنه زمین و آسمان به پیام امن و امان زبان حال
برگشادند * نظم *

کای که بر بخت بختم ترا * دور شهنشاهی عالم ترا
گوش فلک باز پی کوس تست * تخت هواخواه قدم بوس تست
بر سر دل تاج شرافت تراست * خطبه خود خوان که خلافت تراست
در هنگامیکه سلطان چهاربالش گردون به برج سعادت حوت رسیده نظر عالی به بیت الشرف
انداخته بود [که تخت چهار پایه حمل را به جلوس سعادت منور سازد - و غبار آلودگی خطه
خاک را بفیض عام تازه و ثر گرداند - بر تختگاه چمن سایبانهای اشجار سایه انگن شوند - و خصم و گل
با تاج مد برگی مرصع به لعل و یاقوت بر سر بر زمرین جلوس فرماید - و مرغان خوش آواز چون
خطیبان جلوس پادشاهی (طیلسان شهر بردوش - و پوستین قائم در آغوش) بر مغیر مد پایه
چوبین خطبه شوق بلند کنند - سر و منور (که ایستادگان پوشگاه ادب اند) سر بتعظیم فرود
آورند - و شمشاد و عرعر (که کهن پیران آرزومند اند) به برگ و نوای جوانی رسند - بزرگان
شعرا و ریاحین خلعتهای رنگارنگ در بر پوشند - و خردان لاله و نسربین از شگفتگی در پیراهن
نگینند - آواز کوس رعد بر تارک نیلان ابر غلغل در هفت اقلیم اندازد - و صیحت گوهر افشانی
نوبهار صلی عام بچهار رکن عالم در دهد] نسایم فیوضات ازلی از مهبط عنایت آغاز وزیدن نهاد

بسم الله الرحمن الرحيم

سلسله انتظام کارگاه آفرینش (که مظاهر حقیقت نمای شهود - و شواهد قدرت واجب الوجود است) وابسته بفرمان روائی بزرگ نهاده باید که بار عالم و عالمیان را ببازوی تائید الهی برسر تواند گزنت - و کار جهان و جهانیان را بذیروی کمال آگاهی سامان و سرانجام تواند نمود - شعشعه عظمت از ناصیه اقبال او تابد - و بارقه ابهت از لوحه احوال او فروغ دهد - شاهین ترازوی عدالت ببازوی ریاست او استقامت یابد - و آئین چارسوی سلطنت بدستباری فکر و رویت او رونق و بها پذیرد - زرهای ناب (که نقد خزانه آسمان است) بسکه عدل او کامل عیار برآید - و گوهرهای شب چراغ (که صیقل زده مهره انجم است) بتاج دولت او سربلندی بیند - چهارچمن خلافت از جویبار شمشیر او آب خورد - و شش جهت مملکت از ماهچه لوی او تاب گیرد - طنطنه کوس نهیبش غریب حوادث روزگار ستیزه انگیز را به پستی برد و کوبه سپاه شکوهش عرصه گرد آورد جهان تاریک را مشعله بخشد - گرد فتنه را بآب تیغ جهانگشای بنشاند - و برق حادثه را بسحاب چتر گردون سای منظمی سازد - پیش طاق درگاهش قطب نمای بادیه گردان آرزو گردد - و بارگاه آستانش قبله گاه زمین بوس گردن کشان پیشگاه نخوت شود - همتش بر آبادی خراب آباد دلها مقصور بود - و طبیعتش بر جمعیت شهرستان جانها مجبول و مفلور باشد - محبتش در نهانخانه ضمیر خواص و عوام وطن سازد و دعایش بر خلوتگاه زبان صغار و کبار آرام کند - بلکه صفوف نبات (که جلوه نمایان مقام ثبات اند) از چشمه سار افصال او سرسبز و سیلاب گردند - و از نسیم بهارستان افاضه او نشو و نما یابند

(۲) نسخه [ز] یابد

(۳) نسخه [۱] درایت *

THE
AKBARNÁMAH

BY

ABUL-FAZL I MUBA'RAK I 'ALLA'MI'.

VOL. II.

EDITED FOR THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

BY

MAULAWÍ 'ABD-UR-RAHÍM,

ARABIC PROFESSOR, CALCUTTA MADRASAH.

CALCUTTA:

PRINTED BY G. H. ROUSE, BAPTIST MISSION PRESS, AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, NO. 57, PARK STREET.

1879.